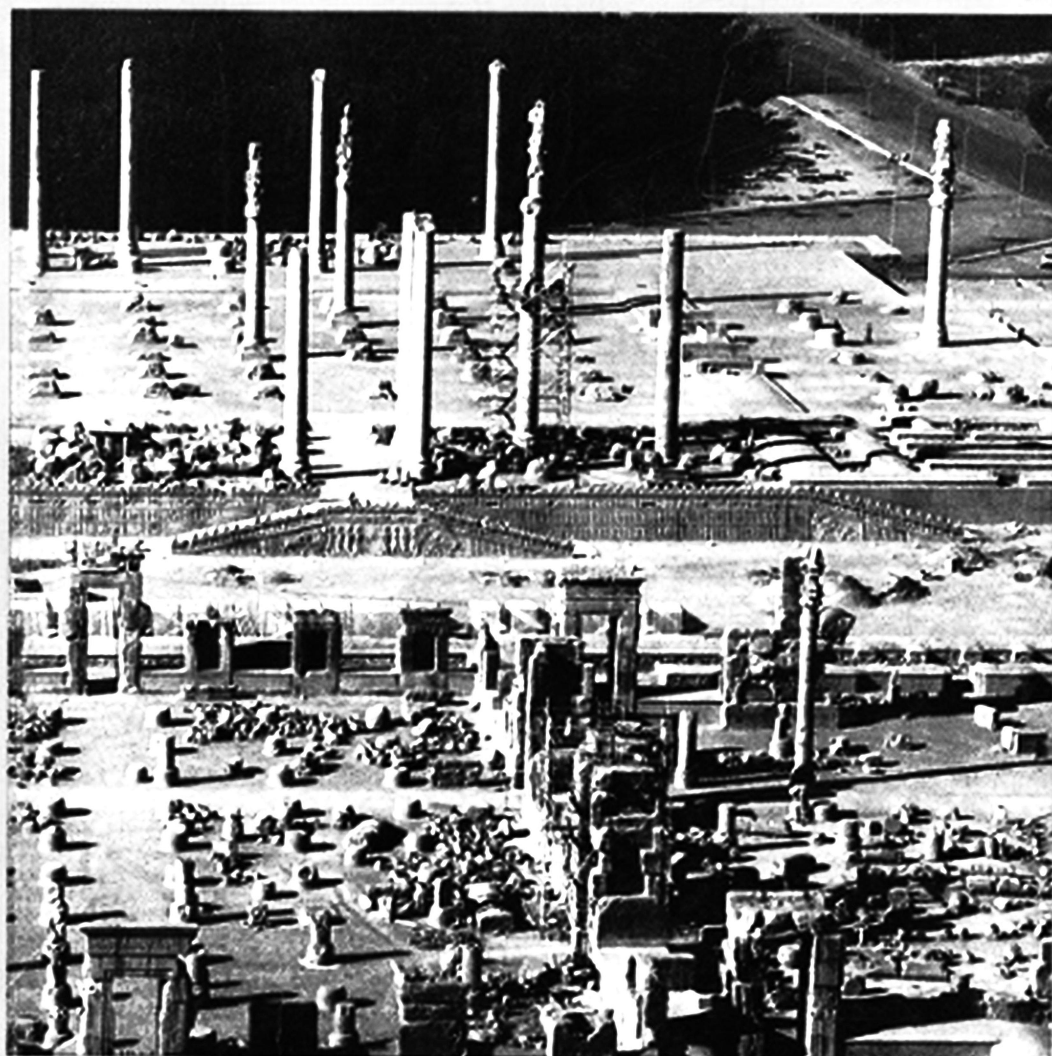
STAROIRANSKO PODRIJETLO HRVATA

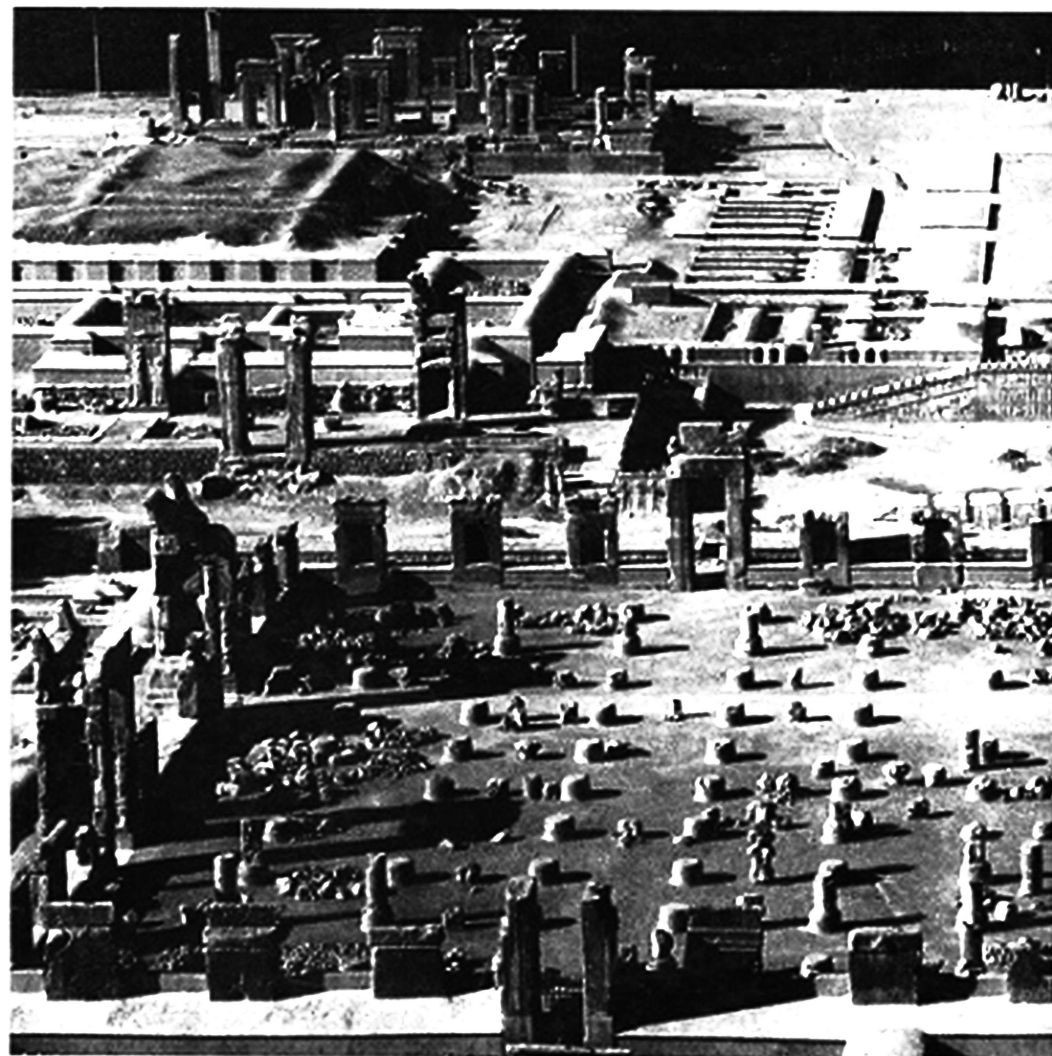
Zbornik simpozija, 24. VI. 1998.

هویّت کرواتها درایران باستان

*****

« مجموعه مقالات همایش ، ریشهٔ ایرانی بودن کرواتها ۱۳۷۷/۴/۳ »

STAROIRANSKO PODRIJETLO HRVATA
Zbornik simpozija, Zagreb, 24. lipnja 1998.

Huritski pečat: bani Tišatal, 23. stoljeće

THE OLD-IRANIAN ORIGIN OF CROATS

Symposium proceedings
Zagreb 24. 6. 1998

Editors
Zlatko TOMIČIĆ & Andrija-Željko LOVRIĆ

Cultural centre at the Embassy of I.R. Iran in Zagreb
and Zlatko Tomičić Publisher, Karlovac
Zagreb - Tehrân, 1999.

STAROIRANSKO PODRIJETLO HRVATA

Zbornik simpozija
Zagreb, 24. lipnja 1998.

Uredili
Zlatko TOMIČIĆ i Andrija-Željko LOVRIĆ

Kulturni centar pri Veleposlanstvu I.R. Iran u Zagrebu
i Naklada Zlatko Tomičić, Karlovac
Zagreb - Tehrân, 1999.

Ključne riječi:
Hrvati, Iran, iskon, selidbe, prapovijest, jezik, etnokultura, mazdaizam

Keywords:
Croats, Iran, origin, migration, prehistory, language, ethnoculture, masdaism

The old Iranian origin of Croats
Symposium proceedings, Zagreb June 24, 1998
Editors: Zlatko Tomičić & Andrija-Željko Lovrić
Stučni recenzenti / Scientific supervision:
prof. dr. Ivan Biondić, prof. dr. Marko Japundžić, prof. dr. Nedjeljko Kujundžić

STAROIRANSKO PODRIJETLO HRVATA
Zbornik simpozija održanog u Zagrebu, 24. lipnja 1998.
Kulturni centar pri Veleposlanstvu I.R. Iran, Zagreb
Zagreb - Tehrân 1999.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb

UDK 94 (=163.42) "../06" (063)

SIMPOZIJ Staroiransko podrijetlo Hrvata (1998 ; Zagreb)
Staroiransko podrijetlo Hrvata : zbornik simpozija, Zagreb, 24. lipnja 1998. / uredili Zlatko Tomičić i Andrija-Željko Lovrić. - Zagreb : Kulturni centar pri Veleposlanstvu I. R. Iran u Zagrebu ; 1999. - 525 str. : ilustr. ; 23 cm

Na spor. nasl. str. : The old Iranian origin of Croats. Bibliografija iza svakog rada. - Summary.

ISBN 953-6301-07-5 (Karlovac)

391223018

M O T T O :

Dr. Steve WHITTET, **Origin of Persians** (Internet News 1999): *„Niz hrvatskih i stranih dokumenata pokazuju nam da ime Hrvata nije slavensko, nego je* **iranskoga podrijetla**. *Imena **Arachosia, Horoathos, Harauvat, Haurvatat** (zoroastersko božanstvo) i slična, nalaze se u brojnim antičkim zapisima od perzijskog cara Darija I. pa do Herodota, a Milton (Paradise Regained) isto navodi Arahoziju. Kandahar (Alexandria od Aleksandra Velikog 330-329) postoji i danas kao drugi najveći grad Afganistana. Dakle **Hrvatska - Horvatska - Horvatistan** = zemlja naroda **Horvati - Harahvati - Sarasvati**."*

R. CARRERA & S. NASTO, **Croatia non-Slavic name** (Internet News 1999): *„Ime Hrvatske je nastalo jezičnim izkrivljavanjem od **Horoathos**, što je* **arijsko-perzijski** *naziv u značenju ‚prijatelj'... Na temelju jezičnih i povjestnih nalaza, zaključujemo da ime Hrvatske etimološki nema veze sa slavenskim jezicima. Ovo potvrdjuju i povjestni zapisi koji navode Hrvate izvorno povezane sa Sarmatima i Ostrogotima."*

Posvećeno znanstvenim žrtvama za 200 godina iranistike u Hrvatskoj
Dedicated to the science victims in 200 years of Iranistics in Croatia

Ovaj je zbornik posvećen poginulim znanstvenicima, koji su svoje živote izložili na oltar istine zbog priznavanja prava na predslavensku povijest antičkih Hrvata: **prof. dr. Milan ŠUFFLAY, dr. Kerubin ŠEGVIĆ, dr. Ivo PILAR i prof. Mihovil LOVRIĆ**. Svoja su proučavanja započeli početkom stoljeća, ali je s uspostavom Jugoslavije Hrvatima nametnuto prisilno slavenstvo, pa su takva istraživanja prekinuta i zabranjena, a desetak su povjestnika osudjeni na logorske robije i ova četvorica čak ubijena.

Ovaj simpozij i zbornik pojavljuju se puna dva stoljeća nakon prve znanstvene razprave o iranskom podrijetlu antičkih Hrvata: doktorska disertacija iz komparativne historiografije *"**Hrvati rodom Slaveni, potekli od Sarmata potomaka Medijaca** (došli u Dalmaciju oko 630. s dopuštenjem cara Heraklija i oteli ju od Avara)"*, koju je **prof. dr. Josip MIKOCZY-BLUMENTHAL** obranio god. **1797.** na Kraljevskoj Akademiji (Sveučilištu) u Zagrebu, što je znanstveni početak iranistike u Hrvatskoj. Tom tezom je na temelju antičkih i kasnijih povijestnih dokumenata, strukovno razradjena prva **iranska teorija** o podrijetlu antičkih Hrvata od iranskih Medijaca koji su selidbom u Europu poslavenjeni. Nakon I. svj. rata dogmatski su panslavisti *"vukovci"* zbog zatiranja posebne hrvatske povijesti, od 1918. iz naših arhiva uklonili i uništili niz izvornih dokumenata o ranijoj hrvatskoj povijesti, pa je iz arhiva Jugoslavenske akademije u Zagrebu nestao i latinski izvornik ove disertacije, jer politički ne odgovara novomu, bezuvjetno slavenskom iskonu Hrvata. Odonda je dostupan samo njezin hrvatski sažetak u izvješćima JAZU (Fancev 1938). Ipak je uništenjem te disertacije, pa zatvaranjem i ubijanjem znanstvenika nemoguće unatrag ukinuti povijest ni sakriti antičko podrijetlo Hrvata, čije je proučavanje time tek privremeno odgodjeno. Zato su u protekla dva stoljeća već **120** domaćih i stranih profesora, doktora i više akademika objavili bar ***249*** stručnih tekstova o predslavenskom podrijetlu antičkih Hrvata i tom bibliografijom počinjemo ovaj zbornik. Danas je ta iranistička literatura već podjednako brojna kao i dosad razglašeno štivo o kasnom srednjovjekom iskonu slavenskih Hrvata - samo što je ova iranistička literatura za bivše Jugoslavije bila zabranjena i prešućena.

Abecedni popis predavača na simpoziju i suradnika u zborniku
Alphabetic list of Symposium referees and authors in proceedings

prof. Antun ABRAMOVIĆ, Znanstveno društvo za proučavanje podrijetla Hrvata, Zagreb
nj. eksel. M.J. ASAYESH - ZARCHI, veleposlanik Islamske Republike Iran u Zagrebu
dipl. ing. Stipan BUDIMIR, izdavačka kuća "Pisanni Nikkal", Zagreb
Mijo N. ĆURIĆ, Znanstveno društvo za proučavanje podrijetla Hrvata, Zagreb
dr. Zdravko GRUBEŠIĆ, specijalna bolnica Goljak u Zagrebu
prof. dr. Branimir GUŠIĆ (1901 - 1976), Sveučilište u Zagrebu
prof. Marijana GUŠIĆ (1901 - 1987), Etnografski muzej, Zagreb
Marijan HORVAT-MILEKOVIĆ, Znanstveno društvo za proučavanje podrijetla Hrvata, Zagreb
prof. dr. Marko JAPUNDŽIĆ, Novi Zagreb - Odra
prof. dr. Eduard KALE, Sveučilište u Zagrebu
dr. sc. Andrija - Željko LOVRIĆ, Institut "Rudjer Bošković", Zagreb
prof. Mihovil LOVRIĆ (1897 -1976), otok Krk
dipl. ing. Hrvoje MALINAR, Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb - Samobor
Mato MARČINKO, Znanstveno društvo za proučavanje podrijetla Hrvata, Zagreb
dr. sc. Stjepan MURGIĆ, Znanstveno društvo za proučavanje podrijetla Hrvata, Buje/Istra
Ševko OMERBAŠIĆ, muftija Islamske vjerske zajednice, Zagreb
prof. dr. Evgen PAŠČENKO, savjetnik veleposlanstva Republike Ukrajine u Zagrebu
dr. sc. Mladen RAC, Institut "Rudjer Bošković", Zagreb
dipl. ing. Ivan RAMLJAK, izdavačka kuća "Pisanni Nikkal", Zagreb
prof. dr. Stjepan Krizin SAKAČ, D.I. (1890-1973), ex-rector Orientalnog instituta, Rim
prof. Zlatko TOMIČIĆ, Znanstveno društvo za proučavanje podrijetla Hrvata, Zagreb
Mitjel YOŠAMYA, Khârk *(alias: prof. Mihovil Lovrić 1897 - 1976, otok Krk)*
Zjelimer YOŠAMYA, Khârk *(alias: dr. A.Ž. Lovrić, Institut "R. Bošković", Zagreb)*

SADRŽAJ ZBORNIKA

Staroiransko podrijetlo Hrvata

Zbornik simpozija

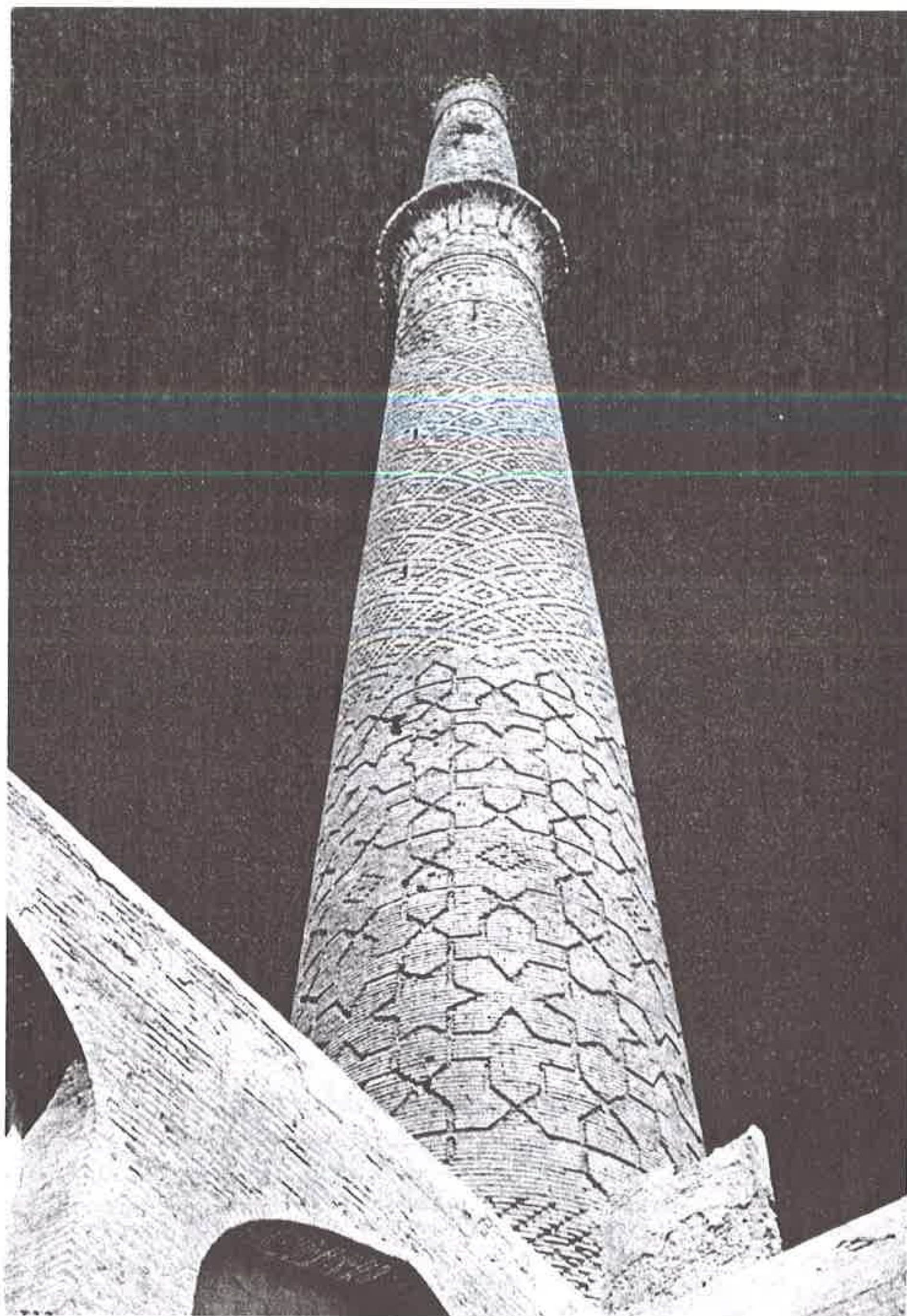
Zagreb, 24. lipnja 1998.

CONTENTS:

Old Iranian origin of Croats,

Symposium Proceedings

Zagreb, June 24, 1998

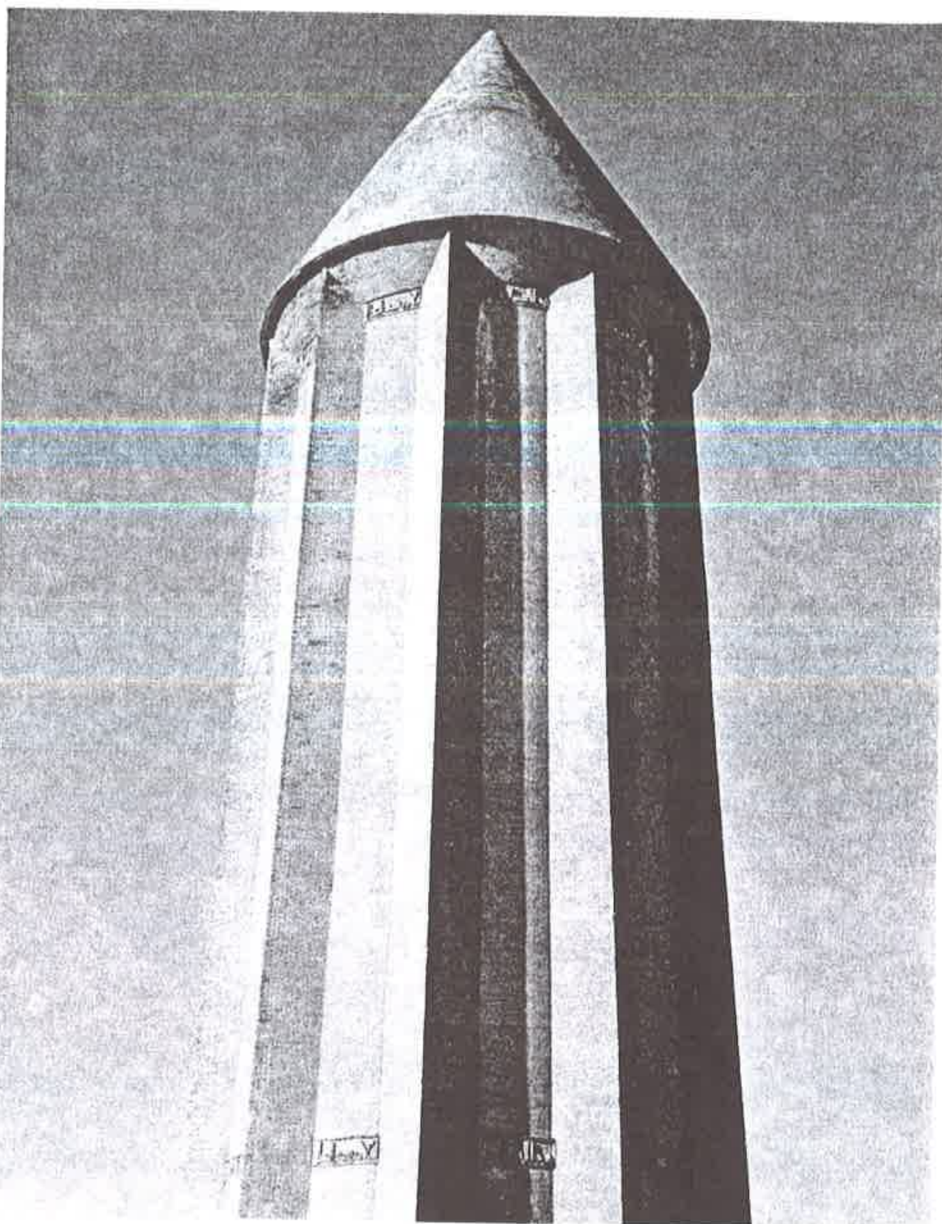
Minaret džamije Ali u Ispahanu iz 11.- 12. stoljeća, visina 48 m (iz: A. Goddard, L' art d' Iran, Paris 1964)

Odjel I.
POZDRAVNI GOVORI I PROSLOV

— g. M.J. Asayesh - Zarchi, veleposlanik I.R. Iran u Zagrebu
— g. muftija Ševko Omerbašić, Zagreb
Proslov uredništva: Dva stoljeća hrvatske iranistike (prof. Z. Tomičić)

Part I
INAUGURAL GREETINGS AND FOREWORD

— Mr. M.J. Asayesh - Zarchi, Ambassador of I.R. Iran in Zagreb
— Mr. muphtia Ševko Omerbašić, Zagreb
Editor's foreword: Two centuries of Croatian Iranistics (by prof. Z. Tomičić)

Toranj grobnice Kabus Ben Vašmgira u Gurganu iz god. 1006, visina 51m (iz: A. Goddard, L' art d' Iran, Paris 1964)

U Ime Allaha Milostivog, Samilosnog!

Veleposlanik I.R. Iran u Zagrebu g. M.J. Asayesh-Zarchi

Poštovani sudionici simpozija!

Pozdravljam Vas i želim dobrodošlicu i zahvaljujem što ste došli, ako Bog da (inšallah) započet ćemo naš današnji sastanak.

Cijenjeni sudionici; profesori i znanstvenici, nadamo se da ćemo svojim sudjelovanjem na današnjoj prezentaciji o gore spomenutoj temi dati značajan doprinos znanosti.

Vi bolje od mene znate da o podrijetlu i etnologiji Hrvata postoje različita mišljenja i stavovi. Jedno od njih je da Hrvati vuku korijene iz Irana i imaju iransko podrijetlo. O tome postoje i svjedočenja, međutim neka od njih poriču, a neka potvrđuju takve tvrdnje. Jedno od njih je Darjuševa kamena ploča u muzeju Ghahere što se odnosi na doba kopanja kanala Darjuš, koji je povezivao Crveno more s rijekom Nil. U ono je vrijeme Darjuš preko rijeke Nil povezao Crveno more s Mediteranskim morem.

Za vrijeme kopanja kanala Suez, nađena je kamena ploča na kojoj je Darjuš napisao imena iranskih naroda, a dvanaesti iranski narod bio je narod Kroat ili *Khorvat.*

Postoje također još neka svjedočanstva o kojima ću poštovani sudionici reći nekoliko riječi. Na primjer, u nekim selima oko grada Natanza postoji poseban jezik kojime se neki ljudi koriste, a koji u Iranu skoro nitko ne razumije. Ti ljudi, pored toga što govore uobičajenim farsi jezikom, imaju također i poseban jezik, koji i dan danas jako sliči sadašnjem hrvatskom jeziku i ima mnoštvo vrlo sličnih izraza.

S druge strane, gramatika hrvatskog jezika, te njegova struktura, jako sliče farsi jeziku iz doba vladavine Parthiana (Aškanida), a to znači etimologija glagola, te gramatika hrvatskog jezika, približno predstavljaju presliku farsi jezika iz doba Parthiana.

Idući primjer s kojim sam se susreo, koji možda ima neke veze s ovom temom, a možda i ne, no svakako je vrlo interesantan, je da u Madžarskoj postoji jedna provincija po imenu Jasprin provincija, u kojoj svi Jasprini i Madžari tvrde da se njihovo podrijetlo razlikuje od podrijetla ostalih Madžara. Jasprini su uvjereni da su se u Madžarsku doselili iz Irana s područja Jazda, pa posljednjih godina pokrajina Jasprin s pokrajinom Jazd ima

jako dobre odnose koji se nastavljaju, a također se nastavljaju i međusobni posjeti. U svakom pogledu, teorija o iranskom podrijetlu Hrvata je u razmatranju, a u mađarskoj pokrajini Jasprin kažu (jasno se sjećaju teritorija): ***"Mi smo došli iz Jazda".***

Nadalje, pored ovih znansvenih rasprava i pitanja eksperata o kojima se u ovom dijelu raspravljalo, morali bismo, kako u Iranu tako i ovdje, raditi na ovom predmetu i, ako Bog da, doći do jasnih i potvrđenih rezultata, jer mi, iranski i hrvatski narod moramo iskoristiti pozitivno tlo, kako bi smo čim više unaprijedili odnose između dviju zemalja, te kontakte dvaju naroda.

Skoro od samog početka našeg boravka u Zagrebu, nakon što je Hrvatska postala neovisna država, pokušavali smo na znanstven način istražiti podrijetlo Hrvata, kako bi nam ono postalo stupom odnosa dvije zemlje, te kako odnosi između dvije zemlje ne bi bili izloženi stranim utjecajima.

Nadamo se da su diskusije i razgovori koji su ovdje vođeni, u smislu što boljeg rasvjetljavanja ove teme, bili od pomoći.

Mi, Iranci i Hrvati, što kršćani, što muslimani, vjerujemo da su svi ljudi potomstvo svetog Adema a.s. (Adama), te da naše podrijetlo i korijeni potječu s istog mjesta.

U svakom pogledu, i hrvatskom i iranskom narodu želimo sreću i uspjeh.

Esellamu Alejkum ve Rahmetullah ... (Neka vas Bog čuva i da vam Svoj blagoslov).

U Ime Allaha Milostivog, Samilosnog!

Predsjednik Mešihata Islamske zajednice muftija Ševko Omerbašić, Zagreb

Cijenjeni organizatori kolokvija!

Štovani učesnici!

Staroiransko podrijetlo Hrvata nije nešto nepoznato i novo. Već skoro dva stoljeća hrvatski znanstvenici i istraživači pokušavaju odgovoriti na ovo pitanje raspoloživim podacima, do kojih su tijekom ovog vremena stigli.

Zainteresiran iz dva razloga za ovu temu, uspio sam do sada pročitati sve što je u svezi ove teme napisano. Ponekad mi se čini da su ova istraživanja bila politički uvjetovana, što je dosta štetilo i zadanoj temi, ali i onima koji su se sa njom bavili.

Mene kao pripadnika bošnjačkog naroda veoma čudi da se i bošnjački znanstvenici nisu pridružili hrvatskim kolegama, s obzirom na veliku, a ponekad identičnu sličnost ova dva naroda, pa bi time najvjerojatnije došli do zanimljivih otkrića glede podrijetla Bošnjaka.

Kod bosanskih muslimana u našem jeziku i danas se zadržalo mnogo riječi iranskog porijekla, za koje nebismo mogli reći da su stigle samo sa područja Turske, kako se to često puta želi naglasiti.

Dozvolite mi štovana gospodo da progovorim o jednoj drugoj vezi Hrvata sa Iranom, mnogo mlađoj od one o kojoj je ovdje riječ.

Radi se zapravo o grupi muslimana Ismaelićana, koji su na područje Ugarske stigli iz iranske pokrajine Huvarizm polovicom desetog stoljeća i stalno se nastanili od Doboja i Tuzle na jugu, pa u istočnoj Slavoniji, zapadnome Srijemu, Iloku i na sjever sve do grada Arada.

O ovoj vezi i stvarnom postojanju tih Ismaelićana, pisali su hrvatski, ugarski, arapski, vatikanski, češki i drugi historičari. Od hrvatskih povjesničara treba svakako spomenuti: Kukuljevića, Smičiklasa, Šišića, dr. Dabinovića, dr. Draganovića, Vladimira Mažuranića, Emerika Gašića, dr. Franju Račkoga, Ivu Mažurana i druge. Od ugarskih historičara treba spomenuti Fejera, Janoša Jerneya, Vilaka i druge. Od arapskih historičara najznačajniji je Ebu Hamid el-Garnati el-Endelusi.

Prema gore citiranim izvorima ovi su Ismaelićani stigli na poziv ugarskih kraljeva da bi pomogli oko uspostavljanja nekih državnih institucija kao što su pošta, carina, kovnica novca i monetarni sistem. Zašto su baš ovi Ismaelićani pozvani u Ugarsku? Najvjerojatniji

odgovor: zato što je islamska država u to doba bila na visokom stupnju razvoja, a Ugarska je bila tek u fazi konstitucije, pa su ugarski vladari smatrali da će ovi muslimani dati dragocjen udio u izgradnji državnih ugarskih institucija.

Zašto su baš pozvani Iranci? - pitanje je na koje se može dati ovaj odgovor: što su ovi Ismaelićani bili etnogenetski povezani s narodima na ovom području, a naročito s Hrvatima a donekle i s Ugarima. Da tu ima nekakve istine, vidjet ćemo kasnije veze s vladajućim dinastijama na Siciliji, Korzici, Španjolskoj i Egiptu, a koje su sve odreda bile iranskog porijekla.

U jednom anonimnom zapisu iz vremena kralja Bele, zapisano je da se grupa Ismaelićana iz Bulara, između 960. i 972. godine nastanila na imanju ugarskog velikana Taksona (Gestis Hungarorum Liber Ed. St. Lad Endlicher, Vienna, 1827, Tom 8. str. 201 i 202). To je najstariji zapis o Ismaelićanima u Ugarskoj, pa se uzima i kao službeni početak njihovog dolaska u ovu zemlju.

Jedan drugi zapis iz 1196 godine iz vremena kralja Emerika, govori nam o postojanju Ismaelićana-Saracena u gradu Osijeku. Taj dokument se službeno smatra prvim spominjanjem grada Osijeka (Ezeke) u povijesti. U tom dokumentu, koga prenosi akademik Ive Mažuran u svojoj knjizi *"Osijek u srednjem vijeku za vrijeme turske vlasti"*, izdanoj u Zagrebu 1990. godine.

Pored ova dva dokumenta imamo i masu drugih iz 1092., 1100., 1161., 1190., 1217., 1218., 1221., 1231., 1232., 1233., i tako redom.

Iz vremena kralja Kolomana imamo prvo nastojanje pokrštavanja ovih Ismaelićana, kada on donosi zakon. I njegovi će nasljednici nastojati u istom smjeru. Međutim žilavost i upornost Ismaelićana da sačuvaju svoju vjeru islam, održala ih je prema nekim historičarima sve do polovice XV. stoljeća.

Hrvatski povjesničar dr. Franjo Rački spominje ovu grupu muslimana u Slavoniji i Srijemu kao *"svakojaku mulj s istoka islamske provenijencije"*. Smičiklas i Kukuljević-Sakcinski ih spominju u svojim *"Codex diplomaticus"*, a dr. Šišić ih spominje u svom djelu *"Povijest Hrvata za vrijeme vladara iz doma Arpadovića"*. U tom djelu on spominje da se za vrijeme Kolomana na obalama Jadranskog mora rabila riječ za carinu "Džamrak" koja je očito perzijska.

Dr. Draganović spominje crkveno imanje kod Morovića, na mjestu gdje Bosut pravi veliku okuku, a koje se zove Šarkudin i koje je mnogo starije od vremena Turaka.

Precizne podatke o Ismaelićanima dao je Emerik Gašić u svom djelu pod naslovom *"Povijest župe i mjesta Morović"*, u kojem daje cijeli niz zanimljivih podataka. Tako je na primjer on pronašao podatak da se Valpovo oko 1270. godine zvalo Suljagić (vjerojatno Sulejmanija), da se Morović zvao Kaledi, što upućuje na muslimansko ime.

Vrlo stare i dosta vjerodostojne podatke o Ismaelićanima dali su bizantski povjesničari Kinamos i Honijat. Kinamos čak tvrdi da su Ismaelićani nastanjivali Zemun i da ih je otuda premjestio car Manuel, te da su ratovali protiv Bizanta zajedno s Ugarima i potukli bizantsku vojsku na planini Tari.

Najviše podataka o Ismaelićanima i Kalizima (Megariba) dao je arapsko-španjolski putopisac i povjesničar Ebu Hamid el-Garnati el-Endelusi u svojem nedavno otkrivenom rukopisu pod naslovom *"El-mu'rebu an beada adžaibi magreb"*. To je djelo slučajno otkriveno 1953. godine u Madridu u *"Real academia de la Historia"*, a uredio ga je,

transkribirao i preveo Dubler. U tom djelu Ebu Hamid govori da je bio u istočnoj Slavoniji i zapadnome Srijemu u vremenu od 1150.- 1155. godine, da se sastao sa Ismaelićanima i Kalizima, da ih je poučavao vjeri islamu. S jednim od njih je prije zime 1155. godine otišao u Rusiju, jer ga je kralj Kazali (Gejza II) poslao da za vrijeme zime regrutira u njegovu vojsku plaćenike. Ranija izvješća europskih putopisaca o Ugarskoj u mnogome se razlikuju od Ebu Hamidovih, koji spominje ovu državu kao vrlo organiziranu, s oko 78 gradova i naselja. U trideset naselja su živjeli Ismaelićani, kojima su kraljevi zabranjivali graditi utvrde, bojeći se njihove pobune.

U okolici mađarskog grada Mikloša između dva svjetska rata pronađeno je ismaelićansko groblje koje znakovito govori o nekim riječima koje mi muslimani iz Bosne i danas upotrebljavamo u vjerskoj terminologiji. Prema nekim povijesnim izvješćima, Ismaelićani su dugo vremena živjeli na prostoru od Otoke do Rače na Savi. U tu su svrhu prokopali umjetni kanal između Bosuta i Save i time stvorili umjetni otok kako bi lakše branili od bizantskih napadača.

Koliko su bili snažni i jaki u svojoj vjeri govore i podaci iz vatikanskih izvora da su pape oštro upozoravali Andriju II. i Ladislava Kumana da se okane prijateljstva i tijesnih veza s Ismaelićanima. Čak postoji pretpostavka da je Ladislav Kuman i primio islam, jer je papa Nikola IV. naredio nadbiskupu Janošu da istraži nije li možda ovaj kralj bio potajno musliman. Sakcinski u svom djelu *"Borba Hrvata protiv Mongola i Tatara"* spominje da su i katolički i pravoslavni svećenici omrzli Belu zbog njegovih tijesnih veza s muslimanima i da su ga zato prepustili na milost i nemilost Mongolima.

Najdalje u istraživanju veza Hrvata i muslimana otišao je dr. Vladimir Mažuranić, predsjednik HAZU. On je prvi otkrio da je jedan od kneževa iz obitelji Kačić bio neki Malduk iz Saracene, zaštitnik gusara i patarena. Ovaj je Malduk vladao između rijeka Krke i Zrmanje, pa je čak bio gospodar Zadra (1204.) i Splita (1212. i 1216.). Zbog njega bi trebalo istraživati dva naselja nedaleko od Zadra, Islam grčki i Islam latinski, koji i danas imaju te nazive. Dr. Mažuranić je istraživao u mnogobrojnim arhivima veze Hrvata i muslimana iz vremena dinastija Fatimida i Edarisa. On je u tim različitim arhivima pronašao mnogobrojne **Sakalibe** (Hrvate) na najodgovornijim mjestima u tim državama.

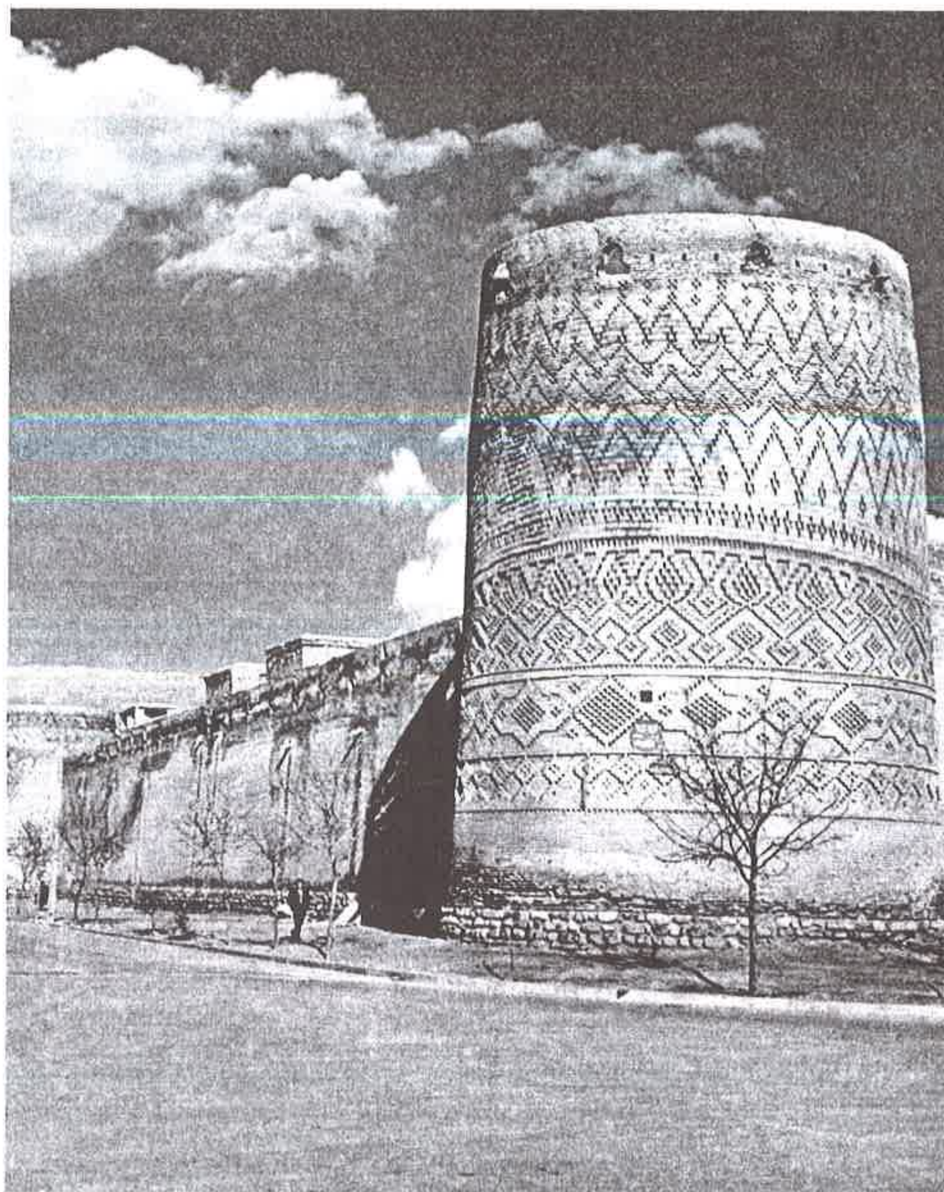
Zašto su te veze tajna do danas teško je točno odgovoriti, ali je istina da su one bile snažnije i stabilnije nego je to slučaj s drugim narodima. Nije se dogodilo u povijesti da je jedan narod imao svoje predstavnike na tako visokim položajima u islamskoj državi kao što je slučaj s Hrvatima. Teško je bilo postići da netko bude maršal na dvoru Abdurrahmana III. en-Nasira, poput ***Hajrana Sakalibe,*** ili admiral islamske flote poput Mudžahida, ili vojskovođa fatimidske vojske poput ***Abdullaha Dževhera Saklabija.***

Hrvati su za vrijeme Idrisija na Siciliji u gradu Palermu imali cijeli svoj kvart s najljepšom džamijom na otoku. Ti će muslimani u XII. stoljeću, kada ih je Fridrik Barbarosa silom preselio u Lučeru, učiniti da ovaj grad bude najjači u cijeloj Italiji.

Štovani učesnici!

Postavlja se pitanje kako je došlo do takve veze između Hrvata i muslimana iranske provenijencije? Ovo moje izlaganje je jedan od pokušaja da se pokuša odgonetnuti ta veza. Je li ova novija veza ima nekakvog naslijeđa s onom starom, o kojoj se ovdje govorilo, to bi trebalo biti predmet istraživanja. Samo zbog toga sam želio izložiti Vam neke činjenice.

Zahvaljujući Vam se što ste me saslušali, ispričavam se zbog uzetog Vam vremena.

Zidovi tvrdjave u Širazu iz 18 stoljeća, kultura Zend
(iz: A. Goddard, L' art d' Iran, Paris 1964)

Proslov uredništva: Dva stoljeća hrvatske iranistike

(Seune Nebešniki i Logos Horoathon)

Editor's foreword: Two centuries of Croatian Iranistics

Godine 1993. izašao je naš prvi zbornik ***"TKO SU I ODAKLE HRVATI, Revizija etnogeneze"***. Zbornik je objavilo naše Znanstveno društvo za proučavanje podrijetla Hrvata. Odonda je prošlo šest godina. Za to vrijeme mi smo i dalje radili i objavili cijeli niz rasprava u periodici - najviše u našem godišnjaku ***"Ognjište"*** kao i u "Hrvatskom književnom listu", no i u drugim časopisima kao što su "Hrvatsko slovo", "Tomislav", "Čakavska rič", "Kaj" i u još nekim zbornicima i monografijama.

U prvom zborniku, osim drugih suradnika objavili su svoje priloge Andrija-Željko Lovrić, Mladen Rac, Mihovil Lovrić, Mato Marčinko (alias Tomislav Heres), Hrvoje Malinar, Zlatko Tomičić i Marko Japundžić, koji se javljaju i u ovom našem novom zborniku, a tu su sada i nova imena kao što su: Eduard Kale, Stjepan Krizin Sakač, Stipan Budimir i Ivan Ramljak. U pozdravnim govorima su svoja otkrića priopćili i Mohammad Javad Asayesh Zarchi, bivši iranski veleposlanik u Zagrebu, a svoja znanja o prvim muslimanima t.j. Ismaelićanima u Hrvatskoj izrekao je veliki muftija zagrebački, imam Ševko Omerbašić.

Za ovaj zbornik pod naslovom ***Staroiransko podrijetlo Hrvata"***, o čemu je održan simpozij 24. lipnja 1998. u prostorijama Iranskog kulturnog centra u Zagrebu i s kojeg simpozija se i donose referati sudionika simpozija, uredništvo je u uvodu priredilo bibliografiju svih važnijih djela na temu iranskog podrijetla Hrvata pod naslovom ***Bibliographia Irano-Croatica 1797-1999*** (važniji radovi od 18.- 20. stoljeća o iranskom podrijetlu antičkih Hrvata, 249 naslova)", koju su napisali dr. Mladen Rac i dr. A.Ž. Lovrić s Instituta „Rudjer Bošković" u Zagrebu.

Pratiti tu bibliografiju je veoma zanimljivo stoga što se tu može vidjeti što se je pisalo na tu temu t.j. o iranskom podrijetlu Hrvata od početaka, kao što je pisanje raznih stranih znanstvenika: to su recimo T. Wojcicki 1837, V. Minorsky (Khudad Al-Alâm) 1837, J. Bosworth (Orosius Presbyter) 1855, D. Chwolson 1869, T. Woyciechowski 1873, V. Latyšev 1890, pa preko M. Rostovtzewa 1922, M. Vasmera 1923, L. Hauptmanna

1925, N. Županiča 1925, J. Strzygowskog 1927, F.W. Koeniga 1931, G. Vernadskog 1938, E. Herzfielda 1938, sve do novijih J. Bechickog, M. Čubratija, B. Gregoirea, V.A. Istrina, V.V. Ivanova, O. Korčinskog, J. Kotlarczyka, O.N. Trubačeva, A. Rayneya, R. Straulija, B. Graljuka, E. Paščenka i drugih u našim danima.

Od Josipa Mikocija do Stjepana Krizina Sakača i A.Ž. Lovrića

Tu je i veći broj naših autora koji su se time bavili. U prvom redu to je dr. ***Josip Mikoci-Blumental*** (1734 - 1800), koji je prvi u Hrvata počeo pisati o iranskom podrijetlu Hrvata još prije dva stoljeća. O njemu je u ovom zborniku napisao dr. A.Ž. Lovrić svoj prilog pod naslovom "Prof. dr. Josip Mikoczy-Blumenthal (1734-1800), pionir hrvatske iranistike i njegovi nasljednici". Iz tog se važnog rada vidi da je Josip Mikoci napisao i obranio svoju disertaciju na Kraljevskoj akademiji u Zagrebu god. 1797. pod naslovom ***"Hrvati rodom Slaveni potekli od Saramata potomaka Medijaca*** (došli u Dalmaciju oko 630. s dopuštenjem cara Heraklija i oteli ju od Avara". No ta je disertacija tajanstveno nestala iz arhiva Akademije, očito je s nakanom ukradena i uništena. Josip Mikoci se rodio u Zagrebu u veljači 1734. Od god. 1762. profesor je na sveučilištu u Trnavi, a od 1773. profesor je na zagrebačkoj gimnaziji retorike i grčkog jezika. Od god. 1792. je bibliotekar Pravnog fakulteta u Zagrebu, a od 1793-1797. radi na historiografiji. Umro je u Zagrebu 22. ožujka 1800. Napisao je cijeli niz povijesnih djela uglavnom na latinskom jeziku. Osim njegovih povijesnih djela, objavljenih uglavnom posmrtno 1806. i dalje, dosta je njegovih djela još uvijek ostalo neobjavljeno.

Iza njega slijedi plejada hrvatskih autora koji su nastavili njegovu misao o iranskom podrijetlu Hrvata. Glavni medju njima je ***Stjepan Krizin Sakač,*** koji je rodjen u Kapeli Kalničkoj u Hrvatskom Zagorju god. 1890, a umro je u Rimu god. 1973. On je objavio 109 naslova, od kojih je najveći dio posvećen iranskom podrijetlu Hrvata. Svoje je radove na tu temu počeo objavljivati u isusovačkom časopisu „Život“ od 1937. pa nastavio sve do 1943. Kasnije je taj rad nastavio u inozemstvu od 1949.- 1966. god. pišući na raznim drugim jezicima, njemačkom, talijanskom, francuskom, engleskom. Važne su u prvom redu njegove rasprave kao što su „O kavkasko-iranskom podrijetlu Hrvata“ god. 1937, „Pravo značenje naziva ‚bijela‘ i ‚crvena‘ Hrvatska“ 1938, „Otkuda Hrvatima ‚Ban‘ ?“ 1939, „Krapina, Kijev, Ararat (krapinska, kijevska i armenska priča o trojici braće i jednoj sestri)“ 1940, „Uz problematiku starog Irana i Kavkaza s osvrtom na podrijetlo Anta i Bijelih Hrvata“ 1941, „Historijski razvoj imena ‚Hrvat‘ od Darija I. do Konstantina Porfirogeneta (522. pr. Kr. do 959. poslije Krista)“ 1942, „Tragovi staroiranske filozofije kod Hrvata“ 1943, da bi se zatim javio god. 1966. u časopisu „Crkva u svijetu“ s raspravom „Vjerski simbolizam ukrasnih prepleta u staroj hrvatskoj umjetnosti“ i u „Obnovljenom životu“ 1971. člankom „Osnutak carstva Kira Velikog“.

Iza njega slijedi cijeli niz hrvatskih autora koji nastavljaju ono što je započeo Stjepan Krizin Sakač; to su u prvom redu Milan Šufflay 1928. „Zarathustra u Crvenoj Hrvatskoj“, pa Josip Horvat s raspravom „Iz Irana dolaze Hrvati“ u njegovom glavnom djelu „Kultura Hrvata kroz 1.000 godina“, Zagreb 1939.

Nakon Drugoga svjetskog rata glavni je autor koji se time prvi i najviše bavio Tomislav Heres (pseudonim Mate Marčinka). On je od 1982. do 1994, objavio cijeli niz rasprava, a pod svojim pravim imenom Mato Marčinko isto tako veći broj studija od god. 1974. do 1999. Tih rasprava ima 21. Iza njega je najjači autor koji se time zanimao Andrija-Željko Lovrić, koji je objavio isto 21 raspravu, a tu su i djela njegova oca Mihovila (pseudonim M. Yošamya, 1897-1976) koja su ostala u rukopisu a propćio ih je njegov sin Željko, njih je 9.

Važnu knjigu o iranskom podrijetlu Hrvata ***„Hrvatski iranski korijeni“*** objavio je god. 1990. Mirko Vidović iz Lyona. On je tiskao još cijeli niz svojih odvojenih rasprava uglavnom u časopisu „Ognjište“. Uz ovu trojicu najplodnijih naših etnogenetičara još je cijeli niz drugih kao što su: Antun Abramović, Jamil Aboud, Antun Bauer, M.N. Ćuruć, Miljenko Dabo-Peranić, Marijana Gušić, Marijan Horvat-Mileković, Marko Japundžić, Vladimir Košćak, Nedjeljko Kujundžić, Ivan Mužić, Mladen Rac, Zlatko Tomičić, Zdenko Vinski, a posebne knjige su objavili Silvije Grubišić i Mijo N. Ćurić.

Kao što je A.Ž. Lovrić objavio svoj zapis o Josipu Mikociju, tako je u ovom zborniku posebni prilog o Sakaču napisao Mladen Rac: „Prof. dr. Stjepan Krizin Sakač (1890-1973), glavni hrvatski iranolog: životopis i djela“. Tu se nalazi kratki opis njegova života, rada i bibliografija njegovih glavnih djela i popis drugih autora i djela koji su o Sakaču pisali. Najopširniju je studiju o Sakaču napisao Mato Marčinko god. 1995. „Stjepan Krizin Sakač D.I. i njegovo povijesno djelo“. To je izašlo u „Hrvatskoj reviji“ br. 45/1995.

U ovom našem zborniku je tematski raspored i slijed svih rasprava načinio jedan od urednika, A.Ž. Lovrić, koji je gradju postavio kroz tematske blokove: poslije pozdravnih govora (I.) slijede ***Uvodna razmatraja (II.), Pradomovina i selidbe Hrvata (III.), Rani dodiri Praslavena i Iranohrvata (IV.), Iranistika i starohrvatski jezik (V.), Mazdaizam, mitologija i pravjera Hrvata (VI.), Podrijetlo starohrvatskih rodova (VII.), Ostala iranohrvatska problematika (VIII.) i Pogovor uredništva (IX.).***

Nakon pozdravnih govora i proslova, u drugom bloku su ***Bibliographia Irano-Croatica,*** Lovrićev tekst o Josipu Mikociju i Racov o Sakaču, kao i rasprava Rac-Budimira „Antropogenetski i agrobiološki pokazatelji prirodoslovnog podrijetla Hrvata“, a S. Budimir iznosi priopćenje o svim zabranjenim dokumentima i istraživačima hrvatskle etnogeneze koji su bili progonjeni, ubijeni i zatvarani u Jugoslaviji. U trećem bloku su M. Lovrićev prilog „Prvi dokumenti Prahrvata na Starom istoku i rane doselidbe Indoarijaca na Jadran“, Sakača o carstvu Kira Velikog i M. Marčinka o pradomovini Hrvata i njihovom putovanju kroz prostor i vrijeme do sadašnje domovine.

U četvrtom bloku je rasprava E. Kalea o Hrvatima, o njihovoj iranskoj postojbini i jezičnoj pripadnosti Hrvata slavenskoj grupi, zatim prilozi K. Krocha o Crvenoj Hrvatskoj u Ukrajini (god. 374.-992.) i M. Lovrića i suradnika o iskonu ranih Praslavena i važnosti Iranohrvata za njihovo zajedništvo. U petom bloku donose se prilozi Stjepana Krizina Sakača o slavistici i Hrvatima, a M. Horvat-Mileković i A.Ž. Lovrić ispituju srednjovjekovni hrvatski jezik i naše reliktne pradijalekte s indoiranskim arhaizmima; S. Murgić, M. Rac i A.Ž. Lovrić načinili su poredbu predslavenskih pradijalekata u Hrvatskoj (Ćiribirci u Istri i Vejani na otoku Krku), dok Z. Grubešić daje primjere sličnih riječi u današnjem perzijskom i hrvatskom.

U šestom bloku Zlatko Tomičić piše jednu raspravu o iranskom mazdaizmu, manihejizmu i Europi i drugu o hrvatsko-bosanskim bogumilima kao bogonoscima, prema pisanju Ive Pilara o njima. Tu je i rasprava Z. Yošamiye (vejsko ime A.Ž. Lovrića) o

dualnoj teogoniji i orijentalnoj pomorskoj kozmologiji u starohrvatskoj predaji, dok M. i Z. Yošamya predočuju predslavenske legende indoiranskog podrijetla na starohrvatskim pradijalektima. U sedmom bloku su prilog M.N. Ćurića o iranskom podrijetlu hrvatskih prezimena, a I. Ramljak i A.Ž. Lovrić priopćuju svoja otkrića o ranoantičkom podrijetlu i razvitku starohrvatskih i slavenskih prezimena, Branimir Gušić o razvitku nekih starohrvatskih rodova i Zlatko Tomičić o podrijetlu starohrvatskog plemena Bužani.

U predzadnjem, osmom bloku M. Japundžić piše o tomu gdje, kako i kada je nastala glagoljica i ćirilica, Marijana Gušić o narodnom običaju „Ljelja" kao historijskom spomeniku, a H. Malinar o krčkoj Korintiji kao najvećoj neistraženoj gradini na jadranskim otocima. U zadnjem, devetom bloku je još pridodan pregled najnovijih arheoloških nalaza iz ranohrvatske povijesti u god. 1998. i 1999, a na kraju je iz svih ovih tekstova izveden zajednički zaključak uredništva o podrijetlu i prapovijesti Hrvata, uz sažeti izvod cijelog zbornika na engleskom jeziku.

Od velike su znanstvene važnosti svi ovi referati i rasprave pročitane na simpoziju u lipnju 1998. Vide se dobro geoklimatski preduvjeti naše etnogeneze i znanje o razvitku Ranoarijaca, posebno su dobro obradjeni Dinarci kao glavna hrvatska rasa, koja vuče podrijetlo iz velikih davnina u Aziji, a osim toga su otkrivene i arhaične stočne rase koje su Hrvati doveli sa sobom u Europu iz Azije (Mladen Rac i S. Budimir). Pojavljuje se i pregled dokumenata o antičkim Iranohrvatima, o mitanskom kralju Dušrati koji je bio vladar prahrvatske države ***Hurrwuhé-Hillaku***, jer je on prvi potpisnik hrvatskog imena (1375. p.n.e.), a tu su i ostali antički zapisi ranih Hrvata u perzijskoj ***Harauvatiyi*** i kasnoantički zapisi Hrvata iz Azova i Krima. Posebno je obraćena pozornost na ***Synodos Horouathon*** iz Tanaisa na obali Azovskog mora, jer je to bio prvi hrvatski Sabor prije 1.800 godina. Tu se nalaze i otkrića o prvim doselidbama Indoarijaca na Jadran i o prvim pomorcima na gornjem Jadranu. Uz to je dobro obradjen i narod Liburna, kao neposrednih predaka Hrvata i njihovo ranoarijsko podrijetlo i etnokulturno naslijedje Liburna medju Hrvatima. Priopćene su i liburnijske povijesne legende „Veyske povede" s otoka Krka. A tu je i dodatak o srednjovjekovnoj doselidbi Iranohrvata (Mihovil Lovrić).

Rasprava "Osnutak carstva Kira Velikog i njegovo povijesno značenje" govori o velikom i pozitivnom značenju tog perzijskog vladara, kojemu je glavnim i vrhovnim ciljem svega morala biti objava opstojnosti, moći, pravednosti i jedincatosti pravoga Boga - njega je navijestilo Izaijino prorštvo: "Nek se zna od Istoka do Zapada da osim mene nema drugoga ... Ja se podgoh za pravednu stvar i Ja ću mu pokazati putove!" (prorok Izaija 45, 1-7, 13). Kir je spasio Židove od propasti u Babilonu. Na Kirov se trijumf čak odnosi dobro poznati stih što označava Mesijin dolazak: "Rosite nebesa s visine i neka oblaci kiše pobjedom; zemlja bila rodna i niknula, a plodom joj bilo spasenje i pravda" (S.K. Sakač).

Pradomovina Hrvata u azijskim zemljama

Od velikog je značenja rasprava "Pradomovina Hrvata i njihovo putovanje kroz prostor i vrijeme do sadašnje domovine" (Mato Marčinko). Od svih autora u ovom zborniku Marčinko je onaj koji stvara sustav u ispitivanju i otkrivanju hrvatske prapovijesti, njegov je povjesnički rad najintegralniji. On kompaktno sistematizira sva ranija tudja i vlastita

ispitivanja i dokaze ponajprije u lokaliziranju pravoga mjesta pradomovine Hrvata, počev od zemlje ***Sarasvati*** u Indiji, pa do kasnijih naših sijela u davnoj Aziji, sve do Afganistana, Kurdistana, gornje Mezopotamije i dalje, prema otkrićima A.Ž. Lovrića slijedi razvoj Ranoarijaca od razdoblja Rig-Vede, Ramajane, civilizacije Harappa u Pendžabu u dolini Inda, pa do Harahvaiti, u medijskom Iranu i dalje u Mitanni, Harauvatiji, Partiji, sve do epohe Sasanida.

Važno je i usustavljanje što se tiče podrijetla i imena Hrvata u svim starim kulturama i jezicima u vedskom eonu, avestijskom, staroperzijskom, u razdoblju Herodota, pa se to vidi u prikazima sanskrta, zend-avestijskog prostora, arijsko-huritskom, asirskom jeziku, elamskom, akadsko-babilonskom, aramejskom, pa sve do grčkih iz Tanaisa i latinskih preoblika u 1. st. po Kristu, bizantskih izričaja i onih iz vremena Hrvatskog kraljevstva: kralja Trpimira, natpisa iz Šopota kod Benkovca i dalje ...

Autor ide i dalje i obradjuje Crvenu Hrvatsku u Ukrajini od 4. st. po Kr., nadalje piše o Bijeloj Hrvatskoj u Češkoj, Poljskoj, Slovačkoj od 5. st. po Kr. nadalje, zatim se cirkl okreće prema Velikoj Hrvatskoj od &. st. po Kr. I hrvatski jezik je dobio primjereno mjesto u tom velikom krugu, a taj jezik ima izvor u ranoarijskom jeziku **saraswati**, koji je istodoban sa sumerskim i ranoegipatskim jezikom, pa se razvoj tog jezika dalje prati u dugom luku kroz sve stare države pra-Hrvata, te su ostatci indoarijsko-iranskoga i sumerskog jezika najviše očuvani u dva prostorno ograničena današnja hrvatska govora: ***Bednjanskom*** u Hrvatskom Zagorju i ***Vejskom*** na otoku Krku koji se zove "cakajšćina", jer je cakavski. Postoji jaka srodnost "unutrašnjeg fluida" starog iranskoga medijskog jezika s hrvatskim, kao što to otkriva Mirko Vidović. Poljski kardinal S. Hosius u svojem djelu "De sacro vernaculo" iz god. 1558. piše da je hrvatski jezik ***"madre lingua*** - majka svih slavenskih jezika" (zbornik "Kačić" 1979).

A.Ž. Lovrić sa suradnicima od neizmjerne je važnosti 1) na području jezika i 2) na području naše teogonije, pomorske kozmologije, astrognozije, mitologije, etnologije, folklora, arheologije. Od neobične je vrijednosti njegova rasprava koju je napisao skupa s Marijanom Horvatom-Milekovićem "Podrijetlo starohrvatskog jezika (srednjovjeki hrvatski i reliktni pradijalekti s indoiranskim arhaizmima)", gdje se upozoruje na obmane panslavista i vukovaca i na slavenske kroatizirane dijalekte, a ono što je najvrijednije je prikaz srednjovjekih iranohrvatskih dijalekata kao što su bodulska cakavica na otocima, primorska čakavica uz Jadran, ikavska šćakavica u Bosni, kajkavska ikavica na zapadu, jekavska čakavica u južnom primorju. Vidi se dobro povijestno slojanje čakavice, a to su u prvom redu reliktna ranohrvatska pračakavica, izvorni staročakavski govori i noviji miješani polučakavci.

Uz to su prvi puta, po Lovriću u našoj znanosti obradjeni reliktni ranohrvatski pradijalekti, a to su: ***Baegnjunska*** prakajkavica, južnogradišćanska ikavica, ***Brajska besyda, Kyrska bešeda, Veyska zayk.*** U tim se hrvatskim pragovorima nalazi jaka koncentracija indoiranskih arhaizama, a dokazuje se i ranoantičko prahrvatsko podrijetlo etnonima kao što su Boduli, Kirci i Veyane. Ovdje je usustavljeno sve što se tiče zajedničkih značajka ranohrvatskih pradijalekata u leksičkim osobitostima rječnika, ranohrvatskih glasova, čestica i gramatičkih članova i ranohrvatskih deklinacija, a zatim se prelazi na oštru kritiku srbojekavskog standarda i izumiranje hrvatskog jezika.

Takva je vrsna i rasprava "Poredba predslavenskih pradialekata u Hrvatskoj: Ćiribirci u Istri i Veyane na Krku". Ovdje se iznose slavistički nazori o Ćiribircima, koje zovu i

"istrorumunji", njihov se govor zove "Rumeri kuvinta" ("ćiribirska beseda"), pa se ulazi u znanstvene osobitosti i poredbene sličnosti Ćiribiraca t.j. Rumera s ostalim hrvatskim govorima i u usporednice pradijalekata ***Rumeri kuvinta*** u Istri i ***Veyska zayk*** na otoku Krku, te se raspravlja moguće prvotno podrijetlo Ćiribiraca u Istri i Vejana na Krku.

Važno je istaći da je u ovoj raspravi obradjen i **Logos Horoathon**, antički ranohrvatski prajezik oko Azovskog mora. Taj Logos Horoathon nije zapisan u svojem izvornom nazivu, no svakako je to bio ***H a r w a t j e,*** koji je pripadao jezičnoj skupini ***satem.*** Tu je raspravu A.Ž. Lovrić napisao skupa sa Stjepanom Murgićem i Mladenom Racom. Njoj je na kraju dodan i mali ćiribirsko-veyski rječnik, kao i poredbeni pregled arhaičnih brojeva u tim pradijalektima.

Vrijedan je i prilog "Ranoantičko podrijetlo i razvitak starohrvatskih i slavenskih prezimena" koju je A.Ž. Lovrić napisao skupa s Ivanom Ramljakom. Oni iznose slavističke nazore o hrvatskim prezimenima, opisuju imovinski odnos i patronime ranih Mitana, najranija prezimena prapovijesnih Hurita, ranoantičke patronime kavkaskih Urarta, klasične staroperzijske patronime u Hrvata, antička imena Liburna i inih Ilira, slavenska kroatizirna prezimena od srednjeg vijeka. Važno je otkriće i to, da indogermanska čestica **-mir** u značenju "čelnik, poglavar" postoji i u zapadnoperzijskim, kurdskim i starogermanskim imenima kao npr. u Gota, pa je slično prije slavizacije značila i kod ranohrvatskih vladara u srednjem vijeku: Mezamir, Pavlimir, Budimir, Ratimir, Muncimir, Branimir, Trpimir, Krešimir, Zvonimir itd.

Donosi se i mali rječnik najranijih hrvatskih prezimena prapovijesnog podrijetla iz huritskih patronima u 19.- 14.st. pr.Kr. kao što su na primjer: Akšiki - Jakšići, Allariki - Alerići, Babuki - Babukić, Buliki - Bulići, Dešdar - Dizdar, Gališki - Galići, Ganeki - Ganići, Halapi - Halapir, Hamaziki - Hamzići, Hurrwuhi - Horvati, Karašiki - Karačići, Kawurki - Kavurić, Kadziki - Kačići, Kikkuli - Kikići, Kirki - Kirčić, Kozala - Kozarac, Kummiki - Kumičić, Lukka - Lukas, Lupatiki - Lopašići, Mahaliki - Mihalići, Maliki - Malići, Maryanni - Marjanić, Mariki - Marići, Maruhi - Marušić, Matka - Matković, Nikkiki -Nikići, Ninuki - Ninković, Pazur - Pažur, Ribiški - Ribičić, Sutarna - Sutara, Šadaki -Šidaki, Šarriki - Šarići, Šeleba - Šelebaj, Šilli - Šilić, Šimiki - Šimići, Šimaniki - Šimanići, Šišilki - Šišići, Šumani - Šumanić, Urgini - Ugrini, Wasilki - Vasilić, Zalatariki - Zlatarići, Zanzi - Zanze, Žigulki - Žigulić... Tako se tumače i mnoga druga ranohrvatska prezimena kao što su Artići, Barbići, Barbalić, Beljanić, Bibić, Bratanić, Čirić, Duliba, Dudek, Haračić, Hasanec, Hrgetić, Hižak, Ikić, Kazić, Kirčić, Korušić, Kurek, Manekić, Markešić, Matavaz, Murić, Nesek, Parić, Seršić, Slamnig, Tršić, Urić, Uvalić, Valić, Zalepuh ...

Mijo N. Ćurić daje u sažetom izvodu iz svoje ranije knjige o staroiranskom podrijetlu Hrvata, veoma zanimljive perzijske patronime na pr. da od ***Alanin*** dolazi hrvatsko prezime Alanić, od ***Baji*** naše prezime Bajić, od ***Balaš*** naše Balaš i Balašić, od ***Baloban*** dolazi Balaban i Balabanić, od ***Barbara*** - Barbarić, od ***Barezah*** - Bareza i Barezić, od ***Bebek*** - isto Bebek, od ***Bukša*** - isto Bukša ili Bukšić, od ***Bužana*** - Bužanić, od ***Čakara*** - Čakarić, od ***Franya*** - Franjić, od ***Dalma*** - Dalmatin, od ***Katunar*** - Katunarić, od ***Koren*** je isto Koren i Korenić, od ***Makara*** - Makarić, od ***Madar*** je isto Madar i Madarić, ***Marguš*** - isto, ***Miran*** - isto, od ***Mithra*** - Mitrović, ***Paraga*** - isto, od ***Sani*** - Sanić i Sanković, od ***Siunik*** - Seunik, od ***Suri*** - Surić i Surina, od ***Tukša*** - Tukšić, od ***Tus*** - isto, od ***Vasi*** - Vasić, od ***Zerdar*** - Serdar...

Hrvatska teogonija i prastari nazivi za nebeska tijela, zemlje i kontinente

Velika je važnost i ostalih rasprava kao što su „Dualna teogonija i orientalna pomorska kozmologija u starohrvatskoj baštini" Zjelimera Yošamiye i „Krčka Korintija *(Uri-Kuoryta vaon Khark)* najveća neistražena gradina na jadranskim otocima" Hrvoje Malinara, Mladena Raca i Mihovila Lovrića. U prvoj raspravi se ocrtava naša astrognozija - starohrvatsko **zwyzdoslovje**, a što se raščlanjuje na Dinarski panteon (istočna štokavska teogonija), Zapadni panteon (kajkavska teogonija) i Jadranski panteon ili ***„Seune Nebešniki"*** (južna iranohrvatska teogonija). Vide se Svijetli dobri duhovi kao Sionbog-Sewyšna, Khulap, Semera, Sion-Macaan, Macyć, Ulykva, Vyntja, Hayebaaj i Mračni zli duhovi kao što su Sionvrag-Sayta, Šyuun, Tohor, Tjarmaal, Orkuul, Mantratja, Štriguun i Bakodloak. Opisan je i Hrvatski selenoskop, ***„Sionšwyta storyštje"*** - starohrvatska kozmogonija i stvaranje svijeta, siromašna „sazvježdja" dinarskih štokavaca, kajkavski ***„Vesmir"*** iz Hrvatskog Zagorja, i bogati ***„Sionšwyt"*** staročakavskih pomoraca.

U staročakavske „zweždytje" (zviježdja) svrstani su: Bakodloak (Bik), Baršytje (Zmaj), Divyce (Djevica), Gata (Cassiopeja), Goncyne (Bootes), Hayebaje (Capricornus + Aquarius), Kaške (Ophiuchus + Hercules), Kosyre (Lav), Kozlytje (Kočijaš), Kriševali (Labud), Mantra (Morska zmija), Noavi-Matane (Južna Ladja), Orkulytje (Kit), Pašoglavi (Veliki i Mali pas), Ryboj (Ribe), Šedan-Brodih (Veliki Medvjed), Škraplune (Štipavac), Šundre (Strijelac), Tohoraye (Mali Medvjed), Tovorytje (Rak), Veletyći (Orao), Volytje (Lyra), Wardice (Blizanci), Yance (Ovan), Yzdene (Centaur), Zarje-Harwatje (Andromeda + Pegaz), Zmuli (Vrč) i Žmyni (Vaga). A obradjene su i „matje" ili „pirge" (maglice) kao Šupere, Geti, Štomoryna-Kruna, Artyna, Garmyna, Sionget, Mićaget, Šparnać, Mićamatja i Velamaća. Opisana su imena za sve staročakavske „zwyžde" (pojedine zvijezde) kojih ima mnogo, zatim ***„Seune šwitlyce"*** - pomična svjetlila i planeti kao Myšec - Mjesec, Šance - Sunce, Zwicerna - Venera, Plavušica - Jupiter, Rumanica - Mars, Želenyca - Saturn i Feralytje - meteoriti (krijesnice).

Ne samo da zapanjuju tako bogati nazivi nebeskih tijela, što pokazuje hrvatsku veličajnost i na tom nebeskom planu, nego su naši stari čakavci na otocima, posebno na otoku Krku, imali i svoje vlastite nazive za daleke zemlje i kontinente, pa tako doznajemo da su oceani imali naziv Khulapje, Semeraye je - Amerika, a taj su naziv stari Hrvati imali već davno prije Kolumba. Australija je imala naziv Polnebje prije nego li su taj kontinent otkrili Englezi, Azija se zvala Sion-Zihod, a svoje nazive su iz davnina Hrvati imali i za razne zemlje u Europi: Tohoraye - Skandinavija, Meytohor - Finska, Moškova - Rusija, Lehya - Poljska, Artohorna - Danska, Tuyeška - Njemačka, Dunayška - Madjarska (šire Panonija), Vlahya - Balkan.

Stari su Hrvati zvali Mediteran - Velemuori što dolazi iz prapovijestnog egipatskog i mitanskog ***(Adal-Muer).*** U tom dijelu svijeta naši su stari nazivi: Sinje-muori - Jadran, Buka Zahoyna - Gibraltar, Kirnya - otok Korzika, Khupaar - Cipar, Hiršon - Krim, Mićapont - Azovsko more, Zdolnapont - Armenija. Imali smo mi i nazive za pojedine dijelove Amerike - otkuda, moglo bi se pitati?! - na pr. Zgorna tar Zdolna Semeray - Sjeverna i Južna Amerika, Zahoyne Helami - Ande, Skopje Semerne - Karibsko otočje, Arta Semerna - Florida, Ur-Semerna - Mexico (glavni grad). Pa oko Australije: Vela-Polneb - Novi

Zeland, Mića-Polneb - Tasmanija, Seune-Skopje - Polinezija... U Aziji smo isto imali svoje nazive: Azija je bila Sion-Zihod t.j. Veliki Istok, Hatya - Mala Azija (Turska), Štazemja - Palestina, Yndre - Indija, Obarška - Turkestan, Warindran - Afganistan, Artindran - Indokina, Kitaye - Kina, Arta-Zihod - Koreja, Skopje Zihodne - Japan, Helami Indrane - Himalaja, Zgornemori - Kaspijsko more, War-Peršyah - Damavend (Perzija), Ur-Peršyah - Teheran, Ur-Zihodna - Peking ...

Naše je zvizdoslovje staro 5 do 7 tisuća godina. Tada smo već imali svoje zvjezdoznance - ***zwyzdoslove*** i selenoskope koji su se bavili posebno Mjesecom. Neki nebeski nazivi dolaze k nama još iz neolita. U naše nazivlje uklopljeni su antički i starogrčki asteronimi i kod čakavaca i kod kajkavaca, to su nazivi koji dolaze od starih Ilira i od ranih Hrvata na obali Azova. Ima dosta i naziva koji dolaze iz ranokršćanskih vremena. Jak je utjecaj na naše zvjezdano nazivlje astralnih kultura sa Starog istoka. Cijeli niz tih imena ima svoje izvorište u ranoarijskom nazivlju, iz indijskih Veda i iranske Aveste, a kao dokaz služi i tvrdnja autora da su ti stari hrvatski nazivi inače nepoznati u Europi. Velik je bio utjecaj na to zvjezdano nazivlje i antičkih Liburna, naših neposrednih predaka. U Kvarnerskom zaljevu izraslo je starohrvatsko zvjezdano nazivlje koje je najbogatije uz ono u Arapa i starih Grka, bogatije nego u Španjolaca, Engleza i drugih velikih pomorskih naroda. Hrvatski čakavci s Krka poznaju ***107*** asteronima, dok ih hrvatski kajkavci u Zagorju znaju 41, ikavski štokavci znaju za 29, a ijekavski štokavci samo za 10 - 13.

U raspravi o krčkoj Korintiji vidi se isto arhajski utjecaj na naše nazivlje oko grada Korintije: ***arta*** (rât, rt) ima sličan oblik arta u staroperzjskom i mitanskom jeziku; **helaam** (brdo) i **helami** (gorje) u svezi je sa starim nazivom ***klam*** na zapadu Krka, ***helm*** na Cresu, ***holm*** u Hrvatskom Zagorju, a najmladji je oblik ***hum*** u dinarskom području (stariji je oblik ***hlm*** - tako se je Hercegovina nekada zvala Zemlja H l m s k a). Ti su nazivi u svezi s ***chelmos*** u Grčkoj i s ***helem*** u kurdskom jeziku. **Buymer** (vrelo, zdenac), ***bujmerić*** (vrelce) i ***bujmere*** (izvorište) nalaze se jedino i isključivo na istoku Krka oko stare Korintije. U Europi nema takvih naziva, ali ima u mitanskom: ***burim*** i u akadsko-sumerskom: ***buranum.***

Kuore (zid, stijena) i ***kuoryta*** (zidine) su jedinstveni vejski arhaizmi, u Europi ih nema, no slični izrazi nalaze se u ranohebrejskoj Bibliji (Stari zavjet) u obliku: ***koreh.*** **Uri** je još jedan osobiti vejski arhaizam na istočnom Krku, uz to je i ***urih*** - velegrad, glavni grad, prijestolnica, - isto tako nepoznat u ostaloj Europi. Slični su prapovijesni nazivi na Starom istoku, gdje blisko značenje kao u našem vejskom imaju akadosumerski Ur (kaldejski odakle je došao Abraham), Uruk, Urkiš, urska dinastija itd. Domaći arhaizam ***Uri-Kuoryta*** za znamenitu krčku Korintiju u veyskom govoru znači gradske zidine ili zidovi velegrada. Slično značenje imaju i prastari veyski izrazi Uri-Harvatje - glavni grad Hrvatske (Zagreb), Garske-Uri - Atena, Ur-Hatyah - Ankara, Ur-Mišyreh - Kairo, Ur-Indran - Delhi, Ur-Tohorna - Kopenhagen, Ur-Semerah - grad Mexico ...

Slične su riječi ***Varda*** - kula, toranj, ***vardyna*** - tvrdja, gradina i ***vardyca*** - tvrdjavica, stražarna. Nije točno da to dolazi iz romanskih jezika kao recimo ***guardia*** u talijanskom, nego je prije izvor tih riječi u mitanskom, armenskom i perzijskom jeziku. Na perzijskom je isto: ***varda*** - kula, toranj, a na staroperzijskom ***vardana*** - tvrdjava, gradina. Isto tako i ***get*** - klanac, a to ima svezu s armenskim i kurdskim jezikom.

Od velikog su značenja naše stare vejske legende **(Veyske Povede)**, koje su nam već u više rasprava priopćili Mihovil Lovrić i A.Ž. Lovrić, a koje su najviše objavljene u

"Ognjištu" i "Hrvatskom književnom listu", a ovdje o tomu govori rasprava "Predslavenske legende indoiranskog podrijetla na starohrvatskim pradialektima". To su *"Poveda od Mataneh navakyrah tar žloatneh yanaac"* (Legenda o pomorskim Mitanima i zlatnim ovcama), *"Poveda od šundrah kiesu zivarnule Uri-Kuoryta"* (Legenda o gusarima koji su razorili Korintiju), *"Poveda od kruola Zminivera tar Zarjah harwatjeh"* (Legenda o kralju Zvonimiru i hrvatskom grbu), *"Poveda od kruola Belova tar pašoglaveh Uobrah"* (Legenda o kralju Beli i kosookim Tatarima), *"Poveda od Hayebaja tar mantra od dazdja"* (Legenda o kišnom duhu i zazivu kiše), *"Poveda od Mantratje tar slova Šalamunova"* (Legenda o aždaji i znaku Solomunovu), *"Poveda od Yndrah kay parsjute restu"* (Legenda o Indiji gdje rastu pršuti), *"Poveda od Bakodloaka tar mićeh Malytjah"* (Legenda o prabiku i sitnim patuljcima), *"Poveda od Frangipanah tar nevyrneh Mletianah"* (Legenda o Frankopanima i nevjernim Mlečanima) i *"Poveda od Ćavjeneh kerolih tar orkaturih"* (Legenda o Crvenim kraljevima i kitolovcima) - gdje se opisuje naš oceanski kitolov i susreti s američkim crvenokošcima, očito prije Kolumbova otkrića Amerike.

Hrvatska glagoljica je nastala davno na obali Crnog mora

Marko Japundžić u svojoj raspravi „Gdje, kada i kako je nastala glagoljica i ćirilica" konačno je rekao pravu istinu o postanku i starosti hrvatskog starog pisma glagoljice. Tako on počinje svoju raspravu riječima „*Ut audiatur et altera pars*" - „Neka se čuje i druga strana"! On piše da je i u Ukrajini bilo staro rusko pismo koje je postojalo već dva stoljeća prije Svete Braće. Na temelju znanstvenih dokaza on odbacuje mogućnost da je grčko uncijalno pismo bilo podloga glagoljice. Japundžić razmatra i sve tvrdnje o glagoljici koja je nastala iz gotskog pisma, iz gotskih runa. To je zastupao i Kerubin Šegvić. Nekada je i Josip Hamm držao da glagoljica podrijetlo vodi iz gotskih runa. To je zastupao i Ferdo Šišić. Njemački slavist Hocij drži da je glagoljica nastala iz latinske predkaroline. Antun Bauer misli da je glagoljica nastala na prostoru Armenije.

F. Horoathos (Marica Fučkar-Marasović) vjeruje da je glagoljica nastala od starog slikovnog pisma, a da je to pismo kasnije razvio sveti Jeronim. Zadarski nadbiskup Matej Karaman, koji je živio u 18. stoljeću, pisao je da su Hrvati Sarmati i da je glagoljica njihovo pismo. Postoji i mnijenje da je glagoljica ustvari ustavno-hijeratičko pismo Hrvata nakon što se njihov vodeći sloj pokrstio, a oni su bili dijelom iransko-slavenskog, a dijelom iransko-gotskog podrijetla.

U svojem referatu Marko Japundžić daje svoj kritički pogled na sve ranije hipoteze o postanku glagoljice, izvornog hrvatskog pisma. Sve spomenute hipoteze se mogu podijeliti u dvije skupine: po jednoj je glagoljica nastala na današnjem hrvatskom području - to je jeronimska i Hocijeva hipoteza; po drugoj je glagoljica nastala daleko na istoku - to su gotska i armenska hipoteza.

Sve je to usko povezano i s pitanjem gdje su pokršteni Hrvati: ovdje ili u pradomovini? Kerubin Šegvić je držao da je vodeći sloj primio kršćanstvo od gotskih arijanaca. I splitski Toma Arhidjakon je mislio da su Hrvati bili Goti. Tako je gledao i Ferdo Šišić. Isto tako i Čeh V. Sasinek kao i pop Dukljanin. Šegvić drži da je vodeći sloj

Hrvata napustio Arijevu herezu davno, no Japundžić na temelju izvješća papinskog legata koji je bio u Slavoniji u 14. stoljeću tvrdi, da su Hrvati još i tada u Slavoniji bili sljedbenici te hereze. Tako je pisao i Stjepan Pavičić. Toma Arhidjakon kaže za Hrvate „da su došli Goti i Lingoni poprskani Arijevskom kugom". I Miho Barada je mislio da su Hrvati došli u današnju domovinu kao pokršteni arijanci, no tomu su se protivili Rački i Šišić. I Šegvić i Barada drže da su Hrvati, sljedbenici Arijevog nauka, postali katolicima tek u ovoj ovdje domovini. K. Šegvić je pisao da su Hrvati u doba svojeg pokrštavanja živjeli negdje na obali Crnog mora. Tu su se oni miješali s Gotima. Tamo je nastao prijevod Ulfiline Biblije na gotski jezik, a Hrvati su imali ondje svoj vlastiti prijevod Svetog pisma preveden iz Ulfilina gotskog evandjelistara.

Marko Japundžić u zaključku svoje rasprave odbacuje kao predložak glagoljice tekst Crnorisca Hrabra iz 9. stoljeća. Salzburški biskup Virgilije bilježi da su Slaveni u Istri i Koruškoj imali svoje vlastito pismo, a to je bilo u 8. stoljeću, dakle prije Sv. Braće; to je pismo mogla biti samo glagoljica. Glagoljica je nastala, misli Japundžić, daleko od kulturnoga rimskog i bizantskog područja. Prvobitna glagoljica bila je primitivno i nezgrapno pismo, što se vidi još i na Bašćanskoj ploči, to se je pismo stalno razvijalo iz stoljeća u stoljeće. Takvo pismo nikada nije mogao stvoriti sveti Ćiril, u ono doba visoko kulturan i naobražen čovjek.

Glagoljica je nastala očito negdje oko Crnog mora, tamo gdje je niklo pismo "Vles knjiga". Na tom je tragu i hrvatski kipar u Clevelandu u S.A.D. Josip Turkalj, koji je za to našao veoma zanimljive tragove u starim sarmatskim ornamentima. U prilog Šegvićevoj hipotezi ide i tvrdnja da je najstariji hrvatski prijevod Svetog pisma bio preveden iz Ulfilinog gotskog prijevoda. Veoma su česti tragovi Ulfilina prijevoda u najstarijem hrvatskom glagoljskom evandjelistaru. Ti tragovi očto nisu sasvim slučajno ušli u hrvatski glagoljski evandjelistar.

Dokazi o pra-Hrvatima u cara Darija, Zachariasa Rhetora i urartskog cara Sardura II.

Prvi naš zbornik ***"Tko su i odakle Hrvati"*** iz god. 1993. bio je dobar smjer, posve nov u našoj znanosti. U Pristupnim razmatranjima uredništvo je izneslo dotadašnje zapreke, hipoteze i pokazala o etnogenezi. Zlatko Tomičić iznio je to u svojoj raspravi "Mogućnost dokaza za našu praopstojnost", a A.Ž. Lovrić piše pod naslovom "Znanstvena dokumentiranost protudokaza antičkom predslavenskom podrijetlu Hrvata". On postavlja odmah u početku upit: "Da li su Hrvati po starosti srednjovjekovni i prvotno slavenski narod, koji prije nije postojao i pojavio se tek od velikih selidbi nakon raspada Rimskog carstva - ili se naprotiv etnički već izdvajaju antički predslavenski Hrvati (tj. Prahrvati), bilo po pisanim dokumentima ili materijalnoj kulturi različiti od drugih antičkih etnoskupina već prije Rimskog carstva?"

I odmah pokušava sam na to odgovoriti: "Ako Hrvate shvatimo isključivo i jednostrano, kao jezičnu zajednicu označenu današnjim hrvatskim jezikom, onda Hrvati jedva da postoje od srednjega vijeka, a u užem smislu novoštokavskog standarda tek nakon Ilirskog pokreta. Naprotiv, ako se Hrvati shvate kompleksnije tj. kao kontinuitet

etnokulturne i antropološke zajednice, onda su oni mnogostruko stariji od sadašnjeg jezika". On drži da, ako se prihvati isključivo lingvistički slavensko-srednjovjekovni pristup našoj etnogenezi, to po njegovom mnijenju, najbolje podupire skraćivanje hrvatske povijesti i mogućnosti dokidanja hrvatstva, a jezični argumenti su bili najčešći protudokazi kojima se je opovrgavalo starije antičko i predslavensko podrijetlo Hrvata. To je veoma slab dokaz, jer "govorni jezik naroda nije nužni ni neodvojivi dio njegove etnokulture, jer se zbog raznolikih razloga može i potpuno zamijeniti drugim jezikom, a da se pritom ne izgubi i ostala etnokultura, niti to dakako ne mijenja izvorno antropološko podrijetlo toga naroda". Kao dokaz za tu svoju tvrdnju Lovrić iznaša cijeli niz primjera: Irce, Židove, američke Indijance i cijeli niz naroda u (bivšem) Sovjetskom savezu itd.

S područja etnokulture i antropologije Lovrić navadja stare naše simbole kao heraldička šahovnica, valoviti troplet i starohrvatske crkvice. A i povijesni zapisi su drugačiji od jezičnih, kao ono što su na pr. pisali pop Dukljanin i Toma Arhidjakon, a zatim i Konstantin Porfirogenet. Tu je i znakovito pisanje sirijskog biskupa Zachariasa Rhetora, a i pobjednička ploča cara Darija I. Ahemenida iz 6. st. pr. Kr. Važni su i anali urartskog cara Sardura II. Kaldejskog iz 8. st. pr. Kr. na Vanskoj stijeni u Kurdistanu. Spominje Lovrić i pismo huritskog kralja Dušrata Mitanca svome bratiću i faraonu Amenofisu IV.- Ehnatonu iz 14. st. pr.Kr. On optužuje da su najviše protudokaza antičkom predslavenskom podrijetlu Hrvata dosad iznijeli lingvisti, "ali je njihova znanstvena dokumentiranost prilično oskudna i slabo uvjerljiva, većinom kao apriorne verbalne tvrdnje".

U drugim svojim raspravama kao i zapisima njegova pokojnog oca Mihovila, A.Ž. Lovrić iznosi cijeli niz dokaza o velikoj starosti antičkih predslavenskih Hrvata. To su rasprave „Pradinastije šarmata i pracrkva Lubura staroistočnih država Hurrwurtu, Hurrwuhé-Ehillaku i Huratina", zatim „Huritoidno etnokulturno naslijedje prafeudalnih civilizacija u ranih naroda Hurrwuhi i Hurati".

U tom su prvom zborniku važni prilozi kao onaj iz „Encyclopaediae Judaice" o Hurrwuhima - biblijskim Hrvatima (Hiviti), rasprave Mate Marčinka „Od prahrvatskog doba do 7. stoljeća poslije Krista" i „Prahrvatska kultura i uljudba", „Tragovima hrvatskog imena", pa M.N. Ćurića „Arijska Harauvatiya pradomovina Hrvata", Fabijana Tomašića „Starohrvatski marjani, levantsko etnokulturno naslijedje i arhaično nazivlje", Jamila Abouda „Podrijetlo i rana povijest Kurda, prvih predslavenskih srodnika Prahrvata", Nedjeljka Kujundžića „Bijela Hrvatska - *He Megale Hrobatia"* i Marka Japundžića „Glagoljica - hrvatsko pismo", a isto tako i prilozi ostalih suradnika kao što su Antun Bauer, Kamiran Bekes, Drago Dumančić, Marijan Horvat-Mileković, Abdulaziz Issa, Dragan Jurčev, Husein Kadić, Juraj Kolarić, Hrvoje Malinar, Ivan Mužić, Boro Pavlović, Mladen Rac, Robert Strauli, Agneza Szabo, Franjo Šanjek i drugi. Tih je suradnika bilo u prvom zborniku 29 - a u ovom sada ih je 24.

Zbornik „Staroiransko podrijetlo Hrvata“ - novi dokazi o našoj etnogenezi

Ovaj novi zbornik je dobar nastavak prvog i vjerujem, daleko bolji od prvoga, temeljitiji, dublji i potpuniji. Sada imamo pred sobom važno djelo u nastavku naše revizije etnogeneze. Značenje ovog zbornika pod nazivom „Staroiransko podrijetlo Hrvata“ od velike je važnosti za daljnje ispitivanje naše etnogeneze - a isto tako za bolje i čvršće povezivanje Hrvata sa svojom iranskom pradomovinom i s perzijskim Irancima, našim lanjskim domaćinima kada smo održali svoj prvi „Kolokvij o ranoiranskom iskonu predslavenskih Hrvata“ u lipnju 1998, na čemu im se mi Hrvati najusrdnije zahvaljujemo, kao i na mogućnosti da će se ovaj drugi zbornik tiskati u samom Iranu. Mi potomci starih iranskih Medijaca zahvaljujemo se svojoj braći Perzijancima na shvaćanju i pomoći.

Ovo je naš jedini pravi put nakon spoznaje svoje vlastitosti. Ovaj zbornik bit će neoboriv znanstveni dokaz o najstarijem europskom narodu Hrvatima. Naša starost seže nekoliko tisuća godina u prapovijest Azije.

Ovim zbornikom slavimo ujedno i ***200.*** obljetnicu hrvatske iranistike s obzirom da je naš rodonačelnik Josip Mikoci, koji je rodjen prije 265 godina, svoju disertaciju napisao ***1797.*** dakle prije 202 godine, a umro je 1800. godine što znači da će iduće 2000. godine biti 200 godina od njegove smrti. Od tih dana je proteklo dva stoljeća i ono što je Mikoci započeo, to se je ipak nastavilo u ovim našim danima. Da bismo tako upotpunili svoje znanje o sebi, počev od povijesti alarodskih plemena, kasnijih Hurita, Urarta i Kurda, a to je bilo od 34. stoljeća pr.Kr., od naših tragova u Siriji, Kurdistanu, Egiptu, Mitanni, od klinopisnih zapisa, huritskih gradova u Mezopotamiji, ratova s Hetitima, od ***Hivita*** u Palestini, od doba urartskog cara šarmat-Sardura i ratova s Asircima, sve do ploče cara Darija I. u Bagistanu gdje se spominje narod ***Harauvati*** i zemlja ***Harauvatiya,*** što je negdje na kraju naše prapovijesti - a ne na početku, kako se je to do nedavna držalo. Ploča Darijeva je iz godine 519. pr.Kr., a ploče s hrvatskim imenima i gradonačelnikom ***Horouathosa*** u gradu Tanaisu na obali Azovskog mora su iz 2.- 3. st. po Kr. O čemu iznosi nove čvrste dokaze Evgen Paščenko u svojoj knjizi o Hrvatima 1999. U tom Tanaisu je bio prvi Hrvatski sabor - ***Synodos Horouathon*** prije 1800 godina, o čemu je pisao moj list „Hrvatski književni list“ u br. 13, god. 1998.

Nadamo se da će se sve to nastaviti daljnjim izučavanjem i novim otkrićima, jer se nalazimo ipak na jednom jako neistraženom području, pogotovo s obzirom da još naši istraživači nisu proučili sve što se o nama nalazi u raznim velikim arhivima u Carigradu, Ankari, Erevanu, Alepu u Siriji, Jeruzalemu i Tel Avivu, Kairu, Teheranu i Shirazu, Kabulu u Afganistanu, Kizyl-Arwatu u Turkmenistanu, Samarkandu i Taškentu, Krakovu, Kijevu, Moskvi i Petrogradu, Bratislavi, Tirani - i što još nismo ispitivali sve ono što smo zasnovali u svojoj “Programskoj organizaciji terenskih ekspedicija i medjunarodne suradnje” o etnogenezi Hrvata iz god. 1993. (prvi zbornik). To je bilo: rad naših terenskih ekspedicija na Krim, Kavkaz, Turska (gorje Taurus), Libanon i Hermon na Levantu, Mali Kavkaz, Iran (gorje Zagros, gora Dinar-Kuh), Pakistan, Afganistan, Uzbekistan, Tadžikistan, Maroko i Alžir - zato što nije bilo shvaćanja za potrebe naših ispitivanja ni potpore u materijalnim sredstvima. Dapače bilo je u nas jako mnogo ometanja našeg rada i vrijedjanja

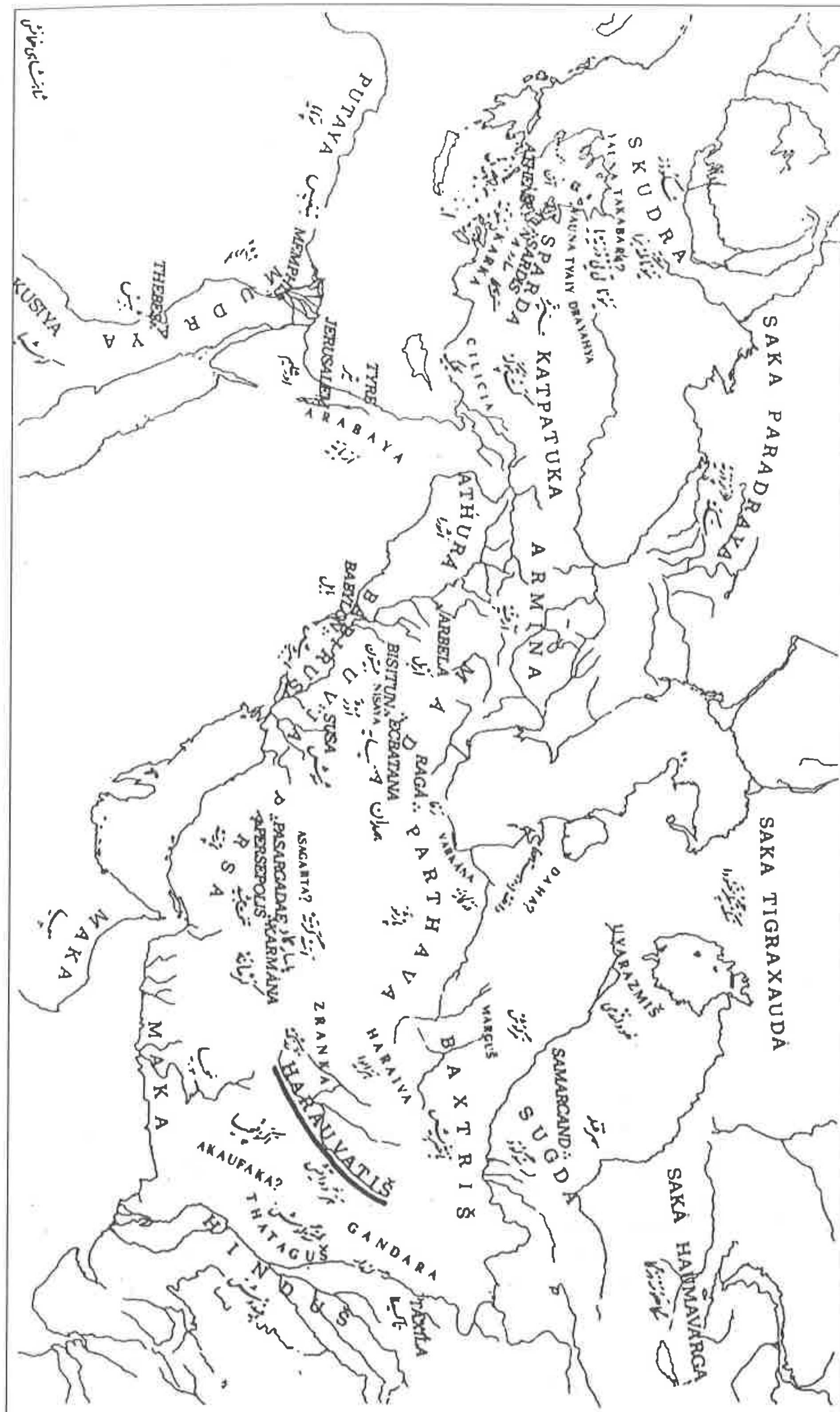
i klevetanja po tisku. Pa i čistih podvala - i sabotaža. Nadamo se ipak da ćemo jednoga dana, ako ne mi, a ono naši nasljednici krenuti u spomenute zemlje, pa i druge kao što su Sirija, Izrael, Armenija, Gruzija, Bugarska, Makedonija...

Zagreb, 10. veljače 1999. ZLATKO TOMIČIĆ

Opis karte na strani 34

Službena arheološka karta Perzijskog Carstva u doba dinastije Ahemenida (složio dr. A. S. Shahbazi, Institute of Achaemenid research, Shiraz 1976).

*Priložena karta jugozapadne Azije zorno prikazuje klasični perzijski zemljopis i tadanje službene nazive vazalnih zemalja u Perzijskom Carstvu za vrijeme kralja kraljeva **Darija I. Velikog** (522.- 486.), najjačega staroperzijskog vladara čije je carstvo tada bilo glavna svjetska velesila rane antike. Na desnoj strani, u današnjem Afganistanu je podvučeno ime istočnoperzijske vazalne kraljevine **HARAUVATIŠ**, kojom je onda vladao domaći kralj i perzijski savezni* **bandaka** *(podkralj) **Harauvat Vivana** oko 530.- 490. p.n.e. Uz ovu su kraljevinu označene još i pripadne manje pokrajine: **Haraiva** (danas iranski Herat), **Zranka** (ili* Zrinaya - *danas Segestan) itd. Druga još podrobnija topografska karta klasične Harauvatije ili Arahozije u doba Aleksandra Macedonskog, sa starim granicama i antičkim naseljima,priložena je u sredini ove knjige.*

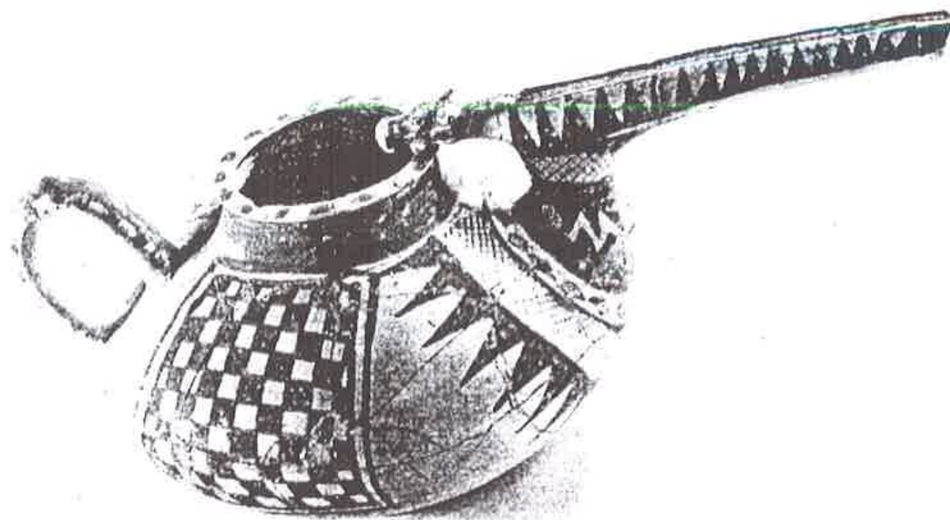

Odjel II.
UVODNA RAZMATRANJA

1. **Bibliographia Irano-Croatica 1797 - 1998** (Važniji radovi od 18.-20.st. o iranskom podrijetlu antičkih Hrvata, **249** naslova)
2. A.Ž. Lovrić: Prof. dr. Josip Mikoczy-Blumenthal (1734-1800), pionir hrvatske iranistike i njegovi sljedbenici
3. Mladen Rac: Prof. dr. Sjepan Krizin Sakač (1890-1973), glavni hrvatski iranolog
4. S. Budimir: Zabranjeni dokumenti i iztraživači hrvatske etnogeneze progonjeni u Jugoslaviji
5. M. Rac i S. Budimir: Antropogenetski i agrobiološki dokazi prirodoznanstvenog podrijetla Hrvata

Part II
PRELIMINARY CONSIDERATIONS

1. **Bibliographia Irano-Croatica 1797 - 1998** (Some works in 18th - 20th century on the Iranian origin of ancient Croats, **249** titles)
2. A.Ž. Lovrić: Prof. dr. Josip Mikoczy-Blumenthal (1734-1800), a pioneer of the Croatian iranistics and his followers
3. Mladen Rac: Prof.dr. Sjepan Krizin Sakač (1890-1973), the main Croatian iranologist: Biography and works
4. S. Budimir: Forbidden documents and explorers of Croatian ethnogenesis persecuted in Yugoslavia
5. M. Rac & S. Budimir: Antropogenetic and agrobiological scientific indicators of the physical origin of Croats

Obredna vaza sa simbolom šahovnice iz 10. st. p.n.e. u zapadnom Iranu (Arheološki muzej Tehrân)

Dr. Mladen RAC i dr. A.- Ž. LOVRIĆ,
Institut "Rudjer Bošković", Zagreb

BIBLIOGRAPHIA IRANO-CROATICA 1797-1999

Važniji radovi od 18-20. stoljeća o iranskom podrijetlu antičkih Hrvata, 249 naslova

Some works in 18th - 20th century on the Iranian origin of ancient Croats: 249 titles

Nakon 7 desetljeća slavističke cenzure u bivšoj Jugoslaviji, ovdje se po prvi puta u nas nastojalo dati bar djelomičnu autorsko - kronološku bibliografiju dostupnih publikacija o etnogenezi Hrvata i našoj prapovijesti, od pionirske disertacije prof. dr. **J. Mikocija (1797)** pa do ovoga zbornika. Taj popis obuhvaća prvenstveno radove koji razmatraju našu antičku povijest i izvaneuropsko iztočno podrijetlo Hrvata iz prednje Azije od Kavkaza do Indije tj. hrvatsko indoiranstvo u širem smislu. Ostali tekstovi koji prikazuju tek iduće srednjovjekovlje nakon 7. stoljeća ili izključivo slavensko podrijetlo tu većinom nisu uvršteni, ako barem ne donose ranije predslavenske reference. Takodjer se navode prvenstveno monografske knjige, stručno-znanstveni članci u časopisima i zbornicima i suvremena stručna izvješća svjetskog Interneta, dok popularni osvrti i političke polemike o tom iz dnevnih novina ovdje uglavnom nisu obuhvaćeni, izim tek ponekih većih serijala.

Na temelju takova izbora o našoj antičkoj povijesti i iransko-kavkaskom podrijetlu, ovdje je prikupljeno ukupno već **249 naslova** od *120* domaćih i stranih auktora, gdje su preko polovice znanstveni doktori ili sveučilišni profesori i poneki akademici. Zato sada nakon ove bibliografije, postaju posve besmislenim i nerealnim donedavne ocjene upornih slavista, da navodno u našoj iranistici većinom pišu "alternativni diletanti" - jer će uskoro najvjerojatnije biti baš obrnuto. To dakako još nije podpuni popis, koji sigurno iznosi čak oko 300 naslova (s popularnim člancima i blizu 400), jer su nam neki stariji i inozemni citati bez prave reference ostali nedostupni u izvorniku, a još je niz radova zbog jugoslavenske ideopolitičke cenzure izašao u emigraciji ili kopirano u privatnom "samizdatu". Medju pojedinim auktorima, najviše su radova u svezi antičkih Hrvata dosad objavili **M. Marčinko** (= T. Heres), prof. dr. **S.K. Sakač** i dr. **A.Ž. Lovrić**, pa po desetak

naslova još prof. Z. Tomičić, prof. dr. N. Kujundžić, prof. M. Lovrić, dr. M. Rac, M. Horvat-Mileković, pa dr. **L. Hauptmann** i akademik prof. dr. **O.N. Trubačev** koji imaju najviše takovih radova u inozemstvu. Cijeli niz drugih auktora su s malobrojnim ili pojedinim radovima o našoj ranoj etnogenezi i prapovijesti.

Ipak nam već i taj prvi djelomični popis jasno potvrdjuje, da je o indoiranskom podrijetlu antičkih Hrvata kroz prošla dva stoljeća izašla poprilično bogata i solidna višedisciplinarna literatura, dosad već podjednako brojna kao i razglašeno slavističko štivo o srednjovjekom postanku Hrvata: jedino što su u nas donedavna ovakvi neslavenski tekstovi bili uporno prikrivani i prešućeni za ideološko-geopolitičke svrhe, zbog održanja Jugoslavije i „srbohrvatskog" jedinstva. Dapače, medju novijim publikacijama o našoj etnogenezi u zadnjih desetak godina i osobito u najnovijim računalnim izvješćima svjetskog Interneta nakon 1995, originalni su iranistički radovi o ranim Hrvatima već znatno brojniji od klasičnih slavističkih koji postupno stagniraju jer gube smisao rada, pa ugledni slavisti većinom preradjuju još ranije poznate ili nerješive teme. Zato se već danas zbog sve te dosadanje literature, indoiranstvo ranih Hrvata mora uvažiti u nas barem kao realna i ozbiljna znanstveno-istraživačka problematika, koju je odsad nemoguće samovoljno zanemariti i prešućivati po akademskim navikama slavista iz bivših vremena, kada su još čvrsto držali ideološki monopol u hrvatskoj povijesti.

Abramović, A. 1996 - 1998: Ars militaris (Hrvatski viteški san). Hrvatsko slovo, god. III.- IV, Društvo hrvatskih književnika, Zagreb.

Aboud J., Lovrić A. Ž. 1994: Podrijetlo i rana povijest Kurda, prvih predslavenskih srodnika Prahrvata. Zbornik: Tko su i odakle Hrvati, p. 35 - 40. Znanstveno društvo za proučavanje podrijetla Hrvata, Zagreb.

Aboud J., Rac M. 1994: Paleogeografske i etnografske osobitosti ranohrvatske pradomovine u Kurdistanu. Zbornik: Tko su i odakle Hrvati, p. 21 - 26. Znanstveno društvo za proučavanje podrijetla Hrvata, Zagreb.

Babić, G. 1992: Historija hrvatske historije. Stručna knjiga, 277 str., Beograd.

Barada, M. 1943: Postanak hrvatskog plemstva. Časopis za hrvatsku povijest 1: p. 201, Zagreb.

Barle, J. 1907: Nešto o životu Josipa Mikoczya. Hrv. Prosvjeta 15, Zagreb.

Bauer, A. 1993: Armeno-kavkasko antičko podrijetlo starohrvatske umjetnosti i glagoljaštva. Zbornik "Tko su i dakle Hrvati" str. 65 - 68, Zagreb.

Bauer, A. i surad. 1993: Tko su i odakle Hrvati (Revizija etnogeneze). Znanstveno društvo za proučavanje etnogeneze, 104 p., Zagreb.

Bechicky, J. 1987: Wokol problematky etnogenezy Bialej Chorwacji. Pamietnik Slowianski, 36/37: 247 - 257.

Beševlijev, V. 1967: Iranski elementi u Prvobulgarite. Akademia nauk SSSR, Antičnoe obščestvo, 245 p., Moskva.

Budimir, M. 1975: *Mariani.* Onomastica Jugoslavica 5: 53 - 55, Zagreb.

Budimir, S. 1999: Zabranjeni dokumenti i istraživači hrvatske etnogeneze progonjeni u Jugoslaviji. (ovaj zbornik - u tisku)

Budimir S., Lovrić A.Ž. 1999: Poredbeni iskon gange i stećaka (naše, korzičke i južnokavkaske gange i stećki). Ognjište 10 (u tisku), Karlovac - Zagreb.

Carrera R.A., Ventura A., Nasto S., Caiaphas R., Major V. 1999: Croatia, Non-Slavic name. Deja news, March 1999, Internet.

Chwolson, D. 1869: Izvestya o Chazarah, Burtasah, Bolgarah, Madjarah i Slavjanah *Ibn-Dasta.* Sankt-Peterburg.

Coch, I. i sur. 1994: Programska organizacija terenskih ekspedicija i medjunarodne suradnje o etnogenezi. Zbornik "Tko su i odale Hrvati" str. 96 - 99, Zagreb.

Crnković, F. 1999: Dva stoljeća hrvatske iranistike, od Mikocija do Marčinka i Lovrića. Hrvatski književni list, 33: 3 - 4, Zagreb - Karlovac.

Čubratij, M. 1965: De historia christianitatis in antiqua Ucraina a primis exordiis. Romae.

Ćurić, M.N. 1991: Staroiransko podrijetlo Hrvata. Autorska naklada, 142 str., Zagreb.

Ćurić, M.N. 1994: Arijska *Harauvatya* pradomovina Hrvata. Zbornik "Tko su i odakle Hrvati", str. 43 - 46, Zagreb.

Dabo-Peranić, M. 1962: Iranska Hrvatska (ca 2000 - 653 pr.Kr.). Paris.

Djodan, Š. 1994: Bosna i Hercegovina (kroz povijesna vrela). Zagreb.

Dumančić, D. 1994: Neostvaren put u selo Hrv u Iranu. Zbornik "Tko su i odakle Hrvati", str. 47, Zagreb.

Dvornik, F. 1959: The making of central and eastern Europe. Boston.

Džaka, B. 1976: Naša narodna epika i Firdusijeva "Šahnama". Sarajevo, 255 str.

Fancev, F. 1938: Dokumenti za naše podrijetlo Hrvatskog preporoda (1790-1832). Gradja JAZU XII, Zagreb.

Galin, K. 1991: Hrvatski narodni instrumenti. Burgenland Mitte.

Gluhak, A. 1990: Porijeklo imena Hrvat. Autorska naklada, 334 str., Zagreb.

Graljuk, B. 1966: Ranosrednjovjekovne paralele Kijevske Rusi i hrvatskog etničkog prostora. Kulturne veze od Jadrana do Dnjepra, str. 31 - 54, The Bridge, Zagreb.

Graljuk, B. 1977: Bijela ili Velika zakarpatska Hrvatska. Hrvatski iseljenički zbornik 97: 366 - 378, Hrvatska matica iseljenika, Zagreb.

Gregoire, H. 1952: L'origine et le nom des Croates et leur patrie Caucasienne. La nouvelle Clio, 4: 323 & 5: 466.

Grubešić, Z. 1999: Korijeni hrvatskog jezika. Iranski kulturni centar, Zagreb (ovaj zbornik).

Grubišić, S. 1979: Od pradomovine do domovine. Darlington Rd. (USA).

Grubišić, S. 1980: Rješenje zagonetke postanka hrvatskog imena. Hrvatska revija 30/4: 548 - 557, Buenos Aires.

Gušić, B. 1969: Prilog etnogenezi nekih starohrvatskih rodova. Zbornik "Povijest grada Nina" (G. Novak i V. Maštrović), str. 449 - 479, Institut JAZU, Zadar.

Gušić, M. 1972: Običaj Ljelja kao historijski spomenik. Etnološki pregled, JAZU Zagreb.

Hauptmann, L. 1924: Prihod Hrvatov. Strena Buliciana, Zagreb - Split.

Hauptmann, L. 1925: Dolazak Hrvata. Zbornik Kralja Tomislava, p. 86, Zagreb.

Hauptmann, L. 1931: Konstantin Porfirogenit o porijeklu stanovništva dubrovačkog zaledja. Rešetarov zbornik str. 17, Dubrovnik.

Hauptmann, L. 1935: Kroaten, Goten und Sarmaten. Germanoslavica, Brno.

Hauptmann, L. 1937: Seoba Hrvata i Srba. Jugoslavenski istorijski časopis 3: 30.

Hauptmann, L, 1950: Hrvatsko praplemstvo. Razprave SAZU 1: p. 94, Ljubljana.
Heres, T. (Marčinko, M.) 1982: Dugo putovanje od Irana do Jadrana. Poljica, Gata.
Heres, T. 1988: Zemlja Marjana *(Terra Marianorum)*. List poljičkog dekanata 13: 3 - 12, Poljica.
Heres, T. 1988: Iz hrvatske kulturne i glagoljaške povijesti od doselidbe. Zagreb.
Heres, T. 1990: Hrvatsko ime u prošlosti i sadašnjosti. Revija Marulić 3: 291 - 307, Zagreb.
Heres, T. 1990: Hrvatski grb, zastava i himna. Humac.
Heres, T. 1990: Hrvatska povijest od VI.stoljeća prije Krista do X. st. po. Kr., I - II. Poljica, Gata.
Heres, T. 1992: Hrvatske državne tvorbe u VII. stoljeću. Ognjište 4: 27-35, Zagreb.
Heres, T. 1992: Grčka i iranska teorija o podrijetlu Hrvata. Zbornik Marulić, 4: 501 - 513, Zagreb.
Heres, T. 1993: Prahrvatska kultura i uljudba. Zbornik "Tko su i odakle Hrvati" str. 64, Zagreb.
Heres, T. 1994: Geneza imena Hrvat. Zbornik Hrvatska, 1: 15 - 19, Zagreb.
Herodotos: *Historiai*, vol. I - VI. Hrvatski prijevod: Povijest, knj. I.- II, Matica Hrvatska 19 + 315 str., Zagreb 1887-1888.
Herzfeld, E. 1938: Altpersische Inschriften. Berlin.
Horoathos, M.F. (M. Fučkar-Marasović) 1986: Istina o Homerovoj Troji i glagoljici. Zagreb, 42 p.
Horvat, J. 1939: Iz Irana dolaze Hrvati. Kultura Hrvata kroz 1000 godina, knj. I: 28 - 34, Zagreb.
Horvat, J. 1943: Les Croates, histoire. Librairie Velebit, 146 p., Zagreb.
Horvat-Mileković, M. 1993: *Harahvaitiš* - hrvatska tisućljeća, jezikoslovni aspekt. Zbornik "Tko su i odakle Hrvati" str. 78 - 79, Zagreb.
Horvat-Mileković M., Lovrić A.Ž. 1997: Prastaro nazivlje u "vejskoj cakajšćini" brdskih sela na otoku Krku. Zbornik "Prirodoslovna istraživanja riječkog područja" str. 235 - 248, Prirodoslovni muzej Rijeka.
Horvat-Mileković M., Lovrić A.Ž. 1998: Ranohrvatska etimologija i poredba hrvatsko-jugoslavenskih razlučnica. Ognjište 9: 109 - 137, Karlovac - Zagreb.
Horvat-Mileković M., Lovrić A.Ž. 1998: Srednjovjeki hrvatski i reliktni dialekti s indoiranskim arhaizmima. Iranski kulturni centar, Zagreb (ovaj zbornik).
Idrizović, N. 1995: Istovjetne megalitske nekropole kavkaskih haškara i hrvatskih stećaka. Hrvatski književni list, Zagreb - Karlovac.
Ilinski, G. 1922: K etnologiji imeni *Ch'rvat' "Horvat"*. Južnoslovenski filolog, 3: 23 - 26.
Istrin, V.A. 1963: 1100 let slavjanskoy azbuki. Akademya nauk SSSR, Moskva.
Issa, A.- A. 1993: Primjerne riječi slična oblika i značenja u kurdskom i hrvatskom jeziku. Zbornik „Tko su odale Hrvati" str. 80 - 83, Zagreb.
Ivanov, V.V. 1981: Cvetovaya simvolika v geografičeskih nazvanyah v svete dannyh tipologii. Balto-slavjanskie issledovanya 103 - 177, Moskva.

Jakić, Ž. 1995: Orontska banovina. Ognjište 6: 107 - 120, Karlovac - Zagreb.
Japundžić, M. 1994: Glagoljica hrvatsko pismo. Zbornik "Tko su i odakle Hrvati" str. 73 - 75, Zagreb.
Japundžić, M. 1998: Hrvatska glagoljica. Hrvatska uzdanica, 100 str., Zagreb.
Japundžić, M. 1999: Gdje, kada i kako je nastala glagolica i ćirilica? Iranski kulturni centar, Zagreb (ovaj zbornik).
Jurčev, D. 1994: Značaj i važnost toponima u Kaštelima. Zbornik "Tko su odakle Hrvati", str. 58, Zagreb.
Kadić, H. 1993: Genealoško - kronološki odnosi egipatske 18. dinastije i huritskog carstva Mitani. Zbornik "Tko su i odakle Hrvati" str. 27 - 30, Zagreb.
Kale, E. 1999: Hrvati - iranska rana postojbina i jezična pripadnost slavenskoj grupi. Iranski kulturni centar, Zagreb (ovaj zbornik).
Khudad Al-Alam: The provinces of the World. In: V. Minorsky 1837, Persian Geographers, London.
Klaić, N. 1965: O Kasezima i Hrvatima u srednjovjekovnoj Hrvatskoj. Dostignuća, 2: p. 11, Gospić.
Klaić, V. 1980: Hrvati i Hrvatska (Ime Hrvat u povijesti slavenskih naroda). Zagreb.
Koenig, F.W. 1931: Relief und Inshrift des Koenigs Dareios I. am Felsen von Bagistan. Leiden.
Korčinski, O. 1995: Još jednom o Horvatima. Lvov.
Kostrzewsky J., Tadeusz S. 1964: Iranskie elementy w kulturie slowianskie. Slownik starožitnošci slowanskich, II/2: 290 - 291, Akademia Nauk - Ossolineum, Warszawa - Krakow.
Košćak, V. 1993: Iranska teorija o podrijetlu Hrvata 1-4. Vjesnik 16.-19. 4. 1993, Zagreb.
Košćak, V. 1996: Iranska teorija o podrijetlu Hrvata. Etnogeneza Hrvata, p. 111-116, Matica Hrvatska, Zagreb.
Kotlarczyk, J. 1971: Siedziby Chorwatow wshodnych (The problem of Eastern Croats). Acta Archaeologica Carpathica, 12: 161 - 188, Krakow.
Kroch, K. 1994: Crvena Hrvatska u Ukrajini (predslavenska Crvena Hrvatska pod saramatskim Horitima u Ukrajini, 374-992 god.). Ognjište 6: 71 - 77, Karlovac-Zagreb.
Krpan, D. 1991: Hrvatski predci u *Bhagavad Giti*. Ognjište 3: 244 - 245, Karlovac.
Kujundžić, N. 1990: O podrijetlu, iranološkoj koncepciji i etnogenezi Hrvata. Glasnik HDZ 26, Zagreb.
Kujundžić, N. 1990: *He megale Hrobatia*. Glasnik HDZ 28, Zagreb.
Kujundžić, N. 1991: Na tragu hrvatskog iskona (20 godina povijesnog djelovanja T. Heresa). Glasnik HDZ 49, Zagreb.
Kujundžić, N. 1991: Afirmacija iranološke teorije. Glasnik HDZ 44, Zagreb.
Kujundžić, N. 1991: Hrvatski praiskon. Zrno 9/10, Zagreb.
Kujundžić, N. 1991: Dolazak Hrvata u Europu. Zrno 11, Zagreb.
Kujundžić, N. 1993: Bijela Hrvatska - *He Megale Hrobatia*. Zbornik „Tko su i odakle Hrvati", str. 51 - 52, Zagreb.

Kulišić, S. 1966: Neke balkansko-kavkaske kulturne podudarnosti. Godišnjak Akademije nauka BiH, 4: 117 - 145, Sarajevo.

Kurylowycz, J. 1964: Iransko-slowianskie stosunki jezykowe. Slownik starožitnošci slowianskich, II/2: 291 - 292, Akademia Nauk - Ossolineum, Warszawa - Krakow.

Labuda, G. 1964: *Horiti,* Chorwacja Biala. Slownik starožitnošci slowianskich, I: 255 - 256, II/ 1: 219, Akademia Nauk - Ossolineum, Warszawa - Krakow.

Lehr-Splawinski, T. 1954: Zagadnenie Chorwatow nadwislanskich. Warszawa.

Latyšev, V. 1890: Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini. Volumen II, 430 - 455, Petropoli.

Lovrić, A. Ž. 1992-1994: Biogeografski i kulturno-povijesni uvjeti etnogeneze Hrvata. Projekt no. *6-99-278,* Ministarstvo znanosti Republike Hrvatske, Zagreb.

Lovrić A.Ž., Lovrić M. 1992: Izvorni antički Prahrvati. Ognjište *4:* 122-130, Zagreb.

Lovrić, A. Ž. 1993: O ideološkom i znanstvenom pristupu etnogenezi na primjeru podrijetla Hrvata. Encyclopaedia moderna, *14 / 1:* 28 - 35, Zagreb.

Lovrić, A. Ž. 1993: Novi izvori o antičkim Prahrvatima ***(Fragmenta antica Palaeo-Croatica).*** Ognjište, *6:* 52 - 63, Karlovac - Zagreb.

Lovrić, A. Ž. 1994: Znanstvena dokumentiranost protudokaza antičkom predslavenskom podrijetlu Hrvata. Zbornik: Tko su i odakle Hrvati, p. 12-14., Zagreb.

Lovrić, A. Ž. 1994: Huritoidno etnokulturno naslijedje prafeudalnih civilizacija u ranih naroda ***Hurrwuhi i Hurati.*** Zbornik: Tko su i odakle Hrvati, p. 60 - 64, Zagreb.

Lovrić, A. Ž. 1994: Pregled dosadašnjih hipoteza o etnogenezi Hrvata. Ognjište, *6:* 52 - 61, Karlovac - Zagreb.

Lovrić, A. Ž. 1995: *Kserobiomi od Jadrana do Irana.* Dr. Sci. Thesis (disertacija), 460 p. Institut "Rudjer Bošković", Sveučilište u Zagrebu.

Lovrić A.Ž., Horvat-Mileković M. 1995: Ranohrvatski ***Maryanni*** u Americi već prije Vikinga. Tomislav *4 / 40:* str. 23, Zagreb.

Lovrić, A. Ž. 1996: Legende u "vejskom" govoru brdskih sela na otoku Krku. Posebni pretisak iz Čakavske riči, str. 90 - 96, Književni krug Split.

Lovrić, A. Ž. 1996: Novopronadjene rane civilizacije Prahrvata. Hrvatski književni list, *30 / 5:* 13 - 14, Zagreb - Karlovac.

Lovrić, A. Ž. 1996: Povijesni identitet i iskonska tehnokultura Hrvata. Zbornik *1.* INTERCON - simpozija, p. V / 4, Zagreb.

Lovrić A.Ž., Horvat-Mileković M. 1996: *Veyska zayk* - Antičke epske legende na iranohrvatskom prajeziku krčkih gorštaka. Ognjište *7:* 166-174, Karlovac-Zagreb.

Lovrić A.Ž., Rac M. 1997: Arhaično nazivlje na *baegnjunskem* govoru sjevernog Zagorja. Kaj, *30 / 5-6:* 41 - 54, Kajkavsko spravišče Zagreb.

Lovrić A.Ž., Budimir S. 1997: Novonadjeni Predhrvati u Indiji, prajezik i civilizacija ***Saraswati*** pred 5.750-4.200 god. Ognjište *8:* 284 - 288, Karlovac-Zagreb.

Lovrić, A. Ž. 1997: Simbolika svetih ptica i naš prapovijesni *Pisanni Nikkal.* Zbornik "Kontrapunkt slobode", ed. S. Murgić et al., p. 126-129, P.Nikkal Zagreb.

Lovrić, A. Ž. 1998: Prajezik i civilizacija ***Saraswati*** pred 5.750 - 4.200 godina. Hrvatski književni list, *32 / 7:* str. 48, Zagreb - Karlovac.

Lovrić A.Ž., Lovrić M. 1998: Astralna kultura i bogatstvo starohrvatskog *zvizdoslovja.* Ognjište, *9:* 224 - 247, Karlovac - Zagreb.

Lovrić A.Ž, Horvat-Mileković M. 1999: Ranohrvatski jezik i njegovi pradialekti. Hrvatsko slovo V / 194: 12 - 13, Društvo hrvatskih književnika, Zagreb.

Lovrić, A.Ž. 1999: Dualna teogonija i orientalna kozmologija u starohrvatskoj bašćini. Iranski kulturni centar, Zagreb (ovaj zbornik).

Lovrić, A.Ž. 1999: Prof. dr. Josip Mikoci-Blumental (1734-1800), pionir hrvatske iranistike i njegovi sljednici. Iranski kulturni centar, Zagreb (ovaj zbornik).

Lovrić, A.Ž. 1999: Krivotvorba bosančice i Bašćanske ploče (Baština ranohrvatske književnosti i naš brojevni sustav). Hrvatsko slovo V/ 207: str. 13, Zagreb.

Lovrić, A.Ž. 1999: Ćiril nije izmislio glagoljicu (Glagoljica u predkolumbovoj Americi). Hrvatsko slovo, V / 229: str. 5, Društvo hrvatskih književnika, Zagreb.

Lovrić, A.Ž. 1999: Vedski su Hrvati kasno slavizirani (Zašto stranci izpravljaju naše jugodogmate). Hrvatsko slovo V/231: 12-13, Društvo hrvatskih književnika, Zagreb.

Lovrić, A.Ž. 1999: Prezimena na ***-ić*** su neslavenska (Stotine hrvatskih patronima iz klinopisa. Hrvatsko slovo (u tisku), Društvo hrvatskih književnika, Zagreb.

Lovrić, A.Ž. 1999: Najnoviji arheonalazi iz ranohrvatske povijesti 1998/99. Iranski kulturni centar, Zagreb (ovaj zbornik).

Lovrić, A.Ž. 1999: Nalaz rigvedskih Hrvata iz bakarnog doba (Naših 5.300 godina od Pakistana do Jadrana). Hrvatski književni list 34 (u tisku), Zagreb - Karlovac.

Lovrić, A.Ž. 1999: Srednjovjeki Hrvati odkrili Ameriku? (U Paragvaju 61 ploča na glagoljici iz 7.-14.stoljeća). Hrvatski književni list 34 (u tisku), Zagreb-Karlovac.

Lovrić A.Ž., Budimir S. 1999: Ikavska šćakavica, starohrvatski govor srednjovjeke Bosne. Ognjište, 10 (u tisku), Karlovac - Zagreb.

Lovrić, M. 1993: Začeci naroda susjednih Hrvatima (afrički *Serbon,* hetski Pravlasi i mezopotamska *Koruša).* Zbornik „Tko su i odale Hrvati" str. 90 - 93, Zagreb.

Lovrić M. 1999: Prvi dokumenti Prahrvata na Starom istoku i rane doselidbe Indoarijaca na Jadran. Iranski kulturni centar, Zagreb (ovaj zbornik).

Lovrić M., Lovrić A.Ž. 1985: Coastal ruins of Southeastern Europe and Asia Minor. Rapports CIESM, ser. Isles, *29 / 6:* 151- 152, Muséum Monaco.

Lovrić M., Lovrić A.Ž. 1994: Pradinastije šarmata i pracrkva Lubura staroistočnih država ***Hurrwurtu, Hurrwuhé-Hillaku i Huratina.*** Zbornik: Tko su i odakle Hrvati, str. 31-35, Zagreb.

Lovrić M., Lovrić A.Ž. 1998: ***Synodos Horouathon,*** 1.800 - godišnjica Hrvatskog državnog Sabora. Hrvatski književni list, *32 / 7:* str. 8, Zagreb - Karlovac.

Lovrić M., Lovrić A.Ž. 1998: *Seune Nebešniki* - starohrvatska teogonija iz naših pučkih mitova. Ognjište, *9:* 425 - 432, Karlovac - Zagreb.

Lovrić M., Malinar H., Rac M. 1999: Zagonetka krčke Korintije ili *Uri-Kuoryta,* najveće neistražene gradine na Jadranu. Ognjište, 10 (u tisku), Karlovac - Zagreb.

Lovrić, M. 1999: Začetak i suton hrvatske pomorske baštine. Hrvatsko slovo V/ 220: str. 13, Društvo hrvatskih književnika, Zagreb.

Ludat, H. 1953: Fabenbezeichnung in Völkernamen. Saeculum 4/2: 138 - 155.

Lupić, Ž. 1999: *Arachosia* and the origin of the name Hrvat. Croatia - historical overview, August 1999, Internet.

Malinar, H. 1994: Putokazi za daljnja proučavanja starohrvatskog graditeljstva. Zbornik "Tko su i odakle Hrvat" str. 69 - 70, Zagreb.

Malinar H., Rac M., Lovrić A.Ž. 1998: Krčka Korintija *(Uri-Kuoryta)*, najveća neistražena gradina na jadranskim otocima. Iranski kulturni centar Zagreb (ovaj zbornik).

Mandić, D. 1990: Hrvati i Srbi, dva stara različita naroda. Nakladni zavod Matice Hrvatske, 320 str., Zagreb.

Marčinko, M. 1974: Pokušaj razjašnjenja velike zagonetke o postanku glagoljice. Poljica 1/4: 7 - 27, Gata.

Marčinko, M. 1992: Iranska teorija o podrijetlu Hrvata. Hrvatska revija 42/1: 28-50, Zagreb.

Marčinko, M. 1993: Podrijetlo i značenje imena Hrvat. Zbornik Kačić 25: 369 - 384, Omiš.

Marčinko, M. 1993: Od prahrvatskoga doba do VII. st. po. Kr. Zbornik „Tko su i odakle Hrvati", str. 41, Zagreb.

Marčinko, M. 1993: Tragovima hrvatskog imena. Zbornik "Tko su i odakle Hrvati" str. 76 - 77, Zagreb.

Marčinko, M. 1994: Tragovima hrvatskog imena do 7. st. po. Kr. My Croatia, p. 18 - 25, DMD Zagreb.

Marčinko, M. 1995: Stjepan Krizin Sakač D.I. i njegovo povijesno djelo. Hrvatska revija 45 / 3: 263 - 301, Zagreb.

Marčinko, M. 1996: Kraljevstvo Hurravat. Ognjište 7: 19 - 24, Karlovac-Zagreb.

Marčinko, M. 1998: Put Hrvata od Indije do Jadrana. Hrvatsko slovo 4. 12. 98: str. 13, Zagreb.

Marčinko, M. 1999: Hrvatska pravjera. Iranski kulturni centar, Zagreb (ovaj zbornik).

Marčinko, M. 1999: Pradomovina Hrvata i njihovo putovanje kroz prostor i vrijeme. Iranski kulturni centar, Zagreb (ovaj zbornik).

Mikoczy-Blumenthal, J. 1797: Hrvati rodom Slaveni, potekli od Sarmata potomaka Medijaca (došli u Dalmaciju oko 630. s dopuštenjem cara Heraklija i oteli ju od Avara). Disertacija, Arhiv JAZU, Zagreb.

Mikulić, T. 1999: Otvoreni pečati (huritska pozadina patrijarha, Hebreja i Mojsija). Kapital trade, 418 str., Zagreb.

Miletić, A. 1998: Balkans history questions. Deja news, May 1998, Internet.

Minorsky, V.F. 1937: *Khudad al - Alani* (Anonymous, Regions of Alans: with translation and interpretation). "I.W. Gibb Memorial" Series N.S. XI: p. 445, London.

Mlač, K. 1977: Mimoidjeni izvori najstarije hrvatske povijesti. Revija Marulić 10: 5, 424, Zagreb.

Modestin, J. 1912-1928: Imena petorice braće i dviju sestara na početku hrvatske povijesti, I-III. Nastavni Vjesnik 20 / 13: p. 605; 34 / 26: p. 9; 36: p. 288.

Modestin, J. 1926: Zastupa li Kosentzes Kasege? Nastavni Vjesnik 34: p. 115.

Müller, V. i surad. 1994: Hrvatski povijesni zemljovidi. Školska knjiga, Zagreb.

Murgić S., Rac M., Lovrić A.Ž. 1998: Poredba predslavenskih pradialekata u Hrvatskoj - ***Ćiribirci*** u Istri i ***Veyâne*** na Krku. Medjunarodni kolokvij o ranoiranskom iskonu Hrvata (u tisku), Iranski kulturni centar, Teheran - Zagreb.

Mužić, I. 1989: Podrijetlo Hrvata. Nakladni zavod Matice Hrvatske, 273 p., Zagreb.

Mužić, I. 1998: Hrvatska kronika (547.- 1089.). Matica Hrvatska, 175 str., Split.

Nachtigal, R. 1937: Donesek k zgodovini vprašanja o imenu Hrvat. Etnolog, X-XI / 39: p. 390, Ljubljana.

Omrčanin, I. 1993: Mit bogova u predpovijesti Hrvatske. Ivor press, 158 str., Washington.

Orosius, Presbyter: *Compendium historiae mundi (A.D. 418)*. In: J. Bosworth 1855, Compendious history of the World I / 1, London.

Oštir, K. 1926: K predslavenski etnologiji Zakarpatja. Etnolog I/27: 1, Ljubljana.

Paščenko, E. 1997: Ime Hrvat označavalo je elitni vojni sustav. Hrvatski književni list VI/31: 24 - 27, Zagreb - Karlovac.

Paščenko, E. 1998: Etnogeneza i mitologija Hrvata u kontekstu Ukrajine. Meditor, 330 str., Zagreb.

Paščenko, E. 1999: O iranskom problemu u proučavanju etnogeneze Hrvata. Hrvatski književni list 33: 7 - 8, Zagreb - Karlovac.

Pejaković, M. 1978: Broj iz svjetlosti - starohrvatska crkvica Sv. križa u Ninu. Matica Hrvatska, Zagreb.

Pintarić, N. 1990: O pitanju etnogeneze Bijele Hrvatske (prijevod s poljskog). Glasnik HDZ, 22: 31 - 33, Zagreb.

Pintarić, N. 1999: Otkrivanje Bijele Hrvatske. Revija Marulić 2: 331 - 330, Zagreb.

Pintarić, N. 1999: Smisao i značenje hrvatskog grba. Revija Marulić 3: 598 - 599, Zagreb.

Pogodin, A. 1901: Iz istorii Slavjanskih peredviženiji. Petrograd, 87 p.

Pogodin, A. 1902: Sbornik statei po arheologii i etnografii. Petrograd (2. ed. 1964)

Rac M., Lovrić A.Ž., 1994: Izvaneuropsko podrijetlo hrvatske zemlje, antropotipa i agrarnih kultivara. Zbornik: Tko su i odakle Hrvati, Znanstveno društvo za proučavanje podrijetla Hrvata, p. 15 - 20, Zagreb.

Rac, M. 1997: Kyrnawala - Kratki pregled povijesti Vinodola od prapočetaka do danas. Ognjište 8: 235 - 245, Karlovac - Zagreb.

Rac, M. 1999: Prof. dr. S.K. Sakač (1890-1973), glavni hrvatski iranolog. Iranski kulturni centar, Zagreb (ovaj zbornik).

Rac M., Budimir S. 1999: Antropogenetski i agrobiološki dokazi prirodo-znanstvenog podrijetla Hrvata. Iranski kulturni centar, Zagreb (ovaj zbornik).

Ramljak I., Lovrić A.Ž. 1998: Ranoantičko podrijetlo i razvitak starohrvatskih i slavenskih prezimena. Medjunarodni kolokvij o ranoiranskom iskonu Hrvata (u tisku), Iranski kulturni centar, Teheran - Zagreb.

Rus, J. 1933: Slovanstvo in vislanski Hrvatje 6. do 10. stoletja. Etnolog sv. 6, Ljubljana.

Rayney, A. 1972: Hurrians (Biblic Hivites). Encyclopadia Judaica, 8: 1114 - 1117, Jerusalem (hrvatski prijevod: Zbornik o etnogenezi, str. 25 - 26, Zagreb 1994).

Rostovtsew, M. 1922: Iranians and Greeks in south Russia. Oxford, 198 p.

Sakač, S. K. 1937: O kavkasko - iranskom podrijetlu Hrvata. Život, **18**: 1 - 25, Zagreb.

Sakač, S. K. 1938: Pravo značenje naziva „bijela“ i „crvena“ Hrvatska. Život, **19**: 332 - 339, Zagreb.

Sakač, S. K. 1939: Otkuda Hrvatima „Ban“? Život, **20**: 388 - 400, Zagreb.

Sakač, S. K. 1940: Krapina, Kijev, Ararat (krapinska, kijevska i armenska priča o trojici braće i jednoj sestri). Život, **21**: 129 - 149, Zagreb.

Sakač, S. K. 1941: Dr. Zdenko Vinski, Uz problematiku starog Irana i Kavkaza s osvrtom na podrijetlo Anta i Bijelih Hrvata (Zagreb 1940, 245). Orientalia Christiana Periodica, 7:. 532 (recenzija - njemački).

Sakač, S. K. 1942: Historijski razvoj imena “Hrvat” od Darija I. do Konstatina Porfirogeneta (522. pr. Kr. do 959. post. Kr.). Život, **23**: 1 - 18, Zagreb.

Sakač, S. K. 1943: Tragovi staroiranske filozofije kod Hrvata. Život, **24**: 9 - 24, Zagreb.

Sakač, S. K. 1949: Iranische Herkunft des kroatischen Volksnamens. Orientalia Christiana Periodica, **15**: 313 - 340, Roma.

Sakač, S. K. 1949: Intorno all’ etnogenesi slava. Nuove opinioni sull’ origine e la formazione dei popoli slavi. La Civilta Cattolica C, **4**: 46-55 + 262-273, Roma.

Sakač, S. K. 1952: Symboles eucharistiques dans l’ ancien art croate (VII° -XII° st.). Osoba i duh, **4**: 17 - 40, Madrid.

Sakač, S. K. 1952: Teorije, napose iranske o postanku Hrvata. Hrvatska revija, **2**: 329 - 348, Buenos Aires.

Sakač, S. K. 1955: The Iranian origins of the Croats according to C. Porphyrogenitus. *The Croatian nation* (A symposium by seventheen Croatian writers). Croatia - American series, **3**: 30 - 46, Chicago.

Sakač, S. K. 1962: La fondazione dell’ impero dell Ciro il grande: il suo significato storico nella ricorrenza dal duemilacinquecentesimo anniversario. L’ Osservatore Romano, **108**: p. 3, Roma.

Sakač, S. K. 1966: Vjerski simbolizam ukrasnih prepleta u staroj hrvatskoj umjetnosti. Crkva u svijetu, 1: 32 - 37, Split.

Sakač, S. K. 1971: Osnutak carstva Kira Velikog. Obnovljeni Život, **26**: 264-267, Zagreb.

Sakač, S.K. 1999: Slavistika i Hrvati (Hrvati i filološko-etnički pansrbizam). Hrvatsko slovo V/198: str. 5, Društvo hrvatskih književnika, Zagreb.

Sdrinias, D. 1996: Traces of the Croatian name. Deja news, August 1996, Internet.

Smiško, M.J. 1960: Karpatski kurgani prve polovice I.tisućljeća n.e. Kiev, 152 p.

Sokol, V. 1986: Panonija izmedju 400-te i 800-te godine. Zbornik: 40 godina arheoloških istraživanja sjeverozapadne Hrvatske, Zagreb.

Strauli, R. 1992: Kroaten und Serben, ihre grundverschiedene Herkunft. Mouseion 2000/ 4: 6 - 25, Zürich (hrvatski izvod: „Tko su i odakle Hrvati“ p. 94-95, Zagreb 1994).

Strzygowski, J. 1927: O razvitku starohrvatske umjetnosti. Matica Hrvatska, 225 str., Zagreb.

Šegvić, K. 1938: Glagoljica i njezino podrijetlo. Hrvatska smotra VI, Zagreb.

Šufflay, M. 1928: Zarathustra u Crvenoj Hrvatskoj. Obzor 11/IX, Zagreb.

Tomašić F., Lovrić M. 1993: Starohrvatski ***Marjani,*** levantski kulturni relikti i arhaično nazivlje otoka Krka i Visa. Zbornik „Tko su i odakle Hrvati“, s.55-57, Zagreb.

Tomašić F., Yošamya Z. (A.Ž. Lovrić) 1997: Arhaična pučka predaja u “cakajšćini” brdskih sela na otoku Krku. Čakavska rič, *25:* 167 - 199, Književni krug Split.

Tomičić, Z. 1992: Tko smo, odakle smo i koja krv u nama teče (u Zagrebu utemeljeno Društvo za proučavanje etnogeneze Hrvata). Ognjište 4: 165-168, Karlovac.

Tomičić, Z. 1992: Predložen i usvojen novi znanstveni projekt “Geobološki i kulturno-povijesni uvjeti etnogeneze Hrvata”. Ognjište 4: 165 - 175, Karlovac-Zagreb.

Tomičić, Z. 1994: Mogućnosti dokaza za našu praopstojnost. Zbornik “Tko su i dakle Hrvati, str. 11, Zagreb.

Tomičić, Z. 1997: Kraljevstvo Hrvata (Š. Djodan). Ognjište 8: 277-283, Karlovac.

Tomičić, Z. 1997: Bogonosci, Ivo Pilar o Bogumilima. Hrvatska obzorja, br. 3/1997, Matica Hrvatska, Split.

Tomičić, Z. 1998: Grlinčeki i dodoši Hrvatica i iranske carice; Matica 4, Zagreb.

Tomičić, Z. 1999: Dva stoljeća hrvatske iranistike, od Mikocija do Marčinka i Lovrića. Hrvatski književni list, 14 (33): 3 - 4, Zagreb - Karlovac.

Tomičić, Z. 1999: Bogonosci - Ivo Pilar o bogumilima. Iranski kulturni centar, Zagreb (ovaj zbornik).

Tomičić, Z. 1999: Iranski mazdaizam, maniheizam i Europa. Iranski kulturni centar, Zagreb (ovaj zbornik).

Tomičić, Z. 1999: Hrvati kao pranarod. Iranski kulturni centar, Zagreb (ovaj zbornik).

Tomičić Z., Lovrić A.Ž. 1999: Staroiransko podrijetlo Hrvata. Zbornik simpozija 517 str., Iranski kulturni centar, Teheran - Zagreb.

Toporov, V.N. 1983: K voprosu severo-zapadnyh granic drevneiranskogo areala (Ešće raz Yordana, Getica 116). Sbornik „Slavjanskie i balkanskie yaziki“ str. 38-48, Moskva.

Trubačev, O.N. 1967: Iz slavjano-iranskih leksičeskih otnošeniy. Etimologya str. 3 - 81, Izdateljstvo Nauka, Moskva.

Trubačev, O.N. 1968: Nazvanya rek pravoberežnoy Ukrainy, etničeskaya interpretacya (Etimologya). Izdateljstvo Nauka, Moskva.

Trubačev, O.N. 1976: O Sindah i ih yazyke. Voprosy yazykoznanya, 76/4: 39 - 63.

Trubačev, O.N. 1977: Indoarijci v severnom Pričernomorye. Voprosy Yazikoznanya 6: 13 - 29.

Trubačev, O.N. 1979: *Arhaie Skythie* (Staraya Skifya u Gerodota IV, 99) i Slavjane, lingvističesky aspekt. Voprosy yazykoznanya, 79/4: 29 - 45.

Trubačev, O.N. 1982 - 1985: Yazykoznaye i etnogenez Slavjan (Drevnie Slavjane po dannym etimologii i onomastiki), I - V. Voprosy yazykoznanya 82 / 4: 10 - 26, 82 / 5: 3 - 17, 84 / 2: 15 - 30, 84 / 3: 18 - 29, 85 / 4: 3 - 17.

Vančik, B. 1998: Hrvatski prajezik zakarpatske Hrvatske. Ognjište 9: 277 - 286, Karlovac - Zagreb.

Vasmer, M. 1923: Die Iranier in der Süd-Russland. Leipzig, 56 p.

Vernadsky, G. 1938: On the origins of Antae. American Oriental Society, 59 / 1: 56 - 66, Philadelphia.

Vernadsky, G. 1953: A Note on the Name Antes. Journal of the American Oriental Society. 73: 192 p.

Vidović, M. 1991: Hrvatski iranski korijeni. Grgur Ninski, 244 str., Zagreb.

Vidović, M. 1998: Od naroda do države. Ognjište 9: 259 - 268, Karlovac-Zagreb.

Vidović, M. 1999: Zarathuštro Spitamo; Gatha (mscr. u tisku) naklada Z. Tomičić, Zagreb-Karlovac.

Vinski, Z. 1940: Uz problematiku starog Irana i Kavkaza s osvrtom na podrijetlo Anta i Bijelih Hrvata. Autorska naklada, 24 str., Zagreb.

Whittet, S. 1999: *Sarasvati* (origin of Persians). Deja news, August 1999, Internet.

Wojcicki, K.W. 1836: Piesni ludu Bialo - Chrobatow. Krakow.

Wojciechowski, T. 1873: Chrobacya. Krakow.

Yošamya, Z. (A.Ž. Lovrić) 1997: *Kyska bešeda,* srednjovjekovna pračakavica gorskih sela uz Bitoraj i sličnost s vejskim na Krku. Ognjište, *8:* 142 - 151, Zagreb.

Yošamya, Z. (A.Ž. Lovrić) 1999: Dualna teogonija i orientalna pomorska kozmologija u starohrvatskoj baštini. Iranski kulturni centar, Zagreb (ovaj zbornik).

Yošamya M., Yošamya Z. (Lovrić M. & Lovrić A.Ž.) 1998: Podrijetlo Liburna i njihovo etnokulturno naslijedje u Hrvata. Ognjište, *9:* 175 - 187, Karlovac-Zagreb.

Yošamya, M. 1999: Ranohrvatski helenizmi i bizantinski standard (pravoslavni bizantizmi našeg vukopisa). Hrvatsko slovo V/203: str. 13, Zagreb.

Yošamya, M. 1999: Veyski prazemljopis svijeta i Jadrana (iskon i nestanak starohrvatskog mjestopisa). Ognjište 10 (u tisku), Karlovac - Zagreb.

Yošamya, M., Milazzi G. 1999: Antički iskon hrvatske plovidbe i naše pomorske selidbe. Iranski kulturni centar, Zagreb (ovaj zbornik).

Yošamya, Z. 1999: Srednjovjeki Hrvati i Arapi u Americi *(Allâ shallâh lullah, Allâ shallâh menah).* Zbornik 8. simpozija "Islamski svijet u XX. stoljeću" (u tisku), Iranski kulturni centar, Zagreb.

Zacharias, Rhetor: *Historia Ecclesiae (A.D. 559).* In: Sbornik Akad. B.D. Grekovu, Akademya Nauk 1962, Leningrad.

Žukov, G. 1998: Tanais, nadpise na kamne. Internet, August 1998.

Županič, N. 1925: Prvobitni Hrvati. Zbornik kralja Tomislava, str. 291 - 296, JAZU Zagreb.

Županič, N. 1927: *Harimati* - studija problema prvobitnih Hrvatov. Ljubljana.

Županič, N. 1928: Prvi nosioci imena Srb, Hrvat, Čeh in Ant. Etnolog, 2: p. 74, Ljubljana.

Županič, N. 1937: Značenje barvnega atributa v imenu „Crvena Hrvatska". Etnolog 10/39: 355 - 376, Ljubljana.

Dr. Andrija-Željko LOVRIĆ,
Institut "Rudjer Bošković", Zagreb

Prof. dr. Josip Mikoczy-Blumenthal (1734-1800), pionir hrvatske iranistike i njegovi sljedbenici

Prof. dr. J. Mikoczy-Blumenthal: a pioneer of Croatian Iranistics, and his followers

UVOD

Prve uzastopne naznake o nazočnosti indoiranskih etnoskupina u jugoistočnoj Europi dali su rani antički historičari: već HERODOT u svojem djelu *Historiai* (god. 484 - 444), pa LIVIUS *(Historia VI)* i PLINIUS u *Historia Naturalis III,* navode za naše krajeve pojavu **iranskih Medijaca** (usp. i VIDOVIĆ 1991). Potom rimska vojna izvješća u kasnoj antiki od 2.- 4.st. opisuju povremene provale indoarijskih **Sarmata** od Crnoga mora kroz Podunavlje do Panonije i borbe s rimskim legijama koje ih odatle protjeruju natrag na iztok (HOHL 1923). Zatim u srednjem vijeku i sve do 17. st. za hrvatski etnoprostor uglavnom nema jasnih pismenih navoda o nekoj novijoj indoiranskoj etnogrupi u nas, dok srednjovjeki opisi (Grgur barski, arhidjakon Toma, Konstantin Porfirogenet i drugi kasniji) novodoseljene Hrvate po podrijetlu naizmjence povezuju s domaćim antičkim Ilirima, pa sa starogermanskim Gotima ili sa srednjovjekim karpatskim Slavenima.

1. J. Mikoczy-Blumenthal, začetnik iranistike u Hrvatskoj

Glavna zasluga za ponovnu razradu staroiranskih veza u podrijetlu Hrvata, po prvi puta od 18. st. na znanstvenom temelju historiografije, pripada našem prvom sveučilišnom povjestniku, prof. dr. Josipu MIKOCI-BLUMENTAL, koji je na Kraljevskoj akademiji u Zagrebu započeo u nas sustavna proučavanja starohrvatske povijesti. Josip Mikoci se

rodio u Zagrebu u veljači 1734, gdje je završio isusovačku gimnaziju. Od 1762. je profesor na sveučilištu u Trnavi, a od 1773. je na zagrebačkoj gimnaziji profesor retorike i grčkog jezika. Od 1792. je bibliotekar Pravnog fakulteta u Zagrebu, a od 1793 - 1797. radi na historiografiji. Umro je u Zagrebu 22. ožujka 1800.

Od desetak njegovih povijestnih djela većinom na latinskom (tada europskom znanstvenom jeziku), glavna su mu izdanja posmrtno: *„Josephi Mikocsi otiorum Croatiae liber unus"* (1806) kao prva historiografska razprava u nas, pa *„Banorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae ad seculum XIV. perducta series 1792"* (Niz hrvatskih banova od 14. stoljeća do god. 1792) u kojoj daje sustavni popis i redoslijed hrvatskih banova, kao nosilaca hrvatske vlasti i političke autonomije kroz pet stoljeća (KUKULJEVIĆ 1872). Ostale njegove znanstvene razprave su ostale neobjavljene kao rukopisi u akademijinom Arhivu JAZU, npr. *„Lexicon historicum et topographicum"* (Povijestno-mjestopisni leksikon), pa *„Geographica descriptio Croatiae et Slavoniae"* (Zemljopisni pregled Hrvatske i Slavonije) i druge slične.

Jedno od najvažnijih njegovih djela je prva u Hrvatskoj etnogenetska rasprava: ***„Hrvati rodom Slaveni, potekli od Sarmata potomaka Medijaca (došli u Dalmaciju oko 630. s dopuštenjem cara Heraklija i oteli ju od Avara)"***, koja je kao disertacija obranjena na Kraljevskoj Akademiji u Zagrebu **god. 1797.** S tom njegovom tezom je po prvi puta u nas već pred dva stoljeća znanstveno razradjena na temelju antičkih i kasnijih povijestnih dokumenata, naša **iranska teorija** o podrijetlu antičkih Hrvata od Medijaca iz zapadnog Irana, koji su potom u Europi poslavenjeni (MIKOCZI 1797, BARLE 1907, FANCEV 1933, SAKAČ 1956, BUDIMIR 1999, CRNKOVIĆ 1999). Prema tome, prof. dr. J. Mikoci se mora smatrati znanstvenim začetnikom današnje iranske teorije o antičkom predslavenskom podrijetlu ranih Hrvata iz jugozapadne Azije, a s time je on i utemeljitelj iranistike u Hrvatskoj. Kasnije u 20. st., u doba srboslavenske diktature u Jugoslaviji, ovaj je tekst njegove teze nestao iz Arhiva JAZU u Zagrebu, gdje su ga jamačno uklonili i uništili fanatični panslavisti, da na taj primitivan način zatru ranije etničke korijene Hrvata, na sličan način kako je potom uklonjena iz jugoslavenske javnosti većina dugih dokumenata i literature o našoj predslavenskoj povijesti i antičkom podrijetlu.

2. Razvitak naše iranistike kroz 19. i 20. st.

Ova pionirska proučavanja ranohrvatske prapovijesti i našeg iskona, nakon prof. dr. Mikocija je 19. i 20. st. potvrdio i proširio cijeli niz europskih znanstvenika iz raznih struka: historiografije, arheologije, lingvistike, etnografije, antropologije, povijesti umjetnosti itd. Tada npr. podržavaju iransko podrijetlo Hrvata u povijestnoj etimologiji **dr. A. Pogodin, prof. J. Sobolewski, dr. M. Vasmer, prof. F. Ramovš, dr. K. Jireček, prof. J. Hauptmann, prof. I. Pilar, dr. D. Mandić, S. Grubišić** i kasnije u USA **prof. R. Jakobs i prof. F. Dvornik**; potom iz povijesti umjetnosti **prof. dr. J. Strzygowsky, prof. L. Jelić, prof. U.M. de Villar, dr. Z. Vinski;** iztraživači predkršćanske vjere srednjovjekih Hrvata kao **prof. J. Peisker i dr. M. Šufflay**, pa antropolog **dr. N. Županič**, etnolozi koji proučavaju hrvatski folklor i mitologiju kao **dr. M. Gušić** i mnogi drugi noviji iztraživači iz raznih struka, koji su još i danas djelatni u tim proučavanjima (pobliže u kasnijim tekstovima ovog zbornika).

Na iranskom podrijetlu Hrvata je od svih najviše radio prof. dr. **Stjepan Krizin SAKAČ (1890-1973)**, rektor Orientalnog instituta u Rimu, koji je o tomu napisao 18 razprava pa je prvi sva ta pojedinačna iztraživanja iz raznih struka povezao u suvislu zajedničku cjelinu, kao višedisciplinarnu teoriju o iranskom podrijetlu Hrvata. Glavni dokazni dokumenti predslavenskog podrijetla antičkih Hrvata iz indoiranske etnoskupine jesu nalazi dvije ploče s grčkim nadpisima starohrvatskih imena ***„Archon Horoathos"*** (gradonačelnik Hrvat) i ***„Synodos Horouathon"*** (Hrvatski sabor) iz luke Tanais na Azovskom moru oko god. 200 po Kr. (LATYŠEV 1890), pa ranija ploča Darija I. na stijeni Bagistana iz 6. st. pr. Kr. s navodom vazalnog naroda ***Harauvati"*** (KOENIG 1934) i desetak dugih carskih zapisa o narodu sličnom Hrvatima od staroperzijskih Ahemenida, još raniji klinopis o pranarodu ***„Hurrwuhé"*** u mitanoarijskih Maryanna god. 1375 pr.Kr. itd.

Medjutim, od sredine 19. st. započinje u Europi razvitak nove struke, **slavistike** (usp. o tom pobliže članak S.K. Sakača u ovom zborniku). Dok je to u srednjoj i iztočnoj Europi uglavnom postala normalna znanstvena struka kao i ostale humanističke znanosti, na južnoslavenskom prostoru je zbog regionalnih geopolitičkih i strateških interesa na Balkanu, slavistika kroz idućih 6 desetljeća dijelom prerasla u *dogmatski panslavizam* (sveslavenstvo), koji je zahvatio južnoslavensku lingvistiku, etnologiju i historiografiju. Nakon I. svj. rata u Jugoslaviji i pogotovo kasnije nakon II. svj. rata u totalitarnom komunizmu, taj se je panslavizam konačno izrodio u *fanatični balkanski slavenorasizam* uperen protiv svih domaćih Neslavena - Iranohrvata, Albanaca, Nijemaca, Madjara itd. Njegovi glavni nosioci i ideolozi postali su tzv. ***Vukovci,*** sljedbenici velikosrbskog iredentista **Vuka Karadžića,** čija je glavna krilatica bila slična kasnijoj Hitlerovoj: *„Srbi svi i svuda"* (Beograd 1847).

3. Potiskivanje i zabrana iranistike u Jugoslaviji (1918-1990)

Obvezatno slavenstvo je uglavnom postalo glavnim temeljom ustroja i obstanka Jugoslavije i u skladu s tim, svi koji nisu prihvatili da silom postanu južnim Slavenima, postali su u Jugoslaviji gradjanima drugog reda koji su većinom natjerani u društveno-političko podzemlje, gdje ih je jugoslavenska politička policija slobodno progonila, zlostavljala i ubijala. Glede Neslavena u bivšoj Jugoslaviji, stanje je već postalo vrlo sličnim kao u donedavom južnoafričkom apartheidu i u nacističkom antsemitizmu — ali za razliku od tih ozloglašenih totalitarizama, ovaj vukovski slavenorasizam u Jugoslaviji je iz geostrateških razloga i gospodarskih probitaka više-manje odgovarao i iztočnom komunizmu kao i zapadnjačkom liberalizmu pa su ga više ili manje barem prešutno podržavali. Posljedice toga stava su drastični geopolitički i humanitarni problemi nerješivi do danas: uzastopne velikosrbske agresije protiv Hrvatske, Bosne i Kosova, koje je tzv. „demokratski" svijet zbog spomenutog dvoličnog stava i vlastitih interesa još uvijek nesposoban razriješiti.

U skladu s takvim ekstremnim duhovno-političkim stanjem *sveslavenske cenzure* u bivšoj Jugoslaviji, istraživanje pa i sam spomen ranijeg predslavenskog podrijetla Hrvata ili drugih etnoskupina se smatralo zlodjelom protiv države i društvenog uredjenja, a slavensko podrijetlo je u političkim direktivama kompartije postalo jedino moguće i priznato „naučno" gledište. Zato su na akademiji i fakultetima kroz tih 7 desetljeća mogli djelovati jedino zastupnici slavizma, koji je preko škole i javnih medija apsolutno dominirao u

jednoumnoj kulturi, izdavaštvu i usmjerenim iztraživanjima. Iz knjižarskog prometa i javnih knjižnica uklonjena i nestala je sva „sumnjiva" literatura o našem ranijem i neslavenskom podrijetlu, a u javnosti je silom nametnuto opće sveslavensko jednoumlje, kojega posljedice u svijesti većine Hrvata traju još i danas. Početkom 20. st. je u Zagrebu utemeljena i **Udruga za hrvatsko-perzijsku suradnju**, ali s osnutkom Jugoslavije je nakon 1918. ukinuta i zabranjena.

Već od kraja 19. st. su slavisti počeli osvajati fakultete i akademiju, a u doba Jugoslavije su njihovi ekstremisti *„vukovci"* u nas postigli podpuni monopol. Zbog takvog ideološkog i pseudoznanstvenog jednoumlja, skoro sve nekomunističke i neslavenske intelektualne skupine su bile potisnute i uglavnom razbijene, ili su se povukle u inozemno iseljeništvo, gdje se jedino još moglo proučavati i pisati na pravom hrvatskom jeziku o našemu neslavenskom, antičkom i iranskom podrijetlu. Jedina javna izvanrežimska organizacija u domovini, koja je bar dijelom zadržala neku intelektualnu slobodu i nezavisnost, u Hrvatskoj je ostala katolička crkva, čija je uloga u našoj srboslavenskoj diktaturi bila donekle slična, kao npr. islama u otporu protiv šahove monarhističke diktature u Iranu. Zato su tada pri totalnoj sveslavenskoj cenzuri, u nas Bogoslovni fakultet i osobito isusovački Filozofski fakultet, ostale skoro jedine akademske ustanove, gdje se u domovini moglo javno bar ponešto čuti i naučiti o neslavenskoj etnokulturi Hrvata i o mogućem našem ranijem podrijetlu, dok je Orientalni institut u Vatikanu tada postao glavnim iztraživačkim središtem hrvatske iranistike i mjestom okupljanja najučenijih naših iranologa.

4. Epilog

Zato samo za neupućene strane promatrače može biti naoko zagonetka, zašto su ključni vrhunski iranisti u Hrvatskoj, sve donedavna bili po naobrazbi većinom katolički teolozi, npr. prof. dr. J. Mikoci, prof. dr. S.K. Sakač, dr. D. Mandić, prof. dr. M. Japundžić, S. Grubišić itd. Promotrimo hladno i nepristrano, znanstvenom poredbom razloge i uvjete toga prividnog paradoksa. Naime teolozi, medju vrhunski obrazovanim domaćim intelektualcima, skoro jedini nisu bili zadojeni sveslavenskim jednoumljem iz civilnih fakulteta i akademije, pa su znali slobodnije razmišljati i iztraživati izvan tih nametnutih akademskih ograda. Pritom su više svećenstvo i katolička hierarhija spram predslavenskog podrijetla ostali dijelom neodredjeni i ambivalentni, možda zbog ranijeg problematskog naslijedja glagoljaštva i bogumilstva ili novih zapadnih utjecaja.

Naprotiv baš niže svećenstvo u župama i samostanima po manjim gradićima i selima od sjevernog Zagorja do jadranskih otoka, kao duhovni sljednici glagoljaša (i bogumila), velikim dijelom su pristalice našega iranskog podrijetla, a mnogi su postali pravi iranisti-amateri, koji marljivo prikupljaju u nas svu dostižnu literaturu o iranskom podrijetlu Hrvata. Zato su u doba Jugoslavije, kad su sveslavenskom cenzurom bile sve javne knjižnice očišćene od iranološke literature, župne knjižnice pri crkvama ostale skoro jedina dostupna mjesta gdje su vjernici i ostali gradjani mogli pročitati, prepisati ili kopirati bar ponešto o predslavenskim Hrvatima i našem iranskom podrijetlu. Terenskim uvidom pri našim etnokulturnim proučavanjima, uz ostalo smo anketirali i pučke stavove o postanku i pripadnosti Hrvata, pa smo pritom naišli na znakovite pojave. Dok su provincijski nastavnici jezika i povijesti u državnim školama uglavnom bili zadojeni slavenstvom a mnogi su i ekstremni

panslavisti, medju seoskim župnicima na terenu se nerijetko nalaze strastveni iranisti, koji uopće ne žele ni čuti o nekakvom našem slavenstvu, pa to propovijedaju i svojim župljanima. Dapače, u takvim župama po zabačenim hrvatskim selima, susreću se čak i polupismeni seljaci, čobani ili ribari koji će vam otvoreno izjaviti da su oni podrijetlom plemeniti *"Irani, Perši, Perzijani"* i slično, dok su za njih Slaveni oni tamo - komunisti i pravoslavci, Srbi, Rusi i slični "loši momci".

VAŽNIJA LITERATURA

BARLE, J. 1907: Nešto o životu Josipa Mikoczya. Hrv. Prosvjeta 15, Zagreb.

BAUER, A. i surad. 1993: Tko su i odakle Hrvati (Revizija etnogeneze). Znanstveno društvo za proučavanje etnogeneze, 104 p., Zagreb.

BUDIMIR, S. 1999: Zabranjeni dokumenti i istraživači hrvatske etnogeneze progonjeni u Jugoslaviji. (ovaj zbornik - u tisku)

CRNKOVIĆ, F. 1999: Dva stoljeća hrvatske iranistike, od Mikocija do Marčinka i Lovrića. Hrvatski književni list, 33: 3 - 4, Zagreb - Karlovac.

DARAYAVAUSH, Hakkamanish 519 B.C. - Bagistan (in Koenig, F.W. 1931: Relief und Inshrift des Koenigs Dareios I. am Felsen von Bagistan. Leiden).

FANCEV, F. 1938: Dokumenti za naše podrijetlo Hrvatskog preporoda (1790-1832). Gradja JAZU XII, Zagreb.

HERES, T. 1990: Hrvatsko ime u prošlosti i sadašnjosti. Revija Marulić 3: 291 - 307, Zagreb.

HERODOTOS, 484 - 444 B.C.: *Historiai, tomos I - VI,* Halikarnassos.

HOHL, E. 1923: Grundriss der römischen Geschichte nebst Quellenkunde. Handbuch der klassischen Altertumswissenschaft, III/5: 462 p., C.H. Beck Verlag, München.

KUKULJEVIĆ, I. 1872: Uvod u banologiju *(Banorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae ad seculum XIV. perducta series 1792).* Arhiv JAZU, 11: 1 - 206, Zagreb.

LATYŠEV, V. 1890: Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini. Volumen II, 430 - 455, Petropoli.

LIVIUS, Titus 27 - 17: *Historia Romana, tomus VI.* Patavium.

MIKOCZY-BLUMENTHAL, J. 1797: Hrvati rodom Slaveni, potekli od Sarmata potomaka Medijaca (došli u Dalmaciju oko 630. s dopuštenjem cara Heraklija). Disertacija, Arhiv JAZU, Zagreb.

MIKOCZY-BLUMENTHAL, J. (mscr.): *Lexicon historicum et topographicum.* Arhiv JAZU, Zagreb.

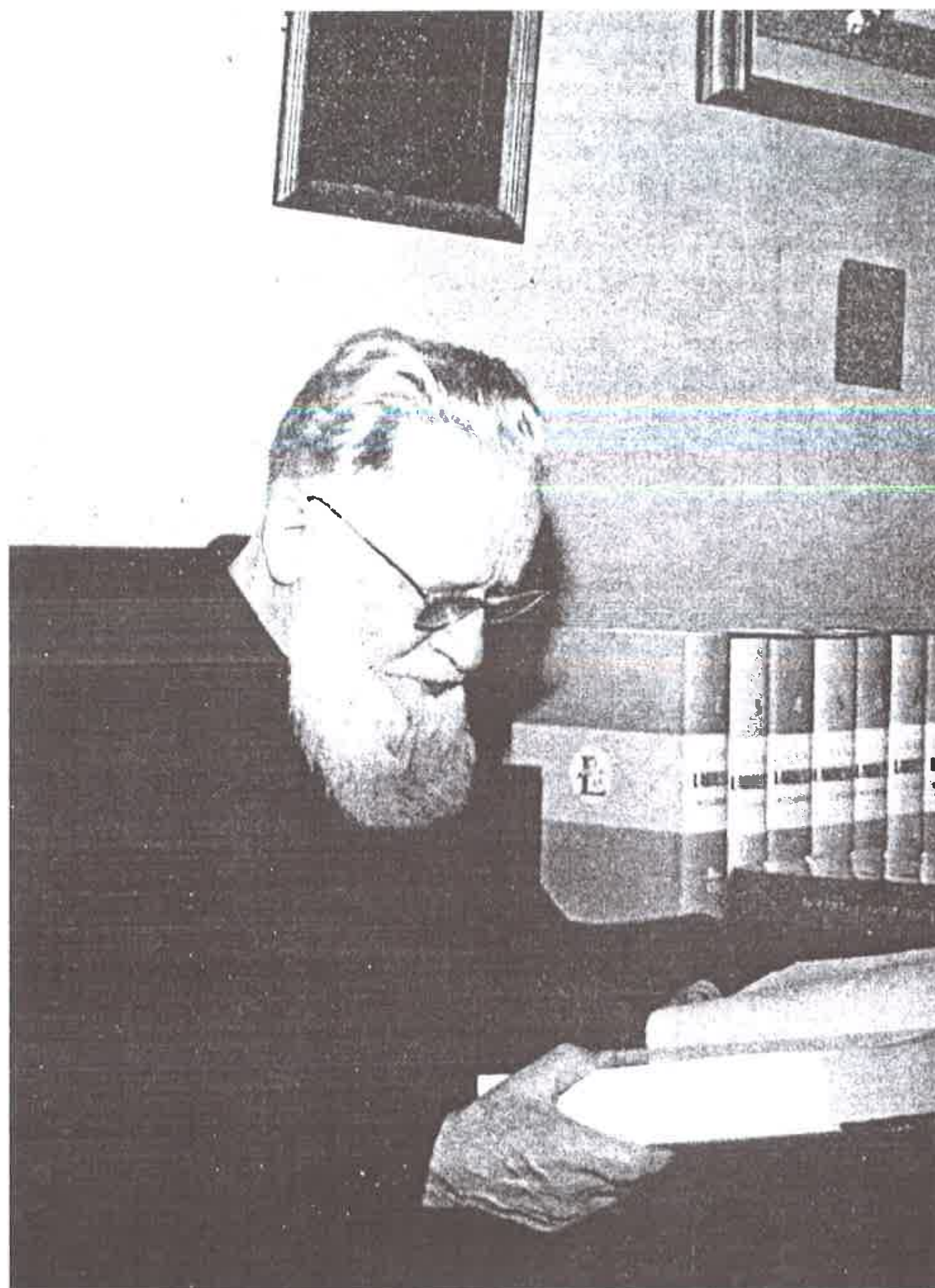
MIKOCZY-BLUMENTHAL, J. (mscr.): *Geographica descriptio Croatiae et Slavoniae.* Arhiv JAZU, Zagreb.

PLINIUS, C. 71 A.D.: *Nauralis Historia, tomus III.*

SAKAČ, S.K. 1942: Historijski razvoj imena Hrvat od Darija I. do K. Porfirogeneta (522. pr.Kr. - 959. po Kr.). Život 23 (1): 3 - 20, Zagreb.

TUSHRATTA, Mitanni 1375 B.C.: Epistolae I - II, Amarna (in Astour, M.: Revue hittite et asianique, 34: 1 - 22, Klincksieck, Paris).

VIDOVIĆ, M. 1991: Hrvatski iranski korijeni. Grgur Ninski, 244 str., Zagreb.

Prof. dr. Stjepan Krizin Sakač (1890-1973)

Dr. sc. Mladen RAC,
Institut „Rudjer Bošković“, Zagreb

Prof.dr. Stjepan Krizin Sakač (1890-1973), glavni hrvatski iranolog: životopis i djela

Prof.dr. S.K. Sakač (1890-1973), the main Croatian iranologist: Biography and works [1]

Stjepan Krizin Sakač rodjen je u Hrvatskom Zagorju 1890. (Kapela Kalnička), a studirao je u Rimu (Universitas Gregoriana, Orientalni institut) i u Innsbrucku (Austrija). Stekao je tri različita doktorata: iz filozofije u Rimu, teologije (Innsbruck) i iz istočnih znanosti (Rim), bio je profesor i rektor teologije u Sarajevu i Dubnu (Ukrajina), pa profesor povijesti na Orientalnom institutu u Rimu. Proučavao je najraniju hrvatsku prapovijest i etnogenezu, u čemu je najplodniji i vodeći hrvatski znanstvenik. Dosad slabo poznat i u nas prešućivani niz radova koje je napisao jedan od najboljih hrvatskih povijestnika i prvi naš stručni etnogenetik, dr. S. K. Sakač, sadrži ukupno ***110*** naslova, tj. **99** referenca objavljenih radova i još 11 neobjavljenih tekstova u rukopisu. Medju njegovim tiskanim radovima, 64 su znanstveno-stručne razprave, dva su uredničke knjige, a 33 recenzije radova drugih auktora. Po obradjenoj tematici, 80 radova su povijestni tekstovi. Zbog jugoslavenske političke cenzure i cehovskog otpora slavističkih "jugoistoričara", dr. Sakač je uglavnom pisao pod embargom i u domovini mu je onemogućena objava njegovih povijestnih analiza. Zato je većinu svojih radova tj. 59 naslova morao tiskati u inozemstvu, uglavnom u Italiji i drugim europskim zemljama i u Južnoj Americi.

Ranija pojedinačna i nepovezana proučavanja različitih znanstvenika u svezi ranohrvatske povijesti iz historiografije, arheologije, lingvistike, etnologije i povijesti umjetnosti, prof. dr. Sakač je prvi sustavno povezao u zajedničku, **višedisciplinarnu teoriju o *iranskom podrijetlu* antičkih predslavenskuh Hrvata.** Tako je S.K. Sakač napisao **19 posebnih razprava o *ranoj antičkoj povijesti predslavenskih Hrvata,*** tj. dosad najviše

medju svim našim povijestnicima i zato se Sakača mora smatrati našim klasikom i glavnim auktoritetom iz znanstvene etnogeneze Hrvata. Sve je to u bivšoj Jugoslaviji bilo uporno prešućivano i ideopolitički potiskivano kao nepodobni i nedostupni tekstovi, o kojima se nije smjelo znati ni pisati zbog nametnutog srboslavenskog jedinstva i prikrivanja od naše slavizirane javnosti. Ovi za nas ključni, dugo prešućivani radovi sadrže dalekosežna povijestna otkrića o dokazanom postojanju ranijih antičkih Hrvata u staroj Perziji, više-kratno zapisanih i dokumentiranih već znatno prije ikakvih karpatskih Slavena, što potvrdjuju povijestni zapisi, arheonalazi, starohrvatski jezik i umjetnost, pučki folklor i naša mitologija itd.

Obsežni stručni životopis prof. dr. Sakača razradio je Marčinko (1995). U prilogu dodajemo pretisak njegova dva novija i manje poznata članka: o slavistici i Hrvatima (1952) i o carstvu Kira Velikoga (1971).

a) Izdane razprave i članci - ukupno 64 reference, od toga 16 o etnogenezi:

1. Sakač, S. K. 1937: O kavkasko - iranskom podrijetlu Hrvata. Život, **18**: 1 - 25, Zagreb.

2. Sakač, S. K. 1938: Pravo značenje naziva „bijela" i „crvena" Hrvatska. Život, **19**: 332 - 339, Zagreb.

3. Sakač, S. K. 1939: Otkuda Hrvatima „Ban"? Život, **20**: 388 - 400, Zagreb.

4. Sakač, S. K. 1940: Krapina, Kijev, Ararat (krapinska, kijevska i armenska priča o trojici braće i jednoj sestri). Život, **21**: 129 - 149, Zagreb.

5. Sakač, S. K. 1941: Dr. Zdenko Vinski, Uz problematiku starog Irana i Kavkaza s osvrtom na podrijetlo Anta i Bijelih Hrvata (Zagreb 1940, 245). Orientalia Christiana Periodica, 7:. 532 (recenzija - njemački).

6. Sakač, S. K. 1942: Historijski razvoj imena "Hrvat" od Darija I. do Konstatina Porfirogeneta (522. pr. Kr. do 959. post. Kr.). Život, **23**: 1 - 18, Zagreb.

7. Sakač, S. K. 1943: Tragovi staroiranske filozofije kod Hrvata. Život, **24**: 9 - 24, Zagreb.

8. Sakač, S. K. 1949: Iranische Herkunft des kroatischen Volksnamens. Orientalia Christiana Periodica, **15**: 313 - 340, Roma.

9. Sakač, S. K. 1949: Intorno all' etnogenesi slava. Nuove opinioni sull' origine e la formazione dei popoli slavi. La Civilta Cattolica C, **4**: 46-55 + 262-273, Roma.

10. Sakač, S. K. 1952: Symboles eucharistiques dans l' ancien art croate (VII° -XII° st.). Osoba i duh, **4**: 17 - 40, Madrid.

11. Sakač, S. K. 1952: Teorije, napose iranske o postanku Hrvata. Hrvatska revija, **2**: 329 - 348, Buenos Aires.

12. Sakač, S. K. 1955: The Iranian origins of the Croats according to C. Porphyrogenitus. *The Croatian nation* (A symposium by seventheen Croatian writers). Croatia - American series, **3**: 30 - 46, Chicago.

13. Sakač, S. K. 1962: La fondazione dell' impero dell Ciro il grande: il suo significato storico nella ricorrenza dal duemilacinquecentesimo anniversario. L' Osservatore Romano, **108**: p. 3, Roma.

14. Sakač, S. K. 1966: Vjerski simbolizam ukrasnih prepleta u staroj hrvatskoj umjetnosti. Crkva u svijetu, **1**: 32 - 37, Split.

15. Sakač, S. K. 1971: Osnutak carstva Kira Velikog. Obnovljeni Život, **26**: 264-267, Zagreb.

16. Sakač, S.K. 1999: Slavistika i Hrvati (Hrvati i filološko-etnički pansrbizam). Hrvatsko slovo **V / 198:** str. 5, Društvo hrvatskih književnika, Zagreb.

b) Neobjavljeni rukopisi - ukupno 11 tekstova, 3 o etnogenezi:

17. Sakač, S.K. (mscr.): Mauzolej cara Darija (2 rukopisa), Arhiv D.I., Zagreb.

18. Sakač, S.K. (mscr.): L' origine del nome "Hrvat". Arhiv D.I., Zagreb.

19. Sakač, S.K. (mscr.): The Iranian origins of Croats. Arhiv D.I., Zagreb.

c) Prikazi života i djela Prof. dr. S. K. SAKAČA

1. Murvar, V. 1951: Dr. O. Stjepan Sakač - povodom 60. godišnjice života. Hrvatska revija, **1** / 2: 158 - 159, Buenos Aires.

2. Tomas, I. 1973: Stjepan Krizin Sakač D.I. Hrvatska revija, **23** (4 / 92): 429.

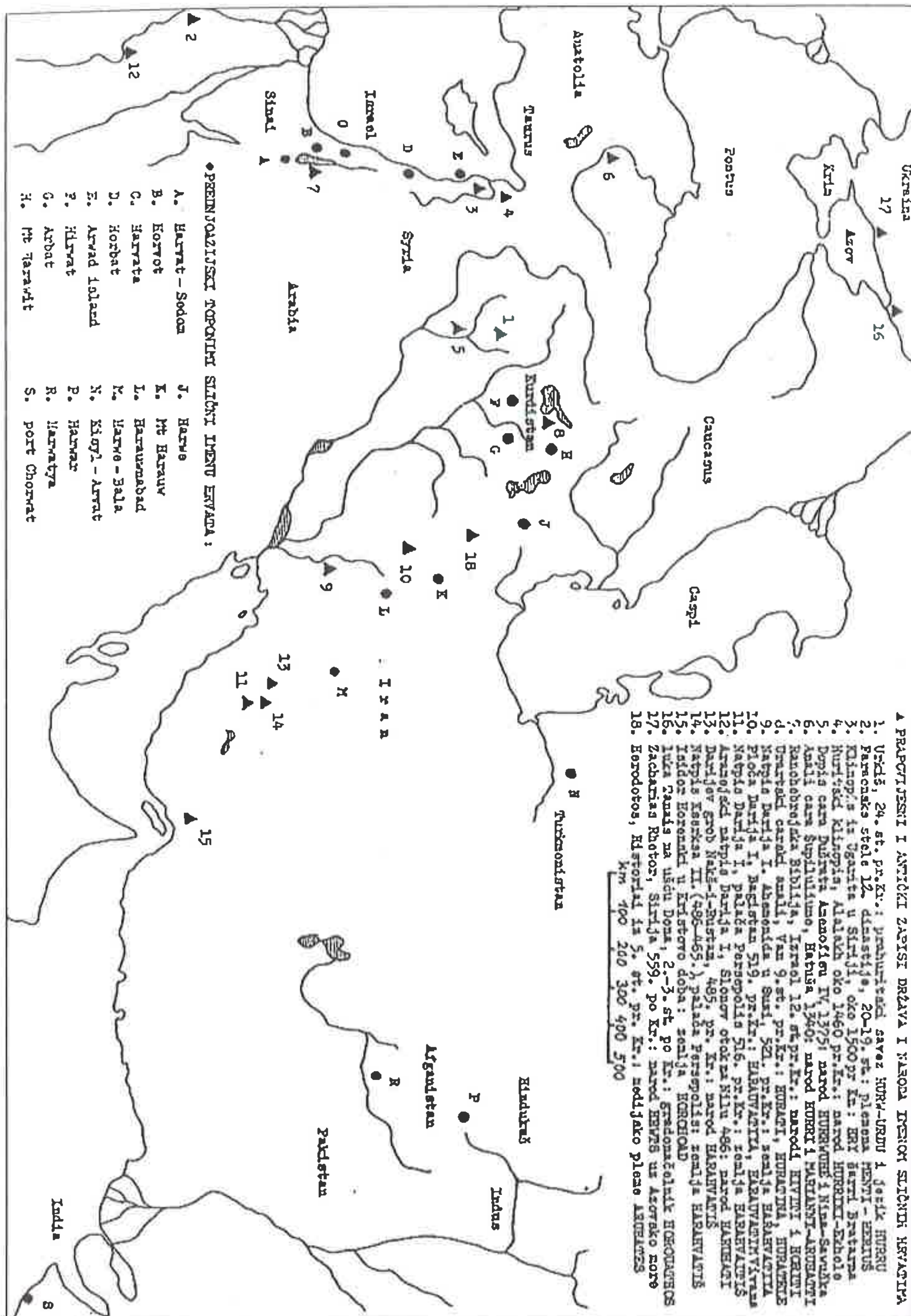
3. Belić, P. 1973: O. Stjepan Sakač. Glas koncila, 2.9. 1973: p. 15, Zagreb.

4. Belić, P. 1973: O. Stjepan Sakač učenjak evandjeoski malen. Glasnik Srca Isusova i Marijina, **64**: 490 - 492, Zagreb.

5. Belić, P. 1973: Smrt o. Stjepana Sakača. Vijesti iz provincije, Provincijalat Hrvatske pokrajine D.I. **39**: 67-74 + 101-111, Zagreb.

6. Lacko, M. 1973: Uspomene za o. Sakača. Vijesti iz provincije, Provincijalat Hrvatske pokrajine D.I. **39**: 146 - 153, Zagreb.

7. Marčinko, M. 1995: Stjepan Krizin Sakač D.I. i njegovo povijesno djelo. Hrvatska revija, **45** / 3: 263 - 301, Zagreb.

Nalazi predslavenskih tekstova o ranim Hrvatima i toponimi slični imenu Hrvata u prednjoj Aziji (iz zbornika: Tko su i odakle Hrvati, Zagreb 1993)

Dipl. ing. Stipan BUDIMIR, Zagreb

Zabranjeni dokumenti i iztraživači hrvatske etnogeneze progonjeni u Jugoslaviji

Forbidden documents and explorers of Croatian ethnogenesis persecuted in Yugoslavia

I.
UVOD

Prošla su već puna dva stoljeća, odkad je naš prvi akademski povijestnik, ***prof. dr. Josip Mikoczy-Blumenthal*** (1734-1800) na Sveučilištu Zagreb u svojoj disertaciji **1797**, dao prvu znanstvenu razpravu o antičkoj starosti i iranskom podrijetlu Hrvata od ranoarijskih Medijaca po antičkim i srednjovjekim povijestnim izvorima (MIKOCZI 1797, BARLE 1907, FRANCEV 1933, SAKAČ 1956). Njegove je nalaze potom u 19. i 20. stoljeću potvrdio i proširio cijeli niz europskih i hrvatskih znanstvenika (povijestnika, arheologa, lingvista, etnografa, antropologa) koji podržavaju iransko podrijetlo Hrvata: npr. **prof. J. Sobolewski, dr. M. Vasmer, dr. J. Hauptmann, prof. M. Villard, prof. F. Ramovš, dr. K. Jireček, dr. J. Strzygowsky, dr. N. Županič, prof. I. Pilar, dr. D. Mandić** ... itd. Na tom je najviše radio prof. dr. ***Stjepan Krizin SAKAČ*** **(1890-1973)**, direktor Orientalnog instituta u Rimu, koji je objavio *17* obsežnih razprava o iranskom podrijetlu Hrvata i o njihovoj arijskoj kulturi, jeziku, folkloru, pa je bez njegovih radova nemoguće upoznati ranohrvatsku povijest. Zato je on glavni promicatelj iranske teorije pa je u Jugoslaviji smatran državnim neprijateljem, a njegovi su tekstovi bili nepoželjni i prešućeni jednako kao i ranija iztraživanja J. Mikocija i većine ostalih iranista. Početkom **20. st.** u Zagrebu postoji i *Udruga hrvatsko-perzijskog prijateljstva,* ali nakon srbijanske prevlasti nad Hrvatskom od 1918, u Jugoslaviji je to društvo zabranjeno i ukinuto.

Naprotiv, kroz 7 desetljeća Jugoslavije je bilo kakvo spominjanje ranijeg antičkog, a nadasve iranskog podrijetla Hrvata prije inih Slavena bilo strogo zabranjeno s kaznenim posljedicama kao neprijateljska djelatnost, jer su novoizmišljeni Srbo-Hrvati morali političkom silom postati čistokrvnim južnim Slavenima. Većina naših znanstvenika koji su tada

proučavali iranski izkon Hrvata i njihovo ranoarijsko naslijedje u kulturi i jeziku, bili su politički proganjani i na sve načine zlostavljani ili pod logorskom robijom. Dapače zbog rada na predslavenskoj etnogenezi antičkih Hrvata, u Jugoslaviji su čak bili ubijeni povijestnici **dr. Kerubin ŠEGVIĆ, prof. dr. Milan ŠUFFLAY** i **prof. Mihovil LOVRIĆ** - o tom pobliže kasnije.

Raniji izvorni hrvatski jezik s nizom indoiranskih osobitosti, u Jugoslaviji je nasilno ukinut od 1918, a mnoštvo starohrvatskih riječi uglavnom iranskog podrijetla kojih nema u srbijanskom, bile su zatim zabranjene kao tzv. "klerofašistički" izrazi. Odonda je diljem Hrvatske nametnut novi i posvema slavenski tzv. "srpskohrvatski" jezik **(Vukopis)** prema njhovom ideologu Vuku Karadžiću tj. srbojekavski govor pravoslavnih Vlaha iz Bosne, dotada nepoznat za većinu Hrvata koji su prije Jugoslavije bili 2/3 ikavci, 1/4 kajkavci i jedva 7% ijekavci. Nakon toga su indoiranske riječi u Hrvatskoj očuvane uglavnom samo još u lokalnim domaćim dijalektima na selu (kajkavski, čakavski i šćakavska ikavica), koji još i sada sadrže značajan udjel predslavenskog indoarijskog riječnika.

U Jugoslaviji je do njena raspada konačno prevladao najteži *panslavenski rasizam*, puno gori i od južnoafričkog apartheida. Tako su tu usred kulturne Europe naši Iranohrvati, Nijemci, Albanci, neposrbljeni Vlasi i svi drugi "sumnjivi i nepodobni" Neslaveni postali bezpravnim stvorenjima drugoga reda koji su većinom natjerani u društveno podzemlje, politička geta i logore, gdje ih se slobodno šikaniralo, zatvaralo i ubijalo. Pritom su se tzv. velike zapadne demokracije pravile gluhe i slijepe na sve to, jer su one i stvorile takvu Jugoslaviju pa im je zbog širih ekonomskih i strateških interesa odgovaralo kao i danas takvo stanje. Glavni "naučni argumenti" visokoučenih slavista i Vukovaca prema onima koji ne djeluju i ne misle slavenski, bili su odkazi s posla i željezne štange kojima se fizički likvidiralo neistomišljenike. Posljedice i izvori ovoga slavenorasizma u Hrvatskoj nisu posvema uklonjeni niti danas, a njegovi najgori i najopasniji javni nastavci još su u nas *fanatični panslavizam* u kulturi i *Vukov ekstremizam* u jeziku, koje zbog njihovih širih interesa još licemjerno potiču i financiraju tzv. svjetske "demokratske" snage iz inozemstva.

Nakon 7 desetljeća posvemašnje zabrane i ideološkog sotoniziranja iranskog podrijetla Hrvata kroz jugoslavenske škole i javne medije, a k tome još i novije zapadne propagande o Iranu, u većine Hrvata pa i mnogih intelektualaca su glave već posvema izprane od bilo kakvih predslavenskih primisli. Još i danas u mnogih prosječnih Hrvata traje silom nametnuto uvjerenje da je za nas bolje biti "demokratskim" Slavenima iz Europe, negoli "ekstremno-rasističkim" Arijevcima iz Azije. Unatoč obnove hrvatske državnosti i značajnim promjenama hrvatske vlasti i adminstracije, na sveučilištu i akademiji se zbog njihove tzv. "akademske nezavisnosti" malo toga promijenilo. Ondje su većinom ostali stari jugoslavenski profesori i akademici postavljeni po direktivama iz Beograda, naročito na području povijesti, lingvistike i geografije. Tako oni sve do sada u javnosti nameću Hrvatima čistokrvno slavensko podrijetlo i još uporno odbijaju bilo kakve indoiranske utjecaje u Hrvata. Zato će ova pitanja moći objektivno proučavati tek mladji neopterećeni znanstvenici u nezavisnim institucijama, izvan totalno slavizirane akademije i sveučilišta.

Niz antičkih pismenih dokumenata i predslavenskih arheonalaza, koji očito potvrdjuju postojanje ranijih Iranohrvata na Starom Iztoku, za režimske jugoistoričare su naprosto bili „nemogući i nevjerojatni" pa su ih po partijskoj direktivi odozgor jednostavno odbacili i prešutili kao nepostojeće, a oni to isto rade i do danas. Čak i neke svjetski općepoznate

povijestne dokumente, ovi pseudoznanstveni „jugoistoričari" u našoj javnosti namjerno izkrivljuju i u svojim tzv. preradama tako ih lažno izvrću od originala, da u njima rani Hrvati postaju posvema neprepoznatljivi. Literatura s takvim dokumentima se u Jugoslaviji nije smjela nabavljati niti uvoziti, a ako je već odprije postojala u knjižnicama, na sumnjive je načine iz njih navodno „nestala" uz jugoslavensku i stranu pomoć, osobito iz Sveučilišne biblioteke i čak iz Nadbiskupijskog arhiva. Medju inima je iz Arhiva JAZU uklonjena i bez traga „nestala" pionirska disertacija J. Mikocija 1797, o iranskom podrijetlu Hrvata.

II.
ZABRANJENI I PREŠUĆENI DOKUMENTI O ANTIČKIM HRVATIMA

Sada spominjemo kronološkim redom neke najvažnije dokumente o antičkim predslavenskim Hrvatima i to prvenstveno one već odavna pronadjene koji su u svjetskoj javnosti dobro poznati najmanje pola stoljeća barem od svjetskog rata, ali su u nas bili zatajeni i pod zabranom ideološko-policijske cenzure, ili tek poneki dopušteni ali tada u lažno-izkrivljenoj i tzv. "pročišćenoj" verziji tj. besmisleni za Hrvate.

1. Prapovjestni zapisi iz prednje Azije

Prapovijestni nadpisi s nazivima predslavenskih naroda sličnih Hrvatima, poznati su već od 23. stoljeća prije Krsta, ali ih slavisti sve redom prešućuju. Najstariji je ***Hurw-Urdu*** na ranoarijskoj pločici iz Urkiša u Siriji, pa ***Hurrwuhé*** na klinopisu mitanskog kralja Dušratta i ***Huratina*** u tekstovima Urartu iz Vana, u Starom zavjetu Biblije je narod ***Hiviti,*** zatim ***Harauvatya*** i ***Harahvatiš*** u desetak nadpisa perzijskih Ahemenida, na elamitskom ***Harraovatis*** u 6. st., Isidoros Charaxenos je zapisao ***Horohoâd*** **...** itd. **U 2.-4.** stoljeću slijede već jasna rimska izvješća iz antike o indo-iranskim plemenima na sjeveroistoku Crnoga mora: Sindi, Maeoti, Sarmatae, *Horoathi* **...** itd.

2. Antički dokumenti uz Crno more

Oko god. **200** po Kr. u doba Rimskog carstva, u antičkoj luki *Tanais* na Azovskom moru (na obali nasuprot današnjeg Rostova) uklesane su 2 zidne ploče sa 3 grčka zapisa o Hrvatima, sada u Arheološkom muzeju St.Peterburg pod registarskim brojevima 430 i 445. Većina jugoistoričara ih po direktivi odozgor prešućuje i tek poneki lažno navode jugo-izmišljotinu, da je tobože to bila samo "nadgrobna ploča na kojoj se tek usput spominje neki slavenski pojedinac tzv. Chorvatos koji se izdaleka doselio u Tanais" što nema nikakve veze s izvornim tekstom! Po ruskim znanstvenicima koji su našli, objavili i analizirali ove ploče, to su službeni nadpisi na javnim zgradama: Jedna ploča označuje gradsku vijećnicu s iranskim imenom **"Sandarz gradonačelnik Hrvat"** ***(Sandarsios archon Horoathos),***

što znači da su tada Iranohrvati bili većina u Tanaisu, a ne tek pojedini doseljenik! Druga veća ploča označava javnu sabornicu s navodom ***"Synodos Horouathon"*** što doslovce znači *Hrvatski sabor*, pod našim kraljem **Julios SARMATES II.** (vladao od 175.-211.). Nedavno je uz Azov nadjen i hrvatski grb iz 2.stoljeća i sve to dokazuje da tamo već onda živi cijeli jedan državotvorni narod antičkih Iranohrvata. Zato ruski i drugi strani znanstvenici ovo većinom smatraju ranim Hrvatima, ali su u Jugoslaviji ti zapisi smatrani za "nemoguće i nevjerojatne" samo zato jer su stariji od ikakvih srednjovjekovnih Slavena pa samim time ugrožavaju Jugoslaviju.

Potom u **4. stoljeću,** rimski povijestnik **OROSIUS** u svom "Pregledu povijesti svijeta" god. 418, na sjeveroiztoku Crnoga mora navodi indoarijski narod ***Horiti*** (zapisan i u Bibliji), a u **6. stoljeću** sirijski povijestnik **ZACHARIAS** u svojoj "Povijesti Crkve" 559. takodjer uz Azovsko more izričito navodi indoarijski narod ***Hrwts*** (= Hrvati na ranoarapskom). Sva predhodna dokumentacija o antičkim Hrvatima je starija od poznatih zapisa o prvim Slavenima i baš zato je u Jugoslaviji njezino navodjenje i posjedovanje bilo zabranjeno i policijski progonjeno kao neko zlodjelo protiv države !

3. Srednjovjeki zapisi o ranim Hrvatima

Primorski Hrvati na Crnom moru su bili saveznici Iranskih **Sassanida.** Kada je **625.** perzijska vojska kralja **Khosrava II.** napadala Carigrad (Bizant), savezna Hrvatska mornarica pod našim predslavenskim admiralom **Khadzik**-om takodjer je napala tjesnac Bospor, ali su ih Grci odbili. Ovo je bio zadnji izravni savez Hrvata i Perzijanaca: potom ovi pomorski Iranohrvati (ikavski Crveni Hrvati) sele na zapad preko Peloponeza i Krete do Jadrana, gdje god.**640.** naša flota napada luku Bari u Italiji i tada se naseljuju na iztočno jadransko primorje i otoke. Ovu našu flotu jugoistoričari spominju kao neke bezlične karpatske Slavene (odakle im onda toliki brodovi na kontinentalnim Karpatima ?), ali prešućuju iranohrvatskog admirala Khadzika i tadanji naš iranski savez. U **10. st.,** takodjer i iranski geograf **Khudad Al-Alam** u svojem zemljopisnom pregledu provincija u svijetu, u jugoiztočnoj Europi navodi zemlju Hrvatsku s glavnim gradom **Khurdâb.**

Bizantski car **Konstantin Porfirogenet** u grčkom izvorniku *(De administrando imperio)* prvi izrijekom navodi Hrvate kao susjede doseljenih Slavena tj. ne da su oni sami izravno Slaveni, a takodjer spominje da su došli iz pradomovine uz **Crno more (Thalassa Skoteine)** i da su im susjedi bili **Tourkoi (Turci tj. muslimani).** To je prvi zapis o Hrvatima koji većina slavista uopće priznaju da postoji i navode ga samo zato što istodobno spominje i Slavene, ali ga pritom zlonamjerno i lažno izkrivljuju, pa njihov slavistički "preradjeni prijevod" već nema puno veze s grčkim izvornikom: izbacuje se sve povoljno za Hrvate (kralj Tomislav, hrvatska vojska i flota itd.) da je car tobože lažno i krivo shvaćao, Crno more pretvaraju u "Baltik", Turke u "Madjare"... itd. Zar je taj car bio toliko blesav (poput slavista) da nije razlikovao sjeverne Madjare i islamske Turke na iztoku, kada su mu se turski Seldjuki već približavali uz iztočnu granicu Bizantskog carstva? Pod firmom Porfirogeneta, slavisti su nam u njihovu "preradjenom tumačenju" podvalili gomilu svojih lažnih izmišljotina, kojima unatrag opravdavaju Jugoslaviju, srbohrvatsko jedinstvo i njihov nametnuti Vukopis.

Potom u **12.- 13. st.,** nakon propasti Kraljevine Hrvatske pod domaćom dinastijom Trpimirovića (848 - 1102), madjarski su kraljevi zavladali tek sjevernom i zapadnom Hrvatskom. Naprotiv je južna Hrvatska (Dalmacija) zatim još obstojala kao posebna **Orontska banovina** pod našom neslavenskom dinastijom iranskih banova ***Khadziki*** (potomci već spomenutog admirala Khadzika): *Yuran, Brenna, Sebenna, Maldukh, Kholman, Tollen, Ossor, Radoš, Bagdan.* Ovi su Khadziki (novije slavizirani Kačići) tada još zadržali staroiransku vjeru **dualnog zoroastrizma** i to su zadnji **mazdaistički Iranohrvati** koji ni tada još uvijek nisu bili slavizirani niti pokršteni. U Jugoslaviji do danas je ta neslavenska banovina bila zabranjeni tabu, ili se lažno spominje tek kao nekakva bezlična "slavenska kneževina" tzv. "Neretljani" i slične izmišljene gluposti u skladu sveslavenske dogme. Slične lažne "prerade" i svoje izmišljotine dogmatski slavisti nastavljaju i dalje sve do najnovije hrvatske povijesti (što više nema izravne veze s našom prvotnom etnogenezom).

Mogućnosti pradavnih kulturnih veza izmedju srednjovjeke Hrvatske i rane Amerike, bile su dijelom zapažene već u prošlom stoljeću: pleme Croatani, šahovnice na Andama itd. U nas je njihovo proučavanje donedavna bilo uglavnom nemoguće, kao ideološki zločin protiv bezuvjetnog slavenstva. Potom je početkom sedamdesetih godina nadjena na istoku Brazila u primorskoj pokrajini ***Bahia*** kamena ploča srednjovjeke starosti prije Columba, s uklesanim nadpisom na našoj **glagoljici**. Svaka bi normalna civilizirana država u Europi, zbog takova kulturnog nalaza bila presretna i uložila napore u njegovu promičbu i proučavanje. Naprotiv u primitivnoj balkanskoj Jugoslaviji su Hrvati baš tada od 1972, nakon sloma "Hrvatskog proljeća" pod kuturnom diktaturom Stipe Šuvara opet ideo-politički proglašeni neplovnim kopnenim Slavenima. Po donedavnoj lažnoj jugo-historiji, zbog srpskohrvatskog "bratstva-jedinstva" Hrvati nisu smjeli biti pismeni prije Srba i zato su se postanak glagoljice i opismenjavanje dozvoljavali tek nakon Ćirila i Metoda s pokrštavanjem od 9. st., a prije toga bi Hrvati jedva postojali i bezuvjetno su morali biti neplovni i nepismeni kao Srbi i ini Slaveni. Zato je nalaz te glagoljske ploče iz Bahije u nas smatran nemogućim, pa je u našoj javnosti ovo posvema zatajeno i njegovo je spo-minjanje zabranjeno. Novinske vijesti o tomu su u nas partijskom cenzurom spriječene, pa je ovaj vrijedan nalaz bio poznat samo ponekim našim iseljenicima u Americi. Nakon što je naša "jugonauka" odbila prihvatiti taj nalaz, stvar su preuzeli Rusi, potvrdili da je to "slavensko pismo i jezik" i sve proglasili njihovim odkrićem Amerike (STOJKO 1973). Ipak je od devedesetih godina poznavanje srednjovjekih nadpisa na stijenama u Južnoj Americi mnogo bolje, jer je u prašumama Paragvaja prof. dr. Branka Sušnik sa suradnicima odnedavna pronašla iz 7.- 14. st. čak **61** sličnih glagoljičnih nadpisa poput Bahije, što je u nas sada već nemoguće zatajiti.

4. Uništenje dokumenata u Jugoslaviji

Već pred dva stoljeća je u nas izradjena prva znanstvena razprava o iranskom pod-rijetlu antičkih Hrvata: doktorska disertacija *"**Hrvati rodom Slaveni, potekli od Sarmata potomaka Medijaca** (došli u Dalmaciju oko 630. s dopuštenjem cara Heraklija i oteli ju od Avara)"*, koju je **prof. dr. Josip Mikoczy-Blumenthal** obranio god. **1797.** na Kraljev-

skoj Akademiji (Sveučilištu) u Zagrebu, što je znanstveni početak iranistike u Hrvatskoj. Nakon I. svj. rata i osnutka Jugoslavije, nastojalo se je svim mogućim sredstvima unatrag izmijeniti raniju povijest Hrvata, da bi se dokazala i opravdala ta fiksna ideja jugoslavenstva. Zato su sveslavenski dogmati *(vukovci)* zbog zatiranja posebne hrvatske povijesti, od 1918. iz naših arhiva uklonili i uništili cijeli niz važnih izvornih dokumenata o ranijoj hrvatskoj povijesti, osobito u svezi našeg antičkog podrijetla i srednjovjeke Kraljevine Hrvatske. Tada je iz arhiva Jugoslavenske akademije u Zagrebu, uz ostalo nestao i latinski izvornik ove disertacije, jer politički ne odgovara novomu, bezuvjetno slavenskom iskonu Hrvata i odonda je dostupan samo njezin hrvatski sažetak u izvješćima JAZU (BARLE 1907, FANCEV 1933, SAKAČ 1956). Ipak je uništenjem te disertacije i inih dokumenata, pa zatvaranjem i ubijanjem znanstvenika nemoguće unatrag ukinuti našu povijest ni naknadno promijeniti antičko podrijetlo Hrvata, čije je proučavanje time samo privremeno odgodjeno. Unatoč tomu su dosad već **120** auktora objavili čak ***249*** tekstova o predslavenskom podrijetlu antičkih Hrvata, pa je sada ova iranistička literatura već podjednako brojna kao i razglašeno štivo o kasnom srednjovjekom iskonu slavenskih Hrvata - samo što je ova predslavenska literatura o antičkim Hrvatima za bivše Jugoslavije bila zabranjena i prešućena kao nepostojeća.

III.
PROGONJENI I UBIJENI IZTRAŽIVAČI HRVATSKE ETNOGENEZE

Na kraju se dokumentarno navode neke glavne žrtve jugoslavističkih progona i uništenja istraživača predslavenskog podrijetla antičkih Hrvata. Najgoru je kulminaciju slavenorasizam u nas postigao u Jugoslaviji za kraljeve diktature od 1929, pa od **1945-1960.** i ponovo od **1971-1980.** Tada su se zaredali masovni sustavni pogromi Neslavena i etnogenetičara, ravni onima u Staljinovoj diktaturi i južnoafričkom apartheidu, gdje su tzv. naučni dokazi panslavista uglavnom bile željezne štange kojima se fizički uništavalo i likvidiralo neistomišljenike, a slavistički repovi tih progona i bezuvjetne prisilne slavizacije Hrvata i njihova jezika, u nas se dijelom vuku sve do danas.

1. Prof. dr. Milan ŠUFFLAY

Rodio se kao plemić u Lepoglavi u Hrvatskom Zagorju 1879, po struki povijestnik. Školovao se u Zagrebu i studirao povijest u Zagrebu, Beču i Budimpešti. Prvo radi u Narodnom muzeju u Budimpešti i potom naslijedjuje svog učitelja prof. T. Smičiklasa kao profesor povijesti na Zagrebačkom sveučilištu, odakle ga Jugoslavija izbacuje nakon 1918. Kasnije je još politički osudjen i odležao je tri godine robije u logoru Srijemska Mitrovica. Najviše je proučavao hrvatsku državno-pravnu povijest, a uz to je poznat i kao jedan od najboljih medjunarodnih stručnjaka za povijest Albanije. Najvažnije je znanstveno djelo izradio zajedno sa Smičiklasom: *Codex diplmaticus Regni Croatiae* (1904-1914) tj.

pregled svih poznatih pravno-diplomatskih dokumenata o povijestnom razvtku hrvatske državnosti, kao i sličan pregled o pravnoj povijesti Albanije (Acta Albaniae I.-II.), a obradio je i vjerske tragove iranskog mazdaizma u južnoj Hrvatskoj (**Zaratustra u Crvenoj Hrvatskoj**, 1931). Napisao je još niz povijestnih članaka i razprava u raznim časopisima i zbornicima u Hrvatskoj, Austriji i Madjarskoj, kao i dva povijestno-putopisna romana. Nakon uvodjenja diktature kralja Aleksandra Karadjordjevića, dr. Šufflay je zbog svoga hrvatskog uvjerenja, suradnje s Albancima i napisanih tekstova, u 8h navečer dne 19. veljače 1931, pretučen i ubijen nasred Zagreba na ulici železnom štangom, slično kao potom i njegov stariji istomišljenik dr. K. Šegvić. Stvarni je njegov ubojica u dogovoru s jugoslavenskim žandarima po direktivi kralja bio policijski agent Zwerger, čelnik velikosrbskog pokreta Mlada Jugoslavija, dok je u javnosti podetnuta lažna vijest da ga je tobože ubio Nikola Jukić.

2. Dr. Kerubin ŠEGVIĆ

Rodjen je u Splitu 1867, po djelatnosti povijestnik i književnik, po uvjerenju izraziti Hrvat i pristaša Stranke prava. Gimnaziju i teologiju završava u Zadru, pa u Zagrebu studira slavistiku, a potom radi kao gimnazijski profesor u Splitu, Sarajevu i Zagrebu. Napisao je većinom u izdanjima Matice Hrvatske brojne novele, novinske članke i više povijestnih romana npr. "Boj na Grahovu", "Poslednji Kotromanići", "Dnevnik E. Kvaternika" itd. Izdao je i značajne književno-jezične razprave kao "Književne studije" i "Povijest hrvatske književnosti", koje su u nas vukovski slavisti odbacili i zanemarili većinom iz ideopolitičkih razloga. Prvi je u nas jasno i višekratno pisao o puno starijem podrijetlu hrvatskog pisma glagolice bar 2 stoljeća prije Ćirila a možda i ranije npr. u studiji **Glagolica i njezino podrijetlo,** 1938 i drugi radovi. Takodjer je objavio dvije važne studije o protuhrvatskoj djelatnosti medjunarodne masonerije u nas, kao i svoju najvažniju znanstvenu razpravu **"Die gotische Abstammung der Kroaten"** (1935) u kojoj jasno zastupa neslavensko podrijetlo Hrvata prvenstveno od germanskih Gota. Ove njegove nepoželjne studije o masonima i o etnogenezi zatim su ga koštale života: Nakon srpsko-komunističkog "oslobodjenja", dr. K. Šegvić je u novoj Jugoslaviji krajem 1945, zbog tih svojih tekstova pretučen željeznom štangom i tako ubijen usred Zagreba. Tek poslije njegova umorstva je održano naknadno lažno sudjenje gdje je posmrtno osudjen na tobožnje strijeljanje kao tzv. klerofašist, što je formalno objavljeno u novinama za naivne, koji tomu još vjeruju do danas.

3. Dr. Ivo PILAR

Bavio se hrvatskom povijesti i našim mazdaizmom. Školovao se u Zagrebu, Beču i Parizu, doktorirao iz prava 1899. i većinom radio kao odvjetnik. Objavio je više književnih djela (u listu "Vijenac" itd.), a od povjestnih mu je najpoznatije "Južnoslavensko pitanje" 1918. Od inih stručnih djela su najvažnija ona o starohrvatskom mazdaizmu i bogumilstvu iranskog podrijetla: *"Bogomilstvo kao religiozno-povijesni, te kao socijalni i politički problem"* (1927) i *"O dualizmu u vjeri starih Slovjena i o njegovu podrijetlu i značenju"*

(1931). Zadnji mu je članak "Immer wieder Serbien" (Berlin 1933) protiv velikosrbske diktature u Jugoslaviji. Zbog toga teksta je tobože počinio inscenirano samoubojstvo dne 3. rujna 1933, iako je po svim pokazateljima dosad najvjerojatnije da ga je zapravo ubila jugoslavenska tajna policija.

4. Prof. Mihovil LOVRIĆ

Rodio se na Krku 1897, po struci povijestnik. Školovao se u Istri na gimnaziji Pazin i studirao u Zagrebu povijest, zemljopis i njemački jezik. Nakon I. svj. rata je već kao apsovent, proputovao veliki dio Azije u potrazi za ranorvatskim pretcima, od Kavkaza pa sve preko Turkestana do Mongolije i Sibira, kao i muzeje u Rusiji i ostaloj Europi. Bogata zapažanja, bilješke i literatura s tog višegodišnjeg jahanja diljem Azije bila su ključna usmjerba i podloga za njegovo kasnije proučavanje rane povijesti i etnogeneze. Potom je radio kao gimnazijski profesor u Krku, Senju, Karlovcu i Zagrebu. Najviše se bavio starohrvatskom povijesti, glagolicom i etnogenezom, a posebice povijesti otoka Krka. Nakon razrade svojih podataka iz Azije, u poredbi s dostupnom literaturom o našoj etnogenezi, prvi je jasno razvio predočbu o pradavnom ranoarijskom podrijetlu Hrvata izravno od protohistorijskih Prahrvata na Starom Iztoku, još odavno prije ikakvih Slavena. Kao naše prve pretke pronašao je mitanske Hurite **(Hurrwuhé Marianni)** iz gornje Mezopotamije pred 3.600-3.300 god. Takodjer je pročavao domaće epske legende o ranorvatskoj povijesti, iz čega mu je najvažniji popis **Veyske Povede I - VIII** (Krčke legende), a bavio se i čakavskim dijalektom. Većina radova objavljena mu je posmrtno u novoj Hrvatskoj. Zbog hrvatskog uvjerenja i rada na predslavenskoj etnogenezi, nakon rata je progonjen kao "klerofašist", izbačen iz školske službe i u Rankovićevoj diktaturi pokušano je njegovo prvo ubojstvo na Kordunu. Nakon državnog udara je od 1971, ponovo progonjen i konačno ubijen gušenjem 1976, a leš je naknadno bačen u Velebitski kanal da se prikrije uzrok kao navodno utapanje. Istraga o toj smrti je odozgor spriječena, ali je do danas već poznat policijski organizator toga čina.

5. Ostali progonjeni povjestnici

Niz drugih iztraživača predslavenskog podrijetla antičkih Hrvata, u komunstičkoj Jugoslaviji i nadasve nakon državnog udara od 1971, nisu prošli puno bolje, iako su uspjeli nekako preživjeti uzastopne progone i dugogodišnja logorske robije (St.Gradiška, Goli otok itd.), nakon čega su odpušteni kao doživotni invalidi. Medju takvim su logorskim žrtvama progona zbog svojih povijestnih tekstova i hrvatskih uvjerenja npr. **prof. Mirko Vidović, Mato Marčinko, prof. Zlatko Tomičić** i drugi, koji su još i danas djelatni u proučavanju etnogeneze Hrvata.

Dok su barem za većinu tih žrtava jugo-komunističkog režima progoni uglavnom završili razpadom Jugoslavije, za poneke se slični progoni dijelom nastavljaju i do danas u Hrvatskoj, jer su se u nas mnogi bivši komunistički progonitelji i panslavisti odnedavna "preustrojili" u tzv. demokrate i slične internacionaliste, pa ponovo i dalje djeluju iz pod-

zemlja. Jedan je od najdrastičnijih novijih primjera su donedavni progoni **dr. Andrije-Željka Lovrića,** sina već spomenuog Mihovila Lovrića. Čim je nakon očeva ubojstva nastavio time prekinuti rad na etnogenezi, sav bijes spomenutih protuhrvata, ex-komunista i panslavista okomio se i na njega, pa se njegovi progoni i izbacivanja s posla prvo od jugoslavenske vlasti a potom iz podzemnih starih krugova nastavljaju od 1976, pa sve do 1997, uz stalni oprez pred ponovnim "odstrijelom" kao neka divljač u ideopolitičkom lovištu. Istodobno s ubojstvom oca je i A.Ž. Lovrić partijskom odlukom izbačen s Prirodoslovnog fakulteta uz ideološko obrazloženje njegove nepodobnosti za odgoj studenata i totalni znanstveni embargo kao da više ne postoji. Za Domovinskog rata su prestali progoni i A.Ž. Lovrić od Ministarstva znanosti dobiva istraživački *projekt o etnogenezi Hrvata* i izdaje zbornik o etnogenezi *"Tko su i odakle Hrvati"*. Potom iznova pokreću hajku stari jugokomunisti (= danas tzv. demokratski internacionalisti) s bivšeg fakulteta: projekt etnogeneze je nakon 2 godine opet prekinut, uzastopnim diverzijama mu je uništena dokumentacija, zatim mu se ukidaju sva ostala sredstva za rad, iz službenog arhiva čak "nestaje" znanstvena dokumentacija o dr. Lovriću . . . itd. Osam godina nove Hrvatske bilo bi ipak dostatno vrijeme da se stara komunistička ponašanja i jugoslavenske navike glede etnogeneze i ostaloga konačno ipak počmu mijenjati.!

IV. ZAKLJUČAK

Sve navedeno nam sada jasno dokazuje, kakvim su sve nasilnim postupcima u 20. stoljeću Hrvati morali postati čistim Slavenima, kao uporabljiv ljudski materijal za izgradnju promašene Jugoslavije. Prisilno se slavenstvo kroz 7 desetljeća Jugoslavije nametalo Hrvatima doslovce "ognjem i mačem" tj. prvo su uklonjeni i uništeni zamalo svi nepodobni dokumenti, koji su dokazivali prastaru ranohrvatsku povijest i našu srednjovjeku državnost. Takodjer su nemilice progonjeni, zatvarani i dijelom čak poubijani svi nepodobni hrvatski znanstvenici nezavisnog mišljenja, koji su poznavali i proučavali ranohrvatsku povijest. Potom su u Jugoslaviji kao lažni "povjesničari" ostali djelovati uglavnom samo neznanstveni ideološki poltroni pod nadzorom jugo-komunističke partije, koji su zato partijskim odlukama nagradjeni visokim akademskim titulama. Ovi su zatim za Hrvate unatrag sklepali novu zajedničku "srpskohrvatsku" povijest čak od srednjega vijeka, koja je partijskom odlukom morala započeti tek s kasnim srbohrvatskim podrijetlom iz zakarpatskih močvara. Nakon toga je kroz jugoslavensko školstvo i javne medije, novine i radioteleviziju, započela sustavna i masovna kampanja "ispiranja glave" Hrvatima od svih ranijih nepodobnih spoznaja o vlastitoj narodnoj povijesti, koja više nije smjela biti starija od Srba i sve je moglo započeti tek sa srednjovjekom doselidbom južnih Slavena. Oni svjesniji, koji to nisu htjeli prihvatiti, završili su u zatvorima i unštena im je sudbina, ili su kao iseljenici morali otići u inozemstvo. Nakon 7 desetljeća takvoga sveslavenskog terora, čak i sada nakon razpada Jugoslavije su mnogim Hrvatima još uvijek ostali preparirani mozgovi, zapečaćeni fiksnim idejama o našemu bezuvjetnom slavenstvu. Zato će trebati još niz godina prosvjećivanja, da bi slavenstvom zaglupljeni Hrvati opet shvatili, kako smo uglavnom samo po jeziku slavizirani, dok današnji Hrvati u većini ipak potječu od antičkih Iranohrvata iz prednje Azije.

SAŽETAK (Summary)

Niz antičkih pismenih dokumenata i predslavenskih arheonalaza, koji očito potvrdjuju postojanje Iranohrvata na Starom Iztoku, za režimske jugoistoričare su naprosto bili "nemogući i nevjerojatni" pa su ih po partijskoj direktivi odozgor jednostavno odbacili i prešutili kao nepostojeće, a oni to isto rade do danas. Čak i neke svjetski općepoznate povijestne dokumente, ovi pseudoznanstveni "istoričari" u našoj javnosti namjerno iskrivljuju i u svojim tzv. preradama tako ih lažno izvrću od orginala, da u njima rani Hrvati postaju posvema neprepoznatljivi. Literatura s takvim dokumentima se u Jugosaviji nije smjela nabavljati niti uvoziti, a ako je već odprije postojala u knjižnicama, na različite je načine iz njih navodno "nestala". Spominjemo kronološkim redom neke najvažnije dokumente o antičkim predslavenskim Hrvatima: one već odavna pronadjene koji su u svjetskoj javnosti dobro poznati najmanje pola stoljeća barem od svjetskog rata, ali su u nas prešućeni i pod zabranom ideopolitičke cenzure, ili tek poneki dopušteni ali u lažnoj "pročišćenoj" verziji tj. besmisleni za Hrvate.

Prapovijestni nadpisi s nazivima predslavenskih naroda nalik na Hrvate poznati su već od 23. stoljeća prije Krsta, ali ih slavisti sve redom prešućuju. Najstariji je ***Hurw-Urdu*** na ranoarijskoj pločici iz Urkiša, pa ***Hurrwuhé* 1.375 pr.Kr.** na klinopisu mitanskog kralja Dušratta i ***Huratina*** u tekstovima Urartu iz Vana. U Starom zavjetu Biblije je narod ***Hiviti,*** zatim ***Harauvatya*** i ***Harahvatiš*** u više nadpisa perzijskih Ahemenida, na elamitskom ***Harraovatis*** u 6. st., Isidoros Charaxenos je zapisao ***Horohoâd*** itd. **U 2.- 4.** stoljeću slijede već jasna rimska izvješća iz antike o indo-iranskim plemenima na sjeveroistoku Crnoga mora: Sindi, Maeoti, Sarmatae, *Horoathi* itd. Oko god. **200** po Kr. za Rimskog carstva, u antičkoj luki *Tanais* na Azovskom moru uklesane su 2 zidne ploče s 3 grčka zapisa o Hrvatima, sada u Arheološkom muzeju St.Peterburg. Većina jugoistoričara ih prešućuje i tek poneki lažno navode jugo-izmišljotinu, da je tobože to "nadgrobna ploča na kojoj se samo usput spominje neki pojedinac Chorvatos koji se izdaleka priselio u Tanais" što nema veze s izvornim tekstom! Po ruskim znanstvenicima koji su našli, objavili i analizirali ove ploče, to su službeni nadpisi na javnim zgradama: Jedna ploča označuje gradsku vijećnicu s iranskim imenom **"Sandarz gradonačelnik Hrvat"** ***(Sandarsios archon Horoathos),*** što znači da su tada Iranohrvati bili većina u Tanaisu, a ne tek pojedini doseljenik! Druga veća ploča označava državnu sabornicu s navodom ***"Synodos Horouathon"*** što doslovce znači *Hrvatski sabor*, pod našim kraljem **Julijem SARMATOM II.** (vladao od 175.-211.). Nedavno je uz Azov nadjen i hrvatski grb iz 2.stoljeća i sve to dokazuje da tamo već živi cijeli jedan državotvorni narod antičkih Iranohrvata. Zato ruski i drugi strani znanstvenici ovo većinom smatraju ranim Hrvatima, ali su u Jugoslaviji ti zapisi bili "nemogući i nevjerojatni" zato jer su stariji od ikakvih srednjovjekih Slavena. U **4. st.** rimski povijestnik **OROSIUS** u svom "Pregledu povijesti svijeta", na sjeveroiztoku Crnoga mora navodi indoarijski narod ***Horiti*** (zapisan i u Bibliji), a u **6. st.** sirijski povijestnik **ZACHARIAS** u svojoj "Povijesti Crkve" takodjer uz Azovsko more navodi indoarijski narod ***Hrwts*** (Hrvati na ranoarapskom). Sva predhodna dokumentacija o antičkim Hrvatima je starija od poznatih zapisa o prvim Slavenima i baš zato je u Jugoslaviji njezino navodjenje i posjedovanje bilo zabranjeno i policijski progonjeno kao neko zlodjelo protiv državnog uredjenja.

U Jugoslaviji je zavladao pravi sveslavenski rasizam i svi koji se nisu smatrali Slavenima, postali su bezpravnim drugorazrednim gradjanima. Tada je spominjanje predslavenskog podrijetla Hrvata bilo strogo zabranjeno s kaznenim posljedicama kao neprijateljska djelatnost, jer su novoustrojeni Srbo-Hrvati politički morali postati čistokrvnim Slavenima. Prof. dr. **Juraj MIKOCI** (Sveučilište Zagreb), prvi je u disertaciji **1797.** proučavao antičko podrijetlo predslavenskih Iranohrvata: taj je rad potom u Jugoslaviji prešućen i "nestao" je bez traga. Većina naših znanstvenika koji su tada proučavali iransko podrijetlo Hrvata i njihovo ranoarijsko naslijedje u kulturi i jeziku, bili su politički proganjani ili u zatvorima. Zbog rada na predslavenskoj etnogenezi antičkih Hrvata, u Jugoslaviji su čak bili ubijeni **dr. Kerubin ŠEGVIĆ, prof. dr. Milan ŠUFFLAY** i **prof. Mihovil LOVRIĆ**. Niz drugih iztraživača predslavenskog podrijetla antičkih Hrvata, u jugokomunizmu nakon državnog udara od 1971, prošli su uzastopne progone i dugogodišnja logorske robije, npr. **prof. Mirko Vidović, Mato Marčinko, prof. Zlatko Tomičić** i drugi, koji su još i danas djelatni u proučavanju naše etnogeneze.

GLAVNA LITERATURA

BARLE, J. 1907: Nešto o životu Josipa Mikoczya. Hrv. Prosvjeta 15, Zagreb.

BAUER, A. 1993: Tko su i odakle Hrvati (Revizija etngeneze). Znanstveno društvo za proučavanje etnogeneze, 104 p., Zagreb.

CRNKOVIĆ, F. 1999: Dva stoljeća hrvatske iranistike, od Mikocija do Marčinka i Lovrića. Hrvatski književni list, 33: 3 - 4, Zagreb - Karlovac.

FANCEV, F. 1938: Dokumenti za naše podrijetlo Hrvatskog preporoda (1790 - 1832). Gradja JAZU XII, Zagreb.

HERES, T. 1990: Hrvatsko ime u prošlosti i sadašnjosti. Revija Marulić 3: 291 - 307, Zagreb.

KOENIG, F.W. 1931: Relief und Inshrift des Koenigs Dareios I. am Felsen von Bagistan. Leiden.

LATYŠEV, V. 1890: Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini. Volumen II, 430 - 455, Petropoli.

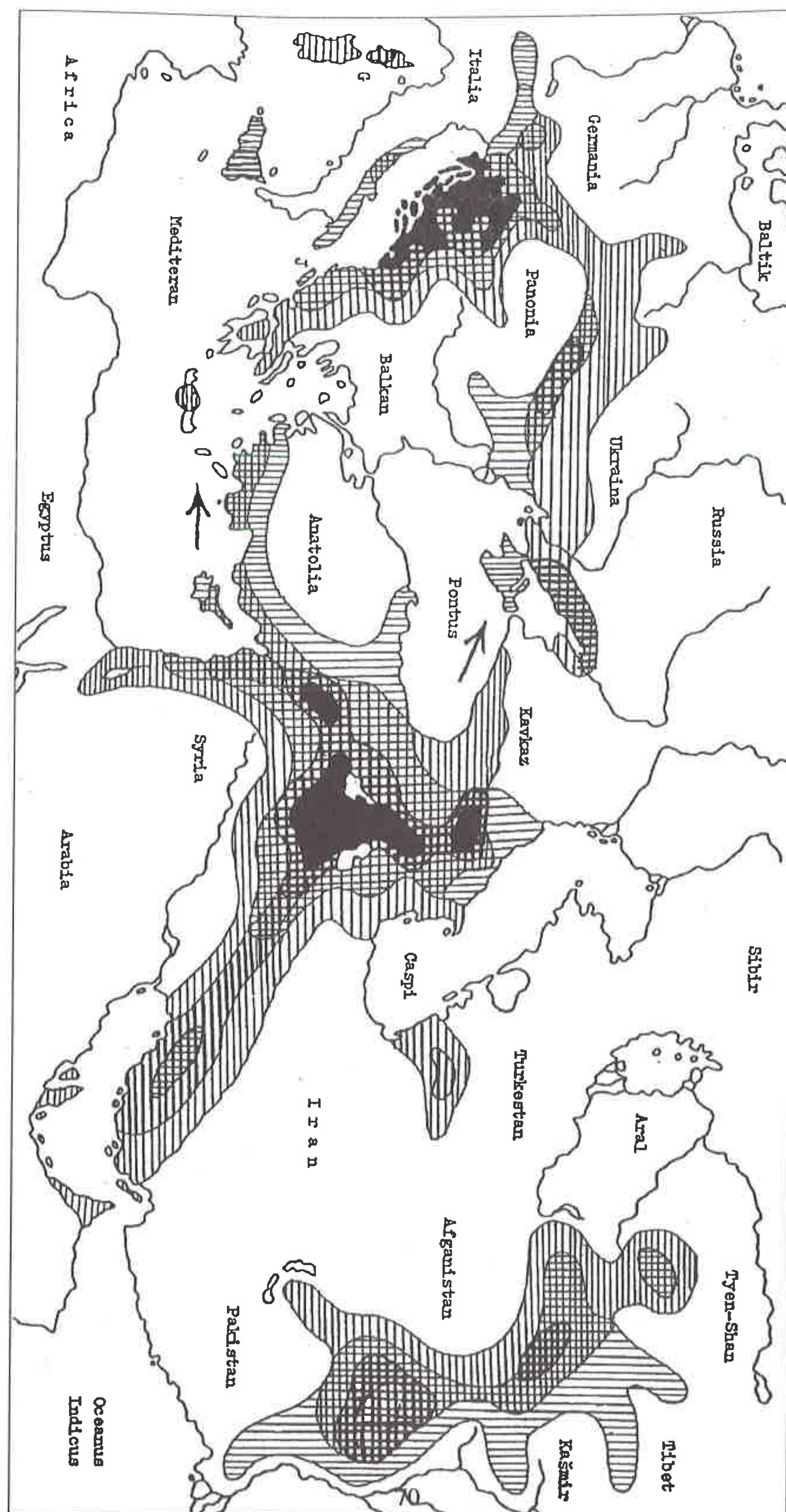
LOVRIĆ, M. 1998: ***Synodos Horouathon,*** 1.800 - godišnjica Hrvatskog državnog Sabora. Hrvatski književni list, *32 / 7:* str. 8, Zagreb - Karlovac.

MIKOCZY-BLUMENTHAL, J. 1797: Hrvati rodom Slaveni, potekli od Sarmata potomaka Medijaca (došli u Dalmaciju oko 630. s dopuštenjem cara Heraklija). Doktorat, Arhiv JAZU, Zagreb.

SAKAČ, S.K. 1942: Historijski razvoj imena Hrvat od Darija I. do K. Porfirogeneta (522. pr.Kr. - 959. po Kr.). Život 23 (1): 3 - 20, Zagreb.

SAKAČ, S.K. 1999: Povijest Hrvata prije Krista (predslavensko podrijetlo Hrvata). Zbornik sabranih djela S. K. Sakača (u tisku), Pisanni Nikkal, Zagreb.

STOJKO, J. 1973: Science Digest, 4: p. 57, April 73.

Rasprostranjenost u Euraziji našega dinarskog antropotipa (okomite crte) i sličnih starih rasa stoke i biljnih kultivara (vodoravno) pokazuju najjače biološke veze u Kurdistanu i Afganistanu

Dr. sc., dip. biol. Mladen RAC
Zavod za genetiku - Institut "R. Bošković", Zagreb
i dipl. veter. Stipan BUDIMIR, Zagreb

Antropogenetski i agrobiološki dokazi prirodoznanstvenog podrijetla Hrvata

Anthropogenic and agrobiological scientific arguments of the physical origin of Croats

UVOD

Kakve uopće veze ima biološka genetika s prapovjestnim podrijetlom nekog naroda? Naizgled nikakve, ako se razmišlja prema povjestnoj tradiciji iz prošlih stoljeća. Da bi se upoznale genetske značajke i povjest razvitka stoke i biljnih kultivara, mora se analizirati ne samo genetsko-biokemijske značajke nego i povjestno-evolucijsko podrijetlo proučavanih organizama, što donosi raznolike i dalekosežne spoznaje. Ovdje predstavljamo noviju primjenu biološke genetike za objasnidbu teško dokučivih problema etnogeneze i prapovijesti pomoću suvremenih prirodoznanstvenih metoda, posebno glede ranog podrijetla poljodjelstva, stočarstva i antropologije Hrvata. Dok se etničko ime, jezik i etnokultura lako mogu izabrati, promijeniti i prenesti na druge, naš fizički antropotip i biogenetsko naslijedje su dosad, uz svu razvijenu genetiku još uglavnom nezamjenjivi i obvezatno naslijedni, pa u tom nema ideološkog izbora niti slobodne zamjene - izim u demagoškim akrobacijama političara. Biološko naslijedje antropotipa u objektivnoj znanstvenoj etnogenezi se dokazuje slično kao identifikacija leševa i očinstvo djece u sudskoj medicini, pa se zato teško može odbaciti ili izbjeći nekakvim ideopolitičkim smicalicama. Zato npr. američki crnci nikako ne mogu biti anglosaksonskog podrijetla, ali je slične ideološke gluposti bilo moguće nametnuti baš Hrvatima u Jugoslaviji. Biogenetska je važnost antroposomatskog tipa u etnogenezi jedan od najboljih pokazatelja ranog podrijetla, jer pokazuje učestalost pradavnih spolnih veza medu narodima u prostoru i vremenu. Iako se etnokultura, jezik, a katkada čak i narodno ime mogu posuditi i prenositi,

antropogenetski tip je nezamjenjiv i nasljedan. Zato se sličnim metodama sudske medicine, tj. biogenetskom analizom antropotipa donosi zadnja etnogenetska "presuda" o općenarodnom očinstvu, tj. o podrijetlu većinskog dijela naroda (Alazawa 1993, Jelinek 1993).

1. Geoklimatski preduvjeti etnogeneze

Klima Europe bila je razmjerno stabilna tek od srednjega vijeka pa do sredine našeg stoljeća (sada više nije), a prije toga su bile jače oscilacije suhih i vrućih, pa hladnih i vlažnih doba. I obalne granice kopna i mora kao današnje tek su od brončanog doba, a dotada su neki otoci (npr. jadranski) bili dio kopna, a mnoge su nizine npr. dio Kazahstana i sjeverno Predkavkazje bili pod morem Paratetis. Još prije 12000 - 9000 god. su brojne planine i sjever Europe bili pod ledom, jer su sjeverni pol i Arktik ležali oko Islanda, a ne kao danas (Thenius 1977, Ushakov 1985). Kroz ledena doba do prije 9000 god., klima je bila istodobno hladna i sušna s golim stepama i prostranim polupustinjama, dok su Portugal, istočni Jadran, sjeverna Turska i sjeverni Iran tada bili plodnije oaze zbog dovoljno vlage i topline sa šumama i najpovoljniji za život. Sjevernije od toga bile su hladne tundre niskih mahovina i lišajeva, a južnije u subtropima jednako nepovoljne suhe pustinje. S toplinom nakon oledbe životni se prostor proširio novim šumama i travnjacima, ali je nova zapreka nastala otapanjem masa leda čije su poplavne vode povećale i spojile Crno, Azovsko, Kaspijsko i Aralsko more u nutarnje izduženo jezero Paratetis, što je tada otežavalo selidbe smjerom sjever - jug. Tek prije 8500 god. ovo se more smanjilo i opet raspalo na manje bazene zbog suhe i vruće klime, ali su nakon toga nastale tamo neplodne pješčane pustinje (Sahara, Arabija, Turkestan itd.) nepovoljne za život, što je tamošnja plemena natjeralo na preselidbu u okolne plodnije krajeve. Sigurno su tada i naši najraniji pretci morali potražili druge bolje zemlje za život, jer u protivnom niti nas danas ne bi bilo.

2. Znanstvena vrijednost prastarih legenda

Ranije i osobito u srednjem vijeku, povjestni i prirodni navodi u prapovjestnim legendama (poput Veda, Ilijade, Biblije itd.) su često promatrani dvostrukim mjerilima: oni kojima je to bio sastavni dio kulturnog naslijedja, smatrali su ih u cijelosti dokumentarnom istinom, a ini iz drugih etnokulturnih krugova su tudje legende zanemarivali ili čak odbacivali kao nedokazive mitove. U novije se doba takve legende prihvaćaju realnije i ozbiljnije tj. kao naslijedjene kulturne tvorbe u kojima su više-manje stvarna zbivanja potom književno preradjena, da budu razumljiva za tadanji stadij etnokulture. Na temelju toga su danas razvijene i posebne medjudisciplinarne struke za egzaktnu znanstvenu provjeru i poredbeno korištenje legendarnih podataka iz povijesti i prirodoslovlja, kao što je npr. **astrokultura** (etnoastronomija) i slične. Iako mnoge legende izravno ne daju suvisli vremenski raspored opisanih zbivanja, dodani spomen prirodnih pojava često su dovoljni za sigurnije datiranje. To su npr. navodi većih potresa (geološki odredivih), pa nebeske pojave repatica, supernovih zvijezda i sličnih kratkih i mjerljivih nebeskih pojava. Za starija, prapovjestna i predpovjestna doba p.n.e., vrlo je koristan i navod skupnih zviježdja ili opis rasporeda zvijezda, jer su u kratkom ljudskom životu zvijezde tek prividno nepomične, ali se kroz tisućljeća njihov raspored i izgled zviježdja već vidljivo mijenja zbog sporoga gibanja zvijezda.

Primjer takovih poredbenih analiza su novije znanstvene provjere i približno datiranje povjestnih navoda u Bibliji i sličnim tekstovima, gdje je prirodno datiranje teže i još nesigurno, jer su sadržaji pretežno kulturni s malo mjerljivih prirodnih pojava. Najbolji primjeri su novije egzaktne analize brojnih prirodoslovnih navoda u Vedama (SARASWATI NEWS 1997-1999). Tako je po spomenutim astronomskim pojavama i opisu zviježdja iz ranijih Veda već znanstveno potvrdjeno da su to navodi barem iz V. do III. tisućljeća p.n.e. tj. puno ranije nego su donedavna vjerovali kulturolozi i povjestnici. Danas slično datiranje Veda već dokazuju i novi arheonalazi u pustinji Thar prvotnih gradova civilizacije ***Sarasvati*** još prije Harappe, kao i nedavno pročitani najraniji slikopisi iz Pakistana i sjeverne Indije datirani čak iz 33.- 31. st. p.n.e. Naprotiv su klimatske legende iz veda (B.G. Tilak 1903) o nekoj prapovjestnoj oledbi dosad i u samoj Indiji već bitno dopunjene i posve izmijenjene (**Saraswati News**, 1997-1999): u to Tilakovo "ledeno" doba su egzaktnim analizama potvrdjeni oko Indije baš najvrući i najsuši tropi (topliji nego sada), jer je tamo oledba svršila već pred 14.000 god.- izim leda na Tibetu, pa je takva oledba možda preslikana iz puno ranijega predpovjestnog sjećanja. Unatoč svim novijim spoznajama u više stotina izvješća i zbornika o postglacijalu, u nas tradicijski etnogenetičari nakon cijelog stoljeća i danas još uporno ponavljaju ovu već davno zastarjelu "klimatologiju" po Tilaku - kao da o tom ništa više nije pisano, pa je znanost dosad nepokretno čekala. Sada je ipak drugo doba obilnih podataka i mnogostručne povezanosti, pa se prirodna stvarnost više ne može po želji razvlačiti kao mitski gumenjak, što su još mogli srednjovjeki pisci sa svojim bajnim monstrumima.

3. Predpovjesni razvitak čovjeka u Euraziji

Oskudna znanja o ranome prirodnom razvitku čovjeka zadnjih par desetljeća su dopunjena u pregledniju sliku o nastajanju antropoloških etnogrupa u Euraziji (Wandermersh 1988, Alazawa 1993, Bernhard 1993, Jelinek 1993, McCulloch 1999). Približan postglacijalni razvoj glavnih antroposkupina po današnjem bi znanju bio ovaj. Homo sapiens se širi iz prvotne Afrike u Euraziju pred nekih 100.000 god, a pred 40.000 u Euraziji nastaju podkraj kasne oledbe tri glavne rase: na istoku *žuti kosooki mongoloidi,* pa u sredini bijeli *europeidi,* a zapadnije u Europi stari *kromanjonci* (= kavkaski antropotip). Tada još većina prapučanstva Eurazije govori sličnim i oskudnim dialektima primitivnog **"nostratičkog"** prajezika. Potkraj oledbe, od XII. tisućljeća životni su uvjeti već nešto bolji i europeidi se raseljuju pa u sjevernu Afriku prelazi njihova semitohamitska podgrupa s afroazijskim prajezikom, a na Balkanu i u prednjoj Aziji indoeuropska je podgrupa s pripadnim prajezikom, te u Maloj Aziji do Kavkaza treća, hetoanatolska podgrupa europeida.

Nakon otapanja i nestanka leda i potom presušenja mora Paratetis, od VI. tis. i ove se podgrupe dalje sele i razdvajaju najvjerojatnije ovako: Afroazijci se tada dijele na *Prasemite* u jugozapadnoj Aziji (Sirija - Arabija) i *Prahamite* na sjeveru Afrike, a na istočnom rogu Afrike miješanjem s tamnijim južnim negroidima nastaju polucrni *Afrokušiti.* Dotle se indoeuropejci dijele na keltske *Pranordijce* s ranoeuropskim prajezikom u Europi i azijske *Protoarijce* s ranoarijskim prajezikom u prednjoj Aziji. Najstariji su pretci Protoarijaca

uglavnom živjeli uz staro more Paratetis u sadanjem Kazakstanu, a najviše u plodnoj aralskoj ravnici kod današnje delte Amudarja. S nastupom pojačane suše i vrućine tu do IV. tisućljeća nastaju turanske pustinje Kysil-Kum i Kara-Kum (Crveni i Crni pijesci), pa se oni raseljuju: zapadnoarijski Prairanci idu uz Kaspijsko more do rijeke Artek u Turkmeniji gdje stvaraju kulturu *Namazga,* a indovedski Istočnoarijci odlaze kroz doline Amudarja i Sirdarja prema Indiji. Dotle Prasumerani do 35. st. p.n.e.. sele iz središnje Azije na jug u Mezopotamiju.

4. Prapovjestni razvitak Ranoarijaca

Najnovija satelitska arheosnimanja i nedavni arheonalazi u indijskoj pustinji Thar i susjednom podmorju izpod Bombaya iz devedesetih godina (RAJARAM i FAWLEY 1995, OZEMAN i AGRAWAL 1997 itd.), sve jasnije potvrdjuju da su iztočni Indoarijci stigli u sjeverozapadnu Indiju i Pakistan puno ranije, barem u IV. tisućljeću. Naime pod pješčanim dinama te pustinje sada je jasno snimljeno i potvrdjeno bivše korito ogromne rijeke Saraswati poput Amazonke, koje je prema ušću kod Bombaya bilo široko čak oko 7 km, a duž njenih obala u nekoć plodnoj ravnici danas leži pod pijeskom zatrpan cijeli niz pradavnih gradova datiranih od god. 3750 - 1800 p.n.e., još puno starijih od indske civilizacije Harappa i istodobnih s najranijom sumeranskom pracivilizacijom. Medjutim je najveća iznenadjenja donijelo nedavno dešifriranje pripadnih ranoarijskih pratekstova bliskih indskom pismu: oni su svoju zemlju (današnji Thar) nazivali ***Aryane Veyah*** (= Arijska domovina, tj. slično kao Arian Vaejo potom u Avesti), a svoj narod i prajezik su prozvali ***SARASWATI,*** koji je tamo zapisan šezdesetak puta. Ovaj je nastariji ranoarijski prajezik Saraswati vrlo blizak kasnijem ***indovedskom i mitanoarijskom*** jeziku, dok mu je u Europi leksički razmjerno nabliži, čak i po svom imenu naš arhaični pradijalekt ***Veyska Zayk (scakavska ykavica)*** iz nutarnjih brdskih sela na otoku Krku.

Nakon 18. st. p.n.e., ova je matična arijska rijeka postupno presušila nakon otapanja i nestanka većine prostranih pleistocenskih ledenjaka na Himalaji odakle je izvirala. Odonda se duž nje proširila pustinja, a okolni su Ranoarijci pod imenom ***Harahwaiti*** (kasnije Harauwati) većinom odselili na sjeverozapad u više i vlažnije gorje Afganistana i Pakistana, pa još zapadnije kao ***Mitanni*** (kasniji Matani) preko Irana sve do gornje Mezopotamije i oni u prednju Aziju donose iztočne svjetonazore i tradicije sa simbolikom boja, konjogojstva itd. Do 12. st. p.n.e. u novoj selidbi iz kaspijske grane zapadnih Arijevaca nadolaze sa sjevera spomenuti Prairanci i svojim zaposjedanjem Irana ovi tada razdvajaju zapadne ranoarijske Mitance od iztočnih indovedskih Harauwata sa sličnom pracivilizacijom (BURROW 1973). Najzapadniji ogranak ovih Indoarijaca su bile antičke etnogrupe ***Sindhi, Maeoti i Horoathi*** na obalama Azova. Tako već nastaje antropološki mozaik iz kojega slijede prapovijesne civilizacije Starog iztoka, kao preduvjet za razvitak ranih Prahrvata i njima srodnih, ishodišnih etnoskupina.

5. Dinarski i drugi naši antropotipovi

Prosječni dominantni antropotip u većini tj. preko 3/4 Hrvata (i Bosanaca), a najviše kod govornih ikavaca, jesu **dinaroidi** ili *dinarski antropotip,* za koji je specifična ostraga plosnato-zaravnjena lubanja, pa smede oči i kosa, izrazito vitak stas i neki drugi detalji teže uočljivi za laike. Ove se postojane oznake mogu pratiti i na većini kostura naših pradavnih predaka, od antičkih Prahrvata, pa kroz srednji vijek sve do danas. Ovaj naš antropotip obuhvaća ogromnu većinu pučanstva od južne Slovenije kroz srednju i južnu Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu do Boke Kotorske. S manjim udjelom i prijelaznim mješavinama doseže na jug do Albanije, a na zapadu do Furlanije i istočne Švicarske (Retoromani), najjužnije na Siciliji, pa još na sjeveru u Moravskoj na Karpatima i na istoku Ukrajine uz Azov, a drugdje u Europi je razmjerno rijedak u naših doseljenika po gradovima. Druga, još veća koncentracija ovakvih izrazitih dinaraca poput naših, nalazi se izvan Europe u prednjoj Aziji gdje ovakav naš dinarski antropotip izrazito dominira na jugoistoku Kavkaza, osobito u Kurdistanu, Dagestanu, Nahičevanu i Čečeniji. Manjine i prijelazne mješavine dinaroida se još nalaze južnije u Siriji i Libanonu i na istoku od Fergane do Kašmira i Afganistana.

Dok većina biogenetskih antropogrupa u Euraziji obuhvaćaju više-manje zaokružena cjelovita područja, dinarci se izdvajaju tim mozaično-razvučenim rasporedom, što je genetski odraz naše burne prapovijesti s uzastopnim selidbama: srednjoazijski dinarci su daleki genetski trag indovedskog praplemena ***Haraxvati-Haraquati*** i perzijske ***Harauwatye*** od 33.- 5. st., južnokavkaski dinarci su biološko naslijedje prapovjestne huritske i urartske države ***(Hurrwuhé* i *Huratina)*** od 17.- 6.st., a azovski dinarci na istoku Ukrajine su biodokaz etnogrupe ***Horoathos*** oko antičkog Tanaisa i karpatski dinarci u Moravskoj se poklapaju sa srednjovjekom ***Bijelom Hrvatskom*** iz Porfirogeneta, dok za sicilske dinarce postoje srednjovjeki arapski zapisi o brojnom naseljavanju hrvatskih pomoraca iz Dalmacije. Glede dinarskog tipa u Retoromana je najmanje povjestnih podataka izim nekih jezičnih pokazatelja, pa švicarski lingvisti drže da je iskonski jezik pokrajine ***Rhetia** (Raetium)* bio iz "ilirske" skupine, dok se u susjednoj Furlaniji spominju tzv. Retski Slovenci koji bi govorili "ikavskom slovenščinom" (što je čudan jezični opis bliži Hrvatima).

U nas se kao manjine još nalaze i dva posebna, za Europu rjedja i ograničena antropotipa. Jedno su **balkanidi** ili *epirotski antropotip* starijeg kromanjonskog podrijetla, koji pripada predhistorijskom prapučanstvu Balkana pa je u jugoistočnoj Europi uglavnom značajan za balkanske Vlahe tj. u nas najviše za ijekavske pravoslavce u Bosni, Crnoj Gori, Sandjaku, Kosovu, Albaniji i dalje kroz središnji Balkan u Malu Aziju, gdje je dijelom bio značajan i za prapovijestne Hetite. Odlikuje se doduše višim rastom (kao i naši Dinarci), ali ovi imaju glomazno i široko tijelo, veliku okruglu glavu, kukasto-zavijeni nos i rudlavo-kovrčastu kosu. Asimilacijom tih Vlaha ušao je medju Crnogorce i dio Srba, pa ga zato u Jugoslaviji od J. Cvijića lažno propagiraju kao tzv. "srpske Dinarce". To su zapravo *serboidni pseudodinarci* za političko-ekspanzivne namjene velike Srbije prema zapadu, koji nemaju veze s našim i azijskim pravim Dinarcima već odavno standardiziranim u medjunarodnoj znanosti. Neki balkanski demagozi kada govore o tzv. "srpskim Dinarcima", da bi za javnost izgledali stručnije, zovu ih **"Dinaridi"** što je promašaj, jer ovo je već 2 stoljeća standardni medjunarodni *naziv u geologiji za naše vapnenačko gorje* i ne može se tako samovoljno mijenjati u antropotip.

Treći je rjedji u nas *orientalni **sumeroidni** antropotip,* uglavnom nepoznat drugdje u Europi. U nas on kao manjina s prijelazima pridolazi osobito medju sjevernim kajkavcima u Podravini i najviše u Hrvatskom zagorju, a inače se nalazi na Bliskom iztoku najviše u Mezopotamiji, gdje je bio posebno značajan i za pradavne Sumerane. Od drugih raširenih i nespecifičnih europskih antropotipova što prelaze u Hrvatsku, kod nas se nalazi većinom na panonskom sjeveru *baltički* antropotip zdepastog rasta, okrugle glave, žute kose i svijetlih očiju, koji je češći u kajkavaca i ijekavskih štokavaca, a rijetko južnije u čakavaca i inih ikavaca. Ovi naši posebni antropotipovi izim u Panoniji baltičkog, prirodoznanstveno potvrdjuju orientalne biogenetske veze u većine Hrvata s jugozapadnom Azijom, a manje s karpatskim Slavenima, unatoč danas sličnog jezika. Unatoč slavenskog jezika, naš dominantni dinarski antropotip prirodoznanstveno dokazuje orientalne biogenetske veze većine Hrvata s jugozapadnom Azijom i osobito južnim Zakavkazjem, a epirotski tip upućuje na podrijetlo balkanskih Vlaha od domaćih Ilira, dok rubne veze s karpatskim Slavenima uz jezik potvrdjuje i nazočnost baltičkog antropotipa u nas.

6. Orientalne stočne rase u Hrvata

U hrvatsko-dinarskom prostoru uzgaja se više starinskih rasa stoke, rjedjih ili nepoznatih drugdje u Europi, koje upućuju na pradavne selidbe pripadnih stočara. Medu njima je sitno bosansko govedo domaćega balkanskog podrijetla, a čupava ovca pramenka s grubom i dugom vunom, pa crnosmedja i dugoroga balkanska koza, raširene su po Balkanu i Maloj Aziji. Poznate su od antike u Hetita i Ilira, a u jugozapadnoj su im Aziji i pretci, divlja koza *(Capra aegagrus)* i argali-ovca *(Ovis ammon),* što sve upućuje na pradavne selidbe azijskih stočara na Balkan. Slično to pokazuju i hrvatski nazivi životinja bliski ranoarijskima: naša je koza najbliža mitanskoj ***kozala*** (i doslovno Kozala u gradu Rijeci), stari čakavski tušćaan (= zec) u Kvarneru je najbliže perzijskom ***tušehan*** itd. Čakavski "tovar" (= magarac) na Jadranu odgovara perzijskom nazivu ***tavar,*** a dio naših magaraca svjetle kože i višeg rasta (Istra, Brač itd.) ne potječu iz Sredozemlja, nego su sličniji azijskom magarcu *(Asinus hemionus).*

Prvorazredni biopokazatelj našeg podrijetla je naš mali i odporni, brdski konjić tzv. ***bušak,*** s prugastim nogama i ledjima, debelom glavom i uzdignutom grivom. U čistom i tipičnom obliku najčešći je u Hercegovini i Dalmaciji (na otoku Krku je nedavno izumro), a inače ga ima križanog s europskim konjima u prijelaznim oblicima i drugdje kod nas u Liki, Bosni i Crnoj Gori, dok ga većinom nema u ostaloj Europi. Isti takav tip konja čest je i raširen u srednjoj Aziji, a napose oko gorja Tyen - Shan gdje živi i njegov divlji predak -prževalski konj ***(Equus przewalski),*** koji je još najbolje očuvan u mongolskom nacionalnom parku ***Hustay-Nuru*** (Brezova gora). Većina ostalih europskih konja potječu od drugačijeg tipa, izumrlog ruskog tarpana *(Eq. gmelini).* Vrlo slični starohrvatski bušaki dobro se vide na prapovjestnim reljefima s kočijama urartskih careva u Zakavkazju iz 9.-7. st. pr. Kr., a još su jasniji na egipatskim reljefima iz 18. dinastije, kamo stižu kao miraz uz mitanske princeze udane za egipatske faraone u II. tisućljeću p.n.e. Ovo pokazuje da je naš bušak kao jedna od prvih rasa konja, već odavna pripitomljen u srednjoj Aziji i da su vjerojatno baš na njegovim ledjima naši pretci prejahali svoje višemilenijske selidbe od Afganistana pa sve do Jadrana. Zato bez tih naših bušaka možda više ne bi bilo ni današnjih Hrvata, koji su na ove prostore stigli kao pradavni konjanički narod s vlastitim i posebnim

tipom azijskog konja. Sve te rase orientalne stoke potvrdjuju da ranohrvatski stočari većinom nisu iz Europe, nego su jamačno doselili iz jugozapadne Azije.

7. Iztočni biljni kultivari u Hrvata

Stare kulturne biljke su još bolji pokazatelji selidbe, jer se teže raznose negoli pokretna stoka (Bassermann 1953). Duž istočnog Jadrana rastu dvije posebne stare sorte kupusa, tzv. brokvina *(Brassica dalmatica)* i kapuc *(Br. liburnica),* kojih divlji pretci rastu samo na dalmatinskim otocima *(Br. cazzae i Br. botteri)* pa su one tu izvorno domaće naslijedje od antičkih Ilira ili još starijih Pelašta. Naprotiv naš dalmatinski luk "ljutika" biogenetski nema veze s europskim lukovima, nego potječe od sličnih azijskih lukova čak iz Kašmira i Afganistana *(Allium roylei, Al. oshanini).* Dok su naše kontinentalne sorte bijelog grožđja i primorske crne sorte keltsko-romanskog podrijetla iz europske divlje loze *(Vitis sylvestlis),* dotle uz Jadran u Dalmaciji i na otocima raste nekoliko posebnih sorta primorskog bijeloga grožđja koji ne potječu od spomenute europske loze, jer im divlji pretci rastu od Kavkaza do Fergane: *Vitis hyrcana, V. hissarica, V. trichophylia, V. subacerifolia* itd. Istosmjerno prema Starom iztoku upućuju i naši domaći nazivi, pa su na Starom iztoku prapovijestni Mitani kao i mi lozu baš nazivali "trš" slično kao danas kajkavski i čakavski trs, a njihovi su vinogradi na mitanskom *"tršât" (= Trsat u Rijeci, taršat na Krku)* bili isto tako na brdskim padinama s kamenim suhozidom, poput naših jadranskih gromača s trsjem. Nadalje je u ranoj Mezopotamiji divlja višnja bila u Mitanaca ***"šennuru"***, a i danas se divlja višnja *(Cerasus cupaniana)* u Kvarneru zove *"šenuda",* dok je čakavska pitoma "maraška" slična kao na mitanskom ***marah*** ("višnja" je inače noviji balkanski turcizam). Naša je naranča slična indovedskoj ***narang,*** a čakavsko dubje ili dubac (= hrast) odgovara mitanskom ***daluba*** itd.

Najvažniji biljni pokazatelj azijskog podrijetla je u nas stari domaći tip velezrne pšenice visoka rasta (kao kukuruz) koja se još od srednjega vijeka dosad uzgaja u Dalmaciji, Hercegovini i Crnoj Gori, a pripada azijskoj vrsti ***Triticum urartum,*** inače nepoznate u Europi. Ista takva pšenica zajedno sa svojim divljim pretkom raste još u južnom Zakavkazju i Kurdistanu, gdje je poznata već iz antičkih urartskih skladišta. I tu je istosmjerni paralelizam naziva kao i u loze, jer su još prapovijestni Mitani pšenicu zvali ***dzitu*** i kasnije Urarti *dzeto,* pa i u nas slično "žito" u užemu smislu znači pšenicu. U ranoj Mezopotamiji iz III. tisućljeća se pšenica nazivala ***"šen",*** a žito općenito je bilo *"kurušda"* i zatim u mitanskoj Siriji iz II. tis. ***kurustu,*** slično kao i naša zagorska **kuruza.** Izvorne europske sorte su na hrvatsko-dinarskom prostoru rjedje i većinom ograničene na sjeverozapadu u Istri, Žumberku, Slavoniji i Hrvatskom zagorju, dok su ostalo u nas većinom moderni i rašireni agrotehnički križanci novijeg podrijetla bez nekog povijestnog značenja. Od idiličnoga i razglašenog slavenskog poljodjelstva koje bi tobože baštinili Hrvati, sada nakon stvarne biljno-genetske poredbe u nas preostaje razmjerno malo tj. upravo toliko koliki je stvarni udjel izvornih Slavena medju Hrvatima. Kako stari Slaveni još nisu gradili staklenike, u klimatski nepovoljnom i hladnom Zakarpatju je ove osjetljive prednjoazijske biljke bilo nemoguće uzgajati ni održati, pa su do nas očito morale stići drugim južnijim i toplijim putem s istoka. Iz nabrojenih istočnih biljnih sorta logično slijedi da uz naše stočare, ni pretci hrvatskih poljodjelaca većinom nisu došli iz slavenskog Zakarpatja nego iz jugozapadne Azije.

ZAKLJUČAK

Većina se Hrvata po biološkom antropotipu, kao i po starim agrarnim sortama i stoki, uglavnom razlikuje od ostalih Slavena. Nabrojeni nasljedni antropotipovi, pa naše agrarne i stočarske veze, istosmjerno upućuju na traženje ranijih, predslavenskih predaka Hrvata u jugozapadnoj Aziji, što znači da su sadanji slavizirani jezik Hrvati najvjerojatnije tek naknadno preuzeli od drugih slavenskih susjeda. Zato je stvarni biološki iskon Hrvata morala biti neka dinaroidna antroposkupina iz prednje Azije, gdje su po tome Hrvatima antropogenetski najbliži Kurdi i neki manji srednjoazijski narodi, pa po tomu možemo biti tek ideopolitički Slaveni. Po novijim osteološkim analizama kostura na jadransko-dinarskom području (Ž. Mikić, I. Mužić, A. Bauer et al.), izim Panonije naša srednjovjeka grobišta ne pokazuju neki veći priliv sa sjevera niti slavenske promjene antropotipa, pa u antropologiji tzv. "velika seoba Slavena" barem glede Hrvatske izgleda većinom kao kombinacija na papiru. Slično je tomu i novije naklapanje o nekakvom tobože avarskom podrijetlu Hrvata tek besmislena konstrukcija biogenetski nekompetentnih slavista: općepoznato je da izvorni Avari po antropotipu pripadaju žutim mongoloidima, pa bi slijedom njih po Hrvatskoj morali hodati barem poneki žuti-kosooki Hrvati koji u nas još nisu pronadjeni. Tone slavističkih papira o nekakvim avaro-slavenskim Hrvatima tomu nisu nikakav protuargument, jer je poznato da papir strpljivo podnosi sve napisano. Prema tomu, slavističke tlapnje "jugoistoričara" o navodnom avaro-slavenskom podrijetlu većine Hrvata tek su ideopolitička manipulacija za neupućene bez prirodoznanstvenog pokrića, a u današnjem svjetskom kontekstu to je ustvari proizvod ekonomsko-strateških interesa pod neznanstvenim plaštom medijske propagande zbog stvaranja i održanja Jugoslavije.

SAŽETAK (Summary)

Dok se etničko ime, jezik i etnokultura mogu izabrati, promijeniti i prenijeti na druge, biogenetski antropotip i fizičko naslijedje su dosad, uz razvijenu genetiku još uvijek uglavnom nezamjenjivi i obvezatno naslijedni, pa tu nema ideološkog izbora ni slobodne zamjene. Biološko naslijedje antropotipa u objektivnoj znanstvenoj etnognezi dokazuje se slično kao i očinstvo djece u sudskoj medicini, pa se teško može odbaciti ili izbjeći nekim ideopoličkim smicalicama. Antropološka je besmislica ideologiziranih slavista uporno ponavljanje o navodnom slavenskom podrijetlu većine Hrvata, jer preko 3/4 stvarnih Hrvata po dinarskom biofizičkom antropotipu uglavnom nemaju nasljedne veze s ostalim Slavenima, pa mogu biti tek ideopolitički "Slaveni". Ogromna većina Hrvata, osobito središnjih i južnih ikavaca su po nasljednom **dinarskom antropotipu** izrazito najbliži Kurdima, Armencima i Afganistancima, a tek manji dio sjevernih panonskih Hrvata po baltičkom antropotipu odgovaraju inim Slavenima, pa zato nisu nikakav protuargument tone slavističkog papira koji strpljivo podnosi sve napisano. Na sjeveru najviše u Zagorju i Podravini ističe se i poseban **orientalni sumeroidni antropotip**, inače nepoznat drugdje u Europi nego tek u Mezopotamiji, što upućuje na tamošnje podrijetlo bar dijela ovih kajkavskih Hrvata. Istočnije od Drine, na srednjem Balkanu prevladava drugačiji **epirotski antropotip**, koji je osobito čest u pravoslavnih balkanskih Vlaha i dalje na iztoku do Turske (šire glomazno tijelo, velika okrugla glava, kukasto-zavijen nos, rudlavo-kovrčasta kosa itd.). Dinarski antropotip koji je dominantan u nas kao i u južnom Zakavkazju, ističe se izrazito vitkim rastom i nadasve otraga ravno-sploštenom lubanjom, te drugim za laike manje vidljivim nasljednim detaljima. Po analizama naših sredovjekih grobišta (Ž. Mikić, I. Mužić, A. Bauer et al.) izvan Panonije ne pokazuju neki veći antropološki priliv sa sjevera niti vidljive promjene našeg pučanstva, pa su tzv. "velike seobe Slavena", bar glede Hrvatske i Bosne problematična ideološka konstrukcija.

Slični bionasljedni pokazatelji u nas su očiti su još u domaćim stočnim rasama i korisnim sortama uzgojenog bilja što prate odredjene cvilizacije. U današnjih i ranijih Hrvata iz Dalmacije i Hercegovine je vrlo osobit mali i odporan **brdski konjić - bušak** koji nema nasljednih veza s euopskim konjima, nego s orijentalnim azijskim konjem ***Equus przewalski***, što potvrdjuje konjaničku kulturu ranih Hrvata koji su na njemu dojahali iz Starog iztoka. Slično je i sa starom vrstom domaće pšenice u Dalmaciji i Hercegovini koja je botanički posve različita od ostale europske pšenice, jer pripada orijentalnoj azijskoj vrsti **Triticum urartum** iz južnog Zakavkazja i to potvrdjuje da su nju hrvatski seljaci donesli sa Starog iztoka, a ne iz slavenskog Zakarpatja. Takodjer i južne sorte bijelog grožđja uz Jadran ne potječu kao drugdje od europske loze *(Vitis sylvestris),* nego iz drugih orientalno-azijskih vrsta loze. Prema tome su slavističke tlapnje o navodnom slavenskom podrijetlu većine Hrvata tek ideopolitička manipulacija za nepućene bez prirodoznanstvene podloge, tj. zapravo su proizvod ekonomsko-strateških interesa u svijetu pod neznanstvenim plaštom medijske propagande zbog stvaranja i daljeg održanja Jugoslavije.

GLAVNA LITERATURA

ALAZAWA, T. 1993: Evolution and dispersal of the modern Humans in Asia. Univ. Museum, Tokyo.

BASSERMANN, J. F. 1953: Die Geschichte des Weinbaues, Bd. **I.-III**. Frankfurt / Main.

BERNHARD, W. 1993: Rassengeschichte des Nahen Ostens. Rassengeschichte Bd. **13**, München.

BURROW, Th. 1973: The Proto-Indoaryans. Journal of Royal Asiatic Society, 123-140.

HERNES, G. 1936: Das gesähmte Pferd im alten Orient. Anthropos no. 31, Mödling.

JELINEK, A. 1993: Chronology of ***Homo sapiens*** in southwestern Asia. Univ. Museum Tokyo.

JONES H.A., MANN L.K. 1963: Onions and their allies. London & New York.

LYNTON, B.S. 1998: Races-subspecies of Humans. Deja news, September 98, Internet.

MARKS, A. 1993: Pleistocene archaeology and man origins in Levant areas. Univ. Museum, Tokyo.

McCULLOCH, R. 1999: The Races of Humanity. Internet.

OZEMAN C., AGRAWAL D.J. 1997: History of the ancient Aryans. Internet, 38 p.

RAJARAM N.S., FAWLEY D. 1995: Vedic Aryans and the origin of civilization. World Heritage Press.

SARASVATI NEWS 1997 - 1999: Indian Encyclopaedia, Internet.

SILVER, C. 1989: Horses of the World. Equinox Press, 2nd ed. 233 P., Oxford.

SLAGEREN, M.W. 1994: Wild wheats ***(Triticum urartum).*** Agricultural University, Wageningen.

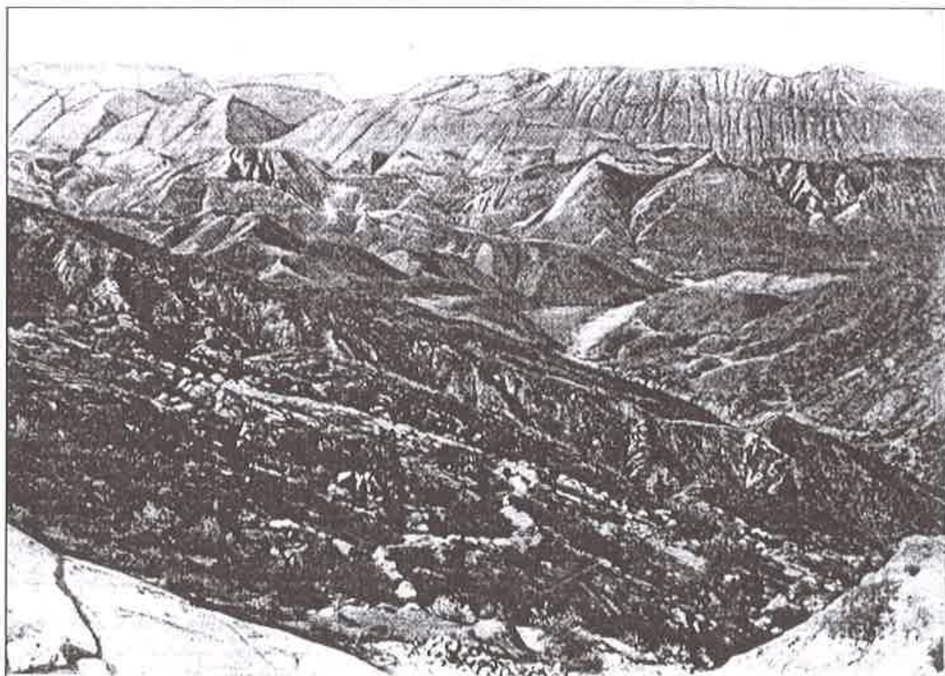
THENIUS, E. 1977: Meere und Länder im Zeitenwechsel *(Palaeogeographie).* Springer, 202 p. Berlin.

TILAK, B.G. 1903: The Arctic home in the Vedas, 324 p. (hrvatski izvod: Legende o svjetskom potopu, Zbornik "Marulić" 29/6: 1181-1183, Zagreb 1996).

USHAKOV, S. A. et al. 1985: Continental drift and Earth climates. Mysl, 207 p., Moskwa.

VINOGRADOV, A. et al..1986: Drevnie naselennie Amudarji *(Arheo-antropologija).* Nauka, 200 p. Moskva.

WANDERMEERSH, B. et al. 1988: Evolution biologique et culturelle du Lévant. Paléoriént. **14**.

Iranska Dinara, gorje **Dinar-Kuh** *(4.976 m): kameni kras južnih padina vrlo je sličan hrvatskoj Dinari (iz: F. Klute, Weltgeographie, Band 47)*

Odjel III.
PRADOMOVINA I SELIDBE HRVATA

Part III
EARLY HOMELAND AND MIGRATION OF CROATS

Klinopis kralja Dušrata Mitanni poslan faraonu Amenofisu IV. Ehnatonu god. 1375 p.n.e. s etničkim imenom **Hurrwuhé** *- prvi dokument o hrvatskom imenu i državnosti (gore je posebni izpis prahrvatskog imena Hurrwuhé)*

Prof. Mihovil LOVRIĆ, Krk 1897 -1976 (izvod iz neobjavljene monografije):

Prvi dokumenti Prahrvata na Starom istoku i rane doselidbe Indoarijaca na Jadran

First Croatian documents in Old Orient and early Indo-Iranian migrations to Adriatic

(pripremio za tisak dr. A. Ž. Lovrić, Zagreb)

Bilješka o piscu

Prof. Mihovil Lovrić (1897 - 1976) je rodjen i veliki dio života proveo na otoku Krku. Studirao je u Zagrebu na Filozofskom fakultetu (povijest, zemljopis i njemački), a potom radi kao gimnazijski profesor u Krku, Karlovcu i na Klasičnoj gimnaziji u Zagrebu. Najviše se bavio prapovijesti i podrijetlom Hrvata, pa je u tom iztraživanju proputovao veliki dio Azije od Kavkaza do Mongolije. To su u Jugoslaviji bile zabranjene teme, pa je zato u doba velikosrbske diktature A. Rankovića prebačen s gimnazije za selskog učitelja na Kordunu, gdje je pokušano i njegovo prvo ubojstvo. Kad je to preživio, za kaznu je izbačen iz svake državne službe, pa potom predaje zemljopis i njemački jezik na katoličkoj bogosloviji u Zagrebu, tada jedinoj nekomunističkoj školi izvan jugoslavenske kontrole. Neposredno nakon umirovljenja, po povratku na otok Krk ubijen je od tajne političke policije (UDBA), a tijelo bačeno u Velebitski kanal da se prikrije uzrok smrti. Većina mu je radova objavljena posmrtno u novoj Hrvatskoj. Najvažnije mu je djelo obsežan rukopis još neobjavljene monografije u 3 sveska o prapovijesti i etnogenezi Hrvata, iz koje ovdje prenosimo dva skraćena poglavlja.

UVOD

Niz antičkih pismenih dokumenata i predslavenskih arheonalaza, koji potvrdjuju postojanje Iranohrvata na Starom Iztoku, donedavna su u Jugoslaviji naprosto bili "nemogući i nevjerojatni" pa su po ideopolitičkoj direktivi odozgor bili odbačeni i prešućeni

kao nepostojeći. Čak i neke svjetski općepoznate povijestne dokumente, režimski "jugo-istoričari" su za našu javnost iskrivili i tako preradili od originala, da u njima rani Hrvati ostaju posvema neprepoznatljivi. Literatura s takvim dokumentima se u Jugoslaviji nije mogla ni smjela nabaviti, a što je odprije postojalo iz knjižnica je sustavno uklonjeno i navodno nestalo, da ne "uznemiruje" domaću javnost. Takodjer i bilo kakve moguće veze ranohrvatskih predaka s predslavenskim Indoarijcima, donedavna su u Jugoslaviji bile ideopolitički nepodobne i nepoželjne, jer su se šablonski smatrale za rasizam, samo zato da se spriječe ikakve spoznaje Hrvata o vlastitom antičkom iskonu.

I.
PREGLED DOKUMENATA O ANTIČKIM IRANOHRVATIMA

Sada se navode kronološkim redom važniji pismeni dokumenti o antičkim predslavenskim Hrvatima, koji su u svjetskoj javnosti već dobro poznati najmanje pola stoljeća bar od svjetskog rata, ali su u nas bili prešućeni ili tek poneki spomenuti ali tada u izkrivljenoj i „pročišćenoj" verziji tj. besmisleni za Hrvate. Prvenstveno se navode oni naši rani dokumenti u kojima se navodi izvorno etničko ime samih Prahrvata na vlastitom jeziku. Ovdje se navode samo raniji antički i prapovijestni dokumenti prije Slavena, dok su kasniji srednjovjeki u nas bili dopušteni i zato su bolje poznati. Dosad je uglavnom sigurno da ime Hrvat nije slavensko nego najvjerojatnije ranoiranskog podrijetla, što prihvaća i znatan dio slavista. Znakoviti neromansko-predslavenski pokazatelji u hrvatskoj etnokulturi (Sakač itd.) i posve neslavenski dinarski biotip najbliži Armencima i Kurdima, zajedno potvrdjuju da iz stare Perzije nije stiglo samo naše ime, nego barem dio ostale starohrvatske kulture i značajan dio ljudske populacije, što pismeno pokazuje i desetak zapisa iranskih Ahemenida o ranim Hrvatima. Sredinom IV. st. pr.Kr., s Aleksandrovim zauzećem prednje Azije od Bospora pa sve do rijeke Inda, ovi antički Hrvati ulaze u svjetsku helenističku kulturu, pod čijim su utjecajem sve do svoje doselidbe na Jadran. Antički dokazi tomu su višestruki i nedvojbeni, iako ih uporni vukovci i jugohistoričari ne žele čuti ni vidjeti: 2 grčke ploče o ranim Hrvatima na Azovu iz II.i III. st., pa povijestni opisi indoiranskih Hrvata iz Krima i Azova npr. god. *418.* **Orosius Presbyter** i *559.* **Zacharias Rhetor,** ugovori bizantskih careva **Heraklija i Konstantina IV.** s Hrvatima pri doselidbi na Jadran *637. i 679.* itd.

1. Strana imena vjerojatno slična Hrvatima

Na Starom iztoku postoje zapisi iz prapovijesti i antike susjednih etničkih imena na stranim jezicima, koji bi se vjerojatno mogli odnositi na Prahrvate: npr. u 18. stoljeću p.n.e. na egipatskom *Heriuš,* 16. st. iz Ugarita na prasemitskom *H r y,* 12. st. u ranohebrejskoj Bibliji kao *Hiviti,* 9. st. na asirskom *Huradu,* 6. st. na elamitskom *Harraovatis,* 5. st. na aramejskom *Aruhatti,* 4. st. na starogrčkom *Arachosioi,* 1. st. u Bibliji na grčkom *Horitoi,* Isidoros Charaxenos u 1. st. kao *Horohoad,* ... itd. Sada slijede vlastiti etnički nazivi od samih Prahrvata u domaćem obliku, koji su ipak sigurniji kao pokazatelji postojanja ranih Hrvata.

2. Kralj Dušrata, prvi podpisnik našega imena *Hurrwuhé*

Najstariji još nesigurni klinopisi iz brončanog doba u svezi prahrvatskih predaka, potječu od 23. stoljeća p.n.e. iz doba cara Sargona, npr. pečat akadskog vazala **hurru Tišatala** iz Urkiša u Siriji. Prvi siguran tekst pisan od samih Prahrvata je u nas dosad zatajen klinopis, koji je kralj-***šarmata*** **Dušratta Mitanni** (1382 - 1342) iz Marjanske dinastije, vladara države ***Hurrwuhé-Hillaku,*** poslao **1.375** p.n.e. svojemu zetu i savezniku, egipatskom faraonu Amenofisu IV. Ehnatonu u Amarni. U njemu se na domaćem huritskom jeziku dvaput ponavlja pridjevak mitanske države i naroda kao **Hurrwuhé**, što je blisko izvornom imenu Hrvata (kajkavski *Horvati,* čakavski *Hervate,* na Krku *Harvatje).* Takodjer na huritskom području je u vladarskoj palači **Yadnana** nadjen iz **1.650** p.n.e. i prvi državni simbol crveno-bijele šahovnice sličan hrvatskom grbu. U nizu zapisa se ranoarijska mitanska dinastija nazivala ***Maryanni,*** a i srednjovjeki hrvatski admirali na Jadranu imaju titulu ***"dux Marianorum",*** pa i danas se staročakavski za admirala na Krku kaže ***marjakyr.*** Takodjer i u Kvarneru očuvane epske legende *(Veyske Povede"* uzastopno spominju pradavne *"Matane navakyre"* (pomorske Mitane) koji su nekoć doplovili iz Azova preko Crnog mora do Jadrana i tu osnovali otočna naselja.

U prapovijestnoj mitanskoj civilizaciji postoji još niz pokazatelja, istih ili vrlo sličnih kao u starohrvatskoj tradiciji: ukrasni tropleti, sela = ***wasi,*** kuće = ***hiša,*** starješina obiteljske zadruge = ***barba,*** vojni časnici = ***dešdar*** (hrv. dizdar), mjere za tlo = ***ari*** i za tekućine= ***kapi,*** pastirski katuni = ***alani,*** vinova loza = ***trš,*** pa još niz sličnih mitansko-hrvatskih riječi npr. plahta *(pahataru),* ubrus *(hubrushi),* stolić-šamlica *(šamla),* dječja zipka *(zikša),* jeza - srsi *(srsi),* prehrana-hasanje *(hasuvan),* njiva - ugar *(ugaru),* poljski šaš *(šašru),* guzica *(guza),* rit - tur *(tur),* koza *(kozala)* . . . itd. Takodjer su glavni nazivi mitanskih gradova slični kao danas u Hrvatskoj npr. *Šibaniki* (Šibenik), *Čabra* (Čabar), *Zalatar* (Zlatar), *Pasin* (Pazin), *Ludbug* (Ludbreg), *Rissani* (Risan), *Rable* (Rab), *Sidraše* (Sidraga) itd., a stotinjak današnjih hrvatskih prezimena su vrlo slična kao plemenski patronimi iz mitanskih klinopisa (pobliže prilog I. Ramljaka u ovom zborniku). Cijeli taj niz raznolikih podudarnosti nikako nije slučajan i zato je mitanski naziv *Hurrwuhé* očito rani predložak hrvatskog imena.

3. Antički zapisi ranih Hrvata u Perziji *(Harauvati)*

Potom u 8. i 7. st. p.n.e. carski anali Urarta (Meher-Dur) iz Armenije spominju svoju vojsku **"Huratina"** i bojovnike **"Huratele"**, možda isto u svezi s Prahrvatima. Najviše je antičkih zapisa sličnog hrvatskog imena u 6. i 5. st. od perzijskih Ahemenida,

koji spominju desetak puta vazalni narod **Harauvatiš** i zemlju **Harauvatya** (danas Afganistan), osobito na glasovitoj pobjedničkoj ploči Darija I. iz Bagistana iz god. 522 - 519 (KÖNIG 1938). Tu on navodi čak 7 puta naše antičko ime iz Perzije i to kao narod **Harauvatiš i Harauvatim**, te zemlju **Harauvatya** u Afganistanu. Potom još Hrvate spominje Ksrks I. na palači u Perzepolisu kao **Harahvatiš**, pa Artakserks na obnovljenoj palači u Susi kao **Aruhatti**, itd. Znakovito je da se vrlo slično perzijskom, još i dosad u reliktnom pradialektu *Veyska zayk* na Krku, Hrvati se zovu ***Harvatje*** i naša zemlja ***Harvatija:*** npr. ***darzela Harvatija*** = država Hrvatska i ***zarje Harvatje*** = hrvatski grb.

4. Kasnoantički zapisi Hrvata iz Azova i Krima

Već od Kristova vremena, tijekom antike sve do provale Huna tj. barem kroz pet stoljeća na sjeveroiztoku Crnoga mora, od Krima do zapadnog Kavkaza i najviše oko Azovskog zaljeva živjeli su iranosarmatski ***Sindhi, Maeoti, Horoathi, Roxolani*** i slična indoarijska plemena. Njih su već cijelo stoljeće podrobno proučavali brojni ruski povijestnici i jezikoslovci: A. Latyšev, A.J. Pogodin, V. Miller, O.N. Trubačev, V.V. Ivanov, V.N. Toporov i svi se oni uglavnom slažu da to još nisu bili Slaveni, nego druga indoarijska etnoskupina uže povezana s antičkim Perzijancima i indovedskim Arijevcima. Zato je npr. prapovijestno pleme Sindhi takodjer poznato u Aziji iz današnjeg Pakistana, a nama slični ***Harauwati (Harraovatis)*** iz Afganistana u doba dinastije Ahemenida. Nadalje za vrijeme predzadnjega rimskog cara Honorija (395 - 423), kasnoantički povijestnik ***Orosius Presbyter*** u svojem **"Pregledu povijesti svijeta" (Compendium Historiae Mundi)** iz god. **418,** uoči propasti Rimskoga castva izrijekom navodi indoarijski konjanički narod ***Horiti*** uz sjeveroiztočnu obalu Crnoga mora. Iste Horite ranije spominje biblijski Stari Zavjet na prapovijestnom Levantu, a u ranohebrejskoj inačici Biblije se ovi navode kao ***Hiviti*** (Encyclopaedia Judaica 8 / 1972). Potom i sirijski biskup ***Zacharias Rhetor*** u svojoj **"Povijesti crkve" (Historia Ecclesiae)** iz god. **559,** takodjer u semitskoj transkripciji poimence navodi indoarijski narod ***Hrwts*** na području Azova i Krima. To znači da je slavizacija ovih azovskih Hrvata započela tek od 6. st.

Zbog jugo-dogmatizma, starogrčki utjecaji u Hrvata su poredbeno još slabo proučeni i zanemareni, iako su oni u ranom oblikovanju starohrvatske etnokulture i jezika bili dugotrajni i višeslojni. Oskudna i dvojbena proučavanja grčkog utjecaja u Hrvata, po diktatu jugo-režima provedena su jedino s bizantsko-srednjovjekog polazišta. Zbog dogme o izključivo slavenskom i kasnom srednjovjekom podrijetlu Hrvata, "jugo-istoričari" i slavisti su niz starogrčkih tragova u hrvatskoj kulturi nasilno prilagodili srbijanskom modelu bizantizma tj. ograničili ih na kasnobizantski utjecaj ili na posredni romanski prijenos, a svaka izravna veza ranih Hrvata s klasičnom helenističkom uljudbom bila je unaprijed izključena. U ranih Srba i slavenskih predaka, klasični je helenistički utjecaj bio zanemariv ili samo posredan, pa u njih tek kasnije s pravoslavljem počinje jaki bizantinski utjecaj nakon doselidbe na Balkan od srednjega vijeka, koji je dosad bitno odredio i oblikovao cijelu srbijansku kulturu. Naprotiv je u ranih Hrvata grčki utjecaj bio baš obratan: prvo su tisućljetne susjedske veze izravno na Starom iztoku s klasičnim helenizmom od Aleksandra Velikog sve do doselidbe na Jadran, a potom od 9.st. ulazimo pod franački utjecaj i zapadnokatoličku kulturu, pa je srednjovjeki kasnobizantski utjecaj u nas ostao puno slabiji

i uglavnom posredan preko romanizama. Antička helenistička baština je dosad najmanje proučeni dio starohrvatske etnokulture, čak još manje od iranizama. Ustvari je najjači bizantinski utjecaj nametnut Hrvatima tek nedavno u Jugoslaviji. Nestručna dvoličnost Vukove nadrilingvistike je najdrastičnija baš u slučaju grčkih riječi: noviji su pravoslavni bizantizmi priznati kao književne posudjenice, ali su istodobno klasični hrvatski helenizmi izbačeni kao strani barbarizmi, jer ih nemaju Srbi.

Prvotni su Prahrvati vjerojatno bili uz more već prije dodira s antičkim Grcima. Npr. prvi karirani grb (šahovnica) iz god. 1650. p.n.e. je u palači Yadnana na otoku Cipru, a na susjednoj sirijskoj obali su klinopisi indoarijskih Mitana na prajeziku *hurrwuhé* u 14.st. p.n.e. Kada su u Kristovo doba Iranohrvati stigli na Azov i Crno more, već su u svojoj indoiranskoj baštini nosili dio pomorskih naziva dosad očuvanih u čakavaca: **nav** = brod (iranski *navi),* **navigat** = ploviti (ir. *naviden),* **navoz** = škver (ir. *navaza),* **navje** = flota na Krku (ir. *navya),* **ankora** = sidro (vede: *ankura),* **bitva** = privez (ir. *bitpal),* **bura** (ir. *burya),* **šijun** = orkan (ir. *siuni),* **karaka** = jedrenjak (vede: *karaka),* **gusar** (ir. *gusar),* **povraz** = udica (ir. *pervaz),* **žal** = plaža (ir. *zar),* **sika** = hrid (ir. *sika,* vede: *sikha),* **arta** = rt u Kvarneru (ir. *arta),* **kaukal** = galeb (ir. *šaukal),* **dupin** (ir. *duhas),* **mužgavac** = hobotnica (vede: *muškas,* ir. *musk),* **rudan** = rak na Krku (ir. *rudejan)* itd.

Ine nepoznate pomorske nazive su potom pridodali iz starogrčkog i ovi su dosad očuvani na Jadranu od Krka do Dubrovnika: **sidro** *(sideros),* **koralj** *(korallon),* **mandrać** = lučica *(mandrakion),* **barka** *(baris),* **lanterna** = svjetionik *(lampteros),* **kulap** = pučina u Kvarneru (gr. *kolpos;* romanski kulaf u Dalmaciji), **skupio** u Dubrovniku, pa **skopalj** u Kvarneru i **skopaal** na Krku = otočić (gr. *skopelos;* romanski škoj), **kupar** = čempres iz Krka i Dubrovnika *(kyparissos).* Niz naših imena riba su starogrčka: **kanjac** *(channa),* **kantar** *(kantharis),* **komarča** *(komaris),* **murina** *(muraina),* **palamida** *(pelamys),* **rumbac** *(rhombos),* **salpa** *(salpe),* **škombra** *(skombros),* **škrpina** *(skorpaina),* **špar** *(sparos),* **trilja** *(triglis),* **tuna** *(thynnis)* ... itd. Zato je besmislena dogma slavista, da su Hrvati sve o moru naučili tek od Venecije: kada su antički Hrvati to preuzeli od Grka i već ribarili na Crnom moru, Venecija sve do 9. stoljeća još nije ni postojala! Dapače u pradialektu ***Veyska zayk*** iz nutarnjih sela na Krku očuvani su i starogrčki plurali (već rjedji u Grčkoj): reliktni muški plural na *-oj* i ženski na *-aj.* Helenizama je manje u zagorskih kajkavaca, npr. **tronuš** = prijestolje (gr. *thronos)* i **bazilisk** = zmaj *(basiliskos).* Izim Dubrovnika, u inih kopnenih štokavaca uglavnom nema antičkih helenizama, nego tek kasniji bizantizmi. Slična je i podjela iranizama: najviše čakavci, pa kajkavci i ikavski šćakavci, a najmanje štokavski jekavci.

5. *Synodos Horouathon* iz Tanaisa na Azovskom moru

Ipak su daleko najvažniji i nedvojbeno prvorazredni dokumenti hrvatske nacionalne i državnopravne povijesti, dvije mramorne ploče s uklesanim grčkim nadpisima iz antičke luke Tanais kod današnjeg Rostova na ušću rijeke Don u Azovsko more, koje su sada spremljene u Arheološkom muzeju Sankt Peterburg (regist. br. 430 i 445). Većina antičkih zapisa oko Crnoga mora je na starogrčkom (helenskom) jeziku, jer je onda to bila "lingua franca" tj. zajednički svjetski jezik kao danas engleski. Ove ploče za hrvatsku državnu

povijest imaju podjednako ključno značenje kao i kasnija Bašćanska ploča kralja Zvonimira, jer to su na europskom tlu prvi pismeni dokumenti u kojima se već pred 1.800 godina po tri puta uzastopce navodi hrvatsko etničko ime: ***Horouathos, Horoathou* i *Horouathon.*** Ove su bitne dokumente u nas Vukovi slavisti i protuhrvatski jugohistoričari dosad većinom prešutili ili izvornike sadržajno prekrajali i izkrivili do besmisla, pa nam podvaljuju da je to navodno tamo bio samo neki slučajni slavenski doseljenik sa strane, koji bi se zvao "Horvat" kao i danas manjinski Hrvati u Madjarskoj, a da je to tobože bila ploča na njegovu grobu. Ipak promotrimo bez Vukovih dogma, kako je to stvarno zapisano u izvornom tekstu.

Glede "srpskohrvatske" ideologije nezainteresirani ruski iztraživači, koji su te ploče u originalu proučavali već puno stoljeće, uglavnom se slažu da su po sadržaju i nalazu uz zidine, to bili službeni nadpisi na javnim zgradama (a ne slavistički "grobovi"). One su tamo uklesane i postavljene oko god. 200, tj.u doba indoarijskoga kralja **Tiberija Julija Sarmata *(Tiberios Iulios Sauromates),*** koji je od **175 - 211** vladao Sarmatskim kraljevstvom na Krimu i Azovu do zapadnog Kavkaza kao samostalni vanjski saveznik rimskoga cara Septimija Severa (193 - 211), pa je njegova sarmatska država inače dobro poznata i iz drugih rimskih izvora. Prva je manja ploča br. 430 u luci Tanais nadjena uz zid gradske vijećnice i na njoj je izmedju ostalog izrijekom uklesano i ***"Horouathos Sandarzios archon Tanaiton"* (Hrvat Sandarzio gradonačelnik Tanaisa),** što za nas ima dvostruko povijestno značenje. Kao prvo, taj rani Hrvat sigurno tu nije neki slučajni doseljenik sa strane, jer ne bi odmah samo tako mogao postati gradonačelnikom i kao stranac stolovati u vijećnici, nego su njegovi sunarodnjaci Hrvati morali već imati solidan većinski udjel u gradu Tanais. Povrh toga je i njegov patronim **Sandarzio** očito neslavenski tj. indoarijskoga podrijetla. To nadalje znači da tada azovski Hrvati još nisu bili slavizirani, kao niti kasnije po spomenutim navodima Orosiusa iz 418. i Zachariasa iz 559, što pokazuje da je miješanje Iranohrvata sa Slavenima započelo tek kasnije, u selidbama nakon 6. stoljeća.

Drugi i za Hrvate daleko najvažniji dokument iz rimskog doba je veća ploča br. 445, nadjena uz zidine glavne državne zgrade u Tanaisu. Na njoj je uz ime tadanjega kralja Tiberija Julija Sarmata, uklesan i službeni naziv same te gradjevine kao ***"Synodos Horouathon"*** - što u prijevodu doslovce znači **Hrvatski Sabor**, koji je očito u toj antičkoj zgradi zasjedao još pred punih 1.800 godina pod našim predslavenskim kraljem T.J. Sarmatom i tada izabrao Julija **Sahada** kao predsjednika Sabora tj. našeg premijera. Naziv ***"Synodos"*** se na ovoj ploči čak triput ponavlja, pa nema sumnje da je to bila zgrada sabornice. Stoga je taj naš Synodos, nakon rimskoga Senata drugi u svjetskoj povijesti pismeno potvrdjeni parlament, ali i jedini dosad koji se je nakon punih osamnajst stoljeća održao u zasjedanju sve do danas, kao Hrvatski državni sabor u Zagrebu. Hrvatsko ime ***(Horoathou)*** se ponovo spominje na istoj ploči i po drugi puta, ali već u nejasnom kontekstu, jer je donji dio ploče oštećen i dijelom nečitljiv.

Na vrhu ove ploče je još znakovit i uvodni zaziv blagoslova od Boga Svevišnjega ***(Theo Hypsisto, Agathei tyhei)*** i nazočnost dva svećenika u saboru, koji očito upućuju da su rani Hrvati već tada bili **monoteisti**, možda arijanski mitraisti ili slično. Ako su Hrvati u Tanaisu držali čak i svoj parlament, onda to znači da su imali vrlo značajan etnokulturni udjel u ovom kraljevstvu oko Azovskog mora, a ne kao neki tobože slučajni slavenski doseljenik kako bi to htjeli vukovski "jugoistoričari". Da je uistinu to bilo tako, sada još dodatno potvrdjuje u blizini i nedavni ruski nalaz našega **kariranog grba** na peharu - skifos iz 2. stoljeća (J. Kaminskaja 1990) uz ušće rijeke Kuban u Azovsko more. Zato će ova ploča uvijek biti očevidan i nezaobilazni dokument ranohrvatske povijesti, pa svaka naša "zaobilazna" etnogeneza bez nje ostaje samo ideološka fantazija.

Iz svega navedenog je očito, da je već odavno prije Slavena, na sjeveroiztoku Crnoga mora od 1.- 5. st. živio poseban indoarijski narod pod uzastopnim imenima ***Horiti - Horoathi - Hrwts***, za koje većina neutralnih inozemnih iztraživača (izuzev naših dogmatskih slavista) drže da su to izkonski predslavenski predci danas slaviziranih Hrvata. Iz nadpisa je vidljivo da im je sjedište bilo Tanais na ušću Dona, gdje su imali svoju vijećnicu, vlastitog gradonačelnika i zgradu parlamenta u kojoj je već zasjedao ranohrvatski Sabor. Zbog njihova života uglavnom u lukama oko Azovskog mora, ovi su antički Hrvati već tada bar dijelom morali biti pomorci i ribari. Zato i starinsko pomorsko nazivlje, kao i već spomenute riječi grčkoga podrijetla u južnih čakavskih Hrvata na Jadranu mogu biti ovi antički arhaizmi iz Azovskog i Crnog mora, pa nisu sve to "venecijanski romanizmi" kako nam podvaljuju dogmatski slavisti i sve te riječi izbacuju iz javne uporabe zato jer nisu slavenske.

Dok su ovi već državno organizirani indoarijski Hrvati tada očito živjeli kao primorski povijestni narod u klasičnoj antičkoj civilizaciji na iztoku Rimskoga carstva, ostali još bezimeni Praslaveni onda su tek životarili na predhistorijskoj razini željeznoga doba i lutali po zakarpatskim močvarama iztočne Europe (C. Kroch, Ognjište 6 / 1995). Baš zato ove u inozemstvu poznate dokumente o ranim Hrvatima, u nas protuhrvatski jugohistoričari većinom prešućuju i prikrivaju od domaće javnosti, jer su ti zapisi stariji od Slavena i nikako se ne uklapaju u jugo-dogmu o prvotnim bratskim "Srbohrvatima" i našemu kasnom srednjovjekom podrijetlu iz zakarpatskih močvara. Ako ponekad možda i spomenu nalaz iz Tanaisa, onda je to samo prva manja, tobože "nadgrobna" ploča, dok o drugoj i za Hrvate najvažnijoj uporno šute, kao da niti ne postoji.

II.
RANE DOSELIDBE INDOARIJACA NA JADRAN

Izuzev Herodotove mitske Mede na Balkanu, najranija indoiranska etnogrupa koja je arheološki i pismeno sigurno stigla do Jadrana, bili su ranoantički **Liburni *(Libyrnides)***, po srodnosti izmedju ranoarijskih Sogdiana i Pragermana. Pri ranoarijskoj raselidbi u 12. st. p.n.e. iz prednje Azije, oni već kao pomorci iz Azova kroz Crno more i Mediteran plove do Jadrana i tu naseljuju većinu otoka, pa su od 9.-4. st. stvorili prvu u Hrvatskoj političko-državu organizaciju ***Libyrnike Thalassokratia,*** koja vlada cijelim Jadranom prije Grka i Rimljana. Svojom razvijenom etnokulturom, brodovljem tipa **drakkara**, posebnim oružjem, Sunčevim ritualom i drugačijim antropotipom, Liburni se najjasnije razlikuju od ostalih kasnijih Ilira na Balkanu, koji su šireg indoeuropskog podrijetla i doseljeni sa sjevera.

Liburnijska pomorska vlast ili ***Libyrnike Thalassokratia*** bila je najstarija domaća civilizacija i prva politička organizacija na sadanjem hrvatskom etnoprostoru. Kao najvažnija izvorna etnokultura u nas prije Kraljevine Hrvatske, Liburni ***(Libyrnides)*** se tu

pojavljuju već pred puna tri tisućljeća. Najveću vojno-gospodarsku snagu na Jadranu postižu od 9.- 4. stoljeća p.n.e., tj. istodobno na zapadu s Etruskima i iztočnim Feničanima s kojima uzpostavljaju prapovijestni modus vivendi u Mediteranu. Tek s agresivnim širenjem Grka, ova je rana ravnoteža poremećena, kako na štetu Feničana, tako i Liburna koje Grci potiskuju u pomorskim bojevima na Otrantu 734. p.n.e., kod Hvara 389. i u Senjskim vratima 365, ali su ih Liburni potukli kod Drača 437. i u Kvarneru 229. p.n.e. Liburni su u nas jasno profilirana urbano-pomorska civilizacija, uz Grke i Etruske treći u Europi prije Rima, ali je u Jugoslaviji bila zabranjena predslavenska veza Hrvatske s Liburnima i morali smo ih prepustiti u naslijedje Talijana, Albanaca itd.. Malo je naroda u svijetu koji imaju čak 3 tisućljeća bar djelomičnog kulturno-političkog naslijedja na vlastitom tlu: samo Grčka, Libanon (Fenicija), Izrael, Egipat (Kopti), Kuvajt (Sumer), Iran (Elam), Indija i Kina, a od svih je jedino Hrvatima zabranjena veza s Liburnima, zbog 7 desetljeća kulturno-jezične diktature Vukovih slavista.

U odnosu na ine susjedne "Ilire", Liburni su najranije dosegli visoku kulturnu razinu i urbanizaciju pa su u Kristovo doba, kad ulaze pod rimsku vlast, već na kraju željeznog doba i samo ih je još nepismenost dijelila od antičke civilizacije. Naprotiv su njihovi ilirski susjedi još na nižemu razvojnom stupnju, nadasve nomadski Delmati koji su tada tek ušli u rano željezno doba pa delmatska kultura zaostaje skoro za cijelo tisućljeće iza Liburna. Većina stručnjaka koji su pobliže pručavali arheonalaze i onomastičku ostavštinu Liburna (Suić 1956, Čović 1974, Batović 1982), iztiču da su medju svim Ilirima ovi najjasnije oblikovani kao poseban narod, s nizom ranih osobitosti zbog kojih su vjerojatno izdvojenoga i ranijeg podrijetla od inih Ilira. Zato ćemo ovdje pobliže razčlaniti pokazatelje za moguće podrijetlo Liburna, a takodjer i njihovo značajno pomorsko i etnokulturno naslijedje u sadanjih Hrvata. Dok je pomorstvo i ribarstvo u Liburna bilo glavnim razvojnim temeljem gospodarstva i vojnopolitičke snage, u drugih priobalnih Ilira je to tek uzputna i povremena djelatnost. Iako su u doba najveće snage (9-7.st. pr.Kr.) Liburni zavladali cijelim Jadranom, izhodište njihova razvitka kao i klasično stanište pod Rimljanima krajem antike je na gornjem Jadranu, duž primorja od Raše do Krke i na sjevernim otocima.

1. Prvi pomorci na gornjem Jadranu

Najstariji su pokazatelji o mogućoj plovidbi Jadranom iz naših otoka još pred 7.000 god., kada je neolitski čovjek naselio otoke Cres i Palagružu (BRAJKOVIĆ 1972-89), a tamo je mogao stići jedino na nekoj splavi ili monoksilnom čamcu od izdubena debla. Prve pismene navode o plovidbi Jadranom pod starogrčkim imenom <u>*Satournios pelagos*</u> u II. tisućljeću pr.Kr., spominju već legende iz Trojanskog ciklusa. Tako u mitu o *Argonautima,* njihova lutanja završavaju na gornjem Jadranu i Kvarnerskim otocima, a potom se i u *Eneidi* spominje trojanski pomorac Antenor, kao zet tračkoga kralja Kisseosa koji je duž iztočnog Jadrana navodno doplovio sve do Venecijanske lagune. Ove su grčke legende u nas posredno potvrdjene i aheonalazima, posebice dvostrukih sjekira mikenskog tipa tzv. *labrys* ili *bipennis* kod Makarske, Dubrovnika i drugdje. Rani tragovi feničkih pomoraca od 17 - 13.st. pr.Kr., nadjeni su samo na južnim i zapadnim obalama Jadrana. Prvi suvisli pomorski putopis ili *Periegesis* o Jadranu ostavio je <u>*Hekataios*</u> iz Mileta oko

god. 500 pr.Kr. i u njemu spominje još niz ranijih predilirskih plemena nepoznatih u kasnijim izvorima, koja su potom vjerojatno raseljena ili izumrla.

Prvi bar donekle poznati domaći pomorci na Jadranu iz brončanog doba bili su ranomediteranski ***Pelašti*** (na egipatskom *Peleštim,* grčki *Pelasgoi,* latinski *Philistaei)* ili barem njihovi najbliži srodnici, koji su u II. tis. pr.Kr. nastavali jugozapadnu Grčku, Albaniju, većinu jadranskih otoka i dalmatinsku obalu do Karlobaga. Oni su na iztočnom Jadranu izgradili najstarije pomorske luke i prve kamene gradine kružnog tlocrta s radijalno-koncentričnim ulicama i okruglim kamenim kućicama - bunjama *(comardas).* Njihovi osobiti toponimi završuju na *-ssa* ili *-tta,* kojih su kroatizirane inačice u kontinuitetu dijelom očuvane na Jadranu sve do danas, nakon punih 4 tisućljeća: npr. *Kressa* (Cres), *Skardagissa* (otok Škarda), *Olmissa* (Omiš), *Bratta* (Brač), *Issa* (Vis), *Choassa* (otok Sušac), *Pelargussa* (Palaguža), *Melitta* (Mljet), a cijeli su Jadran zvali ***Taratta*** (*"taraac"* je i danas na Krku arhaični naziv mirnog mora, bonaca). Na gornjem su Jadranu tada još poznati *Gissa* (Pag), *Skrissa* (Karlobag), *Idassa* (Zadar), *Syssa* (Ugljan), *Keladussa* (Kornati) itd. Na Hvaru je u Grabčevoj špilji crtež jadranskog broda starog 4 tisućljeća, sličan antičkom ilirskom brodu *"gandeia",* kojega i Grci smatraju najstarijim tipom broda na Jadranu (pobliže dolje). Pri velikim selibama diljem Sredozemlja tzv. pomorskih naroda u 12.st. p.n.e., uz ostale se morem sele takodjer i ovi Pelašti iz Grčke i Jadrana do Levanta, gdje se u doba Ramzesa II. naseljuju u Palestini koja po njima dobiva ime. Ipak su bar izolirani ostatci tih paleomediteranskih plemena zaostali uz iztočni Jadran do sredine I.tis. p.n.e., npr. u Istri *Rhyndicti* i *Fecusses,* u Dalmaciji *Hythmethi* i *Peuketes,* a dijelom i medju Liburnima. Ime Pelašta je još očuvano u nazivima Palestine, Peloponeza i otoka Palagruže.

2. Ranoarijsko podrijetlo Liburna

Iako su raniji mediteranci imali značjan udjel medju Liburnima, u nekim antropološkim i naročito u etnokulturnim značajkama Liburni su bar dijelom različiti kako od paleomediteranaca, tako i od kasnijih Ilira. U desetak takvih svojih osobitosti, Liburni se razmjerno najviše približuju ranim Pragermanima, gdje su posebno znakoviti idući paralelizmi :

a) *Žutokosi-svjetlooki antropotip*: Poznati antički liječnik C. GALENUS (210. n.e.), kao i pjesnik A. GELIUS *(Noctes Atticae IX)* izričito navode da su, u odnosu na ostale južnije, tamnokose i crnooke susjede, sjeverniji Iliri na gornjem Jadranu drukčijeg tjelesnog izgleda, žutokosi i svjetlooki kao Germani i Skiti - što upućuje na vjerojatnu biosomatsku srodnost Liburna i Germana.

b) *Germansko oružje:* U arheonalazima ostalih Ilira uglavom su kratki mačevi-bodeži (grč. machaira, lat. sicca), kao česti prilog u muškim grobovima. Naprotiv u grobovima Liburna oružje je rijetkost, ali i dosadanji nalazi npr. iz 8.st. p.n.e. u Ninu, jasno upućuju na bitno različiti tip uglavnom dugih mačeva starogermanskog tipa, na kojima su i spiralne vitice na balčaku (antennae) identične s tadanjim germanskim nalazima na sjeveru.

c) *Jadranski drakkari:* Ranoantički pisci za doba liburijske talasokracije spominju da Jadranom plove tzv. *drakkophoroi (dracofores)* tj. obostrano zašiljeni ilirski brodovi

sa zmajevim glavama na kraju, a slični su ucrtani i na nekim ilirskim štitovima (Stipčević 1974), dok na Krku i danas postoji prastari naziv *dragaar* za ratni brod. Nema sumnje da je to bio sličan jadranski prototip kasnije poznatih vikinških drakkara, inače značajnih upravo za starogermanske pomorce.

d) *Ritualna Sunčeva barka:* Slično kao i stari nordijski pomorci iz Baltika i Skandinavije, tako su i Liburni posebice štovali Sunčev kult u obliku simbola Sunčane barke. Naprotiv u ostalih Ilira prevladava Mjesečev kult, a obredni simbol nije barka nego kolica s kotačima.

e) *Tradicija sušenja ribe:* Diljem Sredozemlja je glavni općeraširení postupak tekućeg konzerviranja slane ribe u salamuri. Naprotiv na sjeveroistočom Jadranu je od antike do danas uobičajen i drugi način konzerviranja sušenjem na suncu i vjetru (naročito za hobotnice i raže). To je inače uglavnom nordijska tradicija germanskih ribara u Skandinaviji, gdje tako masovno suše bakalare i ine ribe.

f) *Pokazne legende:* Nordijske sage spominju doselidbu njihovih predaka iz pradomovine oko Tanaisa. U nas su na Krku očuvane stilom i sadržajem dosta slične legende *"Veyske Povede"*, koje takodjer pobliže opisuju antičku doselidbu morem iz Azova, a spominje se i nordijski bog Thor kao *"Tohor"*.

Ostali zasad nesigurni ili još nedovoljno proučeni pokazatelji za moguće veze Liburna s ranim Germanima su npr. obilje jantara u njihovoj tradiciji, pa sam njihov položaj na najhladnijim sjevernim obalama Jadrana, česti heraldički simbol kukaste swastike (na keramici, štitovima, brodovima) itd. Iz svega spomenutog proizlazi da su Liburni najvjerojatnije ranogermanskog podrijetla, tj. izdvojeni najjužniji srodnici starih Germana koji su se odvojili pri naseljavanju germanskih predaka s iztoka. Za Germane se smatra da su naselili sjevernu Europu s iztoka negdje do 12.st. p.n.e., a nordijske Sage *(Ynglingari)* upućuju da su se germanski predci pod vodstvom boga Odina doselili iz Tanaisa na granici Europe i Azije. Slično je i u antičkim mitskim legendama očuvanim na Krku, gdje *"Poveda od Mataneh navakyrah"* slikovito opisuje pomorsku doselidbu pradavnih krčkih predaka brodovljem od Azova i Crnog mora, preko Egejskog mora i Sredozemlja do Jadrana. Za Liburne je takodjer vjerojatna doselidba u 12.st. p.n.e., ali na kopnu nema arheoloških tragova odakle su došli, pa je stoga moguća doselidba brodovima kao u legendi, jer su oni već od početka poznati kao pomorci. Prema tome, oko 12.st. p.n.e., iztočni Pragermani su odselili u Europu tako da je većina došla kopnom na sjeverozapad do Germanije, Baltika i Skandinavije, a manji je njihov pomorski odvojak odplovio brodovima iz Azova na zapad do Jadrana.

Sad već postoje i mogući pokazatelji za prvo izhodište Pragermana do II. tis. iztočnije od Tanaisa. Antropološki i jezično su Germanima u prednjoj Aziji razmjerno najbliži prastari Kurdi i Sogdi. ***Sogdi*** su antički indoarijski narod u današnjem Tadjikistanu, a središte im je do srednjega vijeka bilo oko gorja Serawšan s gradovima Wardana, Kermina, Sabaskas i prijestolnicom ***Abargar.*** Na freskama u vladarskoj palači Abargara prikazani su vitki i visoki svjetlokosi ljudi i žene "nordijskog" tipa, a očuvani tekstovi na starom sogdijskom jeziku tvore prijelaz od ranoiranskih prema starogermanskim jezicima. Ovu značajnu civilizaciju i sam narod uništila je invazija Arapa, koji su u 7. st. najprije srušili perzijske Sassanide i potom od 704 - 715. napali i razorili Sogdiju, a u boju 717. zajedno s 4000 sogdijskih ratnika poginuo je i njihov zadnji vladar Diwastič. Tada je razorena i spaljena sogdijska prijestolnica Abargar, a većina Sogdijaca je masakrirana i iztrijebljena.

Potom su Sogdiju uglavnom naselili Tadjiki, a od srednjovjekih Sogdijaca je dosad preostalo još samo pleme ***Yaghnobi*** na nedostupnim vrletima visokog Pamira, kojih je jezik većim dijelom već pomiješan s turkoidnim tadjičkim.

Po svim dostupnim pokazateljima, Sogdi su bili razmjerno najbliži srodnici naših jadranskih Liburna. Znakovito je, da je kasnija asirska prijestolnica Assur na jugu Kurdistana, prije no što su ju u 19.st. p.n.e. osvojili asirski Prasemiti, još u III. tis. p.n.e. nosila ranoarijsko ime ***Libbur***. Stoga je pradomovina liburnijskih predaka bila vjerojatno na tlu ranog Irana, izmedju Sogdije i Kurdistana.

3. Etnokulturno naslijedje Liburna medju Hrvatima

U nas se kroz sedam desetljeća Jugoslavije, pod dogmatskim pritiskom sveslavenstva moralo vjerovati da antički Iliri nemaju bitnoga utjecaja na današnju etnokulturu. Po toj dogmi bi antički Iliri iz obalnih lučkih naselja i otoka, već za Rimskog carstva ugravnom bili romanizirani, izmiješani i raseljeni. Ako su možda tu poneki neromanski Delmati, Liburni i Histri preživjeli Rimljane, potom su morali netragom nestati i pobjeći, u "velikoj seobi naroda" i poplavi ogromnih masa novodoseljenih zakarpatskih Slavena tj. Srbohrvata. Odnedavna se moguće antičko naslijedje tek u manjoj mjeri dopušta za neka zabačena plemena dinarskih štokavaca npr. u Crnoj Gori, ali nikako za Panoniju i pogotovo ne u primorju niti na otocima. Ustvari jedan od najbolje očuvanih kompleksa domaće antičke etnokulture liburnijskog podrijetla su u nas Kvarnerski otoci, iako to nije i jedini takav primjer, ali je dosad možda jedini razradjen objektivno i nepristrano bez slavenskih predrasuda. Domaći antički tragovi su tu više-manje očuvani u seoskom graditeljstvu, pučkim pjesmama, nošnji i kuhinji, arhaičnim govorima i nadasve u mitskim legendama antičkog podrijetla i predslavenskog sadržaja. Pripomena: glas **"y"** u staročakavskim govorima se izgovara kao muklo-preglašeno ü (npr. u njemačkom).

Od ranoantičkih Liburna pa do danas, diljem Kvarnera se već tri tisućljeća gradi "na suho" tj. slaganjem kamenja bez žbuke npr. sada brojne suhozidne *"gromače"*, zaštitni burobrani i stočne nastanbe - ***khomardi*** tj. krčke bunje, na kojima je nadasve osobit megalitni ulazni portal - *"urta"* od tri velika kamena bloka, kao i u Mikeni. U liburnijskim antičkim grobovima tipični i česti ukras su veliki metalni privjeski koji su puno rjedji i sitniji u inih Ilira - a sve do danas su se održali kao slični znakoviti ***praporci*** u hrvatskoj pučkoj nošnji. Liburnijski su brodovi bili većinom crno obojeni, a i kasnije su npr. Senjski uskoci uglavnom imali crne brodove. Antički pisci spominju za gornji Jadran i nadasve za Liburne, posvema crne domaće nošnje - a i danas u kvarnerskim selima trajnu crninu nose ne samo seoske žene, nego i mušarci kada se "ubleku po domaću". U nutarnjim brdskim selima na Krku, gdje je slabiji romanski utjecaj, još su očuvani prastari predslavenski nazivi za domaću nošnju koji su bar dijelom liburno-ilirskog podrijetla: *šwyta* (odjeća - nošnja), *šaluun* (kišni ogrtač - kabanica), *sjubaar* (zimska kožna bunda), *sekhaan* (ženska haljina), *bjeryt* (kapa s kukuljicom), *tumbaan* (ženski rubac), *hoye* (duge čarape), *prahale* (ukrasne vrpce), *sparužyna* (vratna ogrlica), *kaška* (narukvica), *žegnyl* (naušnica - privjesak) itd.

4. Liburnijsko pomorsko naslijedje u Hrvata

Pomorski Liburni su naselili upravo najvjetrovitiji kutak Sredozemlja u Kvarneru, gdje uzastopne velebitske bure haraju kroz veći dio godine izim ljeta. To je dobro poznato i starim piscima pa npr. Procopius navodi da uz iztočni Jadran strahovite oluje ponekad odnesu konjanika skupa s konjem i kovitlaju ih zrakom. Zbog te prirodne prisile, da bi tu mogli obstati Liburni su postali izkusnim pomorskim "vukovima", pa su u antici gradili najbrže i najčvršće brodove za olujno more. Jedno od najstarijih brodogradilišta u nas i na Sredozemlju, imali su Liburni do 5.st. pr.Kr. u svojoj vojnopomorskoj bazi Mala Luka (Portyć) na iztoku otoka Krka pod velikom gradinom *"Uri Koryntia"* nasuprot Senju, gdje su do danas vidljive kamene bitve za brodski privez, stražarske utvrde i sedam kamenih navoza po 14 X 5m za gradnju i popravak liburnijskih brodova. Liburnijske pomorske tradicije imitirali su potom i Rimljani da bi zavladali Sredozemljem, pa su svoje ratne brodove prozvali *"liburnae"* i za njih su Liburni postali glavni brodograditelji u velikim carskim arsenalima Ravenna i Aquileia. Izim toga, Liburni su već od rane antike razvili najveću brodsku raznolikost s bar pet specialnih plovila, kojih su se tipovi pa i nazivi u južnohrvatskoj tradiciji na Jadranu očuvali sve do danas (Wetter 1925, Krahe 1952, Panciera 1956, Della 1967) :

a) ***Drakkophoroi*** (drakari) su manji i brzi desantni brodići za olujno more na jedra i vesla, a slično se sve do danas na Kvarneru ratni brod naziva *dragaar.*

b) ***Gandeia*** (= gajeta) je pelaški naziv i vjerojatno najstariji tip broda u svijetu koji je u stalnoj uporabi ostao već kroz punih 4 tisućljeća, jer su ga rabili još Pelašti, pa Iliri i do danas Hrvati. Služio je za prijevoz i ribolov kao i danas gajeta.

c) ***Lembul*** (= naš leut, gr. *lembos,* lat. *lembus*) je u Liburna osobiti jadranski tip većega broda za ribolov, kao i današnji leut u Hrvata.

d) ***Galaia*** (galija, lat. *navis liburna*) bila je u Liburna najveći, teško naoružani bojni razarač s podvodnim pramčanim kljunom za probijaje neprijateljskog broda, na jarbolu s okovanom gredom tzv. aries ("ovan") za proboj tudje palube i obalnih utvrda, pa još s velikim artiljerijskim praćkama za izbacivanje kamenja brzom rotacijom na primorske gradove i tudje brodove. Ovaj liburnijski naziv galije održao se stoljećima za naoružane jedrenjake sve do pojave parobroda.

e) ***Paros*** (barka) je bila manja brodica na vesla za ribolov i lokalni prijevoz, kojoj je prvotni naziv staroegipatskog podrijetla *(baris).*

f) Kasnolatinski izvori spominju da su romanizirani Liburni iz carskih brodogradilišta već porinuli i prve brodove na mehanički pogon tzv. ***liburna rotata*** (brod na kotače) s bočnim kotačima na lopatice koje je tjerala volovska zaprega vrtnjom velikog vodoravnog kotača nasred palube - ali je gradnja prestala s propašću carstva. To je prototip mehaničkih brodova, odavno prije parobroda s kotačem u Americi. Stoga su jadranski Liburni bili najgenialniji brodograditelji prije parobroda, koji su već u antici pronašli i ostvarili bitna načela svjetske brodogradnje. S propašću Rima ova liburnijska tradicija nije prestala, nego se je logično nastavila u naslijedju naših primorskih čakavaca i bodula. Zbog ovog je naslijedja Hrvatska donedavno uoči Domovinskog rata, po izgradjenoj brodskoj tonaži bila prva u Europi i treća u svjetskoj brodogradnji, odmah nakon Japana i USA (Brajković 1972-89).

5. Reliktni neo-liburnijski govor *"Veyska zayk"*

Izim sjevernojadranskih toponima, liburnijsko jezično naslijedje u Hrvata se donedavna razmjerno najbolje očuvalo u tradicijskom pomorskom nazivlju, koje je tek dijelom bilo novoslavensko i romansko, a u velikoj mjeri prastaro i izvorno ilirsko-liburnijsko. Medjutim u jugoslavenskim pomorskim školama, svi takovi neslavenski izrazi u našemu pomorstvu koji su nepoznati i nerazuljivi kontinentalnim Srbima i Vukovim slavistima, odreda su šablonski progašeni stranim "romanizmima", pa ukinuti i izbačeni iz javne uporabe. Potom su zamijenjeni novoslavenskim kovanicama i čak kontinentalnim srbizmima, što je najgora sramota za hrvatsku etnokulturu. Uz već spomenute brodske tipove leut *(lembul)* i gajeta *(gandeia),* takvi su još proskribirani pomorski izrazi iz liburnijskog naslijedja, rašireni u naših čakavaca duž Jadrana, npr. *arta* ("rt"), *bavul* (brodski sanduk, "kontejner"), *garma* (obalna špilja), *garmada* (klisurasti rt), *mrkenta* (obalna crta od plime do oseke), *reštija* (olujna morska pjena), *surga* (sidrenje), *surgat* (usidriti), *šajat* (dići sidro ili mrežu), *škar* (obalni navoz, "škver"), *šijun* (orkanska oluja), *šijunat* (pustošiti olujom), *zibrit* (olujno puhati) i *zibritva* (zavijanje vjetra).

Uže su ograničeni liburnijski izrazi uglavnom na Kvarnerskim otocima još *dragaar* (ratni brod, drakkophoros), *kukuur* (močvara, laguna), *navakyr* (kapetan, pomorac), *oršaan* (brodogradilište), *skopaal* (otok, školj), *šundar* (gusar), *šundrakyr* (gusarski vojvoda), *urinj* (tutanj olujnog mora) itd. U liburnijsko jezično nasljedje spadaju i arhaični patronimi (prezimena i nadimci) dijelom još očuvani na Kvarnerskim otocima. Takvi su prastari obiteljski nadimci ili na domaćem *"urudbi"* vjerojatno liburnijskog podrijetla na Krku npr. *Batja, Hayana,* ***Sune***, *Šamana, Ureša, Yenda, Yošamya* itd. Ovi se pradavni krčki "urudbi" dijelom nasljedjuju i po ženskoj lozi, što je tu pravilo ako je muški predak doseljen izvan Kvarnera. Pripomena: iz tehničkih je razloga ovdje čakavski naglasak u riječima označen podvčenim slogom.

Povrh toga, u nutarnjim je brdskim selima na otoku Krku još u malobrojnih starosjedilaca *(Veyane)* očuvan prastari lokalni govor *Veyska zayk,* osobito pod najvišim otočnim vrhom u kaštelu *Batomaal,* kojega je i sam naziv ilirski: ***Batoni malum*** = Batonovo brdo. Još donedavna do sedamdesetih godina, vejski se govorilo i u susjednim brdskim selima Šuraay, Gorynka itd. Očuvana vejska toponimija na iztoku Krka od Vrbnika do Stare Baške, pa na sjeveru Raba (Supetar-San Marino) i duž velebitske obale Klenovica - Jurjevo, kao i oskudna sjećanja domaćih staraca upućuju da je i tamo još do početka našeg stoljeća bar dijelom bila očuvana liburnijska etnokultura i vejski govor, pa ih je izbrisao tek jugoslavenski unitarizam i štokavizacija. Slično izumiranje prijeti i drugim reliktnim pradialektima u Hrvatskoj kakvi su *Kyrska beseda* u gorskim selima uz Bitoraj, pa *Brajska besyda* na Ćićariji i *Baegnjunska prakajkavica* u Hrvatskom Zagorju itd.

Veyska zayk se zove po staromu domaćem imenu ***Veya*** za Krk, što ne mora biti iz romanskog "Veglia" kako to hoće slavisti, jer to je kasnija mletačka romanizacija poznata tek nakon Porfirogeneta. Vjerojatnije je ranoarijsko-praindoeuropsko podrijetlo kao ***Veyah*** u Vedama i ***Vaejo*** u Avesti (= domovina, zavičaj), a slično je i sada na vejskom: *veye* (rodno mjesto, zavičaj), *veyaan* (zemljak, sunarodnjak) i *veyanska* (zavičajni, izkonski). Medju 12.000 dosad popisanih vejskih riječi na Krku, 42% su slične kao u drugih jadranskih čakavaca, a 18% kao u kontinentalnih kajkavaca, dok je jedva 3% slično štokavskom standardu. Od ostalih je 12% romanskih i 8% novi tehnički internacionalizmi. Preostalih

18% su bitno različite od većine europskih jezika i najvjerojatnije su specifično liburnijsko naslijedje, a to su uglavnom pradavni arhaizmi blizki prapovijestnim riječima u samskritu, pa hetitskom, mitanskom, akadskom i sumerskom prajeziku (usp. Ognjište 7/1996). Udjel zajedničkog ilirskog naslijedja teže je odrediti, jer su to širi arhaizmi uklopljeni i u druge čakavske govore uz Jadran, pa su tu iskazani u spomenutih 42%. Znakovito je, da je domaći Veyska zayk gramatički bitno različit i ima samo 7% zajedničkih riječi s bivšim romanskim dijalektom "Vegliotto" iz grada Krka. To pokazuje da taj gradski romanizam vjerojatno nije izvoran na Krku kao Veyska zayk, nego tek kasnije uvezen s mletačkim doseljenicima tj. slično kao što je potom u istom Krku, takodjer kao strani vlaški jezik u Jugoslaviji uvezen i "srpskohrvatski" Vukopis s jedva 4% sličnosti.

Od svih naših dijalekata se Veyska zayk oštro izdvaja cijelim nizom osobitosti. To je u nas jedini živi govor s redovnom uporabom osobitog gramatičkog člana ispred imenica: odredjeni je ***sey*** (= der, the, le), a neodredjeni *uon*, plural *une* (= ein, a, un). Kao jezični trag liburnijskog matrijarhata, izim uz živa bića su pridjevi uz ostale nežive imenice redovno u ženskom rodu, a takodjer sve vejske zamjenice i pridjevi imaju u pluralu uvijek samo ženski oblik. Za plural muških imenica je osobit nastavak ***-oj,*** za ženski plural ***-aj,*** a u srednjem rodu ***-je*** ili ***-ja.*** Glagoli u konjugaciji tvore posebne orientalne oblike *optativ* i *necesativ* kao u azijskim jezicima Blizkog iztoka, koji su nepoznati u europskim jezicima. Od svih slavenskih jezika različit je vejski superlativ pridjeva, gdje nema prefiksa „naj-“ nego posebni liburnijski predmetak *sion-*, a isti prefiks sion- je i pred augmentativom imenica bez slavenskih nastavaka -ina i sličnih (veyski *sion*, plur. *seune* = svekolik, cjelokupan). Vejski je naglasak većinom na kraju riječi (poput francuskoga) i u njemu izostaju glasovi *č, dj, dž* i *lj*, a nazočni su posebni glasovi ***kh, bj, sj, tj, zj, w, y*** i obilje dvoglasa ***aa, uu, uo, oa*** itd. Veyska zayk u krčkih gorštaka je najvjerojatnije reliktni, čakavizirani liburnijski jezik, potom još dijelom preslojen slavenskim i iranohrvatskim primjesama.

6. Liburnijske povijestne legende „*Veyske Povede*“

Izim starinskih poslovica i pučkih pjesama, u vejskom etnokulturnom naslijedju krčkih gorštaka dijelom je očuvan i bogati mitski ciklus od desetak krčkih legenda *"Veyske Povede"* od kojih je dosad zapisano njih devet, dok ostale već nestaju na rubu zaborava, kao npr. Legenda o oceanskim kitolovcima... *(Poveda od kulapneh orkaturih ...)*, čiji je sadržaj dosad većinom izgubljen. U njima je na mitski način prepričana predhistorija, pa antička i srednjovjeka povijest Kvarnera. Vjerojatni je redoslijed zbivanja tih legenda:

1. *„Poveda od Mantratje tar slova Šalamunova“* (Legenda o aždaji i znaku Solomunovu) opisuje stvaranje svijeta, gradju nebesa, borbe bogova i zmajeva.

2. *"Poveda od Hayebaja tar mantra od dazdja"* (Legenda o Kišom duhu i zazivu kiše) prikazuje prastare animističke rituale dozivanja kiše pri ljetoj suši.

3. *"Poveda od **Yndrah** kay parsjute **restu**"* (Legenda o Indiji gdje rastu pršuti) govori o bajoslovnoj zemlji Indiji kao zemaljskom raju na istoku.

4. *"Poveda od Bakodloaka tar **mićeh** Malytjah"* (Legenda o Prabiku i sitnim patuljcima) je odraz arianskog mitraizma.

5. *"Poveda od Mataneh navakyrah tar žloatneh yanaac"* (Legenda o pomorskim Matanima i zlatnim ovcama) opisuje naseljavaje Kvarnera brodovima iz Crnog mora.

6. *Poveda od šundrah kiesu zivarnule Uri-Kuoryta"* (Legenda o gusarima koji su razorili Korintiju) prikazuje davne borbe kod Troje i Korinta i izgradnju gradova.

7. *"Poveda od kruola Zminivera tar Zarjah Harwatjeh"* (Legenda o kralju Zvonimiru i hrvatskom grbu) opisuje Hrvatsko kraljevstvo i gradnju zadužbine Sv. Lucije.

8. *"Poveda od kruola Belova tar pašoglaveh Uobrah"* (Legenda o kralju Beli i kosookim Tatarima) govori o ratu s Tatarima i paljenju svetih vatra na brdima.

9. *"Poveda od Frangipanah tar nevyrneh Mletianah"* (Legeda o Frankopanima i nevjernim Mlečanima) prikazuje sukobe hrvatskih Frankopana s Venecijom.

Ovom legendom završavaju najmladje *Veyske Povede* do 15. st., odkad se ta reliktna veyska etnokutura postupno počinje gasiti, sve do današnjih zadnjih preostataka koji su neposredno pred izumiranjem (usp. pobliže: TOMAŠIĆ i LOVRIĆ 1997).

"Veyske Povede" opisuju i naš predkršćanski panteon s dvadesetak mitskih likova, božanstava i demona, medju kojima su njih 4 liburnjska pomorska božanstva: *Khulap* (bog plovidbe kao Posejdon), *Šyuun* (orkanski zloduh brodoloma), *Orkuul* (čudovište velekit) i *Macyć* (dobri duh ribolova). One još spominju oceanski kitolov *"orkulatva"* i ranije plovidbe do prekooceanskih kontinenata i dalekih naroda pod prastarim liburnijskim imenima: *Semeraye* (Amerika), *Semerane* (Indijanci), *Semerne Helami* (Ande), *Ur-Semerna* (Mexico ?), *Vela Tohor* (Grenland), *Sion-Khulap* (Pacifik), *Polnebje* (Australija), *Skopje Zihodne* (Japan ?), *Ur-Zihodna* (Peking ?) itd. Spram inih Slavena tek sa seljačkim bajkama i srednjovjekim sjećanjem, naše su "Veyske Povede" po svome stilu, obsegu i sadržaju jedine uzporedive s nordijskim Sagama i staroindijskim Vedama. Ovo je najbogatiji epski ciklus u hrvatskoj etnokulturi, u kojem je na slikovit pučki način kroz više tisućljeća predaje sažeto naše narodno pamćenje o jadranskoj i ranohrvatskoj povijesti i mitologiji. Zato ga svakako treba pobliže poredbeno proučiti kao mogući pokazatelj naše prapovjesti i etnokulturnog izkona.

7. Srednjovjeka doselidba Iranohrvata

Kasnije se u 6. st.n.e. doseljuju na Jadran iz Azova takodjer i Iranohrvati (tzv. Crveni Hrvati), koji su bar dijelom doplovili morem preko Bospora, Peloponeza, Krete i Apulije do Dalmacije. Odonda su njima srodni ranoarijski Liburni kroatizirani i danas oni čine značajan dio populacije otočnih Hrvata ili tzv. Bodula, s tragovima antičke kulture Liburna u jadranskom otočnom fokloru i osobito u arhačnom "bodulskom" dijalektu **cakavica**, koji je u Europi jezično najbliži ranoarijskim tekstovima iz Aveste. Jače slavizirani, karpatski Hrvati iz Bijele Hrvatske stižu najzadnji do Jadrana tek krajem 8. st., a od njih uglavnom potječu sjeverniji i kontinentalni Hrvati od Slavonije do Istre. Slavizacija južnih primorskih i otočnih Hrvata je kasnija i postupna, naročito zbog selidbenih miješanja nakon turskih provala i najviše prisilnom slavizacijom svih bespravnih Neslavena u donedavnoj Jugoslaviji kroz izkrivljenu školsku povijest i nametnuti, novokomponirani "srpskohrvatski" jezik pravoslavnih Vlaha iz BiH.

ZAKLJUČAK

Nakon antičkih Grka, Hrvati su još jedini drugi narod u Europi koji već od rimske antike imaju pismeno potvrdjene dokaze kontinuiteta svojeg etničkog imena i političkog ustroja: Tanais oko god. 200, Orosius 418, Zacharias 559, itd. Spomenuti nadpisi iz Tanaisa dokazuju da kroz tih 1.800 god. postoji državnopravni kontinuitet hrvatskog Sabora, koji je odonda pa sve do danas ostao političko-organizacijskim izrazom hrvatske državnosti i demokracije. Iz svega spomenutog je jasno, da je odavno prije Slavena, na sjeveroiztoku Crnoga mora od 2.- 6. st. živio poseban primorski narod Iranohrvata, za koji većina neutralnih inozemnih iztraživača priznaju da su to rani predslavenski predci sada slaviziranih Hrvata. Sjedište im je luka Tanais na Azovu, tu imaju vijećnicu, gradonačelnika i parlament, gdje je već zasjedao ranohrvatski Sabor, a naša državna elita je uz iranosarmatski pisala i na grčkom. Zato se na **1.800-obljetnicu** otisak te ploče mora postaviti i na zgradu današnjeg hrvatskog Sabora. Zbog našeg života oko Azovskog mora i Krima, ovi su antički Hrvati već tada bar dijelom bili pomorci i ribari. Zato su Iranohrvati doseljeni na Jadran već prije Slavena donesli antičko pomorsko nazivlje iranogrčkog podrijetla, a nisu sve to "venecijanski romanizmi" kako nam podmeću kontinentalni vukovci, pa ih ukidaju i izbacuju iz uporabe jer nisu slavenski i zamjenjuju ijekaviziranim srbizmima. Naprotiv su svi ti iranohelenizmi u nas puno stariji od vukovskih balkanizama, pa bi bilo logičnije pobacati iz hrvatskoga te novonametnute vukovizme, kao stvarne jugoslavenske barbarizme.

SAŽETAK *(Summary)*

Najstariji još nesigurni klinopisi u svezi prahrvatskih predaka potječu od 23. stoljeća p.n.e. iz doba cara Sargona, npr. pečat akadskog vazala **hurru Tišatala** iz Urkiša u Siriji. Prvi razmjerno sigurniji tekst od samih Prahrvata je glasoviti (u nas zatajen) klinopis mitanskog kralja **Dušrata** iz **1.375** p.n.e. poslan njegovom zetu, egipatskom faraonu Amenofisu IV, u El-Amarni. U njemu se dvaput na domaćem huritskom jeziku navodi ime mitanske države i naroda kao ***Hurrwuhé***, što je blisko izvornom imenu Hrvata (kajkavski *Horvati*, čakavski *Hervate*, na Krku *Harvatje)*. Takodjer na huritskom području je u vladarskoj palači **Yadnana** nadjen iz **1.650** p.n.e. i simbol crveno-bijele šahovnice sličan hrvatskom grbu. U nizu zapisa se ranoarijska mitanska dinastija nazivala ***Maryanni***, a i srednjovjeki hrvatski admirali na Jadranu imaju titulu ***"dux Marianorum"***, pa i danas se staročakavski za admirala na Krku kaže ***marjakyr***. Takodjer i u Kvarneru očuvane epske legende *"Veyske Povede"* uzastopno spominju pradavne *"Matane navakyre"* (pomorske Mitane) koji su nekoć doplovili iz Azova preko Crnog mora do Jadrana i tu osnovali otočna naselja.

Potom u 7. i 6. st. p.n.e. carski anali Urarta iz Armenije spominju svoju vojsku **"Huratina"** i bojovnike **"Huratele"**, možda isto u svezi s Prahrvatima. Zatim u 5. i 4. st. slijedi desetak zapisa od perzijskih Ahemenida koji spominju vazalni narod **Harauvati** i njihovu zemlju **Harauvatya** (Afganistan). Kasnije je na grčkom zapis od antičkih Hrvata na zgradi sabornice iz luke ***Tanais*** na Azovskom moru oko 200. n.e., koji navodi **SYNODOS HOROUATHON** (= skupština Hrvata) s popisom iranohrvatskih (predslavenskih) imena predsjednika i članova našega antičkog Sabora i na kraju se ponovo spominje **Horoathou** (Hrvata) - original br. 445 je u Arheološkom muzeju St.Peterburg. Tada su Slaveni u pisanoj povijesti još nepoznati, a indoarijske Iranohrvate uz Azov i Krim ponovo navode **Orosius Presbyter 418.** kao ***Horites*** i **Zacharias Rhetor 559.** kao ***H r w t s***.

Izuzev Herodotove mitske Mede na Balkanu, najranija indoiranska etnogrupa koja je arheološki i pismeno sigurno stigla do Jadrana, bili su ranoantički **Liburni *(Libyrnides)***, po srodnosti izmedju ranoarijskih Sogdiana i Pragermana. Pri ranoarijskoj raselidbi u 12. st. p.n.e. iz prednje Azije, oni već kao pomorci iz Azova kroz Crno more i Mediteran plove do Jadrana i tu naseljuju većinu otoka, pa su od 9.-4. st. stvorili prvu u Hrvatskoj političko-državu organizaciju ***Libyrnike Thalassokratia***, koja vlada cijelim Jadranom prije Grka i Rimljana. Svojom razvijenom etnokulturom, brodovljem tipa **drakkara**, posebnim oružjem, Sunčevim ritualom i drugačijim antropotipom, Liburni se najjasnije razlikuju od ostalih kasnijih Ilira na Balkanu, koji su šireg indoeuropskog podrijetla i doseljeni sa sjevera.

Kasnije se u 6. st.n.e. doseljuju na Jadran iz Azova takodjer i Iranohrvati (tzv. Crveni Hrvati), koji su bar dijelom doplovili morem preko Bospora, Peloponeza, Krete i Apulije do Dalmacije. Odonda su njima srodni ranoarijski Liburni kroatizirani i danas oni čine značajan dio populacije otočnih Hrvata ili tzv. Bodula, s tragovima antičke kulture Liburna u jadranskom otočnom fokloru i osobito u arhaičnom "bodulskom" dijalektu ***cakavica***, koji je u Europi jezično najbliži ranoarijskim tekstovima iz Aveste. Jače slavizirani, karpatski Hrvati iz Bijele Hrvatske stižu najzadnji do Jadrana tek krajem 8. st., a od njih uglavnom potječu sjeverniji i kontinentalni Hrvati od Slavonije do Istre. Slavizacija južnih primorskih i otočnih Hrvata je kasnija i postupna, naročito zbog selidbenih miješanja nakon turskih provala i najviše prisilnom slavizacijom svih bespravnih Neslavena u donedavnoj Jugoslaviji kroz izkrivljenu školsku povijest i nametnuti, novokomponirani "srpskohrvatski" jezik pravoslavnih Vlaha u BiH.

U prilogu je prijevod i preslika grčkog nadpisa iz antičke zgrade ranohrvatskog parlamenta u azovskom Tanaisu oko god. 200 po Kr. (original: St. Peterburg no. 455).

NAJVAŽNIJA LITERATURA

BATOVIĆ, Š. 1982: Kultura starih Liburna. Dometi, 12: 1 - 40, Rijeka.

BAUER, A. et al. 1993: Tko su i odakle Hrvati (revizija etnogeneze). Društvo za proučavanje etnogeneze, 104 p., Zagreb.

BOYCE, M. 1988: The Marianni of Mitanni. Bsch. Orient. 50 / 3: 508 - 526.

BRAJKOVIĆ, V. 1972-1989: Pomorska enciklopedija I - VIII. Leksikografski zavod, Zagreb.

DARAYAVAUSH Hakkamanish, 519 BC. (in König, F.W. 1938): Relief und Inscrift des Königs Dareios I. am Felsen von Bagistan. Leiden.

DELLA, J. 1967: Origin and nature of Illyrian piracy. Historia 16/3: 344-358, Wiesbaden.

HEKATAIOS: *Periegesis*, Miletos ca. 500 B.C.; in Fragmenta historicorum Graecorum I, Paris 1874.

HERES, T. 1990: Hrvatsko ime u prošlosti i sadašnjosti. Revija Marulić 3: 291 - 307, Zagreb.

KHUDAD Al-Alam: The Provinces of the World. In V. Minorsky (1837): Persian geographers, London.

KRAHE, H. 1952: Griechisch *lembos,* eine illyrische Schieffbezeichnung. Gymnasium 1/ 59.

KROCH, K. 1995: Predslavenska Crvena Hrvatska pod sarmatskim Horitima u Ukrajini (374.- 992. god.). Ognjište 6: 71 - 77, Karlovac - Zagreb.

LATYŠEV, V. 1890: Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini, vol. II., 430 - 455, Petropoli.

LOVRIĆ A.-Ž., HORVAT-MILEKOVIĆ, M. 1996: *Veyska Zayk* (Antičke epske legende na ranohrvatskom prajeziku krčkih gorštaka). Ognjište 7: 166-174, Karlovac-Zagreb.

LOVRIĆ M., LOVRIĆ A.Ž. 1998: *Synodos Horouathon,* 1800-obljetnica Hrvatskog državnog sabora. Hrvatski književni list, 32: 8 - 9, Karlovac - Zagreb.

LOVRIĆ, M. 1999: Začetak i suton hrvatske pomorske baštine. Hrvatsko slovo V/ 220: str. 13, Društvo hrvatskih književnika, Zagreb.

OROSIUS Presbyter, 418: Compendium Historiae Mundi. In J. Bosworth (Compendious history of the World, vol. I/1), London 1855.

PANCIERA, S. 1956: Navis liburna. Epigraphica, 18: 130 - 156.

PARROT A., NOUGAYROL C. 1948: Un document de fondation hourrite. Revue Antiq. 42: 1- 20.

PORPHYROGENETOS, K. 948 - 952: De administrando imperio. Byzantine center, Dumbarton (reprint).

SAKAČ, S.K. 1942: Historijski razvoj imena Hrvat od Darija I. do K. Porfirogeneta (522. pr.Kr- 959. po.Kr.). Život 23 / 1: 3 - 20, Zagreb.

SARDURI Khaldi, 735 BC.: Annales Meher - Dur. (in Melkišvili, C. 1960-1971). Urartskie klinoobraznie nadpisy, I-II: 1 - 533, Akademija Nauk Moskva.

STEINKELLER, P. 1982: Historical geography of Iran in 3rd Millenium BC. Zeit. Arch. 72: 236 - 265

STIPČEVIĆ, A. 1974: Iliri (povijest, život, kultura). Školska knjiga 246 p., Zagreb.

SUIĆ, M. 1956: Granice Liburnije kroz stoljeća. Radovi JAZU - Zadar, 2: 273 - 297.

TOMAŠIĆ F., LOVRIĆ, M.1997: Arhaična pučka predaja u „cakajšćini“ brdskih sela na otoku Krku. Čakavska rič, 25: 167 - 199, Split.

TUSHRATTA Mitanni, 1375 BC.: Epistolae I - II, Amarna (in Astour, M. 1978: Revue hittite et asianique 34: 1 - 22), Klincksieck Paris.

VAUX, R. 1957: Les Hourrites de l' histoire et les Horites de Bible. Rev. Bibl. 74: 481 - 503.

VETTER, E. 1925: Eine illyrische Schiffsname. Mitteil. Klass. Philolog. 2: 75 - 77.

YOŠAMYA M., YOŠAMYA Z. 1998: Podrijetlo Liburna i njihovo etnokulturno naslijedje u Hrvata. Ognjište 9: 175 - 187, Karlovac - Zagreb.

YOŠAMYA, M. (M. Lovrić) 1999: Ranohrvatski helenizmi i bizantinski standard. Hrvatsko slovo V/203: str. 13, Društvo hrvatskih književnika, Zagreb.

ZACHARIAS Rhetor, 559: Historia Ecclesiae. Reprint in: Zbornik akad. D.B. Grekovu, Akad. Nauk Leningrad.

NIZ STAROISTOČNIH DINASTIJA,
koje su zapisale
predslavenske Hrvate
od 16.- 3. st.

(* *vladari s tekstom o Prahrvatima*)

I. MITANSKA dinastija Marjana: Mezopotamija 16.- 13. st., prijestolnica Wassugânni

1. **Sutárna**, do 1527: začetnik dinastije u Kurdistanu, oslobodio se Hetita
2. **Bratárna**, 1527 - 1500: samostalno kraljevstvo proširio do Tigrisa i Libanona
3* ***Sawušátar,*** 1500-1463: širi državu do Palestine, rat s Egiptom, gradi luku **Arwâta**
4. **Šutatárra**, 1463-1435: šogor faraonu Amenofisu III, savez s Egiptom = velesila
5. **Artatâma**, 1435-1411: polubrat Amenofisa, zauzeo Asiriju, najveća huritska država
6. **Artasumâra**, 1411 - 1382: dinastički sukobi, slabljenje i manja država, ubijen
7* ***Dušrátta,*** 1382-1342: polubrat Amenofisa III, savez s Egiptom, zapis naroda **Hurwuhé**
8* ***Akitéšub,*** 1342-1333: rat s Hetitima i zarobljen, zapis ratnika **Maryanni-Aruhatti**
9. **Kurdiwâza**, 1333 - 1325: borbe s Hetitima i slabljenje države
10. **Mattiwâza**, 1325 - 1290: pad Wasugana, zarobili ga Hetiti i postaje im vazal
11. **Puduheba**, 1290 - 1282: kraljica, udana za hetitskog cara i državna unija
12. **Urhitéšub**, 1282-1278: zadnji huritsko-hetitski kralj, Asirci pokorili Hurite

II. KALDEJSKA dinastija: carstvo Urartu u Zakavkazju, glav. grad Turušpa 9.-6. st.

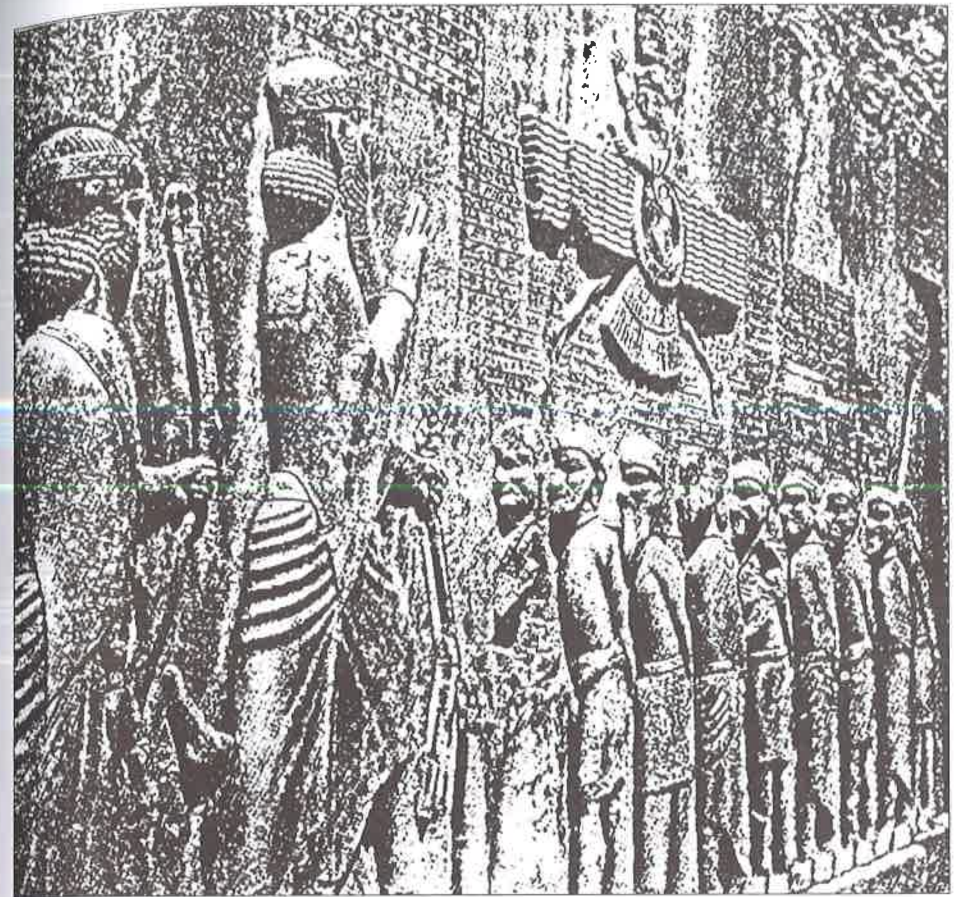
1. **Laptur**, 857 - 843: začetnik dinastije i asirski vazal u Kurdistanu
2. **Sarduri I,** 843-828: oslobodio se Asirije i samostalno carstvo u Zakavkazju
3. **Išpuína**, 828 - 810: proširio državu od Kavkaza sve do Kurdistana
4. **M e n u a**, 810 - 781: najveće Urartsko carstvo, porazio i zauzeo Asiriju
5. **Argíšti I,** 781 - 753: carstvo od Eufrata do Kavkaza, Crnog i Kaspijskog mora
6* ***Sarduri II,*** 753-735: reorganizacija države, vojska **Huratina** i ratnici **Huratele**
7. **Russa I,** 735 - 714: slabljenje carstva, napadi Asiraca i poginuo u boju
8. **Argíšti II,** 714 - 685: bojevi s nomadskim Kimerima preko Kavkaza
9. **Ŗussa II,** 685 - 670: obnova, demokratizacija i jačanje države
10. **Eriménna II,** 670 - 646: stabilizacija kraljevstva i blagostanje
11. **Sarduri III,** 646 - 610: u savezu s Babilonom konačno uništenje Asirije
12. **Russa III,** 610 - 597: poginuo u provali nomadskih Skita preko Kavkaza
13. **Sarduri IV,** 597 - 585: propast države i uvrštena u Perzijsko carstvo.

III. Perzijska dinastija AHEMENIDA u Iranu:
vazalna pokrajina *Harauvatya* (Afganistan)

1. Kir I, 640 - 600: utemeljena vazalna dinastija Ahemenida u Medijskoj državi
2. Kambis I, 600 - 559: perzijski Ahemenidi su još vazali Medijaca
3. Kir II, 559 - 529: osnutak prvoga Perzijskog carstva, pobijedjeni Medijci
4. Kambis II, 529 - 522: povećanje Perzijskog carstva i osvojenje Egipta
5* *Darije I,* 522-486: najjače carstvo, zapisi naroda **Harauvatiš** i zemlje **Harauvatya**
6* *Kserks I,* 486 - 464: prijestolnica Persepolis, u palači zapis naroda **Harahvatiš**
7. Artakserks I, 464 - 424: izgradnja prijestolnice Susa i kraljevske palače
8. Kserks II, 424 - 423: dinastičke borbe i slabljenje carstva, odvajanje satrapija
9. Darije II, 423 - 404: gušenje pobuna i obnova carstva, odvojio se Egipat
10* *Artakserks II,* 404 - 359: obnova prijestolnice Susa, zapis naroda **Aruhatti**
11. Artakserks III, 359 - 338: zadnja obnova i jačanje carstva, opet zauzeo Egipat
12. Arses, 338 - 336: slabljenje države, odvajanje satrapija, prvi napad Makedonaca
13. Darije III, 336 - 331: Aleksandar Makedonski zauzeo Perziju, kraj dinastije

IV. Arijska dinastija SAUROMATA: vazali Rima,
zapisi *Horouathos* na Azovu 2.- 3.st.

1. Tiberios Iulios Sauromates I, 93-123: začetnik dinastije i Sarmatskog kraljevstva
2. Tiberios Iulios Kotys II, 123 - 132: saveznik rimskoga cara Trajana.
3. T. I. Roimetalkes,132 - 154: saveznik rimskoga cara Hadriana.
4* *T. I. Sauromates II,* 175-211, 2 grčke ploče u Tanaisu: **Horoathos i Synodos Horouathon**
5* T. I. Reskoupor II, 212 - 228, saveznik rimskoga cara Alexandra Severa.: **Horouathos**
6. T. I. Sauromates III, 229 - 234: slabije poznati vladar.
7. T. I. Inintymaios, 235 - 240: slabo poznati vladar izim imena.
8. Farsanz Reskoupor IV, 240 - 261: počela selidba naroda, dolazak germanskih Gota
9. T. I. Reskoupor V, 262 - 276: slabije poznati vladar, selidbe naroda.
10. T. I. Teiranes, 275 - 279: saveznik rimskoga cara Konstantina.
11. Radams Reskoupor VI, 303-341: napadi Gota i pad Sarmatskog kraljevstva

Klinopisni reljef Darija I. iz 519. p.n.e. na stijeni Bagistana, sa zapisom vazalnog naroda Harauvati

P R I L O G :

Doslovni hrvatski prijevod (bez slavističkih "prerada i tumačenja") iz starogrčkog izvornika prvog dokumenta na tlu Europe o antičkim Hrvatima i našem saboru - original je u **Arheološkom muzeju St. Peterburg, reg. br. 445 iz luke Tanais na Azovskom moru** oko god. 200 n.e.: podvučeno = predslavensko - neromanska imena perzijskog podrijetla, ... = oštećeni nečitki dijelovi, *?* = teže čitljive riječi.

Bože Svevišnji, udijeli blagoslov !

Za kraljevanja pobožnoga kralja Tiberija Julija Sarmata, prijatelja rimskog Cara i Rimljana, skupština je potvrdila (proglasila) Julija Sahada kao čelnika *HRVATSKOG SABORA (= SKUPŠTINE HRVATA)* . . . i sabornike Ardariska Sinegdemona i plemića Diagora . . . . i svećenika Hofrazma Forgabaka i čelnika mladeži Demetrija Apolonija i čelnika gimnazije Bazilija Theonika i bilježnika Atta Heraklida u skupštini. Ostali sabornici: Ardarisko Zenodot, Demetrije . . . . . , Liman Fid, Midak Stiran, Asklepiad Valerije, *(?* plemić) . . . . Demetrije, Menestrat Likisko, ... , Diofant Deio, Poplios . . . . . . , Heraklid nasljednik, ... Demetrije, Afrodizije Hrizerot, Faldaran Apolonije, Filip . . . . . , Kalos Atenije, Kofarno . . . . . . , Tripun Andromen (darovatelj *?)* . . . . . . *HRVATA*, Theotim Psilarion, ... *(?* svećenik) Evios Rodon, Heraklid Atta, Aristodem . . . . Sahad . . . . . . , prijatelj . . . . . . , Zortin Belik, Rada Fadinam, ... Ardarisko, ... Hariton Arathes . . . . . . (dalje oštećeno).

Dne . . . . . mjeseca Lo . . . . . (oštećeno).

ΘΕΩ ΥΨΙΣΤΩ . ΑΓΑΘΗΙ ΤΥΧΗΙ.

ΒΑΣΙΛΕΥΟΝΤΟΣ ΒΑΣΙΛΕΟΣ ΤΙΒΕΡΙΟΥ ΙΟΥΛΙΟΥ ΣΑΥΡΟΜΑΤΟΥ ΦΙΛΟΚΑΙΣΑΡΟΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΡΘΜΑΙΟΥ ΕΥΣΕΒΟΥΣ, Η ΣΥΝΟΔΟΣ Η ΠΕΡΙ ΙΕΡΕΑ ΙΟΥΛΙΟΥ ΣΑ ...ΧΑΔΟΥ ΚΑΙ ΠΑΤΕΡΑ ***ΣΥΝΟΔΟΥ ΧΟΡΟΥΑΘΩΝ*** .... ΚΑΙ ΣΥΝΑΓΟΓΟΝ ΑΡΔΑΡΙΣΚΟΝ ΣΥΝΕΓΔΕΜΟΥ ΚΑΙ ΦΙΛΑΓΑΘΟΝ ΔΙΑΓΟΡΑΝ ... ΒΛΩΝΑΚΟΥ ΚΑΙ ΠΑΡΑΦΙΛΑΓΑΘΟΝ ΧΟΦΡΑΣΜΟΝ ΦΟΡΓΑΒΑΚΟΥ ΚΑΙ ΝΕΑΝΙΣ–ΚΑΡΧΕΝ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΥ ΚΑΙ ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΕΝ ΒΑ–ΣΙΛΕΙΔΗΝ ΩΕΟΝΕΙΚΟΥ ΚΑΙ ΑΤΤΑΝ ΗΡΑΚΛΕΙΔΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ ΣΥΝΟΔΟΥ .... ΟΙ ΛΟΙΠΟΙ ΘΙΑΣΣΙΤΑΙ .... ΑΡΔΑΡΙΣΚΟΣ ΖΗ–ΝΟΔΟΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ .... ΟΥ ΛΕΙΜΑΝΟΣ ΦΙΔΑ ΜΙΔΑΗΟΣ ΣΤΥΡΑΝΟΥ ΑΣΚΛΗΠΙΑΗΣ ΟΥΑΛΕΡΙΟΥ
.... ΟΔΑΝΟΣ ΔΕΜΗΤΕΡΙΟΥ ΜΕΝΕΣΤΡΑΤΟΣ ΛΥΣΙΚΟΥ
.... ΙΚ .... ΧΟΥ ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ ΔΕΙΟΥ ΠΟΠΛΙΟΣ
.... ΔΑ ΗΡΑΚΛΙΔΕΣ .... ΕΠΙΓΟΝΟΥ ΙΑΡΔΟ –
.... ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΑΦΡΟΔΕΙΣΙΟΣ ΧΡΥΣΕ –
ΡΩΤΟΣ .... ΦΑΛΔΑΡΑΝΟΣ ΑΠΟΛΛΟΝΙΟΥ ΦΙΛΙΠΠΟΣ
....ΝΟΥ ΚΑΛΟΥΣ ΑΘΗΝΙΟΥ ΚΟΦΑΡΝΟΣ
.... ΤΡΥΦΩΝ ΑΝΔΡΟΜΝΟΥΣ
.... ***ΧΟΡΟΑΘΟΥ*** ΘΕΟΤΕΙΟΣ ΨΥΧΑ –
ΡΙΩΝΟΣ .... ΔΙΒΑΛΟΣ ΦΑ .... ΕΥΙΟΣ ΡΟ –
ΔΩΝΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΔΕΣ ΑΤΤΑ .... ΑΡΙΣ –
ΤΟΔΗΜΟΣ ΤΟΥ ΔΕΙΝΟΣ .... ΑΧΟΣ ΣΑ ....
ΚΟΣ .... ΦΙΛΟ ....
ΟΡΑΝ .... ΖΩΡΘΙΝΟΣ ΒΕΛΛΙΚΟΥ ....
ΡΑΔΑ .... ΦΑΔΙΝΑΜΟΥ ....
ΜΙ .... ΜΑΣΤΟΥ ....
ΠΟ .... ΟΣ ΑΡΔΑΡΙΣΚΟΥ ....
ΦΙΔ .... ΝΟΙ ΧΑΡΙΤΩΝ ....
ΑΡΑΘΗΣ ....
.... ΕΝ ΤΩ .... ΕΤΕΙ ΚΑΙ ΜΗΝΙ ΛΩΩ ....

Preslik grčkoga teksta na ploči iz Tanaisa na Azovskom moru oko god. 200 n.e., sa zapisom naziva **SYNODOS HOROUATHON** *(= Hrvatski Sabor)*

REDOSLIJED 16 PRAPOVJESTNIH I ANTIČKIH IZVJEŠĆA O PREDSLAVENSKIM HRVATIMA

Sequence of 16 protohistoric and classical documents on the pre-Slavic early Croats

1) 1375. p.n.e., klinopis huritskog kralja DUSHRATTA Mitanni iz Amarne: ime ove države je **Hurrwuhé - Hillaku** (prvi dokument sličan Hrvatima)

2) 735. p.n.e., klinopisni anali iz groba urartskog cara SARDURI Khaldi u stijeni Mher-Dur nad jezerom Van: carska garda **Hurati,** ratnici **Huratele** i vojska **Huratina** (352.000 pješaka, 3.600 konjanika i 92 bojnih kola)

3) 522. p.n.e., perzijski klinopis DARIJA I. na planinskoj stijeni Bagistana: 22. vazalni narod **Harauvatiš** i istočnoiranska zemlja **Harauvatya**

4) 521. p.n.e., elamitski klinopis Darija I. na planinskoj stijeni Bagistana: 22. vazalni narod Harumatiš i Harraovatis

5) 521. p.n.e., babilonski klinopis Darija I. na planinskoj stijeni Bagistana: 22. vazalni narod Aruhatti i Araqttu

6) 519. p.n.e., perzijski klinopis Darija I. na carskoj palači Perzepolis: u popisu je 19. vazalni narod Harahvaitiš

7) 516. p.n.e., perzijski klinopis Darija I. na stubištu prijestolnice Perzepolis s popisom i reljefom vazalnih naroda: 10. ovo su Harauvati

8) Oko 500. p.n.e., egipatski zapis Darija I. o ranijem prokopu Sueskog kanala u muzeju Ghahere: navodi vazalni narod Khorovat

9) Oko 500. p.n.e., aramejski nadpis perzijske posade iz otoka Elefantina na Nilu: zapis vazalnog naroda Hruhatti

10) 486. p.n.e., perzijski klinopis na grobnici Darija I. u stijeni Nakš-i-Rustam kod Perzepolisa: u popisu je vazalni narod Harauvatiš

11) 486.-464., perzijski klinopis KSERKSA I. na carskoj palači Apadana u Perzepolisu: 3. vazalni narod Harahvatiš

12) Oko god. 400, aramejski nadpis ARTAKSERKSA II. na obnovljenoj carskoj palači Susa: u popisu je 3. vazalni narod Aruhatti

13) Oko 200. n.e., grčki nadpis na gradskoj vijećnici luke Tanais na Azovskom moru: **archon Horoathos Sandarsios** *(gradonačelnik Hrvat Sandarzio)*

14) Oko 200. n.e., grčki nadpis na zgradi skupštine u Tanaisu pod kraljem SAUROMATES II.: **Synodos Horouathon** *(= Hrvatski Sabor)*

15) 418. n.e., OROSIUS Presbyter u "Compendium Historiae Mundi": navodi uz Crno more arijski narod **Horites**

16) 559. n.e., ZACHARIAS Rhetor u "Historia Ecclesiae": navodi uz Crno more arijski narod **Hrwts**

Dodatak: **NEDATIRANI KNJIŽEVNI ZAPISI PO RANIJIM LEGENDAMA**

a) Ranoiranska Avesta: spominje ranoarijsku zemlju **Harahvaiti**

b) Ranohebrejska Biblija: navodi stari narod **Hiviti** sjeverno od Izraela

c) Kršćanska Biblija (Stari zavjet): spominje se rani narod **Horitoi**

---

prof. dr. Stjepan Krizin SAKAČ
ex-rektor Orientalnog instituta u Rimu

Osnutak carstva Kira Velikog i njegovo povijesno značenje

Foundation of Cyrus the Great Impery, and its historical significance

*(izvorni tekst: Obnovljeni život, **26**: 264 - 267, Zagreb 1971)*

U rujnu 539. pr. Kr. obistinilo se ono *"Mane, tekel, fares"* što ga bijaše predskazao prorok Danijel (5, 25 - 31): babilonska država pade u ruke Kira II Ahemenida, perzijskog kralja i već gospodara velikih kraljevstava Medjana, Asiraca i Lidije Kreza Bogatog. Zavladavši još i veličanstvenom prijestolnicom babilonskoga kraljevstva i priključivši svojim posjedima njene zavisne države - prije svega Siriju, sretni je Kir (559 - 529. prije Krista) postao uistinu "veliki kralj kraljeva". Njegova je carevina sabrala brojne narode - iranske i neiranske - od Indije pa sve do Sredozemlja, od Kavkaza, Kaspijskog mora i oaza centralne Azije pa sve do Crvenog mora i Indijskog oceana. Metropole novog carstva bili su slavni gradovi Ekbatana, Suza i Babilon. Ponosna plemena i narodi Arijaca ili Iranaca, što su pripadali indoevropskoj jezičnoj i kulturnoj skupini, zahvaljujući Kiru i njegovim neposrednim prethodnicima, medskim kraljevima Kijaksaru (625-585) i Astijagu (585-550) - usvojiše antičku gradsku uljudbu koja se stoljećima razvijala u Elamu, Mezopotamiji, Maloj Aziji, Siriji i Fenikiji. Velike dobrotvorke rijeke Hilmend, Kerkha, Tigris, Eufrat, Araks i Halys, kao i teklički, karavanski i vojnički putovi što su povezivali Indiju i Centralnu Aziju s lukama Sredozemnog i Crnog mora, nadjoše se odjednom u rukama jednoga jedinog iranskog suverena - Kira Velikog.

Prema tome, pred 2.500 godina je Kirovim djelom osnovano prvo iransko carstvo Ahemenida, što je više od dva stoljeća i pol oblikovalo stari carski Iran i odredjujući mu sudbinu, udarilo temelje onoj *pax Iranica*, kojoj treba zahvaliti što je postavljena prva karika koja je povezivala velike azijske civilizacije s civilizacijama Egipta i Helade. Prvi put u povijesti čovječanstva omogućeno je Indoevropljanima, Semitima i Afričanima da

se u vrijeme prilično dugih perioda mira počmu susretati i solidarno suradjivati oko svog napretka i zajedničkog blagostanja. Tome je polazna točka bio pad Babilona u Kirove ruke.

Prva spontana reakcija bila bi izražena oklijevanjem ili čak očitim odbijanjem: dosta je već tih osvajača! To su naime, bili oni stari ili moderni, zapadni ili istočni, na koncu konca ipak tirani! Ipak onaj tko znade svladati taj prvi osjećaj i koji iz bližega promotri poseban Kirov slučaj, brzo će primijetiti kako mu se onaj prvi negativan utisak pretvara u simpatično zanimanje. Stari Zavjet, napose veliki prorok Izaija, babilonska Kronika, klasični pisci Herodot, Ksenofont itd., kao i moderni učenjaci - npr. Alexandre Moret i R. Ghirshman - svi oni složno hvale izvanrednu etičku veličinu Kirovu i silnu važnost carstva što ga on bijaše osnovao.

Obradjujući carstva II. i I. milenija prije Krista A. MOTET (cf. Histoire générale: Histoire ancienne; Histoire de l' Orient, t. II, Paris 1936) veli da s Kirom Velikim *"l' aurore de l' espérance se leva sur le monde oriéntal"* (puče zora nade povrh svijeta Istoka). Za razliku od okrutnosti Asiraca, Kir je uvijek pokazivao blagost prema pobijedjenima. (I c. p. 752). Još je oduševljeniji GHIRSHMAN: *"Novi vjetar je dunuo svijetom, odnoseći u nepovrat krikove klanih žrtava, gaseći požare pljačkanih gradova, oslobadjajući narode iz ropstva"* (Iran: Penguin Books 1954, str. 133).

I stvarno, Kir nije despotski nametao svojim novim podanicima ni svoje volje ni svojih zakona i perzijskih vjerovanja: oni su nastavljali živjeti prema vlastitim običajima i slobodno ispovijedati svoju religiju. U Babilonu se na primjer, dao instalirati za suverena po vrhovnom bogu Marduku: Kira su bez otezanja pozdravili i pokorili mu se kao zakonitom nasljedniku nacionalnih kraljeva, slavili su ga kao osloboditelja od okrutne vladavine uzurpatora Nabunaida i sina mu Belsasara.

Više od svega valja istaknuti velikodušno Kirovo vladanje prema Židovima. Već prve godine svoje vladavine nad Babilonijom, on je raseljene Izraelce oslobodio ropstva u koje ih je 70 godina prije toga bio odvukao Nabukodonosor. Jednim je ediktom dopustio onima koji su to htjeli da se vrate u Palestinu, da obnove Hram i da odnesu svoj novac i ostala dobra (2 Ljet. 36, 23; Ezr. 1, 1 - 4 sl.).

Time dolazimo do činjenice, koja tumači bolje negoli jednostavna ljudska umovanja neobične Kirove uspjehe. Prema Izaijinu proroštvu Kir je podignut, izabran i pomognut da izvrši poseban zadatak tj. da ponizi i kazni neprijatelje Boga i njegova izabranog naroda, da vrati u domovinu prognane Izraelce i da obnovi njihove gradove. No glavnim i vrhovnim ciljem svega toga morala je biti objava opstojnosti, moći, pravednosti i jedincatosti pravog Boga: *"Nek se zna od Istoka do Zapada da osim Mene nema drugoga ... Ja ga podigoh za pravednu stvar i Ja ću mu pokazati putove !"* (Iz 45 1-7, 13). Na Kirov se trijumf čak odnosi dobro poznati stih što je predoznačavao Mesijin dolazak: *"Rosite nebesa s visine i neka oblaci kiše pobjedom; zemlja bila rodna i niknula, a plodom joj bilo spasenje i pravda !"* (ondje, stih 8). Komentirajući to mjesto, P.A. VACCARI kaže: *"Žarkim željama prorok požuruje sretan dogadjaj, bremenit sretnim posljedicama za izabran narod i za cijeli svijet, kao što su osobno i nacionalno spasenje, pravednost u novom društvenom uredjenju i priznavanje pravog Boga. Pjesnički poziva svu prirodu da sudjeluje u tako sretnim dogadajima."* (Profeti - 1. Roma, Salani, str. 139).

Pripomena uredništva :

Ovaj članak o Perzijskom carstvu Kira Velikog (1971), bio je zadnji od 63 povijestnih tekstova, koji je do svoje smrti objavio prof. dr. S. K. Sakač (1890-1973). Nakon toga je u njegovoj znanstvenoj ostavštini nadjeno još desetak drugih neobjavljenih rukopisa, od kojih su njih osam uglavnom dovršeni pa bi bili uporabivi za tisak, npr. **O mauzoleju cara Darija, o pokrštenju Hrvata, o Hrvatima u Heraklijevo doba** itd. Nadamo se da će takodjer i ostali njegovi značajni, povijestni tekstovi o etnogenezi i prapovijesti Hrvata u dogledno vrijeme biti tiskani u Zborniku sabranih djela prof. dr. S.K. Sakača. U prilogu se dodaje njegov kraći životopis i popis radova o etnogenezi i prapovijesti ranih Hrvata (M. RAC u ovom zborniku).

Brončana figura za paljenje mirisa iz 12. st., Gurgan Arheološki muzej Tehrân (iz: A. Goddard, L' art d' Iran, Paris 1964)

Kamena grobnica Kira II. u Pasargadi iz 6. st. p.n.e., vrlo je slična kao predložak naših srednjovjekih stećaka

prof. Zlatko TOMIČIĆ, Zagreb

Hrvati kao pranarod

Croats as an early people

(Evgen Paščenko: Etnologija i mitologija Hrvata u kontekstu Ukrajine Meditor, Zagreb 1999)

Dr. Evgen Paščenko rođen je u Ukrajini godine 1950., odrastao je u Zaporožju. Diplomirao je Ukrajinistiku na Sveučilištu "Taras Ševčenko" u Kijevu i slavistiku u Beogradu, doktorirao iz teorije povijesti kulture na Institutu za kulturu u Kijevu. Radio je kao znanstvenik na Institutu za umjetnost, folklor i etnografiju "Maksim Riljski" Nacionalne akademije znanosti Ukrajine. Predavao je kroatistiku na sveučilištu u Kijevu, sada predaje ukrajinistiku na Sveučilištu u Zagrebu. Od 1994. je u diplomatskoj službi Ministarstva vanjskih poslova Ukrajine i prvi je tajnik ukrajinske ambasade u Zagrebu.

Knjiga "Etnologija i mitologija Hrvata u kontekstu Ukrajine" pita se u prvom dijelu zašto je važna Ukrajina za Hrvate, tumači nam temeljne pojmove o Ukrajini i kijevskoj Rus', podsjeća nas na arhaične kulture na prostoru Ukrajine, prikazuje život Praslavena u Ukrajini. U drugom dijelu otkriva tragove Hrvata u ukrajinskom prostoru, zapanjuje nas otkrićima o tajanstvenom imenu i etnosu Hrvata i prati dugi ukrajinski put Hrvata u sklopu Roksolana, Anta, Rusa, određuje mjesto Hrvata u kijevskoj Rus', a zatim i velike tragove Hrvata u Karpatima i odnos Hrvata i Karpa, pojavu Bijelih Hrvata i stvaranja Velike Hrvatske na području Poljske, Češke i Slovačke. A zatim i hrvatsko napuštanje Karpata, Hrvate u velikim povijesnim migracijama uz Avare ili bez njih.

Treći je dio jednako zanimljiv za našu povijest, etnologiju i mitologiju u kojoj se traži trag starih Hrvata s ukrajinskog, karpatskog i područja Velike Hrvatske u današnjoj našoj domovini, u prvom redu u Dubrovniku, koji je jedna od glavnih tema Paščenkovih i o kojemu je već prije pisao na sasvim novi način kako to do sad nisu radili hrvatski i europski znanstvenici. Njemu je najvažnije tu naći odjeke stare vjere Hrvata iz pradomovine i razmatrati predslavensko razdoblje Raguse kao pokušaj rekonstrukcije toponima u prvom redu na temelju stočarskih arhajskih kultova. Otkriva mitološke korijene Dubrovnika prema travi, gaju, dubu, gori, zmaju, medvjedu i starim bogovima Perunu i Volosu (Velesu) kao i mit o borbi gornjeg i donjeg svijeta. A zatim nas vodi do Dubrovnika kao mitološke

pozornice s kamenom, vidi se i interferencija, kršćanizacija i romanizacija mita. Ukazuje nam novu mitološku poetiku Dubrovnika i samog Gundulića. A nakon Dubrovnika tu je i šetnja kroz Poljica, put od Istre preko Zagorja do Slovenije.

U sklopu izučavanja hrvatske etnogeneze ova je knjiga veoma važna stoga što se na prostoru Ukrajine, koja je područje postanka mnogih naroda pa i Hrvata, vidi ono što do sada nije nitko obrađivao osim Čeha Jirzija Neustupnog, Karela Krocha i naše narodnoznalke Marijane Gušić - a to je prijelaz Hrvata od iranogovornog do slavenogovornog naroda. To je prostor mnogih iranogovornih naroda, u prvom redu Skita i Sarmata koji se polako pretapaju u slavenske narode, preko Praslavena kao što su: Sklavini, Venedi, Duljebi, Poljani, te Anti i Karpi, u novije slavenske narode kao što su: Rusi, Poljaci, Česi, Slovaci. Anti su onaj glavni prijelaz od Iranaca k Slavenima. Upravo u Ukrajini počinju svoj život, po Evgenu Paščenku, slavenski Hrvati kao nastavak alarodskih, kartvelskih Hrvata iz Sirije, Mezopotamije, Izraela, Armenije i Irana.

Ovdje se otkriva sasvim jedna nova sastavnica hrvatske povijesti za većinu Hrvata posve nepoznata. Iako to o čemu piše Evgen Paščenko nalazimo već kod najvećeg ukrajinskog povjesnika M.S. Gruševskog, koji je pisao o Kijevskoj Rus'ji još 1911., ova knjiga ukazuje na potrebu rekonstrukcije cijele euroazijske povijesti. Kao i Gruševski golemo je značenje koje Paščenko daje Hrvatima. Gruševski se pitao o čudu: kako je moguće da je postojao jedan tako veliki narod kao što su Hrvati, koji je zauzimao tako golemo područje od Kavkaza do Baltika i od Karpata do Mediterana, kao što se vidi i na velikom reljefu u dvorani Književnog muzeja Strachov u Pragu, pa nije siguran je li to bio jedan veliki narod ili cijeli niz naroda koji su imali hrvatsko ime po vodećoj vojnoj kasti koja je vladala narodima. Treba podsjetiti na krapinsku legendu o tri sina oca Hrvata: Čeh, Leh (Poljak) i Meh (Moskalj, tj. Rus). S tim u svezi Paščenko raspravlja i o hrvatskom imenu u poglavlju "Tajanstveno ime Hrvat" koje do danas još nije razjašnjeno, nego se čini da je tajna i etnos koji je nosio to ime, no on sigurno ima veoma staro vedsko-avestijsko podrijetlo. Činjenica je da je ta vojna kasta imenom Hrvati štovala boga sunca i rata Horsa, a da to drugim nije bilo dano. Druge su skupine mogle poštivati samo druga božanstva, a Hors je bio prvi bog uz Peruna.

Ono što je veoma vrijedno u ovoj knjizi je i prikaz stalne hrvatske migracije od Ukrajine i Karpata do Panonije i Jadrana koja kreće uvijek istim usjecima i koja je po Paščenku trajala više od tisuću godina. No ne samo da prati postanak Hrvata u Ukrajini i njihovo dugo putovanje do današnje postojbine nego nalazi i veoma stare tragove na današnjem području, baš kao što radi zadnjih godina dr. Andrija Željko Lovrić koji otkriva hrvatske pragovore na Krku, oko Vinodola, Bednji i našu prastaru teogoniju, astrognoziju i legende koje govore o više tisućljeća staroj predaji i povijesti Hrvata i o seobi Hrvata morem od Crnog mora do Jadrana, a ne kopnom.

Paščenko nastavlja tamo gdje je stao 1929. Vjekoslav Klaić koji je počeo izučavati tragove Hrvata kod istočnih i zapadnih Slavena. I tamo gdje je stao Juraj Križanić kojeg često citira Paščenko, a glavnim je dokazom ostao najstariji rusko-ukrajinski ljetopisac Nestor sa svojim ljetopisom, a iza njega slijede Pogodin, Latišev. Nakon ove knjige samosvijest Hrvata kao prapočetnog slavenskog naroda mora neizmjerno porasti. To je veliki dokaz o Hrvatima kao o arijskom praetnosu. Važno je i to, da Paščenko drži kako su nastariji ruski etnos i hrvatski u Kijevu nastali istodobno. Moskalji su zaslugom Petra Velikog samo prisvojili staro rusko ime iz kijevske Rus', tj. Ros. Tri kijevska brata Kij, Šček i Horiv su tri izvora: kajkavski, čakavski i prahrvatski.

Dr. Evgen PAŠČENKO
Embassy of Ukraine in Croatia, Zagreb

O iranskom problemu u proučavanju etnogeneze Hrvata

On the Iranian problem in the study of Croatian ethnogenesis

Istraživanje etnogeneze svakoga naroda je logičan i zakonit proces, tipičan za nacionalne znanosti, koje su se u svojem razvitku suočavale s različitim poteškoćama. Zato poseban interes predstavlja rasvjetljavanje povijesti tog pitanja u znanosti. U pristupu problematici hrvatske etnogeneze mogli bismo izdvojiti dvije razine - onu metodološku i drugu koju bi nazvali metodom proučavanja.

Prva je suočena s nizom ideoloških, političkih okolnosti, koje su ili sprječavale ili pak stimulirale istraživački proces. Ovdje bismo mogli izdvojiti dvije krajnosti -od prešutkivanja, kočenja odnosno kontroliranja znanstvenih usmjeravanja, do druge ne manje radikalne - negiranje postojeće znanstvene baze i traganja za izvorima koji bi prikazali neku izuzetnost etnosa najprije na one susjedne. Ne treba posebno tumačiti da takve radikalnosti, determinirane ponajprije političkim, ideološkim okolnostima, ponajmanje pridonose neposredno znanstvenim rezultatima odnosno prestižu naconalne znanosti

Metodološki problem i dalje će biti aktuelan, čak izvan već poznatih ekstremnosti kao što su recimo negiranje slavenske baze i izričito inzistiranje na iranskim korijenima - ponajprije zbog jednog važnog kriterija. A to je problem ***teorije etnosa,*** koji će sigurno tražiti i doživljavati revidiranje poslije sloma ideoloških postulata komunističkog razdoblja. Medjutim, to revidiranje nosi u sebi odredjenu potencijalnu ugroženost dospjeti u druge krajnosti koje bi negirale postojeće vrijednosti. To se vidi izmedju ostalog na tendencji konfrontiranja slavenskog odnosno iranskog početka u pitanju hrvatske etnogeneze. To pitanje ima izrazito metodološku provenijenciju.

Negiranje slavenstva i inzistiranje na iranstvu možemo *shvatiti* kao tendenciju u odredjenim društvenim segmentima, ali ne i *prihvatiti.* Mada pitanje nije ni za diskusiju, ono medjutim zaslužuje pozornost najprije s historiografskog aspekta - kao jedan od izraza traganja za etnogenezom. Medjutim je jasno, da je upravo zbog odredjenih metodoloških

okolnosti došlo do suprostavljanja u odredjenim vremenima odredjenih autora slavenskoj komponenti. Paradoksalnost situacije, kako nam se čini, je i u tomu da je upravo hrvatska kultura stoljećima ponajviše demonstrirala slavizam kao ideju slavenskog zajedništva, i to u vremena daleka od ideologiziranja znanosti, odnosno 19. - 20. stoljeća kada se povijesna znanost formira metodološki.

Nema kod drugih slavenskih kultura analogija koje bi tako snažno izražavale ideje slavizma - kao što to vidimo kod Hrvata. To potvrdjuju u hrvatskoj kulturi izrazito predstavljeni renesansni, zatim i barokni, prosvjetiteljski slavizam. Tek u doba romantizma, odnosno nacionalnog budjenja, taj pojam dobiva neku općeslavensku izraženost. Hrvatski slavizam, osim svojih povijesnih determinizama, o čemu smo govorili u više navrata u različitim publikacijama, predstavlja sastavni i značajan dio hrvatske kulturne svijesti. Imao je različitu prirodu u različita vremena. Ali za problem hrvatske etnogeneze ima poseban značaj, jer izgleda, svojim početcima se bazira na folklornoj memoriji vrlo staroga podrijetla. Prema tomu, hrvatsku arhaiku ne možemo proučavati isključivši slavenski arhaični fond, koji je bogat, vrijedan i rijedak u odnosu na druge kulture.

Druga, jedna od ostalih komponenti hrvatske arhaičke kulture, koju uvjetno nazivamo iranskom, predstavlja složenu, zamršenu problematiku. Ona bi se morala osloboditi od ideologiziranih principa. Morala bi biti postavljena na znanstvenu bazu. A to je u prvom redu odgovor na pitanje o stanju, razini i rezultatima iranistike kao znanstvene grane odredjenog društva.

Ukrajinski je primjer po mnogo čemu tipološki srodan hrvatskomu - kako na metodološkoj, tako i na metodičkoj razini. Ukrajinski prostor pedstavlja i značajnu izvornu bazu - kao kontaktna zona u slaveno-neslavenskim, u ovom slučaju iranogovornim, komunikacijama. Za problem hrvatske etnogeneze on je važan jer sadrži informaciju o nazočnosti etnonima Hrvat, koji je kvalificiran kao etnički iranizam i funkcioira u bogatom povijesnom kontekstu. Ukrajinska gradja mora se proučavati s dva polazišta: slavenskoga, u kojemu promatramo slavensko-iransko stapanje i neslavenskoga, odnosno kao hipoteza o pronicanju odredjenih etničkih grupacije, koje su iz Velike Skitije mogle prolaziti ukrajinskom stepskom maršrutom kroz podunavski koridor sve do jadranske vertikale. Osim tog kanala, jadranska je obala mogla primati predslavensku etničku komponentu u cirkulacijama "naroda s mora" kojima pripada i ukrajinski jug odnosno Krim koji je primao upade iranskih masa. Da li se ta maršruta nastavlja povijesnom trasom Sunca od ukrajinskog istoka prema sadašnjem hrvatskom zapadu - to je pitanje trajnih istraživanja.

Sada je jasno da su slavenske migracije s prostora Ukrajine prema jadranskoj liniji predstavljale tek jedan od mnogobrojnih valova, kojima su prethodili oni neslavenski. Taj bismo pokret predložili uobličiti u ritmičkim valovima različitih etničkih skupina, ujedinjenih nekim zajedničkim ciljevima. Na odredjenoj etapi dolazi do pasioniranosti (poleta) polietničkih masa koje se podižu snažnim valovima, da bi zatim doživjeli svoj spad. U medjuvremenu dolazi do novoga vala nove polietničke skupine, ujedinjene nekim zajedničkim nazivom. Etnički valovi preuzimaju donesene elemente kulture - materijalne i duhovne, sintetiziraju ih u novim stapanjima, prenoseći ih dalje.

Možemo predpostaviti jedno takvo podizanje interetničkog vala, uvjetno poznatog kao Indoarijci, koji su, gibajući se putom Sunca odnosno prema zapadu, snažno se dispergirali na širokom istočnoeuropskom prostoru. Jedno je od obilježja zajedničkih svjetonazora tih polietničkih skupina - ime Sunca odnosno božanstva svete vatre, kojemu

su se te skupine klanjale kao glavnom i vječitom nebeskom znaku. Vjerojatno se u Indoarijaca to ime variralo oko skupine koju uvjetno, prema izvorima iz Ukrajine - priznate druge prapostojbine indoeuropskih naroda, nazivamo skupinom "**Hor**" i pretpostavljamo da se iza te skupine skriva naziv solarnog božanstva.

Slijedeći val podiže se negdje u okvirima iranogovornih masa, uvjetno nazvanih Velika Skitija. Ona se završavala u plodnim ukrajinskim stepama, gdje su prebivali Anti, odnosno "oni s kraja". Ovdje se taj iranogovorni val, opadajući u svom poletu, izgubio u Slavenima.

Prema nekim povjesnim zakonitostima, ovi su se zadnji postupno dizali u novom valu, preuzevši prinesene elemente kulture iranogovornih masa. Slavenski su valovi išli u raznim pravcima, razbijajući se zatim i o jadranski zid, koji su vjerojatno opticali sve do romanskih granica. Gubili su svoju snagu već na prostorima kod Venecije, mada su se pomicali i nadalje, gubeći se dalje u novim formacijama novih europskih etnosa, mladjih od onih na istočnom prostoru. U tim složenim migracijama je iranogovorna kompnenta tek jedna, inkorporirana u slavenske mase, doduše zajedno s kasnijim turkijskogovornim, koji su se isto tako pomicali s istoka na zapad, upadali u hrvatski prostor.

Da podsjetimo samo na moćan, takozvani mongolsko-tatarski val, potican tradicionalnim osvajačkim nagonom. On je išao iz istoga pravca - Velikom stepom, razbio Ukrajinu i razbio se u Ukrajini, ali je dosezao sve do Jadrana. To je bio u 1241. godini zadnji etnički val koji je dosegao prijadranski prostor, a kojemu su prethodili raniji od kojih je najpoznatiji onaj slavenski.

Gdje je tu neposredna iranska komponenta i da li je ona bila odlučujuća, odnosno dominantna u formiranju hrvatskog etnosa? Možda je bila tek jedna od mnogobrojnih? Odgovor na to pitanje trebala bi dati snažno organizirana znanost -nacionalna iranistika, koja bi morala proći sve one neophodne etape - od sveučilišnih predavanja do odgojenih generacija istraživača s autorski aprobiranim radovima.

Zato ono što nazivamo metodičkom razinom - rutinsko trajno istraživanje odredjene kulture, u ovom slučaju iranistike kao organizirane struke, predstavlja jedan od zadataka u rješavanju složenog i zakonomjerno aktualnog problema etnogeneze Hrvata.

Ukrajinski materijal u tom smislu predstavlja značajan i važan izvor, koji se ne može mimoići u daljem rasvjetljavanju tog problema. Zato dalju perspektivu istraživanja vidimo u slijedećim pravcima: rekonstruiranje kulture iranogovornih masa na tlu Ukrajine, s daljim traganjima za tom kulturom na putanji od neposrednih iranskih prostora - preko ukrajinskih - sve do hrvatskih. Drugo, istraživanje procesa preuzimanja i transformiranja kulture takozvanih iranogovornih masa u slavenskim skupinama na prostoru od Dnjepra do Jadrana. Odredjene rezultate takvih proučavanja smo pružili u monografiji „Etnogeneza i mitologija Hrvata u kontekstu Ukrajine" (Zagreb 1999).

Zajednički projekt ukrajinskih, hrvatskih i drugih inozemnih iranista, te slavista, mogao bi rezultirati još jednim doprinosom u ovom znanstveno privlačnom problemu. Prema tomu, iranistika slično slavistici, predstavlja značajan i važan pristup istraživanju hrvatske etnogeneze kao uzajamne dopunjavajuće cjeline.

Spomenuta literatura

Paščenko, E. 1999: Etnogeneza i mitologija Hrvata u kontekstu Ukrajine. Meditor, Zagreb, 329 str.

Carske grobnice Skita: Zlatni češalj, 4.st. p.n.e. (E. Paščenko 1999.)

Mato MARČINKO, Zagreb

Pradomovina Hrvata i njihovo putovanje kroz prostor i vrijeme do današnje domovine

(Nova odkrića i prosudbe)

Croatian early homeland, and their trip in time and space to actual homeland

U ovom izlaganju iznosim nova odkrića, spoznaje i prosudbe o hrvatskim korijenima u prostoru i vremenu: pradomovini Hrvata, podrijetlu i nastanku imena Hrvat, hrvatski državnim tvorbama do VII. stoljeća po Kristu, hrvatskom jeziku i pismu i hrvatskoj pravjeri.

1. Pradomovina Hrvata

Hrvati se ubrajaju u skupinu onih naroda, koje znanost naziva Indeuropljanma. Poljski povjestnik Eduard Romuald Boguslavski (1848.- 1917.) pradomovinu Indoeuropljana stavlja u Podunavlje - na iztoku do Dona, a na zapadu do Jadranskoga mora (1). Današnje pak svjetske povjestnice pradomovinu Indoeuropljana stavljaju u područje rijeke Kuban (Predkavkazje) i na području sjeverno od Kaspijskoga jezera (mora) (2).

Najpokretljiviji i najratoborniji od Indoeuropljana bijahu konjogojci *Arijci*. Oni su u Indiju - kažu svjetske povjestnice - prodirali sjeverno od Kaspijskoga jezera kroz današnji Turkestan te južno od njega kroz sjeverni Iran (3). Pošavši u osvajanje, Arijci zauzimaju zemlje, koje povjestnici smatraju pradomovinom *Hurita* ili Hurijaca, a to je uglavnom područje Armenije (tada je Armenija obuhvaćala središnju visoravan izmedju Male Azije, Perzije i Kavkaza)(4). Provalivši oko 12. st.pr.Kr. iz Turkestana, Arijci su pokorili stare nearijske narodnostne skupine od Indije preko Irana do Kurdistana i južnoga Zakavkazja.

Nu najnovija odkrića i arheoložki nalazi, kako nas izvješćuju dr. Andrija Željko Lovrić i Stipan Budimir (5) iz temelja mijenjaju ovo općeprihvaćeno motrište o pradomovini Arijaca. Iznose se dokazi, da je pradomovina prvobitnih Arijaca bila Indija.

Prvobitni Arijci ili Ranoarijci sebe su najprije nazivali ***SARASVATI,*** zatim u ranomu starovjekovlju (antiki) ***HARAHVAITI.*** Ta se imena u vedskim zaisima rabe od god. 3.750. do 1.800. pr.Kr. Svoju zemlju Sarasvati nazivahu ***Ariane VEYAH*** (Arijska domovina), a Harahvaiti ***Arian VAEYO.*** Ranoarijski Sarasvati su u prapovijesti živjeli u sjevernoj Indiji (danas pustinja Thar ili *Dhat ya Thar),* uglavnom duž nekadašnje velike rijeke Sarasvati. Prije no što je presušila, Sarasvati je bila glavna indijska rijeka - veća od Inda i Gangesa. U sjevernoj Indiji, posebice u danas nenaseljenoj velikoj pustinji Thar (koja se nalazi na području saveznih indijskih država Rajastan = Radžastan i Gujarat = Gudžerat), satelitskim snimkama su pod nepreglednim pješčanim dinama odkrivene nepoznate ruševine i zidine više desetaka prapovijestnih gradova, nanizanih većinom uzduž suhoga i zatrpanog korita rijeke Sarasvati.

Rijeka Sarasvati nastala je otapanjem prostranih tibetskih i himalajskih ledenjaka nakon oledbe prije 9.000 do 2.000 godine pr.Kr. Obilna vodom, Sarasvati je tekla niz sniježne himalajske vrhunce prema jugozapadu kroz nekada plodnu i zelenu dolinu Veyah do Indijskoga oceana, a ulazila je u more koritom širine sedam kilometara uz poluotok Kuch. Postupice je presušila. Njezin nekadašnji tok je označen u Andrees Handatlasu (karta 101.- 102.) (6).

Najveći junački ep starih Indoarijaca **Mahabhárata** (u prijevodu na hrvatski: Velika borba u plemenu Bharata), spominje na ušću rijeke Sarasvati nestali obalni grad ***DWARAKA,*** koji je "progutao ocean". Stanovništvo je od potopa spasio bog **Krishna** (Krišna), utjelovba jednoga od triju glavnih idoarijskih božanstava **Višnu.** Satelitskim snimkama grad Dwaraka je odkriven na morskom dnu uz ušće rijeke Sarasvati. Arheologi su ustanovili, da je taj grad utemeljen oko god. 3.000 pr.Kr., a potopljen oko god. 1.500 pr. Kr.

Na temelju arheoložkih nalaza i **Rigvéde** (zbirke najstarijih indoarijskih obrednih pjesama) znanstvenici zaključuju, da su u **Aryane Veyah** (Arijskoj domovini) ranoarijski praoci vjerojatno živjeli i ranije od VII. do V. tisućljeća pr.Kr., pa se danas povijest Indoarijaca može pratiti unatrag kroz punih 9.000 (devet tisuća) godina.

Neki znanstvenici u najnovije doba tvrde, da su izvorni hinduistički Ranoarijci od prapovijesti živjeli i na području od Pakistana do Kurdistana. Počevši od XII. st. pr.Kr. na to područje su provaljivali nomadski Poluarijci i pokorili Ranoarijce. Miješajem Ranoarijaca i Poluarijaca nastali su Novoarijci. Pokoreni Indoarijci prihvatili su Zaratustrinu jednobožačku nauku, napustivši vedske bogove Indru, Mithru, Varunu i druga božanstva.

Ranoarijci iz najranije prapovijesti prvobitno su sebe nazivali **SATASVATI.** Rekli smo, da su ranoarijski Saravati u prapovijesti živjeli u sjevernoj Indiji (danas pustinja Thar) i to uglavnom uzduž velike rijeke Sarasvati. U legendarnim tekstovima zvanim **Brahmanama**, gdje se govori o selidbama Arijaca, spominje se i rijeka Sarasvati: "Tada se Videga, nasljednik Maduov, nalazio na Sarasvatiju" (7). U vedskom pjesništvu Sarasvati je sveta rijeka (8), rijeka "Puna soka" i božica rječitosti (9), "Sokovita" sveta rijeka ili Riječ (10), a u kasnijoj mitologiji Sarasvati je žena boga Višnu (11).

Kada je rijeka Sarasvati presušila, ranoarijski se Sarasvati - tada se već nazivahu *Harahvaiti* - zbog suše i gladi sele na zapad na područje današnjeg Afganistana i sjevernog Irana. Najezda takozvanih "iranskih Arijaca" (Novoarijaca), poluarijskih medsko-perzijskih nomada sa sjevera, koji su od XIV. do XI. st. pr.Kr. prodirali iz Turkestana, poput klina je razstavila ranoarijske Harahvaite i dio njih protjerala na zapad u južno Zakavkazje, Kurdistan i gornju Mezopotamiju.

Nedavna odkrića dokazuju, da je prakultura ranoarijskoga naroda Sarasvati možda čak i starija od kulture Sumerana i faraonskoga Egipta - razvijala se od god. 3.750. do 2.200. pr.Kr.

Rijeka Sarasvati je nizvodno uglavnom presušila izmedju god. 2.000. do 1.600. pr.Kr. Od ranoarijske zelene pradomovine Veyah nastala je pustinja Thar. Zbog bezvodice i gladi uljudba (civilizacija) **sarasvati** uglavnom je propala. Dio Indoarijaca je odselio zapadnije uz rijeku Ind i u afganistansko gorje, gdje je nastala starovjekovna (antička) ***HARAHVAITIJA*** (staroperz. ***Harauvatya).*** Ostali Indoarijci otišli su još daje na zapad do Kurdistana i gornje Mezopotamije, gdje su utemeljili ranoarijsko kraljevstvo ***Hurravât.*** Najdaje na zapad - u prapovijestnu Europu - stigli su Kelti, koji su se najbolje sačuvali u Irskoj. Keltski jezik i irske srednjovjekovne europske predaje najbliže su indovedskim Ranoarijcima. Drugi i kasniji nomadski val poluarijskih Perzijanaca naselio se u elamski **Arran** tek od XI. st. pr.Kr. i time prekinuo povezanost Indoarijaca sa zapadnim Ranoarijcima, medju kojima su takodjer nastali prekidi kasnijom doselidbom poluarijskih Germana i ostalih indoeurpskih skupina i naroda.

Na temelju svih ovih nanovijih odkrića, dr. Andrija Željko Lovrić i Stipan Budimir zaključju:

1. Potomci izvornih Ranoarijaca u Europi su u prvom redu Hrvati i keltski Irci. Ostali Europljani uglavnom su kasnijega, poluarijskoga i nearijskog podrijetla, iako u širemu smislu i oni pripadaju bjelačkom antropotipu.

2. Postaje sve jasnijim, da prvobitni rani Hrvati (Prahrvati) uglavnom nisu staroiranskoga podrijetla, kulturno-povijestno dosta su različiti od Perzijanaca i Medijaca - od kojih su stariji barem za dva do tri tisućljeća. U povijesti se sjevernoindijski ranoarijski *Sarasvati* i nihovi ranostarovjekovni (ranoantički) potomci *Harahvaiti* (u Iranu) i *Mitanni* (u Kurdistanu) pojavljuju prije Perzijanaca, a ztiču se prvobitnim vojnim plemstvom ***marya*** (iz njegovih su redova prahrvatski vladari ***Maryanni),*** a toga plemstva nema u kasnijih Perzijanaca ni Medijaca.

3. Ranoarijci i njihovi potomci u Afganistanu, Kurdistanu i Zakavkazju većinom pripadaju *dinaroidnom antropotipu,* koji je rijedak i netipičan u starih Perzijanaca i pogotovo malobrojan u današnjih Iranaca. Hrvatski praotci Harahvaiti jezično su utjecali na stare Perzijance i Medijce, pa od tuda sličnosti perzijskoga i medskoga jezika s ranijim indovedskim.

4. Prvobitni hrvatski praotci podrijetlom su iz sjeverne Indije, a ne iz Perzije niti iz Zakarpatja. Od XXXVII, stoljeća pr.Kr., a možda i ranije su Predhrvati bili dio zajedničke ranoarijske etnoskupine **Sarasvati** u Indiji. Zbog njihova klimom uvjetovana razseljavanja Sarasvati su otišli na zapad u ranoantički Afganistan *(Harauvatya)* i Kurdistan *(Hurrwurtu, Huratina),* nakon toga u antiki stižu do azovskoga **Tanaisa *(Synodos Horouathon),*** a u srednjemu vijeku do karpatske Bijele Hrvatske i južne jadranske Hrvatske.

Sažeti vremenskoslijedni (kronoložki) prikaz razvitka i selidaba Ranoarijaca:

God. 7.000.- 4.000. pr.Kr. - doba *Rig-Veda,* praarijska ranovedska kultura sjeverne Indije.

God. 3.750.- 2.200. pr.Kr. - doba *Ramajana,* prva uljudba (civilizacija) **Sarasvati**, sada pustinja Thar.

God. 2.200.- 1.600. pr.Kr. - klasična uljudba (civilizacija) **Harappa**, indsko pismo (Pandžab - dolina Inda).

God. 1.900.- 1.400. pr.Kr. - Ranoarijci se razseljuju diljem Indije i naseljuju u Iranu *(Harahvaiti)*.

God. 1.700.- 1.300. pr.Kr. - ranoarijski ***Maryanni*** u Kurdistanu, prahrvatsko kraljevstvo **Mitanni.**

God. 1.400.- 1.100. pr.Kr. - provale nomadskih Novoarijaca u Iran, Zaratustrin mazdaizam u Perziji.

God. 700. - 331. pr. Kr. - staroperzijsko carstvo **Ahemenida** u Iranu, ***Harauvatya*** u Afganistanu.

God. 263. pr.Kr. do 227. po Kr. - partsko kraljevstvo **Arsakida** u Iranu, Hrvati prelaze Kavkaz.

God. 227. - 651. po Kr. - perzijsko carstvo **Sasanida,** Hrvati u Ukrajini i njihova selidba do Jadrana (12).

2. Podrijetlo i nastanak imena Hrvat

Nastanak imena Hrvat objasnio sam u svojoj razpravi **Podrijetlo i značenje imena Hrvat,** objavljenoj u Zborniku "Kačić" i kao posebni odtisak (13).

Ime **HRVAT** u svom temelju ima indoeuropsku sastavnicu **AR,** koja je i u korijenima imena **ARIJAC** (u Rigvedi **Arye** i **Arija,** u Avesti **Airja,** staroperzijski **Arija,** u Herodota **Arioi,** avestijski **Airyana,** srednjoperzijski Erân, novoperzijski Iran).

U indoarijskom sanskrtu **arya** znači *gospodin, plemeniti* (u širem značenju imućan, bogat, obilan). Prema tomu ime Hrvat ima značenje plementi, plemić, imućan, bogat, koji obiluje nečim, plodan. Petar Skok veli da je riječ *pleme,* od koje dolazi *plemenit i plemić,* prvobitno (etimoložki) značila "ono što se naplodilo" (14).

Predpostavio sam u rečenoj razpravi, da se je ime Hrvat oblikovalo na području Kavkaza i da su ga Arijci nametnuli tamošnjim starosjediteljima. Nu s obzirom na nova odkrića i spoznaje o pradomovini prvobitnih Arijaca ili Ranoarijaca, koji su se nalazili u sjevernoj Indiji, možemo s velikom vjerojatnošću predpostaviti, da je ime Hrvat nastalo već u toj novopronadjenoj pradomovini Ranoarijaca.

Prvobitni oblik imena **HRVAT(I)** bilo je ranoarijsko **SARASVAT(I).** To se ime u vedskim zapisima rabi od god. 3.750. pr.Kr. za stanovnike **Ariane Veyah** (Arijske domovine) i kao naziv tadašnje glavne indijske rijeke, koja je protjecala kroz područje gdje su živjeli Sarasvati.

Najkasnije do godine 2.200. pr.Kr. ime **Sarasvati** preoblikovano je u **HARAHVAITI.** Pod imenom Harahvaiti su Ranoarijci zaposjeli Iransku visoravan. Tamo su utemeljili svoju novu Arijsku domovinu (**Aryan Vaeyo**), današnji Iran. Na iranskoj visoravni Ranoarijci su utemeljili tri države pod svojim arijskim imenom. Najveća, najljepša i najbogatija od njih nazvana je **HARAHVAITI.** Nju spominje staroiransko-harahvaitski naučitelj i obnovitelj Zaratustra u svetim knjigama zvanim *Avesta.* Vrhovno

božanstvo starih Iranaca i Harahvaita, *Ahuramazda* kaže u Avesti (Vendidat I, 12): *"Kao deseto izmedju najboljih mjesta i naselja stvorio sam ja, Ahuramazda, lijepu **Harahvaiti**".* Zaratustrin nauk jednu od "besmrtnih vrlina" naziva ***harvat*** (dobrobit, a upravo tako u hrvatsko-čakavskom narječju glasi i hrvatsko ime: ***HARVAT.***

Starovjekovno ranoarijsko ime **Harahvaiti** praoblik je današnjega imena **HRVAT** (u čakavskomu ***HARVAT,*** u kajkavskomu ***HORVAT).*** Zlatni lanac hrvatskoga imena, koji povezuje ranoarijske Sarasvate s današnjim Hrvatima, izgleda ovako:

SaRasVATi (sanskrt)

HARahVAiTi, AuRVAT i HARVAT (zend-avestijski)

HuRaVAT (arijsko-huritski)

AraQUTu (asirski, izgovaralo se **ARVAT**)

ARomATi, HARraumATiš, ARraoVATis, H(A)RrumATiš (elamski)

HARauVATiš, HARauVATiya, HARauVATim, ARruVAuTi, HARraoVATiš, HARauVATaia, HARahVATiš (staroperzijski nazivi)

ARuhaATu i ***ARrahuTti*** (akadsko-babilonski, izgovaralo se **H(A)VAT i HRVAT**)

HRuhATi (aramejski)

HoRoHoAD (preoblik putopisca Izidora Haraškoga iz I. st. po Kr., izveden od ***HoRohVAT)***

ARiVATes i ***ARViATes*** (latinski preoblici, I. st. po Kr.)

HORouAThos i ***HORoAThos*** (Tanais - današnji Rostov na Azovskom moru, II./III. st. po Kr.)

HRWTs = **HRVATI** (uz Crno more, Zacharias Rhetor VI. st. po Kr.)

CHROATorum (povelja hrvatskoga kralja Trpimira iz god. 852.)

CRUATorum (nadpis iz Šopota pokraj Benkovca, IX. st.)

HRobAToi - čitaj **HRoVAToi** (bizantski car Konstantin VII. Porfirogenet, X. st.)

HARVAT, HORVAT i ***HRVAT*** (današnji oblici)

Kako vidimo, u svim ovim nazivima nalazi se (većim slovima) današnje stegnuto ime Hrvat. Starogrčki preoblci imena Hrvat: **STRUHATES** i **AUHATES** (Herodot, V. st. pr.Kr.), **ARAHOTI** (= Hrvati), **ARAHOSIOI** = Hrvati (ime naroda) i **ARAHOSIA** = Hrvatska (starogrčki preoblici izvedeni od akadsko-babilonskoga **ArraHUTti** = Hrvati). Od aramejskoga **HRU(H)AT** (izgovorno **Hrvat**) nastao je šopotski latinski oblik **CRUAT** (čitaj Hrvat). Tudji oblici hrvatskoga imena **HROVAT (oi), CRUAT(i), CROATS, CROATEN** i **CROATIA** nastali su od aramejskoga *HRU(H)AT* (akadsko-babilonski *ARUHAT i ARAHUT)* (16).

Herodot u svojoj Povijesti *(Historiai* IV., 49) spominje **KROBIZE** ("Tracijom i to zemljom **krobižkom,** teku u Istar /rijeke/ Atris i Noes i Artan."). Te Krobize spominje takodjer Skimno (oni su u Skimnovoj *Periegezi* spomenuti na više mjesta), Strabon *(Geographikê* VII., 5, 12) i Ptolemej *(Geographikê Hyphêgesis* = Zemljopisna uputa). U svom djelu **De Regno Dalmatiae et Croatiae** Ivan Lučić (Lucius) se pita: "Jesu li oni

(Krobizi) isto što i naši **Hrobati** ***(Chrobati)***, koje su s njihovih sjedišta potisnuli Bugari, pa su postupno istjerivali druge i zajedno s Besima zauzeli pokrajine Hrvatske i Bosne, koje i danas drže?" (17). To se, veli Lučić "ne bi dalo poreći" (18). Herodot dakle, Hrvate u svojoj *Povijesti* spominje pod tri preoblika: *STRUHATES, AUHATES i KROBIZI.*

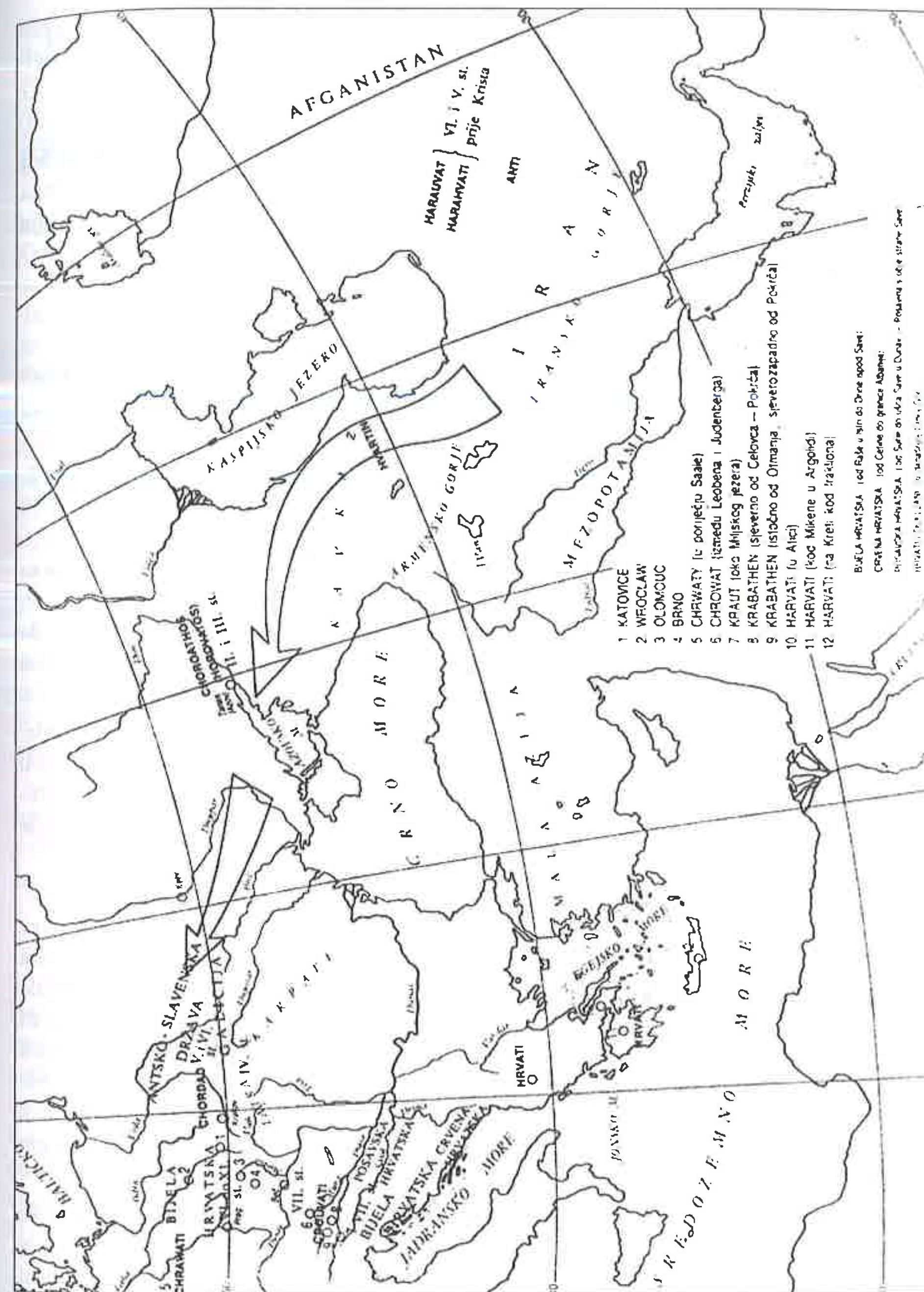
Ime HRVAT Stjepan Krizin Sakač izvodi iz zend-avestijske riječi **HARAHVAITI.** Svoju novu postavku o podrijetlu imena Hrvat njemački jezikoslovac Heinrich Kunstmann temelji na toj Sakačevoj postavki. Po Kunstmannu, ime Hrvat treba tražiti u Avesti (19).

Povjestnik Ljudmil Hauptmann je rekao, da tek povijest odlučuje je li neka etimologija samo zanimljivi jezikoslovni pokus ili jedan od mnogostrukih odraza povijestnoga zbivanja. Povijestni odraz o podrijetlu imena **Hrvat** Stjepan Pantelić nalazi u Herodota (V. st. pr.Kr.): "Poznato je da je Toma Splićanin nazivao Hrvate **Kureti** ili **Koribanti...** Otac povijesti Herodot spominje u svojoj trećoj knjizi u V. stoljeću prije Krista 'iskonske Hrvate' Ortokoribante, **'Orthokoribantoi'** u desetoj satrapiji cara Darija I. (550.- 486.). Radi se o području sjeverozapadne Perzije s Teheranom... Ako je historijski potvrdjeno da najstarije hrvatsko ime ima svoj korijen prema navodima Tome Splićanina i Herodota **kor** ili s korijenom **hor** prema imenu jednog od visokih službenika Tanaite Horoathosa sina Sandarzia za vrijeme kralja Riskopora (Reskuporida) navedenog na tanajskim pločama iz II. na III. stoljeće poslije Krista, onda mislim da se perzijska hipoteza o etnogenezi Hrvata ne može potvrditi. To potvrdjuje i sam Kunstmann, jer ne radi, kako sam naglasio, nikakvi dijalektički skok da bi od podrijetla imena Hrvata stvarao zaključak da su Hrvati perzijskog ili iranskog podrijetla." (20).

S Pantelićem se slažemo samo utoliko, da Hrvati nisu perzijskoiranskoga podrijetla. Nu ne slažemo se s njegovim mišljenjem da ime **Horoathos** nema korijenske veze s imenom *Harahvaiti.* U korijenu imena Harahvaiti je indoeuropska sastavnica ***ar***, koja je i u korijenu riječi *Arijac (Arri).* Riječ **AR**ri pojavljuje se i u oblicima **HAR**ri (u imenima indoarijskih Kasita: *Har-ba, Har-batu, Har-be, Har-ap, Har-dukku, Har-har, Har-pa, Har-ran)* i **HOR**i (Hoar-a Hor-asan). **Har** je u riječi odnosno imenu **HAR**ahvaiti, a **Hor** u imenu **HOR**oathos. Svezu izmedju ta dva imena pokazuje već predočeni zlatni lanac hrvatskoga imena.

Nova odkrića i spoznaje, o kojima govorimo u ovom našemu izlaganju, potvrdjuju takodjer da Hrvati nisu perzijskoga podrijetla (21). Hrvatska pradomovina je sjeverna Indija. U toj se pradomovini rodilo ime Hrvat, koje je danas staro 6.000 (šest tisuća) godina. Aheoložki nalazi i tumačenje tih nalaza potvrdjuju, da su na indijsko-mezopotamskomu prostoru Hrvati obstojali kao jedan od prvobitnih naroda i jedna od najstarijih država.

Hrvatsko ime sačuvalo se u brojnim mjestnim i zemljopisnim nazivima na golemu području Eurazije: **CHORVAT** (morska luka na sjeverozapadu Indije), **HORBATA** i **HORVOT** (sela u Izraelu), **HARVAT**-Sedom i **HARAVA** (doline u Izraelu), **HORBÂT** (imena više sela u Siriji), **ARWÂD** (ime otoka, Sirija), **ARWÂTA** (antička luka u Siriji), **HARW, ARBÂT** i **HIRWÂT** (imena mjesta u Kurdistanu), **HARAWIT** (planina u Kurdistanu), **HORBÂT** (u Libanonu), **HARVAT** el Ghor (područje Mrtvog mora) i još mnogo drugih takvih imena i naziva širom jugozapadne Azije i Europe.

Podrijetlo i selidbe Hrvata od Irana do Jadrana (iz: Hrvatski povijesni zemljovidi, Školska knjiga, Zagreb 1993)

3. Hrvatske državne tvorbe do VII. stoljeća po Kristu

Zemlja Sarasvati

Najstarija hrvatska državna tvorba u povijesti bila je **zemlja Sarasvati** u sjevernoj Indiji. Najstarije joj je središte bio (sada potonuli) grad Dwaraka na obali Indijskoga oceana, utemeljen oko god. 3.000. pr.Kr. Prvi poznati sarasvatski vladar bijaše Yam Raja (iz ranoperzijske književnosti poznat i kao Yima Kšaeta).

Harahvaitija

Na Iranskoj visorvni Indoarijci utemeljuju tri države: **Harroja, Haraiva** ili **Arija i Harahvaiti.** Ova zadnja odigrat će veoma važnu ulogu u starovjekovnoj povijesti hrvatskoga naroda. **Harahvaiti ili Harahvaitija** (Perzijanci su je u svojem jeziku nzivali ***Harauvatija)*** prostirala se je na području današnjeg Afganistana i sjevernog Irana. Prvobitna Harahvaitija obuhvaćala je većinu doline rijeke Hilmend i dolinu njezina pritoka Harahvaiti (danas Arghandab) s njihovim okolicama.

Na obali pritoka Harahvaiti obstojao je glavni grad Harahvaitije, takodjer nazvan Harahvaiti. On je podignut oko 5 (pet) km od današnjega grada Kandahara u južnom Afganistanu (22). Po svjedočenju očevidaca, na mjestu nekadašnjega glavnog grada Harahvaitije danas se nalazi selo ***Harvacija,*** u kojemu ima pleternih ukrasa kakve možemo vidjeti u Istri i na otoku Krku (23).

Iz glavnoga grada Harahvaiti vodio je veliki trgovački put u dolinu rijeke Inda. Drugi važni put išao je prema sjeveru - u Kinu i srednju Aziju. Treći važni put vodio je u Mezopotamiju, a odatle na Kavkaz i u Egipat. Harahvaitija je uz Baktriju od god. 1.000.- 600. pr.Kr. bila ne samo središte trgovine imedju Kine i Indije te zapadne Azije, Europe i Afrike, nego i kao najvažnije ukrižje kulturnih, vjerskih i umjetničkih vrijednosti.

U doba perzijskoga kralja kraljeva Darjavauša (Darija) I. Velikoga (vladao od god. 522. do 486. pr.Kr.) iz vladarske obitelji Ahemenida, Harahvaitija ulazi u perzijski savez suverenih država. U glasovitu Darijevu proglasu uklesanom u stijeni **Bagastana** (Bogostana) - 450 km jugozapadno od današnjeg Teherana, a 36 km iztočno od grada Kirmanšaha ili Kermanšara u današnjem Kurdistanu - Harahvaitija je zabilježena na tri jezika: staroperzijskom *(HARAUVATTI, HARAHVATIŠ, HARAHUATTI),* na elamskom *(HARRAUMATIŠ)* i akadsko-babilonskom *(ARUHAATTI)* (24). Harahvaitijom je tada vladao kralj HARAUVAT (Hrvat) zvan VIVANA (530.- 490. pr.Kr.) (25), za koga se u Darijevu proglasu kaže, da je „ban u Perziji, kralj u Harauvatiji“ (Hrvatskom kraljevstvu)(26).

Od toga vremena Harahvaitija (Harauvatija) se protezala na sjeveru do pritoka rijeke Kabul, a na istoku skoro do rijeke Inda. Po svom zemljopisnom smještaju Harahvaitija je bila središte i sveza izmedju indijskih naroda na iztoku i iranskih naroda na zapadu. Odnosi izmedju Perzijanaca i Hrvata postali su i ostali više-manje prijateljski. Uživajući osobne slobode unutar hrvatskih i perzijskih zakona, Hrvati su se bavili poljodjelstvom, trgovinom, industrijom, obrtom i bankarstvom.

Kada je Aleksandar Veliki Macedonski nakon jakoga odpora Hrvata pred svojim glavnim gradom Harahvaiti zaposjeo god. 329. pr.Kr. Harahvaitiju, preimenovao je državu

Harahvaitiju (Harauvatiju) u Arakoziju, rijeku Harahvaiti takodjer u Arakoziju i grad Harahvaiti u Aleksandriju Arakozijanu. Za podkralja Arakozije imenovao je generala **Sibertija.** Državi Arakoziji Aleksandar je poslije pridružio Gedrozju, današnji Beludžistan. Od god. 256.- 137. pr.Kr. Arakozija (Harahvaitija) je nezavisna kraljevina. Oko god. 160. pr.Kr. hrvatski kralj **Antialkid** osnovao je Harahvaitijsko-Kabulsko carstvo.

U sklopu Kraljevine Parthije, Harahvaitija je obstojala kao samostalna država (god. 1. pr.Kr. do 110.? po Kr.). Oko god 110. po Kr. Harahvaitiju osvaja kralj države **Kušan** Kaniška. Izvori o ratu kralja Parthije Volgara IV. s Kušanima zadnji put, koliko znamo, spominju Hrvate s područja Harahvaitije. Oko god. 228. po Kr. nekadašnji prostor Harahvaitije zauzima iransko-perzijski kralj Ardašir iz dinastije Sasanida. God. 652. na tlo bivše Harahvaitije dolaze Arapi, pobijedivši Sasanide u bitkama na obali Eufrata (637.) i kod Hamadana (642.) i time učinivši kraj sasanidskoj kraljevini (27).

Na područjima gdje su nekada živjeli i vladali Harahvaiti, sačuvano je ime Hrvat u brojnim mjestnim i zemljopisnim nazivima. Jedan od najvećih gradova u Turkmeniji odnosno Turkmenistanu zone se KYSYL-ARWÂT (= Crveni Hrvat). U Afganistanu ima selo **HARWATYA** (Harvacija) i pleme **HARWÂR.** Izvedenice su hrvatskoga imena i zajednički arijski i semitski opći nazivi pradavnih ruševina i starih gradina širom jugozapadne Azije: ARWÂT (u turkmenskih naroda), HORBÂT (u sirijskih i libanonskih Maronita), HORVOT (u Izraelu), KHORVÂT (u starom feničkom jeziku). U najstarijim azijskim narodnim legendama, pričama i mitovima Hrvatska se naziva **ARVATISTÂN, HIRVATISTÂN i HORBATISTÂN** (srednja Azija). U zajedničkim legendama irano-turanskih naroda srednje Azije priča se, da su veliko i bogato Staro carstvo ARVATISTÂN ili HIRVATSTÂN stvorili **Blijedoglavci** (Svijetlokosi), koji su prije početka povijesti sletjeli niz snijeźne planine na krilatim nebeskim konjima; kada je trebalo započeti povijest i svijetu se objavio Veliki Bog (Allah), Blijedoglavci su ponovo zajahali svoje leteće konje i odjezdili u nepoznate daljine, a iza njih ostadoše samo njihovi konji i ruševine prastarih gradova, koji se po njima i dandanas nazivaju **arwât** ili **hirwât.** Turci još i današnju Hrvatsku nazivaju ***HIRVATISTÂN.***

Georg Wilhelm Friedrich Hegel u svojoj *Filozofiji povijesti* ("Naprijed" Zagreb 1966, Pogl. III., str. 195-196) o Perzijskom carstvu kaže: "Perzijsko carstvo jest carstvo u modernom smislu poput negdašnjega njemačkoga carstva i velike carevine pod Napoleonom, jer se ono sastoji od mnoštva država koje su, doduše zavisne, ali koje su zadržale svoj vlastiti individualitet, svoje običaje i prava. Opći zakoni kojima su sve one podvrgnute nisu prouzrokovali štetu njihovim posebnim stanjima, nego su ih dapače štitili i održavali, a tako svaki od ovih naroda koji čine cjelinu ima svoju vlastitu formu uredjenja. Kao što svjetlo sve obasjava podjeljujući svemu svojevrstan život, tako se perzijsko gospodstvo proteže nad mnoštvom nacija i ostavlja svakoj njezinu osobitost. Neke su imale čak vlastite kraljeve, svaka različit jezik, naoružanje, način života, ćudoredje. Sve to opstoji mirno pod općim svijetlom."

U Perzijskom carstvu Darija I. Velikoga, Harahvaitija je imala nezavisan i povlašten položaj. Njezin kralj je u tomu carstvu imao naslov **ban**, što je značilo da je on po časti prvi do cara. U opću duhovnu riznicu naroda Perzijskog carstva, Hegel je naziva "općim svijetlom", Harahvaitija je unosila najviše. Pravni sustav Harahvaitije u temeljima je Perzijskoga carstva, koje je taj sustav ostavilo u baštinu cijelom čovječanstvu.

Kraljevstvo Huravat

Predvodjeni svojim vojničkim plemstvom, koje se u povijestnim izvorima naziva *marjanuna* ili ***Maryanni,*** ranoarijski Harahvaiti su se razširili po cijeloj zapadnoj Aziji, Siriji i sjevernoj Mezopotamiji. Oko god. 1.700. pr.Kr. Harahvaiti dolaze u Mezopotamiju i utemeljuju državu **Huravat Ehilaku** (Hrvatsko kraljevstvo). Ovu su državu Egipćani nazivali *Naharina,* Asirci i Babilonci *Hanigalbat,* a Hetiti i Medijci zemlja ***Mitanni.***

Sami su Mitanci, kako je zabilježeno u zapisima mitansko-hrvatskoga velikog kralja Tušrate (Dushratta), svoju državu nazivali *Hurrawât Ehillaku* (Hrvatsko kraljevstvo), a narod te države ***Hurrwuhé Ehelena*** (huritsko ili hrvatsko pučanstvo). Kraljevstvo Huravat obstojalo je u sjevernoj Siriji i zapadnoj Mezopotamiji od XVI.do XIV. st. pr.Kr. (28). Kada je u XIV. st. pr.Kr. mezopotamsko-sirijsko kraljevstvo Huravat ušlo u sklop Hetitskoga Carstva kao savezna država, dio se Hrvata iz Mezopotamije povukao u unutrašnju Armeniju. U njoj su ovi Hrvati najprije osnovali savez država, u koji su ušli tamošnji starosjeditelji. Zatim se taj savez država pretvorio u jedinstvenu državu. U staroperzijskim se izvorima ta država naziva Kraljevstvo Huravat kao i ona u Mezopotamiji. U drugim se pak izvorima naziva *Urvartu, Uruatru,* ***Urartu*** i ***Bihaini,*** a u Bibliji ***Ararat.*** Svjetske povjestnice to armensko-kavkazko kraljevstvo nazivaju i ***Vansko Carstvo.***

Armensko-kavkazko Kraljevstvo Huravat u povijestnim se izorima spominje od god. 1.270. pr.Kr. pa do VI. st. pr.Kr. Glavni mu grad bijaše Tušpa (Turušpa). Uzpon toga kraljevstva počinje u X. st. pr.Kr. kada uspješno odbija asirske navale. U VIII. st. oslabila je moć Asira, pa kraljevstvo Huravat postaje vodeća sila u tom dijelu Azije - zauzima sjevernu Siriju, proteže se južnim Zakavkazjem i proširuje od jezera Urmia do Kaspijskog i Crnoga mora. U početku VI. st. (od 585. pr.Kr.) armensko-kavkazko kraljevstvo Huravat ulazi u sklop iranske Harahvaitije (29).

Bosporsko kraljevstvo

Bosporsko kraljevstvo prostiralo se s obje strane Kerčkoga tjesnaca, koji se nalazi izmedju Crnoga i Azovskog mora. Tim kraljevstvom je od god. 175. do 211. po Kr. vladao veliki kralj Tiberije Julije **Sauromat** (Hrvat), koji se spominje na prvoj tanaiškoj spomen-ploči s kraja II. st. po Kr. Njega je naslijedio kralj **Reskuporid,** koji se na drugoj tanaiškoj spomen-ploči iz god 220. po Kr. spominje kao "sin velikoga kralja Sauromata" (Hrvata). Ove tanaiške spomen-ploče potvrdjuju, da se je Tiberije Julije Sauromat nazvao "velikim kraljem" kao i njegov daleki predhodnik huravatski (hrvatski) veliki kralj (šarmata) Tušrata iz davnoga XV./XIV. st. pr.Kr.

Pomorski grad **Tanais** u II./III. st. po Kr. pripadao je Bosporskom kraljevstvu. Spomenute tanaiške spomen-ploče pronadjene su na ušću rijeke Tanais (današnji Don) u Azovsko more. Na tim su pločama zabilježena i imena dvojice Hrvata tanaiških uglednika: ***HOROUATH****osa* (Horuat, Horvat) i ***HOROATH****osa* (Horoat, Hrvat) (30).

Ime *Sauromat ili Sarmat* grčko-rimski je preoblik imena Hrvat, a nastalo je od čakavsko-kajkavskoga oblika hrvatskoga imena **Horvat.** Skiti su azovsko-crnomorske Hrvate zvali Sarmatima, a od njih su taj oblik hrvatskoga imena preuzeli Grci i Rimljani, koji su sa Skitima češće dolazili u doticaj nego s crnomorskim Hrvatima (31). Tudji preoblici hrvatskoga imena *Sauromat i Sarmat* nastali su od ranoarijskoga imena

Sarasvat(i). Jedna grana odnosno skupina Sarasvata vjerojatno se odvojila od svoje matice i preko Kavkaza došla do Crnoga mora prije no što je ime Sarasvati preoblikovano u Harahvaiti.

Bosporsko kraljevstvo osnovano je nakon ulazka Parta u Harahvaitiju (god. 1. pr.Kr.), kada su brojni Hrvati napustili Iransku visoravan i prešavši Kavkaz na Crnomu moru utemeljili vlastitu državu (32).

Osim ranoarijsko-iranskih Hrvata, u Bosporskom kraljevstvu živjeli su i brojni arijski Sindi, Maeoti i drugi. Ovo je kraljevstvo palo pod udarom germanskih Gota, koji su nakon god. 200. po Kr. provalili s područja Visle do Crnoga mora i ovdje postali vladajući sloj u Gotskom kraljevstvu.

Crvena Hrvatska u Ukrajini

Već prije Kristova rođenja Hrvati se sele od Crnoga mora prema Karpatima i Podunavlju. Grčki zemljopisac Ptolemej zabilježio je u II. st. po Kr. na svom zemljovidu da se Hrvatska, koju on naziva Sar-Madi, tada protezala od Crnoga mora do Visle nad Karpatima i do ušća Dunava na jugu. Iz Ptolemejeva naziva Sar-Madi neki znanstvenici zaključuju da su na tom području živjeli Hrvati, koji su tu došli iz stare Medije odnosno staroiranske Harahvatije. Na temelju onoga što pišu ruski jezikoslovci i povjestnici može se čak zaključiti, da su iza Karpata - od Visle do Dnjestra - na gotovo osam stotina kilometara do VI. st. po Kr. živjeli samo Hrvati.

Takodjer prije Kristova rodjenja Hrvati su dolazili na područje Rimskoga Carstva bilo kao saveznici bilo kao plaćeni vojnici. Na područje kasnijih rimskih pokrajina Panonije i Dalmacije Hrvati su došli oko god. 120. pr.Kr. s Baltika zajedno s ilirskim narodima ili nešto poslije njih (33).

Crnomorsko-zakarpatska Hrvatska sastojala se od dva medjusobno narodno i državno povezana područja: Crvene (južne) Hrvatske na Donu i Bijele (zapadne) Hrvatske u porječju rijeke Visle. Na području crnomorsko-zakarpatske Hrvatske većina stanovnika govorila je hrvatskim jezikom, što dokazuje i mjestopisno nazivlje. Tako je Ptolemej Karpate zvao Sarmatskim (Hrvatskim) gorama (ime Karpati dolazi od imena Hrvati), a staronordijska *Hervarasage* Hrvatskim gorama. Od Crvene i Bijele Hrvatske nastat će Velika Hrvatska.

Crvena Hrvatska u današnjoj Ukrajini obstojala je od IV. st. po Kr. Nju Ukrajinci smatraju pravno - političkim ranim temeljom ukrajinske državnosti. Najnovije podatke i prosudbe o njoj donosi Čeh Karel Kroch (34).

Najstarija sigurna najava hrvatskog imena u Europi je grčki nadpis gradonačelnikova imena *HORVATHOS* iz II. - III. st po Kr. u antičkoj luki Tanais kod Rostova na Azovskomu moru. Hrvatsku nazočnost ovdje potvrduje i noviji nalaz iz II. st. uz Azovsko more hrvatskoga kockastoga grba.

Antički svećenik OROSIUS god. 418. po Kr. u povijestnoj monografiji *Compendium Historiae Mundi* navodi u današnjoj Ukrajini iztočno od Karpata i južno od Urala iztočni sarmatski narod **Horiti.** U istom smislu zatim i ZACHARIAS RHETOR god. 559. po Kr. u djelu *Historia Ecciesiae* na Dnjepru uz Crno more spominje sarmatski konjanički narod *HRWTS* (Hrvati).

U normanskim putopisima vikinških istraživača (SIGURD, OCHTERE, WULFSTAN i dr.), koji su u VIII.- IX. st. plovili rijekama od Baltika do Crnoga mora te u Ukrajini uz Dnjepar, spominju kraljevstvo *KROWATALAND*, što je nesumnjivo ime hrvatske države. Englezki kralj ALFRED I. u zemljopisnom opisu Europe (888.-893.) spominje iztočno od Karpata i južno od Urala (Riffin) sarmatski narod Horiti. U X.st. iztočne Crvene Hrvate na ukrajinskom području izričito spominju rani poljski izvori o dinastiji Piastowiča kao i Nestorova *Povest vremennyh let* iz godine 1113. Iz tih poljskih i ruskih izvora Crveni Hrvati su poznati kao *Russiae Carvati, Rothe Krobathen, Czerwen Russy, Horvaty* itd., to jest kao ruski Hrvati ili Crveni Rusi. Nakon konačne pripojidbe ruskoj državi, to se područje bivše Crvene Hrvatske nadalje naziva *Crvena Rusija*, a pripadno su pučanstvo Rutheni ili Rusini u sadašnjoj Galiciji (zapadna Ukrajina).

Nalazi Penkovske kulture na području Crvene Hrvatske u Ukrajini od V.-VII.st. upućuju na prednjoazijsko iransko podrijetlo tadašnjega vladajućeg sloja u Ukrajini, a u istom smislu govore i susjedni raniji nalaz kockastoga grba.

Novija proučavanja i nalazi upućuju na tumačenje značenja etnonima (ime naroda) Sarmat (grč. *Sauromatai*, lat. Sarmatae, perz. Sarmadi) na povijestno-etimološke sveze s vladarskim naslovima iz ranijih alarodskih, urartskih i huritskih država. Antičke alarodske dinastije Atropati i Orontidi u Zakavkazju od V.- I.st. pr.Kr. nosile su naslov *sarmada* (kralj), ranoantički urartski carevi od IX.- VI. st. pr.Kr. naslov *šarmat*, hrvatsko-mitanski kraljevi od XVI.- XIV.st. pr.Kr. *šarmata*, a prapovijestni prahuritski vladari od XXII.-, XVIII.st.pr.Kr. naslov šarru-mata, što bi bio najstarija prariječ za kasnije Sarmate. Francuzki povjestnik FLODOARD (894.-966.) u svojim *Annales* izričito navodi, da Velikom (Bijelom) Hrvatskom vladaju sarmatski kraljevi.

Po Oroziju i Alfredu, vladajuća narodnostna skupina u ukrajinskoj Crvenoj Hrvatskoj bili su sarmatski *Horiti*, a ovo je ime istobitno s biblijskim Horitima, koji su potvrdjeni kao antička romanohelenska istoznačnica za prapovijestne alarodijske Hurite (XXIII.- X.st. pr.Kr.), koji su sami sebe na vlastitom jeziku zvali *HURRWUHI* (Huravati), a slično kasnijim Hrvatima. Vikinški putopisci u VIII.-IX.st. po Kr. na području Velike Hrvatske spominju važna plemenska imena u iransko-huritoidnom obliku: u Bijeloj Hrvatskoj *LIKKAWIKI* (Ličani), a iztočnije oko Crvene Hrvatske *KARDARIKI, KRIWIKI, DROGOWIKI, RADAMIKI* i dr. Kraljevski glavni grad Crvene Hrvatske po arapskim se putopiscima zvao TEHR KHURDAB, što se nadovezuje na etnonim Kurdi; upravo su Kurdi takodjer iranizirani potomci prapovijestnih Hurita. Vladarska imena horitske dinastije u Crvenoj Hrvatskoj često sadrže osnovicu „MIR“, a to isto u zapadnoiranskim i kurdskim govorima doslovce znači vladar odnosno kralj (uzporedi imena hrvatskih narodnih vladara: Trpimir, Branimir, Muncimir, Krešimir, Zvonimir). U X.st. u Bijeloj Hrvatskoj poznat je biskup Vojtjech-Adalbert iz hrvatske dinastije Slavnikovića,. kojem je ime Vojtjech slavizirana istoznačnica a izvorni prahrvatski to jest hrvatski oblik je upravo <u>Adalbert</u> u značenju ‚Veliki Berto“: huritski Adal = velik ili jak, Bert = vlastito ime.

Prema tomu vladarski sloj sarmatskih Horita u Crvenoj Hrvatskoj, a dijelom i u kasnijoj Velikoj (Bijeloj) Hrvatskoj, najvjerojatnije su tvorili iranizirani potomci prastarih Hurita, a tek kasnije priseljenici - pučani i poljodjelci od VI.st. bili su poluslavensko - antskoga podrijetla. I priseljeni Anti barem dijelom bijahu skitsko-iranskog podrijetla; oni se u antičkim i ranim srednjovjekovnim izvorima spominju kao *Antoi* (grčki), *Antae* (latinski), *AINTAB* (ranogermanski), *WANTIT* (arapski). Crvenu Hrvatsku u Ukrajini treba smatrati neohuritsko-iranoantskom državom u Europi.

Kada su Gotsku državu pod kraljem HERMANARIKOM nakon god. 374.po Kr. uništile s iztoka provale nomadskih Huna, tada su sarmatski Horiti (HRWTS, Hrvati) u Ukrajini uzpostavili Crvenu Hrvatsku pod domaćom sarmatsko-horitskom dinastijom. Iz te je dinastije prvi hrvatski vladar u Europi i ujedno utemeljitelj ukrajinske državnosti kralj *UKROMIR* (od god.374.), po kome je možda Ukrajina dobila ime. Zatim slijedi kralj *Radogoy* (oko god. 400.), koji je bio hunski vazal. Hunsku vlast pod Atilom uništila je provala germanskih Langobarda duž Karpata do Ukrajine. Od god 454. kralj *Miregoy* uzpostavlja posve nezavisnu državu Hrvatsku u Ukrajini. Od god. 535. slijedi ga horitski car **Piregast**, pod kojim počinje sa sjeverozapada doseljavanje prvih naroda zvanih Slaveni u Ukrajinu. Tada počinju bizanstko - slavenski ratovi u kojima sudjeluje i Crvena Hrvatska, koja postaje prvi i najvažniji Piemont ranoga okupljanja okolnih naroda. Oko nje širom iztočne Europe nastaje veliki Antsko-hrvatski savez slavensko-iranskih narodnostnih skupina.

Od god. 582.-593. Crvenom Hrvatskom i cijelim Antskim savezom vlada sarmatsko-horitski car **Ardagast** s tada najprostranijom državom u iztočnoj i jugoistočnoj Europi, od današnje Moskve pa sve do antske tvrdjave Adina na Dunavu (kod Silistre u Rumunjskoj), gdje on pogiba u boju s bizantskim vojskovodjom Priskosom. Naslijedio ga je posljednji horitski car *Mezamir* (593.- 602.), koji je poginuo kada su nomadski Avari provalili iz Azije.

Pod udarom Avara Antski savez se razpao, pa od god. 602.- 610. počinje razseljavanje sarmatskih Horita iz rane Crvene Hrvatske. Ostaje samo dio Crvenih Hrvata u zapadnoj Ukrajini (Galicija-Bukovina), dok se ostali iz srednje i južne Ukrajine, Podolije i Besarabije sele na Balkanski poluotok i srednju Europu. Preostali dio Crvene Hrvatske uz sjevernoiztočne Karpate ulazi u savez sa zapadnijom Bijelom Hrvatskom, koja je od VII- X.st. u sastavu karpatske Velike Hrvatske. Glavni grad savezne Velike Hrvatske bio je u današnjem poljskom *Krakowu* (riječ Krakov dolazi od riječi Hrvat), dok je glavni grad iztočne Crvene Hrvatske postao današnji *PRŽEMYSL*, a središte zapadne Bijele Hrvatske bijaše u češkim *Libicama*.

Od god.955. iztočnu Crvenu Hrvatsku osvaja poljska dinastija Piastowiči. Konačno god. 992. ruski knez Vladimir zauzima Crvenu Hrvatsku i kao takozvanu Crvenu Rusiju pripaja ju Ruskom carstvu.

Na temelju arheoloških nalaza *Penkovske kulture* od VI.- VII.st. može se zaključiti, da je Crvena Hrvatska obuhvaćala najveći dio današnje Ukrajine od Dnjepra do rijeke Prut i ušća Dunava, to jest srednju Ukrajinu, Podoliju i Besarabiju, a kraljevska prijestolnica sarmatskih Horita Crvene Hrvatske bio je grad *KHURDAB* u Podoliji.

Kraljevstvo Crvena Hrvatska u Ukrajini tvorilo je središnju državnu ustrojbu Antskoga saveza država. Društvena struktura Antskoga saveza bila je dvoslojna, slična antičkomu modelu iransko-huritskih država: gornji sloj vladajudega plemstva bijahu sarmatski Horiti iz Crvene Hrvatske, kojih je glavno zanimanje bilo stočarstvo, konjaništvo i ratovanje, a ostalo radno pučanstvo, poljodjelci i vojnici-pješaci, bijahu Anti i Wendi.

U ranoj Crvenoj Hrvatskoj i Antskomu savezu vladala je spomenuta horitska dinastija s najvažnijim sarmatskim vladarima: Ukromir, Radogoy, Miregoy, Piregast, Ardagast i Mezamir, koji su uglavnom poznati iz bizantskih izvora.

Vladajući sarmatski Horiti u Crvenoj Hrvatskoj izvorno bijahu nomadski stočari, gospodarstvo kojih se najviše temeljilo na govedima, konjima i kolima, a njihova je antička umjetnost uglavnom slična drugim iranskim konjaničkim narodima iz iztočne Europe i Prednje Azije.

Wendi i Anti bavili su se većim dijelom poljodjelstvom u selskim naseljima, a njihova je kultura bila znatno primitivnija od antičke uljudbe (civilizacije) vladajućeg sarmatskoga plemstva. Wendi još u početku srednjega vijeka bijahu tek na razini željeznoga doba, kao na primjer Iliri za cijelo tisućljeće ranije, odnosno Prairanci za puna dva tisućljeća ili Prahuriti čak za tri tisućljeća prije Wenda. Ranowendska sela se još u VI.- VIII.st. sastoje samo od četverouglastih jednodjelnih koliba bez pregrada, sa suhozidnim kamenim ognjištem u jednom kutu. Iza njih je ostala primitivna keramika, metalne kopče i slično.

Nakon provale Avara i smrti posljednjega kralja Crvene Hrvatske Mezamira, u ukrajinskoj Crvenoj Hrvatskoj ostaje samo dio sarmatskih Horita. Oni se dijelom pomiču nešto zapadnije uz sjeveroiztočne Karpate u Galiciju i Bukovinu (danas zapadna Ukrajina), gdje od VII.st. ulaze u sklop karpatske Velike Hrvatske kao Crveni Hrvati. Od tih srednjovjekovnih Crvenih Hrvata u Galiciji uglavnom potječu današnji ukrajinski Rusini, a od zapadnih Bijelih Hrvata napose Slovaci, te jedan dio južnih Poljaka.

Većina sarmatskih Horita iz Ukrajine do god. 610. sele se na jugozapad sve do Jadrana i od god. 626. naseljuju današnju Hercegovinu, južnohrvatsko (dalmatinsko) kopno i jadranske otoke kao neretvanski *mariani.* Od tih ukrajinskih Hrvata uglavnom potječu današnji *južni ikavski* Hrvati s jakim pečatom prednjoazijske iranohuritske etnokulture i razmjerno najmanjim takozvanim slavenskim udjelom, jer su sarmatski Horiti u Ukrajini bili u doticaju s Wendima kraće od jednoga stoljeća (od god. 536.-610.). Ove južne ikavske Hrvate i danas s Ukrajincima povezuje zajednički ikavski izgovor srednjovjekovnog znaka jat.

"Da u ranom srednjem vijeku antički iranosarmatski Prahrvati nisu organizirali najprije ukrajinsku Hrvatsku i Antski savez, pa zatim karpatsku Veliku Hrvatsku i južnu jadransku Hrvatsku, današnje etnopolitičke slike svih ovih područja bile bi nesumnjivo drukčije i jednostavnije, a **Ukrajina, Slovačka, Slovenija, Hrvatska i Bosna** najvjerojatnije ne bi ni postojale. Naime, današnji su Slovaci naibliži etnokulturni baštinici srednjovjekovnih Bijelih Hrvata, pa je i Slovačka država teritorijalni i pravnopolitički nasljednik zapadnokarpatske Bijele Hrvatske. Slično su i današnji Rusini najbliži etnokulturni baštinici iztočnokarpatskih Crvenih Hrvata, a država *Ukrajina* je prostorno i pravnopolitički pa možda i imenom (kralj Ukromir) nasljednik kasnoantičke i srednjovjekovne Crvene Hrvatske i sarmatskih Horita" (35).

Sličnu početnu ulogu odigrali su i najzapadniji Hrvati u Karantaniji glede utemeljenja državnosti *Slovenije*, pa jadranska Bijela Hrvatska u pogledu današnje Hrvatske i Bosne, kao i južna Crvena Hrvatska (srednjovjekovna Duklja) u temeljima Crne Gore. "Dakle čak šest tj. polovica svih današnjih slavenskih država imaju etnokulturno i pravnopolitičko izhodište u srednjovjekovnim državnim tvorevinama koje su začeli iranosarmatski stari Hrvati, a i većina ostalih slavenskih država su u srednjem vijeku bile pod djelomičnim utjecajem Prahrvata. Uglavnom neovisno od ranohrvatskih utjecaja su medju Slavenima nastali možda samo Bugari (tatarski Prabugari) i Rusija (vikinški Varyagi).

Azijski iranosarmatski Prahrvati bili su glavni izravni baštinici visoke uljudbe (civilizacije) prapovijestnih Hurita. Preko iranosarmatskih Horita izravni su baštinici ranohrvatske države Ukrajina, Slovačka, Slovenija, Bosna i Crna Gora.

Kada su došli na Jadran, Hrvati nisu zaboravili tko su i odakle su došli. "Jadranski su Hrvati u novoj domovini htjeli ovjekovječiti svoj način dolazka na jug, pa su zato i svoju novu domovinu podielili na bielu i crvenu, tj. na zapadnu i južnu. Time su htjeli pokazati sviest o zajedničtvu cielog hrvatstva i njegovome jedinstvenom podrietlu od Harahvatiša do Splita i Bara" (37).

Jadransko primorje izmedju Neretve i Cetine zauzeli su hrvatski ratnici indoiranski **Mariani** (38). "Baš tu je ustvari prahrvatska čvrsta jezgra antičkih Iranohrvata, što npr. dokazuje ime Mariani (= arijski plemići, junaci, bojovnici), pa srednjovjekovna imena njihovih banova iz plemena KHADZIKI (kasnije slavizirani Kačići), njihov izvorni naziv srednjovjekovne Neretve kao *Orontes* (usp. K.Porfirogenet) poput istoimene sirijske rijeke u ranohrvatskoj pradomovini, pa poljička prijestoinica Gata (iranski = prijestolje) kod Omiša kao i mnoštvo drugih neslavensko-iranohuritskih izraza, te unutar Hrvatske najveća koncentracija dualističkih simbola i mazdaističke ikonografije baš ovdje, od Kaštela do Neretve." (39).

Bijela Hrvatska

Položaj zapadne Bijele Hrvatske donekle je poznat iz povijestnih izvora, iako je njezin stvarni obseg još uvijek nesiguran. Najvjerojatnije je obuhvaćala iztočnu Češku, dio Moravske, južnu Poljsku oko Krakova i najveći dio Slovačke oko Tatra i zapadnih Karpata (40).

U V.st. po Kr. Bijela Hrvatska proširila se na čitavu današnju Češku, iako neki izvori upućuju na mogućnost, da su Bijeli Hrvati prevladavali na tom području možda u IV. ili III.st. po Kr. Političko središte Bijele Hrvatske bio je najprije grad Samobor, a zatim grad HRVAT (današnji Krakov) na obali gornje Visle. Premještanje političkog središta iz Samobora u grad Hrvat odigrao se oko god. ?190 po.Kr.

Od godine 869.- 894. Bijelom Hrvatskom vlada Sventopolk-Budimir, koji će postati kralj jadransko-podunavskoga hrvatskoga saveznog kraljevstva. On je posljednji za kratko vrijeme pod svojom krunom ujedinio većinu hrvatskih zemalja od Karpata do Dunava i Jadrana (42).

U X.st. Bijelom Hrvatskom vlada domaća hrvatska dinastija Slavnikovića, pod kojima Bijela Hrvatska postupice propada pred osvajačkim udarcima susjeda. Od god. 987. zapadnu Bijelu Hrvatsku zaposjeo je poljski vladar Mieszko. God. 995. češki kralj Boleslav I. razara Libice, osvaja Bijelu Hrvatsku i zbacuje poslijednju sjevernohrvatsku dinastiju Slavnikovića. Time završava povijest sjeverne karpatske Hrvatske, pa nakon X. st. u Europi preostaje samo južna Hrvatska država pod dinastijom Trpimirovića (43).

Ukrajinski pisac Jaroslav Oros u svojoj knjigi *Zapovijedi Bijelih Hrvata* piše, da su od Bijelih Hrvata postali Rusini odnosno Ukrajinci.

Velika Hrvatska

Velika Hrvatska nastala je ujedinjenjem iztočne (ukrajinske) Crvene Hrvatske i zapadne (karpatske) Bijele Hrvatske. Prijestolnica Velike Hrvatske bio je grad HRVAT (današnji Krakov).

Vrhunac moći i prostranstva Velika Hrvatska je dostigla pod carem *SAMOM* (623.-658.), kada je postala jedna od najvećih europskih država u VII.st. Obuhvaćala je veći dio Karpata i zapadnu Panoniju, od Save do Sudeta i Galicije. Nakon Samove smrti, pod udarom Avara, velikohrvatska država se razpala na Karantaniju, Moravsku i Bijelu Hrvatsku.

Dobro prostorno pokazalo za završno razdobije karpatske Velike Hrvatske do X.st., uključujući Bijelu i Crvenu Hrvatsku, današnji su tragovi u zemljopisnim mjestnim imenima (toponimima) oko Karpata to jest nazivi iransko-alarodskoga ili hetitskoanatolskoga tipa, a napose ovdašnja mjestna imena izravno izvedena iz hrvatskoga narodnog imena (etnonima). Iz mjestopisja (toponimije) proizlazi, da se u završnom razdoblju prije propasti karpatska Velika Hrvatska prostirala na zapad do Bratislave i Brna, na sjeveru do Krakova i Pržemysla, na iztoku u Galiciji do Černovica, a na jugu odprilike do današnjih sjevernih granica Madjarske i Rumunjske.

U Velikoj i Bijeloj Hrvatskoj ustroj družtva i ustrojstvo vlasti bijahu saveznoga i dvoslojnoga tipa s vladajućim plemstvom arijskoiranskih Hrvata i radno-poljodjelskim pučanstvom vendskoga podrijetla (grč. *OUENEDAI*, lat. *Venethae*, germanski *Winden)*. Po najbrojnijim Vendima savezna Velika Hrvatska u srednjovjekovnim germanskim izvorima još je poznata i kao *Wendenland* te u romanskoj inačici kao *Vindonia*. Wendi su se bavili većinom poljodjelstvom u selskim naseljima, a njihova je kutura bila znatno primitivnija od antičke uljudbe (civilizacije) vladajućega sarmatsko-hrvatskoga plemstva.

Ibrahim IBN-JAQUB (pseudonim jednoga židovskoga trgovca iz Kordobe) spominje, da su vendski stanovnici u Velikoj ili Bijeloj Hrvatskoj većinom bili nekršteni pogani, a manjim dijelom *jakobitske* sekte (slično današnjim starokršćanskim ostatcima u Kurda) što se vjerojatno odnosilo na vladajući sloj iranosarmatskoga plemstva to jest Hrvata (44). Jakobiti su bili kršćanska (monofizitska) sekta u Siriji, gdje su nekada vladali Hrvati države Huravat. U Siriji je ime Hrvat sačuvano u mjestnim i zemljopisnim nazivima: HORBAT (imena više sela u Siriji), ARWAD (ime otoka), ARWATA (antička luka).

Ljetopisac svećenik Nestor u svom Kijevskom ili Ruskom ljetopisu iz XI.st. dijeli Hrvate u tri dijela: jedan dio živi u Kijevskoj Rusiji (osobito na gornjem i srednjem Dnjestru i zapadnom Bugu), drugi u širem području Galiča i Krakova, a treći u jadranskoj Hrvatskoj.

Ljetopisac *Prve poljske kronike* Gallus tvrdi: u Poljskoj su u doba Boleslava Velikoga (992.-1025.) obstojale dvije nadbiskupije; jedna u Gnieznom s latinskim obredom, a druga u Krakovu s hrvatskim.

Kozmas u najstarijemu češkom ljetopisu, napisanomu početkom XII.st., kaže: U ovu zemlju "došli su knezovi Čeh i Leh ... sa svojom djecom i ženama" (oko god. 649.); mladji brat Leh otišao je uskoro s istim hrvatskim, ili sada više češkim narodom" na sjever i nastanio se u Gnieznomu.

Dalimil u drugomu češkom ljetopisu objašnjava: "Hrvatska, zemlja Čeha, Bijelo-Hrvata ... ležala je sjeverno od Karpata, a izgubila je svoje ime s političkom samostalnošću tek u X. st."

Po izpravi o utemeljenju biskupije u Pragu (973.), brojni Hrvati kršćanske vjere živjeli su u iztočnoj Bohemiji.

U *Hrvatskoj kroniki* (neki misle da je napisana god. 1074. - 81., a drugi u IX. st.) govori se o dolazku Hrvata u današnju domovinu u dva navrata: prva selidba Hrvata

dogodila se nakon provale barbara u Rimsko Carstvo (oko god. 378.) odnosno nakon njegove zadnje diobe na Iztočno i Zapadno Carstvo (395.), a druga na temelju ugovora o savezništvu izmedju Velike Hrvatske i Bizantskoga Carstva (u doba hrvatsko - avarskoga rata 626.-640.).

Češki povjestnik František Palacky piše: "Prema staroj narodnoj predaji, došao je on (Čeh) iz Hrvatske, jednoga dijela stare zemlje u sjevernim Karpatima; ... Ova Hrvatska sa svojim antičkim glavnim gradom Krakovom, nazvana još takodjer Velika ili Bijela Hrvatska."

Na temelju ljetopisa i drugih pisanih izprava, poljski povjestnik E. Zernicki-Szeliga je zaključio: "U povijesti selidbe naroda jedan veliki dio stanovničtva Hrvatske napustio je oko god. 550. po Kr. svoju domovinu na gornjemu toku Visle, da bi potražio nova mjesta za stanovanje; njihovi vodje bili su dva brata kneza, Čeh i Leh."

Ruski povjestnik George Vernandsky ističe: "Zemlja, u kojoj su se (Hrvati) nastanili, bila je poznata kao Bijela Hrvatska, i oboje, zemljopisno i narodnostno, ona je tvorila središte nastanka ruskih, poljskih i čeških plemena."

Arapski pisac Ibn - Rusta, pišući god. 842. i 847., spomenuo je *Hrvate* u području gornje Visle. Englezki kralj Alfred Veliki (871.-901.) piše: "Sjeverno od Moravljana ... su Horiti" (Hrvati).

Bizantski car i povjestnik Konstantin VII. Porfirogenet (905.-959.) u svom djelu *O upravi Carstvom* iznosi, da su sredinom X. st. Češka i Moravska činili dijelove Velike Hrvatske.

Kako iznosi ukrajinski znanstvenik Eugen PAŠČENKO, stari Hrvati bili su najbrojniji plemenski stanovnici Karpata. Oni su odigrali važnu ulogu u etnogenezi suvremenoga hrvatskoga naroda. Ukrajinu, jednu od svojih pradomovina, Hrvati su počeli napuštati kada je ona postupice počela gubiti svoju državnost (45).

Ivi Goldsteinu se čini najvjerojatnijim, da je Bijela Hrvatska bila smještena oko Krakova (46). Od ukrajinskih pak znanstvenika jedni smatraju, da je vojničko i političko - upravno kulturno središte Velike (Bijele) Hrvatske bio grad GALIČ (ili HALIČ) uz rijeku LUKVU u Prikarpatju, a drugi da je sjedište Bjelohrvata najvjerojatnije bilo gradište STILSKO iznad rječice KLADNICE južno od LAVOVA (47).

4. Hrvatski jezik, pismo i pravjera

Hrvatski jezik

Izvor današnjega hrvatskoga jezika je ranoarijski prajezik **saraswati** (37. do 22. st. prije Krista), koji bijaše istodoban sa sumerskim i ranoegipatskim jezikom. Medjusobnu sličnost sarasvatskoga i ranoarijskoga jezika i njihove sveze s ranohrvatskim jezikom pokazuju do sada poznati uzporedbeni nazivi za brojeve, kao na primjer broj tri: tra (saraswati, 37. - 22. st. pr. Kr.), tera (mitanni, 16. - 12. st. pr. Kr.), tri (indovedski, 12. - 5. st. pr. Kr.), tari (VEYSKA ZAYK = prastari ranohrvatski govor brdskih sela na Krku) (48).

Indoarijski jezik saraswati bliz je Vedama. Mnoge riječi iz jezika saraswati sačuvane su u današnjemu hrvatskomu jeziku (kao na pr. BHRATA - brat), a osobito u

hrvatskovejskomu jeziku s otoka Krka: BHEŠA - BJEŠYD (besjeda, govor), DEVAS - djeva, ANGIRA - andjeo, VISA - VES (selo), MARYA - MARJAAN (junak), MANTHRA - MANTRA (urok), VEYAH - VEYE (zavičaj) i dr. (49).

Ako je indoarijski jezik saraswati izvor, onda je *SANSKRT*, - kojim su napisane svete knjige Indoarijaca VEDE - veliko izvorsko jezero za današnji hrvatski jezik. Mjesto i značenje sanskrta u indijskomu kulturnomu krugu uzporedjuje se s mjestom i značenjem latinskoga u europskomu kulturnom krugu. Sanskrt bijaše jezikom vjerske književnosti, klasičnih književnih ostvarbi, znanosti, uprave i više izobrazbe. Vedska objava izvorno je napisana na sanskrtu (50). Sanskrt i Vede uglavni su kameni temeljci hrvatske književnosti i kulture.

U hrvatskom jeziku sačuvane su i riječi sumerskoga podrijetla. Današnji je hrvatski jezik, tvrdi Andrija-Željko Lovrić, „po sumerizmima jedan od najbogatijih živih jezika i jedini takav u Europi sa sačuvanim sumerskim riječima"(51). U baštinu hrvatskoga jezika i kulture ulazi stoga i sumerskoakadski ep o stvaranju svijeta *ENUMA ELIŠ* i sumersko-akadski ep o Gilgamešu (52).

Za razvoj hrvatskoga jezika nezaobilazna je sveta knjiga starih Hrvata i Iranaca *Zend-Avesta*, koja je temelj hrvatske kulture i uljudbe. Hrvatska je kultura, veli Marijan Rudež, zend-avestna (53).

Kajkavskim narječjem hrvatskoga jezika govorili su baltički Hrvati već u II. tisudijeću prije Krista. Ovi prvobitni Hrvati-kajkavci živjeli su na Baltiku s ilirskim narodima. S tim narodima ili odmah iza njih odselili su se u današnje hrvatske zemlje oko godine 1200. prije Krista. Hrvati-kajkavci su već u I.st. po Kr. naseljeni u Panonskoj nizini i na liniji Lika-Dubrovnik, ne prekidajući svezu s Hrvatima koji su naselili područje kasnije nazvano Velika Hrvatska (današnja Ukrajina, Poljska, Češka i Slovačka). Hrvatima-kajkavcima doseljenima s Baltika pripadaju ona dvojica Horvata, čija su imena zabilježena u II./III.st. na tanaiškima spomen-pločama pronadjenima na ušću rijeke Tanais (današnji Don) u Azovsko more.

Ostatci indoarijsko-iranskoga i sumerskoga jezika najviše su očuvani u dva prostorno ograničena hrvatska govora: 1. *Bednjanskom govoru* (Bednja, Jesenje, Trakoščan i susjedni zaselci) i 2. govoru zvanu *VEYSKA ZAYK* (brdska sela na otoku Krku izmedju Vrbnika, Punta i Baške). Bednjanski govor najbliži je govoru Bijelih Hrvata, u kojemu je sačuvana starohrvatska legenda o Čehu, Lehu i Mehu. Vejski govor s otoka Krka odlikuje se prastarim pomorskim nazivljem, koje nas upućuje na pradavne i samostalne pomorske tradicije u ranih Hrvata (55).

U Vejskom govoru otoka Krka takozvanoj "CAKAJŠĆINI", sačuvana je pučka predaja (starinske vejske pjesme, domaće izreke i poslovice, kletve i psovke) i epske legende (o početku svijeta, naselidbi Jadranskoga područja, starohrvatskom kraljevstvu, kralju Zvonimiru i hrvatskom grbu, kralju Beli i kosookim Tatarima, Frankopanima i nevjernim Mletčanima, bojevima s gusarima i druge) (56).

Mirko Vidović nalazi nevjerojatnu srodnost "unutrašnjega fluida" medskoga jezika s hrvatskim. Jezik ZERTHUSTOVIH GATHA, veli on, "istinsko je korijenje iz kojeg je nastao hrvatski jezik, koji mu je i danas, nakon dvadeset i sedam stoljeća po 'zvuku i duhu' toliko ostao srodan" (57). Gatha su, smatra Mirko Vidović, napisana medskim jezikom, koji je dosta bliz srodnik sa sanskrtom (58).

Poljski kardinal Hozij (S. HOSIUS) u svom djelu *De sacro vernaculo*, tiskanu godine 1558., napisao je da je hrvatski jezik madre lingua - "jezik majka" svih slavenskih jezika (59).

Hrvatsko pismo

Izvorno hrvatsko narodno pismo je glagoljica. To pismo, kako dokazuje Marko Japundžić u više svojih razprava, ima uzke sveze s gotskim runama. Glagoljica je nastala ondje, gdje je vodeći sloj Hrvata bio u svezi s Gotima, a to je mogao biti ili Tanais gdje se našao onaj poznati spomen hrvatskoga imena ili Podunavlje (današnji Bač) gdje su Goti imali svoje središte (60).

Glagoljica je po Marku Japundžiću nastala daleko od rimskoga i bizantskoga područja, oko Crnoga mora, gdje je nastalo i hrvatsko narodno bogoslužje. Postanak pisma u uzkoj je svezi s pokrštenjem. Krštenje vodećih slojeva Hrvata moglo se dogoditi tamo, gdje su se Hrvati mogli naći s arijanskim Gotima, a to je moglo biti oko Crnoga mora gdje su se našle ploče s hrvatskim imenom - u Tanaisu. Hrvati su u svoju današnju domovinu došli sa svojom crkvom ustrojenom u sklopu CATHOLICOS i sa svojom crkvenom knjigom na narodnom jeziku i na svom pismu glagoljici (61).

Korijen i podrijetlo glagoljskog pisma treba tražiti u pradavnoj prošlosti hrvatskoga naroda (62).

Ni jedno svjetsko pismo nije stvorio jedan čovjek, nego se je ono pomalo razvijalo iz nekih općih znakova. Različiti su odgovori na pitanje, gdje treba tražiti korijen i podrijetlo glagoljice. Dr. Krešimir Mlač u svojoj nedovršenoj i neobjavljenoj razpravi *Pregled razvitka našega (hrvatskoga) etnonima* pokušao je dokazati, da je glagoljica dugotrajnim razvojem nastala iz klinovoga pisma. Ovu predpostavku potvrdjuju najnoviji nalazi klinovih zapisa Prahrvata i njihovih domaćih vladara u prapovijestnim gradovima GASUR, MARI i drugima, stari 34 - 35 stoljeća.

Hrvatska pravjera

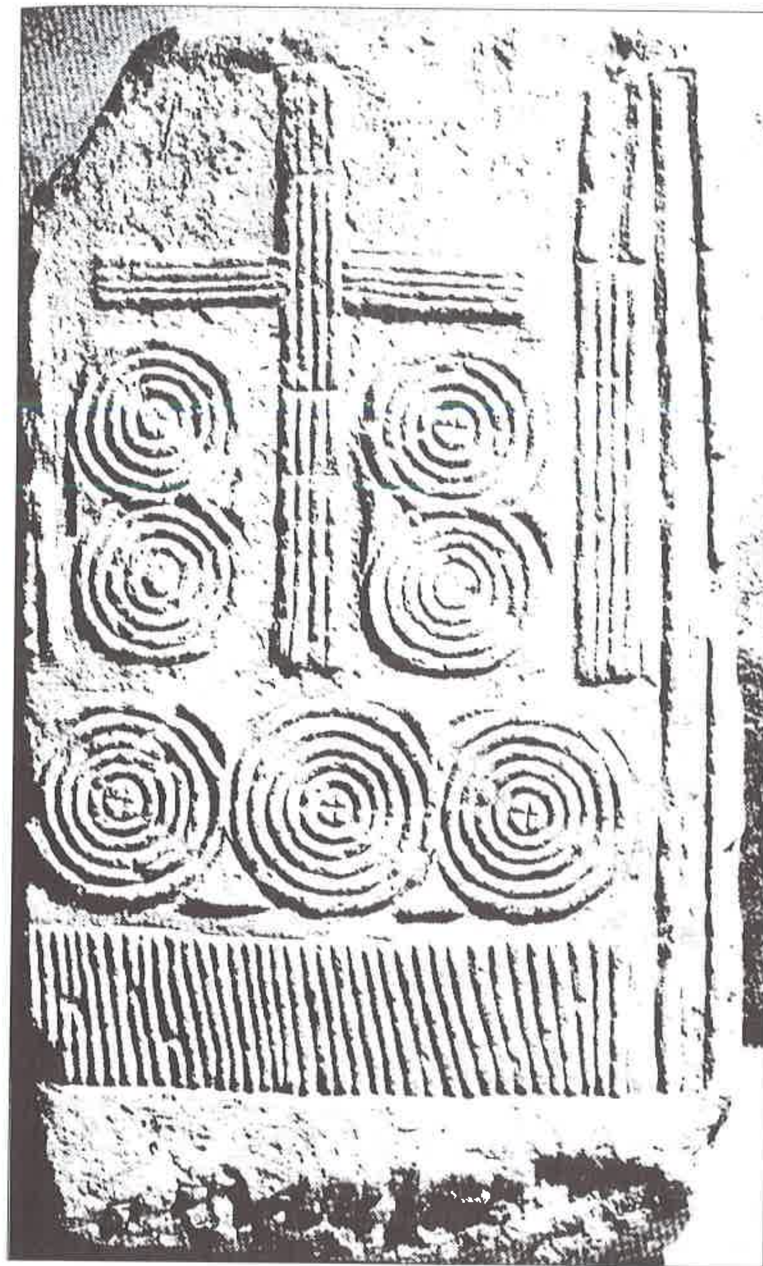
Biskup Mijo Škvorc u svojoj knjigi *Vjera i nevjera* piše, da je naša hrvatska pradomovina, visoravan Harahvatija, kao i ostali dio Irana poznavala važnu religiju Zarathustre-Zoroastera. Kako je naučavao Zarathustra, dva su počela svijeta: počelo dobra *AHURA MAZDA* (Mudri gospodar) i mračno počelo zla - zloduh *ANGRA MAINYU* ili AHRIMAN. Ahura Mazda je stvoritelj svijeta, izvor dobrote, spasitelj sudbine. U njegovoj su službi visoki duhovi, njegova vječna pratnja i njegovi poslanici za vidljiv svijet. Tih božanskih bezsmrtnih svetaca ima sedam, oni kasnije postaju nalik na judeo-kršćanske arkandjele. „Medju njima se nalazi i **HAURVAT-AT** (Hrvat), koji zastupa poštenje" (63).

Zaratustra je tvorac Ahura Mazde, kao Krist Trojstva i kao Muhamed Alaha. Njegovo djelovanje, smatra Dabo Peranić, treba tražiti unutar XV.-XII. st. prije Krista. „U tom je razdobiju djelovao Zaratustra, napisan *VENDIDAD* i prvi put je spomenuta država (DAHYU) *HARAHVAITI.*"

Andrija-Željko Lovrić i Stipan Budimir, Zaratustrino djelovanje stavljaju u razdoblje od god. 1400.- 1100. prije Krista, a utemeljenje države Harahvaiti u Iranu od god. 1900.- 1400. pr.Kr. (65).

Nadgrobni spomenik, Ruduša kod Sinja, 1. stoljeće (snimak Z. Buljević)

Starokršćanska ploča iz Gale, Muzej u Sinju (snimak Z. Buljević)

Marijan Rudež smatra da Zaratustrin život i rad treba smjestiti prije godine 1000. prije Krista. Hrvati i Harahvaitija, piše on, kao zend-avestni narod i zend-avestna država, obstojali su na Iranskoj visoravni kao jedan od prvobitnih naroda i jedna od najstarijih država. Zaratustra je najvjerojatnije rodjen u Harahvaitiji. On je naučavanjem o jednom Bogu za sve narode i za sva vremena napravio prevratničku prekretnicu u vjeri uobće. Zaratustrizam (zoroastrizam) se najprije proširio u Harahvaitiji i Baktriji, zatim u susjednim državama, to jest na prostoru izmedju Indije i Kaspijskoga mora, odnosno izmedju Indije i Mezopotamije, a u doba Perzijske kraljevine i na njezinomu zapadnom području. Sve kasnije vjeroizpovijesti, nastale u Aziji iztočno ili zapadno od Harahvaitije, od Zaratustre su izravno ili neizravno preuzele svoja naučavanja o jednomu Bogu (66).

U Vedama, svetim knjigama starih Hrvata, jedva se može govoriti o čistom jednoboštvu, o osobnomu Bogu koji se javlja ljudima. Stoga će biti potrebno u tom pogledu temeljito proučiti odnošaj izmedju Veda i Aveste. *Vede i* Avesta predmet su razmatranja Čedomila Veljačića i Rade Ivekovića u njihovoj zajedničkoj knjigi *Indijska i iranska etika* („Svjetlost", Sarajevo 1980.). Trebat će uzeti u obzir i razpravu Marka Vigića *Duhovni i vjerski život naroda drevne Mezopotamije* (Forum, God. XXIV. Knjiga L. Broj 10. - 11., Zagreb, listopad - studeni 1985., str. 942. - 1020.).

U Avesti nalazimo mit o bajoslovnu pobjedniku zmaja divu *KRSASPI*, Taj mit je, tvrdi HERZFELD, prerada iranskih Hrvata prastaroga arijskoga mita, koji je u Indiji opjevan pod imenom INDRA i VRTRA a u zapadnom Iranu (Mediji) kao *THRAETAONA i AŽDAHAKA* (68).

Po Mirku Vidoviću izraz HAURVATAT u suvremenom smislu znači točno: u zdravom skladu sa svime što obstoji, odnosno "obće" (odakle CATHOLICOS) (69).

Staroperzijska kraljevska kuća AHEMENIDA preimenovala je božicu *HARAHVAITI* u *ANAHITA* i stvorili novo božanstvo od tri osobe: Ahura Mazda, Anahita i Mitra. Zato su Hrvati lahko prihvatili kršćanstvo, koje je propovijedalo vjeru u trojednoga Boga.

Znanstvenici su pred stotinjak godina odkrili, da se poznati biblijski potop zbio u zemlji Sumeru, izmedju rijeka Eufrata i Tigrisa. Spomen na taj potop nalazi se u ustmenoj predaji o sumerskomu junaku Gilgamešu, koja je preradjena u asirsko - babilonskoj predaji o sumerskomu junaku Gilgamešu, koja je preradjena u asirsko - babilonskoj književnosti u VII. st. prije Krista. Od sumerske legende o Potopu starija je legenda zabilježena u Vedama i Avesti. Ovaj se Potop zbio nekoliko tisuća godina prije sumerskoga, kako iznosi indijski povjestnik B. G. Tilak (1856. - 1920.) u svojoj knjigi *Arktička pradomovina Veda*. Tilak je dokazao, da su svete knjige Vede nastale 4.500 godina prije Krista i da su u njima zabilježeni podatci o početcima europske uljudbe i kulture, koja je cvala 8.000 (osamtisuća) godina prije Krista u zemiji *AIRYAN VAEJO* (Arijevski raj). Ova je zemlja propala nakon dolazka snijega i leda (ledeno doba), koji su pokrili čitavu zemlju nakon blage i povoljne klime (71).

Hrvati su bili pokršteni možda već u apostolsko doba. Po jednoj Ninskoj predaji Hrvate doseljene s Baltika pokrstila je Sv. Marcela zajedno sa Sv. Anzelmom, jednim od sedamdesetorice Isusovih učenika (72). Hrvate iz iranske Harahvaitije pokrstio je Sv. Toma Apostol na prolazku u Indiju (73). Rano pokrštenje Hrvata potvrdjuje i pismo pape Ivana X. hrvatskomu kraiju Tomislavu, u kojima on Hrvate naziva najodabranijim sinovima svete rimske crkve i prvencima apostolske i opće crkve, koji su od kolijevke s majčinim mlijekom primili duševnu hranu apostolske crkve (74).

Kako piše Toma Arcidjakon Splitski, Hrvati koji su u današnju Hrvatsku došli "od poljskih strana", pomiješali su se s Hrvatima starosjediteljima (Toma ih izkrivljeno naziva Kureti) i "postali su jedan rod, slični po životu i običajima, jednoga govora: bili su i jedni i drugi kršćani iako bijahu "poprskani arijanskom kugom." (75).

SAŽETAK

Pradomovina Hrvata je Indija. Hrvati potječu od ranoarijskih ***Sarasvata*** (kasnijih **Harahvata**), koji su živjeli u sjevernoj Indiji uzduž nekadašnje velike rijeke Sarasvati (danas pustinja Thar). Kada je oko god. 2.000. pr.Kr. rijeka Sarasvati počela presušivati, Harahvati se sele u današnji Afganistan, gdje je nastala antička *Harahvaitija* (staroperzijska ***Harauvatya).***

Ime **Hrvat** nastalo je od riječi *arya*, što u sanskrtu znači: gospodin, plemeniti, imućan, bogat, obilan. Prvobitni oblik imena Hrvati bilo je ranoarijsko ime *Sarasvati,* a najkasnije do god. 2.000. pr.Kr. *Harahvaiti.* Ime Harahvaiti, praoblik današnjeg imena Hrvat, spominje Zaratustra u *Avesti.* Ime Hrvat sačuvalo se do danas u brojnim mjestnim i zemljopisnim nazivima na području Eurazije.

Najstarija hrvatska državna tvorba u povijesti bila je **zemlja Sarasvati** u sjevernoj Indiji. Na Iranskoj visoravni praotci Hrvata utemeljili su tri države, od kojih je najpoznatija ***Harahvaiti*** ili *Harahvaitija* (staroperzijska ***Harauvatya).*** Oko god. 1.400. pr.Kr. Harahvaiti (Harahvati, Hrvati) utemeljuju u Mezopotamiji državu **kraljevstvo Huravat.** Još jedno *Kraljevstvo Huravat* spominje se i na armensko-kavkazkom području od god. 1270. pr.Kr. do 585. pr.Kr. U godini Kristova rodjenja brojni Hrvati napuštaju Iransku visoravan i na Crnom moru utemeljuju ***Bosporsko kraljevstvo*** - na području toga kraljevstva pronadjene su u Tanaisu dvije spomen-ploče iz II./III. st. po Kr., na kojima se spominju dvojica uglednika imenom **Horuat** (Horvat, Hrvat). Od IV.st. po Kr. u današnjoj je Ukrajini obstojala država ***Crvena Hrvatska,*** a od III. ili IV. st. po Kr. na području Karpata ***Bijela Hrvatska.*** Ujedinjenjem Crvene i Bijele Hrvatske nastaje *Velika Hrvatska* s prijestolnim gradom *Hrvat* (današnji Krakov).

Izvor današnjega hrvatskog jezika je ranoarijski *prajezik* ***Sarasvati*** (XXXVII.- XXII. st. pr.Kr.), koji je bliz vedama i sanskrtu. Razvoj toga jezika možemo pratiti u Zend-Avesti, koja je temelj hrvatske kulture i uljudbe (civilizacije). Ostatci hrvatskoga prajezika sačuvani su u ***Bednjanskom govoru*** (Bednja, Jesenje, Trakoščan) i ***Vejskomu govoru*** *(Veyska zayk)* takozvanoj **cakajšćini** (otok Krk). Poljski kardinal Hozij (Hosius) hrvatski jezik naziva majkom svih slavenskih jezika. Hrvatsko izvorno pismo je glagoljica, koja je - kako dokazuje Marko Japundžić - nastala oko Crnoga mora, gdje je nastalo i hrvatsko narodno glagoljsko bogoslužje. Glagoljsko pismo je nastalo dugotrajnim razvojem, vjerojatno izravno iz klinovoga pisma.

Hrvatska pravjera zabilježena je u svetim knjigama *Avesta,* koje su nastale na temelju Zaratustrina nauka o jednomu Bogu za sve narode i za sva vremena. Zaratustrino djelovanje treba tražiti unutar XV.- XII. st. pr.Kr. Zaratustra je najvjerojatnije rodjen u iranskoj Harahvaitiji.

Citati izvornika *(Quotation of references)*

1. Ferdo Šišić, *Nova mišljenja o pravijeku Slavena, o seobi Hrvata i postanku glagoljice*, Hrvatsko kolo, knj. VI., Matica Hrvatska, Zagreb 191O., str. 1 16.
2. *Povijest svijeta od početaka do danas*, 2.izd., Zagreb 1990., str.141.
3. ISTO
4. Leonard Woolley, *Počeci civilizacije*, svezak I, knjiga druga, Zagreb 1966., str. 17.
5. Andrija Željko Lovrić - Stipan Budimir, *Novonadjeni Predhrvati u Indiji (Prajezik i civilizacija Saraswati pred 5750.-4200. god.), "Ognjište*', god. VII., br.8., Karlovac - Zagreb, prosinac 1997., str. 284.-288'; Andrija Željko Lovrić, *Ranoantička etnogeneza Hrvata,* "Ognjište", god. V., br.6., Karlovac - Zagreb, kolovoz 1994., str. 52.-61.
6. Andrees allgemeiner Handatas in 91 Haupt-und 86 Nebenkarten, Dritte, vollig neubearbeitete und vermehrte Aufflage, Herausgegeben von der Geographischen Anstalt von Velhagen & Klasing in Leipzig. Bielefeld und Leipzig. Verlag von Velhagen und Klasing.
7. *Povijest svijeta*, (v. bilj.2.), str.142.
8. Mislav Ježić, *Rigvedski himni*, ‚Globus' Zagreb, tisak Ljubljana 1987., str. 25.
9. ISTO, str.39.
10. ISTO, str. 243.
11. ISTO, str. 264.
12. Lovrić - Budimir (v. bilj. 5./l.), str. 286.-288.
13. Mato Marčinko, *Podrijetlo i značenje imena Hrvat*, Zbornik „Kačić", god. XXV./ 1993., str. 369.-384. i posebni otisak (Split 1993.)
14. Petar Skok, *Etimologijski rječnik*, II., Zagreb 1972., str. 681.
15. Ježić, (v. bilj.8.), str. 71.
16. O spomenima hrvatskoga imena u prostoru i vremenu vidi: Tomislav Heres, *Geneza imena Hrvat*, Tromjesečnik *HRVATSKA*, br.l., Zagreb, travanj 1994., str. 15-19.
17. Ivan Lučić, *O kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske*. Priredila i prevela Bruna Kunta-Maković, Zagreb 1986., str. 296.-297.
18. ISTO, str.297.-299.
19. H. Kunstmann, *Die Slaven*, Stuttgart 1996., str.71.
20. Stjepan Pantelić, *Najnovija istraživanja o imenu Hrvat*. ‚Hrvatska obzorja' (Matica Hrvatska Split), br.4./1997., str. 915.-916.
21. Ivo Omrčanin, *Hrvati nisu Iranci*, ‚Hrvatska misao", Buenos Aires 1969; ISTI, *Mit bogova u predpovijesti Hrvatske*, Washington 1993.
22. Marijan Rudež, *Povijest medjunarodnih odnosa,* I. svezak, Zagreb 1995., str. 3.-5.
23. Tomislav Heres, *Hrvatsko ime u prošlosti i sadašnjosti*, Posebni otisak iz časopisa „Marulić" Zagreb, broj 3./1990., str. 292.
24. Tomislav Heres, *Dugo putovanje od Irana do Jadrana*, Gata 1982. (Posebni odtisak iz „Poljica" br.l./6.-7./1981.-1982.); Mijo N. Ćurić, *Staroiransko podrijetlo Hrvata*, Zagreb 1991.
25. Ivo Omrčanin, *King of Croatia c.530-c.-490*, Washington 1996.
26. ĆURIĆ (v.bilj.24.), str.104.-105.

27. M. RUDEŽ, (v. bilj.22.), str.11.-19.
28. Mato Marčinko. *Kraljevstvo Hurrawat*, ‚Ognjište', god.Vi., broj 7., Karlovac-Zagreb, listopad 1996., str. 19.-24.; A-Ž. Lovrić (v. biŠj.5./2.), str. 57-.58.
29. Mato Marčinko, *Tragovima hrvatskog imena do 7.st. po.Kr.*, u knjigi: *Moja Hrvatska*, drugo preradjeno i dopunjeno izdanje, DMD, Zagreb 1993., str. 21.; *MY CROATIA The Land and its History*, DMD, Zagreb 1994., str.2l.; A.Ž. Lovrić (v. bilj.5.), str.58.-59.
30. Tomislav Heres, *Hrvatska povijest od šestoga stoljeća prije Krista do desetoga stoljeća poslije Krista*, ‚Poljica", god. XVI., broj.16., Gata 1991., str.119.
31. M. Marčinko, *Podrijetlo i značenje imena Hrvat*, (v. bilj.13.), str. 375.bilj. 37.; Tomislav Heres, *Hrvatsko ime u prošlosti i sadašnjosti* (v. bilj.23.), str 292.-293.
32. RUDEŽ (v.bilj.22.), str.84.-85.
33. Mato Marčinko, *Život i djelo utemeljitelja Splita rimskoga cara Dioklecijana*, 'Poljica', god. XX., broj 20., Gata 1995., str.216.-217.
34. Karel Kroch, *Crvena Hrvatska u Ukrajini*, 'Ognjište', god.V., br.6., Karlovac-Zagreb, kolovoz 1994., str.7l.-77.
35. ISTO, str.75.
36. ISTO, str.76.
37. Dr. Ivo Guberina, *Državna politika hrvatskih vladara*, knjiga I./svezak 1., Nakladna knjižara Velebit Zagreb, Zagreb 1944., str.10.
38. Tomislav Heres, *Zemlja Marjana*. ‚Poljica', god. XIII., br.13., Gata 1988., posebni otisak, str.7.-9.
39. Živko Jakić, *Orontska banovina*. 'Ognjište', god.V., br.6., Karlovac-Zagreb, kolovoz 1994., str.117.
40. Karel Kroch (v. bilj.34.), str.73.
41. M.Rudež (v. bilj. 22.), str. 88.
42. Mato Marčinko, *Nove stranice stare hrvatske povijesti*. strojopis.
43. Karel Kroch (v. bilj.34.), str. 73.
44 Karel Kroch (v. bilj. 34.), str. 73.-74.
45. Eugen Paščenko, *Pojam Hrvat u Velikoj Skitiji povezan je s božanstvom koje pomaže ratniku*, „Globus', broj 375., od 13. veljače 1998., st,. 82. - 87.
46. Ivo Goldstein, HRVATSKI RANI SREDNJI VIJEK, Novi Liber, Zagreb 1995., skr.30.
47. Boris GRALJUK, *Bijela ili Velika (Zakarpatska) Hrvatska*, Hrvatski iseljenički zbornik 1997., str. 372.
48. LOVRIĆ - BUDIMIR (v. bilj. 5./l.) str. 286.
49. ISTO
50. O sanskrtu i Vedama vidi: Književna smotra, godište XVI.(1984.) broj 53.; Dinko Krpan, *Hrvatski predci u BHAGAVAD GITI*, "Ognjište", god.11., broj 3., Zagreb, listopad 1991., st,.244.-245.
51. Andrija-Željko Lovrić, *Fragmenta antica palaeo-Croatica*, 'Ognjište" god.IV., broj 5., Karlovac-Zagreb, svibanj 1993., str.52.
52. 0 ovim epovima vidi: Marko Višić, *Književnost drevnog bliskog istoka*, "Naprijed", Zagreb 1993.
53. M.Rudež (v. bilj.22.), str.146.

54. Valentin Putanec, Ubikacija klasičnih toponima *Sisopa i Soroga* u Zagreb i pitanje prisutnosti Slavena na Baltiku u 1. st. naše ere, Zagreb 1992., vlastito izdanje.

55. Andrija-Željko Lovrić i Marijan Horvat-Mileković, *Antičke epske legende na iranohrvatskom prajeziku krčkih gorštaka*, 'Ognjište', god.VI., broj 7., Karlovac-Zagreb, listopad 1996., str. 166.-173.

56. Fabijan Tomašić i Mihovil Lovrić (priredio Andrija-Željko Lovrić), *Arhaična pučka predaja u "cakajšćini" brdskih sela na otoku Krku*, 'Čakavska rič' XXV.(1997.), broj 1.-2.(1.-284.), Split, siječanj-prosinac 1997., str. 167.-199.

57. Mirko Vidović, *Hrvatski iranski korijeni*, sv. I., za tisak priredio: Mato Marčinko, Zagreb 1991., st.180.

58. Mirko Vidović, *Opći nacrt za pristup k proučavanju paleokroatistike*, strojopis.

59. Sante GRACIOTTI, *Mišljenje Poljaka Hozija (1558.) o upotrebi slavenskoga narodnoga jezika,* Zbornik 'Kačić", sv.XI., Split 1979., str. 205.-216,

60. Dr. Marko Japundžić, *Izvori hrvatskog pisma*, 'Hrvatski domobran", broj 2./1998., str. 18.

61. Mato Marčinko, *Hrvatska glagoljica Po Marku Japundžiću*, u knjigi: Dr.fra Marko Japundžić, *Hrvatska glagoljica*, 'Hrvatska uzdanica", Zagreb 1998., str.93.-96.

62. Tomislav Heres, *Glagoljica i bosančica*, posebni otisak zbornika KRŠNI ZAVIČAJ, Hercegovina 1985.

63. Mijo Škvorc, *Vjera i nevjera*, Zagreb 1982., str. 52.

64. Miljenko Dabo- Peranić, *Iranska Hrvatska*. Paris 1962., str.12.

65. Lovrić-Budimir (v. bilj.5./1.), str. 286.-288.7

66. M. RUDEŽ (v. bilj. 22.), str. 4. - 7o

67. M. ŠKVORC (v. bilj. 63.), str. 49.

68. Tomislav Heres, *Hrvatska povijest od šestoga stoljeća prije Krista do desetoga stoljeća poslije*, "Poljica", god. XVI., broj 16., Gata 1991., str. 127. (i poseban otisak).

69. Mirko Vidović, *ZERDUŠTOV ugovor sa stvoriteljem*, "Ognjište", god. II., broj 3., Zagreb, listopad 1991., str.83,

70. Ivo Omrčanin, *Mit bogova u predpovijesti Hrvatske*, tiskano u USA 1993.

71. M. O., *Legende o svjetskom potopu*, "Marulić", god. XXIX., broj 6., Zagreb, studeni - prosinac 1996., str. 11 81. - 1183.

72. Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva, uredio Andjelko Badurina, Zagreb 1979., str. 393.-

73. OMRČANIN (v. bilj. 70.), st,. 149. - 152.

74. Dr. Nada Klaić, Izvod za hrvatsku povijest do 1526. godine, "Školska knjiga', Zagreb 1972., st,. 30. 31.; Dr. Ivo Guberina, *Državna politka hrvatskih vladara*, knj. 1. sv. I., Zagreb 1944., str. 134. - 135.

75. Toma Arhidjakon, Kronika, Split 1977., str. 32. - 33.

Bilješka o piscu:

Mato MARČINKO rodjen 13. veljače 1925. u **Hrastovici** nedaleko od Petrinje. Diplomirao na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 1952. Zbog pjesme **Hrvatska molitva** odsudom Okružnog suda u Splitu od 23. ožujka 1972. osudjen je na kaznu strogog zatvora, koju je proveo u logoru Stara Gradiška. Objavljivao je pod pseudonimima: Matko MARONIĆ, Mate JURANIĆ, T.J.H. MAR i Tomislav HERES. Uvršten u *Dictionary of International Biography, 26th edition, Cambridge 1998.*

Publikacije:

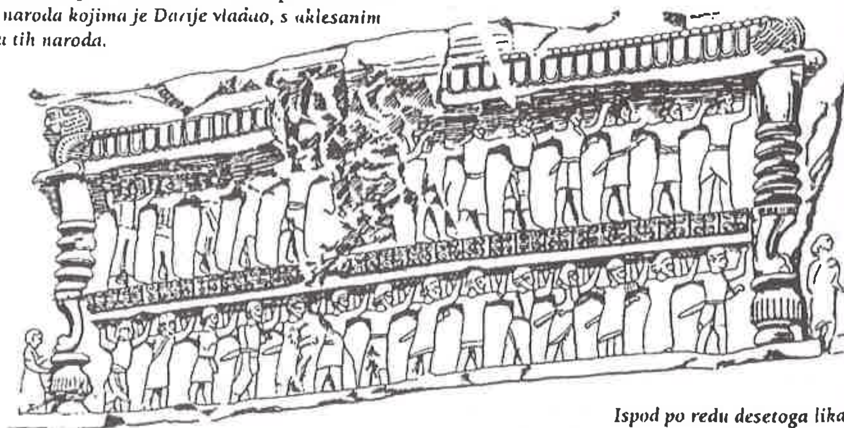
1. *Povratak ptice* (The Return of the Bird), Rome, 1975 (pseudonim Mate Juranid)
2. *Mjesečev zavičaj* (The Moon's Homeland), Zagreb, 1979 (pseudonym T. J. H. Mar)
3. *Noćurci u krajoliku* (Four-o'clocks in the Landscape), Zagreb, 1981 (as T.J.H. Mar)
4. *S ovu stranu dobra i zla* (This Side of Good and Evil), Zagreb, 1982 (T.J.H. Mar)
5. *Pregled povijesti mjesta i župe Hrastovica* (A Survey of the History of Hrastovica), *in: Hrastovica,* Hrastovica 1991.
6. *Drvo života i drvo smrti* (The Tree of Life and the Tree i of Death), Zagreb, 1992.
7. *Moliti nebo* (Praying to Heaven), Matrix Croatica, Zagreb, 1995 (selected poems)
8. *Žovjek koji je došao iz Hrvatske* (The Man Who Came From Croatia), Miljevci, 1982.
9. *Ogledalo slave Hrvata* (A Mirror of the Glory of Croats), Zagreb, 1980 and Pazin, 1990 (pseudonim Tomislav Heres)

Historical essays published as separates under the pseudonym Tomislav Heres:

1. *Dugo putovanje od Irana do Jadrana* (The Long Journey from Iran to the Adriatic), Gata, 1982
2. *Zemlja veličanstvenih malih katedrala* (The Land of Majestic Little Cathedrals), Gata, 1983
3. *Poljički knez Žarko Dragoević u povijesti i književnosti* (Prince Žarko Dragoević of Poljice in History and Literature), Gata, 1984
4. *Pjesnik Ton Smerdel* (The Poet Ton Smerdel), Zagreb, 1985
5. *Glagoljica i bosančica* (The Glagolitic and Bosnian script), Hercegovina, 1986
6. *Gospodinova večera Brune Bušića* (Bruno Bušić's Last Supper), Zagreb, 1986
7. *Molitva za milost slova Smiljane Rendić* (Smiljana Rendić's Prayer for the Mercy of the Book), Zagreb, 1987
8. *Hrvatski rukopisi vatikanske knjižnice i Evanđelje sv. Marka po Marku Japundžiću* (Croatian Manuscripts in the Vatican Library and the Gospel of St. Mark according to Marko Japundžić), Zagreb, 1987
9. *Iz hrvatske kulturne i glagoljaške povijesti od doselidbe Hrvata do naših dana* (From the Croatian Cultural and Glagolic History from the Arrival of the Croats to This Day), Zagreb, 1988
10. *Zemlja Morjana* (The country of the Marians), Gata, 1988

11. *Povijesni uvid u zagonetku umjetnosti i estetike i estetska misao Rajmunda Kuparea* (A Historic Insight into the Enigma of the Art and Esthetic and the Esthetic Thought of Rajmund Kupareo), Zagreb, 1989
12. *Hrvatski grb, zastava i himna* (The Croatian Coat of Arms, Flag and National Anthem), Humac, 1990
13. *Hrvatska povijest od šestoga stoljeća prije Krista do desetoga stoljeća poslije Krista* (Croatian History from the 6h Century B.C. to the I olh Century A.D.), Part I in Gata, 1989, Part II in Poljica, 1990
14. *Hrvatsko ime u prošlosti i sadašnjosti* (The Croatian Name in the Past and Present), Zagreb, 1990
15. *Podrijetlo i značenje imena Hrvat* (The Origin and Meaning of the Name 'Croat'), Split, 1993, published under the full name Mato Marčinko.

Na grobnici Darija I. isklesani su likovi predstavnika trideset naroda kojima je Darije vladao, s uklesanim imenima tih naroda.

Ispod po redu desetoga lika, brojeći u gornjem redu slijeva nadesno, piše na staroperzijskom jeziku: »Ovo je Harauvat«.

Reljef na grobnici Darija I. s likom i zapisom našeg imena "Harauvat"

Odjel IV.
RANI DODIRI PRASLAVENA I IRANOHRVATA

11. E. Kale: Hrvati – iranska rana prostojbina i jezična pripadnost slavenskoj grupi
12. K. Kroch: Crvena Hrvatska u Ukrajini (Predslavenska Crvena Hrvatska pod sarmatskim Horitima u Ukrajini od god. 374.- 992.)
13. M. Lovrić, S. Murgić, M. Horvat-Mileković, M. Rac, A.Ž. Lovrić, S. Budimir: Zagonetka ranih Praslavena i važnost Iranohrvata za njihovo zajedništvo

Part IV
EARLY LINKS OF PROTOSLAVS AND IRANIC CROATS

11. E. Kale: Croats, their Iranian early homeland and lingual affinity to Slavs
12. K. Kroch: Ukrainian Red Croatia (Preslavic Red Croatia under the Sarmatian Horites in Ukraine, 374-992 AD)
13. M. Lovrić, S. Murgić, M. Horvat-Mileković, M. Rac, A.Ž. Lovrić, S. Budimir: Enigmatic early Protoslavs and importance of Iranic Croats in their unifying

Reljef iranskog junaka Rustama, kultura Zend u Širazu (Pošta Širaz, iz: A. Goddard: L' art d' Iran, Paris 1964)

Prof. dr. Eduard KALE, Zagreb

Hrvati: Iranska rana postojbina i jezična pripadnost slavenskoj grupi

Croats, their Iranian early homeland, and lingual affinity to Slavs

Za razumijevanje očitovanja nekog naroda, njegovih pripadnika, nužno je poznavati njegovu kulturu - iz koje ta očitovanja u povijesti proizlaze. A da bi se upoznala kultura nekog naroda, nužno je upoznati same početke. Pa tako i za istinsko poznavanje hrvatskog naroda, hrvatske kulturne samosvojnosti, nužno je upoznati najraniju znanu njegovu povijest.

A pri pisanju te povijesti nužna je znanstvena savjest, koja nalaže istinitost na temelju provjerenih povijesnih činjenica, a ne pristrano krojenje slike. To je pak lako ostvariti ako su nam dostupni pisani izvori. Ali rane povijesti mnogih naroda su bez pisanih izvora, ili s vrlo oskudnim. Uz oskudne pisane izvore u oblikovanju slike rane povijesti nekog naroda mogu pomoći istraživanja arheologa, jezikoslovaca i etnografa. Tako je i glede rane povijesti hrvatskog naroda. Iako slika rane povijesti hrvatskog naroda još nije posve oblikovana, konture te slike su posve razgovjetne.

Hrvatsko ime, kao zemlja Hrvata u najranijim od sačuvanih pisanih izvora spominje se za perzijskog "Kralja kraljeva" **Darija I.** (486.- 521. pr.Kr.) u dva njegova proglasa (iz Bagistana i Perzepolisa), u popisu zemalja njegova carstva -kao ***Harauvati i Harauvatiš.*** U elamskim izvorima ime zemlje pisalo se *Harraovatis i Arraovatis,* u aramejskim *Aruhatti,* u grčkim i rimskim *Arachosia* (vjerojatno iz elamskog Arraovatis). Ime se spominje i u Zend-Avesti, djelu koje je nastalo vjerojatno u vrijeme dinastije Ahemenida (kojoj prpada i Darije I.) - kao zemlju, kraljevinu ***Harauvatia, Harauvatiš*** (a moguće je da je riječ o istoj zemlji koja se u Rig-vedi spominje kao *Sarasvati).* Prema zemljovidu ondašnjeg Perzijskog carstva, Harauvatia je bila u južnom području današnjeg Afganistana, sjeverno od Beludžistana.

Iransko područje kao jednu od ranih postojbina Hrvata - gdje se je očito oblikovao hrvatski etnos i hrvatska kulturno-politička samosvojnost - prihvatili su mnogi ugledni istraživači počevši od prošlog (XIX.) stoljeća, nakon što je B. Latyschev 1890. u Petrogradu

objavio grčke natpise dviju ploča iz II. i III. stoljeća iz **Tanaisa** (danas Azov), na kojima su imena ***Horoathos i Horuathos.*** Tako su iransko područje kao ranu postojbinu Hrvata zastupali Müller, Vasmer, Ramovš, Vaillant, Hauptmann, Jireček, Sobolevski, Šufflay, Sakač, F. Dvornik, Sulimirski, Vernadsky, Deržavin, Pritsak, a priključuje im se i mnogo novih. Iranske utjecaje u ranom srednjem vijeku u južnoj Poljskoj - koja je bila domovina Hrvata prije doseljenja većeg dijela Hrvata u današnju domovinu - priznaju i neki ugledni poljski povjesničari rane poljske povijesti, primjerice Lowmianski i J. Wyrozumski. A to potvrdjuju i usporedna istraživanja u arhitekturi staroiranskoj i starohrvatskoj predromaničkoj (L. Jelić, J. Strzigowsky, M. de Villard), u vjeri (J. Peisker, M. Šufflay, I. Pilar), etnografska (M. Gušić) i mnoga jezikoslovna.

Danas se pouzdano može reći da je iransko područje nedvojbeno jedno od ranih postojbina Hrvata. Do danas opstoje tragovi hrvatski na tom području. Tako Borna Bebek u svom putopisu po istočnim zemljama piše: "Koliko god izgledao stran i naporan, putniku se nekako čini kao da je već bio tu, kao da jeć sve to vidio i doživio, jer Afganistan, taj daleki istok u neku ruku nam je blizak ... Razmišljajući o bogovima, narodima i njihovoj povijesti podjosmo pokraj Kandahara. Kraj njega je i selo *Harvacija.* Susrećemo tu krčki i istarski pleter, a žene nose slične pregače kakve vidimo i u našim krajevima".

A iranski nam ambasador gospodin Asayesh reče, da je blizu grada Jazda u Iranu nekoliko sela, u kojima se govori do 40% sličnih hrvatskih riječi.

Budući Hrvati jezično pripadaju južnoslavenskoj skupini, koja je povijesno ogranak istočnoslavenske skupine i onda šire slavenske skupine - koja s iranskom, indoarijskom i skitskom pripadaju istočnoj nadskupini indoeuropske jezične obitelji - iz toga glede iranskog podrijetla Hrvata, a polazeći od sadašnje ili ne tako daleke slike s[illegible]ih prostora nameće jedna nepovijesna, kvazilogička konstrukcija: suprostavljanje jezične pripadnosti slavenskoj grupi i iranskog područja kao rane postojbine nekog naroda. Neposredno: ako je iransko područje jedno od ranih postojbina Hrvata, onda oni ne mogu pripadati slavenskoj jezičnoj skupini, - odnosno ako Hrvati jezično pripadaju slavenskoj skupini, onda jedna od ranih postojbina Hrvata nije moglo biti iransko područje. Takvo stajalište medjutim posve je nepovijesno - ne polazi od povijesnih činjenica, ni najelementarnijih ili ih ne uvažava. Za istinsku rekonstrukciju povijesti ne važe niti pomažu nikakve logičke konstrukcije bilo iz sadašnjosti bilo pojedinačnih činjenica iz prošlosti, ona je moguća jedino iz objektivnih i višestranih činjenica realne povijesti. A stvarna povijest nikad nije bila onakva, kakvu bi netko htio vidjeti logičkom konstrukcijom iz odredjenih činjenica sadašnjosti. Pa se takvom kvazilogičkom konstrukcijom iz suprotstavljanja jezičke pripadnosti slavenskoj grupi i iranskog područja kao rane postojbine ne može pristupiti ni rekonstrukciji povijesti hrvatskog naroda. Ne poznavajući ili ne uvažavajući realne povijesne činjenice iz logike sadašnjosti, mnoge nam realne povijesne činjenice mogu izgledati zbunjujuće, pa i protuslovne.

* * *

Glede slavenstva. Izvori o ranoj povijesti Slavena, o topogenezi, etnogenezi, kronologiji oblikovanja i trajanja praslavenskog jezika su takvi da se jednakom „sigurnošću" može zastupati bilo koja pretpostavka. Doslovce piše jedan od najautoritativnijih istraživača moguće rane povijesti Slavena, **N. Hensel,** da je *„potrebito upozoriti da jednako kao izmedju povjesničara i arheologa, tako izmedju jezikoslovaca nedostaje suglasja jednako glede topogeneze Slavena, kao i etnogeneze, a jednako i kronologije oblikovanja i trajanja praslavenskog jezika".*

Različiti istraživači pokušavali su i pokušavaju Slavene poistovjetiti s različitim etničkim zajednicama što se spominju u antičkim izvorima: Herodotovim *Skolotima, Skitima, Neurima, Sarmatima, Budinima,* Ptolomejevim i Tacitovim *Venetima,* zatim neki i s *Antima.* Jednako se različito smješta prapostojbina Slavena od sjevernog Prikaspija do istočnog dijela južnog Pribaltika. Pa ni samo porijeklo riječi Slaven nije još razjašnjeno. A iz antropoloških istraživanja, prema kojima inače treba biti oprezan, takodjer se ne može dobiti nikakva pouzdana slika. A mladji poljski povjesničar I. Wyrozumski smatra da su na slavenske jezike utjecali germanski, baltički, iliro-venetski i iranski.

Naziv Slaveni *(Sklaveni)* spominje se prvi put u IV. stoljeću u Cezara iz Nazijansa. Jordanes u VI. stoljeću spominje Slavene, uz Ante i Venete - iz čega neki onda poistovjećuju Slavene kao južne Slavene, Ante kao istočne, a Venete kao zapadne.

Izvori pak iz VI. stoljeća pripisuju ista obilježja i jezik Antima i Slavenima. A potomci npr. Alana iz te jezične iransko-sarmatske skupine kao i Anti, su današnji Oseti u sjevernom Kavkazu, koji pripadaju istočnoiranskoj jezičnoj skupini, a često su i svjetle boje i plavih očiju.

A opet koliko se na istom prostoru u istog naroda jezik mogao mijenjati, govori slučaj perzijskoga: u relativno kratkom razdoblju, govorili su jezikom Aveste, jezikom staroperzijskim i srednjoiranskim. Kao što na nekom drugom prostoru, u nekoj drugoj etničkoj zajednici jezik gotovo da se nije mijenjao stotinama, pa i tisuće godina.

Treba imati na umu da je povijest zamršena, a ako se ne poznaju realne činjenice, može izgledati i čudna. Zato dakle, konstruirati povijest neke kulturne, jezične ili etničke zajednice iz neke pojedinačne činjenice, ili je nekom logikom konstruirati iz sadašnjeg stanja nepovijesno je.

Eto kakva se kvazilogička konstrukcija glede slavenstva i Hrvata može napraviti. Ako se Slaveni spominju tek u IV. stoljeću, ako je najproširenije shvaćanje da je pradomovina Slavena sjeverno od Karpata, ako i poljski povjesničari rane povijesti smještaju Hrvate u sjeverno Zakarpatje, ako i Porfirogenet potvrdjuje sjeverno Zakarpatje kao njihovu postojbinu, ako su Hrvati i u svojoj novoj domovini stalno isticali svoje slavenstvo - nisu li Hrvati zapravo Praslaveni?

Savjest znanstvenika ne smije dopustiti takve konstrukcije. Realna se povijest mora iščitavati i pisati samo na obilju izvornih činjenica i svijesti o zamršenosti realne povijesti. I spomenutu nametnutu konstrukciju o suprostavljanju jezične pripadnosti i iranstva glede Hrvata treba vidjeti kao povijesno neutemeljenu, pa i nesuvislu konstrukciju.

S druge strane valja razlikovati jezik i kulturu, jezičnu i kulturu pripadnost - jer primjerice i Poljaci jezično pripadaju Slavenima kao i Rusi, ali se kulturom razlikuju, isto kao što Rumunji jezično pripadaju romanima kao i Španjolci, ali se kulturno razlikuju.

* * *

Ako je neprozirna ili slabo prozirna rana povijest mnogih naroda, još je neprozirnija rana povjest pripadnika jezičnih skupina i jezičnih obitelji, pa tako i Slavena i Indoeuropljana. Većina istraživača priklanja se pretpostavci da je pradomovina Indoeuropljana moralo biti stepsko područje Eurazije, od Dunava do Tarimske zavale. To područje da je u mladjem

kamenom dobu nastanjeno pretežno stočarskim, nomadskim stanovništvom koje je osudjeno na seljenja. Taj je prostor bio tisućljećima izložen velikim gibanjima pučanstva, pa i relativnim miješanjima skupina ("rasa") - indoeuropske, uralske, altajske, kavkaske i tibetanske. Izazvana različitim razlozima, pojedinačna premiještanja izazivala su lančane reakcije, s većim ili manjim medjusobnim utjecajima na jezik i kulturu pojedinih skupina.

Najvjerojatnije je, da su u istočnom prostoru spomenutog područja (od sjevernog crnomorskog područja do središnje Azije) živjeli pripadnici istočne nadskupine indoeuropske jezične obitelji. Budući su južno od Kavkaza i Kaspijskoga mora najranije odpočeli civilizacijski tijekovi - stvaranje država, izgradnja gradova, početak tržišnog gospodarstva i ponajvažnije uporaba pisma - mogu se na temelju sačuvanih pisanih izvora poistovjetiti oni narodi spomenute jezične nadskupine, koji su dolazili u to područje, kao i oni što su preko tog područja kretali istočnije u Indiju u prva tri tisućljeća pr. Kr. Kao najraniji mogu se poistovjetiti *Hetiti (Hati)*. U izvorima se spominje da se protiv njih borio Sargonov sin u XXIII. st. pr.Kr. Slijedeći novi val je na početku i tijekom II. tisućljeća pr. Kr. Tada val indoeuropskih skupina istočne jezične nadskupine prolazi Kavkaz i odlazi prema jugu, zapadu i istoku tog ranocivilizacijskog područja Bliskog istoka. U tom valu poistovjećeni su, prema sačuvanim pisanim izvorima: *Perzi, Indoarijci, Kasiti, Kušani, Mitanijci,* a vjerojatno su u tom valu i *Medijci.* Kasniji izvori iz I. tisućljeća, uglavnom grčki, poistovjetiti će na prostorima sjeverno od Crnoga mora, Kavkaza i Kaspijskog mora *Skite i Sarmate,* a zapadnije *Skolote, Neure, Budine, Ante i Venete.*

Ako se u proglasima Darija I. i u Zend-Avesti spominju Hrvati i Hrvatska - [illegible]at je i prostor Hrvatske *(Harauvatije)* - te ako Hrvati nisu pripadnici ranijega ta[illegible]eg pučanstva niti ranije doseljenog indoeuropskog, pitanje je kad su Hrvati doselili u Harauvatiju? Otkrića arheologa V.I. Sarianidija na području Margiane, točnije rijeke Murghab, samo nešto sjevernije od Harauvatije daju posve pouzdan odgovor.

Na temelju istraživanja on zaključuje, da se najviše pučanstva i kulturni prevrat u tom području pojavljuje prvenstveno zbog doseljenja velike skupine plemena u više valova - on pretpostavlja iz južnog ruba Kaspijskog mora - (što je samo pretpostavka). U južnom dijelu istraživanog područa, lokaciji Togolok, do velike promjene došlo je oko tisućite godine pr. Kr. u razdoblju novog vala doseljenja, uočljivo u *Baktriji* (sjeverno od Harauvatije): da se ta promjena može zatim povezati s Ahemenidskim razdobljem i da su te zajednice bile vjerojatno jezično i kulturno srodne. Da je za to razdoblje karakteristična pojava antropomorfnih predmeta - (a za Indoeuropljane inače je karakteristična antropomorfna vjera) - te da su vaze oslikane valovitim linijama. Da će te zajednice uskoro, smatra on, stvarati plemenske zajednice, što će se razviti u plemenske i gospodarske konfederacije, a u vrijeme Ahemenida pojaviti se i kao država.

Izmedju novosti koju ističe Sarianidi, a i uočljivo je ako se pažljivo promotre nalazi, nedvojbeno je pojava **pleterne ornamentike,** kasnije vječnog hrvatskog etničkog i kulturnog simbola.

Iz nalaza očevidno je da su na početku prvog tisućljeća pr. Kr., na istočno iransko područje doselile skupine istočne jezične nadskupine Indoeuropljana (vjerojatno i protoslavena) izmedju kojih su bili i Hrvati. Dok se većina drugih naselila u tisućljećima najosjetljivije područje Staroga svijeta - od mladjega kamenog doba do srednjeg vijeka - područje etničkih promjena, trgovine, kulturnih asimilacija i državnih posizanja, Hrvati su se, prema lokaciji *Harauvatiji* naselili južnije, u relativno mirnije područje današnjeg

jugozapadnog Afganistana sa središtem *Harauvatiš* (današnji Kandahar), preko kojega je prolazila samo jedna važna prometnica, ona preko Bolana za Indiju (Neke toponime iz toga, a i šireg iranskoga područja Hrvati su prenijeli i u svoju sadašnju domovinu). U toj, glede drugih doseljenih skupina u iransko područje, u relativnoj izdvojenosti Hrvati su mogli uspješnije očuvati i svoja ranija kulturna obilježja. U vrijeme stvaranja na tom prostoru velike političke zajednice - carstva, "Kraljevstva kraljevstava", u koju su ušli i Hrvati *(Harauvatija)* i to od svojih tada relativno bližih srodnika, Perzijanaca, Hrvati počinju primati neke kulturne utjecaje - po logici stvari, jer su se našli unutar odredjene šire političke zajednice, carstva. To su oni utjecaji koje su otkrili istraživači usporednih istraživaja hrvatske i staroiranske kulture i oni iranski elementi koji su otkriveni u ranoj srednjovjekovnoj povijesti južne Poljske.

Ahemenidski pisani izvori Darija I, proglas iz **Bagistana** (VI, IX, XI, XII) i **Perzepolisa** (I) i Zend-Avesta (izmedju šesnaest zemalja koje je stvorio Ahura Mazda - je deseta *Harauvatija)* i grčki, Herodot (Historija III-94. III-117, VII-66) spominju Harauvatiju, Arahoziju - Hrvatsku kao političku zajednicu. Hrvati dakle u iranskoj pradomovini predstavljaju ne samo etničku, kulturnu zajednicu, nego je Hrvatska i politička zajednica, Hrvati su već tada samosvojan kulturno-politički subjekt.

Glede iranskog razdoblja hrvatske povijesti valja upozoriti na činjenicu da je uz državu *Harauvatiju* nešto sjeverozapadnije postojala i država *Haraiva* (koja se u nekim izvorima spominje i kao *Aria).* Moguće je da su to bile dvije države istoga naroda. Na ovu pretpostavku navodi činjenica, da će se Hrvati u novim postojbinama dijeliti na **Bijele Hrvate** i **Crvene Hrvate**, odnosno zemlje *Bijela Hrvatska i Crvena Hrvatska* i zatim, da se to očituje i u njihovom grbu s bijelim i crvenim poljima. Ta simbolika se inače tumači kinesko-perzijskim utjecajem, da označava strane svijeta. Ali nije li možda ipak podloga tomu postojanje dviju država istoga naroda, ***Harauvatije i Haraive***, jedne istočnije i druge zapadnije?

Dok su prostori sjevernije od Harauvatije ostali poprištem dramatičnih zbivanja, ona je ostala relativno poštedjena i poslije Aleksandrova prodora do Inda (331. pr.Kr.) i vlasti Seleukida (do 247. pr.Kr.). Tek kada je neovisni satrap Diodor stvorio neovisnu Baktriju, Harauvatija je priznala vlast baktrijskog vladara (do 140. pr.Kr.). U početku nove ere sjeverno i istočno od Harauvatije (a možda i nad njom ?) vlast uspostavljaju Kušani. Otpočinje razdoblje procvata trgovine izmedju Zapada i Istoka, Rimskoga carstva i Kine i Indije, preko Baktrije i Sogdiane.

Nesigurnost za Hrvate u Harauvatiji nastaje poslije 130. godine, kada Huni protjeruju Toharce (vjerojatno ogranak Skita), a ovi napadaju Skite pa prodiru u područje današnjeg Afganistana. Hrvati su se osjetili ugroženi na tom prostoru i sele prema zapadu. S njima prema zapadu očito seli i pučanstvo iz Haraive, hrvatsko. Potvrda su tome hrvatski (perzijski) grbovi iz **Kubana** i spomenuti natpisi iz **Tanaisa** u II. i III. stoljeću.

Da li su se i koliko, Hrvati zadržali na prostoru sjeveroistočno od Crnoga mora, još nije moguć pouzdan odgovor. Poljski arheolozi i povjesničari rane povijesti Poljske, ustanovili su prvu političku zajednicu na prostoru južne Poljske (Male Poljske) izmedju II. i IV. stoljeća - za hrvatsku državu za koju oni koriste naziv "država Vislana". Arheološki nalazi potvrdjuju prisutnost iranskih kulturnih elemenata u III. stoljeću.

Tu su Hrvati ubrzo po doseljenju na prostor od blizu Praga na zapadu do blizu Kijeva na istoku, te od sjeverne granice Male Poljske do južnih obronaka Karpata, -

osnovali dvije države: *Bijelu Hrvatsku* na zapadu i *Crvenu Hrvatsku* na istoku. U VI./VII. stoljeću veći dio Hrvata seli u današnju domovinu, na prostor koji je obuhvaćala država kralja Tomislava i nešto južnije. Dio Hrvata ostalih u Zakarpaću još su pet stoljeća živjeli u svojim državama, Bijeloj i Crvenoj Hrvatskoj - i značajno su utjecali na ranu povijest Češke, Poljske i Ukrajine, a etnički se hrvatski narod u Zakarpaću na jugu Poljske kao Bijeli Hrvati održao sve do XX. stoljeća.

* * *

Da je iransko područje jedna od ranih postojbina Hrvata, za to postoje pisani izvori, a potvrdjuju i etnografska istraživanja, od simbola i toponima preko umjetnosti i arhitekture do jezičnih i vjerskih. Pa se ta nepobitna činjnica ne zaobilazi ni u školskom povijesnom atlasu iz kojega danas uče djeca u Hrvatskoj, ni najautoritativniji noviji povjesničar hrvatske povijesti Stjepan Antoljak u svome "Pregledu hrvatske povijesti", niti "Timesov povijesni atlas" koji se čita u cijelom svijetu.

Medjutim, kao što se ranije sprječavalo istraživanje i objavljivanje radova o toj ranoj povijesti Hrvata, tako se iz konstrukcije o suprostavljanju iranskog područja rane postojbine Hrvata i hrvatske pripadnosti slavenskoj jezičnoj grupi, sve više p... Hrvati nisu narod od davnine, nego vojna iranska skupina nadošla medju Slavene i njih asimilirana.

Pri pisanju povijesti nekog naroda mora se pisati istina, istinito na temelju čijenica stvarne povijesti. A kada se piše o ranoj, dalekoj povijesti onda treba voditi računa, izmedju ostalog i o tadašnjem demografskom i jezičnom stanju i o učestalim selidbama etničkih zajednica. Prije dvije i tri tisuće godina, broj pučanstva bio je neusporedivo manji nego danas, a kroz stoljeća je rastao - tako primjerice procjene su poljskih povjesničara, da je na početku naše ere na području današnje Poljske moglo živjeti oko dvijestotine tisuća ljudi, a nešto kasnije da je uslijedio veći porast u južnoj Poljskoj.

Glede jezika pak treba imati na umu da jezična odvajanja, razlike i utjecaji nastaju kasnije - pa je primjerice rječnik danas tako velike skupine kao što je indoeuropska jezična obitelj nekad bio isti, zajednički i imao je naravno mnogo manje riječi - dovoljno je upozoriti na neke poznate arijske riječi, primjerice: *Buda* = budan, *Agni* = oganj, *vajšije* = od vas, *vekšatrije* = od kloštar itd. Hrvati su se pri doseljenju na iransko područje odvojili od možda već jedne protoslavenske skupine, a zatim čuvali i razvijali te osobitosti uz iranske utjecaje. Tu su se Hrvati oblikovali ne samo kao kulturna zajednica, nego i kao politička u svojim državama. Očito je velik dio toga naroda u II. stoljeću pošao u selidbu prema zapadu (što je učestala povijesna praksa tamošnjih naroda širih prostora), do Zakarpaća gdje ubrzo osniva svoje države Bijelu i Crvenu Hrvatsku.

Hrvati nisu iranska vojna skupina koja je upala medju Slavene i tamo asimilirana, nego su Hrvati u Zakarpaće doselili kao narod. Sve vojne skupine u povijesti brzo su nestajale (asimilirale se), od Anta do Mongola u Kini i onih što su srušili Bagdadski kalifat, ili bi tek ostavili ime kao primjerice Bugari. Prisutnost Hrvata pak, kako je već pisao povjesničar Vjekoslav Klaić, na mnogim slavenskim i neslavenaskim prostorima u povijesti veća je od bilo kojega drugog slavenskog naroda - kao što je i duga opstojnost Hrvata ne samo u današnjoj domovini nego i kao Bijelih Hrvata u Zakarpaću usporedo s kulturnim tragovima kraj Kandahara.

BILJEŠKE

1. **Hensel, N. W.:** Polska starozytna (2, 33, 233). Zaklad Narodowy im. Ossolinskich - wydawnictwo, Wroclaw 1988.
2. **Wyrozumski, I.:** Historia Polski do roku 1505 (3, 43, 64). PWN, Warszawa 1988.

Bilješka o piscu

Eduard Kale rodjen je u Žirju 1935. godine, gimnaziju završio u Šibeniku i Filozofski fakultet u Zagrebu. Doktorirao je 1972, a 1963. izabran je za asistenta na predmetu "Povijest civilizacije" na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu, od 1984. redoviti profesor i znanstveni savjetnik. Vodio je nastavu više predmeta: Civilizacijska povijest, Suvremene civilizacije, Sociologija kulture, te Uvod u studij hrvatske kulture (na Hrvatskim studijima). Radio je na više znanstvenih projekata, sudjelovao na nizu znanstvenih skupova, znanstvene radove objavio u više časopisa i zbornika, medju kojima i *"Kulturni identitet Hrvatske"* na engleskom i hrvatskom jeziku. Objavio je knjige:

1. *Uvod u znanost o kulturi;* Školska knjiga, Zagreb (više izdanja)
- Scientii sopra culturi, Bucuresti 1978.
2. *Povijest civilizacija;* Školska knjiga, Zagreb (više izdanja)
- Storie delle civilta, Edit Rijeka 1982.
3. *Temelji islamske i kineske kulture i politike;* Školske novine, Zagreb
4. *Hrvatski kulturni i politički identitet;* PanLiber, Zagreb 1999.

Glava od lapis-lazulija (možda lik mladoga Kserksa), Perzepolis iz 5.st. p.n.e. (Arheološki muzej Tehrân, iz: A. Goddard: L' art d' Iran, Paris 1964)

Karel KROCH (Praha)

Crvena Hrvatska u Ukrajini

(Predslavenska Crvena Hrvatska pod sarmatskim Horitima u Ukrajini, 374.- 992. god.)

Ukrainian Red Croatia: Preslavic Red Croatia of Sarmatian Horites in Ukraine, 374-992 AD

(pretisak: "Ognjište" br. 6: str. 71 - 77, Zagreb - Karlovac)

Pripomena uredništva: Ovaj je tekst bio prvotno namijenjen za zbornik "Tko su i odakle Hrvati" (Zagreb 1993), ali je dostavljen prekasno i nije uvršten. Zato je naknadno tiskan u časopisu "Ognjište" br. 6/1995, pa sada dajemo novi pretisak.

1. UVOD

Donedavno se vjerovalo, prema *Porfirogenetu* i kasnijim izvorima, da je najstarija hrvatska država u Europi bila Velika ili Bijela Hrvatska (6.- 10. stoljeće) u južnoj Poljskoj i Čehoslovačkoj, ali su njezini početci i prostorni opseg bili vrlo nejasni.

Novije poredbene analize, te još raniji dokumenti i arheonalazi, dosad su nedvojbeno pokazali da je u današnjoj Ukrajini već prije toga, od 4. st. postojala druga predslavenska Crvena Hrvatska, koja se je tek naknadno od 7. st. slavizirala i ušla u savezni sastav karpatske Velike Hrvatske, zajedno sa zapadnom Bijelom Hrvatskom. Upravo je ova rana Crvena Hrvatska u Ukrajini zbog niza bitnih razloga, ključna predslavensko-ranohrvatska država:

a) To je **najstarija** poznata hrvatska država na europskom tlu.

b) U njoj su još vladali **predslavenski**, iranizirani potomci prednjoazijskih Hurita.

c) Slaveni u nju prodiru tek od 6. st. pa je to prva poznata poluslavenska država.

d) U njoj je očita tek *naknadna* slavizacija Hrvata, koji su stariji od Slavena i njihovih jezika.

e) Crvena Hrvatska je u Ukrajini pravno-politički temelj ukrajinske državnosti.

f) Ova Crvena Hrvatska iz Ukrajine je rano ishodište ***južnih ikavskih*** Hrvata uz Jadran.

Ovi ranohrvatski nalazi iz Crvene Hrvatske su onaj zadnji ključni dokaz s kojim dosadašnje lingvističke kombinacije o navodnom kasnoslavenskom ishodištu Hrvata, pri današnjoj povijesnoj i arheološkoj dokumentaciji nepovratno otpadaju kao neobjektivni i zastarjeli, a antičko podrijetlo predslavenskih Hrvata iz prednje Azije odsad postaje očigledno i neizbježno.

2. Povijesna dokumentacija

Najstarija sigurna najava hrvatskog imena u Europi je grčki natpis gradonačelnika ***Horouathos*** iz 2.- 3. st. u antičkoj luci Tanais kod Rostova na Azovskom moru (LATYŠEV 1890). Hrvatsku nazočnost tu potvrdjuje i noviji nalaz iz 2. st. uz Azovsko more hrvatskoga grba - heraldičke šahovnice.

Slijedeći ključni podatak daje antički svećenik OROSIUS god. 418. u povijesnoj monografiji *Compendium Historiae Mundi,* koji u današnjoj Ukrajini istočno od Karpata i južno od Urala navodi istočni sarmatski narod **Horiti.** U istom smislu zatim i ZACHARIAS RHETOR god. 559. u djelu *Historia Ecclesiae* na Dnjepru uz Crno more takodjer spominje sarmatski konjanički narod **Hrwts.**

Nadalje slijede i podaci u putopisima vikinških istraživača (BOSWORTH 1855), npr. SIGURD, OCHTERE i WULFSTAN, koji su u 8.- 9. st. plovili rijekama od Baltika do Crnoga mora, pa u Ukrajini uz Dnjepar spominju kraljevstvo **Krowataland**, što je nesumnjivo ime prve hrvatske države. Uz njih slijedi i engleski kralj ALFRED I., koji u geografskom opisu Europe (888.- 893.) opet spominje istočno od Karpata i južno od Urala *(Riffin)* sarmatski narod ***Horiti.*** Konačno u 10. st. istočne Crvene Hrvate već izričito spominju rani poljski izvori o dinastiji Piastowiča, kao i Nestorova *Povest vremennyh let* iz 1113. Iz tih poljskih i ruskih izvora, Crveni Hrvati poznati su kao ***Russiae Carvati, Rothe Krobathen, Czerwen Russy, Horvaty*** itd., tj. kao **ruski Hrvati ili Crveni Rusi.** Nakon konačnog pripojenja u rusku državu, to područje bivše Crvene Hrvatske se nadalje naziva ***Crvena Rusija,*** a pripadno pučanstvo ***Rutheni*** ili ***Rusini*** u sadašnjoj Galiciji (zapadna Ukrajina).

Takodjer je vjerojatnije da se baš na ovu istočnu Crvenu Hrvatsku u Ukrajini, a ne na zapadnu Bijelu Hrvatsku u Poljskoj, odnosi i dio arapskih navoda iz 10. st. o sjevernim Karpatskim Hrvatima pod imenom ***Khurdâb*** ili ***Gjervâb,*** i to napose AL-GJARMI (Marquart 1903), AL-BEKRI (Kunik i Rosen 1878), IBN-DASTA (Chwolson 1869) i AL-ALAM (Minorsky 1837).

3. Podrijetlo ukrajinskih Hrvata

Arheološki nalazi iz Penkovske kulture (ŠĆUKIN 1990) na području Crvene Hrvatske u Ukrajini od 5.- 7. st. sadrže izmiješane ostatke uobičajene ranoslavenske keramike kao i drugdje, ali su ovdje nazočni još i iransko-sarmatski elementi a napose kovinske životinjske figurine poput lavića i sličnih dekoracija, kakvih inače nema medju drugim ranim Slavenima. Ovo upućuje na prednjoazijsko iransko podrijetlo tadašnjega vladajućeg sloja u Ukrajini, a u istom smislu govori i susjedni raniji nalaz heraldičke šahovnice.

U tom su pogledu još značajnija pokazala iz ovdašnje povijesne onomastike. Tako se donedavna značenje etnonima Sarmat (grčki ***Sauromatai,*** lat. ***Sarmatae,*** perz. ***Sarmadi)*** tumačilo na raznorazne više-manje prihvatljive načine. Medjutim, novija proučavanja i nalazi najjasnije upućuju na povijesno-etimologijske veze s vladarskim titulama iz ranijih alarodskih, urartskih i huritskih država. Antičke alarodske dinastije Atropati i Orontidi u Zakavkazju od 5.- 1. st. pr.Kr. nosile su titulu ***sarmada*** (= kralj), pa ranoantički urartski carevi od 9.- 6. st. naslov ***šarmât,*** te huritsko-mitanski kraljevi od 16.- 14. st. titulu ***šarmâta,*** a prapovijesni ranohuritski vladari od 22.- 18. st. naslov ***šarru-mata,*** što bi bio najstariji protolog (prauzor) za kasnije Sarmate. Takodjer i francuski povjesničar FLODOARD (894.- 966.) u svojim Annales izričito navodi da Velikom (Bijelom) Hrvatskom vladaju *sarmatski kraljevi.*

Po Oroziju i Alfredu, vladajuća etnoskupina u ukrajinskoj Crvenoj Hrvatskoj bili su sarmatski ***Horiti,*** a ovo je ime identično s biblijskim Horitima (Stari Zavjet), koji su potvrdjeni kao antički ranohelenski sinonim za prapovijesne alarodske Hurite (23.- 10. st.), a ovi su sami sebe na vlastitu jeziku zvali **Hurrwuhi** tj. vrlo slično kasnijim Hrvatima. Zatim vikinški putopisci u 8. i 9. st. na području Velike Hrvtske spominju značajna plemenska imena u iransko-huritoidnom obliku, napose u Bijeloj Hrvatskoj ***Likkaviki,*** a istočnije oko Crvene Hrvatske ***Kardariki, Drogowiki, Radamiki, Kriwiki*** itd. Nadalje, kraljevski glavni grad Crvene Hrvatske po arapskim se putopiscima zvao ***šehr Khurdâb,*** što se nadovezuje na etnonim Kurdi - a upravo su oni takodjer iranizirani potomci prapovijsnih Hurita. Takodjer i vladarska imena horitske dinastije u Crvenoj Hrvatskoj često sadrže osnovicu *"Mir",* a to isto u zapadnoiranskim i kurdskim govorima znači vladar (kralj). Konačno je pri kraju Bijele Hrvatske poznat i biskup Vojtjech - **Adalbert** iz dinastije Slavnikovića, kojemu je ime Vojtjech slavizirani sinonim, a izvorni prahrvatski tj. huritski oblik je upravo ***Adalbert*** u značenju "Veliki Berto": huritski ***Adal*** = velik ili jak, ***Bert*** = vlastito ime.

Prema tomu, vladarski sloj sarmatskih Horita u Crvenoj Hrvatskoj, a dijelom i u kasnijoj Velikoj (Bijeloj) Hrvatskoj, najvjerojatnije su tvorili iranizirani potomci prastarih Hurita, a tek kasniji priseljenici - pučani i poljodjelci od 6. st. bili su poluslavensko-antskog podrijetla. Takodjer su i ovi Anti bili bar dijelom skitsko-iranskog podrijetla, a u antičkim i ranim srednjovjekim izvorima spominju se kao ***'Antoi*** (grčki), ***Antae*** (latin.), ***Aintab*** (ranogermanski), ***Wantit*** (arapski) itd. Dakle medju svim ranim slavenskim zemljama, udjel pravih europskih Slavena je u ovoj Crvenoj Hrvatskoj bio razmjerno najniži, a prednjoazijsko-iranski udjel u pučanstvu izrazito najviši prema ostalim Slavenima, pa ovu Crvenu Hrvatsku u Ukrajini treba smatrati prijelaznom neohoritsko-iranoslavenskom državom u Europi.

4. Kronološki razvitak

Uloga iranskih Prahrvata u antičkoj sarmatskoj državi *(Bosporsko kraljevstvo)* na Azovskom moru, zasad je pobliže nepoznata, ali oni sigurno nisu bili jedini narod u toj Sarmaciji gdje su takodjer još brojni arijski *Sindhi, Maeoti* itd. Ova je država u 3. st. pala pod udarom germanskih Gota, koji su nakon god. 200. s područja Visle provalili do Crnoga mora i ondje postali vladajući sloj u Gotskom kraljevstvu.

Gotsku su državu pod kraljem Hermanarikom, nakon god. 374. uništle s istoka provale nomadskih Huna. Tada sarmatski *Horiti* ***(Hrwts)*** u Ukrajini uspostavljaju prvu hrvatsku državu u Europi - Crvenu Hrvatsku pod sarmatsko-horitskom dinastijom iz koje su najbolje poznati slijedeći vladari. Prvi hrvatski vladar u Europi i ujedno utemeljitelj dosadašnje ukrajinske državnosti je kralj *Ukromir* (od 374.), po komu je možda ime Ukrajine. Zatim slijedi kralj *Radogoy* (406.- 454.), koji je još bio hunski vazal. Hunsku je vlast uništila pod Attilom provala germanskih Langobada duž Karpata do Ukrajine. Zatim od 454. kralj ***Miregoy*** uspostavlja posve neovisnu državu Hrvatsku u Ukrajini. Od 535.- 558. slijedi ga horitski *car* ***Piregast,*** pod kojim sa sjeverozapada započinje priseljavanje prvih Slavena u Ukrajinu, te bizantsko-slavenski ratovi u kojima sudjeluje i Crvena Hrvatska. Pritom Crvena Hrvatska postaje prvi i najvažniji piemont ranoga slavenskog okupljanja, pa oko nje širom istočne Europe nastaje veliki Antsko-hrvatski savez slavensko-iranskih etnoskupina. Od 558.- 582. Crvenom Hrvatskom i cijelim Antskim savezom vlada *sarmatsko-horitski car* ***Ardagast,*** s tada najprostranijom državom u istočnoj i jugoistočnoj Europi, od današnje Moskve pa sve do antske tvrdjave **Adina** na Dunavu (kod Silistre u Rumunjskoj), gdje on pogiba u boju s bizantskim vojskovodjom Priskosom. Naslijedio ga je ***Dauritije*** (582-593) i zadnji horitski car ***Mezamir*** (593.- 602.), koji takodjer pogiba pri provali nomadskih Avara iz Azije.

Tada se Antski savez raspada, a pod udarom Avara počinje od 602.- 610. raselidba sarmatskih Horita iz Crvene Hrvatske. Ostaje samo dio Crvenih Hrvata u zapadnoj Ukrajini (Galicija-Bukovina), dok se ostali iz srednje i južne Ukrajine, Podolije i Besarabije (Moldova) sele na Balkan. Preostali dio Crvene Hrvatske uz istočne Karpate, u savezu sa zapadnijom Bijelom Hrvatskom ulazi u sastav karpatske Velike Hrvatske. Njezina je savezna prijestolnica bila u poljskom *Krakowu,* dok je glavni grad istočne Crvene Hrvatske postao sadašnji *Przemysl,* a središte zapadne Bijele Hrvatske u češkim *Libicama.* Ova je Velika Hrvatska dostigla vrhunac moći i prostranstva pod germanskim carom *Samom* (623.- 658.), kada je postala jedna od najvećih europskih država u 7. st. i obuhvaćala je veći dio Karpata i zapadnu Panoniju, od Save do Sudeta i Galicije. Nakon njegove smrti pod udarom Avara se ta država raspala na Karantaniju, Moravsku, te Bijelu Hrvatsku koje je dalja povijest od 658. do 869. slabije poznata.

Od 869.- 894. Bijelom Hrvatskom vlada moravski knez *Svatopluk,* a zatim u 10. st. domaća hrvatska dinastija ***Slavnikovići*** pod kojima Bijela Hrvatska postupno propada pred osvajačkim udarima slavenskih susjeda. Tako od godine **955.** istočnu Crvenu Hrvatsku osvaja poljska dinastija Piastowiči, a zapadnu je Bijelu Hrvatsku od **987.** zaposjeo poljski vladar Mieszko. Konačno god. **992.** ruski knez Vladimir zauzima Crvenu Hrvatsku i kao tzv. Crvenu Rusiju pripaja ju ruskom imperiju. Istodobno **995.** češki kralj Boleslav I. razara Libice, osvaja Bijelu Hrvatsku i zbacuje zadnju sjevernohrvatsku dinastiju Slavniko-vića, čime završava povijest sjeverne karpatske Hrvatske. Tako nakon 10. st. preostaje još samo južna hrvatska država pod dinastijom Trpimirovića uz Jadran.

5. Položaj i opseg države u Ukrajini

Položaj zapadne Bijele Hrvatske barem je donekle poznat iz povijesnih izvora, iako je njezin stvarni opseg još uvijek nesiguran. Najvjerojatnije je glavnom obuhvaćala istočnu Češki, Moravsku, južnu Poljsku oko Krakowa i najveći dio Slovačke oko Tatra i zapadnih Karpata.

Naprotiv je za istočnu Crvenu Hrvatsku i samo njezino postojanje donedavna bilo neizvjesno, dok su joj stvarni položaj i opseg uglavnom bili nepoznati. Prvo prostorno pokazalo Crvene Hrvatske su bili arheološki nalazi prostranstva mješovite, poluslavensko-sarmatske **Penkovske kulture** od 6.- 7. st. Ova je obuhvaćala najveći dio današnje Ukrajine od Dnjepra do rijeke Prut i ušća Dunava tj. srednju Ukrajinu, Podoliju i Besarabiju (Moldova), a kraljevska prijestolnica tih sarmatskih Horita bio je grad **Khurdâb** u Podoliji.

Drugo dobro prostorno pokazalo za završnu fazu karpatske Velike Hrvatske do 10. st. uključujući Bijelu i Crvenu Hrvatsku, današnji su tragovi u geografskim toponimima oko Karpata, tj. neslavenski nazivi irano-alarodskog ili hetoanatolskog tipa, a napose ovdašnji toponimi direktno izvedeni iz hrvatskog etnonima. Iz toponimije proizlazi da se u završnoj fazi prije propasti, ta karpatska Velika Hrvatska prostirala na zapad do Bratislave i Brna, na sjeveru do Krakowa i Przemysla, na istoku u Galiciji do Černovica, a na jugu odprilike do sadašnjih sjevernih granica Madjarske i Rumunjske.

6. Ustrojba državne vlasti

Organizacija vlasti može se indirektno izvoditi iz arheloškog materijala, te iz oskudnih naznaka u spomenutim zapisima. U ranijoj fazi do 6. st., to je bio konfederalni savez Anta i dijela istočnih Slavena i Skita u istočnoj Europi, čiju je središnju državnu organizaciju tvorilo kraljevstvo Crvena Hrvatska u Ukrajini. Njezina je društvena struktura bila dvoslojna, tj. slična antičkom modelu iransko-huritskih država: gornji sloj vladajućeg plemstva bili su sarmatski Horiti iz Crvene Hrvatske kojih je glavno zanimanje bilo stočarstvo, konjaništvo i ratovanje, a ostalo radno pučanstvo, poljodjelci i vojni pješaci bili su Anti i drugi Slaveni. U toj ranoj Crvenoj Hrvatskoj i Antskom savezu vladala je spomenuta horitska dinastija s najvažnijim sarmatskim vladarima *Ukromir, Radogoy, Miregoy,* ***Piregast, Ardagast*** *i Mezamir,* koji su uglavnom poznati iz bizantskih izvora.

U kasnijoj Velikoj i Bijeloj Hrvatskoj, organizacija vlasti i struktura društva su uglavnom bili slični tj. saveznoga i dvoslojnog tipa s vladajućim plemstvom iranskih Hrvata i ostalim slavenskim radno-poljodjelskim pučanstvom uglavnom vendskoga podrijetla (grčki ***'Ouenédai,*** lat. ***Venethae,*** germanski ***Winden*** itd.). Po tim najbrojnijim vendskim Slavenima je savezna Velika Hrvatska u srednjovjekim germanskim izvorima još poznata i kao **Wendenland** te u romanskoj verziji kao **Vindonia.**

7. Etnokultura i jezik

Vladajući sarmatski Horiti u Crvenoj Hrvatskoj bili su izvorno nomadski stočari kojih se gospodarstvo najviše temeljilom na govedima, konjima i kolima, a njihova je antička umjetnost uglavnom slična drugim iranskim konjaničkim narodima iz istočne Europe i prednje Azije.

Naprotiv slavenski Wendi i Anti bavili su se pretežito poljodjelstvom u seoskim naseljima, a njihova je kultura bila znatno primitivnja od antičke civilizacije vladajućega sarmatskog plemstva. Ovi su rani Slaveni još početkom srednjega vijeka bili tek na razini željeznoga doba, kao npr. Iliri za cijelo tisućljeće ranije, ili Prairanci za puna dva tisućljeća prije, ili Protohuriti čak za tri tisućljeća prije Slavena. Njihova se ranoslavenska sela još u 6.- 8. st. sastoje samo od četverouglastih jednodjelnih koliba bez pregrada, sa suhozidnim kamenim ognjištem u jednom kutu. U njihovoj ostavi se uglavnom nalazi primitivna keramika od jednolikih i nespecifičnih vrčeva i zdjela s oskudnim i jednostavnim urezanim dekoracijama, pa metalne fibule (kopče) itd. (ŠĆUKIN 1990).

Najraniji poznati stari Slaveni od 4.- 6. st., po arheonalazima i povijesnim podacima su nedvojbeno još bili vrlo hetrogeni etnoplemenski konglomerat, koji se je oblikovao i slavizirao tek u srednjem vijeku uklapanjem zapadnih europskih Wenda, istočnoarijskih Anta, sjevernih Balta, ranijih nomadskih Skita itd.

U vjerskom pogledu IBN-JAKUB (G. Jakob 1937) spominje da su slavenski stanovnici u Velikoj (Bijeloj) Hrvatskoj većinom bili nekršteni pogani, a manjim dijelom kršćani ***jakobitske*** sekte (tj. slično današnjim starokršćanskim ostatcima u Kurda) - što se vjerojatno odnosilo na vladajući sloj iranosarmatskog plemstva tj. Hrvata.

Sarmatski jezik do 3. st. donekle je poznat iz antičkih izvora, dok je kasniji govor sarmatskih Horita u Crvenoj Hrvatskoj izravno nepoznat, ali se iz kasnijeg leksika i toponimije na karpatskom području srednjovjeke Bijele i Crvene Hrvatske, može zaključiti da je od 4,- 6. st. svakako još uvijek pripadao irano-sarmatskoj skupini, uz obilje još starijih alarodsko-huritoidnih arhaizama. Početna slavizacija javnoga govornog jezika u Crvenoj i Velikoj (Bijeloj) Hrvatskoj morala je nastupiti razmjerno kasnije tj. u većoj mjeri tek od 7. st. Slavenski je značaj jezika u tih Hrvata prevladao tek negdje u 10. st., zbog čega lingvisti zabunom smatraju to razdoblje početcima hrvatsko-slavenske povijesti. Medjutim ova slavizacija sigurno nije mogla biti jednosmjeran proces napuštanja iranosarmatskog leksika i podpunog preuzimanja slavenstva. Naprotiv u većine Slavena obuhvaćenih Antskim savezom i zatim Velikom Hrvatskom, a napose u samih Hrvata to je moglo biti samo uzajamno-dvosmjerno prožimanje iranstva i pučkog slavenstva (wendskih, antskih i ostalih elemenata) u različitim regionalnim omjerima, tj. slično utjecaju i miješanju latinskog jezika u različitim provincijama Rimskoga Carstva.

Hipotetske ekstrapolacije nekih, napose sovjetskih filologa (npr. TRUBAČEV 1980, 1982, SEDOV 1979), koji retrogradno izvode navodno postojanje nekog ranijeg "praslavenskog" jezika čak od II. i I. tisućljeća pr.Kr., bez ikakva su oslonca ni potvrde u ostalim kronološkim disciplinama. To je suprotno povijesnim podacima, a napose su izričito protivni svim arheološkim pokazalima (ŠĆUKIN 1990), koji nedvojbeno dokazuju da u srednjoj ni istočnoj Europi prije 4.- 5. st. nije mogla postojati neka posebna ni zajednička etnokultura - a napose ne nikakva "antička praslavenska" zajednica.

Zato za Slavene ne važi divergentno-radijalni razvojni slijed jezika kao npr. za stare Germane, nego naprotiv mozaičan romanski model hibridnog razvitka jezika kao u Sredozemlju s latinskim preslojavanjem Rimskoga Carstva uz regionalne razlike ranijih romaniziranih naroda. Poput Slavena bi se i u Romana moglo filološkim putom umjesto poznatoga latinskog retrogradno izvesti neki antički "staroromanski", pa čak i nepostojeći još raniji "praromanski", koji jednako kao i "praslavenski" spada u područje znanstvene fantastike. Dakle je za slavenske narode primjereniji romanski nego germanski model jezičnog podrijetla i razvitka, a taj novi i drukčiji filološki pristup postanku slavenskih jezika danas je ne samo moguć, nego već i nužno potrebit.

Kulturno-politički superiorna iranosarmatska državna organizacija antičkih Prahrvata, najprije u istočnom Antskom savezu, pa u karpatskoj Velikoj Hrvatskoj i onda u južnoj balkanskoj Hrvatskoj, zapravo su bile onaj početni poticaj s kojim je tek heterogeni konglomerat predslavenskih plemena (Wendi, Anti, Balti, Skiti, Panonci itd.) konačno ujedinjen u zajedničku prostornu, kulturnu i duhovnu cjelinu srednjovjekog slavenstva. Jedino su u slučaju Bugarske donekle sličnu ulogu imali tatarski Prabugari, a u ranoj Rusiji i vikinški Varjagi.

8. Selidbe sarmatskih Horita

Nakon provale Avara i smrti zadnjega kralja Mezamira, u ukrajinskoj pradomovini ostaje samo dio sarmatskih Horita koji se dijelom pomiču nešto zapadnije uz sjeveroistočne karpate u Galiciju i Bukovinu (danas zapadna Ukrajina), gdje od 7. st. ulaze u sastav karpatske Hrvatske kao Crveni Hrvati. Od tih srednjovjekih Crvenih Hrvata u Galiciji uglavnom potječu današnji ukrajinski Rusini, a od zapadnih Bijelih Hrvata napose Slovaci, te jedan dio južnih Poljaka.

Ostala većina sarmatskih Horita iz Ukrajine, oko god. 610. sele se na jugozapad sve do Jadrana i od 626. naseljuju Hercegovinu, dalmatinsko kopno i jadranske otoke kao neretljanski marjani. Od tih ukrajinskih Hrvata uglavnom potječu današnji *južni ikavski Hrvati* sa snažnim pečatom prednjoazijske iranohuritske kulture i razmjerno najmanjim slavenskim udjelom, jer su sarmatski Horiti bili u kontaktu s ranim Slavenima kraće od jednog stoljeća (od 535.- 610.). Ove južne ikavske Hrvate još i danas s Ukrajincima povezuje zajednički **ikavski** izgovor srednjovjekovnog znaka "jat", za razliku od većine ostalih Slavena gdje se taj znak češće pretvara u glas **e.**

9. Važnost ukrajinske Hrvatske

Da u ranomu srednjem vijeku antički iranosarmatski Prahrvati nisu organizirali najprije ukrajinsku Hrvatsku i Antski savez, pa zatim karpatsku Veliku Hrvatsku i južnu jadransku Hrvatsku, današnje etnopolitičke slike svih ovih područja **bile** bi nesumnjivo drukčije i jednostavnije, a Ukrajina, Slovačka, Slovenija, Hrvatska i Bosna vjerojatno ne bi ni postojale. Naime, današnji su **Slovaci** najbliži etnokulturni baštinici srednjovjekih

Bijelih Hrvata pa je i država *Slovačka* teritorijalni i pravnopolitički nasljednik karpatske Bijele Hrvatske. Slično su i današnji **Rusini** najbliži etnokulturni baštinici istočnokarpatskih Crvenih Hrvata, a država *Ukrajina* je prostorno i pravno-politički pa možda i imenom (kralj Ukromir ?) nasljednik kasnoantičke i srednjovjeke Crvene Hrvatske i sarmatskih Horita.

Uglavnom su sličnu početnu ulogu odigrali i najzapadniji Hrvati u Karantaniji glede utemeljenja državnosti *Slovenije,* pa jadranska Bijela Hrvatska u pogledu današnje *Hrvatske i Bosne,* kao i južna Crvena Hrvatska tj. srednjovjeka *Duklja* u temeljima Crne Gore. Dakle čak šest tj. polovica svih današnjih slavenskih država, imaju etnokulturno i pravnopolitičko ishodište u srednjovjekim državnim tvorbama koje su začeli iranosarmatski stari Hrvati, a i većina ostalih slavenskih država su u srednjem vijeku bile pod djelomičnim utjecajem Prahrvata. Uglavnom neovisno od ranohrvatskih utjecaja su medju Slavenima nastale možda samo Bugarska (tatarski Prabugari) i Rusija (vikinški Varjagi).

Za veći dio Slavena u ranomu srednjem vijeku su iranosarmatski Prahrvati bili glavni donosioci visoke antičke civilizacije iz Starog istoka, čiji su djelomični nasljednici preko Crvene i Bijele Hrvatske postale kasnije slavenske države Ukrajina, Slovačka, Slovenija, Bosna i Crna Gora. Drugi su Slaveni za ovo prema Hrvatima odali zahvalnost na tipičan slavenski način: To je započelo češkim pokoljem Bijelih Hrvata u Libicama dne **28. 9. 995.,** da bi se slično nastavilo i od Rusa u istočnoj Crvenoj Hrvatskoj, a sada se od 1991.- 1995. isto dovršava u južnoj Hrvatskoj i Bosni, istrebljivanjem i pokoljima Hrvata od balkanskih Srba. Dakle su ustvari Bugari ostali dosad gotovo jedini slavenski narod koji nije otimao hrvatske etničke prostore niti istrebljivao Hrvate. Tako se u jesen 1994. navršava već puno tisućljeće slavenskoga istrebljivanja i asimilacije Hrvata. U nekoć prostranim hrvatskim državama oko Karpata tj. od Sudeta pa do Kijeva dosad su svi sjeverni Hrvati već istrijebljeni ili asimilirani. Takodjer je i južnije na Balkanu, danas već okljaštrena Hrvatska potisnuta na "reliquiae reliquiarum" srednjovjeke Hrvatske države uz Jadran. Teritorijalni i etnopopulacijski gubitci koje su u proteklom tisućljeću donijela Hrvatima "slavenska braća", mnogostruko su veći od svih ostalih, razmjerno zanemarivih šteta što su Hrvatima nanijeli dosad ozloglašeni, germanski i romanski "neprijateljski" susjedi. Stoga u budućih Hrvata ne bi bilo iznenadjenje, pojava duha antislavizma i trenda kulturne deslavizacije.

GLAVNA LITERATURA

ALFRED, I. 888-893: A study in Medieval Geography, ed. by K. Malone (1830) in Spectaculum 5: 139 - 167.

AL-BEKRI, A.A. in A. Kunik & W. Rosen 1878: Izvestija Al-Bekri i drugih avtorov o Rusy i Slavjanah, vol. 1, St.- Peterburg.

AL-GJARMI, in J. Marquart 1903: Ethnologische und historisch-topographische Studien zur Geschichte des 9. u 10. Jahrhunderts. Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge, 840 - 940, Leipzig.

BOSWORTH, J. 1855: A description of Europe and the voyages of Ochtere and Wulfstan. London.

FLODOARD, 894-966: *Annales, vol. I - II.* in G.H. Pertz, Hannoverae 1881.

IBN-DASTA, in D. Chwolson 1869: Izvestija o Chazarah, Bursatah, Bolgarah, Madjarah i Slavjanah Ibn-Dasta. St.- Peterburg.

IBN-JAKUB, Ibrahim in G. Jakob 1937: *Codex Landberg.* Saechische Geschichte, Bd. 33, Leipzig.

KHUDAD AL-ALAM: The provinces of the World. In V. Minorsky 1837: Persian Geographers, London.

LATYŠEV, V. 1890: *Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini,* vol. I -II. Petropoli.

NESTOR, 1113: Povest vremennyh let, vol. III. In O. Harrassovith 1969: Slawische Studienbücher, Bd. IV, Wiesbaden.

OROSIUS, Presbyter 418: *Compendium Historiae Mundi.* In J. Bosworth 1855: Compendious history of the World, vol. I/1, London.

SEDOV, V.V. 1979: Proishoždennije i rannaja istorija Slavjan. Izdateljstvo Nauka, Moskva.

ŠĆUKIN, M.B. 1990: The Balto-Slavic direction in the archaeological study of the ethnogenesis of Slavs. Bull. Archeolog. Polonais, 51: 3 - 30, Warszawa.

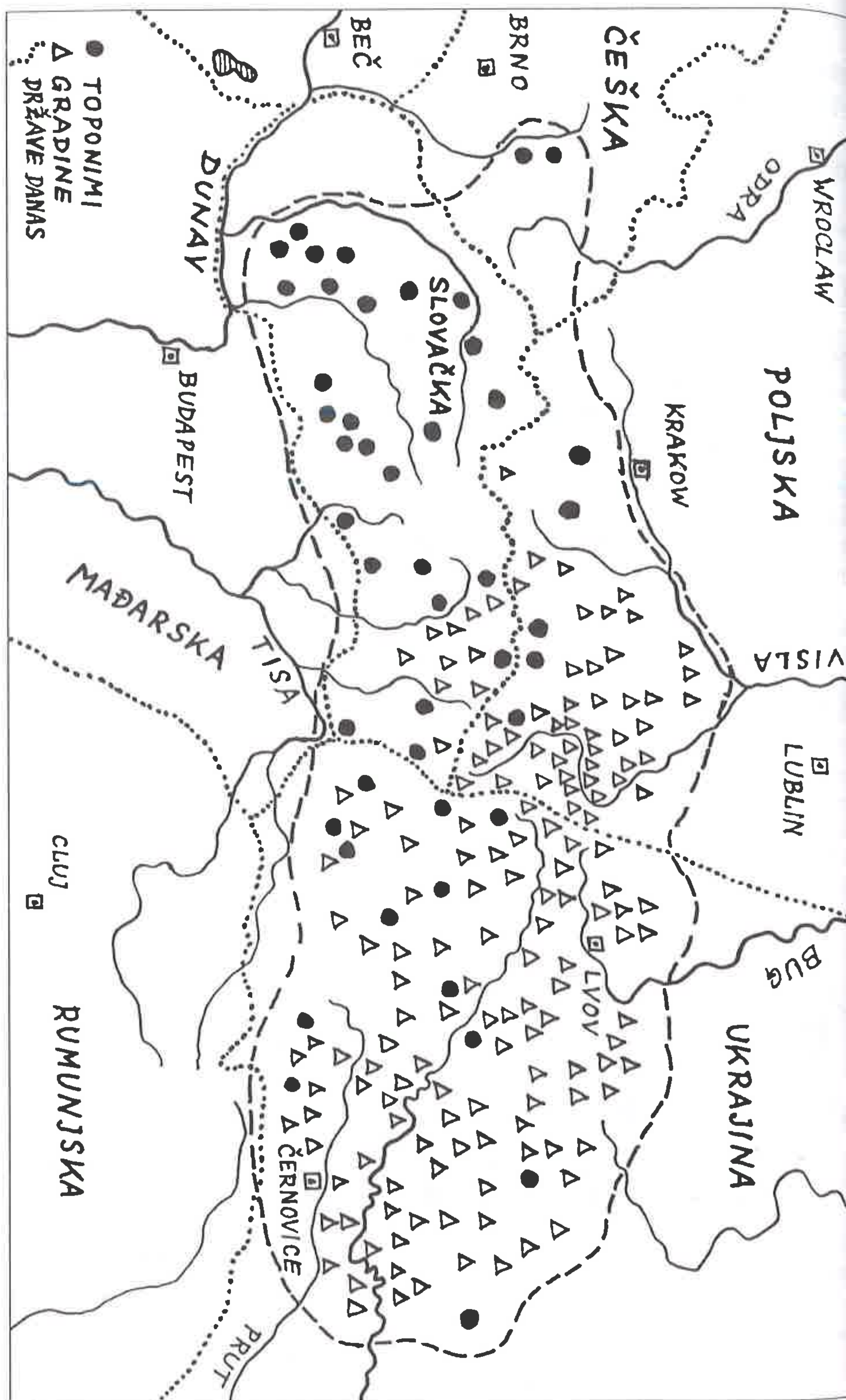
TRUBAČEV, O.N. 1980: Issledovanija po praslavjanskom slovoobrazovaniju. Etimologija 3-18, Moskva.

TRUBAČEV, O.N. 1982: Jazykoznanije i etnogenez Slavjan - drevnije Slavjane po dannih onomastiki i etimologii. Voprosy jazykoznanija, 4: 10 - 26.

ZACHARIAS, Rhetor 559: *Historia Ecclesiae.* In Zbornik akadem. B.D. Grekovu, Akademia Nauk, Leningrad.

Pečat urartskog cara Ruša II, 7.st. p.n.e.

Tragovi Bijele Hrvatske oko Karpata: indoiranski toponimi i rane gradine do 10. stoljeća

prof. Mihovil LOVRIĆ (Krk),
dr. Stjepan MURGIĆ (Buje),
Marijan HORVAT-MILEKOVIĆ, dr. Mladen RAC,
dr. A. Ž. LOVRIĆ i dipl. ing. Stipan BUDIMIR (Zagreb)

Zagonetka ranih Praslavena i važnost Iranohrvata za njihovo zajedništvo

Enigmatic early Proto-Slavs and importance of Iranian Croats in their unifying

UVOD

Pitanje podrijetla, pradomovine i starosti Praslavena je jedan od dosad najtežih, uglavnom neriješenih problema poredbene slavistike i ranoslavenske povijesti. Nakon pojave slavistike kao struke od sredine 19. st., unatoč niza novijih pokušaja pa i višedisciplinarnih skupnih proučavanja, u ovom pitanju kroz 20. stoljeće još nema bitnijih pomaka, izim što razni auktori imaju o tomu većinom protivna mišljenja. Dosad su već stotinjak slavista i povjestnika intenzivno proučavali razvitak Praslavena, pa je održan i niz slavističkih skupova. Najveći je napredak pritom postignut u rekonstrukciji i poredbenom poznavanju hipotetičnoga praslavenskog jezika, dok je u podrijetlu samih Praslavena, unatoč svim naporima napredak ostao razmjerno skroman pa još nema značajnih poboljšanja glede sigurnijeg odredjivanja slavenske pradomovine niti jasnog omedjivanja njihove starosti. Pri posvemašnjem izostanku antičkih pisanih dokumenata ni sigurnih arheonalaza o Praslavenima, dosad ponudjena rješenja su uglavnom dvojbeno izvedena posrednim ekstrapolacijama, pa su bez obzira na razlike, uglavnom sva podjednako nesigurna. Zamalo jedina suvisla podloga za izvodjenje Praslavena dosad je uglavnom bila poredbena lingvistika, dok su nejezični pokazatlji za Praslavene iz inih struka ostali još uvijek razmjerno oskudni i nejasni.

Zato su starost i pradomovina Slavena zasad daleko nesigurniji i puno lošije dokumentirani, nego li npr. podrijetlo i starost ranih Hrvata, koja je dosad bila najviše

zakomplicirana baš zbog ovoga neriješenog pitanja Praslavena. Osobito su spram podrijetla Slavena kritički mladji američki istraživači, dapače dio njih sada već drže da je to pitanje još dosad neriješivo zato, što posebni zajednički Praslaveni u antici i ranije možda nisu ni postojali, nego su kasniji Slaveni tek naknadno slavizirani konglomerat raznorodnih antičkih plemena. Tada su pokušaji suvislog odredjenja Praslavena uglavnom uzaludni, više kao tradicijsko uvjerenje slavista, nego li stvarno dokazivi. Zato se danas već predlažu radikalno novi pristupi podrijetlu i starosti Slavena, koji u europskoj slavistici većinom još nisu usvojeni. Ipak i u Europi već ima kritičkih prosudba, npr. HENSEL (1988) koji jasno kritizira dosad krajnje nesigurne i nejedinstvene zaključke o Praslavenima, dok KROCH (1994) smatra da raniji antički Praslaveni kao cjelina vjerojatno nisu postojali. Slična kritička stanovišta o antičkim Praslavenima i osobitoj ulozi ranohrvatskog jezika zastupa još pokojni prof. M. Lovrić (u neobjavljenoj monografiji o Prahrvatima 1976), što smo ovdje razradili i dopunili novijom literaturom.

1. Ranije kulture predslavenskog ozemlja

Postoje doduše dvojbene poredbe rječnika, koje nastoje poželjne ranoantičke Praslavene povezati čak s Etruščanima (BELOT i REBEC 1984, PAVLOVIĆ 1994, STOJKO 1998) i ranoitalskim Venetima (Matej BOR, LENČEK 1990, GRAFENAUER 1990), ali zbog izostanka ikakvih pismenih dokumenata o tomu i udaljenosti ranih Slavena, ovo zasad više spada u znanstvenu fantastiku nezadovoljnih slavista bez ranije predpovijesti. Naprotiv je na ranom predslavenskom ozemlju puno vjerojatniji i realniji barem posredan kulturno-gospodarski utjecaj visoke **urartske civilizacije**, kao izdvojene najsjevernije države iz prapovijesti Starog istoka i time najbliže kasnijim Slavenima u istočnoj Europi. Ta planinska civilizacija **Urartu** je proučena kasnije od drugih na Starom istoku i još početkom našeg stoljeća je bila skoro nepoznata, pa su i njezini mogući utjecaji na pretke Praslavena donedavna uglavnom zanemareni. ***Urartu*** ili Vansko Carstvo (biblijski *Ararat,* asirski *Nairi),* postojalo je pod ***Kaldejskom dinastijom*** od god. 843.- 585. uzduž Kavkaza i južnoga Zakavkazja (vidi pobliže ZIMANSKY 1985). U najvećem prostranstvu za cara ***Argišti Khaldi*** (781-753) to je onodobna velesila prednje Azije s najvećom vojskom prije Ahemenida: pruža se od Abhazije i Dagestana pa do Sirije i Kurdistana, a poraženi vazali su još Asirija i rana Medija. Tada se kulturno-gospodarski utjecaj kavkaskih Urarta širi kroz Malu Aziju, istočnu Europu i rani Iran, pa je vjerojatno morao doseći i do ranih Praslavena. Najuže je povezan s asirsko-babilonskom civilizacijom u Mezopotamiji, a zbog snažne metalurgije, drvne industrije i uporabe hidroenergije, to je u prapovijesti najrazvijenija praktična tehnokultura prije Rimljana. Brojni urartski klinopisi (MELKIŠVILI 1960-1971) u njima poznatom sjevernom Predkavkazju (do Azova i ušća Volge) još izravno ne spominju nijedan etnonim sličan imenu Slavena, ali se ipak unutar tog carstva već navode imena vjerojatno povezana s etnonimima Hrvata i možda još Rusa.

Sam urartski jezik je iz posebne alarodske skupine blizak današnjem lezginskom i sličnim kavkaskim govorima u Dagestanu, ali je gramatički bitno različit od slavenskih i inih indoeuropskih jezika. Ipak neki urartski gradovi imaju zamalo slavenska imena, npr. ***Kowinar, Rissani, Pasin, Welikuni, Wiševasi, Hurwasi, Jana, Siplja, Šipkur, Čanjun*** itd. Nadalje tri urartska cara nose imena ***Russa Khaldi:*** najpoznatiji Russa I. (735-714), pa Russa II. (685-670) i predzadnji car Russa III. (610-597). Takodjer je znakovito da vrlo slične prastare legende bar srednjovjekog podrijetla, o tri brata i sestri - osnivačima države postoje kako u Armenaca kao potomaka Urarta (MARR 1933-1935, SAKAČ 1940), tako i u slavenskih Ukrajinaca (TRUNTE 1988, PAŠČENKO 1999). Zato ta carska imena i ova legenda zajedno upućuju bar na prastare kulturne utjecaje Urarta spram kasnijega područja kijevske Rus'i u Ukrajini. Još su brojniji mogući pokazatelji urartskih veza spram ranih Hrvata (MELKIŠVILI 1960-1971): klinopisni Anali cara ***Sardura II.*** (753-735) iz mauzoleja *Meher-Dur,* opisuju silnu urartsku vojsku (čak 352.000 pješaka, 3.600 konjanika i 92 bojnih kola) pod znakovitim imenom **Huratina** i njihove bojovnike **Huratele** (= asirski ***Huradi).*** Neka urartska plemena (ZIMANSKY 1985) zovu se vrlo slično kao i kasnija starohrvatska: npr. ***Buliani*** (Buljani), ***Barzani*** (Borzan), ***Duklani*** (Dukljan), ***Gašani*** (Gašanić), ***Ibrisini*** (Ibrišimović), ***Khurele*** (Kurelec), ***Perwani*** (Pervan), ***Setini*** (Cetinić), ***Šupani*** (Županić), ***Wesani*** (Vesanić) itd. Zato je moguće da je još prije Ahemenida, dio ranih Prahrvata živio u Urartskom Carstvu, koje je nakon propasti god. 585. uključeno u Perzijsko Carstvo, odkad je većina urartskog pučanstva iranizirana.

Prvi poimence zapisani narod iz prapovijesti, izravno nastanjen na budućemu slavenskom ozemlju, bili su indoeuropski nomadski konjanici **Kimerci** (u Herodotu ***Kimmérioi,*** u Bibliji **Gomer**, u asirskom klinopisu ***Gimirai),*** koji su približno od 12.-7. st. živjeli u sjevernom Predkavkazju i istočnoj Europi. Od 7. st. p.n.e. na njih napadaju iz Turkestana slični indoeuropski nomadi Skiti, pa tada Kimerci provaljuju preko Kavkaza u Urartsko carstvo i onda sele kroz Europu na zapad. Potom u ranoj antici na istom prostoru Predkavkazja i istočne Europe žive nomadski **Skiti** (perzijski *Saka,* grčki *Skythoi,* lat. *Scithae*), koji na Kavkazu uništavaju posljednjeg cara Sardura IV. (597-585) i razaraju carstvo Urartu. Skite na istom prostoru od 3. st. p.n.e. opet protjeruju s istoka indoiranski nomadi **Sarmati** (grčki *Sauromátai,* lat. *Sarmatae),* koji napokon sjeverno od Kavkaza i oko Azova i Krima stvaraju prvu istočnoeuropsku državu - Bosporsko kraljevstvo, čime iz nomadske predpovijesti sjeverno primorje Crnog mora (Ukrajina) ulazi u antičko povjestno doba. Kulturno-gospodarski su Kimerci bili pod najjačim utjecajem Urarta i Asirije, a Skiti i Sarmati više pod utjecajem stare Perzije, Grčke i kasnije Rimskoga Carstva, čiji su vazali i napokon sudjeluju u njegovu rušenju.

2. Dokumentarne činjenice o ranim Slavenima

Stvarna je činjenica, da sve do 3. st. n.e. dosad još nije nadjen nijedan antički zapis koji navodi neke ranije Slavene ili ikakav njima blizak etnonim, premda su karpatski krajevi potom naseljeni srednjovjekim Slavenima, u kasnoj antici bar nakon Kristova doba bili već bolje poznati antičkim piscima. Na temelju brojnih zapisanih plemena i rijeka u rimsko doba od 1.- 3. st. (HERMANN 1988-1992), slijedi da je tada razmjerno poznato ozemlje sezalo na sjeveroistok do Baltika, južnog Urala i Aralskog jezera, a okolica Dunava, Crnog mora i Kavkaza bila je tada već dosta dobro opisana na latinskom ili grčkom, ne samo pojedini narodi i plemena nego i mnoga baselja. Zato se nameće pitanje: zašto na tom već dosežnom području, klasični Grci ni Rimljani još uopće ne spominju nikakve Slavene? Iz svega toga logično slijede dvije moguće objasnidbe ranijeg izostanka Slavena iz svih poznatih antičkih dokumenata:

a) - Ili rani zajednički Slaveni dotada još nisu ni postojali kao cjelovita imensko-jezična skupina tj. naknadno su slavizirani, odnosno:

b) - Možda su ranije skupni Praslaveni većinom živjeli izvan poznatoga antičkog ozemlja, tj. negdje dalje na sjeveru Europe ili istočnije u Aziji, pa su se tek potom doselili do Karpata negdje u 3./4. stoljeću n.e. Niti za ovu drugu mogućnost dosad još nisu poznati sigurni pokazatelji.

Na sjevernom pontskom okružju, od ušća Dunava uzduž primorja Crnog mora i oko Azovskog mora do zapadnog Kavkaza, nadjeno je blizu 500 grčkih i latinskih nadpisa s antičkim navodima preko tisuću osobnih i plemenskih imena (LATYŠEV 1890). To je područje današnje Ukrajine i sjevernog Predkavkazja, gdje bi se na tad poznatom ozemlju najviše mogli očekivali bar neki Praslaveni - ali nijedno zapisano ime tada još ne upućuje na nikakve Slavene. Čak i na 2 grčke ploče iz antičke luke Tanais na Azovskom moru, gdje se triput spominje nedvojbeni ranohrvatski etnonim ***Horoathos*** ili ***Horouathos,*** medju zapisanih tridesetak osoba nema niti jedne s nekim slavenskim imenom, nego su sva redom neslavenska tj. najviše indoiranska i dijelom grčka imena. Dapače, izričito imenovani gradonačelnik Hrvat očito još nije Slaven, nego ima tipično perzijsko ime: *"Horoathos **Sandarsios** archon Tanaiton"* = **Hrvat Sandarzio** gradonačelnik Tanaisa. Takodjer i znakovite jezične poredbe zajedničkoga prirodnog nazivlja iz slavenskih jezika koje nas upućuju na rani praslavenski, daleko su bogatije za pojmove iz hladnije klime s pripadnom sjevernom florom i faunom iz vlažnijega šumskog pojasa, dok je skupno nazivlje iz toplijega sušnog podneblja uključivo južnu floru i faunu na sveslavenskoj razini vrlo oskudno i gdje postoji, tu je nejednako tj. često preuzeto iz južnijih neslavenskih jezika (BERNSTEIN et al. 1998). Ovo staro "zimoljubno" nazivlje još dodatno potvrdjuje negativne naznake iz antičkih zapisa, jer isto znači da su rani Praslaveni i po jeziku prije živjeli negdje sjevernije od Kavkaza, Ukrajine ili Panonije, tj. podalje izvan poznatoga antičkog ozemlja - možda u sjevernoj Rusiji ili zapadnom Sibiru, sjeverno od nomadskih Kimera, Skita i Sarmata iz stepskog pojasa.

Dok za ranije antičke Hrvate postoji bar dvadesetak dokumentiranih vladarskih zapisa od Perzijskog carstva do azovskog Tanaisa, o slavenskom imenu u antici sve do 3. stoljeća n.e. zasad nema nikakvih poznatih zapisa. Doduše, poneki nestrpljivi slavisti koji su nezadovoljni izostankom antičkih Slavena, etimološki navlače imena već poznatih antičkih plemena, da ih proglase navodnim "Praslavenima" protiv svih povjestnih dokumenata. Tako se npr. silom izvlači iz PTOLEMEJa u 2. st. kao da su tobože rani Slaveni, antičko plemensko ime ***Suobénoi:*** ovo je samo grčka inačica za već poznato starogermansko pleme ***Suebi*** i to su zapravo kasniji srednjovjeki **Schwaben** u Njemačkoj, a ne Slaveni. Zato od takvoga nategnutog izmišljanja ranijih antičkih Praslavena dosad još nema nikakvih ozbiljnih ni vjerodostojnih rezultata.

Najraniji sigurno poznati etnonim Slavena *(Sklauénoi - Sclaveni)* koji se ne može zamijeniti s drugim etnogrupama, zapisao po prvi puta tek u 4. st. **Caesarius Nasiansis**. Slijedeći u 6. st. Procopius i Jordanes navode Slavene uz Ante i Venete, s kojima ih dio današnjih slavista izjednačuje. Tada već počinju uzastopne provale Slavena *(Sklabanoi, Sklaboi, Sclavi)* preko Dunava na Balkan u 6.i 7. st., koje spominje niz bizantskih pisaca (WEISS 1988, GINDLIN et al. 1991), a takodjer rani arapski i perzijski pisci kao *Saqlâb* i *Sakâlib,* pa još u avarskoj inačici kao *Saklaw.* Zato tek razmjerno kasno, od 6.st. n.e. ulaze nesporni Slaveni kao novija etnogrupa u zbivanja europske i svjetske povijesti.

Naprotiv se medjunarodno priznati etnički rani Hrvati *(Haraxvati-Haraquati)* pojavljuju po imenu u povijesti već od 33.- 31. st., a kao samosvojan narod s vlastitim ozemljem, vojskom i gospodarstvom barem od 6.st. p.n.e. Dakle sve slavenske države kasne za antičkom Hrvatskom *(Harauvatya)* puna dva tisućljeća, a za prvim zapisima prahrvatskog imena prvi zapis Slavena kasniji je čak za 4 tisućljeća. Zato je ovaj vremenski redoslijed već nemoguće izvrnuti, pa je izvodjenje Hrvata iz Slavena vremenski besmisleno. Nažalost to nije jedini slučaj vremenske megalomanije slavista, koji slično tako izvode iz nepostojećih kasnijih Slavena takodjer još prapovijestne Etruščane i ine starije narode, što već postavlja ozbiljne upite na samu znanstvenu vrijednost takve akrobatske slavistike.

3. Ranoslavenski arheonalazi materialne kulture

Suvisli arheonalazi materialne kulture, koji se razmjerno razložno mogu pripisati ranim Slavenima, dosad su poznati na budućem slavenskom ozemlju tek kasno nakon Kristova doba, uglavnom od 3.st. n.e. Izuzev Hrvate i donekle Čehe, rani su Slaveni početkom srednjega vijeka po arheonalazima zajedničke etnokulture u doba propasti Rimskoga carstva razmjerno najarhaičnija etnoskupina u tadanjoj Europi, još dosta bliska hipotetskim **Praindoeuropljanima.** Sigurno još u Kristovo doba i jamačno par stoljeća kasnije sve do prve selidbe u 3./4. st., ranoslavenski pretci još uvijek žive uglavnom na **predpovijestnoj razini željeznog doba** (CHOPROVSKY 1979, ŠČUKIN 1990). Takodjer i jezično su Slaveni razmjerno najmladja razvojna skupina medju Indoeuropljanima, pa tek u antičko doba njihovi pretci od susjednih Germana posudjuju obične životne pojmove kao npr. „plug", „kriška kruha" i slične (SIMEON et al. 1998, ZAGARINS et al. 1997-1998). Zato su krajem antike rani Slaveni izravno iz predpovijestnog željeznog doba ušli u srednji vijek, bez antičke razvojne faze koja je zasad sigurno potvrdjena samo u antičkih Iranohrvata, ali uglavnom izostaje u inih Slavena. Vidljivo siromašni arheonalazi na budućem slavenskom ozemlju oko Karpata, iz kasne antike i početka srednjeg vijeka uglavnom sadrže jednoliku i nespecifičnu keramiku i razne metalne kopče, koje većinom odgovaraju ranoantičkoj razini jadranskih Ilira za cijelo tisućljeće ranije, ili prapovijestnih Iranohrvata čak za 2 - 3 tisućljeća prije srednjega vijeka.

Po manjim razlikama u inačicama nadjene keramike je moguće u ranih Slavena prostorno razlučiti dvije etnokulturne podgrupe (SEDOV 1979), koje bi vjerojatno odgovarale zapadnoslavenskim Wendima i istočnijim Antima - odnosno zapadna *Bijela ili Velika Hrvatska* i istočna *Crvena Hrvatska ili Antsko carstvo.* Po ranoslavenskim arheonalazima zidanih temelja uglavnom iz poljodjelskih seljačkih naselja, vidljive su primitivne zemunice i skromne jednodjelne kućice bez pregrada s prastarim ognjištem, ogradjenim suhozidom u jednom kutu zajedničke kuće. Veće i složenije zgrade su iznimno nadjene samo u karpatskim gradinama koje se pripisuju doseljenim Iranohrvatima (GRALJUK 1997), a prate ih većinom orientalni arheonalazi Penkovske kulture s iranoidnim priborom, konjaničkim ostrugama, metalnim ukrasima itd.

4. Kombinacije, hipoteze i domišljanja o Praslavenima

Dok su podrijetlo većine inih etnoskupina u Europi uglavnom odredjivali historiografi, pa arheolozi, antropolozi i tek onda jezikoslovci, paradoksalno je da su o starosti i smještaju Praslavena uglavnom odlučivali jezikoslovci, dok su ini nejezični pokazatelji koji s tim nisu u skladu, većinom zanemareni ili odbačeni. Zbog takva neubičajenog i jednostranog pristupa o podrijetlu, starosti i ranom razvitku Slavena su nastale bar dijelom dvojbene i više-manje nestvarne predočbe, koje su nerijetko tek zanimljivi intelektualni pokusi bez historiografske, arheološke i antropološke podloge. Osobito u novije doba su već niz slavista (više-manje bezuspješno) nastojali, u nedostatku izravne dokumentacije uglavnom jezičnim poredbama i ekstrapolacijama izvesti moguće podijetlo Praslavena (npr. ABAJTY 1965, LEHR-SPRAVINSKY 1965, VANA 1970, GIMBUTAS 1971, WERNER 1971, BIRNBAUM 1971, 1987, 1988, TRUBAČEV 1974, 1980, 1982, 1985, 1991, BARAN 1978, SEDOV 1979, PENJAK 1980, IVANOV i TOPOROV 1980, FELAWKA 1997, BERNSTEIN i sur. 1998 itd.). Njihove su prosudbe o mogućim Praslavenima vrlo raznolike i kontroverzne, pa većinom nema ni približnog slaganja glede starosti i pradomovine Slavena.

Sve dosad je čak i samo ime Slavena ostalo prilično nejasnog postanka i unatoč raznolikim etimologijskim domišljanjima, još uvijek nema većinski priznate ni razložne objasnidbe slavenskog etnonima. Neki od predlaganih i dijelom neprihvaćenih izvoda su npr. slavenski **"slava"**, pa **"slovo"** (riječ) ili antičko-romanski *sclavus* (sluga-rob) itd. (GIMBUTAS 1971). Starost postanka Praslavena se kod raznih auktora pomiče u najširem rasponu, od kasnoga 3. st. n.e., pa dvostruko ranije sve do II. tisućljeća p.n.e. Takodjer i glede iskonske pradomovine Praslavena nema ni približnog slaganja, pa rano ishodište prvih Slavena razni auktori uzastopce premještaju na širim europskim prostorima, od Panonije do Baltika i istočnije do Urala ili Kaspijskog mora, a zamalo svaki predlagač samouvjereno nas uvjerava da je baš on u pravu, a ostali da su pogrješni. Zbog izostanka suvislih ranijih podataka, tu preostaje široko polje znanstvenoj mašti i većinom sve završava u ideološkom nadmudrivanju i verbalnim akrobacijama bez rezultata.

Za razliku od spomenutih slavista, koji barem daju više-manje vjerojatne ili bar moguće prijedloge, dio "hrabrijih" istraživača (i amatera) u nedostatku suvislih podataka prije srednjega vijeka, iznose razne bizarne prijedloge kojima uljepšavaju navodno "slavnu" prapovijest najranijih Slavena, pa u hipotetske Praslavene pribrajaju čak i poznate antičke civilizacije. Tako bi po nekim autorima Praslavenima trebali biti npr. talijanski *Veneti* (Matej BOR, LENČEK 1990, GRAFENAUER 1990), pa *Etruščani* (BELOT i REBEC 1984, PAVLOVIĆ 1994, STOJKO 1998), *Retoromani* (PAVLOVIĆ 1994) itd. Za pokazatelje uglavnom zlorabe malobrojne slične riječi iz pripadnih jezika i puno kasnijih Slavena, iako je etimologija poprilično rastezljiva i maglovita podloga za izvodjenje etnogeneze. Premda su neke posredne srodnosti moguće (osobito glede Retoromana što potvrdjuje i antropologija), danas je uglavnom sigurno da spomenuti stari narodi nisu bili Praslaveni. Zasad ipak ostaje činjenica, da prije 4.st. n.e. još nema poznatog antičkog plemena niti ranijeg etnonima, koji bi se mogao sigurno i višedisciplinarno potvrditi kao neki stariji predak ili bar bliži raniji srodnik kasnijih srednjovjekih Slavena.

5. Predslavenski konglomerat Skita, Kelta, Balta i Ugrofina

Da nema tog novijeg i srednjovjekog zajedništva po bliskim slavenskim jezicima, ine maglovite sličnosti u predkršćanskoj pravjeri i dijelu zajedničkog folklora bile bi posve nedovoljne za suvislo povezivanje Slavena i zasad još hipotetsko izvodjenje njihova zajedničkog podrijetla. Izuzev sličnosti jezika, drugi nejezični pokazatelji starih slavenskih etnokultura više nas upućuju na postanak srednjovjekih Slavena iz heterogenog antropokulturnog konglomerata raznolikih antičkih plemena, koja su govorno povezana i slavizirana možda tek krajem antike ili početkom srednjega vijeka. Danas je osobito izrazita antropo-demografska heterogenost Slavena u više biofizičkih tipova (GOEHRKE & KÄLIN 1992). Ove razlike ideologizirani slavisti zanemaruju ili svjesno odbacuju, ali nam antropologija ipak objektivno i neizbježno potvrdjuje da su ti rani Praslaveni morali biti prostorno razdvojeni na više posebnih antičkih populacija bez medjusobnih spolnih kontakata.

Više starih grčkih i rimskih pisaca (HERMANN 1988-1992, GINDLIN et al. 1991) na budućem slavenskom ozemlju oko Karpata ili šire u iztočnoj Europi, spominju niz antičkih plemena ili etnoskupina koje tu predhode srednjovjekim Slavenima. To su osobito Skiti (grč. ***Skythoi*** - lat. ***Scythae)***, Sarmati ***(Sauromátai - Sarmatae)***, Veneti ***(Ouenédai - Venethae)***, Panonci ***(Pannones)***, Skoloti ***(Scolotae)***, pa još ***Budini, Neuri*** i slični, koje spominju npr. HERODOT *(Historiai I - VI)*, PTOLEMEJ *(Geographiké Hyphégesis)*, TACITUS *(Germania)*, STRABON *(Geographiké)* itd. Zasad je gotovo jedina moguća njihova veza sa Slavenima da su ovi ranije živjeli na budućem slavenskom prostoru, što je još nedovoljan i vrlo nesiguran pokazatelj. Uz nedostatak drugih suvislih dokaza, noviji slavisti pokušavaju nas uglavnom verbalnim domišljanjima uvjeriti da bi ta antička plemena trebala biti slavenski pretci tj. ustvari antički Praslaveni. Iz njihovih izvornih opisa ipak slijedi da su to bila vrlo raznolika antička plemena većinom s posebnim etnokulturama (i vjerojatno različnim govorima), pa ih je tada još teško i dvojbeno povezivati skupa kao Praslavene. Ipak je vjerojatno da su ta antička plemena bar dijelom antropo-demografski pretci budućih Slavena, koja tada još ne pripadaju slavenskoj etnogrupi, pa ih je bar zasad ispravnije nazvati "Predslavenima".

Iz svih dostupnih pokazatelja, povijestnih, jezičnih i inih, može se zaključiti da su srednjovjeki Slaveni podrijetlom najvjerojatnije još bili heterogeni antropokulturni konglomerat pretežno od antičkih Skita, Kelta, Balta i Ugrofina, koji su naknadno zbliženi i slavizirani do kraja antike, a tek početkom srednjega vijeka pojavljuju se povezani u Slavene. Predloženi antički Praslaveni su vjerojatno tek privlačan lingvistički eksperiment, koji zasad većinom nema ine materialne, historiografske, arheološke, ni antropološke podloge izvan jezikoslovlja. Druga je mogućnost da su neki raniji jezični Praslaveni ipak postojali, ali tada oni u antici jamačno nisu bili u srednjoj ni iztočnoj Europi, nego drugdje u sjevernoj Europi ili istočnije u Aziji pa su se tek naknadno od kraja antike uselili na kasnije slavensko ozemlje i tu asimilacijom slavizirali ranije antičke starosjeditelje - za što zasad još nema suvislih pokazatelja. Po mogućem antičkom etnoplemenskom naslijedju prije slaviziranja, većina je kasnijih slavenskih naroda vjerojatno starija od zajedničke slavenske skupine i njihove bi posebne etnokulture bile bar dijelom ranijega antičkog podrijetla.

Za vodeću političku ulogu Hrvata medju ranim Slavenima su znakoviti tekstovi starih kronika i novijih slavenskih povijestnika o početnoj važnosti Bijelih Hrvata. Tako poljski kardinal HOSIUS (1558) naglašava da je hrvatski *"lingua madre"* (matični jezik) mnogih slavenskih jezika (GRACIOTTI 1979). Važnost Bijele Hrvatske za rano oblikovanje Češke i Poljske po zajedničkim pučkim *"legedama o Čehu, Lehu i Rusu"*, ističu stari češki ljetopisi Dalimil i Kozmas, pa noviji češki historičar F. Palacky i poljski E. Zernicky-Szeliga i sada takodjer ruski povjestnik G. Vernadsky i ukrajinski E. Paščenko itd. Na drugoj strani, takodjer i rani arapski putopisci po Europi ističu presudnu i vodeću ulogu starih Hrvata u ranim slavenskim državama od Karpata do Ukrajine i Jadrana, npr. Al-Bekri, Al-Gjarmi, Ibn-Dasta, Ibn-Jaqub, Khudad Al-Alam itd. Svi dostupni historiografski, arheološki i etnokulturni pokazatelji upućuju nas da su rani Iranohrvati još početkom srednjega vijeka imali vrlo presudnu ulogu ne samo u društvenoj i političkoj ustrojbi ranih Slavena, nego i kao kulturnopolitički "piemont", oko kojega su se tek okupili ti prvi Slaveni. Ranije još etnički nedefinirana istočnoeuropska plemena antičkih Indoeuropljana, pa Balta, Kelta, Skita i Panonaca su po prvi puta uspostavila kulturno-političko i možda jezično zajedništvo u ranomu *Antskom Carstvu oko Crvene Hrvatske* od 4.- 6.st. i potom zapadnije duž Karpata oko *Bijele ili Velike Hrvatske* od 6.- 9.st.

To su bile prve poznate države sa značajnim slavenskim udjelom, koje su nastale i razvile se pod ranim pokroviteljstvom vladajućeg sloja naprednijih Iranohrvata. Ovi su ranim Slavenima bar dijelom prenijeli elemente antičkih civilizacija iz Starog iztoka i time bitno utjecali na kasnije slavenske etnokulture i jezike. Da nisu antički Iranohrvati stigli u Ukrajinu i potom duž Karpata do Češke, niz slavenskih etnokultura bi danas drugačije izgledale i kasnije bi se razvile, a možda ne bi ni bilo kulturno-jezičnog zajedništva srednjovjekih Slavena. To potvrdjuje gotovo polovica svih današnjih slavenskih država koje su pravno-politički nasljednici državnih tvorba što su ih u ranomu srednjem vijeku prvotno utemeljili antički Iranohrvati: Slovačka i Ukrajina (od *Crvene Hrvatske-Antskog carstva),* Poljska i Češka (od *Bijele ili Velike Hrvatske),* Slovenija (od *hrvatske Karantanije antičkog plemena Korušaki),* današnja Hrvatska, pa Bosna i Hercegovina (od *Kraljevstva Kotromanića)* i Crna Gora (od *Crvene Hrvatske ili Duklje pod katoličkim Petrislavićima i Balšićima).* Premda većina ranih Slavena nakon željeznoga doba nisu izravno prošli kroz antičku kulturu, ipak su baš posredstvom vodećih Iranohrvata postali bar dijelom baštinicima visokih klasičnih i prapovjestnih civilizacija iz Starog iztoka.

6. Iranohrvati kao piemont praslavenskog zajedništva

Prije i u doba prvoga spomena Slavena, rani Hrvati po dostupnim podatcima su doduše već bili bočni susjedi Slavenima, ali ih tadanji pisci u V. i VI. st. na sjeveru Crnoga mora uz Krim i Azov izrijekom navode još kao poseban neslavenski narod iranoarijskog tipa: tako npr. OROSIUS Presbyter (419. n.e.) spominje narod ***Horites,*** a ZACHARIAS Rhetor (god. 559) na semitskom narod ***Hrwts,*** itd. Zato su jamačno bar ovi južni primorski Iranohrvati u ranoj Crvenoj Hrvatskoj uz Crno more ostali neslavenski još u 5.i 6. st. (iako možda već s nekim manjim primjesama od slavenskih susjeda). Zato u tih južnih Hrvata-praikavaca kasna slavizacija počinje tek pri selidbama, krajem 6. i u 7. st., a dovršava se kasno na Jadranu miješanjem sa Slavenima nakon doselidbe. Naprotiv u

sjevernijih kopnenih Hrvata-prakajkavaca, koji su već izprva u bližemu dodiru sa Slavenima, slavizacija počinje puno ranije bar od 5. st. Takodjer i vikinški putnici OCHTERE, WULFSTAN i SIGURD, koji su od 8.st. plovili ruskim rijekama od Baltika do Crnoga mora, navode zemlju ***Krowataland*** (Hrvatska) i uz nju ranohrvatska plemena *Likkawiki, Kardariki, Radamiki, Drogowiki* i ina, kojih prastari huritoidni patronimi očito ni tada još nisu bili posve slavizirani. U srednjovjekim slavenskim izvorima na ruskom i poljskom je ova ranija ***Crvena Hrvatska*** u Ukrajini ostavila tragove do 12. st. u etnonimima **Horvaty, Russiae Carvati, Rothe Krobathen, Czerwen Russy** i slično.

Crvena Hrvatska u jugozapadnoj Ukrajini i Moldovi (KROCH 1994) postoji od god. 374.- 602. pod Antskom dinastijom, gdje su najmoćniji vladari u 6.st. bili antski carevi **Piregast i Ardagast**, koji još nose izrazito neslavenska tj. iranogermanska imena. Tek pod tim carevima počinje po bizantskim izvorima, koji ovo carstvo nazivaju *"he Megale Skythia",* oko južne Crvene Hrvatske sa sjevera brojno naseljavanje Slavena, pa tako nastaje prostrano Antsko carstvo, koje je *prva u povijesti poznata država sa značajnim udjelom Slavena.* Ovaj Antski savez zajedno s vazalnim Slavenima za najjačeg cara Ardagasta pruža se od današnje Moskve sve do Silistre na Dunavu, pa je to onda bila najprostranija država u Europi. Tu su indoarijski Anti i južni Iranohrvati-praikavci bili vladajući sloj ratnika i stočara, dok su doseljeni Slaveni poljodjelci na selima. Ova država propada nakon napada nomadskih Avara, koji su u zasjedi god. 602. ubili posljednjega antskog kralja **Mezamira.** Potom se južni primorski Hrvati-praikavci iz Crnoga mora većinom sele preko Balkana izravno na Jadran bar dijelom i morskim putom: Tada ranohrvatska flota pod vodstvom našeg admirala **Mariana Khadzona** (Marjan Kačić) plovi spram Sredozemlja i prvo u savezu s predzadnjim perzijskim carom **Khosravom II.** (591-628) neuspješno napada Carigrad, pa se dio pomorskih Hrvata naseljuje na Kreti i Peloponezu, potom napadaju južnu Italiju (Sipont). Napokon se u 7. st. većinom naseljuju na otocima i primorju iztočnog Jadrana, gdje od njih potječu kasniji ikavski i čakavski Hrvati u Istri, Kvarneru, Dalmaciji i Hercegovini. Najnoviji nalazi naše glagoljice u Americi od 7.- 14.st. (61 ploča u Paragvaju i 2 u Brazilu) i šahovnice na Andama upućuju, da je manji dio avanturističkih Hrvata-praikavaca vjerojatno odmah produžio morem na zapad, preko Sredozemlja i Atlantika sve do Južne Amerike.

Zapadna ***Bijela*** ili ***Velika Hrvatska*** oko Karpata se razvija i širi nešto kasnije od južnije Crvene Hrvatske, dijelom i zato što nakon odselidbe većine južnih Iranohrvata iz Crnog mora, u nju ulaze preostali Crveni Hrvati u Galiciji i Bukovini, od kojih možda potječu danas arhaični ikavski kajkavci. U karpatskoj Velikoj Hrvatskoj vladajući sloj čine slavizirani Hrvati-prakajkavci, a seljačko radno pučanstvo su slavenski Wendi. Sjeverni prakajkavci od 4.- 6. st. iz antičke Ukrajine postupno sele uzduž Karpata i tu stvaraju srednjovjeku Bijelu Hrvatsku, gdje kroničar FLODOARD (894.- 966.) navodi da vladaju **sarmatski kraljevi jakobitske vjere**, koju za vladare Bijele Hrvatske navodi IBN-JAKUB (Codex Landberg 33, 1937). U toj karpatskoj državi su prakajkavci već posve okruženi i izmiješani sa Slavenima tj. uglavnom slavizirani prije glavne selidbe na jug u Panoniju u 8. st. Karpatska Velika Hrvatska dostiže najveći obseg pod carem **Samom** (623 - 658), kada obuhvaća veći dio Karpata i Panonije, od Sudeta i Galicije do istočnih Alpa i Save na jugu (KUNSTMANN 1984, BECHICKY 1986, BOBA 1987, GRALJUK 1997).

Nakon najveće Crvene Hrvatske (Antskog carstva) u 6. st. i Bijele-Velike Hrvatske u 7.st., karpatski Hrvati postupno gube dominantni utjecaj medju okolnim Slavenima, pa

odonda već nastaju prvo vazalne i potom nezavisne države Čeha, Poljaka i Rusa s vlastitim narodnim dinastijama. Istodobno s propadanjem Bijele Hrvatske, znatan dio karpatskih Hrvata-prakajkavaca oko 8. st. odlazi kroz Panoniju na jug, gdje stvaraju Panonsku Hrvatsku ili *Slovinje* (srednjovjeki naziv). Tada zbog navale Avara Hrvati gube Panoniju, izdvajaju se kneževine Moravska i Karantanija, pa preostaje manja Bijela Hrvatska oko Karpata, gdje potom vlada zadnja sjevernohrvatska dinastija **Slavnikovići.** Oni propadaju u 10. st., kada 955. ostatak Crvene Hrvatske na istoku osvaja poljska dinastija Piastowići, pa 987. poljski vladar Mieszko zauzima i zapadni Bijelu Hrvatsku, potom 992. ruski knez Vladimir preotima Crvenu Hrvatsku koja tada postaje „Crvena Rusija", a dne **28. 9. 995.** češki kralj Boleslav I. osvaja i razara hrvatsku prijestolnicu Libice i sve završava masovnim slavenskim pokoljem Bijelih Hrvata 995. Nakon toga desetkovani Hrvati oko Karpata već gube značajniji utjecaj i kao naša politička tvorba u Europi preostaje još samo južna Hrvatska pod Trpimirovićima uz Jadran. Slični slavenski pokolji Hrvata nastavljaju se do danas osobito u nedavnoj Jugoslaviji, pa su objektivno kroz dosadanje tisućljeće mnogostruko više Hrvata već uništila „slavenska braća", nego li tzv. germanski i talijanski neprijatelji.

7. Medjuodnos praslavenskog i ranohrvatskog jezika

Ideološka dogma jugoslavenske lingvistike i dijelom cijele slavistike je da se hrvatski kao neki noviji polujezik ili varijanta razvio iz ranijeg „hrvatskosrpskog", a ovaj iz starijeg južnoslavenskog, koji je nastao preko srednjovjekog staroslavenskog iz hipotetskog ranoga praslavenskog. U ideopolitičkoj vjeri jugoslavena, ova se idealizirana shema većinom oslanja na umjetni hibridni „vukopis" nametnut silom u bivšoj Jugoslaviji, ali ima slabu podlogu u prvotnim pučkim dialektima Hrvata i pogotovo ne u srednjovjekim tekstovima pisanim hrvatskom glagoljicom. Novije poredbe dosad zanemarenih **reliktnih pradialekata** (LOVRIĆ i MILEKOVIĆ 1999) u Hrvatskoj i Bosni jasno nam pokazuju, da se protivno očekivanju slavista o ranijoj srodnosti, ovi oštro razlikuju od iztočnih srpskih govora s kojima imaju tek po **4% - 11%** zajedničkih sličnih riječi. Medju našim reliktnim govorima su za medjuodnose ranohrvatskog i praslavenskog jezika osobito znakoviti iduća tri hrvatska pradialekta:

a) ***Baegnjunska prakajkavica*** u sjevernom Zagorju (oko gornje Bednje, Jesenja i Trakoščana) je najarhaičniji živi govor na hrvatskom kopnu (izvan primorja), kao izravni nasljednik karpatskih prakajkavaca iz srednjovjeke Bijele Hrvatske.

b) ***Brajska besyda*** na zapadu gorja Ćićarija iznad Buzeta u Istri je u nas medju živim pučkim govorima još razmjerno najbliža praslavenskom jeziku kao i govoru današnjih Rusina na iztočnim Karpatima, pa ima očuvan niz praslavenskih arhaizama u glasovima i leksiku, rjedjih ili nepoznatih u većini slavenskih govora.

c) *Veyska zayk (ykavska cakajšćina)* iz nutarnih sela na otoku Krku (Batomaal, Šuraye itd.) je danas izrazito najarhaičniji ranohrvatski pradialekt. Zbog niza indoiranskih i akadosumerskih arhaizama u 19% svoga poluslavenskog rječnika, dijelom je još arhaičniji od praslavenskoga i očito povezuje mimo Slavena, starohrvatski izravno s ranoperzijskim i indovedskim samskritom. Zato naš prastari veyski govor sadrži još ranije indovedske

glasove uglavnom nepoznate u inih Slavena: ***bj*** (= vedsko **bh**), ***tj*** (vedsko **th**), ***sc*** (vedsko **sk**), ***kh*** (isto vedski) i slične, a očuvao je u glagolima stare orientalne oblike **optativ** i **necesativ**, kao i redovni imenski član ***sey*** (= the, der). Spomenute značajke su uglavnom nepoznate u inih Slavena, pa je zato *Veyska zayk* nemoguće izvesti iz praslavenskoga (ali je naprotiv moguć baš obratan izvod). Spram srbijanskog je ovaj ranohrvatski pradialekt drastično različit, pa u veyskom leksiku ima tek **3%** zajedničkih sličnih riječi, kao očiti dokaz da razvitak starohrvatskog jezika nema bližih veza sa srbijanskim, niti s navodnim „srpskohrvatskim" ili južnoslavenskim.

Povrh toga, na srednjovjekom prostoru Bijele + Crvene Hrvatske su duž Karpata od Brna pa do Černovica, sve do danas unutar slavenskog mjestopisa još očuvani brojni indoiranski arhaizmi srednjovjeke toponimije orientalnoga neslavenskog podrijetla i uz njih niz toponima na osnovici etnonima Hrvat. Sav taj stari mjestopis upućuje na opseg karpatske Velike Hrvatske prije 10. st. i ranije najgušće naseljavanje Iranohrvata osobito u Slovačkoj i Galiciji (BAUER et al. 1993, KROCH 1994, GRALJUK 1997). Pri ranoj doselidbi Iranohrvata u Ukrajinu i duž Karpata, počelo je uzajamno jezično prožimanje: nisu se samo Hrvati jezično slavizirali, nego su i rani Slaveni preko Hrvata bar dijelom jezično iranizirani preslojavanjem wendskih, antskih i inih domaćih govora u različitim regionalnim omjerima. Krajem antike i u ranomu srednjem vijeku od 4.- 7. st. je ranohrvatski jezik Iranohrvata medju mnogim Slavenima, paralelno s pučkim praslavenskim, vjerojatno bio elitni govor društvene nadgradnje tj. *lingua franca* istočne Europe, poput starogrčkoga u antičkom Sredozemlju, ili engleskoga u suvremenom svijetu.

Pritom su tijekom toga ranog hrvatsko-slavenskog suživota jamačno postojale dvije uzastopne faze njihova medjudjelovanja. U prvoj najranijoj fazi negdje od 4.- 6. st. dok su još Iranohrvati bili vodeći medju Praslavenima, najjači je bio početni utjecaj elitnoga ranohrvatskog na ine Praslavene u smjeru njihova kulturno-jezičnog zajedništva. Kada su potom zbog geopolitičkih, društvenih i vjerskih promjena od 7.- 9. st. Hrvati već izgubili tu dominantnu ulogu, tada je prevladala slavizacija samih Hrvata u većinskom slavenskom okružju. Dio kasnijeg zajedničkog leksika sličnih slavensko-indoiranskih riječi možda je većinom stigao medju Slavene ranim posredstvom Iranohrvata. Izim toga, zbog dominantne uloge ranih Hrvata, podložni Praslaveni su od početka mogli preuzeti i niz prestižnih hrvatskih riječi *(kroatizama),* koji su potom postali dio zajedničkog ranoslavenskog leksika, pa su danas proglašene praslavenskima: ustvari su to bar dijelom ranohrvatski relikti posudjeni u inih Slavena.

Prema tomu je u prvotnoj fazi slavenskog razvitka prije srednjovjeke odselidbe, ranohrvatski jezik ***(harwatje)*** u Antskom carstvu i potom osobito u karpatskoj Velikoj Hrvatskoj mogao izvršiti presudni utjecaj na razvojne smjerove i zajedništvo većine slavenskih jezika, jer je taj ranohrvatski bio paralelan i istodoban već s praslavenskim, a po indoiranskom podrijetlu možda i stariji od ovoga. Zato nije isključeno da je baš taj dominantni utjecaj prestižnoga ranohrvatskog imao bitnu ulogu u jezičnom povezivanju heterogenog konglomerata ranih Slavena od 4.- 8. st. i stvaranju njihova kulturno-jezičnog zajedništva u srednjem vijeku. Zato dosadanje razlike slavenskih jezika možda i nisu sve kasnije novotvorine slavenskog raslojavanja, nego mogu bar dijelom biti reliktni odrazi raznolikih govora predaka - antičkih predslavenskih plemena, potom preslojenih i povezanih upravnim ranohrvatskim jezikom vladajućih Iranohrvata. Sve to može postati novim zanimljivim pristupom za slavensku filologiju i etimologiju.

8. Ćirilometodski utjecaj i uzmak Iranohrvata

Znakovito je da utjecaj Iranohrvata kao društveno-gospodarske elite na ine Slavene opada osobito u 9. st., istodobno s kršćansko-prosvjetiteljskim misijama Sv. Ćirila i Metoda medju Slavenima. Iako je na smanjenu ulogu karpatskih Iranohrvata bitan kratkoročni utjecaj imala njihova djelomična odselidba na jugozapad spram Jadrana, važan uzrok promjena uloge uvjetovao je i rast okolnih čeških, poljskih i ruskih država, prvo kao iranohrvatskih vazala negdje do 7/8. st. i potom kao posebnih konkurentnih država s vlastitim **kršćansko-slavenskim dinastijama,** koje su u 10. st. napokon uništile i medjusobno podijelile Bijelu Hrvatsku. Uz geostrateške i razvojno-političke razloge, u toj smjeni su važnu ulogu odigrale i društveno-kulturne reforme medju Slavenima, gdje su ključni poticaj bile vjersko-prosvjetne misije Ćirila i Metoda. Prije su do 8. st. idejno-kulturni predvodnici medju karpatskim Slavenima većinom bili **mazdaistički ili arianski Iranohrvati** kao elita medju pretežno poganskim Praslavenima. Njihova društvena i državotvorna uloga počinje opadati od ćirilometodskog pokrštenja slavenskog pučanstva, koje od 9. st. postupno dobiva nove idejno-društvene predvodnike u kršćanskom svećenstvu. Prema tomu, Ćiril i Metod nisu medju Slavenima odigrali samo vjersko-prosvjetnu ulogu, nego su posredno unesli i društveno-političke promjene. Iako o tomu dosad još nema podrobnih istraživanja, postoje oskudne naznake da je oko Karpata i Bijele Hrvatske, izmedju dotad vodećih predkršćanskih Iranohrvata i novopokrštenih Slavena pod vodstvom kršćanskog svećenstva jamačno došlo bar do djelomičnog antagonizma pri ovoj smjeni društveno-idejnih i potom političko-gospodarskih utjecaja.

Vjerojatno su kasniji odraz toga početnog društveno-idejnog antagonizma potom u bili oštri vjerski sukobi u Češkoj, a slično i u Kraljevini Hrvatskoj izmedu glagoljaša i latinaša, pa jamačno u Bosni oko bogumila. Povrh toga su ove ćirilometodske misije medju Slavene unijele i bitne jezične promjene, jer je prije njih elitnu ulogu u društvenoj nadgradnji većine karpatskih Slavena imao ranohrvatski. Potom su pri pokrštenju od 9. st. Ćiril, Metod i njihovi učenici proširili među Slavene kao zajednički vjerski jezik srednjovjeki **crkvenoslavenski** u makedonskoj inačici. Zato od 9. st. preko pokrštenja i uloge svećenstva postupno u srednjem vijeku crkveni staroslavenski postaje novim elitnim jezikom medju Slavenima, umjesto prijašnjega ranohrvatskog. Prema tomu, uz opću pozitivnu ulogu, koju su medju Slavenima imali Ćiril i Metod zbog širenja pučke prosvjete i opismenjavanja, za karpatske Iranohrvate je uloga njihovih misija bar dijelom završila negativno, jer su potom izgubili ne samo prvotni društveno-idejni utjecaj slavenskih predvodnika, nego je u slavenskoj javnosti uglavnom napušten njihov elitni ranohrvatski jezik i postupno kroz vjeru zamijenjen pučkim staroslavenskim. Nakon toga ranohrvatski je većinom ograničen kao nacionalni jezik srednjovjekih Hrvata i pritom se pojačano slavizira, pa prelazi u **srednjovjeki starohrvatski,** kakav većinom poznajemo iz kasnijih glagoljičnih tekstova.

9. Zaključak (Sveslavenstvo i potreba nove sinteze)

Ako jedinstveni antički Praslaveni nisu postojali, doseljeni su Iranohrvati medju Slavenima imali glavnu ulogu ranoslavenskog kulturnopolotičkog piemonta u povezivanju antičkog konglomerata heterogenih plemena na budućem slavenskom ozemlju oko Karpata u iztočnoj Europi. U tom se slučaju na razvitak slavenskih jezika i etnokultura ne bi mogao primjeniti jednostavni divergentni model vremenskog razdvajanja kao npr. u starih Germana, nego bi tu bolji i produktivniji uzorak bile romanske etnokulture i jezici: prvotne prapovijestne narode Sredozemlja je najprije u antici preslojila i povezala zajednička rimska civilizacija i latinski jezik od 1.- 4. st. Potom su od srednjeg vijeka ove sredozemne etnokulure opet divergirale, a njihove su razlike dijelom ipak reliktno naslijedje iz rano-mediteranskih etnoplemenskih osobitosti prije Rimskoga Carstva, pa su zato i mnogi slavenski narodi zapravo stariji od skupnih Slavena. Sličan razvojni put bio bi dosta razložan za antička istočnoeuropska plemena, koja su u ranomu srednjem vijeku od 4.- 8.st. preslojili i povezali doseljeni Iranohrvati, a nakon odselidbe većine Hrvata na Jadran se ti ujedinjeni Slaveni oko Karpata politički, kulturno i jezično opet razilaze do danas. Prema tomu su romanski narodi u Sredozemlju imali svoj kulturnopolitički "melting-pot" u Rimskom carstvu, a slavenski narodi potom u Antskom carstvu i Velikoj Hrvatskoj (4.-8.st.).

Iako je slavistika u prošlom stoljeću začeta kao ozbiljna poredbena znanost, kroz 20. st. je ona nažalost, u slavenskim imperijalnim državama poput Sovjetskog Saveza i bivše Jugoslavije, dijelom prerasla u dogmatsku ideopolitičku religiju **sveslavenstva** *(panslavizam)* za opravdanje poretka tih država. Njezine su istraživačke postavke zbog velerusizma i velesrbstva u tim zemljama dijelom izkrivljene i zlorabljene za dnevnopolitičke svrhe, a baš to je možda i najviše utjecalo na usporavanje i dijelomični etnogenetski neuspjeh slavenskih istraživanja. Da bi se to uspješno ostvarilo, nužno je potrebito zaboraviti i ukloniti nataloženi ideopolitički dogmatizam i zastarjele animozitete tipa "ili Slaveni - ili Iranohrvati" (do obostranog uništenja), koji su se nepotrebno nagomilavali desetljećima. Zato je neizbježna potreba da se zastarjela i politizirana slavistika vrati na objektivna znanstvena načela nepristranih istraživanja bez obzira na uvriježene ideološke predrasude. U tom pogledu bi mogli puno pomoći novi neopterećeni pristupi i proučavanje neiskorištenih mogućnosti, kao što je spomenuti model srednjovjekog kulturnojezičnog povezivanja heterogenih antičkih plemena, kao i mogući indoiranski utjecaji staroistočne kulture doseljenih Iranohrvata. Zato u tom pogledu poredbeno proučavanje ranih hrvatsko-iranskih veza nije važno i poželjno samo za Hrvate, nego više-manje za većinu inih slavenskih naroda i rani razvitak njihovih etnokultura. Stoga se posredstvom tih starih iranohrvatskih veza mogu ubuduće očekivati značajni opći nalazi koji mogu biti važni za svekoliko slavenstvo. Iz toga opet logično slijedi, da načelno ne postoji bitna protivnost izmedju slavističkih i iranističkih istraživanja, jer se ona mogu komplementarno nadopunjavati i biti uzajamno korisna za obostrani pomak novih dalekosežnih spoznaja o Praslavenima, ali i ranim Hrvatima.

VAŽNIJA LITERATURA

ABAJTY, V. 1965: Skifo-evropeyskie izoglossy na styke vostoka i zapada. Izdateljstvo Nauka, Moskva.

AL-BEKRI, A.A. 1878: Izvestija Al-Bekri i drugih avtorov o Rusy i Slavjanah. (ed. A. Kunik i W. Rosen), tom I, Sankt-Peterburg.

BARAN, V.D. (edit.) 1978: Problemy etnogeneza Slavjan. Kijev.

BECHICKI, J. 1986: Wokol problematyki etnogenezy Bialej Chorwacji. Pamietnik Slowianski 36/37 (87): 247-257.

BERLOT A., REBEC I. 1984: So bili Etruščani Slovani? Založba Lipa, 261 str., Ljubljana.

BERNSTEIN J., CLIFF N., STAMM J. 1998: Early Slav history. Deja news, December 98, Internet.

BIRNBAUM, H. 1973: The original homeland of the Slavs, and problem of early Slavic linguistic contacts. Journal of Indo-European studies, 1: 407 - 421.

BIRNBAUM H., MERRIL P. 1987: Praslavenskij jazyk, dostiženija i problemy v ego rekonstrukcii, I - III. Progress, Moskva.

BIRNBAUM, H. 1988: Auf der Suche der Ursprüngen der Slaven. Ars Phlologica Slavica (ed. O. Sagner), p. 29 - 42, München.

BOBA, I. 1987: Novi pogledi na povijest Moravije (preispitivanje povijesnih izvora o Moravskoj, Sventopolku i Sv. braći Ćirilu i Metodu). Crkva u svijetu, Split.

CHOPROVSKY, B. (edit.) 1979: Rapports du 3e Congrès international d' archeologie slave. Bratislava, vol. I - II.

ČUBRATIJ, M. 1965: De historia christianitatis in antiqua Ucraina a primis exordiis. Romae.

FELAWKA, L. 1997: Who are the Slavs? Deja news. March 97, Internet.

FERLUGA J., HELLMANN M., KÄMPFER F., LUDAT H., ZERNACK K. 1982: Glossar für frühmittelalterlischen Geschichte im östlischen Europa. F. Steiner, 150 p., Wiesbaden.

FLODOARD, 894-966: Annales, vol. I - II. ed. G.H. Pertz, Hannoverae.

GIMBUTAS, M. 1971: The Slavs. Thames and Hudson, London.

GINDLIN L.A., IVANOV S.A., LITAVRIN G.G. 1991: *Corpus testimoniorum vetustissimorum ad historiam Slavicam pertinentium* (Svod drevnejših pismennih izvestij o Slavjanah), vol. I. Akademija Nauk, 472 str., Moskva.

GOEHRKE C., KÄLIN U. 1992: Frühzeit der Ostslaventums. Wissenschaftlische Buchgesellschaft, 273 p., Darmstadt.

GRACIOTTI, S. 1979: Mišljenje Poljaka Hozija (1558.) o upotrebi slavenskoga narodnoga jezika. Zbornik Kačić, 11: 205 - 216, Split.

GRAFENAUER, B. 1990: O Venetih in nastanku Slovencev. Glasilo Slovenskega arheološkega društva, 10: 36 - 51, Ljubljana.

GRALJUK, B. 1997: Bijela ili Velika (zakarpatska) Hrvatska. Hrvatski iseljenički zbornik 97: 366 - 378, Hrvatska matica iseljenika, Zagreb.

GRŽETIĆ, N. 1990: *Mythologia comparativa Slavorum* (O vjeri starih Slovjena prema pravjeri Arijaca i Prasemita, na temelju starih hronista, narodnih običaja, starih pjesama, mjestnoga i obiteljskog nazivlja). Mostar, 23 + 217 str.

HENSEL, N.W. 1988: Polska starozytna. Zaklad Ossolineum, 233 str., Wroclaw.

HERMANN, J. 1988-1992: Griechische und lateinische Quellen zur Frühgeschichte Mitteleuropas (bis zur Mitte des I. Jahrtausends u.Z.), Band I.-IV. Akad. Verlag, Berlin.

HERODOTOS: *Historiai,* vol. I - VI. Hrvatski prijevod: Povijest, knj. I.- II, Matica Hrvatska 19 + 315 str., Zagreb 1887-1888.

HOSIUS, S. 1558: *De sacro vernaculo* (in S. Graciotti, Kačić 11, Split 1979).

IBN-DASTA, 1869: Izvestya o Chazarah, Bursatah, Bolgarah, Madjarah i Slavjanah Ibn-Dasta. Sankt-Peterburg, ed. D. Chwolson.

IVANOV V.V., TOPOROV V.N. 1980: O drevnih slavjanskih etnonimah (osnovnie problemy i perspektivy). Sbornik Slavjanskie drevnosti (etnogenez), str. 11 - 45, Naukova Dumka, Kiev.

KLAIĆ, V. 1927: Crvena Hrvatska i Crvena Rusija. Hrvatsko kolo 7: 112-134, Zagreb.

KOSTRZEWSKY J., TADEUSZ S. 1964: Iranskie elementy w kulturie slowianskie. Slownik starožitnošci slowianskich, II/2: 290 - 291, Ossolineum, Warszawa-Krakow.

KOWALENKO W., LABUDA G., LEHR-SPRAWINSKY T. 1961-1964: Slownik starožitnošci slowianskich (Encyklopediczny zarys kultury Slowian od czasow najdawniejszych do schylku wieku XII), tom I - II. Akademia Nauk - Ossolineum, Warszawa - Krakow.

KROCH, K. 1995: Crvena Hrvatska u Ukrajini (predslavenska Crvena Hrvatska pod sarmatskim Horitima u Ukrajini, 374.- 992. god.). Ognjište 6: 71 - 77, Karlovac.

KUNSTMANN, H. 1984: Wer waren die Weisskrobaten des byzantinischen Kaisers Konstantinos Porphyrogennetos? Die Welt der Slawen, 26: 111 - 122.

KURYLOWICZ, J. 1964: Iransko-slowianskie stosunki jezykowe. Slownik starožytnošci slowianskich, tom II/2: 291 - 292, Akademija Nauk - Ossolineum, Warszawa-Krakow.

LABUDA, G. 1961: *Horiti,* Chorwacja Biala. Slownik starožytnošci slowianskich, tom II/1: 219, 255-256, Akademija Nauk - Ossolineum, Warszawa-Krakow.

LATYŠEV, V. 1890: *Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini,* volumen I - II. Petropoli.

LEHR-SPLAWINSKY, T. 1965: Iz novijih istraživanja o poreklu Slovena. Zbornik za filologiju Matice srpske, 8: 7 - 18, Novi Sad.

LONČAR, M. 1992: Porfirogenetova seoba Hrvata pred sudom novije literature. Diadora 14: 375 - 448, Zadar.

LOVRIĆ, A. Ž. 1993: O ideološkom i znanstvenom pristupu etnogenezi na primjeru podrijetla Hrvata. Encyclopaedia moderna, *14 / 1:* 28 - 35, Zagreb.

LOVRIĆ A.Ž., HORVAT-MILEKOVIĆ M. 1999: Ranohrvatski jezik i njegovi pradialekti *(Sion Harwatje zayk tar sega bješydoj).* Hrvatsko slovo, V / 194: 12 - 13, Društvo hrvatskih književnika, Zagreb.

MARR, N.J. 1933-1935: Izabrannye raboti, tom I - V. Akademya nauk Moskva-Leningrad.

MELKIŠVILI, G.A. 1960-1971: Urartskie klinoobranznye nadpisy, tom I - II, no. 1 - 533. Akademija Nauk Moskva.

NESTOR, 1113: Povest vremennyh let (Die Nestor-Chronik, eingeleitet und kommentiert von D. Čiżewsky). Slawische Studienbücher, Bd. IV, (ed. O. Harrasowitz), Wiesbaden 1969.

NIEDERLE, L. 1906-1910: Slovanské starožitnosti, dil I.-II/2, 547 str. Naklad Bursika & Kohouta, Praha.

OROSIUS, Presbyter 418: *Compendium Historiae Mundi.* Compendious history of the World, vol. I/1 (ed. J. Bosworth), London.

PAŠČENKO, E. 1998: Pojam Hrvat u Velikoj Skitiji povezan je s božanstvom koje pomaže ratniku. Globus 375 (13. II. 98): 82. - 87, Zagreb.

PAVLOVIĆ, B. 1994: Raseni, Reti, Veneti, Iliri i Protoslaveni. Tko su i odakle Hrvati (A. Bauer i sur.), str. 48-50, Znanstveno društvo za proučavanje etnogeneze, Zagreb.

PENJAK, S.I. 1980: Ranoslovjanske i drevnoruske naselenya Zakarpatja VI-XIII st. Institut arheologii, Ukrainska akademija nauk 179 str, Kiev.

PORRU, G.M. 1979: Documenti slavi premetodiani. Studi slavistici (C. Verdiani), p. 216 - 227, Editori Giardini, Pisa.

PTOLEMAIOS, 1923: *Geographiké* (Die Geographie des Ptolemaeus). Weidmannsche Buchhandlung, 225 p., Berlin.

RYBAKOV, B.A. 1979: Gerodotova Skifiya. Moskva.

SAKAČ, S.K. 1940: Krapina, Kijev, Ararat. Život 21 / 3-4: 129 - 149, Zagreb.

SCHUSTER-ŠEWC, H. 1986: Drevnejšij sloy slavjanskih socialjno-ekonomičeskih i obščestvenno-institucionaljnih terminov. Sbornik Etimologija, str. 224 - 239, Izdateljstvo Nauka, Moskva.

SEDOV, V.V. 1979: Proishoždenije i rannaja istorija Slavjan. Izdateljstvo Nauka, Moskva.

SIMEON J., STIRLING S.M., WEST A. 1998: Indo-European homeland Anatolia? Deja news, February 98, Internet.

SMIŠKO, M.J. 1960: Karpatski kurgani prve polovice I. tisućljeća n.e. Kijev.

STOJKO, J. 1998: Were the Etruscans from Lydia? Internet news.

ŠČUKIN, M.B. 1990: The Balto-Slavic direction in the archaeological study od the ethnogenesis of Slavs. Bulletin Archeol. Polonais, 51: 3 - 30, Warszawa.

ŠIŠIĆ, F. 1923: Ideja slovenske pradomovine u Podunavlju (Teorije o doseljenju Hrvata i Srba). Zbornik N. Čupića, str. 1 - 49, Beograd.

TACITUS, C. 1993: Germania. Original + hrvatski prijevod (ed. I. Mužić), 91 str., Verbum Split.

TOMAŠIĆ F., LOVRIĆ M. 1997: Arhaična pučka predaja u „cakajšćini" brdskih sela na otoku Krku. Čakavska rič, *25:* 167 - 199, Književni krug Split.

TOPOROV, V.N. 1983: K voprosu severo-zapadnyh granic drevneiranskogo areala (Ešće raz Yordana, Getica 116). Sbornik „Slavjanskie i balkanskie yaziki" 38-48, Moskva.

TRUBAČEV, O.N. 1967: Iz slavjano-iranskih leksičeskih otnošeniy. Etimologya str. 3 - 81, Izdateljstvo Nauka, Moskva.

TRUBAČEV, O.N. 1968: Nazvanya rek pravoberežnoy Ukrainy, etničeskaya interpretacya (etimologya). Izdateljstvo Nauka, Moskva.

TRUBAČEV, O.N. 1974: Praslavjanskij leksičeskij fond (Etimologičeskij slovar slavjanskih jazykov), vypusk 1 - 15. Izdateljstvo Nauka, Moskva.

TRUBAČEV, O.N. 1977: Indoarijci v severnom Pričernomorye (Lingvističeskaja periferya drevnejšego slavjanstva). Voprosy Yazikoznanya 6: 13 - 29.

TRUBAČEV, O.N. 1979: *Arhaie Skythie* (Staraya Skifya u Gerodota IV, 99) i Slavjane, lingvističesky aspekt. Voprosy yazykoznanya, 79/4: 29 - 45.

TRUBAČEV, O.N. 1980: Issledovanija po praslavjanskom slovoobrazovaniju. Etimologija 3 - 18, Moskva.

TRUBAČEV, O.N. 1982 - 1985: Yazykoznaye i etnogenez Slavjan (Drevnie Slavjane po dannym etimologii i onomastiki), I - V. Voprosy yazykoznanya 82 / 4: 10 - 26, 82 / 5: 3 - 17, 84 / 2: 15 - 30, 84 / 3: 18 - 29, 85 / 4: 3 - 17.

TRUBAČEV, O.N. 1991: Etnogenez i kuljtura drevnejših Slavjan. Izdateljstvo Nauka, 270 str., Moskva.

TRUNTE, H. 1988: *Kyj* - ein altrussischer Städtegründer? Welt der Slaven 33: 1-25.

VANA, Z. 1970: Einführung in der frühgeschichte der Slaven. K. Wachholtz Verlag, 144 p. Neumünster.

VINSKI, Z. 1940: Uz problematiku starog Irana i Kavkaza s osvrtom na podrijetlo Anta i Bijelih Hrvata. Autorska naklada, 24 str., Zagreb.

WEISS, G. 1988: Das Ethnikon *Sklabenoi, Sklaboi* in den griechischen Quellen bis 1025. F. Steiner Verlag GMBH, 176 p., Wiesbaden - Stuttgart.

WERNER, J. 1971: Zur Herkunft und Ausbreitung der Anten und Sklavenen. Actes du 7e Congrès international des Siences préhistoriques, Beograd.

ZACHARIAS, Rhetor 559: *Historia Ecclesiae.* Zbornik akademiku B.D. Grekovu, Akademija nauk, Moskva.

ZAGARINS J., HETZER A. et al. 1997-1998: Which came first - Slavs or Balts? Deja news, Internet.

ZIMANSKY, P.E. 1985: The structure of the Urartian state. Studies of the Oriental Institute, 4: 583 p., Chicago.

ŽUNKOVIČ, D. 1923: Zur Geschichte der Slawen von der Urzeit bis zur Völkerwanderung. W. Blanke's Kommissionsverlag, 212 p., Kromeriž.

Kronološka poredba karpatske Bijele Hrvatske i Crvene Hrvatske u Ukrajini

CRVENA HRVATSKA U UKRAJINI

Prvi poznati stanovnici istočne Europe: indoeuropski nomadi **Kimerci,** 12.- 8.st.

Ranoantički nomadi **Skiti** od 7. st. p.n.e.

Iranski nomadi **Sarmati** od 3. st. p.n.e.

Bosporsko kraljevstvo Sarmata oko Azova i Krima, 1.- 3. st., vazali Rima

Tanais na ušću Dona, oko god. 200 n.e.:

2 ploče s nadpisom **Horoathos i Horouathos**

Provala germanskih ***Ostrogota,*** Gotsko kraljevstvo u Ukrajini, 3.- 4. st.

Provala *Huna* 374. tjera Gote: Crvena Hrvatska u Ukrajini 374.-602. pod Horitima

OROSIUS Presbyter god. 418. navodi arijski konjanički narod **Horites**

Horitski kralj ***Radogoy,*** 406.- 454: oslobodio se Huna, neovisna Crv. Hrvatska

Horitski kralj ***Miregoy,*** 454.- 490, jačanje i širenje države kroz Ukrajinu

Dolazak Slavena i Antski savez oko Crv. Hrvatske u istočnoj Europi 490.- 582.

Antski car ***Piregast,*** 490.- 535: vazalni Slaveni i rat s Bizantom

Antski car ***Ardagast,*** 535.- 558: najveće carstvo od Moskve do Dunava (Rumunjska)

Predzadnji car ***Dauritije,*** 558.- 580: počeli iz Azije napadi nomadskih Avara

Zadnji antski kralj ***Mezamir,*** 580.- 602: Avari zauzeli Ukrajinu, poginuo u zasjedi

ZACHARIAS Rhetor god. 559. u Ukrajini navodi arijski konjanički narod **Hrwts**

Selidba Crvenih Hrvata - **praikavaca** preko Balkana na Jadran od 610.- 626.

Naš admiral *Khadzon* saveznik Kosrava II, flotom kroz Bospor, Kreta, Peloponez

Piastowiči zauzeli Crv. Hrvatsku 955.

Ruski knez Vladimir osvaja Crv. Hrvatsku **992.** i pripaja ju kao Crvenu Rusiju

KARPATSKA BIJELA HRVATSKA

Prva antička plemena oko Karpata:

Vendi, Skoloti, Budini, Neuri itd.

Naseljavanje Bijelih Hrvata-**prakajkavaca** uz Karpate od 4.- 6. stoljeća

Karpatska Bijela Hrvatska s glavnim gradom Samobor, 4.- 6. st.

Ostatak Crvene Hrvatske (Galicija i Bukovina) pripojen Velikoj Hrvatskoj

Bijela + Crvena Hrvatska spojene u karpatsku Veliku Hrvatsku, 7.- 8. st., gdje vladaju sarmatski kraljevi jakobitske vjere

Glavni grad Vel. Hrvatske je Krakow, Bijele u **Libicama** i u Crvenoj **Pržemysl**

Car ***Samo,*** 623.- 658: Vel. Hrvatska od Save kroz Panoniju do Sudeta i Galicije

Napadi Avara, raspad Velike Hrvatske: Bijela Hrvatska + Moravska + Karantanija

Prevlast Avara u Panoniji, 658.-869.

U 9. st. Franačko carstvo potuklo Avare

Selidba karpatskih Hrvata-kajkavaca u Panonsku Hrvatsku - *Slovinje* u 8. st.

Bijelom Hrvatskom vlada moravski knez Svatopluk, 869.- 894.

Dinastija ***Slavnikovići*** vlada Bijelom Hrvatskom od 894.- 987.

Poljski knez Mieszko god. 987. osvaja Bijelu Hrvatsku

Češki kralj Boleslav I. osvaja Bijelu Hrvatsku 995. i ruši zadnje Slavnikoviće

Dne **28. 9. 995.** češki pokolj Bijelih Hrvata, razorene Libice: kraj karpatske Bijele Hrvatske

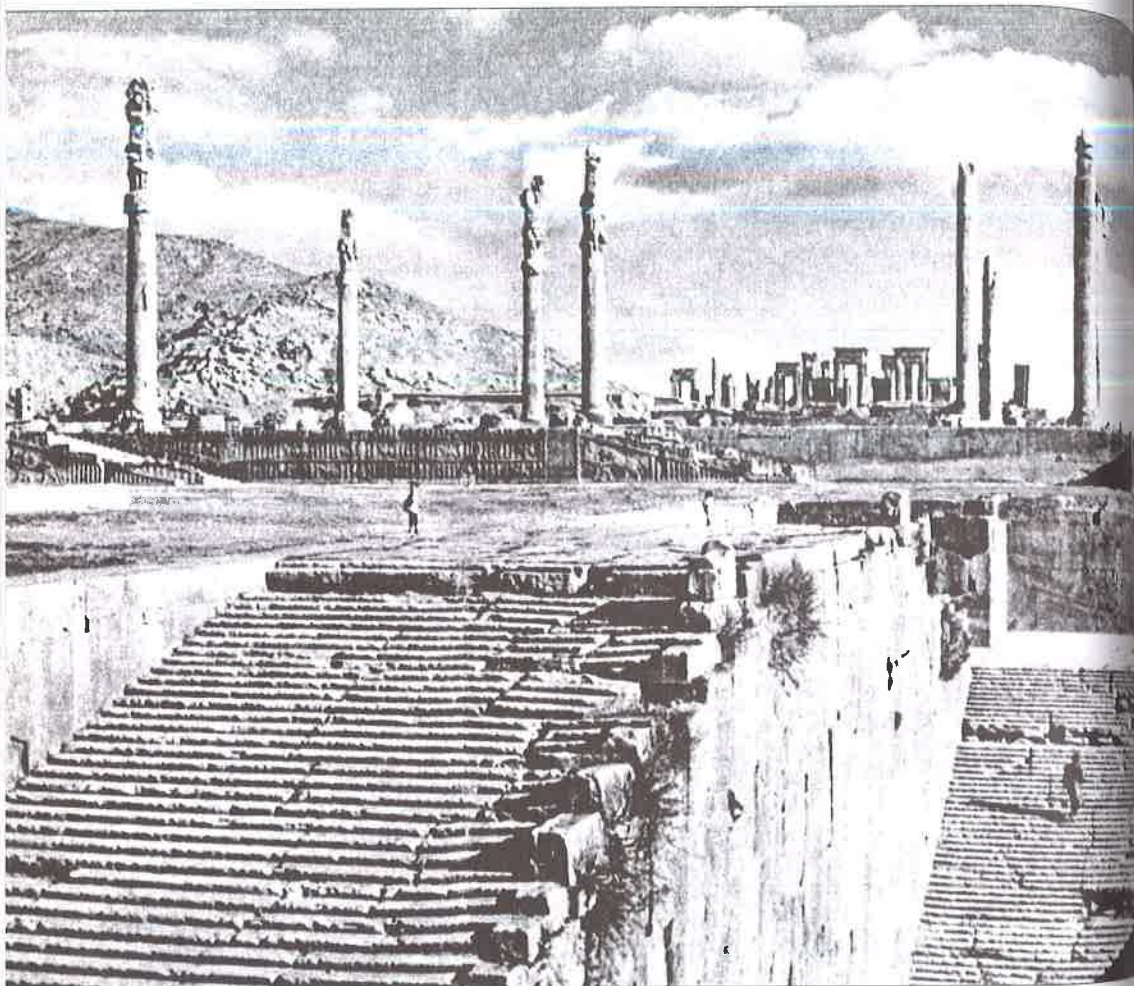
Hrvatski biskup *Voytjech* / **Adalbert,** zadnji iz dinastije Slavnikovića ubijen, ostali karpatski Hrvati se asimiliraju

Odjel V.
IRANISTIKA I STAROHRVATSKI JEZIK

14. S.K. Sakač: Slavistika i Hrvati (Hrvati i filološko-etnički pansrbizam)
15. M. Horvat-Mileković i A.Ž. Lovrić: Podrijetlo starohrvatskog jezika (Indoiranski arhaizmi u srednjovjekom hrvatskom i reliktnim pradialektima)
16. S. Murgić i sur.: Poredba predslavenskih pradialekata u Hrvatskoj - Ćiribirci u Istri i Veyane na Krku
17. Z. Grubešić: Korijeni hrvatskog jezika

Part V
IRANISTICS AND OLD CROATIAN LANGUAGE

14. S.K. Sakač: Slavistics and Croats (Croats and philologic-ethnical panserbism)
15. M. Horvat-Mileković & A.Ž. Lovrić: Origin of the old Croatian language (Indo-Iranian archaisms in medieval Croatian and relict dialects)
16. S. Murgić et al.: Comparison of Pre-Slavic tongues in Croatia (Ćiribirci in Istra, and Veyane in Krk)
17. Z. Grubešić: The roots of Croatian language

Stupovlje i stubište Perzepolisa iz doba Darija I, 6. st.
(iz: A. Goddard: L' art d' Iran, Paris 1964)

Prof. dr. Stjepan Krizin SAKAČ
ex-rektor Orientalnog instituta u Rimu

Slavistika i Hrvati

(Hrvati i filološko - etnički pansrbizam)

Slavistics and the Croats: Croats and philological-ethnic panserbism

(izvorni tekst: Hrvatska revija 2/4: str. 330 - 335, Buenos Aires 1952)

UVOD

Razlika u mišljenju o etničkoj pripadnosti Hrvata počela se javljati onda, kad su se pojedini znatiželjni duhovi stali zanimati kako su nastali Hrvati, drugim riječima kada se pojavio historijsko-filozofski problem o podrijetlu Hrvata. Kao kod rješavanja svih zakučastih problema, tako se i kod traženja prvotnih Hrvata padalo iz jedne skrajnosti u drugu: ili se premalo pazilo na narodni jezik, ili se precjenjivao jezični faktor... Prijašnje teorije su se premalo obazirale na jezik, a slavistika je pretjerala njegovo značenje - došla je na red prava pravcata **slavomanija i "srbohrvatstvo"**. Poslije toga potpuno je preotela mah slavistička teza o **čistom i isključivom slavenstvu Hrvata i njihovoj narodnoj istovjetnosti s jezično srodnim Srbima.**

1. Slavistika i Hrvati

Slavistika ili slavenska filologija, nauka o slavenskim jezicima i o drugim ispoljavanjima tzv. slavenske narodne duše ukoliko su izražena jezikom, nastala je u prvoj polovici XIX. stoljeća **bez sudjelovanja Hrvata**. Kad se razvila u internacionalnu znanost, postala je **za Hrvate zlokobnijom negoli na pr. samo tursko carstvo ili druge političke sile, koje su išle za uništenjem Hrvata.** Slavistika je stubokom okrenula značenje Hrvata u slavenskoj zajednici. Začetnici slavistike J. Dobrovsky (1753 - 1829), J. Kopitar (1780 - 1844), P.J. Šafarik (1795 - 1861) i Vuk Karadžić (1787 - 1864) na temelju krivih

etimologija, nepoznavanja hrvatske povijesti, zanijekaše Hrvatima narodnu individualnost, proglasiše ih Srbima i otvoriše eru znanstvenog filološko-historijskog pansrbizma. Izmedju Dobrovskog, uglednog češkog poznavača slavenstva, te dinamičnog Kopitara, koji je 1808. iz Kranjske došao u Beč i svim se žarom dao na proučavanje slavenskog svijeta, vodilo se kroz 20 godina živo i zanimljivo dopisivanje o temeljnim jezičnim, historijskim i etnografskim problemima slavenstva. Tom su zgodom iznesene i takve misli i teze, koje su u kasnijem razvoju zavele slavistiku na stranputice, u lingvističke i političke iredentizme i imperijalizme, kojima ona i danas djelomično služi. Kod toga su **najgore prošli i još prolaze Hrvati**, a da većinom ni ne znaju od kuda ih zlo bije. Dobrovsky je 1810. na pr. postavio kao apsolutnu vrijednost tezu: *"Kad se radi o razlikovanju jednoga plemena ili naroda od drugog, jezik treba da odluči"...*

Značajni su primjeri kojima on to načelo osvjetljuje, što se tiče Hrvata: *"Nijedan Bošnjak ne će za sebe reći da je Srbin, a to vrijedi i za Dalmatice, no uza sve to, nisu li oni ipak Srbi ?"...* Na to se Dobrovsky nije osvrtao i hrvatsku je štokavštinu proglasio srpskim jezikom, a budući da po njemu jezik odlučuje o narodnosti, svi su "ilirski" Hrvati za njega Srbi... Isti Dobrovski, znajući da je u staroj Koruškoj bilo Hrvata i da se ondje govori kajkavski kao i u gornjoj Hrvatskoj, primijenio je na te stare Karantance vijest iz Porfirogeneta, koji kaže da se iz Dalmacije jedan dio Hrvata preselio u Ilirik i Panoniju. Po svom lingističko-etnografskom načelu proglasio je dakle, Karantance Hrvatima. No sad se namjerio na Kopitara, velikog patriotu, jednog od pionira i ideologa slovenskog narodnog preporoda, koji ne samo da se nije dao pohrvatiti, već je spretno na svoj način iskoristio Porfirogeneta... Istom u Beču proučavajuči Porfirogeneta, iznašao je genijalnu panslavensku teoriju i dobio naučnu bazu za proglašenje kajkavštine, ne izuzevši ni hrvatske, pravim slovenskim jezikom u užem etničkom smislu...

Iz toga je Kopitar izveo zaključak da su svi Slaveni, koji su s Avarima ili prije njih prešli Dunav i naselili se od Alpa do Crnoga mora, bili predji njegovi i njegovih zemljaka, a da se kajkavština s pravom naziva slovenštinom i svi kajkavci Slovencima. Zato je 1811. pisao dru Županu (njemački): *„Što zajedno spada, mora se i zajedno držati, najprije Slaveni uopće, a onda napose Kranjci sa svojim najbližim rodjacima u Štajerskoj, Koruškoj, provincijalnoj Hrvatskoj i na Blatnom jezeru".* Pravi Hrvati za Kopitara su bili samo južno od Kupe t.j. čakavci. Štokavce je i on smatrao Srbima, jer je to našao čitajući Dositeja Obradovića i jer mu je to potvrdio Vuk Karadžić, s kojim se 1813. upoznao i sprijateljio u Beču. Ipak Koptar nije posve posrbio hrvatsku štokavštinu, nego je za nju iznašao hibridni termin: *jezik „**srpskohrvatski**" ili „**hrvatskosrpski**".* U tom smislu govorio je 1824. J. Grimmu da je balada o Hasanaginici *„serbisch-kroatisch"*, a 1836. napisao je u izdanju Kločeva **Glaglitae:** *„dialectus Illyrica rectius **serbocroatica** sive **chorvato-serbica**".* Ti su nazivi ušli kasnije u modu osobito nastojanjem Jagića i drugih Hrvata, koji nisu dali da im pod srpskim pritiskom ime posve bude istisnuto iz slavistike. Kada već ne može biti samo za sebe, neka bude barem kao srpski privjesak !

Pansrbizam je prihvatio i novim argumentima propagirao P.J. Šafarik, slovački protestant i neko vrijeme direktor srpske gimnazije u Novom Sadu, osobito u svojim spisima o južnoslavenskim literaturama u *„Slovanskim Starožitnostima".* Po njemačkim prijevodima njegovih djela, pansrbizam je prodro u internacionalnu filološku i historijsku znanost. Ipak je Šafarik u „srbomaniji" mnogo umjereniji od Vuka Karadžića i Srba uopće, kao i od Jagića i mnogih drugih Hrvata, koji su bez kritike prihvatili slavističku tezu, da Hrvati govore srpskim jezikom i da su radi toga isti narod sa Srbima. Dobro je da se znade kako je do toga došlo i kamo je „srbomanija" dovela hrvatsku znanost.

2. „Srbi svi i svuda" *(Vuk Karadžić, 1847)*

U doba radjanja slavistike, Hrvati su se borili na život i smrt s Bečom i Peštom za jezik i ustav, te provodili narodno i književno jedinstvo na osnovi štokavsko-jekavskog narječja. Nisu ni slutili, da su već **radi jezika od novih slavenskih filologa kao štokavci posrbljeni, a kao kajkavci poslovenjeni** barem na papiru. Prenuo ih je Vuk svojim glasovitim člankom *„**Srbi svi i svuda**"* tiskanim 1847. u „Kovčežiću". On tu ustanovljuje, da se u krajevima što ih je on proputovao, samo pravoslavni zovu Srbima, muhamedanci se zovu pravim Turcima, a katolici različito u raznim krajevima.

Onda veli da će *„muhamedanci, kad dobiju škole makar i na turskom jeziku, doznati i priznati da nijesu Turci nego Srbi. U hrišćana oba zakona svi pametni ljudi priznaju da su jedan narod i trude se da bi mrzost svog zakona ili sa svijem iskorjenili ili barem umalili što se više može, samo je onim Rimskoga zakona još teško Srbima nazvati se, ali će se po svoj prilici i tome malo po malo naviknuti; jer ako neće da su Srbi, oni nemaju nikakvoga narodnog imena. Da reku da su Slaveni, to su i Rusi i Poljaci i Česi i svi ostali Slavenski narodi. Da reku da su Hrvati, ja bih rekao da ovo ime po pravdi pripada samo Čakavcima, koji su po svoj prilici ostaci Porfirogenetovih Hrvata i kojijeh se jezik malo razlikuje od Srpskoga, ali je opet bliži Srpskome nego ijednome Slovenskom narječiju; a po tom današnijem Hrvatima u Zagrepskoj, Varaždinskoj i Križevačkoj varmedji, kojijeh se domovina prozvala Hrvatskom poslije Mohačkoga boja koji je bio godine 1526 (a donde se zvala Gornja Slavonija) i kojijeh je jezik kao prijelaz iz Kranjskoga u Srpski; ali neznam kako bi se tijem imenom mogla nazvati ona braća naša zakona Rimskoga, koja žive n.p.r. u Banatu ili Bačkoj ili u Srijemu i Slavoniji ili u Bosni i Hercegovini ili u Dubrovniku, i govore onakijem istijem jezikom kao i Srbi"* (Život i rad Vuka S. Karadžića, Beograd 1924).

Kako se vidi, tu je tada već slavni Vuk nakon 30-godišnjeg rada i saobraćaja u najvišim slavističkim krugovima iz pansrpske slavističke artilerije (Dobrovskog, Kopitara i Šafarika) sasuo na nepripravne Hrvate neobično promišljenu i žestoku vatru. Stavio ih je pred **jezične i historijske probleme koje ni nakon stotinu godina još nisu pred znanstvenim forumom i naučnom metodom definitivno riješili.** Od Kopitara i Šafarika je Vuk naučio da su se hrvatski kajkavci počeli nazivati Hrvatima istom poslije Mohačkog boja! Isprva ta Vukova velikosrpska ofenziva nije bila ni zapažena, jer su duhovi bili obuzeti dogadjajima god. 1848. No kad je 1949. s jedne strane Hrvate poklopio perfidni bečki apsolutizam, a s druge započela trvenja medju Hrvatima i Srbima, kod kojih su se Srbi počeli pozivati na članak Vukov, trebalo je nešto poduzeti.

I počelo se — s kapitulacijom doduše ne formalnom, ali svakako stvarnom. Dne 16. III. 1850, sastalo se u Beču pet Hrvata s Vukom i njegovim najvjernijim učenikom Djurom Daničićem na *"Književni dogovor".* Bili su tu I. Kukuljević, dr. D. Demeter, I. Mažuranić, V. Pacel iz Karlovca i S. Pejaković iz Petrinje. Bio je prisutan i Slovenac F. Miklošič, tada već profesor za slavenske jezike i književnost na Bečkom sveučilištu. On dakako nije zastupao Slovence, nego je prisustvovao više kao stručnjak i savjetnik. Na tom sastanku bilo je istaknuto i pismeno prihvaćeno *"da **jedan narod** treba jednu književnost da ima"*, da se ne će miješati narječja , da je najbolje primiti južno narječje za književno. Vuka su zamolili, neka napiše *"glavna pravila južnog narječja"*, što je on i učinio. Jasno je da su Vuk, Daničić i Miklošič tu južnu štokavštinu smatrali srpskim narječjem. U prilog Hrvatima došlo je kasnije to, što Srbijanci nisu prihvatili južno narječje za književno. No **Vukov potpis na dogovoru i od njega sastavljena pravila dadoše zaključcima srpski pečat.**

3. Hrvati i filološko - etnički pansrbizam

Pravu uzbunu proti Vuku podigao je medju Hrvatima tek god. 1852, dr. **Ante Starčević** u "Narodnim novinama", a 1868. raspravom "Ime Serb". **On je progovorio Vuku i njegovim sljedbenicima jezikom koji su mogli razumjeti:** pansrbizmu suprotstavio je pankroatizam. No znanstveni krugovi i hrvatski i strani ignorirali su i još uvijek ignoriraju Starčevića. Znanstveno prema svojim silama, salonski i diplomatski odgovorio je Vuku 1856. u zagrebačkom "Nevenu" Bogoslav Šulek, Slovak hrvatskih osjećaja. I on je priznao da su Srbi i Hrvati *"jedan narod jednoga roda i koljena; braća po krvi i po mlijeku"*, zatim je filološkim i historijskim razlozima dokazivao da su štokavci katolici po Bosni i Dalmaciji Hrvati, a isto tako Šokci i Slavonci. Na koncu je predložio ovo: *"Neka dakle ime srpsko živi i nadalje uz ime hrvatsko; što je hrvatsko neka bude i srpsko, ali što je srpsko neka bude takodjer i hrvatsko"*.

Vuk je odgovorio Šuleku člankom *"Srbi i Hrvati"* u "Vidovdanu" 1861. Ostao je dakako kod svoga, t.j. da su Hrvati *"po pravdi samo Čakavci i hrvatski Kajkavci, a Srbi po pravdi mogu se zvati svi Štokavci, makar koje vjere i makar gdje stanovali"*. Ipak je za volju hrvatskim rodoljupcima pristao, da se dioba provede po zakonu i vjeri: *"ko je god zakona Grčkoga ili istočnoga, onaj se makar gdje stanovao neće odreći Srpskog imena, a od onijeh koji su zakona Rimskoga, neka kaže da je Hrvat koji god hoće"*. Iste godine, možda na račun te koncesije bio je Vuk izabran za počasnog člana Požeške županije i za počasnog gradjanina grada Zagreba. Za izdanje njegovih neizdanih spisa dao je i Strossmayer poslije njegove smrti 1.000 forinti kao prilog.

Po Vukovu shvaćanju, pravoslavni štokavski Hrvati su nemogući. Medjutim već hrvatska redakcija Dukljanina pozna Hrvate *"grčkoga zakona"*. U samostanu Sv. Mihaela (Trećoredaca) u Zadru, čuva se jedan talijanski zapis iz 1655, gdje se kaže da je opat Mihael, kaludjer manastira Krka, župnik i pastir duša, koje žive u sužanjstvu "**grčke crkve jezika starog ilirskog ili *hrvatskog***" *(Chiesa Greca dell' idioma vecchio Illyrico ovvero **Crovato**)*, - Spomenici Hrvatske Krajine 16 - 20, 1884-1889. U razdoblju od 1479 - 1780, nigdje se u tim "Spomenicima" ne spominje srpsko ime za Vlahe koji su se i sami tako zvali i dopuštali da ih drugi tako zovu. Mnogi od njih smatrali su se etnički pravim Hrvatima. Ante Starčević nalazio je medju Vlasima odlučnih pristaša. Hrvatski su dakle **"Srbohrvati" naglašavanjem svoje etničke istovjetnosti sa Srbima psihološki *onemogućili većini Vlaha da se opredijele za Hrvate,*** a stvarno su priznali legitimnost srpske propagande medju njima. Komunistička statistika priznaje i **u Srbiji "Vlahe"**, koji još nisu Srbi.

Rezultat Vukove velikosrpske jezične ofenzive bio je po Hrvate koban. Najagilniji dio znanstveno prosvijetljene inteligencije, priznavši radi jezične sličnosti narodno jedinstvo sa Srbima, **stvarno je zanijekao hrvatsku etničku individualnost** i proglasio se srpskim plemenom. Radi ovih „Srbohrvata", u očima svakoga pravog Srbina, a i pred cijelim kulturnim svijetom ukoliko se nalazi pod utjecajem slavistike, Hrvati nisu više narod nego u nacionalnom razvoju zbog vjere zaostali i još ne posve dozreli ogranak srpskog naroda. Prema njima smjela bi narodna srpska državna vlast poduzeti sve, što smatra zgodnim da ih nacionalno osvijesti, prožme i učini potpunim zrelim Srbima. Budući da se u tom slučaju ne bi radilo ni o narodnoj manjini, **takav bi postupak bio nutarnja domaća srpska stvar i strane vlasti ne bi se u to smjele miješati.**

Vuk, Kopitar i Šafarik novom znanošću slavenske filologije izvanredno su poslužili ne samo slavenstvu, nego i svaki svome vlastitom narodu. **Hrvata u tomu prvom kolu pionira slavistike nije bilo**, a kad su došli, ne samo da nisu ispravili ono što je bilo ili moglo postati antihrvatsko u novoj znanosti, nego su **u ime slavistike razaranje prenijeli na područje hrvatske historiografije** i stvorili, dakako u najboljem uvjerenju upravo nedostojne teorije o postanku, biti i rasprostranjenju hrvatskoga naroda, napose gledom na prve vijekove njegove povijesti u novoj domovini. Teško je govoriti o znanstvenim pogriješkama velikih i inače zaslužnih ljudi svoga naroda. Ali napredak znanosti, a s njim i opće dobro vlastitog naroda kao i drugih, traže često i takove žrtve... Opipajmo dakle s poštovanjem filološko-historijske teorije najslavnijih teoretskih „Srbohrvata".

V.Jagić ovako je slikovitim načinom označio svoje „srpskohrvatsko" stanovište: *„ja nisam rastavljao srpsko od hrvatskoga, držeći već u mladim godinama da je to **Janus sa dva lica**, rad od dva brata koji naporedo rade ne pitajući mnogo jedan za drugoga, ali se već tada moglo slutiti da će se prije ili poslije naći pod istim krovom, a taj im je **izgradio jedan jezik**"*. Slavni profesor nije opazio da je „Janus sa dva lica" doduše lijepi simbolični stvor mašte, ali irealno biće: **„dvoličnih" srpsko-hrvatskih Janusa u praksi imade naprotiv dosta!** Isto tako se prevario kad je mislio i naučavao da je jezično jedinstvo odlučujući faktor kod gradjenja ili razgradjivanja zajedničkih narodnih krovova. Dosta je pogledati u sadanju stvarnost i u povijesnu genezu pojedinih naroda, napose slavenskih. Kod stvaranja slavenskog naroda bugarskog i kod postanka sredovječnih Rusa, nije ni sadanji bugarski ni današnji ruski jezik, a ni tadanji još opći slavenski jezik bio najvažniji etnogenetski faktor, nego fuzija neslavenske ratničke manjine s podvrgnutom slavenskom većinom.

Turko-bugarska manjina odijelila je svojom državnom organizacijom jedan dio istočnobalkanskih Slavena od ostalih po jeziku srodnih Slavena, kao i jedan dio Grka i romanskih Vlaha, pomiješala se s njima i poprimila od slavenske većine jezik, zaboravila svoj i tako je u toku VIII. i IX. st. nastao na istočnom Balkanu novi slavenski narod, bugarski. Taj se onda po jeziku još nije razlikovao ni od Srba, ni od Hrvata, ni od Moravaca. Svi su oni govorili „slovinskim" jezikom, kako nam svjedoči djelatnost sv. Ćirila i Metoda i njihovih učenika. Novi narod prilagodio je sebi i svojim potrebama bivši zajednički „slovinski" jezik. Sličan proces etničkih fuzija zbivao se nešto kasnije kod Rusa, a prije velikih slavenskih seoba i kod zapadnih Slavena. Imena Čeh, Srb, Hrvat koja se ne dadu pravo protumačiti iz slavenskoga, upućuju na jednaku etnogenezu kao i neslavenska imena Rus i Bugar. I na slavenskom dakle, zapadu mora da su neslavenske manjine u rano historijsko doba svojom političkom i kulturnom organizacijom dale slavenskim većinama, ukoliko su ih podvrgle novu etničku jezgru s novim narodnim imenom, a od njih su primile slavenski jezik: taj je onda još bio jedinstven za sve prvotne Slavene.

Prvo je došlo na red ime Hrvat, "Horvat" i to u vezi sa sličnim imenom *"Horoathos"*, *"Horouathos"* otkrivenim u prošlom stoljeću na dvjema mramornim pločama u ruševinama nekadanjeg **grčko-iranskoga trgovačkog grada Tanais** na ušću Dona u Azovsko more. Grčke natpise tih ploča objelodanio je B. Latyšev 1890 *(Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini II, no. 430 i 445)*. Historici i filolozi proglasili su ime "Horoathos" iranskim, ali se nisu mogli složiti u njegovu tumačenju. Ako se odbaci grčki nastavak **-os,** tanaiško ime u svoja dva oblika posve je slično hrvatskom narodnom imenu: *Horoat, Horouat!* Time će se neizravno pokazati važnost, vrijednost i aktuelnost iranistike za nas Hrvate kao ustuka protiv antihrvatskih teza i stavova slavistike i protiv zastarjelog

kulta srpsko-hrvatskog "Janusa s dva lica"... Historici doduše, ništa stvarnog ne mogu iznijeti proti mojim povijesnim svjedočanstvima, ali mojih zaključaka ipak ne prihvaćaju, jer po Jagiću i Šišiću, Hrvati kao narod i država u VII.st. još nisu ni postojali. Kada dakle, to nije bilo dosta, trebalo je tražiti posebne dokaze da su Hrvati u VII. st. doista postojali, imali državu, jaku vojsku i u doba sv. Agatona kao kršćanski narod mogli biti subjekt internacionalnih juridičkih čina i obveza. Stoga sam se dao na proučavanje ne samo gotske i sarmatske teorije, nego i Županičeve kavkasko-alarodijske, a ponovo sam ispitao vrijednost oficijelne i dominantne srpsko-hrvatske teze o postepenom izronjavanju Srba i Hrvata iz iste poludivlje jugoslavenske gomile...

EPILOG

Slavistika je medjutim, kako smo vidjeli, prezrela stara, za Hrvate povoljna svjedočanstva, **lišila Hrvate narodne individualnosti,** ***zanijekala im pravo na njihov vlastiti kroz stoljeća usavršavani jezik*** i prinudila lakovjerne historike da proglase prva dva vijeka hrvatske povijesti, VII. i VIII. st. historijski praznima. Time je i primanje kršćanstva moralo biti pomaknuto na početak IX. vijeka, a kolijevka starohrvatske umjetnosti prenesena u Italiju. S iranistikom koja u znanstvenom svijetu dobiva sve veći zamah, počinje kako se čini, novo razdoblje hrvatske povijesti: *"Tko bi gori eto je doli, a tko bi doli gori ustaje..."* I niz pokušaja prodrijeti u stari Iran i ondje pronaći najudaljenije, prvotne izvore velike rijeke hrvatskog povijesnog zbivanja, čini se da će napokon biti okrunjeni uspjehom.

LITERATURA

FANCEV, F. 1933: Dokumenti za naše podrijetlo Hrvatskog preporoda (1790 -1832). Gradja JAZU XII, Zagreb.

JAGIĆ, V. 1885: Pisma Dobrovskago i Kopitara. Sbornik Rusk. Jazyk. 39: p.109.

JAGIĆ, V. 1897: Novyja pisma Dobrovskago i Kopitara. Sbornik Russk. Jazyk. 62: str. 225.

LATYŠEV, B. 1890: Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini latinae et graecae, vol. II, no. 430 et 445. Petropoli.

LOPAŠIĆ, R. 1884 -1889: Spomenici Hrvatske Krajine, sv. 16-20. JAZU, Zagreb.

SAKAČ, S.K. 1956: Teorije, napose iranske o postanku Hrvata. Hrvatska revija 2/4: 339 - 348, Buenos Aires.

SAKAČ, S.K. 1999: Slavistika i Hrvati (Hrvati i filološko-etnički pansrbizam). Hrvatsko slovo V / 198: str. 5, Društvo hrvatskih književnika, Zagreb.

STOJANOVIĆ, Lj. 1924: Život i rad Vuka Stefanovića Karadžića. Beograd, str. 688 - 691.

Marijan HORVAT - MILEKOVIĆ i
dr. Andrija-Željko LOVRIĆ (Zagreb)

Podrijetlo starohrvatskog jezika: Indoiranski arhaizmi u sredovjekom hrvatskom i reliktnim pradialektima

Origin of the old Croatian: Indo-Iranian archaisms in medieval Croatian and relict dialects

Pregled sadržaja (Contents):

UVOD
(Obmane slavista o postanku hrvatskog jezika)

Prvi standard hrvatskog jezika izradio je već početkom 17. stoljeća Bartol KAŠIĆ (1604) i nakon njega su književni hrvatski razvijali i obogatili brojni naši pisci sve do kraja 19. st. Kao glavnu osobitost spram inih Slavena je hrvatski javni jezik prije 1. svjetskog rata još sadržavao u živoj uporabi cijeli niz indoiranskih arhaizama: vidi Tablicu 2. u prilogu. Kako su hrvatska kultura i jezik bile glavne okosnice naše nacionalne samobitnosti, potom su pred stvaranje Jugoslavije velesrbski unitaristi svoje glavne napade usmjerili na razaranje i ukidnje posebnoga hrvatskog jezika. Zato dogmatski slavisti (vukovci) kasnije shematizirane modele južnoslavenskih dialekata i njihova razvitka, za Hrvatsku nisu više izvodili prema stvarnim pučkim govorima na terenu, nego su ih umjetno prilagodili njihovu idealiziranom nacrtu po velesrbskom ideologu Vuku KARADŽIĆU. Zbog opravdanja Jugoslavije, oni izmišljaju postojanje nekoga iskonskog jugoslavenskog prajezika i potom zajedničkoga "srpskohrvatskog" jezika, iz kojega bi se tek postupno razvila iztočna ili srbijanska "varijanta" i zapadna ili hrvatska "varijanta" istog jezika. Na temelju te velesrbske fikcije je odonda javni jezik Hrvata u Hrvatskoj umjetno očišćen i nasilno izmjenjen, da je od izvornoga i samosvojnog hrvatskog jezika do 19. stoljeća, kroz 7 desetljeća Jugoslavije postao posve različitim i bitno drugačijim jezikom, koji je potom doista sve sličniji srbskome (VANČIK 1990, 1995). Glavni razlog svega tog nasilnog izkrivljavanja hrvatskog jezika, bila je ideološka podloga za stvaranje i održanje Jugoslavije, a ne stručno proučavanje i unapredjenje svog jezika.

Većina je osobitih iranohrvatskih riječi nepoznatih Srbima u Jugoslaviji izbačena iz hrvatskog, a gramatički su oblici prilagodjeni srpsko-balkanskom jezičnom duhu. Zato to ustvari više i nije hrvatski, nego srbojekavski govor ijekavskih pravoslavnih Vlaha u Bosni, koji se od ranijeg izvornoga hrvatskog drastično razlikuje, kako gramatički tako nadasve leksički po svojem rječniku: ovaj srbizirani novohrvatski standard ima **samo 7 - 11%** zajedničkih sličnih riječi s hrvatskim glagoličnim tekstovima iz Kraljevine Hrvatske pod dinastijama Trpimirovića i Arpadovića. Dakle je sada to posvema drugi i različit javni jezik, koji se rječnikom od ranijega izvornog hrvatskoga razlikuje podjednako, kao npr. njemački od ruskoga jezika. Potom su dogmatski slavisti na taj novi hibridni vukopis prevodili klasična djela hrvatskih pisaca prije Jugoslavije (Šenoe, Gjalskog, Kumičića i inih), pa su ih tako krivotvorene podmetnuli u školama i knjižnicama, da izbrišu sve tragove ranijega pravog hrvatskog jezika. Tako su se dosad nažalost obistinila crna predvidjanja o izumiranju hrvatskog jezika, kako to jasno opisuje LASZLO (1996) tužnu jezičnu sadašnjost u Hrvatskoj :

"Kratko i jezgrovito rečeno: prošlost je jezika hrvatskoga sjajna, sadašnjost mračna, budućnost neizvjestna... U djelima se (ranijih) književnika zrcali pravo biće jezika hrvatskoga, pravopisa i porabe jezične. Sve je to obrazbeno blago u XX. st. odvrženo i poslano u ropotarnicu poviesti... Budući nam je izvorni književni izraz hrvatski iz mozga bez traga izpran, ... unatoč mnogostoljetnoj svojoj poviesti, hrvatski je jezik danas lišen prošlosti." (Bulczu Laszlo, simpozij INTERCON, Zagreb 1996)

Iako se sada većina Hrvata politički smatraju i izjašnjavaju Hrvatima, ipak pritom samo zamišljaju da još govore "hrvatski" jer unatoč formalnom povratku hrvatskog imena, to je po rječniku, stilu i naglasku ipak postao posvema drugi srbojekavski govor pravoslavnih Vlaha u BiH. Da je doista tako, dovoljno nam je pokazati latinični prijepis (ne Vukov prijevod) kojega ranijeg glagoljičnog teksta iz Kraljevine Hrvatske pa ga posrbljeni gradski Hrvati većinom ne će razumjeti, a kamoli znati pojedine riječi, dok naprotiv kajkavci, čakavci i Slovenci to ipak razumiju. Izim javnoga standarda, dogmatski su slavisti po "srpskohrvatskom" modelu čak i unatrag izmijenili razvitak, značajke i medjuodnose hrvatskih dialekata (VANČIK 1997). Protivno drugačijim glagoličnim tekstovima i još danas očuvanim reliktnim oazama ranohrvatskih pradialekata, vukovci sve to ne priznaju da postoji, jer se nikako ne uklapa u "srpskohrvatski" jezik pa zato ne može i ne smije postojati. Zato ni ranije u srednjem vijeku hrvatski dialekti nisu mogli postojati, nego je to morao biti prvo staroslavenski pa "južnoslavenski" i potom "srpskohrvatski" jezik, pa tek onda naši noviji dialekti. Izvorni čakavsko-kajkavski prijelazi kao kajkavska ikavica, po njima su tek novija slučajna mješavina, a prvotni je staročakavski morao biti najbliži "srpskohrvatskoj štokavštini", iako su glagolični tekstovi i danas reliktni ranočakavski govori puno bliži kajkavskom i drastično daleki od štokavštine.

A. SLAVENSKI KROATIZIRANI DIALEKTI

Novija poredbena paleolingvistika (npr. Brozović 1970, Mihanović 1971) i osobito Vančik (1997) sve jasnije potvrdjuju da je u današnjoj Hrvatskoj kroz srednji vijek do provale Turaka, baš čakavica bila najrašireniji dialekt većine srednjovjekih Hrvata na cjelovitom prostranstvu hrvatskog ozemlja od rijeke Kupe pa do Boke Kotorske. Uz južno dubrovačko primorje, čakavci su do Turaka obuhvaćali još i zapadne dijelove Bosne oko Une gdje su srednjovjeki tekstovi čakavski, a tu je i sada ostalo čakavsko ime grada Bihaća (na Krku: *bihać* = vladarski veleposjed), kao i sada posrbljeno ime susjedne planine „Grmeč" iz staroga **Garmić** zapisanog na ranijim austrijskim kartama (čakavski *garma* = pećina) itd. Nakon prodora Turaka, tek od 16. st. se ovaj izvorni razpored dialekata mijenja spram sadanje slike, jer se pod Turcima jekavski Vlahi preseljuju iz srednjeg Balkana (Sandjak, Kosovo) spram zapada. Zato i danas štokavskom jekavicom na selima u Bosni i Hrvatskoj većinom govore pravoslavci (posrbljeni Vlahi - Prečani), dok tako govori na selu samo 7% Hrvata-katolika.

Na vremenskom profilu jezičnog slojanja od starohrvatskih pradialekata i glagoljice pa do sadanjeg vukopisa se srednjovjeki starohrvatski dosad mijenjao u procesu dekroatizacije i balkanizacije s ovim značajkama:

a) Ranoarijski kao i staroslavenski su akcenti uglavnom *na kraju riječi*, a pod utjecajem balkanskih Vlaha se pomiču prema početku (naglasna balkanizacija).

b) Gube se prvotne izrazite razlike izmedju najdužih i najkraćih naglasaka, ali povećavaju vlaškobalkanski kontrasti izmedju silaznih i uzlaznih akcenata.

c) Nestaju ranohrvatski indoarijski glasovi ***kh, bj, sc, y*** (= ü), a pridolaze „unjkavi" srboslavenski **lj, dj** i konačno iz turskoga još i neslavensko **„dž"**.

d) Gube se hrvatski *posvojni pridjevi* i zamjenjuje ih slavenoruski genitiv.

e) Povratno **se** i futursko **će** je prvotno (u pradialektima) bilo *spojeno izpred* glagola, potom se odvaja i konačno u novoštokavskom vukopisu prebacuje iza glagola.

f) Muški i ženski plurali medjusobno zamjenjuju obratne nastavke **-e** za **-i**, a potom u muške plurale ulaze produženi vlaškobalkanski nastavci **-ovi i -evi.**

g) Nestaju prvobitni gramatički članovi pred imenicama.

h) Općenita melodioznost starohrvatskog s jasnim i zvučnim glasovima, potom prijelazi u sadanji *unjkavo-šuškavi* srboslavenski vukopis.

Geopolitičku i etnokulturnu sudbinu sličnu kao južna (Crvena) Hrvatska, zbog provala Turaka i uz njih masovnog nadiranja jekavskih pravoslavnih Vlaha su još doživjeli i veliki dio Bosne pa i dio srednje Hrvatske. Na svim tim područjima zapadno od rijeke Drine pa do Banovine, Korduna, Like i dalmatinske Zagore, umjesto tada potisnutih šćakavskih ikavaca i južnijih primorskih čakavaca, s Turcima su masovno doseljeni jekavski pravoslavni Vlahi, koji su u novije doba politički posrbljeni zbog stvaranja velike Srbije. Njihov je pretežiti dijalekt novoštokavska jekavica, kojom na selima izvorno govore uglavnom pravoslavci i tek neznatni udjel od svega *7%* katolika-Hrvata oko Slunja, Konjica, Stolca i Cavtata. Svima ostalim gradskim Hrvatima je novoštokavsko-jekavski vukopis nametnut tek u Jugoslaviji kroz školu i javne službe, jer su čak **93 %** ostalih nejekavskih Hrvata podrijetlom izvorni ikavci, čakavci ili kajkavci. Dakle je štokavska jekavica prvotno vlaško-balkanski, a ne izvorni hrvatski govor, koji je staroslavenskog podrijetla :

Praslavenski **ČOTO** —> staroslavenski ***ČTO*** --> staroštokavski **ŠTO** --> novoštokavski ***ŠTA***

B. SREDOVJEKI IRANOHRVATSKI DIALEKTI

Naprotiv većina Hrvata izvorno na selima (**2 / 3**) sve do danas još govore raznim varijantama **ikavskih** dialekata: u kopnenom zaledju većinom ikavsko-štakavski, duž primorja i otoka čakavski, a na zapadu dijelom ikavsko-kajkavski itd. U zabačenim su brdskim selima u Hrvatskoj očuvani i reliktni, dosad zanemareni pradialekti s najviše predslavenskih indoiranskih tragova u arhaičnom rječniku i gramatičkim oblicima: takva je u sjeverozapadnoj Hrvatskoj (Zagorje) *baegnjunska prakajkavica* uz gornju Bednju, *Murlaška besyda* oko Glamoča u zapadnoj Bosni, pa *Brajska besyda* na grebenu Čićarije u sjevernoj Istri, *Kyrska bešeda* uz gorje Bitoraj iznad Vinodola i najarhaičnija *Veyska zayk* iz nutarnjih brdskih sela na Krku, a uz njih još pripada arhaični ikavski srednjovjekih iseljenika u Italiji (pokrajine ***Molise i Furlanija) i Gradišće*** (Burgenland) u Austriji. Srednjovjeki razvitak **iranohrvatskih dialekata u okviru ikavske skupine**, počima od najstarije **bodulske *cakavice*** na jadranskim otocima (a slično ***CA*** postoji takodjer u staroindijskim **Vedama** i ranoiranskoj **Avesti**) i potom se dalje razvija u primorsko ***ča*** i kopneno ***šća*** u zaledju i konačno novije ***šta,*** po idućem redoslijedu:

CA (otoci-Vede-Avesta) -> ***ČA*** (primorje-Dalmacija) -> **ŠĆA** (Bosna) -> ***ŠTA*** (Hercegovina)

1. Indoiransko podrijetlo ikavskih govora

Većina Slavena stari glas **„jat"** izgovaraju kao ***„e"***, a jedino Hrvati i Ukrajinci su ikavci pa ga izgovaraju kao ***„i"*** (GRALJUK 1997, PAŠČENKO 1998). Medju inim Indoeuropljanima, u sličnim riječima na tom mjestu većinom imaju ***„i"*** još samo Iranci i Irci, a baš su ovi skupa s Prahrvatima etnogenetski najbliži vedskim potomcima nedavno arheološki i pismeno dokazanog ranoarijskog prajezika **Saraswati** pred 5.700 - 4.200 godina u Indiji još prije Samskrita. Zato su brojni ikavski oblici u sličnim perzijskim riječima: *bida* (bijeda), *di* (gdje), *diver* (djever), *girih* (grijeh: grih), *guit* (svijet: „šuit" na Krku), *mih* (mijeh), *mist* (mjesto), *mišin* (mješina), *siča* (svijeća: svića), *sidat* (sjediti), *sika* (sjeći), *smišin* (smiješan), *sisten* (sjesti), *vir* (vjera: vira) itd. Takodjer je i u starom irskom iz srednjega vijeka na tom mjestu većinom ***„i"*** ili rjedje ***„ie"*** npr. *biel* (bijel), *briga* (brijeg: brig), *cruim* (crv: cryv na Krku), *dvi* (dva), *grian* (grijem), *lia* (lijevam), *snigid* (snijeg: snig) itd.- ali su ove i ine irsko-hrvatske uzporednice još slabo proučene. Ikavizam je dosad u novoirskom oslabljen zbog jezičnog pritiska engleskih okupatora, a slično je i u Hrvata ikavica danas potisnuta nametanjem kolonialnog vukopisa. Dakle, medju Indoeuropljanima još postoje 4 stara „ikavska" naroda indoarijskog podrijetla: **Irci, Iranci, Hrvati i Ukrajinci.**

Svi ovi ikavski dialekti u nas uglavnom potječu od indoarijske Crvene Hrvatske iz Azova i južne Ukrajine (KROCH 1996), gdje je ukrajinski jezik do danas takodjer ostao ikavski (GRALJUK 1997 i PAŠČENKO 1998). Pri našoj selidbi iz Ukrajine od 6.st., nastaju i prvi ranohrvatski pradialekti, a time i jasne razlike u slavizaciji samih Hrvata koji se pri selidbi na zapad razdvajaju na dvije glavne dialektalne skupine. Sjeverni kontinentalni **prakajkavci ili *Bijeli Hrvati*** koji su jače slavizirani, odlaze duž Karpata na sjeverozapad gdje kao uži vladajući sloj stvaraju Veliku ili Bijelu Hrvatsku sa slavenskom većinom i središtem u današnjoj Slovačkoj. Zbog propadanja te ranoslavenske države i napada okolnih Slavena (Čeha, Poljaka i Rusa), od kraja 8. st. sele se ovi prakajkavci preko Panonije na jug u sjevernu ili Panonsku Hrvatsku (KROCH 1996). Naprotiv slabije slavizirani, južni primorski **praikavci ili *Crveni Hrvati,*** preselili su već do 7. st. od Azova i Krima izravno preko Balkana na jugozapad do Jadrana, gdje zaposjedaju Kvarner, Dalmaciju i Hercegovinu s pokorenim Ilirima i Slavenima. Tek tada nastupa njihova kasnija slavizacija, ali su i danas u njih ostale izrazitije iranohrvatske jezične značajke i etnokulturne razlike od inih Slavena. Prava slavizacija južnih ikavskih Hrvata pojačana je osobito miješanjem nakon turskih provala od 16. st. i dovršena je u Jugoslaviji. Tek nakon turskih prodora, naknadnim miješanjem s doseljenim novoštokavskim Vlahima, nastaju još i mješoviti poluikavsko-štakavski govori u Dalmaciji i Bosni: **ŠĆA + ŠTO = ŠTA**. Ukratko: **ikavci su u nas uglavnom izkonski ranoarijski *Iranohrvati* sa Starog iztoka, a ini neikavci većinom su kasnije kroatizirani Slaveni ili srednjovjeki Slavenohrvati iz Zakarpatja.**

2. Bodulska cakavica na otocima *(što = CA, jat = Y)*

Uglavnom na otocima je još razmjerno dobro očuvana posebna *bodulska* **ca***kavica* (što = **ca**) npr. Baška, Rab, Lošinj, Susak, Olib, Molat, Vis, zapadni Hvar i dio Brača, a rjedji su ovi cakavci na kopnenoj obali u Labinu, Bakru, Senju i Trogiru. To je najarhaičniji i još najbolje očuvani naš iranohrvatski govor, koji je u Hrvatskoj razmjerno najbliži ranoarijskim tekstovima iz Aveste. Njezine malobrojne oaze na kopnenoj obali u lukama Bakar, Senj, Trogir i Omiš su već na rubu izumiranja jer ju tamo još rabe uglavnom samo starci. Glavne su značajke bodulske cakavice: čestica "što" ovdje glasi **CA** slično kao u Vedama i Avesti, naglas je većinom na kraju riječi tj. na završnom slogu i u višesložnim riječima nikada nije na početku, česti je naglas oteguti akut, većinom se izgovara nepostojano "a" (npr. pasi, carv), očuvano je prijelazno "umekšano š" (kao *šj)* izmedju š i s, pa "umekšano ž" (kao *žj)* izmedju ž i z, a ć se izgovara umekšano kao **"tj"**. Po Vukovim slavistima, navodno pogrdni naziv *Bôduli* za hrvatske otočane, tobože je prenesen od neke rase talijanskog psa. Medjutim, iz istočnoperzijske vazalne kraljevine ***Harauwatya*** (iranska Hrvatska) u Afganistanu je zabilježeno indoarijsko pleme ***Bodyul*** još u ranoarijsko doba, a bodulska čestica ***"ca"*** nalazi se takodjer u Avesti i Vedama, pa to upućuje na puno veću starost bodulske cakavice s obiljem predslavenskih arhaizama.

3. Primorska čakavština uz Jadran *(što = ČA, jat = I)*

To je tipska i najpoznatija primorska čakavica, koja je danas očuvana na nutarnjim otocima i na užem obalnom pojasu Dalmacije, dok je na zapadu raširena i dublje na kopnu, od Istre i Vinodola kroz zapadnu Liku (Gacka) sve do Karlovca. Prije su takvi čakavci prevladavali diljem Like, Korduna, kopnene Dalmacije i zapadne Bosne tj. od Kupe i Une do mora, odakle su ih nakon 16. stoljeća potisnuli Turci i tu naselili jekavske Vlahe. Novija poredbena paleolingvistika (npr. BROZOVIĆ 1970, MIHANOVIĆ 1971) i osobito VANČIK (1997, 1998) sve jasnije potvrdjuju da je u današnjoj Hrvatskoj kroz srednji vijek do provale Turaka, baš čakavica bila najrašireniji dialekt većine srednjovjekih Hrvata na cjelovitom prostranstvu od rijeke Kupe i Bihaća pa do Boke Kotorske. Uz južno dubrovačko primorje, čakavci su do Turaka obuhvaćali još i zapadne dijelove Bosne duž Pounja gdje su srednjovjeki tekstovi čakavski, a tu je i sada čakavsko samo ime grada Bihaća (na Krku: *bihać* = veleposjed, kraljevsko imanje), kao i sada posrbljeno ime susjedne planine "Grmeč" iz starog *Garmić* zapisanog na ranijim austrijskim kartama (čakavski *garma* = pećina) itd. Nakon prodora Turaka, tek od 16. st. se ovaj izvorni razpored dialekata mijenja spram sadanje slike, jer se pod Turcima jekavski pravoslavni Vlahi preseljuju iz srednjeg Balkana spram zapada.

4. Ikavska šćakavica u Bosni *(što = ŠĆA, jat = I)*

Nakon turskih provala, raniji su srednjovjeki ikavci preostali na svojoj prvotnoj djedovini u južnoj Slavoniji (donja Posavina) i jugozapadnoj Bosni, pa su njihovi izvorni stari govori tu većinom očuvani kao ikavska *šćakavica*. Razmjerno tipična, polukorjenska ikavska šćakavica dosad se još očuvala najviše u Bosni na području **Livno - Šćit,** pa u dalmatinskim **Poljicima** na Mosoru, takodjer na **sjevernom Velebitu** od Jablanca do Krasnog polja. Ostali su poluikavski štokavci u današnjoj Hrvatskoj, osobito u Liki i dalmatinskoj Zagori uglavnom naknadno doseljeni, kao bosanski izbjeglice pred Turcima, gdje su zamijenili prvobitne srednjovjeke čakavce i zato su njihovi govori miješanjem s ostalim izbjeglim štokavcima danas manje tipični novoštokavski s dosta iztočnih utjecaja primljenih od jekavskih Vlaha. Naprotiv na izpražnjena ikavska područja Bosne i iztočne Hercegovine, potom su s Turcima naknadno doseljeni ijekavski balkanski Vlahi, koji su prvotno u srednjem vijeku živjeli iztočnije u Sandjaku, Kosovu i nutarnjoj Crnoj Gori. Ovi su se Vlahi potom razdijelili prema vjeri, zapadniji katolički Vlahi su asimilacijom pretvoreni u malobrojne jekavske Hrvate (ne računajući novije školovane ijekavce u gradovima): 7% ijekavskih Hrvata kod Slunja i iztočna Hercegovina. Ostali pravoslavni Vlahi su dosad većinom postali jekavski Srbi ili tzv. "Prečani", za razliku od prvotnih ekavskih Srbijanaca iz Srbije.

Nakon što su nedavnim ratom uništena obadva arhaična pradialekta u zapadnoj i iztočnoj Bosni (Murlaška besyda i jekavska šćakavica), preostala je danas još ikavska šćakavica kao razmjerno najstariji živi govor staroštokavskih ikavaca u BiH. U srednjem vijeku je ovakva ikavska šćakavica bila službeni javni govor banova i kraljeva Kotromanića u Bosni. Ona se i danas još obilno govori na kompaktnom prostoru kao izvorni srednjovjeki dialekt jugozapadne Bosne (OKUKA 1979, BUDIMIR i LOVRIĆ 1997) najviše na **Livanjskom, Duvanjskom i Kupreškom polju i u gornjoj Rami** (Prozor - Orašac), pa još izdvojene manje skupine i pojedina sela u zapadnoj Hercegovini i dalmatinskoj Zagori u okruženju poluikavskih novoštokavaca. Vrlo sličnom ikavskom šćakavicom govore danas još izvan Bosne novovjeke izbjeglice pred Turcima: najviše duž **sjevernog Velebita** od Jablanca i Jurjeva do Krasnog polja i u srednjim **Poljicama na Mosoru** i u južnoj Slavoniji (Posavini) oko Gradiške, pa manje skupine izbjeglih Hrvata u južnom Gradišću oko grada Güssing i u iztočnoj Italiji iz **pokrajine Molise** (Štafilić i Mundimitar), kao i noviji hrvatski iseljenici u Americi, Australiji itd.

Sličan govor je iz srednjovjeke Bosne najčešći na nadgrobnim stećkima, kao i u svim službenim tekstovima, zapisima i ugovorima bosanskih vladara, najranije od 12. st. u doba bana Kulina i potom za vrijeme bosanske dinastije Kotromanića do 15. st. Tek od provale Turaka od 16. st. zapisi na ikavskoj šćakavici postaju sve rjedji i postupno ih u novom vijeku zamjenjuju sve češći tekstovi na novoštokavskoj jekavici. Nakon početka turskih provala i boja na Kosovu 1389, poznajemo iz BiH prvi jasan tekst na štokavskoj jekavici u ćirilskom pismu vlaškoga vojvode **Sandalja Hranića** upućenog Dubrovčanima god. 1423, što je bio početak kraja iranohrvatskih govora u nas. Pismeno je dokumentirana povjestna stvarnost, da su pravoslavni vlaški jekavci (danas Srbi) iz središnjeg Balkana prvo pomoću Turaka prešli zapadnije od rijeke Drine, a potom su pomoću dogmatskih slavista - vukovaca na račun Jugoslavije dosad prisvojili najveći dio dinarskog prostora, uz istodobno potiskivanje iranohrvatskih govornika (katolika i muslimana) na zapad i u iseljeništvo.

5. Kajkavska ikavica na zapadu *(što = KAJ, jat = I)*

Danas kajkavski ikavci žive u nizu izdvojenih oaza, od Furlanije na zapadu pa do srednje i sjeverne Hrvatske, kao i u austrijskom Gradišću. Najzapadnija je očuvana skupina u talijanskoj Furlaniji i uz donju Soču kod Gorice, što se u Sloveniji naziva "ikavska slovenščina" (Iešič i drugi). Druga prostranija i izrazita skupina kajkavskih ikavaca živi u srednjoj i sjevernoj Istri izmedju Pazina i Ćićarije. Nešto je kajkavskih ikavaca još preostalo u slovenskoj Beloj Krajini po selima oko Črnomelja i Metlike, a manja je enklava kajkavskih ikavaca i u Gorskom Kotaru oko Fužina. Najveća su govorna područja kajkavske ikavice dosad ipak očuvana u središnjoj Hrvatskoj oko Karlovca, osobito na Kordunu izmedju Dobre i Korane, pa u južnom Žumberku najviše oko Ozlja. Manja je uklopina kajkavskih ikavaca i sjevernije u dolini Bregane, pa opet veća skupina preko Save uz dolnju Sutlu izmedju Kumrovca i Zaprešića nedaleko Zagreba. Konačno je najsjevernija izdvojena skupina kajkavskih ikavaca i u južnom Gradišću u Austriji.

6. Jekavska čakavica južnog Jadrana *(što = ČA, jat = JE)*

Jekavska čakavica je najjužnija inačica starohrvatskih čakavskih narječja, medju kojima zbog najjačeg potiskivanja danas zauzima najmanji prostor. Jekavska čakavica je danas najtipičnija i s najvećim brojem govornika na *otoku **Lastovu***. Sličan je govor manje izrazit na središnjem Pelješcu oko ***Janjine***, gdje je ukliještena izmedju ikavske čakavice na zapadu (Trpanj-Orebić) i ijekavske štokavice na iztoku oko Stona. Najiztočnije je izdvojena oaza već osiromašene jekavske čakavice pred izumiranjem, na ulazu Boke Kotorske u hrvatskom ribarskom selu ***Bigova*** (Trašte). Ova su tri mjesta danas zadnje reliktne oaze toga starog južnohrvatskog govora, nekoć rabljenog na većim prostranstvima uz južni Jadran. Na temelju današnjih čakavskih tragova u južnojadranskim štokavskim govorima, pa šire očuvane zemljopisne toponimije slične kao na čakavskom Lastovu, proizlazi da je slična jekavska čakavica ranije, osobito u srednjem vijeku prevladavala duž cijeloga južnojadranskog primorja od Neretve do Skadra. Danas su vidljivi njezini tragovi u dubrovačkom govoru, pa na dubrovačkom otočju Elafiti, duž konavoske obale, oko Boke Kotorske itd.

C. POVJESTNO SLOJANJE ČAKAVICE

Unutar čakavske skupine postoje 4 glavna poddijalekta s raznolikim riječnikom. Najstabilniji su na zapadu *ekavski* čakavci iz Istre, Vinodola i Cresa, dok u sredini već brže nestaju tipični *ikavski* čakavci duž dalmatinske obale i nutarnjih otoka. Najugroženiji su pred izumiranjem južni *jekavski* čakavci, koji su u srednjem vijeku još prevladavali od Nereve do Boke Kotorske, ali su nakon Turaka do danas potisnuti tek u tri reliktne oaze na Lastovu, srednjem Pelješcu oko Janjine i lučici Bigova (Trašte) pred ulazom Boke. Uglavnom na otocima je još razmjerno dobro očuvana posebna *bodulska cakavica* (što = ca) npr. Baška, Rab, Lošinj, Susak, zapadni dio Dugog otoka, Vis, zapadni Hvar i dio Brača, a rjedji su ti cakavci na kopnenoj obali u Labinu, Bakru, Senju i Trogiru.

Naprotiv na današnjem državnom prostoru Hrvatske, prije Turaka još nije bilo štokavaca pa kod nas u srednjem vijeku još nema nikakvih štokavskih zapisa. Dotle su jekavski Vlasi uglavnom živjeli iztočno od Drine, najviše u Sandjaku, Kosovu, Raškoj i nutarnjoj Crnoj Gori, odakle su ih tek Turci potisnuli u nas na zapad. Sve do Turaka su kroz najveći dio Bosne istočnije od Une i Neretve prevladavali *šćakavski ikavci* (što = *šća*, jat = *i*), koje su Turci takodjer potisnuli još dalje na zapad u bivša prostrana čakavska područja Like, dalmatinske Zagore i zapadne Bosne, dok su izvorna šćakavska područja Bosne i istočne Hercegovine odonda većinom naselili preko Drine s istoka jekavski Vlasi. Uz dokazne srednjovjeke tekstove i nadpise stećaka, takav prvotni razpored dijalekata još i sada potvrdjuje dijelom očuvana *toponimija* (mjestopis) za gorje i vodotoke, kojih su imena trajnija od politiziranih naselja. Ovi toponimi i sada po dijalektalnoj pripadnosti leže puno iztočnije od današnjih narječja tj. u skladu s prvotnim govornim rasporedom kada su nastajali. Kao posljedak svih tih preselidba i miješanja, nastaje medju čakavcima kasnije povijesno slojanje:

1. Reliktna ranohrvatska pračakavica

To su iskonski pračakavski govori ranih Hrvata, koji su preživjeli izvan turskih utjecaja uglavnom na zapadu u čakavskim gorskim selima. Njihove su zajedničke ranohvatske značajke, kojima se oštro odvajaju od istočnih ijekavaca: većina naglasaka (2/3 do 3/4) su na kraju riječi i u višesložnima nikada nisu na početku; jat je kao mukloprеglašeno ***y*** nalik njemačkom **ü** (npr. lypo, myšec, ćvyt); izostaju novoštokavski č, dj, dž, lj, a nazočni su posebni starinski glasovi ***dz, kh, sc, w, y;*** pred imenicama je čest gramatički član ***uov*** ili ***sey;*** muški su plurali na *-e*, ženski na *-i* (obratno od štokavskih), a povratno ***se-*** i futurno ***te-*** (= će) su redovno ispred glagola spojeni kao prefiksi (Yošamya 1997, Horvat-Mileković i Lovrić 1998). Od stranih je primjesa tu značajan veći udjel helenizama starogrčkog podrijetla. Od živih pračakavskih govora, dosad su bolje poznati u gorskim selima srednje Ćićarije tzv. *„**Brajska besyda**"* vrlo slična najranijim glagoljskim zapisima iz srednjovjeke Istre, a *„**Kyrska bešeda**"* u selima planine Bitoraj je i sada podjednaka s tekstom Vinodolskog zakona iz 1288. Naš najstariji živi govor je na otocima *„Veyska zayk"* u nutarnjim brdskim selima na Krku, koji je danas najbliži tekstu Bašćanske ploče i sličnih glagoljskih zapisa iz 11. i 12. stoljeća. S tim je pradijalektima izvan čakavskog razmjerno najbliža spomenuta *Baegnjunska* prakajkavica, dok ovi pradialekti nemaju veze spram novoštokavskih ijekavaca. Njihov je pračakavski riječnik bitno različit od novoštokavskog s kojim ima tek **4 - 9%** zajedničkih sličnih riječi, pa su ijekavcima svi ti naši stari govori krajnje nerazumljivi kao neki strani jezik, što jasno potvrdjuje jezičnu samostalnost ranih Hrvata.

2. Izvorni staročakavski govori

To je poznata tipska čakavica koja je očuvana na razini 14.- 17. st. i danas obuhvaća većinu čakavaca. Dosad se je najbolje očuvala u Istri i Vinodolu, pa na otocima Cresu, Krku, Rabu, Lošinju, Susku, Olibu, Dugom otoku, Visu, Lastovu, Hvaru i Korčuli. U ovim je govorima turski utjecaj zbog ograničene selidbe i neznatnog miješanja iz zaledja ostao razmjerno sporedan, a od stranih su primjesa osobito brojni i značajni sredozemni romanizmi, koji su tu većinom prošireni u doba mletačke vlasti.

3. Miješani noviji polučakavci

To su osiromašene novočakavske inačice koje su naknadno nastale od 18. i 19. st., jačim miješanjem čakavaca s brojnim novoštokavskim doseljenicima iz kopnenog zaledja. Takvi noviji polučakavci prevladavaju na kopnu izvan Istre tj. na obali od Senja do Omiša i u zaledju od Gacke do Karlovca, pa na bližim nutarnjim otocima npr. Pag, Ugljan, Pašman, Šolta, dio Brača i zapadni Pelješac, gdje je zbog Turaka bilo jače štokavsko doseljavanje iz zaledja. Značajke kojima se ovi noviji miješani govori odvajaju od većine pravih čakavaca su pomaknuti naglasci na početak riječi i tu izostaje staročakavski završni naglas; takodjer je nestao hrvatski glas ***h*** (umjesto kojega je v ili k), a umjesto kratkog čakavskog plurala na -i su produženi novoštokavski na **-ovi** ili **-evi** i u njihovu je rječniku dosta turcizama koji su nepoznati ostalim čakavcima. Izim tek po još očuvanoj formalnoj čestici "ča", po inim su značajkama ovi polučakavci većinom bliži ikavskim štokavcima negoli drugim izvornim čakavcima.

D. RELIKTNI RANOHRVATSKI PRADIALEKTI

U zabačenim su brdskim selima u Hrvatskoj očuvani i reliktni, dosad zanemareni pradialekti s najviše predslavenskih indoiranskih tragova u arhaičnom rječniku i gramatičkim oblicima: takva je u sjeverozapadnoj Hrvatskoj (Zagorje) *baegnjunska prakajkavica* uz gornju Bednju, pa *Murlaška besyda* oko Glamoča u zapadnoj Bosni, *Brajska besyda* na grebenu Čićarije u sjevernoj Istri, *Kyrska bešeda* uz gorje Bitoraj iznad Vinodola i najarhaičnija *Veyska zayk* iz nutarnjih brdskih sela na Krku. Slična *gradišćanska ikavica* je očuvana kod grada Güssing na jugoiztoku Austrije, osobito u selima *Stinjaki* (Stinatz), *Nova Gora* (Neuberg), *Stinjački Vrh* (Hackenberg) itd. U gradišćanskom dialektu izbjeglica pred Turcima u austrijskom Gradišću (Burgenland), ovaj je govor razmjerno najbliži reliktnim ranočakavskim govorima uz Jadran. Naši iseljeni čakavci u južnom Gradišću oko grada **Güssing** i veliko selo *Nova Vas* kod **Devina** u jugozapadnoj Slovačkoj, zbog odvojenosti izvan Vukove standardizacije još i sada čuvaju srednjovjeki ranohrvatski dialekt posvema sličan kao Kyrska beseda s Bitoraja i Veyska Zayk na Krku, pa i ovi naši iseljenici još uvijek pripadaju ranočakavskom govornom sustavu. U njihovom ranijem srednjovjekom zavičaju oko Velebita sad ih većinom

zamjenjuju pred Turcima izbjegli ikavski šćakavci (Bunjevci). Pripomena: starohrvatski je naglasak u dialektalnim riječima iz tehničkih razloga ovdje naznačen masno-podvučenim **slogom** (Tablica 1).

1. *Baegnjunska prakajkavica*

Nalazi se uz gornju Bednju u Hrvatskom Zagorju što je najarhaičniji osobiti govor u sjevernoj kontinentalnoj Hrvatskoj i najstariji u kajkavskom dialektu srednjovjekog podrijetla. Medju reliktnim srednjovjekim pradialektima u Hrvatskoj, ovaj je dosad bio razmjerno najbolje poznat i proučen (LONČARIĆ et al. 1997), jer je još dobro očuvan s više tisuća stalnih govornika u mjestima Bednja, Gonje Jesenje i u susjednim selima na sjeverozapadu Zagorja.

2. *Murlaška besyda u zapadnoj Bosni*

To je vrlo arhaičan poluslavenski pradialekt antičkog podrijetla, koji se još u prošlim stoljećima održao u jugozapadnoj Bosni i Liki, ali je danas već pri kraju izumiranja. Tu više ni nema stalnih govornika, izim par desetaka starijih poznavatelja koji su ga tek povremeno rabili u obitelji kod kuće, a nekoliko pripadnih sela u jugozapadnoj Bosni je uništeno nedavnim ratom. *Murlâška besyda* je prva praikavica zapadne Bosne, koja se je tu oblikovala od početka srednjega vijeka, vjerojatno još u rano doba Kraljevine Hrvatske za vrijeme Trpimirovića. Ovim arhaičnim pradialektom ranohrvatskog podrijetla su još do 19. st. govorili malobrojni katolici i dio muslimana u nekim zabačenim selima oko Glamoča i južnije do Livna s nekih 1.800 govornika u doba Austrougarske. Tu sada više nema stalnih govornika, jer su zadnja pripadna sela u BiH uništena nedavnim ratom, a kao nepodoban predslavenski govor je u vukovskoj Jugoslaviji ostao posve zanemaren i neproučen. Zato je danas slabo poznata Murlaška besyda već pri kraju izumiranja, pa su od nje preostali samo još malobrojni zapisi na nadgrobnim stećkima i čudnovati arhaični toponimi, koji su dosad još najbolje očuvani oko gorja Staretina izmedju Glamoča i Livna: npr. imena potoka ***Ayvatat, Čamašir, Suturba,*** pa planinski vrhovi ***Bleynatorna, Sevendut, Brona, Zugwa, Mitra*** i gorska sedla ***Ozirna, Drul, Yunč, Yenit*** itd. Znakovito je da ovima slični predslavenski arhaizmi postoje i u prastarom veyskom nazivlju na Krku, kao *zugwa* (vrba), *surba* (žalfija), *syrbe* (klanac), *mitrat* (krunidba) i slični. Ovi i ini slični nazivi su očito neslavenski tj. indoarijskog ili ranogermanskog izkona i možda pripadaju predslavenskom nazivlju doseljenih Iranohrvata ili Ilira. Daljom slavizacijom se je potom u srednjem vijeku od njega bar dijelom razvila stara ikavska šćakavica u tekstovima na bosančici i konačno nakon Turaka, miješanjem s doseljenim jekavskim novoštokavcima, tu nastaje mladja mješovita poluikavska štakavica u Bosni do dalmatinske Zagore.

Koliko se dosad može razabrati iz malobrojnih ranijih zapisa, pa još očuvanih toponima i dva provizorna uvida prije nedavnog rata u BiH, glavne bi osobitosti toga pradialekta bile slijedeće. *Murlâška besyda* je po jezičnim značajkama bila približno na

prijelazu izmedju današnje stare ikavske šćakavice u BiH i našega najstarijeg pradialekta *Veyska zayk* na otoku Krku. Po obliku jata je bila ikavska, ali se je dugi jat dijelom izgovarao kao muklo-preglašeno *y* bliže njemačkom **ü**. Upitno-odnosna zamjenica je uglavnom glasila *šća*, dok su ju starci dijelom izgovarali i kao *sca*. Slično veyskom pradialektu na Krku i ćiribirskom (rumerski) u Istri, ovaj je pred imenicama većinom imao gramatički član. Sadržavao je stare predslavenske glasove *w*, *y* i više dvoglasa i poluglasa, a južnoslavenske asimilacije, sibilarizacija i jotiranje u tom pradialektu uglavnom nisu postojali pa je on po izgovoru bio izrazito **korijenski.** Naglasni je sustav bio arhaičan s akcentima uglavnom na predzadnjem slogu, dok štokavski prijenos na proklitiku nije postojao. Po svom je rječniku to bio poluslavenski govor blizak indoiranskim i ranogermanskim jezicima, s mnoštvom ranohrvatskih arhaizama i obiljem romanizama. Ostale potankosti njegova rječnika, gramatike, sklonidbe i sintakse su većinom ostale neistražene. Nažalost je danas već prekasno za dalje proučavanje toga čudnovatog prastarog govora koji je najvjerojatnije izumro, jer su posljednji preostali starci koji bi ga bar dijelom poznavali ili rabili tek povremeno unutar obitelji, dosad u BiH protjerani i uništeni pri srbskim osvajanjima u nedavnom ratu.

3. *Brajska besyda*

Brajska besyda u gorskim selima na središnjoj Ćićariji iznad Buzeta (LOVRIĆ i MILEKOVIĆ 1998): to je arhaična polukajkavska ikavica, na prijelazu izmedju prakajkavskog i ranočakavskog, a slična je kao niz glagoličnih tekstova iz srednjovjeke Istre. Brajski je naglasak većinom na predzadnjem slogu i u višesložnim riječima nikada nije na početku. Razmjerno je čest i starohrvatski naglasak na kraju riječi (oko 1/4 brajskog rječnika) jednako kao i u drugim starim srednjovjekim govorima u nas s naglašenim zadnjem slogom (bednjanski, kirski, vejski itd.): *bižat, danas, gnizdo, hrbat, kričat, lagat, mladić, medvid, mliko, ovca, prosit, sada, otok, potok, sestra, susid, umrit, zora, žena, život* itd. Osobite su brajske riječi na Ćićariji kakvih uglavnom nema u drugim našim govorima npr. *cyu* (cijeli), *hlabok* (dubok), *mikin* (sitan), *sinužeta* (livada), *vyhi* (uši), *zgon* (zvono) i *zuboj* (vatra). Brajska besyda sadrži i niz predslavenskih arhaizama indoiranskog podrijetla iz ranoarijskih jezika (Avesta, mitanski, samskrit), pa iz staroperzijskog i iz keltskoga: npr. *besyda* (perz. besas = govor), *bryg* (kelt. briga = brdo), *ćapoć* (otići - perz. dja = dalje), *hiša* (mitan. hišue = kuća), *muori* (mit. muer = more), *sidet* (avest. sidati = sjesti), *snyg* (kelt. snigyd = snijeg), *šurla* (perz. zurla = frula), *tovor* (perz. tavar = magare), *trta* (mitan. trti = loza), *vazen* (perz. Vazma = Uzkrs) itd.

4. *Kyrska bešeda*

Kyrska bešeda još postoji uz Bitoraj u gorskim selima (Antovo, Bašunje itd.) iznad Vinodola, a ranije se govorila i na sjevernom Velebitu i dijelu Like (YOŠAMYA 1997). Ovo je reliktni ranočakavski pradialekt srednjovjekog podrijetla podjednak kao u povelji "Vinodolski zakon" iz 1288. i drugim glagoličnim tekstovima iz srednjovjekog primorja. Danas je to najarhaičniji govor očuvan na hrvatskom kopnu izvan otoka, s nizom

indoiranskih arhaizama u rječniku (8% predslavensko-neromanskih riječi). Taj su govor rabili srednjovjeki *Gorynce* (čakavski gorštaci) u selima sjevernog Velebita i bitorajske visoravni, gdje se do sredine našeg stoljeća tako govorilo u pet visinskih zaselaka. U bitorajskim naseljima *Lukovo, Mašeyo i Planjava* taj je prastari govor nestao nedavno od sedamdesetih godina kad su ta sela raseljena i napuštena u ruševinama. Dosad se srednjovjeka *Kyrska bešeda* još donekle očuvala samo na južnom rubu bitorajske visoravni, u slikovitim zaselcima *Antovo i Bašunje* medju Vinodolskim stijenama gdje tako povremeno govori kod kuće tek tridesetak starih Gorinaca, dok tu mladji i doseljeni povratnici već rabe miješanu vinodolsku čakavicu.

Sadanji poznati naziv za primorsku dolinu Vinodol i stanovnike Vinodolce je romanskog podrijetla, kao slavenska prevedenica iz latinskoga *Valdevinum* (ili srednjovjekog *Valis Vinearia)*. Naprotiv je u Kvarneru osobito na otocima, za Vinodolce uobičajeni naziv *Kirci*, koji u prastarom vejskom na Krku ima i arhaični oblik *Kyrci*, te *Kyrnawala* za sam Vinodol. Po ideopolitičkom shvaćanju vukovskih slavista, naziv Kirci mora biti navodno podrijetlom iz turskog "kirija" (nadnica), jer su se ranije ti Kirci većinom bavili kirijašenjem tj. kolnim prijevozom, pa bi im od toga ostao ovaj pogrdni nadimak. Iako taj izvod izgleda logičan kontinentalnim vukovcima, on ipak ostaje poprilično nevjerojatan za naziv Kirci u kvarnerskih otočana, koji inače nemaju jezične veze s Turcima i uglavnom ne rabe turcizme, a posebice ne za arhaični *Veyska zayk* u kojem su turcizmi inače nepostojeći, ali baš taj govor sadrži i najviše izvedenica iz imena Kirci. Sam govor *Kyrska bešeda* je srednjovjekog podrijetla, kada su Turci tek jezdili po središnjoj Aziji, daleko iztočnije od Vinodola. U doba Mitanskog kraljevstva u Siriji i gornjoj Mezopotamiji pod ranoarijskom dinastijom ***Maryanni*** od 16.-12.st., uz druga huritska plemena duž gorja Antitaurus, oko izvora rijeke Tigris zapisani su i *Hurrwuhé Kirki* ili *Kirkhi* (prahrvatski Kirci) uklesani klinopisom npr. na poznatoj ploči Ar.Ab. II, odlomak br. 170 (ASTOUR 1984). Danas *Gorynce* iznad Vinodola rabe slične nazive *Kirci* (Vinodolci), *kyrski* (vinodolski), *Kyrska draga* (Vinodol) i spomenuta *Kyrska bešeda*. U arhaičnom vejskom govoru na Krku takodjer se nalazi cijeli niz starih naziva iz osnovice Kirci: *kyrna - kyrne* (vinodolski, -o), *Kyrac - Kyrci* (Vinodolac-Vinodolci), *Kyrnawala* (Vinodol), *Kyrcarya* (Čićarija), *Helâam Kyrcaar* (gorje Dinara - Troglav) itd.

5. *Veyska Zayk* (cakavska ykavica na Krčkom gorju)

Veyska Zayk očuvala se je u nutarnjim brdskim selima *Batomaal, Šuraye i Šta'Lucya* na otoku Krku, a ranije još na otoku Rabu i na kopnu duž sjeverne velebitske obale Novi - Jablanac. Ovo je danas daleko najarhaičniji, još živi ranohrvatski pradialekt, vrlo sličan kao prastari glagolični tekstovi Bašćanske ploče (oko 1100), Verbanske štatuti (1388) itd. Na starost i izvornost ovoga otočnog pradialekta upućuju takodjer i vrlo bogati antički sadržaji devet epova *"Veyske Povede"* dosad očuvanih jedino u tom govoru. Nadasve je znakovito da je taj prastari govor na Krku najbolje očuvan u brdskom kaštelu "Batomalj" (novi štokavizirani oblik), koji domaći starosjedioci *Veyane* izgovaraju na reliktnom vejskom kao *Batomaal*. To je očito antički domaći toponim *Batoni malum* (Batonovo brdo), a ovo je naselje zapisano (na venetskom) već u srednjem vijeku od doba Bašćanske ploče kada je pripadalo susjednoj kraljevskoj opatiji Sv. Lucije (pobliže: LOVRIĆ i

MILEKOVIĆ 1996 i TOMAŠIĆ i LOVRIĆ 1997). Naš najstariji pradialekt *Veyska zayk* ili krčka *"cakajšćina"*, iz sela *Batomaal i Šuraye* u krčkom gorju Veyske Helami antičkog je i predslavenskog podrijetla tj. još arhaičniji od kirskoga jer sadrži niz antičkih i prapovijesnih arhaizama u rječniku, te osobite deklinacije, konjugacije i imenske članove kakvih nema nijedan slavenski govor u Europi (YOŠAMYA 1997). Arhaični je veyski rječnik bliži Vedama negoli štokavskom vukopisu s kojim ima **samo 4%** zajedničkih riječi i za jezično posrbljene gradske Hrvate to je sada posve nerazumljiv strani jezik.

Iz starijih glagoljičkih zapisa i danas očuvanih obalnih toponima slijedi da se veyski u srednjem vijeku do Turaka govorilo i južno od Novoga tj. u obalnim naseljima od Klenovice do Stinice, gdje sada pretežu doseljeni ikavski šćakavci izim još rijetkih čakavaca u Senju. Po vukovcima prastari vejski naziv *Veya* za Krk i njegove stanovnike *Veyane* treba biti iz novijega talijanskog Veglia i vegliotto (= Krk i krčki). Ipak je veyski govor po leksiku i gramatici očito stariji od tih zakašnjelih talijanizama, dok su raniji latinski nazivi Krka zapravo ***Curycta i curictanus***. Naprotiv u prapovjestnim tekstovima Veda i Aveste, ranoarijska zemlja se u Avesti višekratno naziva ***Vaejo***, a u Vedama ***Veyah*** (domovina, zavičaj), pa i danas na Krku postoje u istome smislu riječi *veye* (zavičaj, rodno mjesto), *veyaan* (zemljak, sunarodnjak), *veyska* (zavičajni, izkonski) itd. Tako su u žudnji za istrebljenjem hrvatskog jezika i našim jezičnim pretapanjem u bezlične Slavene, dogmatski vukovci proglasili pogrdnim barbarizmima i već uspješno protjerali u zaborav niz predslavenskih etnonima za ranije iranohrvatske rodove i naša indovedska plemena iz antike i prapovijesti: *Boduli, Kirci, Veyane* itd. U nastavku toga već oprobanog Vukova recepta spram naivnih Hrvata, čim dobiju priliku i ako se pravodobno ne otkriju, fanatični će vukovci pod nedodirljivom krinkom naučne slavistike, konačno proglasiti pogrdnim nadimkom i ukinuti čak i nacionalno ime Hrvata, što su već nedavno pokušali umotvorinama kao Hrvati = **"Rvaćani", avarska konjica** itd.

E. ZAJEDNIČKE ZNAČAJKE RANOHRVATSKIH PRADIALEKATA

Na temelju uvida u spomenute reliktne pradialekte, sada je moguće izvesti i glavne zajedničke sobitosti ranohrvatskog jezika u srednjem vijeku nakon doselitbe. Od najstarijih ranohrvatskih pradialekata *Veyska zayk i Murlaška besyda,* mladja srednjovjeka Kyrska beśeda i Brajska besyda se razlikuju izostankom staroistočnih vejskih glasova ***kh, bj i sc,*** gramatički je član pred imenicama većinom nestao, upitno-odnosna čestica u kirskom je ***ča*** (u veyskom ***ca*** i murlaški ***sca)***, superlativ pridjeva je sa slavenskim prefiksom ***naj-*** (u vejskom sa ***sion-)***, augmentativ imenica je s nastavkom ***-ina*** (u veyskom opet prefiks ***sion)***, plural pridjeva ima 3 roda (u veyskome su svi plurali ženski), a kirski i brajski glagoli nemaju staroistočne oblike *optativ i necesativ* kao u vejskom. Naprotiv su glavne starinske odlike kirskog i brajskog govora spram ostalih novijih čakavaca: posebni staročakavski glasovi ***w i y***, stari poluglasovi su očuvani, naglasak je češće pri kraju riječi, rjedje su i djelomične slavenske asimilacije, početni skup **čr-** se izgovara ***čer-,*** česti su muški plurali na ***-e***, a u povratnoj konjugaciji i futuru su čestice ***se i te*** (= će) redovito ispred glavnog glagola. Te stare značajke su i u vejskoj cakajšćini na Krku, gdje je umjesto **čr-** češći veyski ***tjar-***.

1. Ranohrvatske leksičke obitosti rječnika

U kirskom postoji oko **8%** posebnih arhaizama srednjovjekog (praslavenskog) ili staroiztočnog podrijetla iz ranoarijskog, perzijskog i mitanskog prajezika, što je najviši udjel tih posebnih arhaizama medju kopnenim čakavcima. Veći im je udjel još samo na otocima, a najviši od čak **18 %** u veyskoj cakajšćini (usp. priloženu tablicu 1).

2. Ranohrvatski glasovi

U ranohrvatskoj akcentuaciji je stari čakavski tronaglasni sustav (̏, ̑, ̃), a naglasak je razmjerno češće prema kraju riječi nego u drugih kopnenih čakavaca, pa u veyskomu čak 2/3 riječi ima naglasak na završnom slogu. U svim tim pradialektima se naglasak ne pomiče naprijed na proklitiku tj. nikada nije na prednjem prijedlogu ili zamjenici kao štokavski. U tim govorima su još bar mjestimice očuvani posebni staročakavski glasovi koji se nalaze u reliktnim otočnim govorima na Susku, Cresu, Krku, Rabu itd. To je prvenstveno vokal ***y*** koji se izgovara znatno dublje (muklije) od običnoga "i" pa je na prijelazu prema njemačkome **ü** (tj. **ue**), zatim fonem ***w*** na prijelazu prema "**vu**", te jako umekšani suglasnik ***tj*** na prijelazu izmedju ć i t. Kao u veyskome, u kirskom i brajskom posvema izostaje štokavski lj umjesto kojega je tu obično **l,** a umjesto dj je redovito **j**, te umjesto dž obično **ž,** tj. kao i u većine čakavaca. U kirskom i brajskom postoje slavenski suglasnici **č** i **nj**, koji su u vejskom i murlaškom nepoznati, dok naprotiv izostaju staroistočni veyski glasovi ***kh i bj*** (izmedju b i p), a stari čakavski skup *"šć"* u veyskom zamjenjuje još raniji ***sc*** (= **sk** u Vedama). Kao u većini sjevernojadranskih govora, glas "**jat**" je u kirskom najčešće kao ***e***, a u brajskom kao *i,* dok je u vejskom i murlaškom najčešći jat kao mukli ***y***, a rjedje kao e ili i. U kirskom, brajskom, gradšćanskom i nadasve u veyskom su očuvani stari poluglasovi npr. *ert* (= rt), ***zali*** - ***zala*** (zao - zla), a takodjer se i nepostojano "a" održava: *pas, pasa ... pasi* (pas, psa...psi). Nema srboštokavskih kraćenja i početno ***h***- te završno ***-r i -l*** u svim tim pradialektima se nikada ne gube.

3. Čestice i gramatički članovi

Odnosno-upitna čestica "što" u većine kopnenih čakavaca glasi ***ča***, a u veyskom ***ca*** i murlaški ***sca*** - što je njezin jedinstveni prastari oblik nepoznat u inim slavenskim dialektima (ova čestica sličnog značenja je u ranoarijskoj Avesti i Vedama kao **ca,** u perzijskom kao **če** i u kurdskom kao naše **ča**). Odnosno-upitna čestica "gdje" u kirskom i brajskom glasi *kadi*, a u prastarom vejskom ***kay*** - od čega je i drugi naziv "cakajšćina" za vejski (u sličnom je značenju i staroperzijski **khay**). Za razliku od većine slavenskih govora, veyski i murlaški jedini imaju redovni gramatički član pred imenicom. Veyski je odredjeni član ***sey*** = isti, dotični, poznati (tj. **the, der, le**), a neodredjeni je ***uon*** (plur. ***une)*** = neki, nepoznati (**a, ein, un**). U kirskom, brajskom i gradišćanskom su ti članovi rjedji uz imenice: samo se ponekad izgovara neodredjeni ***"on"***, dok su od odredjenog člana u kirskom i brajskom dosad preostali u uporabi jedino padeži *sega i semu.*

4. Ranohrvatske deklinacije

U načelu je sklonidba veyskih, kirskih i brajskih imenica dosta slična inim čakavcima, ali se tu nadasve izdvajaju osobiti oblici pluralnih nominativa koji su u kirskom i brajskom bar djelomice a u vejskom posvema različiti od svih čakavaca. Muški plural u svim tim pradialektima nikada nema produženi srboštokavski nastavak na **-ovi** niti **-evi.** U većine su čakavaca muški plurali s nastavkom **-i,** a ženski na **-e,** dok su u kirskom i pogotovo u vejskom ti plurali redovito baš obrnuti. Većina muških imenica u vejskom kao i u kirskom imaju plurale na *-e*, npr. kirski plurali *derželâne* (podanici), *gorynce* (gorštaci), *jude* (ljudi), *Hervâte* (Hrvati), *zagone* (stočni obori) itd. Slične plurale imaju dijelom i bunjevački ikavci, osobito u patronimskim imenima naselja na **-e.** Za razliku od inih čakavaca, u kirskom kao i u vejskom ženski plurali samo dijelom završavaju na -e, a češći su na **-i,** npr. kirski *derži* (obveze), *hrusti* (kršine), *kreluti* (krila), *ledvi* (ledja), *nogi* (noge), *ruki* (ruke), *skari* (škare), *škrili* (pločice) itd. U svim ovim pradialektima su plurali češće u starom obliku zbirnih imenica na *-je*, npr. *četirje* (četvorica), *daštje* (kišurine), *fuzje* (klizaljke - skije), *kebarje* (kukci), *kozlitje* (jarići), *kumpirje* (krumpiri), *petorje* (petorica), *tersje* (čokoti), *zubje* (zubi) itd. U veyskom su još obilno nazočni i antički predslavenski plurali na *-aj i -oj*, dok je u kirskom očuvan samo jedan takav stari plural od imenice *ryb* (riba): pl. *ryboj* (ribe), osobito u starinskom uzviku *"Ala ryb, ryboj!"* (Evo ribe !). Naprotiv je u ostalim govorima nepoznat antički plural veyskog pejorativa na *-aj.*

5. Druge sličnosti i razlike

Ranohrvatski atributi tj. pridjevi i zamjenice se u jednini rodom slažu s pripadnom imenicom, kao i u drugim našim govorima. Naprotiv u kirskom i bodulskom pluralu to slaganje atributa postoji samo uz živa bića, ali ne i za plurale neživih stvari, kojih su atributi samo u ženskom obliku na *-e* bez obzira na rod. Ovo je neslaganje atributa još dalekosežnije u starom veyskom, gdje su odreda svi atributi u pluralu jedino i izključivo ženskog oblika, a većinom su ženski i u singularu na *-a*, izim muških u singularu živih bića. Njihovi pridjevi su većinom u odredjenom obliku, dok se neodredjeni tu rjedje rabi, a u veyskomu on čak niti ne postoji. Infinitiv ranohrvatskih glagola je uvijek s kratkim nastavkom *-it* (tj. bez završnog -iti). Za razliku od većine naših govora, u kirskoj, brajskoj i bodulskoj konjugaciji je u futuru pomoćni glagol ***ten, teš, te*** (= ću, ćeš, će) redovito ispred glavnog glagola a nikada iza njega, a u povratnim je glagolima i čestica ***se*** redovito ispred glagola. Dapače u starom veyskom su ove čestice ***se- i te-*** sprijeda čak spojene kao prefiksi. Inače u tim pradijalektima, kao i u inim čakavskim govorima ne postoje aorist ni imperfekt. Naprotiv u kirskom, brajskom i gradišćanskom izostaju osobiti glagolski oblici veyskog ***optativa i necesativa***, koji su inače značajni za orientalne azijske jezike.

6. Drastične razlike spram Srba

Premda bi po slavistima arhaični srpski i hrvatski govori trebali biti najbliži, svi se ovi starohrvatski srednjovjeki dialekti vrlo oštro razlikuju od srbijanskih govora, s kojima

imaju **samo po 3 - 7%** zajedničkih sličnih riječi. To jasno dokazuje da su hrvatski i srbski oduvijek posve različiti i prvotno odvojeni jezici bez zajedničkog podrijetla, a njihova sadanja djelomična sličnost je nastala tek kasnije zbog susjedstva, prvo selitbenim miješanjem nakon turskih provala i potom još najviše zbog novije prisilne srbizacije hrvatskoga u Jugoslaviji.

7. Koncentracije indoiranskih toponima

Najviše indoiranskih arhaizama u **18 %** svog riječnika, u Europi sadrži naš pradijalekt Veyska zayk na otoku Krku samo sa 48% slavenskih riječi, a ostalo su uglavnom obći indoeuropski i internacionalni izrazi. Najveće koncentracije mnogobrojnih predslavensko - neromanskih toponima orientalnog indoiranskog podrijetla u nas su očuvane na Jadranu osobito u *bodulskoj cakavici* na otocima Krku i Visu, pa u jugozapadnoj Bosni izmedju Livna i Glamoča *(Murlaška besyda)* i na sjeveru u Hrvatskom Zagorju najviše uz gorje Ivanšćica - Strahinšćica. Pojedini slični toponimi mogućeg indoiranskog podrijetla su još rjedje razasuti diljem Hrvatske i Bosne, ali ih uglavnom nema na Balkanu iztočnije od Drine.

Iz ovoga i sličnih radova (LOVRIĆ i HORVAT-MILEKOVIĆ 1996, 1999, YOŠAMYA 1997) slijedi da su veyska cakajšćina na Krku i murlaška besyda kod Glamoča antičkog predslavenskog podrijetla i izrazito najarhaičniji naši pradialekti. *Kyrska beševa* iz bitorajskih sela je najstarija srednjovjeka pračakavica medju sjevernojadranskim kopnenim govorima, pa povezuje vejski i gradišćanski govor kojima je najsličnija, a *Bajska besyda* je prastari prijelaz izmedju čakavice i kajkavice. Kirski je slavizirani ostatak prvotnog indoarijskog idioma, kojime su pri pomorskoj doselidbi Iranohrvata s istoka preko Jadrana govorili u nas najzapadnije naseljeni *Hurrwuhé Kirki* (prahrvatski Kirci). Slično kao indoarijski *Veyane* na Kvarnerskim otocima, kirsko je rodovsko plemstvo na primorju oko *Kirske drage* (tj. Vinodola) organiziralo ranohrvatsku vlast, a njihovi su slavizirani potomci sada već malobrojni *Gorynce* iznad Vinodola što govore Kirskom bešedom.

F. LOGOS HOROATHON:
antički ranohrvatski uz Azovsko more

Povjestni i jezični pokazatelji, kao i dosad očuvani naši epovi *"Veyske Povede"* (Krčke legende), svi zajedno upućuju da su se južni ikavski Hrvati najvjerojatnije doselili sa sjeverne obale Crnoga mora iz južne Ukrajine. To je antičko područje gdje je u doba Rimskoga carstva (2.-3. st.) na Azovskom moru u Tanaisu na 2 ploče triput na grčkome zapisan etnonim ***"Horoathos"*** i na zidu javne zgrade čak doslovce ***"Synodos Horouathon"*** (= Hrvatski sabor, LOVRIĆ 1998) još prije svih poznatih Slavena, a nedavno je u blizini uz ušće rijeke Kuban nadjen i karirani hrvatski grb iz tog doba (KROCH 1996). Potom na istom ovom području rimski povijesnik **OROSIUS Presbyter** god. 418. navodi indoarijski narod ***Horites*** i ubrzo sirijski biskup **ZACHARIAS Rhetor** god. 559. spominje sličan narod ***Hrwts***. To su jamačno bili izkonski predslavenski Hrvati, kojih su poluslavenski potomci u Hrvatskoj dosad još preostali kao *Veyane* na Krku, *Rumeri* u Istri i *Murlaki* u Bosni.

Ranohrvatski predslavenski jezik indoarijskog tipa iz grupe *satem*, u antičko je doba Rimskog carstva na Crnom moru uoči doselidbe do Jadrana jamačno bio po svojim značajkama blizak našim reliktnim pradialektima *Veyska zayk, Murlaška besyda i Rumeri kuvynta,* pa barem dio njihovih zajedničkih riječi uključivo arhaizme, vjerojatno potječu iz toga antičkog ranohrvatskog. Naš antički naziv hrvatskog nije zapisan (možda je bio *harvatje* kao u vejskom pradialektu), a medjunarodni je jamačno bio ***logos Horoathon*** na klasičnom starogrčkom koji je tada bio tzv. *lingua franca* tj. medjunarodni jezik u Sredozemlju (kao danas engleski). Ovaj je ranohrvatski prajezik na Crnome moru morao već postojati istodobno i paralelno s najranijim praslavenskim jezikom sjevernije u zakarpatskim močvarama, a tek potom nakon srednjovjeke selidbe pridolazi njihovo miješanje i stapanje do novijeg hrvatskoga. Već ondje se je vjerojatno u naših obalnih pomoraca uz Crno more postupno oblikovao sličan cakavski dialekt (prabodulski), a u kopnenih stočara na jugu Ukrajine najstariji oblici praikavskog govora (rani šćakavski). To ujedno znači, da se je iz zajedničkih značajka tih reliktnih pradijalekata, po kojima se oni do danas razlikuju od inih slavenskih jezika, logično već mogu izvoditi i neke glavne osobitosti antičkog ranohrvatskog prajezika oko Azovskog mora. Zato se taj antički ranohrvatski razlikovao od srednjovjekog starohrvatskog na glagoljici i nadasve od novijega "srpskohrvatskog" vukopisa, po nizu izvornih predslavenskih osobitosti.

Kao i danas u arhaičnim pradialektima, u antičkom su ranohrvatskom još bez današnjih glasova *dj, dž i lj,* jamačno postojali predslavenski glasovi kao tvrdo ***kh,*** umekšano ***tj*** i preglašeno ***y,*** dvoglas ***oa,*** muški imenski nastavci na ***-ul, -un, -ur*** i slični, pa pojednostavljeni imenski rodovi tj. većinom ženske imenice na ***-a*** i muške samo za živa bića bez srednjega roda (npr. kao engleski i stari hetitski). Uz imenice su još redovito stajali gramatički članovi, a glagoli su jamačno bili bez aorista i vjerojato bez trajnih i učestalih oblika. Obzirom na današnje klasične romanizme u vejskom i ranočakavskom pradialektu, kao i zbog tada snažnog kulturnopolitičkog i gospodarskog utjecaja rimske civilizacije na vazalno Sarmatsko kraljevstvo na Azovu i Krimu, naš antički ranohrvatski jezik sigurno je već onda prije dva tisućljeća i puno prije našeg slaviziranja, asimilirao veliki broj klasičnih romanizama. Prema tome, latinski jezični utjecaj na Hrvate traje već punih 1.800 godina, od naše prve rane selidbe iz prednje Azije do Azova u Kristovo doba, pa sve do 19. st. dokle je Hrvatski sabor javno zasjedao na latinskom, a i neke su naše službene novine tada bar dijelom još tiskane na latinskom jeziku.

Na dosad u nas zatajenim antičkim pločama iz Tanaisa (LOVRIĆ 1998), poimence se na grčkom nabraja naša stara upravno-intelektualna elita s indoarijskim imenima u ranohrvatskom Saboru ***("Synodos Horouathon"):*** predsjednik i zapisničar tog Sabora, pa ravnatelj tanaiske gimnazije, naš gradonačelnik Tanaisa, dva svećenika, plemići i drugi ugledni sabornici, koji su uz domaći jamačno govorili grčkim i latinskim jezikom. Zato većina romanizama u hrvatskom jeziku nisu nikakvi strani barbarizmi tobože uneseni iz kasnijeg talijanskog, kako su nam to podvalili dogmatski vukovci kroz sedam desetljeća Jugoslavije i njihova nametanja "srpskohrvatskog" vukopisa. Dapače, većinu naših starijih romanizama vjerojatno smo preuzeli još davno prije selidbe, u antičko doba oblikovanja predslavenskog ranohrvatskog jezika uz Crno more. Oni su vjerojatno ušli u ranohrvatski jezični fond pola tisućljeća prije spomena ikakvih Slavena, koji su tada životarili tek u predpovijesti željeznog doba negdje u zakarpatskim močvarama.

To je nedvojbeno iz vejskog pradialekta, čiji arhaični romanizmi jasno odgovaraju klasičnom latinskom i starogrčkom, a ne kasnijem talijanskom niti novobizantskom što

žele slavisti. Upravo po ovim starim asimiliranim romanizmima iz antičkog latinskog, hrvatski se uz svoje izvorne osobitosti bitno razlikuje od srbijanskog i od većine inih slavenskih jezika. Baš zato su slavisti izbacili sve te navodne "talijanske barbarizme" iz svog vukopisa i zamijenili ih novijim srboslavenskim barbarizmima, da bi jezično posrbljeni Slavenohrvati postali čim bliži Srbima u svrhu jezičnog cementiranja njihove Jugoslavije. Sve to zorno pokazuje, koliko su vukovci unakazili hrvatski jezik do "srpskohrvatskog" hibrida, pa je taj javni jezik u Hrvatskoj sada drastično različit od starohrvatskog iz glagoljskih tekstova s kojima ima tek 6 - 9% sličnih riječi, a s izvornim ranohrvatskim prije selidbe mi nemamo više nikakve veze, jer su nam sve to sustavno počistili i oprali iz sjećanja jugoslavenski vukovci.

Dogmatski slavisti sve dosad tvrde da je hrvatski kao i "bratski srpski" nastao iz nekog zajedničkoga "srpskohrvatskog", a ovaj navodno iz ranijega "južnoslavenskog", što su tek ideopolitičke fikcije bez temelja. Stvarni je razvitak hrvatskog i srbijanskog ranije očito tekao upravo obrnuto, jer su prvobitno pri doselidbi to bili bitno različiti i posvema odvojeni, nerazumljivi jezici: na sjeveru slavenosrpski (jugoslavenski) iza Karpata i nasuprot tomu predslavenski ranohrvatski iz Azova i Krima. Tek po doselidbi do Jadrana, taj je antički ranohrvatski dijelom i postupno slaviziran zbog novog slavenskog susjedstva, pa miješanja i uvodjenja slavenske liturgije. Nasilno posrbljivanje i pojačana slavizacija u nas su dovršeni tek nedavno kroz novi hibridni "srpskohrvatski" vukopis u Jugoslaviji, uz ukidanje većine iranohrvatskih osobitosti koje su bile strane i nepoznate Srbima. Stvaranjem Jugoslavije je pod političkim i gospodarskim pritiskom veliki dio Hrvata odselio u inozemstvo, najviše iz čakavskih i ikavskih krajeva. Druga je tragična posljedica te slavizacije, da je dio poluslavenskih ili još neslaviziranih izkonskih Hrvata s našim prezimenima, pri nasilnom stvaranju Jugoslavije i nametanju novog vukopisa bez naših starih romanizama, radije optirao za Italiju, jer im je kulturno ipak bila bliža od balkanskih Slavena. Iako su podrijetlom sve to izvorni predslavenski Hrvati, oni su sad nacionalno većinom izgubljeni tj. ***po vukovcima prognani iz hrvatskog nacionalnog korpusa, čime je još dodatno pojačana srboslavenska strana u Hrvatskoj i brojčajno smanjen udjel izvornih predslavenskih Hrvata.*** Krajni rezultat i svrha te protuhrvatske urote je da se u nas kroz 20.st. naglo smanjio udjel izvornih etničkih Iranohrvata koji su na razne načine protjerani u inozemstvo, dok su napokon sada u domovini prevladali naknadno kroatizirani Slavenohrvati, kojima i nije baš jasno njihovo podrijetlo ni jezik.

G. POVJESTNE PREOBRAZBE RANOHRVATSKOG JEZIKA
(Arheolingvistika)

Na temelju dosad dostupnih podataka i starijih hrvatskih tekstova, u povijestnom razvitku hrvatskog jezika od našega prvotnog izkona do danas, može se razlučiti **6** glavnih uzastopnih razdoblja. Pritom je najosobitiji spram inih prajezika bio prvotni prahrvatski, koji je potom postupno izgubio svoje osobitosti antičkom iranizacijom, pa srednjovjekom slavizacijom i novijom srbizacijom, do sada već bezličnog vukopisa koji uglavnom više nema veze s izkonskim hrvatskim.

1. Rani predhrvatski rječnik:
vedski Samskrit i Saraswati

Na samom začetku naše prapovijesti u bakarno doba halkolita od IV. do III. tisućljeća pr. Kr., najraniji predci Prahrvata bili su tek etnoplemenska skupina ***Haraxvati - Haraquati*** u ranoarijskom pranarodu oko sadanjeg Pakistana, gdje su govorili svojim pradialektom unutar rigvedskog prajezika **Saraswati,** zapisanog praindskim slikopisom od 33.- 17.st. pr.Kr. Potom slijedi do Kristova doba kasnovedski jezik koji se na indovedskom zove ***Samskrita*** (na staroindskom = "krasopis") i u hrvatskom mu je pravi naziv vedski **Samskrit** (ili zapadno euroameričko ime *Sanskrit).* U nas su naprotiv slavisti nametnuli rusku izkrivljenicu "sanskrt" koja je u Indiji nepoznata i tamo ne znači ništa. Donedavna su praindska povijest i rigvedski jezik bili skoro nepoznati, jer su malobrojni raniji indski tekstovi bili nečitki i tek su satelitski arheonalazi zadnjih godina u sadanjoj pustinji *Thar* donijeli dalekosežne i za nas bitne spoznaje. Infracrvenim svemirskim snimkama je tamo pod pješčanim dinama odkriveno golemo korito (širine do 7 km) legendarne rijeke *Saraswati,* koja je nekoć tekla od Himalaje do Bombaya kroz plodnu zelenu ravnicu **Ariana Vejah** (= Arijevska pradomovina) i u Vedama se navodi šezdesetak puta (RAJARAM i FAWLEY 1995, OZEMAN i AGRAWAL 1997, LOVRIĆ 1997).

Duž njenih je obala snimljen niz zatrpanih gradova i nadjeni brojni indski tekstovi istodobni s prvim sumeranskim klinopisima, a njihovim očitavanjem je sada upoznat prije Samskrita prvi rigvedski prajezik ***Saraswati*** čije ranoarijske riječi pred 5 tisućljeća dijelom već sliče na naš hrvatski, a bliske saraswatske prariječi sadrže naš "jat" većinom u *ikavskom* obliku. Za nas je iz tih prvih tekstova na saraswatiju pred 4 - 5 tisućljeća značajan pradavni niz naših najranijih riječi podjednakog oblika i smisla npr. **dvi** (dva: čakavski dvi), **griva** (na konju), **mantra** (urok: na Krku mantra), **niska** (ogrlica), **pir** (slavlje), **pura** (kaša-jelo), **tata** (otac). Još su nam tada slične *angyras* (andjeo), *bhrata* (brat), *bheša* (besjeda: Krk bješyd), *bodyul* (pastir: naš bodul), *datada* (dotada), *des-dvides* (10-20), *devas* (djeva), *duba* (duša), *mari* (more: na Krku mori), *marya* (junak: Krk marjaan), *nuppan* (župan-čelnik), *pattoku* (potok), *plavate* (plivati), *sekharan* (svadjati se: Krk sekarat), *Jendra* (Indija: Krk Yndra), *navya* (brodovi: Krk navje), *paka* (peka), *porja* (borba), *rathi* (ratni), *šatam* (100: Krk što**tyn**), *taranta* (pučina: Krk taraac), *tera* (3: Krk tary), *vartana-vartti* (vrtnja-vrtiti), *vata* (vrata), *veyah* (zavičaj: Krk veye), *visa* (selo-ves) itd. Izrazito je najveća sličnost u nas sa čakavskim rječnikom iz primorja i otoka, a posve neznatna s Vukovim standardom.

Zbog porasta vrućine u Indiji otopili su se gorski ledenjaci oko njezina izvora i Saraswati je od 22.- 16.st. presušila, okolo se proširila pustinja i prapovijestni Ranoarijci su se zbog suše i gladi potom odselili na zapad. Dio starosjedilaca u susjednoj dolini Inda (Punjab) govorio je antičkim Samskritom, a naši gorštački predci zapadnije u Afganistanu oko gorja Hindukuš rabe slični ***harauwatiš***, pa od 6.- 4. st. dolaze pod perzijsku vlast dinastije Ahemenida. U nas su još jedino u veyskomu očuvani prastari vedski glasovi ***"bh"*** (= veyski **"bj"**), pa ***"kh"*** (veyski isto **kh**), ***sk*** (veyski **sc** = slavenski šć i št), vedsko *"meko š"* (= veyski **sj**), pa vedske imenice na *-tva* (i veyske na **-tva** = slavenski "dba"). Preko veyskog pradialekta se hrvatski jasno i izravno nadovezuje na indovedski samskrit prije Slavena, pa više nije potrebno dosadanje posredstvo preko praslavenskog jezika, od kojega je naš veyski očito stariji.

U Europi su vedskom samskritu razmjerno najbliži jezici irski i starohrvatski (osobito u dialektima) pa je zato u nas dosad očuvan niz predslavenskih riječi koje su još jednake ili vrlo slične kao u pradavnim Vedama (MONIER-WILLIAMS 1997). U nas izrazito najmanje vedskih arhaizama tek maglovite sličnosti sadrži Vukov jekavski standard i zato nam je nametnut zbog dekroatizacije, a puno su time bogatiji ikavski i kajkavski dialekti. Naši slavisti spominju tek malobrojne riječi iz ruskoga "sanskrta" slične srbskima, ali prešućuju mnoštvo vedoarijskih riječi koje su oni nasilno izbacili i u Jugoslaviji ih zamijenili balkanskim srbizmima da nam ukinu jezične korijene i nametnu svoj "srpskohrvatski" novogovor. Prije Vukove srbizacije bilo je u hrvatskom više stotina indovedskih riječi starih po 2 - 4 tisućljeća, gdje su doslovce jednake kao u Vedama npr. **dva** (2), **ganga-ganghata** (himna-pjevati), **harati-haram** (uništiti-im), **hasati-hasam** (gutati-am), **iti** (dialekt: ići), **kada** (kad), **kasati-kasam** (jahati-jašim), **lajati** (= isto), **leshyati** (ležati), **lih** (lih: samo), **munja** (grom), **ni** (niti), **piti** (= isto), **ray** (raj), **solika** (inje-mraz), **stup** (= isto), **sthala** (štala), **tada** (tad), **tama** (mrak), **tri** (3), **trica** (trojka), **triputa** (3X), **vala-vali** (val-valovi), **vijati** (vijoriti) itd.

Još su donekle slični u hrvatskom i pradavnim Vedama npr. glagoli na ***-ti*** (= isto hrvatski), pa *agni* (oganj), *bhadra-bhadranya* (bodar-bodrenje), *bhaga-bhagya* (bog-božji), *bhagadana* (blagdan), *bhagavat* (bogat), *bharati-bharanya* (brati-branje), *bharjana* (pirjan: frigan), *bhavat-bhavana* (bivati-zbivanje), *bhittika* (bitka), *bhujati* (bojati se), *bhumi-bhuti* (budem-biti), *bhurni* (buran), *bukk-bukkati-bukkam* (buka-bučiti-im), *cakraka* (kolotur: čekrk), *carvati-carvam* (ucrvati-am), *catvare* (četvero), *cittani-cittajna* (čitati-čitanje), *dadi* (dati), *dadati-dadam* (dodati-dodam), *dasat-dasati* (deset-deseti), *davan* (darovan), *devika* (djevica), *divyaka* (divljač), *djiva-djivatu* (živ-život), *dripyat* (dripac: deran), *drisati-drisam* (risati-rišem), *dvadasa* (20), *dvar* (dvor), *dvara* (dveri-portal), *dvarastha* (dvorište), *dvaya* (dvoje), *dvika* (dvojka), *dvitva* (dvojstvo), *ganjika* (ganjak: spremnik), *gavedu* (goveda), *ghatta* (gat: pristan), *graha* (zrnje: plodovi), *hihi* (smijanje), *hita* (hitnja: žurba), *hlada-hladana-hladati* (hlad-hladan-hladiti), *hrishyati-hrishya* (vrištati-vrištao), *hvayati-hvayam* (hvaliti-im), *jaguda* (jagoda), *jnana* (znanje), *kalusha* (kaljuža), *kolati-kolam* (kružiti-im), *krmija* (krmivo), *kulin* (plemić), *kušyati* (kušnuti: ljubiti), *kuta-kutika* (kuća-kućica), *lati-latim* (latiti-im se), *lisati-lisam* (lišiti), *lokanya* (luknja: rupa), *lucati* (lučiti), *luthana-luthati* (lutanje-lutati), *lumpati-lumpam* (lupati-lu-pam), *mlecchana* (stranac: Mlečanin), *mushkara* (muškarac), *naranga* (naranča), *nashta* (ništa), *opasa* (opasač), *pašu* (paša), *patati-patam* (padati-am), *pitha* (pita), *plavana* (pliva-nje), *plavatva-plavati-plavam* (plovidba-ploviti-im), *plutatva* (plutanje), *plutavat* (plutati), *pravicar* (pravica: pravda), *preman* (prema), *priyata-priyatva-priyavat* (prijatelj-prijatelj-stvo-prijateljevati), *ravana-ravata* (revanje-revati), *Roga* (zloduh: baba-roga), *rudhen* (rumen), *rushati* (rušiti), *sabha* (sabor-zbor), *sakha* (šaka), *sarjati* (srati), *sata* (br. 100), *shashti* (VI.), *sikayati* (šikljati: prskati), *sikhara* (šikara), *sisutva-sisuka* (sisanje-sisavac), *snusha* (snaha), *sola* (sol), *sransati-srasya* (srušiti-srušio), *sravas-sravaiti* (slava-slaviti), *srusati* (slušati), *sthana-sthanavat* (stan-stanovati), *sthanika-sthanya* (stanica-stanje), *sulika* (sulica: koplje), *sudati* (suditi), *sush-sushika-sushyati* (suh-suša-sušiti), *svadati-svadya* (svidjati-svidjeo), *svapati-svapam* (spavati-spavam), *svarati-svaram* (svirati-sviram), *svetaya* (svjetao), *tadanim* (tadanji), *tala* (tlo), *tridasa* (30), *trikuta* (trokut), *tritva* (trojstvo), *tryaratni* (trokratni: trostruk), *udvasati* (odbazati: odlutati), *valayati* (valjati: kotrljati), *varaka-varanya-varata* (varka-varanje-varati), *varshina* (vršnjak), *varaka-varata* (varka-varati), *vatara* (vjetar), *vidita* (vidjeti), *visa* (ves: selo) *yusha-yushna* (juha-jušni) itd.

Još je puno više vedskih riječi očuvano u našim dialektima, a najviše je vedskih riječi u nas očuvala **bodulska cakavica** na otocima i donekle ikavska **šćakavica** u BiH, npr. arhaični *komiški* govor na Visu i osobito pradialekt *Veyska zayk* iz nutarnjih sela na Krku s preko tisuću indovedskih riječi (deblji **slog** = bodulski naglasak, **y** = ü). Uz već spomenute, još su u bodulskoj cakavici i Vedama podjednake riječi **bhunja** (bunja: jazbina), **ca** (ca: ča), **calati-calam** (kal**a**ti: skinuti-em), **darva** (dar**y**a: drvlje), **guda** (svinja), **hitavat** (odbacivati), **khavati-khavam** (kav**a**ti: bušiti-im), **kumbha** (kumba: korito), **nava** (nava: brod), **lipitva** (lip**i**tva: ljepljenje), **lucitva** (luc**i**tva: odvajanje), **nish** (niš: ništa), **presha** (preša: žurba), **ric** (rić: riječ), **samanj** (sam**a**nj: zbor), **sinjana** (sinj**a**na: istaknuta), **udhriti** (udr**i**ti: udariti), **vasi** (vasi: naselje), **yamati-yamam** (jam**a**ti: žeti-žanjem) i nazočni su vedski glasovi **sc, kh, bh** (kao veyski *bj).* Vede sadrže i naš ikavski particip na *-ja:* **lipya** (lijepio), **lucya** (razlučio), **lupya** (lupio), **rushya** (rušio), **sushya** (sušio), **vidya** (vidio) itd.

Još su više-manje bliske vedske i bodulske riječi: *akša* (ašja: osovina), *ankura* (ankora: sidro), *badari* (badati: bosti), *bherat* (bjer**y**t: kapa), *bhashita* (bješ**id**it: govoriti), *calata* (kalada: naoblaka), *cana* (ca**ne**: zar ne), *catur* (cet**y**r: 4), *caturdasa* (cetyrdeš**et**: 40), *catursatam* (cetyrštot**yn**: 400), *caturthe* (cet**y**rta: četvrti), *caturya* (cet**y**rje: četvero), *catusatra* (cetyršt**ot**ar: četiristoti), *cishta* (cista: čist), *cukra* (cukar: turski šećer), *darman* (darm**at**va: razaranje), *darsa* (darcela: zrcalo), *darsha* (darza: kredit), *dvaidhi* (dv**oy**di: dvoje), *dviputa* (dvaput), *dvisatam* (dvyštot**yn**: 200), *dvisatar* (dvišt**ot**ar: dvjestoti), *dvisikha* (dvosjekli), *eka* (**e**ny: br. 1), *grabha* (grabja: grabež), *harija* (arija: zrak), *hora* (ura: sat), *horila* (ur**il**o: javni sat), *hresh-hreshati* (greš-gresti), *karaka* (brod u Dubrovniku), *kha* (khav: jama-rupa), *kharva* (karv**av**: krvav), *kunjaka* (kunjka: školjka), *laghu-laghaya* (lekhi-lek**hy**a: lagan-lakši), *leya* (ly**un**: lav), *lipati* (lijepiti), *mantritya* (mantr**at**ja: aždaja), *martavya* (martv**y**n: mrtvac), *maryah* (marjan: junak), *megha* (megla: magla), *mriti* (umr**iti**: umrijeti), *mukti* (mukte: badava), *pac-pacana* (peć-pecena: peći-pečen), *pakva* (pekva: pečenje), *pippal* (pipa: smokva), *rujayati* (ruvin**ati**: uništiti), *satar* (št**ot**ar: stoti), *sikha* (sika: greben), *shatsatam* (šeyštot**yn**: 600), *sidati-sidam* (siditi: sjediti-im), *sinjate* (sinj**ati**: istaknuti), *sitya* (sitje: šaš), *sivyati* (syv**ati**: šivati), *svita* (svital: sjajan), *svitana* (svit**ava**: sjaj), *tartyaka* (tretj**ak**: 3/4), *tep* (tepst: tresti), *trigata* (trig**et**: trokrak), *trisatar* (trišt**ot**ar: tristoti), *trisatam* (trištot**yn**: 300), *tritya* (tretja: treći), *tritavat* (tritr**at**: triput), *vargana* (vargn**uti**: obrnuti), *vartita* (vart**iti**: vrtjeti), *veda* (pov**eda**: legenda), *veshtita* (vešt**it**: odjeća), *veyah* (veya: zavičaj-domovina), *vidita* (vidjeti), *vinashta* (van**išt**it: uništiti), *viredaiti* (varod**it**: roditi), *vy* (va = u), *yamitva* (jam**at**va: žetva), *yuji* (oj**ić**: jaram) ... itd.

2. Prvi prahrvatski klinopisi: *Hurrwuhé* (Mitanska civilizacija)

Prvi poseban prajezik s kojim noviji hrvatski pokazuje značajne leksičke sličnosti je na Starom iztoku prapovijestni ***mitanni***, u vlastitom klinopisu iz Amarne zapisan pod znakovitim nazivom **hurrwuhé** (ASTOUR 1976), što je i najstarije ime slično hrvatskom. Najraniji su naši klinopisi od 23. stoljeća pr.Kr. na vladarskim pečatima prvih banova *(Bani Tišatal, Arvatal* itd.) iz Kurdistana, kamo su tad stigli zapadni Ranoarijci preko Irana. Taj se naš prajezik govorio još od 21.- 14.st. pr.Kr. u prapovijestnom kraljevstvu

Hurrwurtu iz Zakavkazja i gornje Mezopotamije, što je prva ranoarijska država istodobna s južnijim Sumerom i Akadom. Danas su mu gramatički najbliže reliktni jezici na Kavkazu, ter dijelom po riječniku kurdski i armenski. Većina jezikoslovaca su jednodušni da je ovaj *hurrwuhé* bio daleko najosobitiji od prvih prapovijestnih jezika, bez bližih sličnosti s okolnim prajezicima iz ranih klinopisa, pa već na početku pokazuje veliku arhaičnost i izoliranost. Dvoslojno je mitansko društvo ostavilo jezični odraz i u očuvanim arhaizmima u nas: tu su Indoarijci bili vladajući stalež, pa su zadržali raniji indovedski rječnik koji je preko njih dijelom naslijedjen u hrvatskom, dok su većina pučanstva bili domaći Huriti s jezikom *Hurrwuhé,* od kojega su većinom očuvani bazični pučki nazivi iz poljodjelstva, prirodoslovlja i tjelesni pojmovi, a manje iz društvene nadgradnje.

Danas u hrvatskom više nema njihovih gramatičkih tragova, izim samo leksičkih relikata kojih u pravom hrvatskom (ne vukopisu) ima oko 6% riječnika, a najviše ih je očuvano u vejskom pradialektu do 9%. Tako su neke naše obične i poznate riječi zapravo rani prapovijestni arhaizmi, očuvani u kontinuitetu još od pradavnih Mitana pred 3-4 tisućljeća puno prije ikakvih Slavena (MORRISON 1981, SODEN 1985): *ari* (ar-mjera), *bani* (ban), *baršilki* (brežuljci), *buriaš* (bura), *čabra* (čabar-kaca), *dzitu* (žito), *ghet* (geti: klanac), *gištir* (guštara: šiblje), *guza* (guzica), *hubruš* (ubrus), *habilat* (habati), *hupšena* (hapšenje), *hurrwuhé* (hrvatski), *kaban* (kabanica), *kakme* (kukma-griva), *kamanu* (komin: ognjište), *kamma-kammaena* (kamen-kamenje), *kapi* (kaplje), *kozala* (koza), *nawa* (novi), *pahatar* (plahta), *pazur* (pozor), *piku* (bik), *samu* (sam), *sibt* (siv), *sigguru-siggurat* (siguran-sigurnost), *stanas* (stan), *serse* (srsi: jeza), *šašu* (šaš), *šen* (pšenica), *šubar* (šubara), *šugapu* (šugav), *šupani* (župan), *trši* (trsi: loza), *tsera* (hrast cer), *tur* (tur-rit), *ugaru* (ugar: polje), *uwalu* (uvala), *vartana* (vrtnja), *wara* (bara-močvara), *yamča* (jabuka), *yoh* (joha-Alnus), *zivan* (svibanj), *zuzu* (zeza: šala), pa prahrvatski nastavci naših imenica na ***-ba, -kva, -uša*** itd. (SODEN 1985).

Puno je više sličnih riječi iz prajezika **hurrwuhé** u našim dialektima: **kajkavski** npr. *barma* (barva: boja), *hasuvan* (hasanje: jelo), *hirib* (hrib: greben), *hišue-hišaki* (kuća-domaći), *kaška* (kača: zmija), *kidanu* (kidati: bježati), *kummi-kumeki* (kum-kumek: muž), *kupatar* (kupica: zdjela), *kurušda-kurustu* (krmivo-kuruza), *nahiri* (nahero: nakrivo), *pirga-pirig* (pirga-pirgast: pjega-pjegav), *pisanni* (pisan: šaren), *šamla* (šamlek: stolić), *vali* (velim: kažem), *vesi* (ves: selo), *zikša* (zibka: kolijevka) i druge, pa **čakavski** *arsib* (jastr**ib**), *astembaga* (asti-**Bo**ga), *čatapu* (čap**ati**), *daluba* (dub**ac**: hrast), *kaštai* (koštje: kostur), *manda* (manda: majka), *tuhuli* (tuhica: jastuk), *zugva* (žukva: vrba) i druge, a najviše ih je u veyskom pradialektu, uz spomenute još *bihay* (bih**ać**: imanje), *burim* (buymer: izvor), *gekwa* (žukva: vrba-Salix), *karhar* (kab**aar**: grab-Carpinus), *kirasi* (cer**y**šna: trešnja), *kogu-kagalu* (kogul-kogule: stijena-stijenje), *korah* (ku**or**a: zid), *kur* (kur: brdo), *maxri* (mac**aar**: bor-Pinus), *škarnu* (škard**un**: kršje), *šelebu* (šeleba: lisica), *šennur* (šen**uda**: višnja), *tera* (tary: br. 3), *uri* (uri: grad), *ururda* (ur**ud**ba: adresa), *zebal* (zeb: pupoljak) itd. Čak i neki tobožnji čakavski **"romanizmi"** koje su vukovci iz hrvatskoga izbacili i ukinuli, ustvari su prahrvatsko naslijedje iz Mezopotamije puno prije ikakvih Rimljana i moramo ih vratiti umjesto nametnutih srbizama: *barba* (barba: čiča), *bekkari* (bik**ar**: mesar), *fera* (fer**al**: lampaš), *kamaru* (kamara: soba), *marah* (mar**aš**ka: višnja), *mešgetu* (mešet**ar**: švercer), *simsar* (sans**ir**: ortak), *siuni* (šij**un**: orkan) i druge. Slično i neke tobožnje **"turcizme"** Hrvati čuvaju još iz svoje prapovijesti u Mezopotamiji odavno prije ikakvih Turaka pa spadaju u izvorni književni jezik: *alani* (alan: katun), *ambasu* (ambar), *dešdar* (dizdar: časnik-oficir), *hasimur* (hasura), *mašeba* (mešet: stećak), *šatura* (šator), *šehevri* (šeher-grad), *tanburim* (tambura), *yarani* (jaran: drug) itd..

3. Antički klinopisi: *harauvatiš* (Perzijsko carstvo Ahemenida)

Medju predslavenskim antičkim jezicima, izvorni hrvatski do 19.st. (ne vukopis) pokazuje razmjerno najveću sličnost s ranoarijskim jezicima, osobito s *ranoperzijskim* iz *Aveste* i sa *samskritom* iz *Veda*. Tada su ranohrvatski predci (Iranohrvati) najvjerojatnije živjeli u današnjem Afganistanu i Pakistanu, gdje vedski i perzijski izvori od 6.- 1.st. p.n.e. višekratno navode zemlju ***Harauvatya*** i narod **Harauvati**, na koje se odnosi većina klasičnih Sakačevih radova iz iranistike. U jezičnim vezama ahemenidske Perzije s novijim hrvatskim, naši iranisti to uglavnom svode na leksičku sličnost u dijelu zajedničkog iranohrvatskog rječnika s više tisuća naših riječi bliskih staroperzijskima, o čemu pobliže pišu osobito ĆURIĆ 1991 i VIDOVIĆ 1991, pa to ovdje ne ćemo ponavljati. Manje su razmatrane moguće gramatičke veze kojih takodjer ima, npr. u veyskom pradijalektu znakoviti glagolski oblici **optativ i necesativ**, inače nepoznati u Europi.

Dio naših iranista-amatera podrijetlom iz BiH čiji je domaći govor bogat brojnim turcizmima, zlorabe iransko podrijetlo Hrvata da bi opravdali svoje hrvatstvo i sebe prikazali što "većim" Hrvatima. Takvi nam nestručno i brzopleto podmeću kao tobožnje "ranohrvatske iranizme" očite novije turcizme nepoznate iz klasičnog staroperzijskog, koji su dijelom ušli u novoiranski preko islama tek nakon 7. st., kada su Hrvati već izgubili veze s Perzijom i odavno živjeli u sadanjoj domovini. To su ustvari podvale u korist slavista kojima se kompromitira naše iransko podrijetlo, jer takve riječi čak niti ne pripadaju indoeuropskoj skupini, nego posvema drugom turko-altajskom sustavu kojim govore istočni mongoloidi. Prema tome, ovim se riječima ne dokazuje nikakvo naše iransko podrijetlo nego baš naprotiv: one nas upućuju na avaro-tatarsku hipotezu o mogućem mongoloidnom podrijetlu takvih Hrvata. U tom je najviše pretjerao VIDOVIĆ (1991) u čijem su rječniku blizu trećine navodnih "iranizama" tek novovjeki turcizmi stigli u nas s Osmanlijama od 16.st., dok puno manje takvih unosi objektivniji ĆURIĆ (1990) koji većinom nabraja prave ranije iranizme. Takvi su novovjeki turcizmi u nas npr. *adet, aferim, amanet, baksuz, behar, belaj, burek, čakija, čarapa, čorba, ćebe, ćevap, ćilim, djerdan, djule, dugme, dušek, džiger, fildjan, handjar, insan, pendžer, šećer, taze, tefter, testija, vakat, zeman, zulum, ...* itd. Uporabom tih novih tudjica u etnogenezi se upravo dokazuje naše neiransko podrijetlo, jer ih podjednako i obilno imaju npr. Srbi, Bugari, Makedonci i ini južni Slaveni iz dodira s Turcima, a svi ovi dakako nisu iranskog podrijetla.

4. Srednjovjeki starohrvatski jezik (Kraljevina Hrvatska)

Nakon doselidbe u sadanju domovinu, antički se iranohrvatski jezik postupno slavizira pa u srednjem vijeku od 7.- 15.st. u nas nastaje poluslavenski starohrvatski jezik, koji je bio najbliži gore spomenutim reliktnim pradialektima (veyski, kirski, brajski i baegnjunski). Glavna osnovica toga starohrvatskog jezika u našim glagoličnim tekstovima iz doba Kraljevine Hrvatske bila je poluikavska čakavica, a u Bosni slična ikavska

šćakavica. U to doba diljem Hrvatske i Bosne zapadno od Drine nema traga jekavskih tekstova niti pripadnog mjestopisa (toponima), pa prije Turaka jekavski štokavci nisu bili ni Hrvati niti Srbi, nego posebni pravoslavni Vlahi na srednjem Balkanu (Sandjak, Zeta, Kosovo itd.). Ovaj starohrvatski počinje se mijenjati i dijelom nestaje s provalama Turaka, od kada je razbijen na spomenute arhaične pradialekte, a na ostalom većem medjprostoru selidbenim miješanjem se postupno oblikuje novohrvatski jezik.

5. Novovjeki književni hrvatski (Austrougarska, 16.- 19.st.)

Potom se od 16.- 19. st., u Hrvatskoj već razvija javni književni jezik s pojavom ranih hrvatskih književnika: Marulić, Menčetić, Gundulić, Držić itd. Odonda je hrvatski već samosvojan i oblikovan jezik s razradjenim rječnikom i gramatikom (Faust Vrančić, Bartol Kašić 1604) tj. na sličnoj razini kao i ini civilizirani europski jezici. Istodobno već počinje i njegovo sustavno normiranje: B. Kašić, Š. Starčević, A. Kuzmanić, F. Kurelac itd. Medjutim nakon oslobodjenja od Turaka, na Balkanu se proširuje velesrbska politika i njihova protuhrvatska promičba za zajednički jezik i buduću Jugoslaviju, što rezultira tzv. Bečkim dogovorom. Njegove zaključke počinje nametati u Hrvatskoj diktatura K. Hedervarya od 1992, čime je presječen dalji prirodni razvitak izvornog hrvatskog jezika, što kulminira njegovim ukidanjem i zabranom u Jugoslaviji od 1918.

6. Novi hibridni poluhrvatski vukopis (Jugoslavija, 20. st.)

Nakon 1. svj. rata u novostvorenoj Jugoslaviji, dotad tisućljetni hrvatski jezik praktično je ukinut, jer je iz njega izbačena i ukinuta većina indoiranskih osobitosti nepoznatih Srbima, tj. glavne značajke srednjovjekog hrvatskog, kao i svi antički iranizmi i prapovijestni relikti. Umjesto toga, nametnuta je Hrvatima po velesrbskom ideologu Vuku Karadžiću, "zapadna varijanta srpskohrvatskog" *vukopisa* tj. jekavizirani zapadnosrbski kakvim uglavnom govore balkanski pravoslavni Vlahi. To je do danas ostao tobožnji "hrvatski" kojemu je sada samo formalno vraćeno naše ime, ali ne raniji hrvatski saržaj i zato je ustvari pravi hrvatski u domaćoj javnosti izumro, pa sada u našim školama, administraciji, tisku i radioteleviziji uglavnom vlada vlahokrajinski vukopis. Naš izvorni hrvatski prije vukopisa je još očuvan u rijetkih domaćih književnika i uglavnom u iseljeništvu po Ameriki i Australiji, pa medju Hrvatima u austrijskom Gradišću, kod kajkavaca u Hrvatskom Zagorju, čakavaca iz Istre i otoka, ter dijelom u zadnjim šćakavskim oazama u BiH.

H. RANOHRVATSKA ETIMOLOGIJA I ANTIČKI ARHAIZMI

O etimologijskom postanku riječi u nas je naobsežnije pisao P. SKOK (1971-1974), ali su zbog slavenske dogme o Hrvatima, njegove razčlanbe većinom ograničene na slavensko-romanske odnose od srednjega vijeka, a zbog jugoslavenstva ne razlučuje hrvatske i srbske riječi. Povrh toga u nizu primjera daje lažno nategnute izvode zbog temeljnog nepoznavanja imenovanih predmeta: npr. ridjovka mu je zmija na stijenama koja nije smedja, iako je to u zoologiji smedja šumska zmija. Ipak to dogmatski vukovci poštuju kao neku svetu bibliju i po tomu izkrivljuju hrvatski jezik. I etimologijski izvodi kasnijih vukovaca su zbog ideoloških predrasuda često nepouzdani, pa očite ranohrvatske arhaizme, iranizme i klasicizme nazočne u starohrvatskim pradialektima ili u glagoljičkim tekstovima proglašuju novim barbarizmima. Po toj vukovskoj etimologiji, većina naših riječi u "zapadnoj varijanti" bile bi posudjenice, prevedenice i kovanice - kao da Hrvati nisu znali ni beknuti, dok nas nisu naučili srboidni vukovci u Jugoslaviji.

Već u ranijim prilozima (YOŠAMYA 1997, MILEKOVIĆ i LOVRIĆ 1998) promotrili smo predslavenske arhaizme u starohrvatskim reliktnim dialektima, a ovdje je po prvi put poredbeno razradjena etimologija predslavenskih arhaizama u hrvatskom književnom jeziku danas i u prošlom stoljeću (Tablica 2). Bitan novi doprinos ove razprave su navodi izkonske etimologije brojnih književnih riječi u izvornom hrvatskom jeziku, daleko starijih od jugoslavenskog vukopisa. Cijeli niz naših arhaizama jamačno potječu još od ranoantičkih Hrvata iz staroperzijskog jezika, a neke najstarije čak i od prvobitnih Prahrvata iz prapovijestnog mitanskog jezika, kojega su njegovi govornici znakovito nazivali **hurrwuhé** (klinopisi iz Amarne) još u brončano doba prije ikakvih Slavena od 17.- 14.st. p.n.e. ***Upravo po tim predslavenskim riječima iz antike i prapovijesti, hrvatski književni jezik se bitno razlikuje i oštro razdvaja od "srpskohrvatskog" vukopisa, ali i od svih slavenskih i većine inih europskih jezika.*** To stvarno potvrdjuje, da se pravi hrvatski jezik (ne hibridni vukopis!) uglavnom nije razvio divergencijom tj. postupnim razlučivanjem iz srednjovjekog "južnoslavenskog" i potom iz novijeg "srpskohrvatskog" jezika, nego jamačno baš obratnom konvergencijom ili postupnim približavanjem i naknadnom slavizacijom antičkog ranohrvatskog nakon doselidbe, zbog slavenskog susjedstva i populacijskog miješanja.

Baš zato su dosad dogmatski slavisti i vukovci toliko uporno i bezobzirno na sve moguće načine proganjali i izbacivali ove njima nepoznate i nepodobne arhaizme, da bi time u korijenu presjekli bitne osobitosti hrvatskoga, kao posebnog i prastarog izvornog jezika, usp. VANČIK (1990, 1996, 1997). Zato su uzastopne tvrdnje vukovskih slavista i jugodogmata, da su te osobite hrvatske riječi i izrazi tobožnje "ustaške novotvorine" iz ratne NDH, uglavnom lažne ideopolitičke izmišljotine, da se po svaku cijenu ukine, uništi i izkorijeni izvorni hrvatski jezik kao jedan od glavnih nositelja tisućljetne hrvatske kulture. Tako su u Jugoslaviji napokon uspjeli uglavnom uništiti i toliko izobličiti hrvatski jezik, da su presjekli njegov tisućljetni kontinuitet, pa je dosad javni hrvatski jezik stilsko-gramatički i leksički po uporabnom riječniku, uistinu već postao puno sličniji srbijanskom jeziku (84 - 88%), negoli samom sebi iz 19.st. Zato sada javni hrvatski iz novina i radiotelevizije (izim seljačkih dijalekata) nema zamalo nikakve leksičke sličnosti sa srednjovjekim starohrvatskim iz naših glagoličnih tekstova, s kojima naš književni standard ovisno o današnjem korisniku, ima tek po 7 - 12 % zajedničkih sličnih riječi. Ovo je neoboriv dokaz da srbohrvatski vukopis potječe iz srbskoga, a nikako ne iz hrvatskog jezika. Absurdna je besmislica i jasan rezultat toga ideopolitičkog nasilja nad hrvatskim jezikom, da je nakon Jugoslavije danas čak i slovenski jezik po rječniku ostao dvostruko sličniji starohrvatskom na glagoljici, što je nacionalna sramota cjelokupne hrvatske kulture. Ako objektivno i nepristrano shvatimo tu povijest hrvatskog jezika, postaje posve jasno da su ovako očišćen "naš" jezik i vukopis većinom prepunili balkansko-srpskim barbarizmima, pa je na kraju iz ranijega izvornog hrvatskog preostalo razmjerno malo u javnoj uporabi književnog standarda.

1. Prvotni predslavenski arhaizmi (klasicizmi i iranizmi)

U ovu skupinu pravih ranohrvatskih arhaizama obvezatno pripadaju sve one jezične sastavnice koje smo baštinili iz pradomovine tj. ako smo ih preuzeli i asimilirali još u ranohrvatsko doba antike i donijeli ih sa sobom pri doselidbi do Jadrana. To su prvenstveno ranoarijski i staroperzijski **iranizmi** iz prahrvatskog jezika *(hurrwuhé)* i iz klasičnoga perzijskog ***(harauvatiš)*** - vidi treći stupac tablice 2. Uz njih tu takodjer pripadaju i ranohrvatski **klasicizmi** iz antičkog latinskog i starogrčkog (helenskog), koje smo već asimilirali i očuvali stoljećima prije slaviziranja, još od Kristova doba na Azovu i Crnome moru: vukovci su nam podvalili da su to kasniji "talijanski" barbarizmi i većinom ih izbacili iz vukopisa gdjegod su ih mogli zamijeniti srbizmima. Baš po tim brojnim iranizmima i klasicizmima, posebni hrvatski jezik (ne vukopis) bitno se odvaja od srbijanskog i svih inih slavenskih jezika. Već od 4.st. Hrvati uz Crno more žive pod ranom vlašću starogermanskih Gota s kojima smo dijelom stigli do Jadrana, što znači da smo bar dio arhaičnih ranogermanskih riječi takodjer već asimilirali prije slavenstva. Slično vrijedi i za srednjovjeke posudjenice od Franaka koje smo primili istodobno sa slavizmima, pa sve to nisu sami austrougarski "barbarizmi" kako hoće vukovci. Ako prihvatimo to vukovsko izbacivanje naših antičkih iranizama i klasicizama, onda je još opravdanije i nuždno pobacati iz hrvatskoga i sve kasnije srednjovjeke slavizme, što je već oko pola novohrvatskog riječnika, pa je očito ta lažna vukovska logika besmislena i neizvediva. Zato sve naše riječi prije doselidbe nisu nikakvi "barbarizmi", jer većina njih već blizu dva tisućljeća tvore temeljni sustav starohrvatskog jezika koji završava srednjovjekom slavizacijom, a tek potom ulaze novovjeki barbarizmi.

2. Novovjeki kolonialni barbarizmi *(balkanizmi)*

Kao strani barbarizmi mogu se u nas označiti i izbaciti iz uporabe, ako već imamo raniju hrvatsku zamjenu, samo takve riječi koje su nam nakon srednjega vijeka tek naknadno nametnuli kasniji osvajači kroz njihov mješoviti kolonialni žargon. Ovo dijelom obuhvaća novije austrougarske germanizme u zaledju i kasnije (nelatinske) *talijanizme* u primorju, a gotsko-latinski klasicizmi razlikuju se od njih ne samo arhaičnim oblikom, nego i većim prostranstvom od čakavskih otoka pa do kajkavskog Zagorja. To vrijedi prvenstveno za

sve novije **balkanske barbarizme** kakvi su prije novog vijeka bili posvema nepoznati na ozemlju Hrvatske, a nametnuli su nam ih iztočni nomadski osvajači tj. Turci i potom Srbi. To su osobito ***vukovski barbarizmi** ili **balkanski srbizmi*** nametnuti u Jugoslaviji kroz „srpskohrvatski" vukopis. Slični su im raniji istočni turcizmi, koji su izrazito najdalje od izvornog duha hrvatskog jezika i naše kulture, jer jedini u nas nisu indoeuropski nego pripadaju turko-altajskom jezičnom sustavu. Po dogmatskimim vukovcima, takvi srbizmi i turcizmi su dobri i uobičajeni u „našem jeziku" tj. balkanskom vukopisu i navodno im nema zamjene, dok ravnopravne hrvatske sinonime istodobno izbacuju i etiketiraju kao zapadne provincijalizme ili preživjele arhaizme. U tom postupku nasilne balkanizacije je najjasniji ideološki primitivizam i neznanstveni pristup vukovskih diktatora nad hrvatskim jezikom. Dogmatski vukovci čak tepaju da im je taj balkanski vukopis tobože lijep i milozvučan, čak i „ljekovit za dušu", dok mnogi stranci koji su ga pokušali učiti drže da je čudan, neshvatljiv i nesustavan - a slično smatra i dio hrvatskih intelektualaca ter svi u izseljeništvu. Srž svega je da je taj vukopis u Europi najnerazvijeniji i primitivan polujezik balkanskih nomada (pravoslavnih Vlaha), koji sadrži bezbroj iznimaka i nesustavnih promjena u konjugaciji i deklinaciji, kao malo koji urodjenički jezik u svijetu. Zašto bi baš Hrvati nakon dva tisućljeća vlastite pismenosti, kulture i književnosti, sada morali pisati i govoriti tom zbrkanom balkanskom barbarštinom?

J. SRBOJEKAVSKI STANDARD I IZUMIRANJE HRVATSKOG

Tzv. novoštokavski standard tj. srbojekavizirani vukopis, koji je dosad bio u nas u javnoj uporabi, medju svim je postojećim govorima i lokalnim dijalekatima (idiomi) u Hrvatskoj izrazito najdalje od hrvatskog srednjovjekog jezika u glagoljičnim tekstovima iz doba Kraljevine Hrvatske. Ovisno o usporedjenim tekstovima, njegova neznatna sličnost iznosi svega 7 - 11% zajedničkog uporabnog rječnika (leksika). Tolike su približne razlike npr. izmedju njemačkog i ruskog jezika, pa je više nego očito da srednjovjeki hrvatski i današnji standardni vukopis uopće niti nisu jedan jezik i objektivno se obadva jedva smiju nazvati istim, hrvatskim imenom. Oni su bili razmjerno slični još do 19. stoljeća, kada je u javnom govornom jeziku u Hrvatskoj preko polovice uporabnih riječi uglavnom potjecalo iz starohrvatskog jezika s nizom indoiranskih arhaizama. Za ovaj kontinuitet izvornog hrvatskog prije Jugoslavije najzaslužniji su jezikoslovci **Fran Kurelac i Ante Kuzmanić**, na čijim je temeljima trebalo do danas nastaviti prirodni razvitak pravoga hrvatskog jezika, umjesto hibridnog srbojekavskog vukopisa. Ovdje prilažemo nekoliko općenitih pokazatelja, kako u hrvatskom izbjeći tudje balkanizme i srbizme, da ne pišemo i govorimo srbojekavski kao pravoslavni Vlahi :

a) Izvorni hrvatski **nema *„dž"*,** pa su većina riječi s tim glasom noviji barbarizmi iz srbskoga, turskog ili engleskog i treba ih zamijeniti hrvatskima bez dž.

b) Sve *„račlave"* riječi kojima na kraju manjka izvorno **-l ili -r** (npr. *so, vo, soko, takodje* itd.) su odreda balkanski srbizmi i treba ih dopuniti na *-ol ili -er.*

c) Većina *„unjkavih"* radnih imenica na **-enje, -njenje** i sličnih su istočni srbizmi i poželjno ih je zamijeniti za slične hrvatske imenice na **-uće, -dba** itd.

d) Većina glagola na **-ovati ili -isati** su iztočni srbizmi i moramo ih zamijeniti sa sličnim hrvatskima na ***-irati** ili **-iti.***

e) Većina glagola i inih riječi s početnim predmetkom **sa-** su iztočni srbizmi i bolje ih je zamijeniti drugim hrvatskim istoznačnicama bez tog „sa-". Rjedja je iranohrvatska iznimka *sabor* podrijetlom iz ranoarijskoga ***sabha*** (= zbor, skup).

f) Zbirni plurali na **-ad** su uglavnom balkanski srbizmi i bolje ih je zamijeniti hrvatskim zbirnim pluralima na ***-je*** ili običnom množinom na **-i, -e** itd.

g) Umanjenice *(deminutivi)* s dočetkom na **-če** su većinom balkanski srbizmi i poželjno ih je zamijeniti izvornim hrvatskim deminutivima na ***-ić, -čić, -čica*** itd.

h) U inim dvojbama ili nejasnom izboru je najbolje primjeniti iduće općenito pravilo: *Načelno je bolji izbor i manja griješka u pravome hrvatskom uporabiti općepoznate kulturne internacionalizme, negoli balkanske srbizme.*

Zbog gustije naseljenosti i prostorne daljine od štokavaca, u nas je razmjerno manje ugrožen nestajajem kajkavski dialekt u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, koji se većinom još održava na kompaktnom području naseljenom pretežno kajkavcima sjeverno od Kupe i zapadno od crte Jasenovac-Čazma-Djurdjevac, gdje je na sjeveru oko gornje Bednje još očuvana i reliktna *Baegnjunska prakajkavica* iz srednjega vijeka. Medju ovim su kajkavcima jedina veća poluštokavska uklopina gradski doseljenici u Zagrebu. Naprotiv zbog rjedje domaće naseljenosti i dugačkog dinarskog kontakta sa štokavcima, pa brojnijih doseljenika, vikendaša i turizma, izim Istre i Kvanera, ostali su dalmatinski čakavci većinom pred izumiranjem, razbijeni na manje obalne i otočne skupine. Zato se izvorna čakavica u nas donekle stabilno i kompaktno održava samo u Istri i na sjevernim otocima u Kvarneru. Južnije diljem Dalmacije dijelom već nestaje zajedno s izvornim riječima pa ubrzano prelazi u ikavsku štakavicu s banalnim književnim izrazima, izim vanjskoga izdvojenog Visa, Hvara i Dugog otoka gdje je uglavom još očuvana u izvornom obliku. Jasan dokaz koliko je javni hrvatski jezik uništen nakon 19. stoljeća jesu naši arhaični dialekti. Upravo oni koji se najoštrije razlikuju od „standardnog" vukopisa, baš su najbliži izvornom starohrvatskom jeziku koji se u nas još rabio do prošlog stoljeća. Niti njih danas po vukopisu školovani novoštokavci iz gradova uglavnom ne razumiju, kao da su to neki drugi strani jezici! Takvi su izvorni starohrvatski govori, najbliži srednjovjekim glagoljičnim tekstovima: *Veyska zayk* na Krku, *Kyrska bešeda* oko Bitoraja, *Brajska bešyda* na Čićariji, *Baegnjunska prakajkavica* sjevernog Zagorja i starinski govori otoka Visa, Hvara, Suska, Cresa, Raba, kao i naši izvorni izbjeglički govori iz južnog Gradišća (Austrija), Devinske Vasi (Slovačka) i talijanske Molise, gdje su još očuvani izvan dosega Vukovog „razvoja".

Kao jezična podloga za buduće stvaranje Jugoslavije je u 19. st. na inicijativu velesrbskog ideologa Vuka Karadžića (SAKAČ 1999, VANČIK 1990, 1996) proglašen tzv. Bečki dogovor o stvaranju zajedničkoga „srpskohrvatskog" jezika na temelju balkanskog vukopisa pravoslavnih Vlaha. Zato je u nas nakon I. svj. rata i stvaranja Jugoslavije, raniji prirodan razvitak hrvatskog jezika grubo presječen i započela je jezična čistka, ustvari ideopolitičko nasilje nad javnim jezikom u Hrvatskoj, eufemistički prozvano „jezičkim razvojem" koji je uglavnom dovršen kroz 70 godina Jugoslavije (VANČIK 1996, LASZLO 1996). Tada su sustavno proglašavane književnim i „finim" govorom uglavnom samo one riječi, izrazi i oblici koji postoje na istoku u srpskom pa je dopuštena i njihova zapadna jekavizirana inačica. Zamalo svi izvorni hrvatski izrazi i tisuće indoiranskih riječi koje su Srbima i dogmatskim vukovcima bile nepoznate i nepodobne,

odreda su tijekom našega stoljeća iz hrvatske javnosti očišćene i ukinute pod lažnom etiketom „fašističkih kovanica“, pa potom zamijenjene „naprednim“ balkanskim srbizmima. Tako su dogmatski vukovci u Jugoslaviji nametnuli svoj novi jezični hibrid bez veze s izvornim hrvatskim, a kulturne posljedice toga su za Hrvate katastrofalne.

Zato je dosad od javnih jezika izvornom hrvatskom do 19.st. ostao razmjerno sličan s oko polovice zajedničkog leksika, još samo naš *gradišćanski* govor u istočnoj Austriji (Burgenland), jer je tamo uglavnom bio izvan nasilnog dosega jugoslavenskih vukovaca, ali se danas i on ubrzano gubi i pritom sve više germanizira. Time je sada za Hrvate nastupio najabsurdniji jezični odnos u Europi: danas je izvornom jeziku Kraljevine Hrvatske ostao daleko najbliži službeni jezik u *Sloveniji*, koji objektivno sadrži 18 - 23% zajedničkih riječi s izvornim hrvatskim iz glagoljičnih testova. On bi se prije smio zvati hrvatskim jezikom negoli Vukov "standard" što je zapravo novi lažnohrvatski plagijat posve različit od izvornog hrvatskog. Ova jezična besmislenost hrvatske današnjice je logična posljedica nasilnog jedinstva u "srpskohrvatskom" jeziku koji su nam prisilno nametnuli dogmatski vukovci. Je li još moguće popraviti sve ove promašaje nasilnih vukovaca? Treba se ugledati na primjere Irske i bivših afroazijskih kolonija, koje su nakon mnogih stoljeća ostvarile ne samo svoju državnost, nego su za razliku od nas, ponovo u javnoj uporabi uzkrsnule i domaće jezike - što dokazuje da je to uvijek moguće ako se doista hoće. Hoće li i obnovljena Hrvatska imati moralne snage da dovrši taj spasonosni zaokret u jezičnoj kulturi? Ili ćemo, unatoč obnove državnosti sada ipak konačno priznati nametnuti nam jezični poraz, prema glasovitoj uzrečici Pavla Štoosa (na izvornom hrvatskom iz 19. st.): *"Vre i svoj jezik zabit Horvati, hote ter drugi narod postati !"*

SAŽETAK *(Summary)*

Pregled srednjovjekih tekstova dokazuje da su **ijekavski štokavci** prije Turaka postojali samo na središnjem Balkanu tj. u Sandjaku, Kosovu, Crnoj Gori i Raškoj. Inače u cijeloj Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, do Turaka nema nijednog teksta na danas raširenoj ijekavskoj štokavici. U Slavoniji, Bosni i zapadnoj Hercegovini su srednjovjeki zapisi većinom na ***ikavskoj šćakavici***, pa u sjevernoj Hrvatskoj uglavnom na ***kajkavici*** (što je naš jedini dialekt uglavnom očuvan na prvotnom prostoru), a južno od Kupe u srednjoj i južnoj Hrvatskoj i zapadnoj Bosni oko Une su svi srednjovjeki tekstovi uglavnom ***čakavski*** i oko Dubrovnika uz južni Jadran do 16. stoljeća većinom na posebnoj ***jekavskoj čakavici***, koja je tek kasnije postupno štokavizirana zbog doselidbe kopnenih Vlaha na južnojadransko primorje. Dakle je u srednjem vijeku, glavni i najrašireniji izvorni govor u sadanjoj Hrvatskoj bila **ČA**kavica, a u Bosni srednjovjeka **ŠĆA**kavica (dosad još uz Unu, Drinu i jugozapadna Bosna). Nakon prodora Turaka, tek od 16. st. se ovaj izvorni razpored dialekata mijenja spram sadanje slike, jer se pod Turcima ijekavski Vlahi preseljuju iz srednjeg Balkana spram zapada. Zato i danas ijekavskom štokavicom na selima u Bosni i Hrvatskoj većinom govore pravoslavci (posrbljeni Vlahi), dok tako govore na selu samo 7% Hrvata-katolika (oko Slunja, Konjica, Stolca i Cavtata). Dakle je ijekavska štokavica prvotno vlaško-balkanski (a ne izvorni hrvatski govor) koji je slavenskog podrijetla: od praslavenskoga ***ČTO*** —> starije ***ŠTO*** —> novije **ŠTA.**

Naprotiv većina Hrvata izvorno na selima (**2 / 3**) sve do danas još govore raznim varijantama ***ikavskih*** dialekata: u kopnenom zaledju većinom ikavsko-štakavski, duž primorja i otoka čakavski, a na zapadu dijelom ikavsko-kajkavski itd. U zabačenim su brdskim selima u Hrvatskoj očuvani i reliktni, dosad zanemareni pradialekti s najviše predslavenskih indoiranskih tragova u arhaičnom riječniku i gramatičkim oblicima: takva je u sjeverozapadnoj Hrvatskoj (Zagorje) *baegnjunska prakajkavica* uz gornju Bednju, *Murlaška besyda* oko Glamoča u Bosni, pa *Brajska besyda* na gorju Ćićarija u sjevernoj Istri, *Kyrska bešeda* uz gorje Bitoraj iznad Vinodola i najarhaičnija *Veyska zayk* iz nutarnjih brdskih sela na Krku. Svi se ovi starohrvatski srednjovjeki dialekti vrlo oštro razlikuju od srbijanskih govora, s kojima imaju samo po 3 - 7% zajedničkih sličnih riječi. To jasno dokazuje da su hrvatski i srbski oduvijek posve različiti i prvotno odvojeni jezici bez zajedničkog podrijetla, a njihova sadanja djelomična sličnost je nastala tek kasnije zbog susjedstva, prvo selitbenim miješanjem nakon turskih provala i potom još najviše zbog prisilne srbizacije hrvatskog u Jugoslaviji. Najviše indoiranskih riječi tj. **18 %** riječnika u Europi sadrži naš pradialekt Veyska zayk sa 48% slavenskih riječi, a ostalo su uglavnom obći indoeuropski i internacionalni izrazi. Najveća koncentracija predslavensko - neromanskih toponima orientalnog indoiranskog podrijetla u nas je očuvana na sjeveru uz gorje Ivanščica-Strahinščica, pa na otoku Krku i Visu, u jugozapadnoj Bosni izmedju Livna i Glamoča, a pojedini slični toponimi su i šire razasuti diljem Hrvatske i Bosne, ali ih uglavnom nema na Balkanu iztočnije od Drine.

Srednjovjeki razvitak ***iranohrvatskih dialekata u okviru ikavske skupine***, počinje od najstarije **bodulske cakavice** na jadranskim otocima (slično ***CA*** postoji takodjer u ranoarijskoj Avesti i Vedama) i potom se dalje razvija u primorsko ***ča*** i kopneno ***šća*** u zaledju po idućem povijestnom slijedu: ***CA*** (otoci-Vede-Avesta) —> ***ČA*** (primorje-Dalmacija) —> ***ŠĆA*** (Bosna + Slavonija). Svi ovi ikavski dialekti uglavnom potječu od indoarijske Crvene Hrvatske iz Azova i južne Ukrajine, gdje je jezik do danas takodjer ostao ikavski. Tek nakon turskih prodora, naknadnim miješanjem s doseljenim novoštokavskim Vlahima još nastaju i mješoviti poluikavsko-štakavski govori u Dalmaciji i Bosni: **ŠĆA + ŠTO = ŠTA.**

VAŽNIJA LITERATURA

BARAC-GRUM V. 1993: Odnosi medju sjevernim kopnenim čakavskim sustavima. Rasprave Zavoda za hrvatski jezik 19: 63 - 80, Zagreb.

BELIĆ A. 1909: Zametki po čakavskim govoram. Izvestija Ruskoi Akademii Nauk 14/ 2:181-266, Moskva - Leningrad.

BERK, C.A. van, 1958: Y a-t-il un substrat čakavien dans le dialecte de Dubrovnik? S'Gravenhage.

BRODNJAK, V. 1991: Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika. Školske novine, 632 str., Zagreb.

BROZOVIĆ, D. 1970: O makarskom primorju kao jednom od središta jezično-historijske i dijalekatske konvergencije. Simpozij o makarskom primorju, p. 381-405, Makarska.

BUDIMIR S., LOVRIĆ A.Ž. 1997: Ikavska šćakavica na Duvanjskom polju (Sarajlije - Kongora). Dokumentarna anketa, P. Nikkal (u tisku), Tomislavgrad - Zagreb.

ĆIRILOV, J. 1990: Srpsko-hrvatski rečnik varijanti / Hrvatsko-srpski rječnik inačica, Beograd.

GRALJUK, B. 1997: Bijela ili Velika Hrvatska. Hrvatski iseljenički zbornik, p. 366 - 378, Hrvatska matica iseljenika, Zagreb.

GREPPIN, J. 1991: Recent survival of the ancient Mesopotamian vocabulary. Jour. Near, East, 50:203 - 207.

GUBERINA P., KRSTIĆ K. 1940: Razlike izmedju hrvatskoga i srpskog književnog jezika, Matica Hrvatska, 218 str., Zagreb.

HAMM, J. 1981: Čakavština Džore Držića. Hrvatski dijalektološki zbornik 5, Zagreb.

HORVAT-MILEKOVIĆ M., LOVRIĆ A.Ž. 1998: Kajkavska ikavica *(Brajska besyda)*, nesudjeni hrvatski standard ? Hrvatski književni list 32: str. 38, Karlovac-Zagreb.

JAGIĆ, V. 1891: Čakavske osobine dubrovačkog dijalekta. Archiv für slawische Philologie 13: 279 - 281, Berlin.

KAŠIĆ, B. 1604: Institutionum linguae Illyricae libri duo (auctore Bartolomaeo Cassio), I - II. Apud Aloysium Zanettum, 189 p., Romae.

KLAIĆ N. 1988: Vinodol od antičkih vremena do knezova krčkih i Vinodolskog zakonika, Posebna izdanja 9, Historijski arhiv Pazin - Rijeka.

KOSTRENČIĆ M. 1949: Vinodolski zakon. Historijski zbornik 2, Zagreb.

KROCH, K. 1996: Crvena Hrvatska u Ukrajini. Ognjište 6: 71 - 78, Karlovac-Zagreb.

KRSTIĆ, K. 1942: Povijesni put hrvatskoga književnog jezika. Hrvatska revija 15 / 8: 412-420, Zagreb.

KUŠAR, M. 1893: Glavne osobine lastovskog narječja. Nastavni vjesnik: 319 - 327.

LASZLO B. 1996: Jezik hrvatski u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Zbornik sažetaka „Hrvatski uspjeh kroz zajedništvo“, dio V: str. 5 - 7, INTERCON Zagreb.

LONČARIĆ, M. et al. 1997: Iz hrvatske starokajkavske baštine. Kaj 30 (5-6): 15 - 124, Kajkavsko spravišče, Zagreb.

LOVRIĆ A.Ž., HORVAT-MILEKOVIĆ M. 1996: *Veyska zayk*. Ognjište 7: 166-174, Zagreb.

LOVRIĆ A.Ž., BUDIMIR S. 1997: Ikavska šćakavica iz gornje Rame (Šćit - Orašac). Dokumentarna anketa, P. Nikkal (u tisku), Zagreb - Tomislavgrad.

LOVRIĆ A.Ž., HORVAT-MILEKOVIĆ M. 1999: Ranohrvatski jezik i njegovi pradialekti. Hrvatsko slovo, V / 194: 12 - 13, Društvo hrvatskih književnika, Zagreb.

LOVRIĆ, A.Ž. 1999: Krivotvorba bosančice i Bašćanske ploče (Baština ranohrvatske književnosti i naš brojevni sustav). Hrvatsko slovo V/ 207: str. 13, Zagreb.

LOVRIĆ, A.Ž. 1999: Ćiril nije izmislio glagoljicu (Glagoljica u predkolumbovoj Americi). Hrvatsko slovo, V / 229: str. 5, Društvo hrvatskih književnika, Zagreb.

LOVRIĆ, A.Ž. 1999: Vedski su Hrvati kasno slavizirani (Zašto stranci izpravljaju naše jugodogmate). Hrvatsko slovo V/231: 12-13, Društvo hrvatskih književnika, Zagreb.

LOVRIĆ A.Ž., BUDIMIR S. 1999: Ikavska šćakavica, starohrvatski govor srednjovjeke Bosne. Ognjište, 10 (u tisku), Karlovac - Zagreb.

MANDIĆ, D. 1990: Hrvati i Srbi, dva stara različita naroda. Matica Hrvatska, 320 p., Zagreb.

MIHANOVIĆ, N. 1971: Jezik na području Poljica. Poljički zbornik 2: 151 - 183, Matica Hrvatska, Zagreb.

MILČETIĆ, I. 1896: Otok Krk i hrvatski kajkavci. Zbornik za narodni život i običaje 1: 232 - 237, Zagreb.

MONIER-WILLIAMS, M.F. 1997: Sanskrit-English dictionary. 14th edit.: 1333 p., M. Banarsidas, New Delhi.

MUŽIĆ, I. 1997: Slaveni, Goti, Hrvati na teritoriju rimske provincije Dalmacije. V. izd., 599 p., Dominović, Zagreb.

OBLAK, V. 1894: Der Dialekt von Lastovo. Archiv für slawische Philologie 14: 426 - 450, Berlin.

OKUKA, M. 1979: O govoru Rame (fonološki i morfološki sistem govora Rame). Doktorska disertacija, Radovi Filozofskog fakulteta Sarajevo 79: 143 - 351.

SAKAČ, S.K. 1999: Slavistika i Hrvati (Hrvati i filološko-etnički pansrbizam). Hrvatsko slovo V/198: str. 5, Društvo hrvatskih književnika, Zagreb.

ŠOJAT, A. 1973: Kajkavski ikavci kraj Sutle. Rasprave Instituta za jezik 2: 37 -44, Zagreb.

ŠTEFANIĆ V. 1970: Cvet od kreposti, Legenda o Troji, Pavlova apokalipsa. Vinodolski zbornik, Glagoljski rukopisi JAZU, II / 268, Zagreb.

TOMAŠIĆ F., LOVRIĆ M. 1997: Arhaična pučka predaja u *„cakajšćini“* brdskih sela na otoku Krku. Čakavska rič 25: 167 - 199, Split.

VANČIK, B. 1990: Otkrića o hrvatskom jeziku. Ognjište 1: 73 - 79, Karlovac - Zagreb.

VANČIK B. 1996: Javnouporabni hrvatski jezik. Ognjište 7: 87-94, Karlovac-Zagreb.

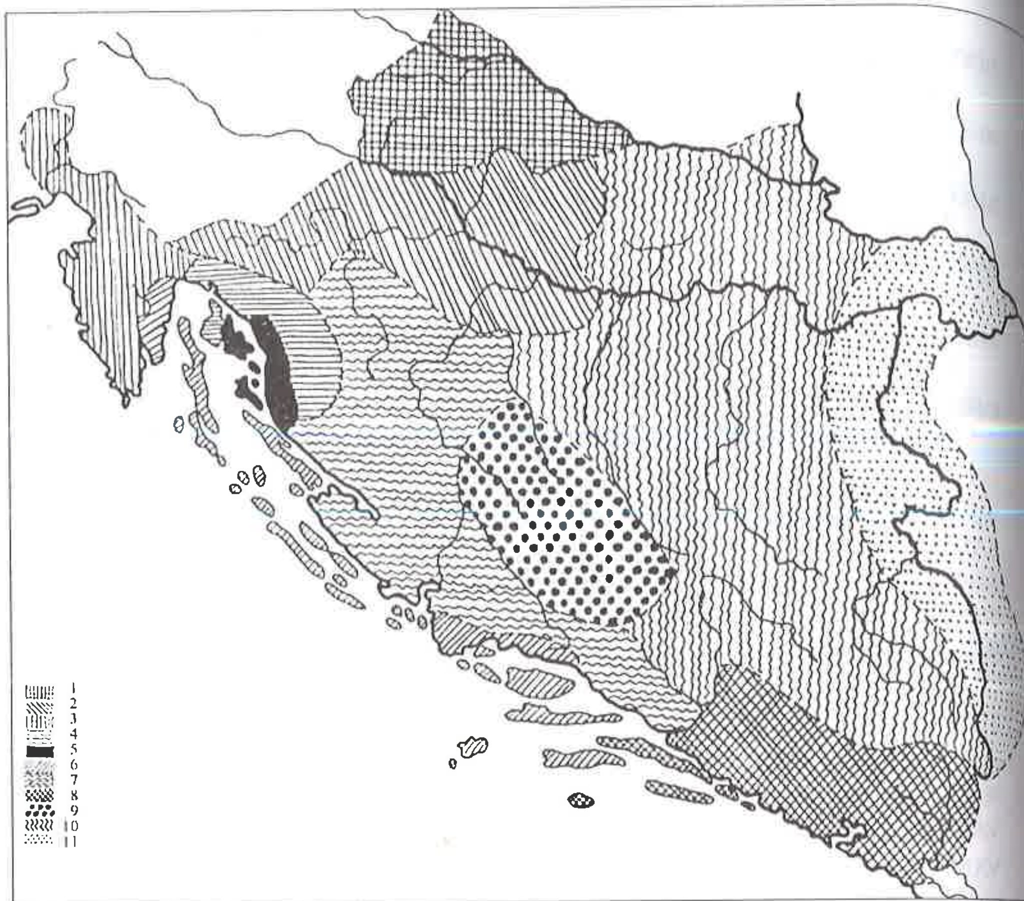
VANČIK, B. 1997: Svi puti vode k čakavštini. Ognjište 8: 204-216, Karlovac - Zagreb.

VANČIK, B. 1998: Hrvatski prajezik zakarpatske Hrvatske. Ognjište 9: 277-286, Karlovac.

VINCE, Z. 1998: Ikavica u hrvatskoj jezičnoj povijesti. Matica Hrvatska, 150 p., Zagreb.

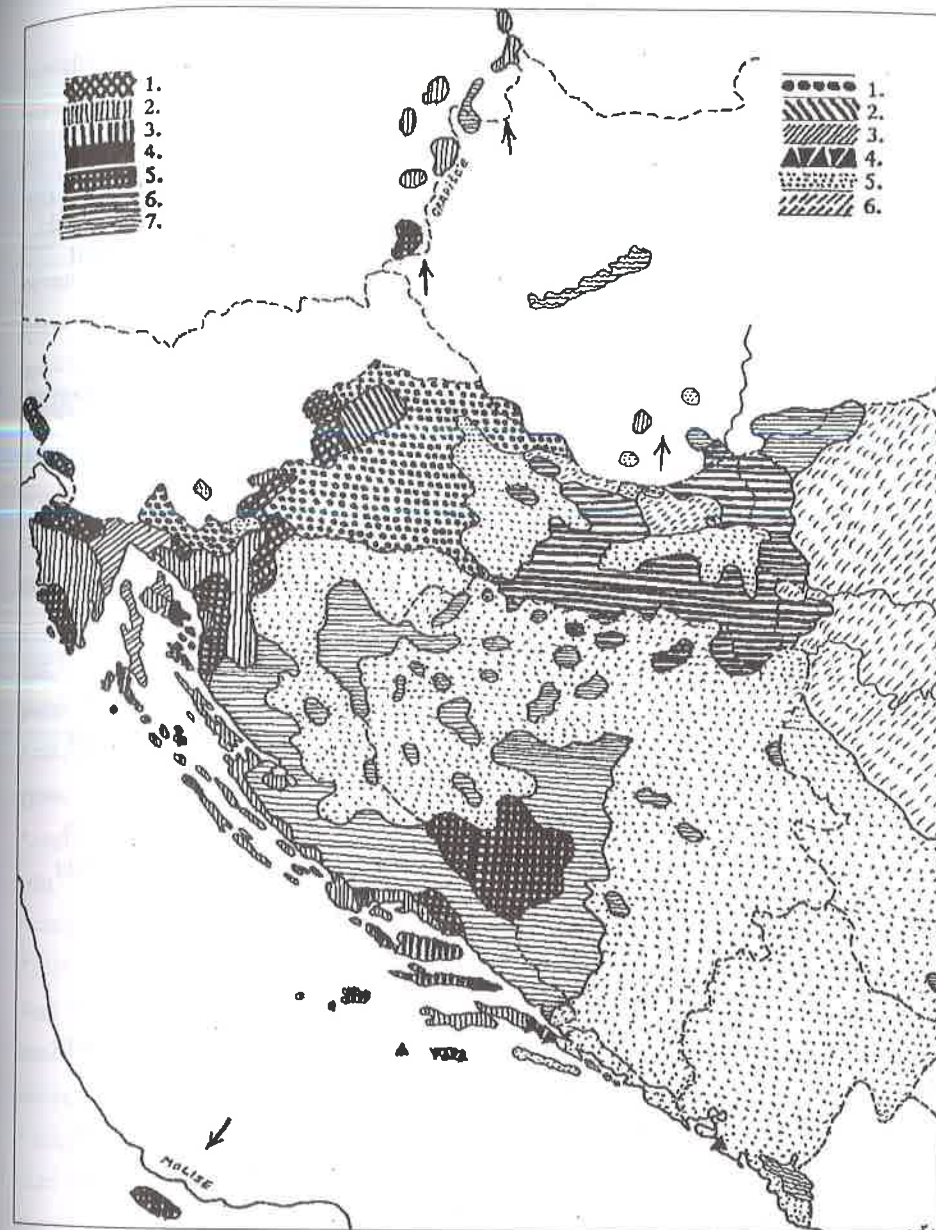
YOŠAMYA, Z. 1997: *Kyrska beše̲da* - sredovječna pračakavica gorskih sela uz Bitoraj i sličnost s vejskim na Krku. Ognjište, 8: 142 - 151, Karlovac - Zagreb.

YOŠAMYA, M. 1999: Ranohrvatski helenizmi i bizantinski standard (pravoslavni bizantizmi našeg vukopisa). Hrvatsko slovo V/203: str. 13, Zagreb.

Srednjovjeki razpored starohrvatskih pradialekata u doba Kraljevine Hrvatske

1. Baegnjunska prakajkavica, 2. Poluikavska kajkavica, 3. Brajska besyda (Istra), 4. Kyrska beševa (primorje), 5. Veyska zayk (Kvarner), 6. Bodulska cakavica (otoci), 7. Poluikavska čakavica, 8. Jekavska čakavica (na jugu), 9. Murlaška besyda (Bosna), 10. Ikavska šćakavica (Bosna), 11. Jekavska šćakavica (uz Drinu).

Današnja razdjelba hrvatskih dialekata na temelju jata (do god. 1990)

Hrvatski ikavski dialekti: 1. Kajkavska ikavica (na zapadu) 2. Čakavska poluikavica (primorje), 3. Ikavska cakavica (otočni boduli), 4. Veyska zayk (cakajšćina), 5. Ikavska šćakavica (zapadnohercegovački), 6. Staroštokavska ikavica (Posavina), 7. Novoštokavska poluikavica (Lika i Bosna).

Ostali neikavski dialekti: 1. Ekavska kajkavica (sjevernohrvatska), 2. Kajkavska iekavica (Zagorje), 3. Ekavska čakavica (Istra), 4. Jekavska čakavica (južno primorje), 5. Novoštokavska jekavica (vlaški vukopis), 6. Novoštokavska ekavica (srbijanska).

Tablica 1.

Mali kyrsko - veyski rječnik ranočakavskih arhaizama

Prvo se navodi **kyrski** oblik, pa u *kurzivu veyski sinonim.* Znakovi: * predslavenski iskon iz prednje Azije; **per.** = ranoperzijski, **mit.** = mitanski, **ved.** = samskrit

* balas / *balaš* = vitak, mršav: perz. **balaš**

bešeda /*bešyd* =govor: per.**besas**, ved.**bheša**

bližiki / *blizikoy* = rodbina, srodnici

* **ča,** česa / *ca, cesa* = što: aves.+ ved. **ca**

čarni /* *tjarna* = crn: per. **taren**

čerišnja /* *ceryšna* = trešnja: mit. **kerasi**

četirasto /*cetyrštotyn* =400: ved.**catursatam**

četire /* *cetyrje* = četvoro: ved. **caturya**

človik, jude / *slovyk, -koy* = čovjek, ljudi

* dašt / *dazd* = kiša: perz. **duzd**

dašnik / *dažnjak* = vodosprema, cisterna

derža /* *darza* = obveza, dug: ved. **darsha**

deržavina / *darzavyna* = vlast, poredak

deržela /* *darzela* = država: per. **darezra**

deržela n / *darzelaan* = državljan, podanik

drugi / *dvoydi* = drugi: per.+ ved.**dvaidhi**

dumbrava /* *darmuun* = šuma: per. **darin**

dvistoti /* *dvištotar* = CC: ved. **dvisatar**

ert /* *arta* = rt, šiljak: per.+mit. **arta**

fuzje / *huzje* = sklizaljke, skije

gorynce / *gorynoj* = gorštaci: per. **gorani**

grabant /* *siguur* = stražar, mit. **sigguru**

* grest / *rešti* = hodati: ved. **hreshati**

griža / *ašten* = stijena, hrid, litica

grubje / *gromuzje* = suhozidi, gromače

harmica / *malta* = mitnica, carina

Hervate /* *Harwatje* = Hrvati: per.**Harauvati**

hitat (isto veyski)= bacati: ved. **hitavat**

hrusta (isto veyski) = kršina, kamenjara

* htjer / *htjera* = kći, kćerka: per. **dohter**

* huya (isto veyski)= bijes: per. **ahya**

inodi (isto veyski) = drugdje

izliznut / *zileznut* = izaći, otići

* kačka / *khaška* = zmija: hetit. **kaška**

* kalac / *khalyć* = lokva, bara: per. **kališ**

* kebar / *khebaar* = kukac: per. **kerbe**

kerv, kervi / *karv, karvy* =krv: ved.**karva**

* Kirci / *Kyrci* = Vinodolci: mitan. **Kirki**

* kozak / *khozaal* = jarac: mit. **kozala**

krelut (isto veyski) = ptičje krilo

lagji /* *lekhya* = lakši: ved. **laghaya**

lašan, lašno /* *alšeta, alšete* = gladan,-no

ledva / *škyna* = ledja, šija

likarija (isto veyski)= ljekarna, apoteka

* malik / *plovan* = župnik: per. **malik**

mel / *melo* = pijesak, prah

Merike / * *Semeraye* = Amerika

Merikan / * *Semeraan* = Amerikanac

mertvi /* *martvyn* = mrtvac: ved. **martavya**

mići (isto veyski) = manji, sitan

navadit (isto veyski)= naučiti, usvojiti

navlasni / *navlašna* = osobit, poseban

neurejen / *neurejna* = neuredan

osavnajst / *ošavnayšet* = 18, osamnaest

ošće / *osce* = još, nadalje

otet, ten / *utet, uten* = htjeti, hoću

otpirat / *odpart* = otvoriti

ozvan / *ziven* = izim, osim

plasa (isto veyski) = stog, plast sijena

postelj / *poštyl, -loy* = krevet, postelja

pozjet /* *yamaat* = požeti žito: ved. **yamati**

prevnuk / *sionuk* = praunuk: per. **hunuk**

primišal (isto veyski) = dvojba, sumnja

pripelat (isto veyski)= dovesti, privesti

prvić / *parvyć* = izravno, neposredno

psost / *vragyna* = psovka, kletva

puc / *putac* = gumb, puce (turski: dugme)

pudar (isto veyski) = poljar

* rič / *rić* = riječ: ved. **ric,** per. **rik**

ričina / *ricyna* = potok, jarak, korito

* samanj / *šamaan* = izložba: ved. **samanj**

selo / * *vasi* = selo: mit. + ved. **vasi**

* senjuda / *šenuda* = višnja: mit. **šennuru**

* shabat (i veyski)= istrošiti: mit. **habilar**

shod / * *stelbi* = stubište, stepenice

shranit / *zihranit* = spremiti, očuvati

skarbet / *škarbit* = brinuti se

* sidet / *šidyt* = sjediti: ved. **sidati**

skari (isto veyski) = škare

skuta (isto veyski) = maslac, putar

službnik (isto veyski)= radnik, djelatnik

stoti /* *štotar* = stoti: ved. **satar**

suproti (isto veyski) = obratno, naopako

svedet /* *zivedet*= svjedočiti: ved. **vede**

šestila / *šestyl, -loy* = javor, klen

šesnajšt / *sesnayšet* = 16, šesnaest

šešto / *sejštotyn)* = 600, šest stotina

škril, škrili / *škryl, -loy* = ploča, -e

škulja / *škuya* = rupa, špilja

šmokva /* *pipa* =smokva, Ficus: ved. **pippal**

ten, teš, te (isto veyski) = ću, ćeš, će

ter / *tar* = i, pa

* tersje / *taršaat* = vinograd: mit. **trši**

teržac / *tarzac* = prodavač, trgovac

tovorit / *karcat* = prevoziti

trejseti /* *traySetar* = XXX: ved. **trisatar**

* treta / *tretja* = III: per.**trita,** ved.**tritya**

trikrat /* *tritrat* = triput: ved. **tritavat**

turan /* *varda* = tvrdjava: per. **varda**

tvarnica / *vyštja* = vještica

ubed / *ubyd, ubidoy* = objed, ručak

ublacilo / *šuyta* = odijelo, odjeća

* udriti / *udryt* = udariti: ved. **udhriti**

uliznut / *vleznut* = ući

varodit / *varoyt* = roditi: per. **varedaiti**

vašćina / *vascyna* = stid, sramota

vavik / *vavyk* = uvijek, vječno

* vijat / *vešt* = znati: ved. **vede**

* vnuk / *vanuk* = unuk: per. **hunuk**

* Vazan / *Wažaan* = Uskrs: per. **Vazma**

zagon / *graya* = obor, stočni tor

zajik / *zayk, zaikoy* = jezik, govor

zdet /* *kalaat* = skinuti: ved. **calati**

zlić (isto vejski) = svući, skinuti

zlotvorac / *šundar* = zločinac: per. **xunder**

zvergnut / *zivargnut* = izbaciti

živina / *zivynaj* = stoka, blago

žuhki / * *zuhak* = gorak: per. **zuhak**

Tablica 2:

Srpski i hrvatski etimološki rječnik indoiranskih književnih arhaizama

Indoiranske književne riječi iz 19. stoljeća u izvornim starim izdanjima Šenoe, Gjalskog, Kumičića i inih pisaca prije Jugoslavije, potom ukinute i zamijenjene novim srbizmima.

Oznake : *(?)* = dvoznačne riječi posve drugog smisla u hrvatskom i srpskom, **int** = novi internacionalizmi, **tur** = turcizmi, **rom** = sredozemni romanizmi, **hel** = helenizmi, **ak** = akadski, **per** = perzijski, **av** = avesta, **ved** = vedski ***samskrit,*** **hrw** = ***hurrwuhé mitanni***
Arhaizmi: * = srednjovjeki i ** = antički arhaizmi, *** = prapovjestni relikti.

Srbohrvatski **/ Hrvatski / STAROHRVATSKI**
(Jugoslavija **/ književni / do 19. stoljeća)**

A.

ajkula / morski pas / **KUČAK (perz.) ****
alarm / panika / **UZBUNA: perz. usbuha ****
ali / no / **MA = avest. ma ****
amo / ovamo / **SIMO: avest. sim ****
andjeo/ andjel / **ANGJEL, vede: angiras ****
andjeoski / andjelski / **ANGJELSKI ***
antilopa/ gazela/ **KOZALA = hrw. kozala ****
apoteka / ljekarna / **VIDARNA (= perz.) ****
apotekar/ ljekarnik/ **VIDAK: aves. vidus ****
apsana/ pritvor/ **HAPSANA: hrw. hupšena****
asura / rogožina / **HASURA: hrw. hasimur****
avarija/ brodolom/**HAVARIJA: perz. havar****

B.

babo (tur.)/ deda / **DJED: perz. djedd ****
bačija/ **katun/ ALAN: akad.+ hrw. alani *****
bajbok / zatvor / **UZE: perz. uzama ****
bašča/vrt/**BOSTAN: per.buštan, vey. bošton****
bes- / bez- / **NE-, ved. + perz. na- *****
bezbjednost/ sigurnost/ **SIGURBA (hrw.)****
bigar (tur)/ kamenac/ **SEDRA: per. sadrah****
bijesan/ **srdit/ HUJAN: hrw.+ per. ahya *****
bivati/ živjeti / **ŽIVITI: avest. žiti *****
bjelica/ pšenica/**ŠENICA: akad.+hrw. šen *****
bjesnilo / bjesnoća / **HUJA: perz. ahya ****
blagodaran/ zahvalan/ **HARAN: av. haurva****
blagodarnost/zahvalnost/**HARNOST (aves.)****
blatija/ blatina/ **KALJUŽA: ved. kalusha*****
boca (? flaša)/ čičak/ **BADALJ: per. badil****
boja (tur.)/ pitura/ **FARBA: hrw. barma****
bojazan/ strah/ **TRTA: akad.+ hrw. trti *****
bojevi / bojevni / **BOJNI: kelt. boje ****
borba /boj (kelt)/ **BITKA, vede: bhittika ****
brdjani / gorštaci / **GORANI: ~~per. gorani~~****
~~*brujati*/ zujiti/~~ **ZUNZATI: perz. zumbor ****
bubice / mušice / **~~HIROVI perz. hirave **~~**
budžak (tur.)/ skrovište/ **IZBA (= perz.)****
bunkeraš/ kaštelan/**DIZDAR: hrw. dešdar*****
bušotina/ iskop/ **ZEMUN: perz. zemuni ****

C.

cirkulisati/ kružiti/ **KOLATI: ved. kolati*****
cjelivati/ ljubiti/ **BUSITI: per. busi ****
cjelivanje/ poljubac / **BUŠIĆ: per. busek ****
crtanje / dizajn (int.)/ **RISANJE: vede *****
crtati/ dezenirati/ **RISATI: ved. drisati *****

Č.

čador (tur)/ čator/ **ŠATOR: hrw. šatura ****
čakšire/ pantale (rom)/ **HLAČE: per.halač ****
čalija (tur)/ trnjak/ **DRAČA: per. dirakha****
čaršav/ lancun / **PLAHTA: hrw. pahatar *****
čas / sat (tur.) / **URA, vede: hora *****
časak / trenutak / **HIP: perz. hip ****
časovit / trenutačni / **HIPNI ***
-če (deminutiv)/ -čić / **- EK: perz. -ek ****
čemer / očaj / **JAD: perz. jad ****
čestar / grmljak / **GUŠTARA: hrw. gištir ****
četvorica/ četvoro/ **ČETVERO: ved.catvare****
čiko / striček / **BARBA = hrw. barba ****
činija / zdjela / **KUPICA: hrw. kupatar ****
čmar/ guznjak/ **ŠUPAK: ak.+ hrw. šura*****
čoban (tur)/ stočar/ **PASTIR: per. vastar ****
čobanica / pastirka / **PASTIRICA ***
čoha (tur)/ platno / **SUKNO: per. sehane *****
čokot (tur)/ loza/ **TRS: ak.+ hrw. trši *****
čorba / supa (int)/ **JUHA: ved. yusha *****

Ć.

ćarlijanje / povjetarac / **LAHOR (perz.) ****
ćaskati/ čavrljati/ **ĆAKULATI: per. tačavul****
ćelija/ pretinac/ **STANICA: ved. sthanika*****
ćopav / kljast / **SAKAT: perz. šakat ****
ćošak (tur.)/ ugao / **KANTUN: av.+ved. kent**
ćuba/ perjanica/**KUKMA: ak.+hrw. kakme*****
ćumez (tur.) / sobičak / **IZBA (perz.) ****

D.

da li / je li / **JEL: avest. yezi ****
dam/ dajem/ **DADEM: aves.+vede: dadat *****
depresija/ potolina/**KOTLINA: per. khotal ****
deran/ fakin (int.)/ **DRIPAC: ved.dripyat*****
deseci / desetci/ **DESETKI, vede: desati ****
dešavanje/dogodjaj/**ZBIVANJE: ved. bhavana**
dojka/ cica/ **SISA: ved.sichu, hrw.sikku*****
dojiti/ cicati/ **SISATI: ak.+hrw. sikkuki ****
drmati/ stresti/ **STEPSTI: ved.+av. tep *****
drobiti/ sitniti / **MRVITI: per. mrvi ****
drug / prijatelj/ **PAJDAŠ: perz. padaš ****
drugačije/ drukčije/ **INAČE: perz. inač ****
dupe / rit / **TUR: akad.+ hrw. tur *****
duplja / šupljina/ **MJEŠINA: per. mišin ****

Dj

džapati/ svaditi/ **KARATI: per. karapan *****
djerdan/ ogrlica/ **NISKA: ved. niska *****
djule (tur)/ tane/ **METAK: per. metha ****

Dž: nepoznat u starohrvatskom !
(sve riječi sa „dž" su barbarizmi)
džilit (tur)/ koplje/ **SULICA: ved. sulika *****
džin (tur.)/ gorostas / **DIV: perz. div ****
džinovski / ogroman / **DIVOVSKI ***
džungla/ prašuma/ **GVOZD: perz. ghozd ****

E.

en'ti!/ asti! / **AŠTIBOGA: hrw. astembaga *****

F.

flaks (nj.)/ povraz/ **TUNJA: perz. tunek ****
flotila / flotica / **NAVJE: per. navya *****
frmentun/ kukuruz/**KURUZA: hrw. kurustu****

G.

gar / čadja / **SAJA: perz. saye ****
gdjekad/ ponekad/ **KATKADA: ved. katha *****
glista / gujavica / **GUJICA: per. guja ****
gojazan / debeo / **TUST: perz. tušt ****
gomila / hrpa / **KUP: perz. kup ****
gora (? brdo)/ šuma/ **GAJ: perz. ghaj ****
gorak / žuk / **ŽUHAK: perz. zuhak ****
goveče/ krava/**GOVEDO: per.+ved. gavedu****
granica (?)/ grab/ **GRABAR: hrw. karhar ****
greben/ hrbat/ **HRIB: ak.+ hrw. hirib *****

grudi / prsa / **NJEDRA: avest. nerang ****
grudni / prsni / **NJEDRENI ***
gundelj / hrušt / **KEBAR: perz. kerbe ****

H.
hadžija/ proštenik/ **KUMEK: hrw. kumeki*****
halabuka/ brujanje/ **ŽAMOR: per. zambor ****
hariken/ orkan/ **ŠIJUN: per.+hrw. siuni *****
heroj/ junak/ **MARJAN: hrw.+av. marya *****
hiljada/ tisuća/ **JEZERAČA: perz. hezare ****
hlap (rak)/ rarog/ **JASTOG: hel. astakos ****
hodočasnik/proštenik/**KUMEK: hrw. kumeki****

I.
ići / gresti / **ITI = avest.+ vede: iti *****
igra-kolo/ ples/ **VRZINA (avest.+ hrw.)*****
igrati/ plesati/ **VRZITI: avest. verezyati ****
inje / mraz / **SOLIKA: vede: solika *****
iskamčiti/ tražiti/ **ISKATI: per. isaiti ****
iva (rus.)/ vrba/ **ŽUKVA: hrw. zugva *****

J.
jahati/ jašiti/ **JEZDITI: av.+hrw. yazdat *****
japaga / jama / **LUKNJA: ved. lokanya *****
jarčevi/ jarci/ **KOZJAKI: hrw. kozala *****
jarad / jarići / **KOZLIĆI ***
jendek / jarak / **POTOK: ved. pattoku *****
jeza/ žmarci / **SRSI: akad.+ hrw. serse *****

K.
kaiš (tur)/ remen / **OPASAČ: ved. opasa *****
kamenica / kamen/ **KAMIK: hurw. kamma ****
kamila/ dromedar/ **DEVA: avest. daeva ****
kapija (tur.)/ porta/ **DVERI: ved. dvara *****
kaplje / kapljice / **KAPI: hrw. kapi *****
kaprica / inat / **HIR: perz. hir ****
kasapin/ mesar/**BIKAR: ak.+hrw. bekkari*****
kasapnica/mesnica/**BIKARNICA: ak. bekkari****
kavez / krletka / **GAJBA: per. gaibe *****
kazati / reći / **VELITI: hrw. vali *****
kazivati/ navoditi / **PRIČATI: av. pričuat****
kijamet (tur.)/ oluja/ **VIHOR: perz. vihir ****
kineski / kinezki / **KITAJSKI ** (Khatay)**
knez/ princ/ **BAN: ak.+ per.+ hrw. bani *****
ko / tko / **KI: perz.+ čak.+ kaj. ki *****
kolač (tur)/ desert / **PITA: ved. pitha *****
komesar / načelnik / **SATNIK (perz.) ****
korist / probitak / **HASNA: perz. hesnia ****
korov / drač / **DRAČA: perz. dirakha ****
kotrljati/ prevrtati/ **VALJATI: ved.valayati**
kotva/sidro (hel)/ **ANKORA: ved. ankura ****
kotur / kolotur / **ČEKRK: ved. cakraka *****
kovitlac/ vijanje/**VIJORENJE: per. vihirden****
kovitlati/ vijoriti/ **VIJATI: ved. vijati*****
kraguj / kobac / **JASTREB: hrw. arsib *****
krivotvor/falsifikat/ **PATVORBA: av. patrya**
krš (kamenje)/ karst / **KRAS: ved. kar ****
kućni / domaći / **HIŽAK: hrw. hišaki ****
kukuruz/ kukuruza/ **KURUZA: hrw. kurustu**
kukuruzov / kukuruzni / **KURUZNI ***
kula (tur)/ utvrda/ **VARDA: perz. varda ****
kurac / pimpek / **KITA: ak.+ hrw. khit *****

L.
laditi/ friškati/ **HLADIT, ved. hladata *****
ladja / brod / **KARAKA, vede: karaka *****
ladjarenje/ brodarstvo/ **NAVIG: per. navi****
ladjariti/ broditi/ **NAVIGATI: per. naviden****
ladjarski/ brodski/ **PLOVNI: ved. plavana*****
ladni/ osojni/ **HLADAN, vede: hladana *****
landrati/ skitati/ **LUTATI: ved. luthati *****
lepinja/ somun / **POGAČA: perz. bagača ****
lija/ lisica/ **ŠELEBA: akad.+ hrw. šelebu *****
ložište/ ognjište / **KOMIN: hrw. kamanu *****

Lj
ljaga/ pjega/ **PIRGA: ak.+ hrw. pirga *****

M.
magarad/ magarci/ **TOVARI: perz. tavar ****
magarence / magarčić / **PULIĆ (perz.) ****
magnovenje / tren / **HIP: perz. hip ****
maj/ 5.mjesec/ **SVIBANJ: ak.+hrw. zivan *****
marama (tur)/ povez/ **RUBAC: per. rupak ****
maramica/ rupčić/ **UBRUS: hrw. hubruš *****
marenda/ zajutrak/ **JUŽINA: av. usahina ****
meci / metci / **METKI: ved. maetha *****
moba/ žetva/ **JAMATVA: ved. yamitva *****
moma / djevojka / **DEKLA: perz. dekel ****
morska baza/ ratna luka/**ARSENAL: ak. aršan**
mrak /tmica / **TAMA: ved.tama, av. tamah*****
mrlja/ pjega/ **PIRGA: akad.+hrw. pirga *****
mrljav/ pjegast/ **PIRGAV: ak.+hrw. pirig*****

N.
nadstojnik / nadglednik / **ŠPAN (perz.) ****
nakrivo / koso / **NAHERO: hrw. nahiri ****
naprijed!/ napad!/ **HURA!: perz. ahuram ****
narandžast/narančast/ **RUMEN: per. ruden*****
nasamariti/ podvaliti/ **VARATI: ved. varata**
nauka / nauk / **ZNANOST: perz. zanisti ****
nebesa / nebo / **NEBA: avest. nabah ****
neblagodaran/ nezahvalan/ **NEHARAN: av.****
nedostajati/ manjkati/**FALITI: per. falidj ****
nedotupav/ glupan/ **BEDAK: perz. bedek ****
nedotupavan / glup / **BEDAST (perz.) ****
nego / no / **NU: perz. nu ****
nizija/ ravnica/ **ZARAVAN: per. zarahavg*****
njakanje/unjkanje/ **REVANJE: ved. ravana****
njakati/ unjkati / **REVATI: ved. ravata *****

O.
obadirati/ mariti/ **FERMATI: per. framana ****
obazriv / pažljiv / **POZORAN: hrw. pazur ****
obezbjedjenje/ osiguranje/**SIGURBA (hrw)****
obojen/ šaren/ **PISAN ak.+hrw. pisanni *****
obor / stočni tor / **KATUN: per. khatun ****
obostrano/medjusobno/**UZAJAMNO: av. uzama**
obznana / objava / **IZJAVA: per. izava ****
odaja/ soba / **KAMARA: ak.+hrw. kamaru*****
odjahati/ odjašiti/ **ODJEZDITI: av. yazdat****
odojče (? krme)/ dojenče/ **BEBEK = perz.****
odskitati/odlutati/ **ODBAZATI: ved. udbasati**
odvažan / hrabar/ **BODAR, vede: bhadra ****
ofucati/ otrcati/**HABATI: ak.+hrw. habilat*****
okean/ ocean (int.)/ **KULAP: hel. kolpos ****
okretanje/ obrtaj/ **VRTNJA: hrw. vartana****
okretati/ obrtati/ **VRTITI: ved. vartti *****
olujan/ vihoran/ **BURNI, vede: bhurni ****
ondašnji/ tadašnji/**TADANJI: ved. tadanim*****
opticaj/ cikulacija/ **KOLANJE ***
opticati/ cirkulirati/ **KOLATI: ved. kolati*****
opustošiti /uništiti/ **HARATI: ved. harati*****
orandžada/orančada/**NARANČADA: vd. naranga**
orslan (tur.) / lav / **LAF: perz. laf ****
osiguranje/zaštita/**SIGURBA: hrw. sigguru*****
ostrvce / otočić / **ŠKOLJIĆ: hel. skopelos****
oštrika/ šilj / **ŠAŠ: akad.+ hrw. šašu *****
otale! / dalje! / **ĆA !: perz. dja! ****
otimačina/ otimanje/**GRABEŽ: ved. grabha****
otudjiti / oduzeti / **LIŠITI: ved. lisati *****
-ovati (glagol)/ -isati / **-ATI: av.+ved. *****
-ovanje (rad)/ -iranje/ **-DBA: hrw. -ba *****

P.
park (int)/ vrt / **PERIVOJ: hel. peribollon****
parlog / korov / **DRAČ: perz. dirakha ****
pasulj/ fažol (rom)/ **GRAH, vede: graha *****
pažnja/pozornost/ **POZOR: ak.+hrw. pazur*****
pećina / špilja / **LUKNJA: ved. lokanya *****

perina / jastuk / TUHICA: hrw. tuhul **
pesnica / pest / ŠAKA, vede: sakha ***
pirat (biz)/ gusar/ ŠUNDAR: per. xunder **
plav (rom.)/ modar/ SINJI: hrw. sinay ***
plaža (int.) / žalo / ŽAL: perz. zar **
plićina/ plitvac/ PLIĆAK: per. pičak *
pobunjenik/ ustanik/ USTAŠA: per. guštah**
podmetanje/podvala/VARANJE: ved. varanya*
podvala/ prijevara/ VARKA, ved. varaka **
podvaliti/podmetnuti/VARATI: ved. varata**
pojata / šupa / IZBA (perz.) **
policaj/ redarstvenik/ POZORNIK (hrw.) ***
pomorandja/naranža/NARANČA: ved. naranga*
posjed / imanje / BIHAĆ: hrw. bihay **
požarište/ zgarište /GARIŠĆE: av. garema **
pravda/ pravo/ PRAVICA: ved. pravicar ***
pravo / ravno / DRITO: avest. drita **
praznik/svetak /BLAGDAN: ved. bhagadana**
prećutno/ šutke/ POTAJNO: per. otajna **
predan / odan / HARNI: avest. haurva ***
predostrožan/oprezan/ POZORAN: hrw. pazur
predručak/ doručak/JUŽINA: av. usahina **
predstava/ predočba/ NAZOR: per. nazar **
presto/ prijestolje/ GATA: perz. gata **
prevara/ prijevara/ VARKA: ved. varaka***
prionuti/ prihvatiti/ LATITI: ved. lati ***
pristan / molo (rom.)/ GAT, ved. ghatta***
proburaziti/probosti/ PROSUKATI: av. suk**
providan/ bistar / JASAN: perz. yasna **
prskati/ štrcati/ ŠIKLJATI: ved. sikayati***
pržen/ frigan/ PIRJAN: ved.+per. birjan ***
pustara/ ledina/ UGAR: ak.+hrw. ugaru ***

R.
ranjenje/jedenje/HASANJE: hrw. hasuvan**
raniti se/ jesti/ HASATI = vede: hasati **
rasjed (tla)/ prolom/ ŠKAR, vede: kar **
rast (drvo)/ hrast/ DUB: hrw. daluba ***
rastaviti/ odvojiti/ LUČITI: ved. lucati***
rastić / hrastić / DUBAC: hrw. daluba **
rastovina / hrastovina / DUBOVINA *
razasuti/ raspršiti/ RAZTEPSTI: ved. tep**
rdjav / loš - zao / HUDI: perz. khudek **
rit (? guzica)/ bara / KALIĆ: perz. kališ **
ritski / barski / KALNI: perz. kališ **
rodjenje / porodjaj / POROD (avest.) **
rogožina/prostirka/HASURA: hrw. hasimur**
rondati/ ružiti/ BUČITI: ved. bukkati ***
rošada (šah)/ rohada/ROKADA: perz. rokh**
rozi / ružičast / ROZA: avest. raozha **
rt (morski)/ rat/ ART: hrw.+ per. arta ***
rudina / plješina / GOLET: per. golleh *
rvatski/ hrvatski/ HORVACKI: hrw. hurwuhé

S.
sahatkula/ javni sat/ URILO: ved. horila ***
sakupljanje/skupljanje/BRANJE: v. bharanya
sanskrt/ sanskrit/ SAMSKIT: ved. samskrita
sanskrtski/ sanskritni/ SAMSKRITNI (vede)
saonice / sanjke / VAZJE: perz. vazi **
sasvim/ posve/ STUBOKOM: avest. stubo **
seoce/ zaselak/ VASI: hrw.+ per.+ ved. ***
simbol (int.) / oznaka / ZNAMEN (perz.) **
sirup / sok / ŠIRA: perz. širi **
sjekira/ sikira / TOPOR: sl.+ per. tapar***
skrozirati/proburaziti/ PROSUKATI: av. suk
skupština/ parlament/ SABOR: av. sabha **
slava / fešta (rom)/ PIR, vede: pir ***
slina/ pljuvačka/ HRAČAK: perz. hrače **
smrča/ omorika/ SMREKA: perz. sarmaka **
snaja / snaha / SNAŠA: ved. snusha ***
sprovodnik/ vodič/ PELJAR: per. peyare **
sramota / stid / SRAM: perz. šeram **
srdjela/ sardina (int)/ SARDELA: het. sarda
srez/ kanton (int)/ KOTAR: perz. kotyar **
srezovi/ kotarevi/ KOTARI: perz. kotyar **

srndać / srnac / SRNJAK: perz. srnek **
srodstvo/ rodbina/ SVOJTA: av. xvaetu **
staja / bunja / ŠTALA: ved. sthala ***
stećci/ stećki/ MEŠETI: per.+hrw. mašeba***
stepenište/ stubište / BALATURA (perz.) **
stidjeti/stiditi se/SE SRAMITI: per. šeram**
stjenjak / grič (vrh) / KUK: perz. kuh **
stub / kolona (int.)/ STUP: ved. stup ***
stvaraoc/stvoritelj/TVORAC: av. tworeštar**
sujeta/ umišljenost/ TAŠTINA: perz. tačti**
sujetan / umišljen / TAŠT: perz. tačti **
supa / bujon (int)/ JUHA, vede: yusha ***

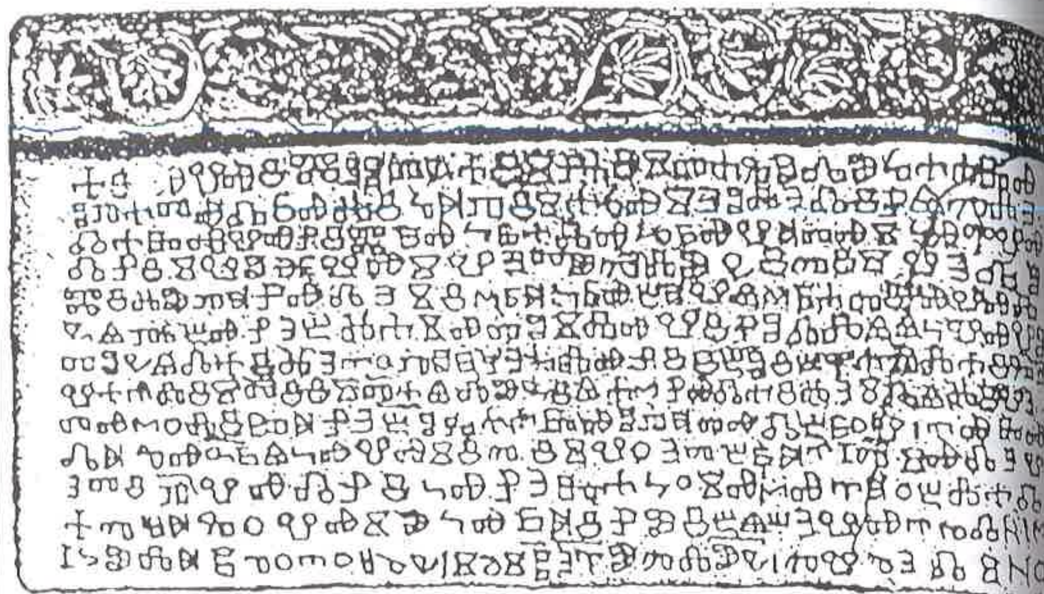
T.
tajanstven/ tajnovit/ POTAJNI: per. otajna**
talasi / valovi / VALI: ved. vali ***
talasni / valovni / VALNI: ved. vala ***
tok / tijek / TEČAJ: per. tekab **
tokom/ tijekom / TEČAJEM: perz. tekab **
trajati/ izdržati/ DURATI: avest. durat ***
trepetljika/ topola/ DRHTUŠA: per. drhtuš**
trganje/ berba/ JEMATVA: ved. yamitva ***
trgnuti (mač)/ suknuti/ ISUKATI: av. isu **
trijem/ veranda/ BALATURA: per. balater**
trogub/trostruk/TROKRATAN: vd. triaratni**
trojka / trojica / TRICA: ved. trica ***
trougao/ trikant/ TROKUT: ved. trikuta ***
tumaranje/skitnja/LUTANJE: ved. luthana***
tumarati / skitati / LUTATI: ved. luthati ***

U.
uapšen/ uhićen/ HAPŠENI: hrw. hupšena **
ubica / ubojica / UMORILAC: ved. mor ***
ubistvo/ ubojstvo/ UMORSTVO: ved. mort**
ucrvljen/ ucrvan / TRULI: ak. tlula ***
ucrvljiti/ strunuti/UCRVATI: ved. carvati***
udes / sudba / KOB (perz.) **
udika (drvo)/ hudika/ KAMIŠ: hrw. kameš**
ugao / kantun / KUT: av. + ved. kuta ***
_um (?)_/ hum/ BREŽULJAK: hrw. baršilki ***
umac / humak / HELMAC: perz. helmek **
uman / pametan / MUDAR: pez. mejudar **
umovi/ humlje/ BREŽULJCI: hrw. baršilki**
uskršnji/ uzkrsni/ VAZMENI: per. vazma **
usov / odron / GRUH: perz. guruh **
uznositi/ slaviti/ ČASTITI: aves. cashit **

V.
vanjkuš / jastuk / TUHICA: hrw. tuhul ***
vasiona / kozmos/ SVEMIR: perz. siphir **
vašar/ pazar / SAJAM, vede: samanj ***
vatra / plamen / OGANJ, vede: agni **
vatreni / ognjeni / ŽARNI: perz. zara **
vedro (?)/ vjedro / ČABAR: hrw. čabra ***
vijoriti/ vijati/ VIHORITI: per. vihirden **
višnja/ visulja/MARASKA: ak.+hrw. marah***
vodopad / buk / SLAP: perz. sulap **
vračanje/ ćaranje/ GATANJE: av. gathani **
vrćenje/ vrtenje/ VRTNJA: hrw. vartana **
vrtača / ponikva / DOLAC: perz. dol **

Z.
zadnjica/ stražnjica/GUZICA: hrw. guza ***
zamak / dvorac / DVOR, vede: dvar ***
zaprega/ seljačka kola/ VOZ: aves. voza **
zatoka / dražica / UVALA: hrw. uwalu **
zavala / dol / DOLINA: perz. dolena **
zemljište / tle / TLO, vede: tala ***
zerdav (rus.)/ sobolovina/ SAMUR (perz.)**
zgrada/ kuća/ HIŽA: per.+ hrw. hišue ***
zrikati (rupu)/ škiljati / GVIRITI (perz.) **

Ž.
žiža / fokus (int)/ ŽARIŠTE: per. zar **

Posebna vejska slova iz Baščanske ploče (lijevo), desno slična slavenska slova

= prasemitski otegnuti dvoglas *ãa* — = obično kraće slavensko *a*
= otegnuto-pjevajući dvoglas *ẽe* — = obično kraće slavensko *e*
= preglašeni vejski vokal *y (ü)* — = obično jasno slavensko *u*
= otegnuti vejski dvoglas *uõ (ö)* — = obično kraće slavensko *o*
= vejski meki poluglas *ae (ä)* — = mukli slavenski poluglas
= vejski meki suglasnik *tj* — = obično jasno slavensko *t*
= dvojni meki poluvokal *w (vu)* — = obično jasno slavensko *v*

Baščanska ploča iz Jurandvora na otoku Krku - glagoljični čakavski tekst na pradialektu Veyska zayk oko god. 1100

Dr. sci. Stjepan MURGIĆ (Buje), dr. sci. Mladen RAC i dr. sci. Andrija-Željko LOVRIĆ (Zagreb)

Poredba predslavenskih pradialekata u Hrvatskoj: *Ćiribirci* u Istri i *Veyane* na Krku

Comparison of Pre-Slavic tongues in Croatia: Ćiribirci in Istra and Veyane in Krk

UVOD

Zbog dogmatizma slavista da svi Hrvati bezuvjetno moraju biti Slaveni, u nas su većinom zanemareni stari pučki govori, koji se ne uklapaju u nametnuti "srpskohrvatski" jezik po Vuku Karadžiću. Izim već poznate *Baegnjunske prakajkavice* u sjevernom Zagorju, ovakvi ideopolitički nepodobni dialekti u Jugoslaviji se većinom nisu proučavali i prepušteni su nestanku i zaboravu, da izumru neproučeni. Tek nedavno su u novoj Hrvatskoj počela poredbena istraživanja i sustavno popisivanje ostalih arhaičnih dialekata srednjovjekog podrijetla: ***Brajska besyda*** (kajkavska ikavica) na središnjoj Ćićariji i pračakavska ***Kyrska bešeda*** gorskih sela uz Bitoraj (YOŠAMYA 1997, MILEKOVIĆ i LOVRIĆ 1998). U nutarnjim brdskim selima *Batomaal* i ***Šuraye*** na otoku Krku nedavno je nadjen i podrobno popisan još stariji ranohrvatski pradialekt ***Veyska zayk*** antičkog predslavenskog podrijetla (LOVRIĆ i MILEKOVIĆ 1996, TOMAŠIĆ 1997, YOŠAMYA 1997, TOMAŠIĆ i LOVRIĆ 1997). Taj ključni nalaz i poredbe veyskog pradialekta otvaraju uz ranohrvatski jezični korpus posvema nove i logične veze spram drugih prastarih predslavenskih govora u Hrvatskoj, medju kojima je za nas najbitnija ***"Ćiribirska beseda"*** ili ***Rumeri kuvinta*** (vlastiti naziv) u istočnoj Istri. Uz spomenutu starohrvatsku skupinu srednjovjekih poluslavenskih dialekata *(baegnjunski, brajski, kirski* i ini slični), ovime se sada nužno nameće druga još starija, predslavenska grupa ranohrvatskih pradialekata antičkog podrijetla: ***Veyska zayk*** na Krku, *Rumeri kuvinta* u Istri i slična nedavno izumrla, slabo proučena *Murlaška besida* kojom je ranije govorio dio zapadnih katoličkih "Vlaha" iz jugozapadne Bosne oko Glamoča.

1. Slavistički nazori o istarskim Ćiribircima

Rumeri kuvinta (stari domaći naziv govora) ili "Ćiribirska beseda" kako ju zovu u Istri okolni čakavci, dosad se još govori u nekoliko sela sjeveroistočne Istre, izmedju rijeke Raše i slovenske granice. Kao većinski lokalni govor očuvana je u selu Šušnjevica i susjednom zaselku Nova vas na sjeveroistoku Čepić polja, a najbolje u gorskom selu Žejane pod vrhom Šija na sjeveroistoku Ćićarije, dok u ostalim susjednim selima izumire i njome tu govori kod kuće tek poneka obitelj u okruženju čakavske većine. Njegovi nositelji su doselili u Istru kao tzv. **Ćiribirci** (ili ***Rumeri***) s istoka pred turskim provalama u 15. st., što je vidljivo iz popisa starih istarskih urbara (PELOZA 1981, MARGETIĆ 1993), pa se npr. u Žejanama po prvi puta spominju oko god. 1480. Izim popularnih članaka, o njihovom su govoru pobliže u nas pisali npr. BERTOŠA (1966), LEGAC (1983), MILIČEVIĆ (1996) i najviše KOVAČEC (1963, 1968, 1984, 1992, 1993, 1995, 1998 itd.), a od stranih najviše Rumunji (npr. FLORA 1962, VLADUTIU 1987) i o njihovim pučkim pjesmama najviše DELORKO (1960) i GRGURIĆ (1996).

Blizu polovice njihova domaćeg rječnika su romanizmi, a zbog značajnog romanskog udjela u leksiku i gramatici taj se osobit govor (kao i vejski na Krku) nije mogao uklopiti u "srpskohrvatski" jezični okvir. Ipak je ovaj ćiribirski govor dosta različit i od susjednoga talijanskog, pa je krajem 19. stoljeća pridodan kao romanski vlaški govor razmjerno najbliži rumunjskom, što su od 1918. većinom prihvatili i naši slavisti u Jugoslaviji. Zato su oni nakon I. svj. rata u Istri proglašeni rumunjskom manjinom pa je u selu Šušnjevica postavljen i rumunjski učitelj A. Glavina. Zbog položaja na glavnoj cesti istočne Istre tu je bio jaki talijanski utjecaj, pa je zato domaći govor u Šušnjevici danas jako izmjenjen pod utjecajem talijanskog i rumunjskog. Naprotiv je taj izvorni govor bolje očuvan sjevernije, u zabačenom gorskom selu Žejane, gdje njime još dosad stalno ili barem povremeno govori do 160 ljudi (nakon II. svj. rata takvih je bilo oko 700). U Šušnjevici danas slično govori oko 70 ljudi (nakon II. svj. rata do 400). Do god. 1900. tako je govorilo u istočnoj Istri ukupno 1.311 romanskih Vlaha (VRAM 1903, ŽUPANIČ 1925), pa je kroz 20. stoljeće broj govornika šesterostruko umanjen do sadanjih 230, tako da je ovaj naš prastari dialekt već pred izumiranjem.

Za vrijeme Jugoslavije se uglavnom smatralo da su ovi romanski Vlahi u Istri podrijetlom iz Rumunjske, a rumunjski su iztraživači predpostavili da su u srednjem vijeku vjerojatno doselili iz Banata (FLORA 1962, VLADUTIU 1987). U njihovo rumunjsko podrijetlo počelo se u nas donekle sumnjati u novije vrijeme, jer izim osobitog jezika ne pokazuju drugih bitnih etnografskih razlika spram okolnih istarskih čakavaca (RADAUŠ-RIBARIĆ 1964, MILIČEVIĆ 1996). Medjutim, umjesto ranijeg rumunjskog nacionalizma, sada je spram tih romanskih "Vlaha" opet nastupio naš domaći sveslavenski dogmatizam, koji je zbog ideopolitičkog pristupa i uvriježenih vukovskih predrasuda, podjednak ako ne još gorji od balkansko-rumunjskog pristupa, tj. obadva su ustvari daleko od objektivne znanstvene stvarnosti. Sve se njihove poredbe uglavnom vrte u zatvorenom balkanskom krugu jugoistočne Europe i današnjih jezika, jer okolna šira područja i starije jezike ne uvažavaju, ili pak ideološki za nešto drugo niti ne žele znati. Nadasve je znakovito kako ovi dogmatski slavisti taktički zaobilaze i prešućuju već poznate antropološke analize o Ćićima (VRAM 1903, ŽUPANIČ 1925 itd.), jer ove ne potvrdjuju niti rumunjsku, ali ni slavensku pripadnost Ćiribiraca.

2. Znanstvene osobitosti i poredbene sličnosti Ćiribiraca

Istarski Rumeri ili Ćiribirci biofizički uglavom pripadaju našemu *dinarskom antropotipu* vitkog rasta, straga plosnate lubanje, smedje kose i očiju (VRAM 1903, ŽUPANIČ 1925), što smo jasno potvrdili i našim terenskim uvidom. Dinarski antropotip izrazito prevladava s preko 80% u gorskim Žejanama, dok je on tek relativna većina oko polovice u Šušnjevici, gdje je još obilno nazočan staromediteranski tip koji je tu logično očekivati zbog stare cestovne povezanosti ovog nizinskog sela s ostalom Istrom. Dinarski antropotip inače prevladava diljem našega Dinarskog krasa, od Istre i Bele Krajine kroz Hrvatsku i Bosnu do Sandjaka i Boke Kotorske. U ostaloj je Europi rijedak ili izostaje, pa tako i medju inim Slavenima kao i Rumunjima, što ustvari znači da Ćiribirci (Rumeri) imaju zajedničko biogenetsko podrijetlo s Hrvatima (i Bošnjacima), ali iskonski nemaju bliže tjelesne veze s ostalim Slavenima, a niti s Rumunjima. Naprotiv taj isti naš dinarski antropotip izrazito i obilno prevladava istočnije izvan Europe nadasve u Kurda i Armenaca, a nešto manje još u Iranaca i Afganistanaca. Biogenetski antropotip je strogo nasljedan bez obzira na izmjene jezika i ostale etnokulture pa dokazuje stvarno iskonsko podrijetlo unatoč kasnijih promjena kulturne nadgradnje.

Ovakav dominantni dinarski antropotip tih Ćiribiraca se posvema poklapa i s njihovom velikom etnografskom sličnosti spram ostalih okolnih Hrvata (RADAUŠ-RIBARIĆ 1964, MILIČEVIĆ 1996), s kojima su uglavnom podjednaki glede folklora, glazbe, nošnje, pučke predaje itd. Prema tome, unatoč njihova današnjeg osobitog govora, istarski su Ćiribirci antropološki i etnokulturno bliski hrvatskom pučanstvu, pa ostaje zagonetnim tek podrijetlo i postanak njihova posebnog govora. Spram okolnog pučanstva u Istri, Ćiribirci se za laike najviše izdvajaju svojim osobitim poluromanskim govorom, bitno različitim od današnjih Hrvata, ali i od Talijana. Govor nizinske Šušnjevice u današnjem rječniku sadrži blizu polovice romanizama, oko trećine su hrvatske (uglavnom čakavske) riječi, a ostalo tehnički internacionalizmi itd. Bolje očuvani domaći govor u Žejanama ima do 2/5 hrvatskih riječi (uključivo 1/4 čakavskih i 1/5 kajkavskih), pa 1/3 romanizama i mali udjel novih internacionalizama. Znakovito je da su nam u Žejanama (Kulturno društvo) gdje je ćiribirski govor najbolje očuvan, izvorni Ćiribirci jasno izjavili da većinom nisu razumjeli posjetitelje iz Rumunjske, s kojima su morali razgovarati na drugim jezicima (hrvatski, njemački). Naprotiv jače romanizirani govor Šušnjevice više podsjeća na rumunjski, što je dijelom izmjenjen zbog ranijeg talijanskog utjecaja i novijih rumunjskih učitelja u tom selu. Ovdje su po vlastitoj izjavi bolje razumjeli rumunjske goste, iako je tu ćiribirski manje očuvan ali je bila jača novija romanizacija.

Poluromanski govor Žejana u širemu sredozemnom kontekstu, najviše nas podsjeća na arhaični i izolirani **romanski jezik otoka Korzike** antičkog podrijetla, koji je još slabo poznat zbog izostanka standardizacije i bez posebnih etnokulturnih ustanova pod dominantnom vlašću Francuske. Tek potom je značajna sličnost žejanskoga govora s romanskim dialektom otoka Sardinije i osobito Šušnjevice s rumunjskim jezikom. Od brojnih su uzporednica u ćiribirskom i u korzičkom znakovite muške imenice s dočetkom na ***-u***, a niz domaćih korzičkih naziva posve su bliski našima: *pivana* (svirala - frula), *tamburru* (tambura), *moresca* (ratni ples), *stantaru* (nadgrobni stećki), *canapu* (konop),

vezagjovica (podvezica - vrpca), *listincu* (lišće), *lippica* (lipa), *cucuruzzu* (kukuruz), *luccica* (luk), *puzzica* (puzavica - bršljan), *persunaccu* (peršun), *radicju* (salata radič), dok im je višetonska glazba vrlo bliska našoj istarskoj ljestvici. Stoga bi slično kao spram rumunjskog, trebalo na jednak način jezično i etnokulturno pobliže proučiti još i ove korzičko - ćiribirske usporednice izmedju naše Istre i Korzike.

Izim talijanskoga i rumunjskog, ćiribirska beseda dosad nije pobliže uzporedjivana niti sa starijim izumrlim jezicima iz prapovijesti. Medju ovima je kao iskonska podloga za brojne ćiribirske romanizme svakako najvažniji antički latinski jezik, preko kojega je naš rumerski govor naslijedio značajne sličnosti s romanskim jezicima oko Sredozemlja. Medjutim, time još nisu izcrpljene veze s ranijim jezicima, jer je takodjer prilično uočljiva i znakovita sličnost današnjeg ćiribirskog (posebice starijega žejanskog govora) i čak njihovih prezimena s huritskim prajezikom iz Starog istoka u prapovijesnom Kurdistanu. Povrh toga, huritski kosturi većinom pripadaju našemu dinarskom antropotipu, a oni su svoj jezik sami nazivali **hurrwuhé** i svoj narod **Hurrwuhi** (klinopisi iz Amarne), huritske su imenice većinom svršavale na ***-u***, a njihova imena uglavnom na ***-ul, -al, -il:*** npr. ranohuritski vladari *(bani) Dahišatil, Tišatal, Arwatal, Kikuli* itd. Povrh toga, jedno od zapisanih huritskih plemena doslovce se nazivalo **Kiribirul**, što vrlo znakovito nalikuje na današnji naš etnonim *"Ćiribirci"*. Sve te brojne i još ine uzporednice izmedju naših današnjih Ćiribiraca i prapovijesnih huritskih Kiribirula, najvjerojatnije nisu slučajne i tu postaju neizbježna dalja i podrobnija poredbena proučavanja moguće sveze Hurita i naših Rumera. Zbog spomenutih sličnosti s korzičkim i huritskim jezikom je takodjer moguće antičko podrijetlo i puno veća starost našega ćiribirskog od kasnijega rumunjskog jezika.

3. *Murlâška besyda,* srednjovjeki pradialekt Bosne

Murlâška besyda je prva praikavica zapadne Bosne, koja se je tu oblikovala od početka srednjega vijeka, vjerojatno još u rano doba Kraljevine Hrvatske za vrijeme Trpimirovića. To je vrlo arhaičan poluslavenski pradialekt ranohrvatskog podrijetla, kojim su još do 19. st. govorili malobrojni katolici i možda dio muslimana u nekim zabačenim selima oko Glamoča i južnije do Livna. U doba Austrougarske je ovdje bilo do 1.800 govornika tog pradialekta. Sada tu više nema stalnih govornika, jer su zadnja pripadna sela u BiH uništena nedavnim ratom, a kao nepodoban predslavenski govor je u vukovskoj Jugoslaviji ostao posve zanemaren i neproučen. Zato je danas slabo poznata Murlaška besyda već pri kraju izumiranja, pa su od nje preostali samo još malobrojni zapisi na stećkima i čudnovat arhaični mjestopis *(toponimi),* koji je dosad najbolje očuvan oko gorja Staretina izmedju Glamoča i Livna: npr. imena potoka ***Ayvatat, Čamašir, Suturba,*** pa vrhovi ***Bleynatorna, Sevendut, Brona, Zugwa, Mitra*** i gorska sedla ***Ozirna, Drul, Yunč, Yenit*** itd. Znakovito je da ovima slični predslavenski arhaizmi postoje i u prastarom veyskom nazivlju na Krku, kao *zugwa* (vrba), *surba* (žalfija), *syrbe* (klanac), *mitrat* (krunidba) i slični. Ovi i ini slični nazivi su očito neslavenski tj. indoarijskog ili ranogermanskog izkona i možda pripadaju predslavenskom nazivlju doseljenih Iranohrvata ili Ilira. Daljom slavizacijom se je potom u srednjem vijeku od njega bar dijelom razvila stara ikavska šćakavica u tekstovima na bosančici i konačno nakon Turaka, miješanjem s

doseljenim jekavskim novoštokavcima, tu nastaje mladja mješovita poluikavska štakavica u Bosni do dalmatinske Zagore.

Koliko se dosad može razabrati iz malobrojnih ranijih zapisa, pa još očuvanih toponima i dva provizorna uvida prije nedavnog rata u BiH, glavne bi osobitosti toga pradialekta bile slijedeće. ***Murlâška besyda*** je po jezičnim značajkama bila približno izmedju današnje stare ikavske šćakavice u BiH i našega najstarijeg pradialekta ***Veyska zayk*** na otoku Krku. Po obliku jata je bila ikavska, ali se je jat dijelom izgovarao kao muklo-preglašeno ***y*** bliže njemačkom **ü**. Upitno-odnosna zamjenica je uglavnom glasila *šća,* dok su ju starci dijelom izgovarali i kao ***sca.*** Slično veyskom pradialektu na Krku i ćiribirskom (rumerski) u Istri, ovaj je pred imenicama većinom imao gramatički član. Sadržavao je stare predslavenske glasove ***w, y*** i više dvoglasa i poluglasa, a južnoslavenske asimilacije, sibilarizacija i jotiranje u tom pradialektu izgleda nisu ni postojali pa je on bio izrazito **korijenski.** Naglasni je sustav bio arhaičan s akcentima uglavnom na predzadnjem slogu, dok prijenos na proklitiku nije postojao. Po svom rječniku je to bio poluslavenski govor blizak indoiranskim i ranogermanskim jezicima, s mnoštvom ranohrvatskih arhaizama i obiljem romanizama. Ostale potankosti njegova rječnika, gramatike, sklonidbe i sintakse su većinom ostale neistražene. Nažalost je danas već prekasno za dalje proučavanje toga čudnovatog prastarog govora koji je najvjerojatnije izumro, jer su posljednji preostali starci koji bi ga bar dijelom poznavali ili rabili tek povremeno unutar obitelji, dosad u BiH protjerani i uništeni pri srbskim osvajanjima u nedavnom ratu.

4. Uzporednice pradialekata *Rumeri kuvinta* *i Veyska zayk*

Po još očuvanoj živoj predaji u Žejanama, ovdašnji su se Ćiribirci doselili u srednjem vijeku iz okolice grada Senja. Potvrda toga su ne samo sličnost ćiribirskoga s vejskim pradijalektom na susjednom Krku, nego takodjer i niz dosad očuvanih arhaičnih toponima duž kopnene obale Klenovica - Stinica pod Velebitom (još poznatih kvarnerskim ribarima), koji se oštro razlikuju od današnjeg štokavskog govora novijih doseljenika na tom području nakon Turaka. Najlogičnija je objasnidba da su ti stari neštokavski toponimi duž sjeverne velebitske obale preostali iz ćiribirskog govora nakon njihove odselidbe u Istru. Po još ranijim naznakama (MILIČEVIĆ 1996), pretci tih velebitskih "Vlaha" tj. Ćiribiraca živjeli su usred srednjovjeke Kraljevine Hrvatske uz rijeku Cetinu u Dalmaciji, odakle su se postupno preselili na sjeverozapad. U tom cetinskom području su se pretci Ćiribiraca u srednjem vijeku izravno nadovezivali na sličan pradialekt *Murlaška besida* iz jugozapadne Bosne.

Rumeri kuvinta u Istri i *Veyska zayk* na Krku pokazuju više značajnih jezičnih uzporednica, kojima se oni oštro razdvajaju od štokavskog vukopisa. Izim brojnih zajedničkih arhaizama u rječniku (što će biti predmetom kasnijih studija), postoji i više gramatičkih sličnosti. To su jedini naši pradialekti u kojima su u čestoj uporabi još dobro očuvani gramatički članovi pred imenicama. Takodjer je značajna i njihova sličnost glede pojednostavljenih imenskih rodova, pa je ćiribirski dvorodni dialekt (izvorno bez srednjeg roda), dok je u tomu ekstremniji veyski čak jednorodan pa tu muški i srednji rod postoje samo u jednini za živa bića, dok u svim pluralima i u jednini za nežive stvari postoje samo

veyski oblici ženskog roda. Pridjevski superlativi su različiti od južnoslavenskih: u ćiribirskom je pred superlativom ***pajne,*** a u vejskom predmetak ***sion-***. Sličnost je i u nekim glagolskim oblicima, čime se od slavenskih jezika jasno odvaja veyski, koji je izvorno bez trajnog i učestalog aspekta, bez aorista i pluskvamperfekta, ali sadrži posebne orientalne oblike *optativa i necesativa* iz Starog istoka, nepoznate u slavenskima i u većini europskih jezika.

U njima izostaju južnoslavenski glasovi *dj, dž i nj,* a zajednički su im posebni glasovi ***kh*** na početku riječi, umekšano ***tj,*** pa obilje dvoglasa: vejski ***uo, oa, aa, uu*** i ćiribirski ***ua, oa,*** poluglas ***ë*** itd. Bliske su i muške imenice koje u rumerskom većinom završavaju na ***-u,*** a u vejskome su često na ***-ul, -un, -ur*** itd. U ćiribirskom su obično *l* i *n* zamijenjeni sa ***"r",*** koje je tu puno češće nego u drugim našim govorima. Veće su razlike u naglasku, koji je u veyskom većinom na kraju riječi, dok u rumerskom izostaje dugi akut (tilda). Obadva ta naša pradialekta su danas poluslavenska tj. vejski u riječniku sadrži 48% slavenskih riječi (većinom čakavskih), a ćiribirski oko 2/5 slavizama. Izim sličnog naziva, domaći pučki govor *Veyska zayk* u krčkih gorštaka nema skoro nikakve sličnosti s ranijim romanskim govorom *Vegliotto* iz grada Krka i oni su odvojenog podrijetla, jer su gramatički vrlo različiti, a vejski sadrži tek 11% zajedničkih romanizama u leksiku. Ostale su značajne osobitosti arhaičnog govora *Veyska zayk* bile već prije razradjene (LOVRIĆ i MILEKOVIĆ 1996, YOŠAMYA 1997, TOMAŠIĆ 1997) pa se ovdje ne će ponavljati.

Takodjer su nadasve znakovite upravo drastične razlike tih naših najstarijih pradijalekata spram srbijanskog jezika: veyski ima jedva 3% sličnih zajedničkih riječi spram Srba (ali sve s drugim naglasom), a u ćiribirskom je tek desetak posto sličnog leksika (uz podjednake naglaske). Zato su ovi pradialekti za naše gradjane, školovane na "srpskohrvatskom" vukopisu posvema nerazuljivi kao neki drugi strani jezici. To jasno potvrdjuje da veyski i ćiribirski pradijalekt nikada nisu ni bili dijelom nekakvoga zajedničkog "srpskohrvatskog" jezika. Ovi i slični arhaični govori u Hrvatskoj dovode u ozbiljnu sumnju ikakvo ranije postojanje navodnog ranijeg južnoslavenskog jezika, koji je uglavnom izmišljen u Jugoslaviji po Vuku Karadžiću kao naknadno opravdanje za njihov "srpskohrvatski" vukopis. Tada je izvršeno umjetno približavanje hrvatskoga prema srbijanskom, uz nasilno ukidanje ranijih hrvatskih osobitosti.

5. Moguće podrijetlo Ćiribiraca u Istri i Vejana na Krku

U domaćoj pučkoj predaji istarskih Ćiribiraca njihovo je ranije podrijetlo prije Senja i Dalmacije krajnje nejasno, pa o tome danas više nemaju očuvanih izravnih naznaka. Mogući su mutni pokazatelji u njihovim pričama o nekakvom "istočnom" dolasku, a neke njihove bugarštice npr. "Golubice bela" (GRGURIĆ 1996) pjevaju i o Crnome moru *(Negra mure)*. Ove maglovite naznake uz sličnost ranijeg imena *Rumeri,* uporabili su rumunjski jezikoslovci i etnografi (FLORA 1960, VLADUTIU 1987, L. Moraria itd.), da bi iz toga izveli navodno podrijetlo istarskih Ćiribiraca iz Rumunjske, koja u srednjemu vijeku još nije ni postojala s tim imenom (tek od 1918). Domaći naziv "Rumeri" u Ćiribiraca ustvari označuje općenito romanske govornike iz šireg Sredozemlja tj. *Latine* ili Romane bilo gdje u južnoj Europi. Nejasna rumerska predaja može značiti šira područja okolo Crnog mora, a jedva Rumunjsku koja u srednjem vijeku još nije dosezala blizu mora kao danas, jer je primorsku Dobrudju držao Bizant i druge države.

Naprotiv se ove veze Ćiribiraca s Crnim morem na istoku znatno mijenjaju poredbom njihove predaje s mnogostruko bogatijim povijesnim sjećanjima iz desetak krčkih legenda *"Veyske Povede",* koje epski opisuju prapovijest Kvarnera od stvaranja svijeta pa sve do 15. st., a obsegom i stilom su slične nordijskim Sagama ili starogrčkoj Ilijadi i Odiseji (YOŠAMYA 1976, LOVRIĆ i MILEKOVIĆ 1996, TOMAŠIĆ i LOVRIĆ 1997). Medju njima dolazak iz Crnoga mora pobliže prikazuje na veyskom kao pomorski putopis **"Legenda o pomorskim Mitanima i zlatnim ovcama"**, iz koje ovdje dajemo skraćeni štokavski izvod početnog dijela o doselidbi :

Poveda od Mataneh navakyrah tar žloatneh yanaac **(Legenda o pomorskim Mitanima i zlatnim ovcama)**: Pradavni pomorci Matani *ziune Tjarnemori* (iz Crnog mora) preplovili su *Meypont, Garske muori tar Velemori* (Mramorno i Egejsko more i Sredozemlje). Kada su doplovili do otoka Krka na Jadranu *(skopaal Khark vaune Sinjemori),* našli su tu stada zlatnih ovaca na zelenim livadama. Njihov *marjakyr* (admiral) odluči da se tu nasele i osnuju grad Korintiju *(Uri-Kuoryta),* koji su naši navakiri izgradili izmedju Vrbnika i Baške na ***Artu Sokuol*** gdje je još i sada slabo proučena, najveća gradina na našim otocima (MALINAR u ovom zborniku). Po predaji su ti pomorci donijeli i **Veyska zayk** pa se po njima na jugoistočnom Krku zove niz toponima: otočić *Mataan,* uvala *Matanova,* rt *Artamatan,* vrh *Varmatan,* gradina *Matanistan,* gradska obala *Matani* u Krku itd.

Kasnije preselidbe pučanstva pred turskim provalama na susjednom velebitskom primorju ukratko spominje na Krku druga takva **"Legenda o Kišnom duhu i zazivu kiše"** *(Poveda od Hayebaja tar* ***mantra*** *od dazdja).* Ona opisuje prastari animistički ritual prizivanja kiše pri ljetnoj suši, koji može biti učinkovit jedino kada se pripadne obredne formule *"mantraju po domatju"* (prizivaju na ranohrvatskom govoru) i zato su *"vaune sionvycne vrymja"* (u ranije doba) obilne kiše *(sion dazd)* tu navodno padale i ljeti. Medjutim, kada *"esu Domatje šliča zion Belevyć"* (starosjedioci su odselili iz Velebita), *"tar zikada esu une kyete Vlahi prišle va noase Kraye"* (i kad su ti prokleti Vlasi-štokavci stigli na naše Primorje), *"Hayebaje nine ražumel seyon Vlahyška zayk"* (Kišni duh uopće nije razumio njihov novoštokavski govor), pa su po toj predaji nakon pridolaska štokavskih Vlaha ovdje započele ljetne suše bez kiše. Spomenuti "Vlahi" su s Turcima novodoseljeni štokavci s istoka, a navod o "Domaćima" koji su otišli s Velebita, najvjerojatnije se odnosi na Ćiribirce koji su tada preselili u Istru, a dio njih naselili su Frankopani i na zapadu otoka Krka oko Malinske, gdje su dosada već slavizirani.

Iz ovih se legenda otvaraju posvema nove perspektive o Veyanima na Krku, a možda i o istarskim Ćiribircima. Po tome oni prvobitno ne dolaze iz Rumunjske, nego vjerojatnije sa sjeverne obale Crnoga mora iz Ukrajine. To je antičko područje gdje je u doba Rimskoga carstva (2.-3. st.) u Tanaisu na 2 ploče triput na grčkome zapisan etnonim ***"Horoathos"*** i na zidu javne zgrade čak doslovce ***"Synodos Horouathon"*** (= Hrvatski sabor, LOVRIĆ 1998) davno prije svih Slavena, a nedavno je u blizini uz ušće rijeke Kuban nadjen i karirani hrvatski grb iz tog doba. Potom na istom ovom području rimski povijesnik **OROSIUS Presbyter** god. 418. navodi indoarijski narod ***Horites*** i ubrzo sirijski biskup **ZACHARIAS Rhetor** god. 559. spominje sličan narod ***Hrwts***. To su nedvojbeno bili iskonski predslavenski rani Hrvati, kojih su izravni još nedovoljno slavizirani potomci ostali *Veyane* na Krku, ***Ćiribirci*** u Istri i možda dijelom njima slični ***Murlaki*** (zapadni katolički "Vlahi") iz Like i jugozapadne Bosne.

S time se podudaraju i jezični pokazatelji iz naših antičkih pradialekata *Veyska zayk* i *Rumeri kuvinta*. Ćiribircima slični Huriti bili su ranije na Starom istoku u prapovijesnom kraljevstvu *Hurrwuhé-Hillaku* (17.-13. st.) najbrojnije pučanstvo, dok su istodobno ranoarijski Mitanni iz vejskih legenda tamo bili vladajući sloj pod dinastijom ***Maryanni***. Tako se jezični pokazatelji i pučka predaja naših prastarih Ćiribiraca i Veyana sve jasnije nadovezuju u logičnu cjelinu povijesnog slijeda, od Starog istoka do današnjeg Jadrana. Slične su povijesne cjeline tako već izvedene iz nordijskih Saga o Vikingima i plovidbi do Amerike, pa iz Ilijade o ranim Grcima i Troji itd. Zato svakako treba i u nas nastaviti buduća istraživanja ranohrvatske povijesti i našeg podrijetla prema ovakvim putokazima koje nam pružaju istarski *Ćiribirci i Veyane* na Krku, a vjerojatno i zapadnodinarski ikavski *Murlaki* za koje su dosad tek donekle proučeni toponimi i prezimena, dok su im riječnik i gramatika uglavnom ostali neistraženi. Znakovito je da su neke vodeće obitelji i plemena u srednjovjekoj hrvatskoj državi očito bili neslavenskog podrijetla iz područja tog "Murlaškog" govora, osobito **Svačići, Kačići**, a možda i drugi. Takodjer je značajno u 12. i 13.st. postojanje oko Cetine neslavenske **Orontske banovine** na čelu s indoiranskom dinastijom **Khadziki** (kasnije slavizirani Kačići), a baš odatle dolaze i naši neslavenski Ćiribirci. Zato su još i danas nacionalna svijest i hrvatska etnokultura bolje očuvani u tih poluslavenskih i neslavenskih Hrvata, nego u ostalih kroatiziranih Slavena. Ovi kroatizirani Slaveni doseljeni iz Karpata su naknadna novija mješavina koja je već izgubila izvorni ranohrvatski jezik i povijesna sjećanja o hrvatskom iskonu, pa su dosad ukrali i krivotvorili ime Hrvata zbog jugoslavenskog preuzimanja vlasti nad Hrvatskom.

6. Logos Horoathon, antički ranohrvatski jezik oko Azova

Ranohrvatski predslavenski jezik indoarijskog tipa iz grupe *satem*, u antičko je doba Rimskog carstva na Crnom moru uoči doselidbe do Jadrana jamačno bio po svojim značajkama izmedju naših reliktnih pradialekata pa barem dio njihovih zajedničkih riječi uključivo sve arhaizme, svakako potječu iz antičkog ranohrvatskog. Naš antički naziv hrvatskog nije zapisan (vjerojatno je glasio *"Harwatje")*, a medjunarodni je jamačno bio **logos Horoathon** na klasičnom starogrčkom koji je tada bio tzv. *lingua franca* u Sredozemlju. Već ondje se je vjerojatno u naših obalnih pomoraca uz Crno more postupno oblikovao sličan veyski dialekt (prabodulski tj. neomitanski), a u kopnenih stočara na jugu Ukrajine pramurlaški (ili neohuritski). To ujedno znači, da se iz zajedničkih značajki tih reliktnih pradijalekata, po kojima se oni bitno razlikuju od slavenskih jezika, logično već mogu izvoditi i neke glavne osobitosti antičkog ranohrvatskog prajezika oko Azovskog mora. Zato se taj antički ranohrvatski dosta razlikovao od srednjovjekog starohrvatskog na glagoljici i nadasve od novijega "srpskohrvatskog" vukopisa, po cijelom nizu izvornih predslavenskih osobitosti.

U tom su antičkom ranohrvatskom još bez današnjih glasova *dj, dž i nj*, jamačno postojali predslavenski glasovi kao tvrdo ***kh***, umekšano ***tj*** i preglašeno ***y***, dvoglas ***oa***, muški imenski nastavci na ***-ul, -un, -ur*** i slični, pa pojednostavljeni imenski rodovi tj. većinom ženske imenice na ***-a*** i muške samo za živa bića bez srednjega roda (npr. kao

engleski i stari hetitski). Uz imenice su još redovito stajali gramatički članovi, a glagoli su jamačno bili bez aorista i vjerojatno bez trajnih i učestalih oblika. Obzirom na današnje klasične romanizme u veyskom i drugim našim pradialektima, kao i zbog ondašnjeg snažnog kulturnopolitičkog i gospodarskog utjecaja rimske civilizacije na vazalno Sarmatsko kraljevstvo na Azovu i Krimu, naš antički jezik sigurno je već onda prije dva tisućljeća i puno prije našeg slaviziranja asimilirao veliki broj klasičnih romanizama, koji su tada tvorili barem desetak postotaka ranohrvatskog jezika. Prema tome, latinski jezični utjecaj na Hrvate traje već punih 1.800 godina, od naše prve rane selidbe iz prednje Azije do Azova u Kristovo doba, pa sve do 19. st. dokle je Hrvatski sabor zasjedao na latinskom, a i neke su naše službene novine tada bar dijelom još tiskane na latinskom jeziku.

Na dosad u nas zatajenim antičkim pločama iz Tanaisa (LOVRIĆ 1998), poimence se na grčkom nabraja naša stara upravno-intelektualna elita s indoarijskim imenima u ranohrvatskom Saboru (**"Synodos Horouathon"):** predsjednik i zapisničar tog Sabora, pa ravnatelj tanaiske gimnazije, naš gradonačelnik Tanaisa, dva svećenika, plemići i drugi ugledni sabornici, koji su uz domaći sigurno govorili grčkim i latinskim jezikom. Zato većina romanizama u hrvatskom jeziku nisu nikakvi strani barbarizmi tobože uneseni iz kasnijeg talijanskog, kako su nam to podvalili vukovski slavisti kroz sedam desetljeća Jugoslavije i njihova nametanja "srpskohrvatskog" vukopisa. Dapače, većinu naših starijih romanizama vjerojatno smo preuzeli još davno prije selidbe, u antičko doba oblikovanja predslavenskog ranohrvatskog jezika uz Crno more. Oni su jamačno ušli u ranohrvatski jezični fond čak pola tisućljeća prije spomena ikakvih Slavena, koji su onda životarili tek u predpovijesti željeznog doba negdje u zakarpatskim močvarama.

To je nedvojbeno iz veyskog pradialekta, čiji arhaični klasicizmi jasno odgovaraju antičkom latinskom i starogrčkom, a ne kasnijem talijanskom niti novobizantskom što žele slavisti. Upravo po ovim starim asimiliranim romanizmima iz antičkog latinskog, hrvatski se uz svoje izvorne osobitosti bitno razlikuje od srbijanskog i od većine inih slavenskih jezika. Baš zato su slavisti izbacili sve te navodne "talijanske barbarizme" iz svog vukopisa i zamijenili ih novijim srboslavenskim barbarizmima, da bi jezično posrbljeni Slavenohrvati postali čim bliži Srbima u svrhu jezičnog cementiranja njihove Jugoslavije. Sve to zorno pokazuje, koliko su slavisti unakazili hrvatski jezik do svog hibridnog "srpskohrvatskog" izroda, pa je taj njihov kulturocid i kastracija hrvatskog jezika dugoročno najveći zločin u povijesti hrvatskog naroda. Zato je javni jezik u Hrvatskoj sada drastično različit od srednjovjekog starohrvatskog iz glagoljskih tekstova s kojima ima tek 6 - 9% sličnih riječi, a s izvornim ranohrvatskim prije selidbe mi nemamo više nikakve veze, jer su nam sve to sustavno očistili i oprali iz mozga jugoslavenski vukovci.

Dogmatski slavisti i sada zamišljaju da je hrvatski kao i "bratski srpski" nastao iz nekakvog "srpskohrvatskog", a ovaj navodno iz ranijeg "južnoslavenskog", što su tek ideopolitičke podvale bez temelja. Stvarni je razvitak hrvatskog i srbijanskog ranije očito tekao baš obrnuto, jer su prvobitno pri doselidbi to bili bitno različiti i posvema odvojeni jezici: na sjeveru slavenosrpski (jugoslavenski) iza Karpata i nasuprot tomu predslavenski ranohrvatski iz Azova i Krima. Tek po doselidbi do Jadrana, taj je antički ranohrvatski dijelom i postupno slaviziran zbog novog slavenskog susjedstva, miješanja i uvodjenja slavenske liturgije. Nasilno posrbljivanje i posvemašnja slavizacija u nas su dovršeni tek nedavno kroz novokomponirani "srpskohrvatski" vukopis u Jugoslaviji, uz izbacivanje svih bitnih hrvatskih osobitosti koje su bile strane i nepoznate Srbima. Druga je tragična

posljedica te slavizacije, da je dio poluslavenskih ili još neslaviziranih iskonskih Hrvata s našim prezimenima, pri nasilnom stvaranju Jugoslavije i nametanju novog vukopisa bez naših starih romanizama, radije optirao za Italiju, jer im je kulturno pa i jezično ipak bila bliža od balkanskih Slavena. Iako su podrijetlom to izvorni predslavenski Hrvati, oni su danas za nas većinom izgubljeni tj. ***po slavistima izbačeni iz hrvatskog nacionalnog korpusa, čime je još dodatno pojačana srboslavenska strana u Hrvatskoj i brojčajno smanjen udjel izvornih predslavenskih Hrvata.*** Krajni rezultat i svrhu ove protuhrvatske urote je već u prošlom stoljeću kratko i jezgrovito predvidio Pavao ŠTOOS:

"Vre i svoj jezik zabit Horvâti, hote ter drugi narod postati !"

Zahvale

Glavni su nam terenski informatori medju istarskim Ćiribircima bili **Josip Rogutić -*"Juki"*** i **Anton Doričić -*"Kljona"*** iz Žejana, pa **Frane Belulović -*"Fabro"*** iz Šušnjevice, a za vejski na otoku Krku najviše pokojni Fabijan Tomašić - *"Gardyć"* (Šu**ra**ye kod Drage), Luce Dorčić - *"Yošamya"* (Batom**aa**l kod Jurandvora) i Božo Kaftanić - *"Bozyć"* iz Baške. Svima spomenutim i ostalima neimenovanim iz obitelji i susjedstva, zahvaljujemo na njihovoj strpljivosti, pomoći i razumijevanju.

SAŽETAK *(Summary)*

Ćiribirski govor ***(Rumeri kuvinta)*** iz sela Žejane i Šušnjevica u istočnoj Istri, nije se uklapao u "srpskohrvatski" vukopis, pa je tijekom 20. stoljeća u Jugoslaviji proglašen "istrorumunjskim" govorom. Izim tog osobitog govora, istarski Ćiribirci (Rumeri) se etnografski i antropološki (dinarski tip) inače ne razlikuju od okolnih Hrvata. U srednjovjekoj Kraljevini Hrvatskoj oni su živjeli uz Cetinu, pa potom duž Velebita oko Senja, a od 1480. sele u istočnu Istru. Bolje očuvani, arhaični govor Žejana sadrži do 2/5 hrvatskih riječi, a ostalo su romanizmi, posebni arhaizmi i tehnički internacionalizmi. S tim ćiribirskim pradialektom je u Sredozemlju najbliži arhaični romanski jezik otoka Korzike, pa romanski dialekt Sardinije i osobito rumunjski jezik. Od ranijih izumrlih jezika sličan mu je antički latinski kao izvornik romanizama, ali i prapovijesni huritski na Starom istoku osobito po obliku imenica i osobnih imena. U nas je govoru Ćiribiraca razmjerno najbliža nedavno izumrla *Murl**aš**ka be**sy**da* iz Bosne i poluslavenski pradialekt ***Veyska zayk*** iz brdskih sela Batom**aa**l i Šu**ra**ye na otoku Krku.

Značajne su im zajedničke usporednice: glasovi ***kh, tj,*** obilje dvoglasa, očuvani gramatički članovi uz imenice, redukcija imenskih rodova (samo jedan ili dva), osobiti neslavenski superlativi pridjeva i drugačija glagolska vremena, a to su i glavne značajke antičkog ranohrvatskog prajezika uoči doselidbe do Jadrana. ***Rumeri kuvinta, Murlaška besyda*** i ***Veyska zayk*** su u nas najstariji poluslavenski pradialekti antičkog ranohrvatskog podrijetla, s polovičnim udjelom predslavenskog riječnika. U obadva ta govora očuvana je predaja o njihovoj doselidbi s istoka od Crnoga mora, a nadasve je bogata i obsežna na

Krku, u epskim legendama *"Veyske Pov**ede**"* koje govore o njihovoj doselidbi iz južne Ukrajine (Krim i Azov), što povrdjuju i jezični pokazatelji. ***Veyska zayk*** je vjerojatno reliktni, dijelom slavizirani neomitanski govor i ***Murlaška besida*** možda slavizirani neohuritski govor, a ćiribirski bi mogao biti romanizirani neohuritski. Dakle su ovi naši pradialekti oblikovani u doba doselibe predslavenskih ranih Hrvata iz azovskog Tanaisa preko Crnoga mora do Jadrana.

Pripomena:

Zbog lakše poredbe, ovdje su u tekstu i priloženim tablicama ćiribirske riječi napisane fonetski (po vukopisu) a ne romanski, dok se vejske riječi daju u prijepisu iz glagoljice na kojoj je bilo i najviše vejskih tekstova. Naglasak je u riječima iz tehničkih razloga označen podvučenim slogom.

GLAVNA LITERATURA
(o našim predslavenskim pradialektima)

BERTOŠA, M. 1966: Značajna rasprava o istrorumunjskom. Istarski mozaik 1: 48, Pula.

DELORKO, O. 1960: Istarske narodne pjesme. Zagreb, 135 str.

DRAGOMIR, S. 1924: Vlahii si Morlacii (studii din istoria romanismului balcanic). Cluj.

FLORA, R. 1962: Prilog poznavanju klasifikacije istrorumunjskog. Jugoslovenski filolog, 25: 338, Beograd

GRGURIĆ, D. 1996: Bugarenje u Žejanama. Liburnijske teme 9: 308 - 318, Katedra Čakavskog sabora, Opatija.

HORVAT-MILEKOVIĆ M., LOVRIĆ A.Ž. 1998: Ranohrvatska etimologija i poredba hrvatsko-jugoslavenskih razlučnica. Ognjište 9: 109 - 137, Karlovac - Zagreb.

KOVAČEC, A. 1963: Notes de lexicologie istrorumaine. Studia romanica et anglica 15/16: 3 - 39, Zagreb.

KOVAČEC,A. 1968: Observations sur les influences croates dans la grammaire istrorumaine. La Linguistique 4/1: 79 - 115, Paris.

KOVAČEC, A. 1983: Rumunji u Istri. Istarska danica 82: 128 - 131, Pula.

KOVAČEC, A. 1992: Elements italiens du lexique istrorumain. Linguistica 32/2: 159 - 175, (P. Tekavčič in honorem), Ljubljana

KOVAČEC, A. 1993: Neki problemi istrorumunjske etimologije. Etimologija, 81-91, Zagreb.

KOVAČEC, A. 1995: Jezik istarskih "Rumunja". Annales 6: 65 - 76, Koper.

KOVAČEC, A. 1998: Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima). Verba moritura 1: 1 - 378, Mediteran, Pula.

LEGAC, A. 1983: O jezičnoj posebnosti Žejana. Liburnijske teme 5: 151, Katedra Čakavskog sabora, Opatija.

LOVRIĆ A.Ž, MILEKOVIĆ M.H. 1996: *Veyska zayk* (Antičke epske legende na ranohrvatskom prajeziku krčkih gorštaka). Ognjište 7: 166 - 172, Karlovac - Zagreb.

LOVRIĆ, M. 1998: ***Synodos Horouathon*** - 1.800 obljetnica Hrvatskog državnog sabora. Hrvatski književni list 32: 8 - 9, Zagreb - Karlovac.

MARGETIĆ, L. 1996: Povijesni uvod, iz najstarije povijesti Muna i Žejana. Liburnijske teme 10: 77 - 84, Katedra Čakavskog sabora, Opatija.

MILIČEVIĆ , J. 1996: Rumeri a ne Istrorumunji. Liburnijske teme 9: 93 - 99, Katedra Čakavskog sabora, Opatija.

PELOZA, M. 1981: Urbar sela Vele i Male Mune i Žejane. Problemi sjevernog Jadrana 3: 199, Rijeka.

RADAUŠ-RIBARIĆ, 1964: Ženska narodna nošnja na poluotoku Istri. Doktorska disertacija, 120 str., Sveučilište u Zagrebu.

TOMAŠIĆ, F. 1997: *Veyske pisni zis Kerolne Harwatye* (Srednjovjeke pučke pjesme u ranohrvatskom govoru *Veyska zayk).* Ognjište 8: 217 - 227, Karlovac - Zagreb.

TOMAŠIĆ F., LOVRIĆ M. 1997: Arhaična pučka predaja u „cakajšćini" brdskih sela na otoku Krku. Čakavska rič 25: 167 - 199, Književni krug Split.

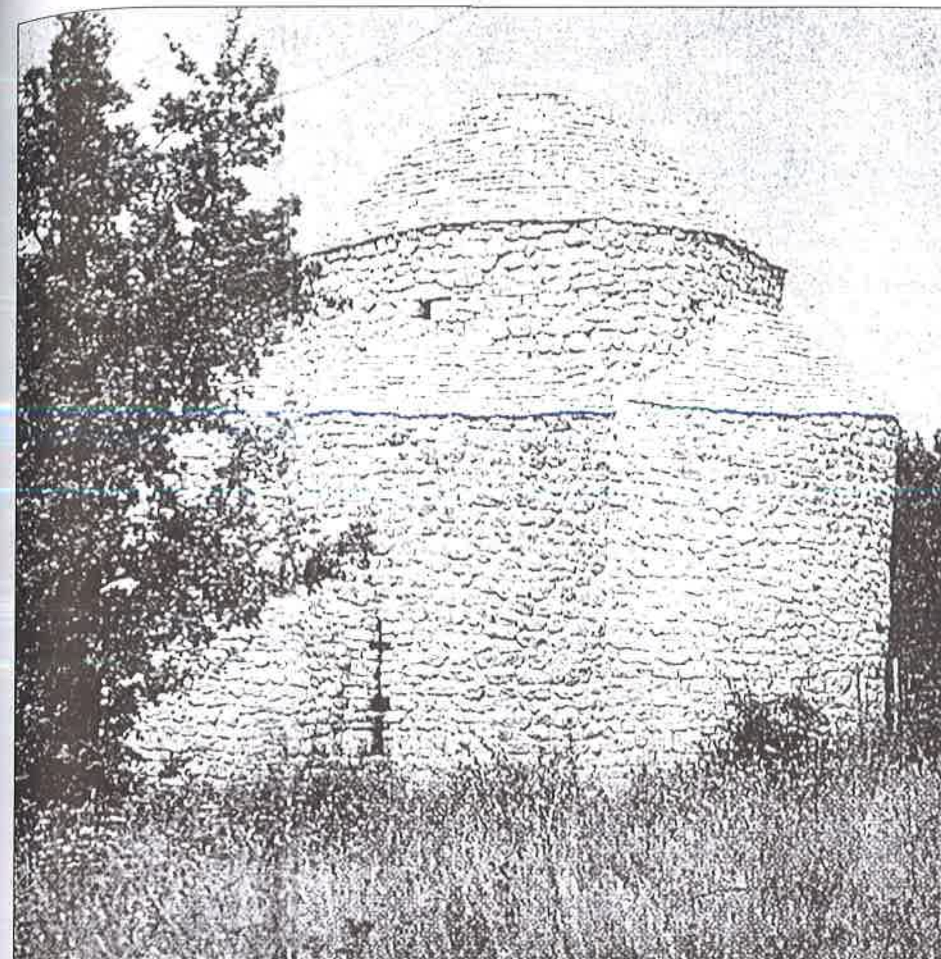
VLADUTIU, I. 1987: La situation actuele éthnographique des Istrorumains. Zbornik „Zgodovinske vsporednice slovenske in hrvaške etnologije" p. 64 - 66, Ljubljana.

VRAM, U.G. 1903: Sui alcuni caratteri antropologici dei Cicci. Bolletino della Societa adriatica di scienze, p. 203 - 223, Trieste.

YOŠAMYA, M. 1976: *Veyske Povede* (Krčke legende), I - VIII. Gorynka, Baška (mscr.).

YOŠAMYA, Z. 1997: *Kyrska beševa*, srednjovjekovna pračakavica gorskih sela uz Bitoraj i sličnost s vejskim na Krku. Ognjište 7: 152 - 161, Karlovac - Zagreb.

ŽUPANIČ, N. 1925: Ćići (antropologija). Narodna enciklopedija, 1: 445 - 446, Bibliografski zavod, Zagreb.

Ranohrvatska crkva sv. Krševana na otoku Krku iz 8. st.

POREDBENI PREGLED ARHAIČNIH BROJEVA U PRADIALEKTIMA: *Rumeri kuvinta* i *Veyska zayk*

GLAVNI BROJEVI :	***Rumeri kuvinta* u Istri**	***Veyska zayk* na Krku**
1, jedan	ur	eny
2, dva	duj	duy
3, tri	trej	tary
4, četiri	**pa**tru	cetyr
5, pet	činč	pet
6, šest	sest	**se**st
7, sedam	**ša**pte	šed**aa**n
8, osam	opt	uos**an**
9, devet	**de**vet	dev**et**
10, deset	**de**set	deš**et**
11, jedanaest	jeda**na**jst	e**na**yšet
12, dvanaest	dva**na**jst	dwi**na**yšet
13, trinaest	tri**na**jst	tri**na**yšet
14, četrnaest	četr**na**jst	cetir**na**yšet
15, petnaest	pet**na**jst	pet**na**yšet
16, šesnaest	šeš**na**jst	ses**na**yšet
17, sedamnaest	sedam**na**jst	šedav**na**yšet
18, osamnaest	osamnâjst	osav**na**yšet
19, devetnaest	devet**na**jst	devet**na**yšet
20, dvadeset	d**va**jstet	d**wa**yšet
21, dvadeset jedan	d**va**jstet **ur**le	d**wa**yšetar eny
30, trideset	t**re**jstet	t**ra**yšet
40, četrdeset	četrd**es**tet	cetyrdeš**et**
50, pedeset	ped**es**tet	petardeš**et**
60, šezdeset	šešd**es**tet	sestardeš**et**
70, sedamdeset	sedamd**es**tet	šedandeš**et**
80, osamdeset	osamd**es**tet	osandeš**et**
90, devedeset	deved**es**tet	devedeš**et**
100, sto	**šu**ta	št**uo**
1000, tisuću	milj**ar**	yaad -

REDNI BROJEVI :	***Rumeri kuvinta* u Istri**	***Veyska zayk* na Krku**
I, prvi	p**rv**ile	p**ar**va
II, drugi	**do**vile	d**ru**ga
III, treći	t**re**jle	tr**e**ta
IV, četvrti	**pa**trile	cetyrta
V, peti	č**in**čile	**pe**ta
VI, šesti	**se**stile	**se**sta
VII, sedmi	**ša**ptile	**še**dma
VIII, osmi	**op**tile	u**oš**ma
IX, deveti	de**v**eti	dev**e**ta
X, deseti	de**s**eti	deš**e**ta
XI, jedanaesti	jeda**na**jsti	e**na**yšta
XII, dvanaesti	dva**na**jsti	dwi**na**yšta
XIII, trinaesti	tri**na**jsti	tri**na**yšta
XIV, četrnaesti	četr**na**jsti	cetir**na**yšta
XV, petnaesti	pet**na**jsti	pet**na**yšta
XVI, šesnaesti	šeš**na**jsti	ses**na**yšta
XVII, sedamnaesti	sedam**na**jsti	šedav**na**yšta
XVIII, osamnaesti	osam**na**jsti	osav**na**yšta
XIX, devetnaesti	devet**na**jsti	devet**na**yšta
XX, dvadeseti	d**va**jsteti	d**wa**yšetar
XXI, dvadeset prvi	d**va**jsteti p**rv**ile	d**wa**yšetar p**ar**va
XXX, trideseti	trid**es**teti	t**ra**yšetar
XL, četrdeseti	četrd**es**teti	cetyrdeš**e**ta
L, pedeseti	ped**es**teti	petardeš**e**ta
LX, šezdeseti	šešd**es**teti	sestardeš**e**ta
LXX, sedamdeseti	sedamd**es**teti	šedandeš**e**ta
LXXX, osamdeseti	osamd**es**teti	osandeš**e**ta
XC, devedeseti	deved**es**teti	devedeš**e**ta
C, stoti	š**to**tile	štu**o**tar
M, tisućiti	**ta**vžant	yad**i**ta

MALI ĆIRIBIRSKO-VEYSKI RIJEČNIK:

Rumeri kuvinta / Veyska zayk

(# iranizmi, * romanizmi)

ambulanta = bolanta/vidarna
Bog = * Domnu / Sewyšna #
bogat = bogat / ubydna
bolest = bolesti/bjeteg, -i
bor =* pin/macaar (**# maxri**)
brdo, brijeg= brigu / barda
brežuljak= varhič / helmac
brinuti = skarbi / škarbit
bure, bačva= bačve / bacva
crkva = besariki / ćrykva
crn =* negru/tjarna # **taren**
crven =* rojšu / ćavjena,-e
crvi =* ljermi / tjarvy
čarapa = bičva / bjecva
čaša = žmulju / zmuul #
čekič, bat = mlat / batyć
čovjek = * omo / slovyk
čvrst = tard / tuarda, -e
dalje= **ća** / **ća** (perz. **dja**)
dan = zija / dne, dneva
dlake = perići / žloaki
drugačije= drugače/druhcye
duboko= dimboko / galboke
duplo = dovoteli / dwytrat
duša = duša/ yamna #(vede)
dvorište= dvor/duor, dwory

gladan =* fome / alšeta, -e
gnijezdo = kujibu / nyazla
golub = golubu / lumbaar *
golubinjak= koljub / fažanas
gospodin = gospodar/misaar
gospodja =* muljara/misara
govor = kuvinta / bješyd #
grab = grabru / khabaar #
grad = grad / uri (akad.**ur**)
grlo = gutu / garkjaan
grom = grma / rošt
himna = bugari / goanga, -i
i, pa = * **si** / **tar**
isti, dotični= istu / seyon
izvor = zvirac / buymer #
ja sam = jo am / jaz šon
jahati = jezdi / yzdit #
janje= mjelyć / jancyć,-tje
jaram =* žugu / oyć #(vede)
jastuk = kušilja / tuhica
jezik =* limba / zayk, **-oj**
kamenje = arpile / khogule
kći = * filja / htjera
kiša= godina / dazd (perz.)
kišobran =* lumbrea/rebica
kliješta = klistele / klystja
kolijevka = leageru / zibela

konj = koalu / yzden, -e
koplje= sulića/sjulica (vede)
kralj= kralj / kruol, keroli
krevet = puatu / poštyl
krilo = kreluta / krelut
kruh, hljeb= pira / kholuba
krv = * šanže / kry, karvy
kuća= kuasa/hyša (mitan.**hišue**)
kuja = breka / pašyca
kukac = kebru / khebaar #
kukuruz= frmentin/hamantur
lanac = komoštri / komoštra
lastavica= lastovica/kosiryka
led, mraz = gljaca / baršyna
ledja, šija= harbatu / hribet
lijep = mušat / šesna, **-nya**
lišče = * folje / pera, **-ah**
livada = sinokoš / senokosje
lopata = lopata / lopaar
lopov, tat = tuatu / tataar
loza= tars / tarš (= mitan.)
ljubiti =* buškej / bušit
ljudi = omiri / slovykoj
magarac= asir/tovuor (perz.)
mama= maja/manda (=mitan.)
mali = **mik** / mića
medju =* entre / meyon
medvjed = medvizu/madvyd
mjesec = * lura / myšec
močvara = lakure / kukuur
modar = modru / ploava, -e
more= mure/muori (mit.**muer**)
mreža = mriže / nyla, -li
mrtvac =* mort/martvyn, **-oj**

muha= zumboru / zambora #
niže, dolje= zdolu / zduolu
noć = nopta / nuoc
nutra, unutar= nutri / vaon
oblak = oblaku / ublak, -e
oči = oklje / uoke, okah
ognjište= ognjišta / khomyn
oltar = oltaru / kunyelabor
orah = * **nuk** / uoryh
ormar = armar / varmaar
osinjak = sature/karbavje #
otac, tata = ćaća / tjaće
otok = otoku/skopaal (grčki)
ovca = oja / yanaac
pašnjak = paše / bosaar
peta = pema / pedaan
planina = kodra / helaam #
platno = sukna / sekhaan #
ples, kolo = šuba / veres #
ploča = skrile / škryl
plug = pluh / uralo
polje = * paizu / payz *
praznik = nujzia / blaydan
predmet = stvara / štuara
prozor = okna / oblok
priča =* storija / poveda
prsa = kljeptu / nadryce
puce, gumb = bečug / putac
razbojnik= rabar / šundar #
riječ = bisede/bješyd (vede)
rikanje, urlik = tule/uryn #
ručak = * merinda / ubyd
ruža, cvijet = roža / lužaar
sablja = **mač** / macaan

sajam = samanj / šamaan

selo = selišta / waas #

sir = kuaš / šyra #

sjekira = sekura / topor #

sjemenje =* semenca/šymja

sjever =* tramuntana/tohor

snijeg =* neavu / šenyg,-oj

srce = jurma / šarce

staklo = stekla / scekla

stube =* skalele / stelbi

stijena, hrid= krug / ašten

stog sijena = kupa / plasa

stranac =* furešt / yuškaan

straža =* veglja / sigurba

strina = strina / sutla

sunce = * sorele / šance

svečenik = prevtu / plovan

svijet = lume / šuyt, šwytoj

svjetlost = svitloba/šwitlava

šiljak= art / arta (# perz.)

špilja = pećina / garma

štakor=* pantigane/peštakan

što = ce / sca (#, vede ca)

šuma = * boška / darmuun

tambura= cindra / tamburyn

tele = * vice / vyca

tijelo = ževotu / zyvot

tjedan = tjedan / tjedma

trešnja = čirišnja / ceryšna

triput =* trefateli / tritrat

trnje= murgvica / tarnataar

troje= tustrej/troydi # vede

ubojica = boja / umornik

udati (se) =* merita/barbat

ugljen = * karbur / ugyev

ukupni, sav =* totile / sion

umjesto = namesto / namešti

unuk= unuku/vanuk #hunuk

Uskrs =* Paštile / Važaan #

usta= gura/ušti (perz. uxti)

vapno = japna / yapaan

velik = mare / vela, -tya

vrag, sotona =* draku/sayta

vrata = uša / urta, urtah

vrh = vrhu,-le/kuur, warhe

zajedno = skupa / zion

zapad = zajdit / semeray

zašto = dince / zaac

zec=* ljepur/tušćoan #tušhan

zgrabiti = čapej / scapat

zmaj, aždaja= zmaju/žmyn,-oj

zmija= kačka/kaška (= hetit.)

znak =* sinjal / žlamen

zora = zora / granutje

zrcalo = spegla / darcela

zvijezda =* stela/zuežda,-aj

zvonce= klopot/žegnyl, -oj #

žut = gabiru / zjalta

Dr. Zdravko GRUBEŠIĆ, Zagreb

Korijeni hrvatskoga jezika

The roots of Croatian language

Temeljna odrednica nekoga naroda su jezik, pismo, povijest i prostor na kojem obitava. Tijekom višestoljetne povijesti naroda, pa tako i hrvatskoga, dolazilo je do različitih promjena, ratova, migracija, stapanja drugih narodnosti, različitih političkih sustava koji su utjecali na život, kulturu i druge oblike života naroda, promjene granica, a na taj način pomaka u različitim utjecajima. Zbog toga niti jedan narod nema održan potpuni identitet, već su u njemu sadržani i razni drugi etnički elementi, ali na taj način i utjecaji različitih kultura, običaja, društvenih vrijednosti ali i jezika.

Jezik koji drži jedan narod na okupu, i pored različitih utjecaja tijekom povijesti, može se ipak svrstati u neku od skupina jezika, odnosno mogu se prepoznati sličnosti, a na taj način i njegovi korijeni, odnosno porijeklo.

Već gotovo stotinu godina, odnosno od početka ovoga stoljeća, javljaju se teorije o staroiranskom porijeklu Hrvata. Prvo je Pogodin upozorio na arhonta *Horoathosa* ili *Horouathosa* iz II.- III. st. iz Tanaisa. Uz ovu teoriju su pristali i Ramovš, Meiller, Vaillant, Jireček, Hauptmann. Bilo je i pokušaja da se porijeklo i naziv Hrvata objasni i iz predindoevropskog jezika (Oštir, Županić, Deržavin). Slovenski lingvist Nachtigal, drži da je danas utvrđeno da ime i naziv Hrvat nije slavenskog porijekla, već da je staroiranskog porijekla.

Bez obzira na različita mišljenja, svakako je najsigurniji podatak o porijeklu nekoga jezika, usporedba s njegovim korijenima u nekom drugom jeziku. Ovaj momenat je još značajniji, ako se počne učiti jedan jezik, koji je do tada nama bio potpuno nepoznat.

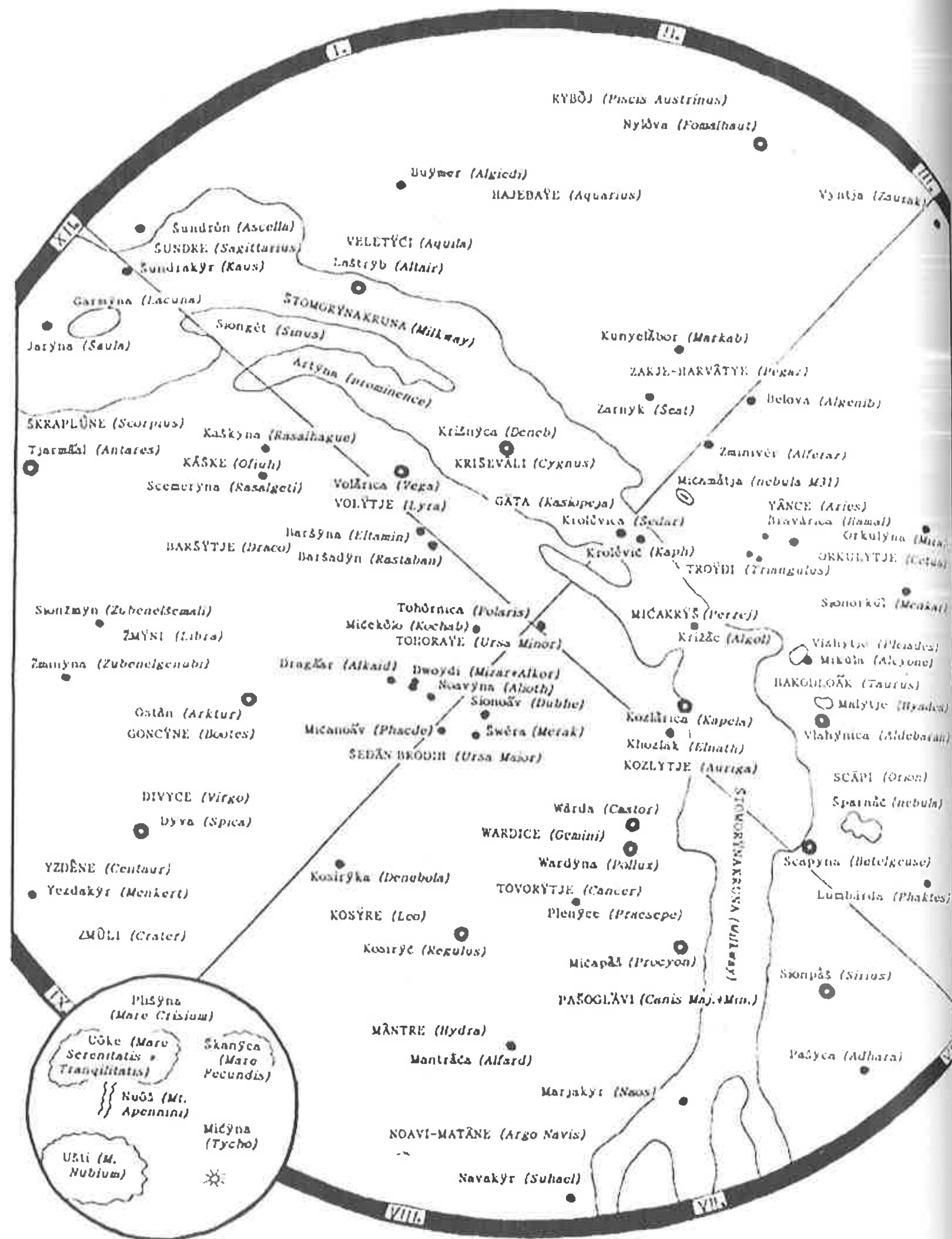
Tijekom učenja perzijskog jezika stalno nam se otkriva upravo nevjerojatna sličnost, kako u pojedinim riječima, tako i u pojedinim gramatičkim oblicima. Primjerice, deminutiv se gradi kao i u hrvatskom jeziku sa nastavkom -ić (pr. grad, gradić). Nadalje, negacija se gradi istim prefiksom ne -... Vidjeli smo vrlo čestu veliku sličnost u pojedinim riječima, a koje se navode u slijedećoj tablici. Kad se uzme u obzir velika zemljopisna udaljenost Irana i Hrvatske, te veliki prekid povijesnog kontinuiteta (podsjetimo da je iranska vojska prodrla u ova područja 514. god, p.n.e., a ta osvajanja opisuje i Herodot), tada sličnost mnogih riječi i gramatičkih oblika potvrđuju staroiransko podrijetlo Hrvata, kroz najsigurniji pokazatelj, a to je jezik.

Riječi hrvatskog jezika i njihovo porijeklo u perzijskom

HRVATSKI JEZIK	PERZIJSKI JEZIK	HRVATSKI JEZIK	PERZIJSKI JEZIK
jedan	jek	poljubac, pusa	busidan
dva	do	povez, bandaža	bandaž
četiri	čahar	pun	por
šest	šeš	ruža	roz
sto	sad	šal	šal
dvjesto	devist	fildžan	fenđan
mozak	magz	šator	čador
đerdan	gerdan	dupin, delfin	dolfin
kušati	kušeš	džep	đib
galge	halg	džungla, šuma	đangal
knjiga	ketab	gladan	gorosne
govor	goft	glazba, muzika	muzikhe
ambar	ambar	grlo	golu
banda	band	gumb, dugme	dogme
boca	botri	bečar (beznadan)	bičar
bumbar	zambor	jesti, hrdati	hordan
čarapa	đurab	juha, supa	sup
čimbenik, faktor	faktor	karavana	karvan
dadilja	dade	kava	ghahve
dati, davanje	dadan	kavez	ghavaz
datulja, urma	horma	vrećica, kesa	kise
dud	tut	kokot, oroz	horuz
duh	ruh	košara, sepet	sabad
duhan	tutvan	tambura	tambur
kuhati, pohati	pohtan	terasa	teras
kutija	ghoti	teret, bar	bar
limun	limu	tko, ki	ki
miš	muš	toplo, gariti	garm
mramor	marmar	tanak	tang
neprijatelj, dušman	došman	zima	zemestan
ormar, komoda	komod	zmaj, aždaja	eždaha
pačić, čuča	đuđe	žlica, kašika	kašik
pidžama	piđame	lanac, sindžir	zanđir
pjega, akna	ak	obrisak	abrizeš
plin, gas	gaz	iz	az
zemlja	zamin	drugi, ostali	digari

Odjel VI.
MAZDAIZAM, MITOLOGIJA I PRAVJERA HRVATA

Part VI
MASDAISM, MYTHOLOGY AND EARLY CROATIAN RELIGION

Panorama neba iznad otoka Krka s najbogatijim zvjezdanim nazivljem u Europi (dolje topografija Mjeseca)

Zjelimer YOŠAMYA, otok Krk
(alias: dr. A.Ž. LOVRIĆ, Institut "R. Bošković", Zagreb)

Dualna teogonija i orijentalna pomorska kozmologija u starohrvatskoj baštini

(Dualistic theogony and Oriental naval cosmology in old Croatian traditions)

Pregled sadržaja:

(Mars), 6. *Želenyca* (Saturn), 7. *Zweždyni* (komete), 8. *Feralytje* (meteoriti).

XV. Stari nazivi daljih zemalja i oceana: 1. Nazivi oceana, 2. Amerika, 3. Australija, 4. Afrika, 5. Azija, 6. Europa, 7. Sredozemlje.

XVI. Podrijetlo i starost hrvatskog *zwyzdoslovja*

— ZAKLJUČAK

— SAŽETAK (Summary)

— NAJVAŽNIJA LITERATURA

— Prilog: Tablice 1 - 5.

UVOD

Predkšćansku pravjeru starih Hrvata prvi su proučavali u 19. stoljeću N. Nodilo i V. Mažuranić, uglavnom po tragu staroslavenskih vjerovanja. U javnosti je nepoznato da su se u nas predkršćanska svetišta i čak poganski obredi održali npr. u Kvarneru dijelom sve do 19. st., a živa pučka predaja o njima na otoku Krku i Pagu postoji još i danas. Prije je crkva onemogućavala njihovo održavanje, a potom su u Jugoslaviji dogmatski slavisti odbacivali i zatirali naše neslavenske običaje, pa je u tom sendviču izmedju crkve i ideopolitike, pravjera Hrvata većinom ostala nepoznati taboo, za koji su više ili manje svi nastojali da čim prije nestane bez traga. ***Teogonija*** obuhvaća podrijetlo i funkcijske veze različnih božanstava, mitskih likova i demona, a njihove etnokulturne skupine na odredjenom području tvore lokalni ***panteon*** (zbor duhova).

Zbog Vukova panslavizma i srbohrvatskog jedinstva, dosad se u nas uglavnom nisu ni smjela spominjati druga predkršćanska vjerovanja izim slavenskih. Zato je starohrvatska teogonija ostala najmanje poznatom medju europskim narodima i najslabije proučeni dio naše etnokulture. Dosad se u nas tek šablonski navodilo da su Hrvati morali imati sličnu pravjeru kao i druga "slavenska braća", a sve ostalo izvan slavensko-karpatske tradicije uglavom je prešućeno i zanemareno. Tako su u dosadanjim prikazima (JAZU itd.) naširoko razradjeni štokavski mitovi iz dinarskih krajeva jer se najbolje uklapaju u te slavenske dogme, dok je zapadna kajkavska predaja jedva tek uzput spomenuta, a nepodobni čakavski mitovi i legende iz primorja i otoka su odreda prešućeni i odbačeni kao posvema strani "romanski". Zato je i naša mladež u Jugoslaviji bila kroz školsku lektiru jednoumno kljukana izključivo staroslavenskom mitologijom iz srbohrvatskog naslijedja. Ovo je možda prvi objektivni i nepristrani nacrt naših pučkih mitova o starohrvatskoj pravjeri, kako praslavenskih tako i brojnih drugih neslavenskih bez dogmatsko-ideoloških predrasuda.

Iz pučkih mitova na hrvatskom etnokuturnom prostoru mogu se razlučiti barem tri posebna panteona, koji se većinom poklapaju s dijalektima. Izim tih područnih skupina, u nas su neki sporedni mitski likovi poznati na cijelomu hrvatskom prostoru i oni su pod raznim imenima ugavnom općepoznati diljem Europe. Kao pučki polubogovi antičkog podrijetla u nas se još i danas štuju naročito Mjesec, Sunce i Zora. Razne *vile* (kao germanske *walkyre* itd.) u dinarskih štokavaca većinom imaju nebeskoplave haljine i igraju na šumskim čistinama, a u jadranskih čakavaca slične ***dive*** nose bijelo i plešu na vrhuncima. Naše zle ***morije*** (more, morine) su zlogodnice-sudjenice nalik na antičke moire. Poznate

su zle i ružne vještice koje većinom zboruju pod stablom oraha i zaštita od njih je bršljanova grana: u štokavaca se često zovu ***irudica***, u kajkavaca je to ***copernica***, a u čakavaca većinom ***štriga***. Kada po predaji zmije navrše 100 godina, iz njih postaju višeglavi leteći zmajevi, koji se u kajkavaca zovu ***pozoj*** ili *bazilisk*, u dinarskih štokavaca je to većinom *aždaja* iz gorskih jezera, a u jadranskih je čakavaca tzv. ***žminj*** koji boravi u obalnim klancima. U starohrvatskoj tradiciji, najviše u Slavoniji i na otocima je u odumiranju prastari običaj ***Leljo*** koji sadrži izbor i kićenje seoskog "kralja i kraljice", a uz njih često i inicijaciju mladih udavača: to je prapovijestno naslijedje koje se očuvalo i na Kavkazu pod imenom *Le-Lo*, a u Baskiji kao *"il Lelo"* (N.J. Marr 1934, S.K. Sakač 1940, M.Gušić - JAZU 1967).

Naše nepoznavanje starohrvatskih astralnih tradicija i domaćega zvjezdanog nazivlja dosad je najmanje proučeni dio hrvatske astronomije i etnokulture. Pučka simbolika i domaća imena zvijezda značajan su prirodoslovni dio prastare etnokulture, čije je upoznavanje složen i zahtjevan posao. Tu je u ispitivača nužno barem osnovno znanje astronomije i službenog zvjezdanog nazivlja, a povrh toga i poznavanje glavnih hrvatskih dialekata, osobito čakavskog i kajkavskog. Dosad postoji svega jedna jedina ozbiljna razrada o značenju Mjeseca u Hrvata (Šemudvarac 1946), dok se o pučkom odnosu spram zvijezda u nas ne zna skoro ništa. Tako desetak čakavskih zvjezdanih naziva s otoka Visa tek usputno navodi Božanić (1996), dok Kušar (1907) spominje vrlo oskudno nazivlje zvijezda uglavnom kod štokavskih Vlaha u Hrvatskoj. Umjesto toga se u divot-izdanjima u nas obilno piše o uvoznoj astrologiji i horoskopima.

Astrognozija ili starohrvatsko *zwyzdoslôvje* je praktični dio primjenjene astronomije, koji obuhvaća prepoznavanje, raspored i imena zvijezda i njihovih skupina u zviježdjima na nebeskom svodu, a ***asteronimi*** su pojedini nazivi zvijezda i ostalih nebeskih tijela. U najstarijih prapovijestnih naroda na istoku, zvijezde su najviše služile za mitsko-religijske obrede. Potom se od antičkog doba poznavanje i imenovanje zvijezda osobito razvilo zbog praktične uporabe u pomorstvu, gdje su zvijezde sve do nedavna bile nužne za odredjivanje sati i noćnu orientaciju na moru (Brajković 1972-89). Zato je pomorstvo glavna primjena astrognozije, pa je pučko poznavanje zvijezda u pomorskih naroda u pravilu znatno bolje negoli u njihovih kontinentalnih susjeda. Za snalaženje u jednolikim stepama i pustinjama donekle još rabe zvijezde i nomadski stočari npr. beduini, dok je poznavanje zvijezda u prosjeku najslabije kod stacionarnih poljodjelaca, pa je i pučka astrognozija u Europi razmjerno najsiromašnija u seoskih Slavena. Najviše službenih imena za oko 300 vidljivih zvijezda potječe od srednjovjekih Arapa, a manje je europskih imena došlo od antičkih Grka. Za praktično pomorstvo je potrebno poznavanje barem najsjajnijih zvijezda 1. i 2. reda (magnitude), kakvih je pedesetak na našem vidljivom nebu. U nas ih najbolje poznaju čakavski Boduli na jadranskim otocima s domaćim nazivima za 57 pojedinačnih zvijezda, a bez domaćeg pučkog imena je od jačih zvijezda u Hrvata ostao jedino Rigel (beta Oriona).

Naprotiv se većina skupnih zviježdja danas nazivaju klasičnim grčko-latinskim imenima, a na našem dijelu neba iznad Hrvatske je vidljivo 53 zviježdja (Kučera 1932, Rozgaj 1949). Dio njih su novovjeke tvorbe, jer su iz starijih većih zviježdja izdvojena nova manja (Hoyle 1971), pa ova imaju samo umjetna znanstvena imena, ali su bez domaćih pučkih naziva u inozemstvu, pa i u nas: npr. Antlia (Pumpa), Camelopardus (Žirafa), Columba (Golub), Coma Berenices, Grus (Ždral), Kompas, Lacerta (Gušter), Lynx (Ris),

Leo Minor (Mali Lav), Mikroskop, Monoceros (Jednorog), Puppis (Krma), Sculptor (Kipar), Scutum (Štit), Sekstant, Vulpecula (Lisica) itd. Od drugih starijih zviježdja, u nas još nigdje nisu zapisana domaća pučka imena za njih desetak koja uglavnom sadrže sitnije ili razmaknute zvijezde: Canes Venatici (Lovački Psi), Cepheus, Corvus (Gavran), Equleus (Ždrijebe), Eridan, Lupus (Vuk), Pisces (Ribe) i Sagitta (Strijela). Preostala 32 veća zviježdja u nas bar ponegdje imaju domaće pučko ime, a najviše ih je nazvano u pomorskih čakavaca na Jadranu, iako su neka spojena po dva pod zajedničkim nazivom, npr. Veliki + Mali Pas, Pegaz + Andromeda, Ofiuh + Herkules i Jarac + Vodenjak.

Napomena: naglasak je u pučkim nazivima označen podvučenim slogom.

I. Dinarski panteon *(Iztočna štokavska teogonija)*

Tu pripadaju većinom štokavski mitovi iz iztočne Like, dalmatinske Zagore, Bosne, Hercegovine i Slavonije. Zapadna mu je granica oko rijeke Une i Krke, a do mora doseže samo na južnijem primorju, Braču i Mljetu (izbjeglice pred Turcima). To je slavizirani panteon sličan Srbima i zato je pobliže proučen u nizu uzastopnih prikaza (Zbornik za narodni život i običaje JAZU 1896-1967), pa se sad ukratko spominju najvažniji likovi. Glavno je tu božanstvo slavenski *Perun* po kome se zovu i neki dinarski vrhovi, ali je on iz mitova i toponimije nepoznat u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, niti u Istri i na otocima. Njemu je posvećena biljka perunika (Iris), ali ju tako zovu samo dinarski štokavci, dok je u zapadnoj Hrvatskoj to sabljić ili mačinac, a u Zagorju "sklepnik" i na otocima "kukura" itd. Iris je već ranije u antičkih Ilira bila posvećena ljekovita biljka (Stipčević 1974). U kršćanstvu je Perun postao Ilija-Gromovnik, čiji su nazivi vrhova takodjer iztočno od Une i nema ih zapadnije, a kao osobno ime većinom je ograničen na dinarske štokavce pa izostaje na zapadu i većini otoka.

Drugi je tu glavni lik slavenski bog stoke *Veles* ili *Volos*, u kršćanstvu pretvoren u Sv. Vlaha. Medju dinarskim demonima je poznat *vukodlak* (vampir) kao mrtvac koji napada noću ljude i siše im krv. *Divovi* (gorostasi) su puno češći u štokavskim mitovima nego u drugim našim krajevima i odraz su sklonosti megalomaniji naših dinarskih gorštaka. *Divlji čovjek* je jednooki ljudožder koji živi u pećini, hvata i jede ljude. Tu je značajan i *Sv. sokol* (Sokolić) kao oličenje slobode i snage, dok je u pravoslavnih štokavaca kao takav simbol orao. Ovdje postoji kult *svetog hrasta* kao zaštitnog drveta, dok je orah ukleto stablo i zborište vještica. Tu su još značajni običaji *Lada* kojim se zaziva proljeće i *Dodole* (ili prporuše) kao zaziv kiše i plodnosti zemlje. Po dinarskoj predaji, zemlja leži medju rogovima golemog vola i kad on mahne glavom nastaje potres. Takav dinarski panteon dijelom potječe iz antičke ilirske tradicije potom preslojene slavenskim mitovima, a strukturno odražava stočarsko-patrijarhalni mentalitet i životni stil nomadskih gorštaka. Ovi su likovi iz dinarskog panteona etički većinom indiferentni, pa uglavnom nemaju pozitivne niti negativne moralne predznake.

II. Zapadni panteon *(Kajkavska teogonija)*

Taj sustav obuhvaća sjevernu Istru, Gorski Kotar, Belu Krajinu, Žumberak, Kordun, Banovinu i Hrvatsko Zagorje, a postoje i prijelazne mješavine u Moslavini i Kvarneru. Većinom se poklapa s kajkavskim govorima i njima najbližim ekavskim čakavcima uz gornji Jadran. Tu je manje posebnih slavenskih likova i većina su općeraširėni u srednjoj i sjeverozapadnoj Europi. Ovaj je panteon slabo proučen, tek ukoliko se slagao s dinarskim likovima i slavenskom mitologijom pa je tek sada sustavno razložen, a slikoviti opis tih likova dali su u svojim pričama I. Brlić-Mažuranić (1920) i Bango (1998).

1. ***Sv. Vid*** je tu glavni i najčešći lik, a smatrao se kršćanskom zamjenom za slavenskog boga *Svantevida,* ali isto odgovara i ilirskom antičkom *Vidasus,* kao i ranoarijskom bogu liječništva ***Vidarna***. Najveća je koncentracija Vidovih toponima u ovom dijelu Europe izmedju Zagreba i Kvarnera, gdje je čak 12 sela s imenom Sv. Vid pa još toponimi Vidovec, Vidovice, Vidonica, Vidohlam i Vidas, a po njemu se zovu i otočni vrhovi Cresa, Krka, Paga itd. Na paškom Svevidu (348m) kod sela Vidasi, sve do sredine 19. st., stajao je na piramidalnom postolju "Svetišće" **(Čunčur)** iz kamena klesani Vidasov idol, a razorio ga je paški župnik Mate Garković (Dometi 5 / 1995). Tamo je očuvana i predaja o hodočašćima i molitvama tom kumiru: penjalo bi se noću i 7 puta obilazilo Čunčur, zorom bi počeo post do podneva, popodne bi se slavilo i jelo bez soli, pjevale svete himne ***"dondole"***, spomenik bi se zalijevao obrednim vinom i žrtvovala šarena ovca, a na ljetni solsticij u lipnju palili su se krijesovi.

2. ***Triglav*** ili *Troglav* tu je drugo glavno božanstvo vrhova, koje je u nas očuvano i pod antičkim ilirskim imenima: *Troura* (1.234m) iznad Lovinca u Liki i *Triget* (475m) na Krku. Pojam svetoga "Trovrha" se nalazi diljem Europe, jer su troglavog boga doduše štovali Slaveni, ali jednako i Kelti pa i ranoarijski Mitanni itd. Uz krčki Triget na Divinskoj gori je veličanstveni žrtvenik "Zorovistan" navrh goleme okomite klisurine od 460m, kamo se još donedavna iza II.svj. rata, na jesensku ravnodnevicu u rujnu navečer penjalo *"zi vazganeh paklynah"* (s upaljenim bakljama), a u ponoć bi se tu zapalio *"sion krys"* (velika lomača) i *"seukale goangi"* (ojkale himne).

3. ***Sv. Jana,*** jednako kao antička *Diana* i ilirska *Thana,* bile su zaštitnice svetih izvora: na kajkavskom *"škarnik"*, čakavski *"škarna"*. Spomenik Thane nadjen je uz toplice Topusko, a i sada je blizu Janino vrelo uz Kupu kod Jamnice. Izmedju Zagreba i Karlovca, na Žumberačkom krasu kod Jaske pod stijenom Japetića (871m) je jaki izvor i nad njim takodjer kapela Sv. Jane, a taj je scenarij sličan antičkim svetištima Silvana i Thane po stijenama Dalmacije (Mužić 1997). U pučkoj je pjesmi očuvana i Dijanina pratilja kao antička košuta koja se ide napojiti na taj izvor. Samo Janino ime je ranoarijsko iz Aveste: **jani** = gospodja.

4. Kajkavski zli demoni. Iako u kajkavskoj teogoniji nema izrazitog dualizma, tu su takodjer poznati neki zli duhovi (BANGO 1998): npr. *Denevir* (ili Mraok) kao noćna sablast ili utvara, pa *Vodenjâk* kao crni dlakavi zloduh utopljenika iz rijeke, *Copernjak* (vještac, vrač) itd. ***Copernica:*** iako su vještice i drugdje poznate, one su izrazite i najčešće u kajkavaca, gdje su kao i u germanskoj srednjoj Europi ranije bili česti obredi njihova mučenja i spaljivanja.

5. Ostali kajkavski duhovi: *Zeleni Juraj* je kajkavski folklorni lik u obredu zaziva proljeća i sjetve, a germanskog je podrijetla i poznat diljem srednje i sjeverozapadne Europe. *Pepeljuga i šumski patuljci* su takodjer tipski likovi iz srednjoeuropske germanske predaje, a u nas su najčešći na kajkavskom sjeverozapadu do Kvarnera. *Svarog* i *Stribor* (šumsko božanstvo) tu su jedini osobiti staroslavenski likovi, kao i *sveta lipa* kao zaštito drvo itd. Tu su takodjer poznati *Svečari* (kresnice) ili noćna svjetla koja lebde u mraku kao duše nevine dječice.

U kajkavskoj su predaji još znakovite i nordijske priče o višednevnim velikim noćima i dugim danima, čega uopće nema na hrvatskom etnoprostoru niti u blizini, nego tek u Skandinaviji i Sibiru pa je to vjerojatno mitsko naslijedje od doseljenih germanskih Gota. Kajkavci pjevaju o tim mitovima većinom uz folklorne gajde, a česta su i kolektivna ritualna opijanja "životnim napitkom" tj. vinom kao naslijedje od keltskih druida (Gušić 1967). Taj je kajkavski panteon nastao iz antičke ilirsko-keltske mitologije i potom je u srednjem vijeku još preslojen slavenskim i germansko-gotskim vjerovanjem, a uglavnom je odraz agrarno-sesilnog načina života.

III. Jadranski panteon *"Seune nebešniki"* *(Južna iranohrvatska teogonija)*

To je jedini mitološki sustav osobit za Hrvate i većinom nepoznat drugdje u Europi. Baš zato su ga dosad vukovski slavisti neznanstveno odbacili, zanemarili i prešutili, jer nema zajedničkih slavenskih likova, pa je tek sada po prvi puta sustavno prikazan. Obuhvaća uglavnom čakavske mitove iz primorja i većine otoka, od Istre do Dubrovnika i čakavski dio zapadne Like (Gacka). Idući niz jadranskih mitskih likova, božanstava i demona najbolje je očuvan i opisan u devet krčkih legenda *"Veyske Povede"* (Ognjište 7 / 1996 i Čakavska rič 29 / 1997), a potom su u zaporkama pridodane i slične južne inačice iz Dalmacije (Pripomena: staročakavski glas ***"y"*** čita se kao muklo-preglašeno ***ü***).

Zbor tih likova na Krku zovu *"Seune Nebešniki"* (Svekoliki na nebesima) koji po predaji naših otočana stoluju na sjajnom bijelom oblaku koji često nalegne duž planinskog grebena Velebita i zato se drugi najviši vrh na Velebitu zove Sveto Brdo (1.753m). Dok su likovi iz kopnenih mitova etički većinom neutralni, u jadranskom je panteonu izrazita dualna polarizacija na dobre duhove *Sionbog-Sevyšna, Khulap, Semera, Sion-Macaan, Ulykva, Vyntja, Macyć i Hayebaaj*, a u stalnom sukobu nasuprot njima je niz zlih demona *Sionvrag-Sayta, Šyuun, Tohor, Tjarmaal, Mantratja, Bakodlak, Orkuul i Štrigun*. Ovi zli demoni često djeluju pojačano u paru: Šijun + Štrigun, Sayta + Tohor itd. Dio tih mitskih likova je najviše u Kvarneru i dijelom u Dalmaciji preslikan i na zvjezdano nebo: Tohornica (Sjevernjača), Bakodlak (zviježdje Taurus), Mantraća (zviježdje Hydra), Orkule (zviježdje Delfin), Vyntja (zviježdje Grus), Dyva (zvijezda Spica), Tjarmaal (Antares) itd. Ovi se mitovi u Istri i Kvarneru pjevaju na egzotičnoj istarskoj ljestvici uz pratnju prastarih glazbala *"sopyle" i "šurle"* (= perzijska zurla).

Neki od tih likova očuvani su najbolje u Kvarneru, dok su ostali dobro poznati i južnije uz Jadran, sve do Dubrovnika: **Kulaf, Šijun, Orko, Macić i Štrigun**, a Šijun i Štrigun još i u sjevernom zaledju do Like i Hercegovine. Romanski su tu nazivi Kulaf,

Štrigun, Ulykva, Semera i Šalamuna, a slavenski samo Macić i Bakodlak, dok je većina ostalih neslavensko-predromanski sa Starog Iztoka: Sevyšna, Sayta, Vyntja, Mantraća, Tohor, Tjarmaal, Hajebaay itd. Ovo je najstariji i najbogatiji mitski sustav u Hrvata i jedan od najsloženijih u današnjoj Europi. Taj je panteon paleomediteransko-ilirskog podrijetla još preslojen indoarijskom predajom, ali skoro bez širih slavenskih tragova. Po osobitom i složenom ustroju, ovaj jadranski panteon je jasni državotvorni odraz vojnopomorske civilizacije ranih Hrvata i nikako se ne uklapa u dosadanje dogmatske predodžbe vukovskih slavista. U jadranskom panteonu postoji izrazita protivnost izmedju dobrih duhova i mračnih zlih demona.

IV. Pozitivna božanstva *(Svijetli dobri duhovi)*

Takvi su u našem jadranskom panteonu: *Sionbog-Sevyšna* (Svemogući vječni Bog), *Khulap* (pomorski bog kao Posejdon), *Semera* (božica sreće i ljepote), *Sion-Macaan* (Božji mač ognjeni protiv demona), *Macyć* (dobri duh ribolova), *Ulykva* (duh Posvećeng ulja), *Vyntja* (predhistorijski Sveti ždral) i *Hayebay* (Kišni duh).

1. ***Sionbog-Sevyšna** (Svevišnji vječni Bog)* je ranohrvatski vrhovni bog, doslovce kao Svevišnji Bog Otac s pridjevkom *"Kruol Nebešni"* (Kralj nebesa), koji je stvorio sve tj. nebo, zemlju, more, ljude itd. Njegov su znak nebeska svjetlost i toplina sunca. Naziv mu je blizak ranoarijskom bogu *Sevišto* iz Aveste i staroindijskom *Višnu*, a po funkciji najviše odgovara Zaratustrinom dobrom i pravednom bogu Ahura-Mazda.

2. Khulap *(Kulaf, Kuf)* je dobri duh pučine i sretne plovidbe tj. jadranski pomorski bog blizak antičkom Posejdonu (Neptunu). Naš je antički naziv iz starogrčkog *kolpos* (zaljev, more), a ne kako hoće slavisti iz novijeg talijanskog "golfo". Tog je podrijetla na Krku i starohrvatski opći naziv za oceane: *Sion-Khulap* (Pacifik), *Semerna Khulap* (Atlantik), *Khulap Indran* (Indijski Ocean), *Tohorna Khulap* (Arktik) itd. Ovaj je lik dobro poznat u pomorskim i ribarskim pričama duž cijelog Jadrana.

3. Semera je dobri duh sreće, radosti i ljepote, a njezin je simbol crveni sunčani kolut na zalazu, kada na horizontu zapadno nebo odsijeva u duginim bojama tzv. *"zahoy"*. Ime je možda od starobalkanske božice Semele ili grčkog hemera (= dan), a slični su još na Krku i stari nazivi *Buka Semerna* (Gibraltar), *Semeray* (Amerika), *Semeraan* (Indijanac) itd.

4. *Sion-Macaan* *(Šalamuna, Božji mač-ognjeni)*: Za razliku od većine europskih naroda pa i naših kontinentalaca koji se panično boje zvijezde repatice (kometa), u jadranskom je panteonu to pravedni *"Sion-Macaan"* (Božji mač) kojime Sionbog-Sevyšna izkazuje svoju volju i svemoć, pa se nje boje zli i grješni, a raduju joj se pravedni. Kometa je božanski poslanik i nebeski bojovnik, čija pojava znači da Sionbog osobno bdije nad nama i ne može nam nitko ništa. Ona je prvi puta bljesnula na početku svijeta i uništila prazlo Mantraća. Slično će i pred sudnji dan nebeski svod zasjati u duginim bojama i Zweždyna će se pružiti širom neba, a potom će ona u strahovitom blijesku *"šwytlava"* nemilosrdno izkorijeniti i zauvijek uništiti sve zle demone, zločince, neprijatelje, kao i njihova predvodnika Sionvraga-Saytu. Zato je na Kvarneru kometa bojovno oličenje dobra i pravde, koji na kraju bezuvjetno moraju pobijediti.

5. *Macyć (Macaklić, Macarolić)* je dobri duh ribarstva, koji boravi u obalnim špiljama i rupama uz more kao patuljak ili djetešce sa šeširićem i svijetlećim očima u noći. Po pučkoj predaji pomaže u ribolovu i ako mu ribari navečer ostave na obalim stijenama dio svoga ulova, potom imaju puno bogatiju i kvalitetniju lovinu. To je česti lik u ribarskim pričama duž Jadrana.

6. ***Ulykva** (Šteuli, Sv. maslina)* je dobri duh koji boravi u šupljemu stablu prastare masline, pa je maslina od Istre do Boke kao i u ostalom Sredozemlju glavno sveto drvo. Zato u jadranskoj tradiciji posvećeno maslinovo ulje *(šteuli* - ilirski naziv) ima sličnu magičnu moć kao npr. obredno vino druida u kopnenoj predaji sjevernih kajkavaca.

7. ***Vyntja** (Vinća, Sv. ždral)* je dugonoga močvarna ptica kao dobri duh plodnih polja i žetve. Pradavnog je predhistorijskog podijetla još iz heliolitskih kultura i ucrtan je na pećinskim zidovima, a na Krku očuvan u toponimima Vinća, Vinćadol itd. Taj je lik na Krku preslikan na zvjezdano nebo gdje označuje južno zviježdje Ždral.

8. Hayebaaj *(Yajebaje, Kišni duh)* je dobri duh koji za ljetne suše od vrhovnog Sionboga-Sevyšna zaziva kišu na presušenu zemlju i predočen je kao veliki žabac koji noću predvodi žablji koncert uoči nadolaska kišnih oblaka. To je pradavni animistički lik iz predhistorije, poznat i u drugim sušnim zemljama Sredozemlja. Prije su na Krku, na zvuk kreketa za pomoć Kišnom duhu navečer djevojke raspletene kose šibama tukle po presušenom potoku, a mladići uz njih držali upaljene baklje uz izgovor prastarih ritualnih formula (pobliže: Čakavska rič 1997).

9. Drugi su još sporedni dobri duhovi u jadranskom panteonu npr. bijele ***dyve** (divice, vile)* koje plešu na mjesečini i zavode mladiće na noćnu ljubav, ***malytje** (malići,* šumski patuljci), *šwitlyce* (noćne krijesnice) kao umrle duše nevine dječice itd.

V. Negativni demoni *(Mračni zli duhovi)*

Takvi su na Jadranu: ***Sionvrag-Sayta*** (Veliki Sotona-predvodnik demona), *Tohor* (ledeni zloduh smrti i zime), *Tjarmaal* (krvavi zloduh rata i potresa), *Syuun* (orkanski zloduh brodoloma i utopljenika), *Mantratja* (stoglavi Prazmaj ljudožder), *Orkuul* (čudovište velekit kao Leviathan), *Bakodlâk* (sveti Prabik) i ***Štrigun*** (vještac oluje i preljuba).

1. ***Sionvrag-Sayta** (Šagita, Veliki Sotona)* je jadranski Vrhovni Djavao, tj. Veliki Sotona čiji su znakovi mrak, nesreća i bolesti, kao predvodnik svih ostalih zlih demona. Taj naš Crni duh zla i grijeha, blizak je mazdaističkom Ahrimanu, kršćanskom Luciferu i islamskom Šejtanu. Uz ta dva glavna božanstva Sionbog-Sevyšna i Sionvrag-Sayta, za jadranski je panteon značajan još i niz drugih zlih duhova i demona.

2. Syuun *(Šijun)* je najgori morski zloduh brodoloma i utopljenika, a predočen je kao strašni orkanski vrtlog (tornado) što silazi iz mračnoga prijetećeg oblaka (cumulonimbus) uz sijevanje munja i tutnjavu orkanskog vjetra. Po pučkoj predaji je jedina obrana od toga crtanje šestokrake zvijezde i ubod crnim nožem u središte. Postoji takodjer pripadni čakavski glagol *šijunat* i pojam *šijunada* (= divljanje oluje). Podrijetlom su ti izrazi od ranoarijskog naziva *„siuni"* (oluja) iz Aveste. Ovo je razmjerno najčešći demon u pomorskim i ribarskim pričama duž Jadrana.

3. Tohor je ledeni demon hladnoće, sjevera i podzemlja, a njegovi su simboli ledena zima i smrt. Po pučkoj predaji u Kvarneru, njegovo je djelo zimski orkan *„levantara"* sa snježnim mećavama kada se zaledi i more pod Velebitom. Ime mu je vjerojatno u svezi s germansko-nordijskim bogom Thor-om, a sličnog su podrijetla na Krku riječi *tohorna* (sjeverni), *Tohoray* (Baltik, Skandinavija) i *Tohoraan* (Nordijac, Eskim). Preslikan je takodjer i na nebeski svod, gdje staročakavski *Tohornica* znači zvijezdu Sjevernjaču.

4. Tjarmaal *(Ćarmalj, Yerina)* je bijesni zloduh rata, potresa i krvi, a njegov je znak crvena zvijezda Antares u zviježdju Škorpiona, koja se povremeno „iz podzemlja" diže nad južnim horizontom.

5. Orkuul *(Uorko, Njorgo)* se opisuje kao divovsko morsko čudovite poput kita ili morske zmijurine, blizak biblijskom Leviathanu. To je i opći starohrvatski naziv za kitove, pa je na Krku *orkulatva* = kitolov, *orkatur* = kitolovac, *orkulytje* = mladi kitić, *orkulyca* = delfin, *sionorkul* = golema ulješura. To je česti demon u pučkim pričama na Jadranu. U čakavskoj predaji iz Kvarnera preslikan je i na zvjezdano nebo, gdje naziv Orkule označuje zviježdje Kita.

6. Mantratja *(Matresina, Žminyna)* je stoglavi prazmaj, kao strašni križanac (himera) izmedju zvjeradi, zmija i ptica grabljivica. Nalik je na reljefe čudovišta iz prapovijestne Mezopotamije, a po očitom indoiranskom podrijetlu je ista kao ranoarijska *Mathrasca* u Avesti i *Mantritya* u Vedama. Po krčkim legendama je nakon stvaranja svijeta ona proždirala ljude, ali ju je svojim blijeskom uništila zvijezda repatica koju je poslao Sionbog-Sevyšna da spasi čovječanstvo. Na Krku je preslikana i na nebeski svod, gdje Mantraća označuje zviježdje Hydra.

7. Bakodloak *(Bikodlak, Sv. Prabik)* je ogromni magični bik koji po predaji u sumrak napada ljude i stoku. Ovaj lik je preuzet iz arianskog mitraizma u Rimskom carstvu, a u nas je očuvan u antičkim zapisima i arianskim žrtvenicima u kamenu. Na Krku je preslikan i na nebo, gdje je Bakodlak zodijakalno zviježdje Taurus.

8. Štrigun *(Višćun, Vještac)* je antički sredozemni demon i vrlo je čest u pričama uz Jadran. To je noćni zloduh koji po predaji može letiti i vidi daleko iza horizonta, a upravlja oblacima i tučom. Za oblačnih noći bez mjesečine on napastuje i siše mlade žene u snu. Zaštita od njega je po predaji zabijena konjska podkova na ulaznim vratima.

9. Ostali su sporedni demoni u jadranskom panteonu još npr. leteće zle ***štrige** (višće, vještice)* koje uzrokuju svadju i nesreću, pa *morije* (zlogodnice-krvopije) koje noću sišu krv i donose bolesti itd.

VI. Hrvatski selenoskop *(Lunarni horoskop)*

Za razliku od većine europskih naroda, pučki horoskop kojim se po našoj predaji tumače ljudske sudbine uopće nije solarnog podrijetla s 12 zodijakalnih mjeseci kao drugdje, nego je vremenski puno podrobiji i lunarnog tipa tj. prema ilirskom mjesečevom kultu (Mužić 1997). Kroz 52 tjedna godišnje po hrvatskoj pučkoj predaji sreća, sklonost i sposobnost novorodjenih prvenstveno je odredjena mjesečevim fazama i ljudi su različiti ovisno o rodjenju u mijeni, mladjaku, uštapu i zadnjoj četvrti. Time je Zodijakov solarni horoskop u nas tek noviji pomodni uvoz iz globalne instant-kulture za otudjene gradjane.

Povrh toga je Zodijakov horoskop danas postao astronomski nesmislen, jer je postavljen još odavno na Starom Iztoku, a u medjuvremenu se kroz dva tisućljeća Zemljina ekliptika znatno promijenila, pa je zato stvarni astronomski Zodijak već pomaknut za cijeli jedan mjesec i više nema veze s tim zastarjelim solarnim horoskopom.

VII. Starohrvatska kozmogonija - *Sionšwyta storyštje*

U nas je pučka kozmogonija donedavna ispitana uglavnom samo u dinarskih štokavaca, gdje se najbolje poklapala s ostalom slavenskom mitologijom. Naprotiv kod kajkavaca i naročito čakavaca, u kojih su kozmogonijske predočbe više-manje drukčije i osobite, slična su zapažanja zanemarena i izostala. Kako je siromašna dinarsko-balkanska kozmogonija u nas već prilično poznata (niz izdanja JAZU itd.), o njoj se ovdje daju samo neke bitne naznake, a glavna je pozornost usmjerena na dosad skoro nepoznatu i puno bogatiju čakavsku kozmogoniju ili *Sionšwyta storyštje*. U dinarskoj je tradiciji nebo jednostavni poklopac nad zemljom, a na kraju svijeta gdje taj poklopac dotiče zemlju, žive jednooki divovi-ljudožderi. Prije je nebo bilo niže, ležalo je na vrhovima brda i ljudi su ga mogli doseći. Zato su pri poljskim radovima seljaci lopatama i vilama lupali po niskom nebu, a žene su pri pranju rublja o njega brisale prljave ruke, što je Bogu dosadilo i on podigne nebo tako visoko. Bog je stvarao svijet zajedno sa židovskim kraljem Jahudijom i kada je Bog pljunuo iz toga postane Sunce, ali ga ukrade Nečastivi i okuje ledom pa su ga morali spašavati (onomatopeja ledenog doba). Zemlja leži medju rogovima golemog bika ili na ledjima četiri vola i kada se ovi pomaknu, nastane potres a tutanj potresa je njihovo rikanje.

Zbog neistraženosti je kajkavska izvorna kozmogonija dosad većinom izgubljena, a po dostupnim tragovima je bila izmedju primorsko-čakavske i dinarsko-štokavske. U čakavaca je najbolje očuvana u opsežnim krčkim legendama *Veyske Povede* (Tomašić-Lovrić 1997), gdje razmjerno najviše naznaka o tomu sadrži *„Poveda od Mantratje tar slova Šalamunova"* (Legenda o Prazmaju i znaku Solomunovu). U nas se „nebo" zove u jednini uglavnom u tradiciji dinarskih štokavaca, dok su u kajkavaca npr. u Zagorju i osobito u otočnih čakavaca nebesa većinom u pluralu (kajk. *nebe*, čakav. *neba, nebah*), jer u izvornoj starohrvatskoj kozmogoniji postoji više slojeva nebesa jedno iznad drugog (npr. Bog na nebesima). U našoj staročakavskoj su kozmogoniji nebesa troslojna kao i u Vedama, poput tri prozirne polukugle nad Zemljom:

1. Najbliže je donje nebo s oblacima i inim vremenskim pojavama (koje danas odgovara zemljinoj atmosferi); 2. Srednje je nebo s pomičnim nebeskim svjetlima po kojemu se gibaju Sunce, Mjesec i *šwitlyce* ili planeti (što donekle odgovara današnjem Sunčevu sustavu); 3. Najgornje je zvjezdano nebo na kojemu su pričvršćene nepomične zvijezde u stalnom poredjaju po zviježdjima, a povrh toga zadnjeg neprozirnog neba je nevidljivi božanski prostor sa Svevišnjim, duhovima, andjelima itd.

Po spomenutim Krčkim legendama, ***Sionbog-Sewyšna*** (Svemogući Vječni Bog) stvorio je *Sionšwyt* (cijeli svijet) *va seunevykoj* (u pradavna vremena), koja su bila prije *kruola Šalamuna* (kralja Solomuna). *Sionšwyta storyštje* (stvaranje Svijeta) trajalo je *„seuna tjedma"* (tjedan dana) idućim redom: 1. dan je stvoreno najgornje nebo sa zvijezdama nad kojim odonda boravi Svevišnji; 2. dan je stvoreno srednje nebo sa Suncem, Mjesecom i inim pomičnim *svitlicama;* 3. dan nastaje donje nebo *„zi ublakimi"* (s oblacima) i prvotni praocean *Sion-Khulap;* 4. dan je stvoreno prakopno *Manda-Žemja* (Majka Zemlja); 5. dan na kopnu nastaju rijeke i planine; 6. dan su stvorene biljke, životinje, ribe i ptice; 7. dan Bog stvara *Seuneyude* (čovječanstvo). Zemlja se izdigla iz oceanskog prakaosa *Sion-Khulap* (= Tihi Ocean) na dnu kojega se prvotno *„vrutala"* (kuhala). Po izronjenju je isprva bila vruća i kada se ohladila, *Sewyšna* na njoj zasadi bilje i kamenje koje je prije takodjer raslo, ali ono nije slušalo Boga pa ga je okamenio. Nakon stvaranja je ljude proždirao stoglavi prazmaj *Mantratja,* ali ga je Bog uništio blijeskom repatice *Šalamuna*. Pri stvaranju Zemlje i ljudi, Svevišnjega je ometao i sprječavao ***Sionvrag-Sayta*** (Veliki zloduh), pa ga je odonda Bog privezao kao crnoga psa za „Sveto drvo" da ne smeta i zato su na nekim našim otocima psi proklete životinje i oličenja zloduha. Ova orientalna dualistička suprotnost uz Sv. drvo je srodna perzijskom sukobu Ahuramazde i Ahrimana, kao i ranijoj akadosumerskoj borbi boga Marduka i zloduha Tiamata, pa je to podrijetlom vjerojatno sa Starog iztoka.

VIII. Siromašna *„sazvježdja"* dinarskih štokavaca

Za razliku od pomorskih naroda (Brajković 1972-89), u poljodjelaca je za seosko bajanje uglavnom dovoljno znati tek do desetak zvjezdanih naziva. To vrijedi za sve ine Slavene, a u nas naročito za dinarske ijekavce, u kojih je slabo poznavanje zvijezda našao već i Kušar (1907). Izim ***Sunca, Mjeseca*** i ***Danice*** (planet Venera), ovi ijekavski gorštaci nemaju vlastitih imena za druge pojedine zvijezde, a poznata su im tek poneka skupna „sazvježdja": ***Velika i Mala Kola*** (Veliki i Mali Medvjed), ***Krst*** (Labud), ***Štapovi*** (Orion), ***Volari*** (Lyra), ***Vlašići*** (Pleiades) i ***Kumovska Slama*** (naša Galaksija ili Mliječni put). U Slavoniji još poznaju zviježdja ***Stol*** (Pegaz + Andromeda) i ***Kosci*** (Orion). Ijekavsko nepoznavanje neba pruža se u nas iztočnije od rijeka Vrbasa i Neretve tj. uglavnom u Bosni, iztočnoj Hercegovini i Crnoj Gori - izuzev pomorski Dubrovnik koji je izvorno bio ijekavsko-čakavski s boljom astrognozijom. Nepoznavanje i nezainteresiranost za zvijezde su u istočnodinarskih ijekavaca uzrokovani i najuže povezani s paničnim praznovjerjem prema mnogim nebeskim pojavama. Po njihovoj je tradiciji vrlo opasno „brojati zvijezde" jer to navodno donosi nesreću, a ako tko slučajno prstom pokaže na svoju „rodnu" zvijezdu, smjesta će pasti mrtav ili zauvijek oslijepiti. Po njima se takodjer ne smije izreći „zalaz sunca" jer navodno više nikada ne će izaći, već se mora kazati „smiraj sunca". Oni kao stočari tumače Sunce kao goruću grudu maslaca, dok su im sazvježdja kao stada ovaca koje predvodi rogati ovan u liku polumjeseca. Kometa im izravno najavljuje skori „smak svijeta". Pri pomrčini Sunca ili Mjeseca, u nas mnogi ijekavci na selima kolektivno pomahnitaju i pucaju u zrak ili bučno lupaju po kantama, pa vjeruju da neke crne aždaje proždiru sunce ili mjesec. Po izvješćima Rimljana, sličan su panični urnebes pri pomrčini u nas podizali i antički Iliri (Mužić 1997). Izim općega europskog staha od komete, ova su druga panična praznovjerja u nas nehrvatska naslijedje iz balkanske tradicije pravoslavih Vlaha (Janković 1951).

Nasuprot ijekavcima, triput bolje poznaju na nebu *„zvizde"* u nas **šćakavski ikavci** iz zapadnih Dinarida npr. zapadna Hercegovina, mosorska Poljica i sjeverni Velebit od

Jablanca do Krasnog polja. Ovi već znaju do **29** različitih asteronima, što je nadprosječno spram inih Slavena. Opći su im pojmovi iz astrognozije (# = turcizmi): *ahiret* # (nebesa), *zvizda* (zvijezda), *zvizdica* (meteor), *repatica* (komet) i *durbin* # (dalekozor). Uz ***Sunce, Misec*** i ***Danicu*** (Venera) još su im poznate zvijezde ***Akrap*** # (Antares), ***Jestrib*** (Altair), ***Kera*** # (Sirius), ***Prigimiz*** # (Alcyone), ***Sivernjača*** (Polaris), ***Šćapika*** (Betelgeuse), ***Volar*** (Vega), pa zviježdja ***Gospino Kolo*** (Cassiopeja), ***Jančag*** (Aries), ***Jarići*** (Kočijaš), ***Kosci*** (Lav), ***Kumova Slama*** (Galaksija), ***Petrov Križ*** (Labud), ***Šćapovi*** (Orion), ***Tri Sestre*** (Trokut), ***Velika* i *Mala Kola*** (Veliki i Mali Medvjed), ***Vile*** (Djevica), ***Volovi*** (Lyra), ***Ždribac*** (Centaur) i u ***Vlašićima*** (Pleiades) još zvijezde *Oreta, Mileta, Voleta, Radeta* itd. U skladu s ovim boljim poznavanjem neba i zvijezda je u njih i puno manje praznovjerja negoli u istočnijih ijekavaca, pa tu postoji uglavnom samo općepoznati strah od komete (repatice), koja po raširenoj europskoj predaji najavljuje nesreću i rat. Za podrijetlo takve šćakavske astrognozije, znakovite su npr. duvanjske legende o njihovim brodovima i lučkim privezima, što upućuje da su pretci zapadnih Hercegovaca prije imali veze s plovidbom (na Jadranu ili Crnom moru ?). To objašnjava njihovo bolje poznavanje zvijezda od ijekavaca i čak od primorskih Crnogoraca koji su tek nedavno sišli do obale pa još nemaju posebnog interesa niti za ribe, a kamoli za astrognoziju.

IX. Kajkavski „*Vesmir*" iz Hrvatskog Zagorja

Nasuprot dinarskih ijekavaca još daleko bolje poznaju zvijezde kajkavci iz sjeverne Hrvatske, koji za nebeske pojmove već imaju **41** domaćih naziva (Lovrić 1997), a dio tih kajkavskih asteronima su prapovijestni arhaizmi sa Starog istoka (oznaka *). Tako oni rabe vlastite kajkavske nazive ***nebe*** (nebo), *nebogledec* (astronom), * ***vesmir*** (svemir, perz. **siphir**), * ***pirge*** (svemirske maglice, akad. **pirga**), * ***čreda*** (skupno zviježdje), ***zvezde*** (zvijezde), ***kresnice*** (meteori), *repača* (komet - repatica) itd. Uz ***Sonce, Mesec*** i ***Denicu*** (Venera), Zagorci još znaju po imenu i neke važnije zvijezde: *Severnica* (Polaris), * ***Deva*** (Spica, perz. **Daeva**), ***Dvojček*** (Mizar + Alkor), * *Jerina* (Antares), ***Kosec*** (Regul), *Kozel* (Capella), ***Kusja*** (Sirius), ***Petrov Kriš*** (Deneb), *Piljuh* (Altair), * *Ščemernica* (Rasalgeti), ***Žerjav*** (Fomalhaut), *Bazilisk* (Zubenelgenubi u Vagi) i * *Pirgača* (Orionova maglica). Zagorci takodjer po kajkavskom imenu poznaju i 1/3 vidljivih zviježdja *(čreda)*: ***Agneci*** (Aries), * ***Cujzeki*** (Centaur), * ***Deklice*** (Virgo, perz. **dekle**), * *Denevir* (Hydra), * ***Kačje*** (Ofiuh, hetit. **Kaška**), ***Križeki*** (Labud), *Kosjeri* (Lav), ***Kozleki*** (Auriga), ***Osleki*** (Rak), ***Pesi*** (Veliki Pas), *Pozoji* (Vaga), *Skunkači* (Jarac), ***Tri Sestre*** (Trokut), ***Tronuš*** (Cassiopeja), ***Voleki*** (Lyra), ***Velka* i *Mala Kola*** (V. i M.Medvjed), ***Laheci*** (Pleiades), ***Kepeci*** (Hyades), ***Luknja*** (Crna rupa galaksije u Strijelcu) itd. Na personificiranom „licu" punog Mjeseca, Zagorci vide ***Oke*** (= Mare Serenitatis + Mare Tranquilitatis), ***Vuhi*** (Mare Fecunditatis), ***Nosek*** (Montes Apennini), ***Gubec*** (Mare Nubium) i * ***Pirgu*** (najveći krater Tycho). Kajkavci tumače sjajnu sunčanu ploču kao Božje lice, a zviježdja na nebu vide kao rojeve pčela ili kukuruzne kokice, dok su im padajući meteori duše preminulih. U skladu s boljim poznavanjem zvjezdanog neba, u kajkavaca nema paničnih balkanskih praznovjerja o zvijezdama i oni se na nebu plaše uglavnom samo „repače" (komete) jer im najavljuje nesreću i rat. Takvo bogato poznavanje zvijezda u Zagoraca značajno nadilazi sve ine Slavene i druge kontinentalne etnoskupine u srednjoj Europi.

X. Bogati *"Sionšwyt"* staročakavskih pomoraca

Zbog praktične uporabe i pomorskih tradicija, u nas je razina pučke astrognozije izrazito najviša u primorskih čakavaca, a nadasve u cakavskih bodula na otocima od Krka do Visa, gdje pomorski starosjedioci većinom poznaju barem po tridesetak asteronima. Iznimka je slabo poznavanje zvijezda na štokavskom Mljetu, pa još niže na primorju južno od Dubrovnika, gdje je nepoznavanje zvijezda u doseljenih kopnenih štokavaca čak puno niže negoli u kontinentalnih ikavaca i zagorskih kajkavaca. Na srednjodalmatinskim su otocima poznata ***53*** čakavska asteronima. Na otoku Krku zabilježeno je čak **107** domaćih asteronima i to najviše u reliktnom ranočakavskom pradijalektu *Veyska zayk* **(ykavska scakavica)** iz nutarnjih brdskih sela na Krčkom gorju *Veyske Helami*, kojime se u ranijim stoljećima šire govorilo na Krku, Rabu i sjevernom Velebitu (Tomašić - Lovrić 1997). Nakon Arapa s preko 300 asteronima, ovo je u nas jedna od najbogatijih pučkih astrognozija na svijetu, koja je bogatstvom slična još samo Grcima sa stotinjak vlastitih asteronima, dok je raznolikost naših naziva za svemirske galaksije i detalje Mjeseca najbogatija na svijetu čak ispred Arapa. Dio tih naziva su mitski i povijesni likovi iz Krčkih legenda *(Veyske Povede)*.

Ovo naše kvarnersko *zwyzdoslovje* daleko odskače iznad svih Slavena zajedno, dok su razlike u poznavanju zvjezdanog neba izmedju Kvarnera i istočnih Dinarida upravo goleme, jer kvarnerski boduli poznaju čak *deset puta (10 X)* više zvijezda nego istočni štokavci (što je još jedan dokaz stare i duboke civilizacijske granice izmedju Hrvatske i Balkana). Dok je za praznovjerne istočne gorštake brojanje zvijezda opasno i nesretno, u pomorskih čakavaca na Jadranu je *"zvizde brojit"* normalno i pozitivno, pa zato prastara bodulska pjesma pjeva o kvarnerskim mornarima *"ki cyle noci plovidu, ter zveždyce brojidu"*. Takodjer i spram komete u naših je bodula strah daleko manji negoli igdje u Europi, jer ju smatraju "Božjim mačem" kao izrazom božanske pravde protiv zla. Ovoga našeg prastarog i bogatog *zvizdoslovja* prisjećaju se tek poneki stari ribari i umirovljeni predratni pomorci koji nisu učili službene nazive u pomorskim školama.

U idućem su popisu prvo naši najbogatiji "veyski" asteronimi na Krku, pa u zaporkama južnije inačice iz dalmatinskih otoka ako su poznate. Zbog preglednosti su podijeljeni na skupna zviježdja, pa pojedine zvijezde i ostala pomična tijela iz Sunčeva sustava. Zvjezdica (*) znači arhaične ranohrvatske nazive predslavensko-neromanskog podrijetla. Ako je poznata, dodana je i mitološka sveza čakavskih asteronima s jadranskom pučkom teogonijom. Većinu ovih arhaičnih asteronima na Krku prikupio je pokojni Fabijan Tomašić (iz zaselka Šuraye). Pripomena: staročakavski ***"y"*** se čita kao muklo preglašeno **ü**, a naglasak je većinom prema kraju riječi i u višesložnim riječima nikada nije na početku kao novoštokavski. Značajno je da su čakavska imena skupnih zviježdja uglavnom u pluralu, a imena pripadnih glavnih zvijezda većinom u jednini ženskog roda ili u augmentativu i susjedne sporedne zvijezde u muškom rodu ili u deminutivu. Medju općim su veyskim pojmovima na Krku značajni npr. *sionšwyt* (svemir), *sionski* (svemirski), *obzova* (obzorje - horizont), *zwyzdoslovje* (astrognozija), *zwyzdoslov* (astronom), *zwyžda* (zvijezda), *zweždytje* (zviježdje), *zweždyna* (komet), *šwitlyce* (pomični planeti), *feralytje* (meteori), *matje* (svemirske maglice), *zmarkatva* (pomrčina) itd.

XI. Staročakavske *"zweždytje"* (skupna zviježdja)

Na otoku Krku je popisan ***31*** veyski naziv zviježdja, tj. za 2/3 svih vidljivih (od 53), a na srednjodalmatinskim otocima su dosad poznata (u zagradi) domaća imena za 22 zviježdja ili za 2/5 vidljivih.

1. Bakodloak = Taurus (Bik): naziv označuje antičkog mitskog Prabika iz krčkih legenda *(Poveda od Bakodlaka tar mićeh Malytjah).* Sličan sveti Bik bio je glavno božanstvo u arianskom mitraizmu iz Rimskog carstva. U tom zviježdju se nalaze *Vlahynica* (Aldebaran), *Mikula* (Alcyone), *Vlahytje* (Pleiades) i *Malytje* (Hyades).

2. Baršytje = Draco (Zmaj): vejski naziv za "inje, mraz", jer je to zviježdje u zenitu po najjačoj zimi. Pripadne zvijezde: *Baršyna* (alfa) i *Baršadyn* (beta).

3. Divyce *(Vile)* = Virgo (Djevica): naziv je sličan antičkom i vjerojatno starohrvatski prijevod. Glavna zvijezda je *Dyva* (Spica).

4. * Gata *(Krunica)* = Cassiopeja: Gata je ranoarijski naziv iz Aveste za prijestolje i vjerojatno je donesen sa Starog istoka. Pripadne su zvijezde *Krolevica* (alfa) i *Krolević* (beta).

5. * Goncyne = Bootes: veyski naziv znači pastira ili čobana i sličan je antičkom imenu zviježdja. Glavna je zvijezda *Ostan* (Arktur).

6. * Hayebaje = Capricornus + Aquarius (Jarac i Vodenjak): to je Kišni duh iz krčkih legenda *(Poveda od Hayebaja tar mantra od dazdja)* koji za ljetne suše od Svevišnjeg zaziva kišu na presušenu zemlju. Glavna je zvijezda *Buymer* (Algiedi).

7. * Kaške = Ophiuchus + Herkules: staročakavski kaška znači zmija i potječe iz starog hetitskog *kaška,* pa je vjerojatno donesen iz prednje Azije. U vejskom obuhvaća zvijezde *Scemeryna* (Rasalhague) i *Kaškyna* (Rasalgeti).

8. Kosyre *(Kosiri)* = Leo (Lav): to je sličan općehrvatski naziv koji znači srp po lučnom poredjaju zvijezda. Glavne zvijezde: *Kosiryć* (Regulus) i *Kosiryka* (Denebola).

9. Kozlytje *(Kozlići)* = Auriga (Kočijaš): zajednički čakavsko-kajkavski naziv tog zviježdja znači jariće. Pripadne zvijezde: *Kozlarica* (Capella) i *Khozlak* (Elnath).

10. * Kriševali *(Veli Križ)* = Cygnus (Labud): arhaična inačica općehrvatskog imena tog zviježdja po zvijezdama poredanim kao križ. Glavna je zvijezda *Krišnyca* (Deneb).

11. Mantre *(Matra)* = Hydra (Morska Zmija): naziv znači čarolije ili uroke, ranoarijskog je podrijetla iz Aveste *(mathra)* i Veda *(mantra),* a spominje se u krčkim legendama *(Veyske Povede).* Glavna je zvijezda *Mantratja* (Alphard).

12. Mićakryš *(Mali Križ)* = Perzej: staročakavski naziv je deminutiv od susjednog gornjeg zviježdja zbog sličnoga oblika. Glavna je zvijezda *Križac* (Algol).

13. Noavi-Matane = Argo Navis (Južna Ladja): mitski naziv znači Mitansku flotu, koja je po krčkim legendama *(Poveda od Mataneh navakyrah tar žloatneh yanaac)* pri naseljavanju Kvarnera doplovila iz Azova preko Crnoga, Mramornog, Egejskog i Jonskog mora do Jadrana. Pripadne zvijezde su *Marjakyr* (Naos) i *Navakyr* (Suhael).

14. Orkulytje *(Orkuli)* = Cetus (Kit): to je mitsko čudovište iz krčkih legenda *(Veyske Povede)* nalik Leviathanu, a naziv je vjerojatno podrijetlom od antičkih Liburna. Pripadne su zvijezde *Orkulyna* (Mira) i *Sionorkul* (Menkar).

15. Pašoglavi *(Pasi)* = Canis Maior + Minor (V. i M. Pas): zajedničko vejsko ime za obadva susjedna zviježdja je iz krčkih legenda *(Poveda od kruola Belova tar pašoglaveh Uobrah).* Sadrži zvijezde: *Sionpaš* (Sirius), *Mićapaš* (Procyon) i *Pašyca* (Adhara).

16. Ryboj *(Ribe)* = Piscis Austrinus (Južna Riba): to je veyski prijevod klasičnog imena *(ryb,* plural *ryboj* = riba). Glava je zvijezda *Nylova* (Fomalhaut).

17. Scapi *(Šćapi)* = Orion: sličan općehrvatski naziv potječe od dva niza zvijezda u tom zviježdju. Sadrži zvijezdu *Scapyna* (Betelgeuse) i *Šparnać* (Orionova maglica).

18. Šedan Brodih *(Vele Kari)* = Ursa Major (Veliki Medvjed): ovaj pomorski naziv znači „sedam brodova", po broju glavih zvijezda. Ovo je najvažnije zviježdje za pomorsku orijentaciju i u njemu je kod nas imenovano najviše zvijezda: *Sionoav* (alfa), *Šwera* (beta), *Mićanoav* (gama), *Noavyna* (epsilon), *Dwoydi* (zeta) i *Dragaar* (eta), što su po predaji krčkih legenda imena mitanskih brodova koji su s iztoka doplovili do sjevernog Jadrana i tu naselili Kvarnerske otoke.

19. Škraplune *(Škrpljun)* = Scorpius (Štipavac): čakavski je naziv prijevod klasičnog imena. Pripadne su zvijezde *Tjarmaal* (Antares) i *Jaryna* (Šaula).

20. Šundre = Sagittarius (Strijelac): vejski naziv znači gusare iz krčkih legenda *(Poveda od šundrah kiesu zivarnule Uri-Koryta),* istočnog je podrijetla od perzijskog **xunder** (gusar) i vjerojatno je donesen sa Starog istoka. Pripadne su zvijezde *Šundrakyr* (Kaus) i *Šundron* (Ascella).

21. Tohoraye *(Male Kari)* = Ursa Minor (Mali Medvjed): vejsko ime iz krčkih legenda je indogermanskog podrijetla po nordijskom bogu *Thor-*u i vjerojatno potječe od antičkih Liburna. Pripadne zvijezde: *Tohornica* (Polaris) i *Mićekolo* (Kochab).

22. Tovorytje *(Tovarići)* = Cancer (Rak): ime znači magarčiće i indoarijskog je podrijetla iz perzijskog **tavar** (= magare). Sadrži skupinu *Plenyce* (Praesepe).

23. * Troydi *(Tri Sestre)* = Triangulus (Trokut): arhaičan veyski naziv ranoarijskog podrijetla znači trojstvo ili trojica. Nema jačih zvijezda s imenom.

24. Veletyći = Aquila (Orao): staročakavski je naziv sličan klasičnom i znači "ptičurine - grabljivice". Glavna je zvijezda *Laštryb* (Altair).

25. Volytje *(Volići)* = Lyra: to je sličan općehrvatski naziv kao i u drugim dialektima. Glavna je zvijezda *Volarica* (Vega).

26. Wardice *(Gvardiule)* = Gemini (Blizanci): naziv je vjerojatno romanskog podrijetla. Pripadne su zvijezde *Warda* (Castor) i *Wardyna* (Pollux).

27. Yance = Aries (Ovan): vejsko ime znači zlatne ovce iz krčkih legenda *(Poveda od Mataneh navakyrah tar žloatneh yanaac).* Glavna je zvijezda *Bravarica* (Hamal).

28. * Yzdene *(Pulići)* = Centaur: arhaični vejski naziv znači „konji" i blizak je klasičnom, a dalmatinsko ime znači ždrijebići. Glavna je zvijezda *Yezdakyr* (Menkert).

29. * Zarje-Harwatje *(Oltari, Stol)* = Andromeda + Pegaz: ime iz krčkih legenda *(Poveda od kruola Zminivera tar Zarjah Harwatjeh)* znači Hrvatsko kockovlje tj. naš grb zbog četvrtastog poretka zvijezda. U tom su zviježdju imenovani *Zminiver* (Alferaz), *Belova* (Algenib), *Kunyelabor* (Markab), *Zarnyk* (Šeat) i *Mićamatja* (Andromedina maglica)

30. * Zmuli *(Žmulj)* = Crater (Vrč): naziv je po značenju sličan klasičnom, ali je jezično ranoarijski od kurd. *zmoul.* Nema jačih zvijezda s domaćim imenom.

31. * Žmyni *(Žmaja)* = Libra (Vaga): to je staročakavski naziv za zmaja. Glavne su zvijezde *Žminyna* (Zubenelgenubi) i *Sionžmyn* (Zubenelšemali).

XI. Starohrvatske *„matje“ ili „pirge“* (svemirske maglice)

Dok praznovjerni štokavci nemaju pojma o nekakvim svemirskim galaksijama izim njihove „Kumovske slame“, u kajkavaca i nadasve u čakavaca postoji do desetak posebnih naziva za glavne detalje Mliječnog Puta (naša Galaksija) i čak za tri okom vidljive daleke svemirske maglice u Orionu, Andromedi i na južnom nebu. Glavna posebnost starohrvatskog *zvizdoslovja* je baš to naše galaktičko nazivlje, najbogatije medju svim poznatim narodima u svijetu, a razlozi tog poznavanja su mitološki ali i praktični. Naime po tisućljetnom iskustvu jadranskih pomoraca i ribara, ako se noću *„matje“* (svemirske maglice) jasno vide zbog bistra neba i zvijezde vrlo slabo titraju (suh zrak), to je sve dobar predznak dužeg lijepog i mirnog vremena (= anticiklona). Naprotiv, kada zvijezde pojačano i nadprosječno tritraju (zbog vlage), a spomenute *„matje“* i bez mjesečine nisu vidljive zbog zamućenosti noćnog neba, to je oboje zajedno siguran predznak pogoršanja vremena i oluje na moru (tj. nadolazak ciklone). Po pučkom shvaćanju kvarnerskih pomoraca, ogranci Mliječnog Puta i manje svemirske maglice vidljive na nebu su otrgnuti dijelovi Marijine Krune. Marijinu Krunu i okolne manje maglice spominju takodjer i krčke legende *(Veyske Povede): Sionvrag-Sayta* (Veliki Sotona) skinuo je iz *Štomoryne Krune* (Mliječni Put) par dragulja da ih ukrade, ali ga je u tom prekinuo *Sionbog-Sewyšna* (Bog Svevišnji) svojim ognjenim mačem tj. zvijezdom repaticom, pa su odonda ostali na nebu u blizini ove krune kao maglice *Šparnać* i *Mićamatja*, te zvjezdani rojevi *Vlahytje* i *Malytje*.

1. „matje“ (kajkavski * *pirge)* su općeniti starohrvatski nazivi za svemirske maglice u značenju pjege ili mrlje. Čakavski je naziv antičkog romanskog podrijetla (latin. *macula)*, dok je kajkavski još daleko stariji iz akadosumerskog **pirga.**

2. „šupere“ = gustija i sjajnija mjesta duž Mliječnog Puta tj. jače nakupine brojnih zvijezda unutar naše Galaksije, najizrazitije su u zviježdjima Strijelac i Škorpion. Ovaj staročakavski naziv znači žar ili žeravica, a po pučkom tumačenju iz Krčkih legenda to su sjajni dragulji na Marijinoj kruni.

3. * „arti“ *(rati)* = nazubljeni ogranci koji bočno strše izvan Mliječnog Puta tj. spiralni krakovi naše Galaksije. Staročakavski je naziv ranoarijskog podrijetla od mitanskog i perzijskog **arta** (vršak) i vjerojatno je donesen sa Starog istoka.

4. * „geti“ = tamniji usjeci (sinusi) na rubu Mliječnog Puta. Naziv je ranoarijskog podrijetla (mitanski i armenski **ghet** = klanac) i vjerojatno je došao sa Starog istoka.

5. * „garme“ (kajkav. *luknje)* = crne rupe u Mliječnom Putu. To su mračna i prazna mjesta naše Galaksije, kojih je svjetlost zastrta tamnim oblacima neprozirne tvari. Staročakavski i kajkavski nazivi znače pećina ili rupa, a čakavski vjerojatno potječe od antičkih Liburna. Po našoj pučkoj predaji (krčke legende), to su prazna mjesta na Marijinoj kruni odakle je Sotona ukrao dragulje *„šupere“* (svemirske maglice).

6. Štomoryna Kruna *(Gospina Kruna)* = Via Lactea (naša Galaksija): to je kršćanski naziv iz staročakavskog *Štomoryna* = Sv. Marija (Majka Božja). Na vejskom su imenovani i glavni posebni dijelovi Galaksije: *Garmyna* (Crna rupa u Strijelcu), *Artyna* (krak u Ofiuhu), *Sionget* (usjek u Orlu), *Mićaget* (usjek u Kasiopeji) itd. Inače je u nas poznati naziv „Kumovska Slama“ većinom ijekavski i rabi ga tek dio hrvatskih štokavaca, dok je ostalim Hrvatima uglavnom nepoznat jer to većinom zovu „Marijina Kruna“: npr. u

Hrvatskom Zagorju *Marijina Koruna*, u Kvarneru (npr. Krk) to je *Štomoryna Kruna*, a u Dalmaciji *Gospina Kruna*. Zato je srbsko ime „Kumovska Slama“ u nas prošireno osobito u Jugoslaviji, da se izbjegne općehrvatski vjerski naziv Marijina Kruna.

7. * Artyna *(Velirat)* = Promontorium Galaxiae: to je izdvojeni krak Mliječnog puta u Ofiuhu. Vejsko je ime ranoarijskog podrijetla, iz mitanskog i perzijskog **arta** = vršak.

8. * Garmyna *(Buža)* = Lacuna Galaxiae (Crna rupa u Strijelcu): arhaični veyski naziv najveće tamne pjege na našoj strani Mliječnog Puta, koji znači “rupetina”.

9. * Sionget *(Škar)* = Sinus Galaxiae: veliki tamni zaljev - usjek Mliječnog puta u Orlu. Vejski naziv u augmentativu vjerojatno potječe od antičkih Liburna.

10. * Mićaget = manji tamniji usjek Mliječnog Puta uz zviježdje Kasiopeja.

11. Šparnać *(Maća,* kajkav. *Pirgača)* = Orionova maglica (theta Oriona): čakavsko ime romanskog podrijetla znači “oblačić”, zbog nepravilno-krpastog oblika ove maglice.

12. Mićamatja = Andromedina maglica (M 31): to je najveća i u nas jedina okom vidljiva spiralna galaksija, a na veyskome znači “sitna pjega”.

13. Velamaća = Magellanov oblak: ovo je najveća maglica na južnom nebu, koja nije vidljiva iz Sredozemlja. Taj noviji čakavski naziv znači “velika pjega” i poznat je nekim našim pomorcima koji su plovili tropskim i južnijim morima.

XIII. Staročakavske *“zwyžde”* (pojedine zvijezde)

U staročakavskom *zvizdoslovju* jadranskih otočnih bodula, većina spomenutih zviježdja imaju posebno imenovanu barem glavnu najjaču zvijezdu, a ponekad i po dvije najsjajnije (standardne oznake alfa i beta). Na srednjodalmatinskim je otocima imenom poznato do *24* pojedinačne zvjezde tj. uglavnom najsjajnije zvijezde 1. reda. U najbogatijoj i arhaičnoj vejskoj astrognoziji na Krku je imenovano čak **57** jačih zvijezda 1. do 3. reda tj. poznate su im sve važnije zvijezde na nebu za potrebe plovidbe, a polovica njih *(28* zvijezda) nose prastara predslavensko - neromanska imena podrijetlom sa Starog iztoka (oznaka *).

1. * Baršadyn = Rastaban (beta Zmaja): ovaj prastari veyski naziv znači ledište ili mrazište, jer se uzdiže u zenitu za vrijeme najjače zime.

2. * Baršyna = Eltamin (gama Zmaja): na veyskom smrzavica-poledica, u zenitu je zimi.

3. Belova = Algenib (gama Andromede): ovaj naziv iz krčkih legenda *(Poveda od kruola Belova tar pašoglaveh Uobrah)* označuje hrvatsko-ugarskog kralja Belu IV.

4. Bravarica = Hamal (alfa Ovna): staročakavski naziv znači pastirica ili čobanica koja čuva janjce, pa se i pripadno zviježdje na vejskom zove *Yance.*

5. * Buymer = Algiedi (alfa Jarca): prastari veyski naziv znači izvor-vrelo, a spominje se u krčkim legendama i pučkim pjesmama na Krku. Potječe sa Starog istoka: mitanski **burim** i akadski **buranum** = izvor-zdenac.

6. * Dragaar = Alkaid (eta Vel. Medvjeda): ovaj staročakavski naziv znači drakkar ili bojni brod i podrijetlom je od antičkih Liburna *(drakkophoroi).* Poznat je i iz starinskih pučkih pjesama na Krku.

7. **Dyva** *(Divica)* = Spica (alfa Djevice): sličan je općehrvatski naziv za tu zvijezdu u većini naših dialekata. Ranoarijskog je podrijetla (Avesta: *Daeva).*

8. * **Dwoydi** *(Poluši)* = dvojna zvijezda Mizar + Alkor (u Velikom Medvjedu): prastari veyski naziv znači blizanci, ranoarijskog je podrijeta iz Aveste *(dvaidi)* i Veda *(dvaidhi)* i vjerojatno je donesen sa Starog istoka.

9. * **Jaryna** *(Jerina)* = Šaula (lamda Škorpiona): staročakavski naziv znači žar ili vrućina, jer je ta zvijezda vidljiva uz rub južnog obzorja za najtoplijeg ljeta.

10. * **Kaškyna** = Rasalgeti (alfa Herkula): arhaičan veyski augmentativ znači „zmijurina", podrijetlom je iz Starog istoka i blizak hetitskom *kaškai.*

11. * **Khozlak** *(Kozjak)* = Elnath (beta Bika): veyski naziv znači staroga jarca, koji u našoj primorskoj mitologiji zamjenjuje slavenskog kontinentalnog vukodlaka.

12. **Kosiryć** = Regulus (alfa Lava): taj čakavski naziv znači pticu čiopu (Apus).

13. * **Kosiryka** *(Kosirica)* = Denebola (beta Lava): ovo staročakavsko ime znači ptica lastavica, a nalazi se u krčkim legendama i pučkim pjesmama iz Kvarnera.

14. **Kozlarica** *(Kozala)* = Capella (alfa Kočijaša): ime je slično kajkavskom i prijevod klasičnog romanskog, po nazivu cijelog zviježdja *Kozlići* (Kočijaš).

15. **Krišnyca** *(Petrov Križ)* = Deneb (alfa Labuda): naziv je po položaju na vrhu zviježdja *Veli Križ* (Labud).

16. **Križac** *(Križnik)* = Algol (beta Perzeja): čakavski naziv znači „križić", po imenu pripadnog zviježdja *Mali Križ* (Perzej).

17. **Krolevica** *(Kraljevica)* = Šedar (alfa Kasiopeje): naziv je za srednju najjaču zvijezdu u prividnoj kruni zviježdja Kasiopeja (= čakavski *Gata,* kajkavski *Koruna).*

18. **Krolević** = Kaph (beta Kasiopeje): staročakavski naziv znači princ ili kraljević.

19. * **Kunyelabor** = Markab (beta Pegaza): ovaj prastari veyski naziv znači „Sveti oltar" i vjerojatno je podrijetlom od antičkih Liburna.

20. * **Laštryb** *(Jestrib)* = Altair (alfa Orla): prastaro veysko ime znači jastreb, ranoarijskog je podrijetla od mitanskog *astrib,* vjerojatno je doneseno sa Starog istoka.

21. **Lumbarda** = Phaktes (alfa Goluba): čakavsko je ime možda ilirskog podrijetla.

22. **Malytje** *(Malići)* = Hyades (u zviježdju Bika): taj staročakavski naziv označuje patuljke, koji se pojavljuju zajedno sa svetim Prabikom u krčkim legendama *(Poveda od Bakodlâka tar mićeh Malytjah),* pa su i na nebu preslikani u zajedničko zviježdje.

23. * **Mantratja** *(Matresina)* = Alphard (alfa Hidre): mitski stoglavi Prazmaj iz krčkih legenda *(Poveda od Mantratje tar slova Šalamunova).* To je ranoarijska *Mathrasca* iz Aveste i *Mantritya* iz Veda, pa je očito podrijetlom sa Starog istoka.

24. * **Mićanoav** = Phekda (gama V. Medvjeda): staročakavski naziv u značenju brodica ili brodić, vjerojatno je podrijetlom od antičkih Liburna,

25. **Mićapaš** = Procyon (alfa Maloga Psa): čakavski prijevod klasičnog naziva.

26. **Mićekolo** *(Karjolica)* = Kochab (beta M. Medvjeda): staročakavski naziv znači „kolica", po općehrvatskom nazivu pripadnog zviježdja Mala Kola (M. Medvjed).

27. **Mikula** = Alcyone (eta Bika): to je najjača zvijezda u Vlašićima.

28. * **Marjakyr** *(Jargula)* = Naos (zeta Južne Ladje): prastari vejski naziv znači admirala ili vodju marjana *(maryanni),* koji je po krčkim legendama *(Poveda od Mataneh navakyrah)* doveo mitansko brodovlje na plovidbi od Crnoga mora kroz Sredozemje do Jadrana i zato se cijelo pripadno zviježdje tu zove *Noavi-Matane* (Mitanska flota).

29. * **Navakyr** *(Naukir)* = Suhael (lamda Južne Ladje): staročakavski naziv znači pomorac ili kapetan i podrijetlom je sa Starog iztoka iz perzijskog *navi + akir.*

30. * **Noavyna** = Alioth (epsilon V. Medvjeda): arhaični veyski pejorativ u značenju stari brod ili olupina.

31. * **Nylova** = Fomalhaut (alfa Južne Ribe): prastari veyski naziv znači ribarsku mrežu i vjerojatno je podrijetlom od antičkih Liburna.

32. * **Orkulyna** *(Manjorga)* = Miraceti (omikron Kita): vejski naziv znači morsko čudovište - ulješuru (Physeter) iz krčkih legenda o oceanskom kitolovu *(Poveda od Ćavjeneh kerolih tar orkaturih)* pa se zato i cijelo pripadno zviježdje tu naziva *„Orkule".* Ovaj je naziv vjerojatno podrijetlom od antičkih Liburna, a južniji je dalmatinski naziv romanskog podrijetla.

33. * **Ostan** = Arcturus (alfa Bootesa): staročakavski naziv znači kolac ili pastirski štap i u svezi je s veyskim imenom pripadnog zviježda *„Goncyne"* (Bootes).

34. **Parozjak** = Electra u Plejadama (zviježdje Bika), naziv znači „rošćić".

35. **Pašyca** = Adhara (epsilon V. Psa): staročakavski naziv znači „kuja".

36. **Plenyce** = Praesepe (epsilon Raka): čakavski je naziv za ovu zvjezdanu grupicu prijevod njezina romanskog imena u sličnom značenju dječje „pelene".

37. **Scapyna** *(Šćapika)* = Betelgeuse (alfa Oriona): čakavski je naziv izvedenica iz općehrvatskog imena za pripadno zviježdje *„Šćapi"* (Orion).

38. * **Scemeryna** = Rasalhague (alfa Ofiuha): staročakavski je naziv sličan kajkavskom *(Ščemernica)* i znači „guja otrovnica".

39. * **Sionoav** = Dubha (alfa Vel. Medvjeda): staročakavski naziv u značenju admiralski ili glavni brod, vjerojatno je podrijetlom od antičkih Liburna. To je naš legendarni brod kojim je admiral *Harwatje Marjakyr* doplovio od Azova do Krka.

40. * **Sionorkuul** *(Njorgo)* = Menkar (alfa Kita): prastari vejski naziv označuje golemog velekita (Balaenoptera) iz krčkih legenda *(Poveda od Ćavjeneh kerolih tar orkaturih),* koje govore o oceanskom kitolovu *„orkulatva".* Naziv vjerojatno potječe od antičkih Liburna.

41. **Sionpaš** *(Pasoglav)* = Sirius (alfa Vel. Psa): arhaični veyski naziv znači „golema psina" i u svezi je s nazivom pripadnog zviježdja *„Pašoglavi".*

42. * **Sionžmyn** = Zubenelšemali (beta Vage): to je prastari veyski augmentativ koji znači silni zmaj ili golema aždaja. Povezan je s imenom pripadnog zviježdja *Žmyni* (Vaga) i vjerojatno potječe od antičkih Liburna.

43. * **Šundrakyr** = Kaus (epsilon Strijelca): vejski naziv je gusarski vojvoda, koji je po krčkim legendama *(Poveda od šundrah)* predvodio pradavne gusare pri napadu na otok Krk. Podrijetlom je sa Starog istoka od perzijskog **xunder + akir** (vodja gusara).

44. **Šundron** = Ascella (zeta Strijelca): čakavski naziv znači gusarski brod iz krčkih legenda, kojim su doplovili pradavni gusari pri napadu na otok Krk.

45. **Šwera** = Merak (beta Velikog Medvjeda): taj romanski naziv znači „kazaljka", jer crta od te zvijezde do Sjevernjače noću pokazuje pomorcima koliko je sati.

46. * **Tjarmaal** *(Ćarmalj)* = Antares (alfa Škorpiona): taj staročakavski naziv

vjerojatno potječe od antičkih Liburna i znači „crvenica“, po tamnocrvenoj boji ove južne zvijezde koja je oličenje krvavog zloduha rata i potresa iz Krčkih legenda.

47. * Tohornica *(Tramuntana)* = Sjevernjača (alfa Malog Medvjeda): arhaični je vejski naziv indogermanskog podrijetla, po nordijskom bogu **Thor**-u. Veyski *Tohor* je zloduh smrti i ledene zime iz krčkih legenda. Dalmatinski je naziv romanskog podrijetla.

48. Vlahynica *(Vlajna)* = Aldebaran (alfa Bika): naziv znači „vlahinja“ i u svezi je sa susjednom zvjezdanom grupicom Vlašići takodjer u zviježdju Bika.

49. Vlahytje *(Vlošić)* = Pleiades (u Biku): slični su općehrvatski nazivi za tu zvjezdanu grupicu u svim našim dialektima.

50. Volarica *(Volar)* = Vega (alfa Lire): čakavsko ime ove zvijezde je povezano sa sličnim općehrvatskim nazivom pripadnog zviježdja *Volići* (Lyra).

51. * Vyntja *(Vinć)* = Zaurak (alfa Feniksa): arhaično veysko ime znači dugonogu pticu ždral kao dobrog duha iz krčkih legenda, a sličan lik postoji i u perzijskoj mitologiji. Vidi se samo ljeti na rubu južnog obzorja.

52. * Warda = Castor (alfa Blizanaca): naziv znači kula-utvrda, ranoarijskog je podrijetla sa Starog istoka: u Avesti *Varda*, u Vedama *Vardha*.

53. * Wardyna *(Gvardija)* = Pollux (beta Blizanaca): veyski je naziv indoarijski od perzijskog *vardana* (gradina, tvrdjava), a južniji je dalmatinski oblik romanizam.

54. * Yezdakyr = Menkert (theta Centaura): arhični veyski naziv znači vojskovodja ili general i podrijetlom je sa Starog istoka. Naziv je povezan s imenom pripadnog zviježdja *Yzdene* (Centaur), a spominje se i u Krčkim legendama.

55. * Zarnyk = Šeat (beta Pegaza): staročakavski je naziv povezan s imenom pripadnog zviježdja *Zarje-Harwatje* (Pegaz) i potječe iz Krčkih legenda.

56. Zminiver *(Žvanimir)* = Alferaz (alfa Andromede): ovim imenom iz krčkih legenda *(Poveda od kruola Zminivera tar Zarjah Harwatjeh)* uznesen je na nebo u liku te zvijezde i predzadnji *hrvatski kralj Zvonimir*.

57. * Žminyna = Zubenelgenubi (alfa Vage): to je staročakavski augmentativ u značenju golemi zmaj, koji se spominje i u raznim pričama uz Jadran.

XIV. Kvarnerske *„Seune šwitlyce“* (pomična svjetlila)

Dosad nabrojeni čakavski nazivi označuju uglavnom nepomične i daleke zvijezde izvan našega Sunčevog sustava, koje stoje stalno u istom poredjaju zviježdja na nebeskom svodu. Izim ovih pravih zvijezda, vide se na nebu i bliža pomična tijela iz Sunčeva sustava npr. planeti, kojih se položaj vidno mijenja tijekom godine kroz razna zviježdja, ili se povremeno pojavljuju i nestaju kao meteori i kometi. Njih naši kontinentalci većinom ne razlikuju od pravih zvijezda, pa ih takodjer pučki zovu na štokavskom „zvijezde“ ili kajkavski „zvezde“. Naprotiv primorski čakavci i nadasve boduli na otocima, zbog nužne pomorske prakse gdje su za orijentaciju bitna nepomična svjetla, većinom ih bolje razlikuju od pravih *„zvizda“*. Zato se na Krku i na nekim južnijim otocima takvi pomični planeti i meteori (a sad i umjetni sateliti) nazivaju još zajednički *šwitlyce (svitlice)* tj. „pomična

svjetlila“. Npr. na Kvarnerskim je otocima pod pučkim čakavskim imenima poznato *8* glavnih pomičnih *„svitlica“* na nebu: uz Sunce i Mjesec, tu još poznaju imenom planete Veneru, Mars, Jupiter i Saturn, pa veliki komet Šalamuna i *„feralytje“* (padajući meteori). Stoga je vejski izraz *„Seune šwityce“* („sva pomična svjetlila“) približna starohrvatska istoznačnica za današnji pojam Sunčeva planetnog sustava s kometama i meteorima. Prema tome su ranočakavski Hrvati bili jedna od rijetkih etnoskupina u čijoj su pomorskoj kulturi možda najranije razlučeni bliži planeti od inih pravih zvijezda.

1. Myšec *(Misec)* **i hrvatska lunarna topografija:** Mjesec je u nas jedino nebesko tijelo na čijoj pjegavoj površini personificiranoj kao lice, kajkavci i napose čakavci imaju podrobnije nazive za desetak glavnih vidljivih pojava. Zato je lunarna topografija ili pučko nazivlje za okom vidljive detalje na Mjesecu u nas bogatije negoli igdje u svijetu. Tako se npr. na Krku razlikuju na punom Mjesecu gore dvije tamne pjege *„Uoke“ (Oki,* Mare Serenitatis + M. Tranquilitatis), desno je *Škanyca (Templa,* Mare Fecunditatis), na vrhu *Plisyna (Plišina,* Mare Crisium) i u sredini *Nuoš (Nozdra,* Montes Apennini). Dolje je najveća mrlja *„Ušti“* (Mare Nubium), što je ranoarijski naziv od perzijskog **uxti** (usne). Od mjesečevih je kratera okom vidljiv desno dolje samo najveći *„Mićyna“ (Micina,* Tycho). U mjesečevim fazama tu razlikuju prvu četvrt kao *Mićamyšec (Kvarat),* puni Mjesec je *Sionmyšec (Užba),* a zadnja četvrt je *Tretjak (Trećak)* i tamna faza mladog mjeseca *Minytva (mina),* dok je svjetlo Mjeseca *mišecyna (misečina).* To je u nas jedino nebesko tijelo (Šemudvarac 1946) kojega je uloga u hrvatskoj kulturi dosad pobliže proučena (Mužić 1997), pa takve već poznate općekulturne podatke ovdje ne ponavljamo (Hentze 1932). U Hrvata je Mjesec ranije imao glavnu ulogu u domaćemu ***lunarnom horoskopu*** **(selenoskop)**, kojime se u nas po tradiciji proricalo sudbine, sklonosti i sposobnost ljudi po njihovu rodjenju u mjesečevim fazama kroz 52 tjedna u godini, a ne po zodijakalnim mjesecima solarnog horoskopa. Baš s tim starohrvatskim selenoskopom i zato pozornim pučkim promatranjem Mjeseca, u nas je povezana i bogata topografija površine Mjeseca.

2. **Šance** *(Šunce): Blyscava (šuncenjok)* je sunčev sjaj, a Sunce pri izlazu se na Krku zove *Šance zihodne* i na zalazu *Šance zahoyne.* Njegova jednobojna i nepromjenjiva ploha u našoj mitologiji nema osobitog značenja, kao u nekim inozemnim solarnim mitovima (Engler 1962), izim što je to po čakavskoj predaji Božje oko koje nas gleda. Uzgred pripominjemo da je solarni horoskop (koji je u nas novi pomodni uvoz) već dugo zastario i više nema veze sa zviježdjima na nebu: od antike kroz dva tisućljeća je zbog promjena zemljine ekliptike stvarni zodijak dosad pomaknut za cijeli jedan mjesec u druga zviježdja i danas je astronomski Zodijak posve različit od bivšeg horoskopnog. Dokazan je mjesečev utjecaj na cikluse nekih životinja i čovjeka, ali je u botanici učinak Mjeseca na biljke dosad nepoznat i takvi navodi su tek jezične akrobacije okultnih mistika koji ne znaju da rast bilja odredjuje Sunčeva fotosinteza šećera, a ne noćna mjesečina.

Medju 9 planeta iz Sunčeva sustava, tri najdalja (Uran, Neptun i Pluton) su tek novovjeka odkrića i nevidljivi okom pa su u svih naroda bez domaćih imena, dok se sama Zemlja (na Krku *„Žemja“)* u pučkoj tradiciji ne smatra nebeskim tijelom. Od ostalih pet vidljivih *svitlica* koje se gibaju po nebeskom svodu, Merkur je presitan i rjedje vidljiv pa je bezimen. Samo je Venera u nas svugdje poznata kao Danica ili Večernica, a pomorski čakavci još dobro poznaju Jupiter i tek ponegdje Mars i Saturn.

3. * Zwicerna *(Večernica)* = Venera: To je glavni planet u tradiciji štokavaca, koji jedini ima odredjenu ulogu u pučkim mitovima kopnenog zaledja, jer većinom svijetli u

susjedstvu Sunca kojemu je bliži od Zemlje. Zbog jutarnjeg izlaza uoči svitanja prije Sunca, u kopnenom zaledju štokavci ju većinom nazivaju *„Danica"* i kajkavci *„Denica"*. Naprotiv je duž našega primorja u zoru iztočno obzorje uglavnom zakriljeno visokim grebenima priobalnih planina, pa jutrom Venera prekasno izlazi i brzo se izgubi u sunčanom sjaju svitanja *(„granutje")*, dok je tu naprotiv u suton na crvenoljubičastom zapadnom obzorju ona dugo i jasno uočljiva nad pučinom Jadrana. Zato se u domaćoj tradiciji primorskih čakavaca Venera najčešće naziva *Večernica*, a u vejskom na Krku i prastarim srednjovjekim imenom *Zwicerna*. Naprotiv je kopneni naziv Danica uz Jadran uobičajen samo na južnijem primorju u doseljenih Crnogoraca i novijih vikendaša.

4. Plavušica je staročakavski naziv kvarnerskih otočana za veliki modri planet Jupiter, koji je uz Veneru jedan od najsjajnijih planeta na nebu. Zbog velike udaljenosti od Sunca, on je većinom vidljiv cijele noći, a ne kao Venera samo u svitanje i suton, pa je u mitologiji primorskih čakavaca Jupiter podjednako značajan kao Venera u inih Slavena. Njegov obilazak oko Sunca traje blizu 12 godina (svake je godine u drugom zviježdju zodijaka) i njegov se sjaj pritom vidljivo mijenja ovisno o daljini od Zemlje. Po prastaroj predaji u Kvarneru, povremeno pojačan svjetloplavi sjaj Jupitera najavljuje nadolazak kišnih godina i plodnijih ljeta bez suše, a kada on oslabi u tamnomodroj svjetlosti, to je loš predznak sušnih godina i slabije ljetine. Da su ta pučka zapažanja na Jadranu donekle opravdana, potvrdjuju i višegodišnje oscilacije u nizovima klimatskih mjerenja, ali to nema veze sa samim Jupiterom. Stvarni su uzrok tomu uzastopne promjene sunčeva zračenja i topline što traju oko 11 godina, tj. skoro kao i spomenuti obilazak Jupitera oko Sunca pa se prividno poklapaju.

5. Rumanica *(Rumenija)* je narančasti planet Mars u čakavskih otočana. Njegovu božansku tradiciju iz drugih sredozemnih kultura, na Jadranu je preuzela već spomenuta krvavocrvena zvijezda *Tjarmaal* (Antares) u zviježdju Škorpiona na južnom obzorju.

6. Želenyca = Saturn: pod ovim je čakavskim imenom („zelenica") poznat na Krku. U našoj pučkoj tradiciji ni u pomorstvu, Mars i Saturn nemaju nekoga posebnog značenja pa su u nas većinom bezimeni, izim na nekim sjevernojadranskim otocima.

7. Zweždyni *(Zvizde zrepun)* = kometi (repatice): Nakon Mjeseca, „zvijezda repatica" je jedan od najčešćih nebeskih likova u našim i inim europskim mitovima. Dok je za naše kopnene štokavce i kajkavce, kao i za većinu europskih naroda pojava komete loš predznak nesreće i rata, za cakavske bodule na otocima to je pravedni Božji mač ili na Krku *Sion-Macaan*, kao izraz volje i moći Svevišnjega protiv zlih demona i zločina, pa se zato repatice toliko boje bezbožnici i zločinci, a raduju joj se božji pravednici. U krčkim legendama *(Veyske Povede)* je imenom poznata i najveća repatica ili Božji mač ognjeni tzv. *Šalamuna*, koja je zasjala nakon stvaranja svijeta i pri raspeću *Išukârsta* (Isusa Krista), a ponovo će zabljesnuti uoči sudnjega dana, što je možda veliki Halleyev komet. Po toj predaji je njezin simbol šestokraka zvijezda tzv. „slovo Salamunovo", koje naši pomorci crtaju na brodu kao zaštitni znak protiv oluja i brodoloma, a sličnog je podrijetla i šestokraka zvijezda u hrvatskim pokrajinskim i gradskim grbovima.

8. * Feralytje *(feralići)* = meteoriti (krijesnice): To je prapovijestni naziv podrijetlom sa Starog iztoka, gdje na staroegipatskom *far* i na ranohebrejskom *fera* znače „svjetlilo" (svjetionik). Veći eksplozivni meteor ili gorući bolid na Kvarneru se zove *feralyna* (= žarnica). Kada po hrvatskoj pučkoj predaji *„zvizda padne"* tj. izgori meteor, to znači smrt nekog pravednika, dok po smrti zločinaca na nebu nema vidljivog znaka, a veći

vatreni bolid najavljuje kraj vladara. Ako preko neba iz nekog zviježdja povremeno padaju cijeli rojevi svjetlećih meteora, to je po Krčkim legendama jasni izraz pravednoga Božjeg gnijeva zbog pokolja nevinih žrtava negdje u svijetu. Ovo je najava i zadnja upozorba da će *Sionbog-Sewyšna* (Svemogući Vječni Bog), kada takvi masovni zločini prevrše sve granice, opet poslati svoj ognjeni mač tj. komet koji će tada zasjati u punom sjaju širom noćnoga neba kao da je dan. Potom će taj komet u strašnom blijesku *„šwytlava"* zauvijek uništiti sve zle demone i zločince na ovom svijetu jer je Božja pravednost dostižna, konačna i neumoljiva.

XV. Stari nazivi daljih zemalja i oceana

U kontinentalnih Hrvata na kajkavskom i štokavskom poznati su stari domaći nazivi većinom za bliže okolne zemlje u Europi, a od udaljenih su poznavali zbog iseljavanja uglavnom samo Ameriku i rjedje Australiju. Puno bolje poznaju svjetsku prekomorsku geografiju naši pomorci u Dalmaciji, koji za daleke zemlje i oceane većinom imaju kroatizirana novovjeka imena prema talijanskim ili engleskim nazivima. Jedino na Kvarnerskim otocima, a nadasve na Krku i dijelom na Rabu, održao se uz ove i niz posebnih, arhaičnih starohrvatskih imena za daleke zemlje i oceane, većinom različitih od medjunarodnog nazivlja.

Znakovito je da su tu očuvane u epskoj legendi *Poveda od Ćavjeneh kerolih tar orkaturih*, još i starohrvatski navodi o oceanskom kitolovu *„orkulatva"* i o našim starim kitolovcima *(orkaturi)*, pa čak i prastara čakavska imena za razne vrste kitova - iako su danas kitovi u Sredozemlju i pogotovo u Jadranu vrlo rijetki i uopće se ne love. Sve to upućuje da su naši kvarnerski pretci još odavno plovili svjetskim oceanima. Ovdje se navodi najstarije prekomorsko nazivlje iz otoka Krka na pradijalektu *Veyska zayk* (u zagradama su noviji čakavski nazivi iz Dalmacije). U tim se prastarim nazivima ponavljaju neki opći zemljopisni pojmovi iz staroiztočnih jezika: ***helami*** = gorje - planine (ranoarijski: **helem**), *arta* = morski rt - vršak (mitanski i staroperzijski: **arta**), *khulap* = ocean (starogrčki: **kolpos**), ***mića*** = sitan, *sion* = golem - krajnji, ***ur*** = velegrad - prijestolnica (akadosumerski: **ur**).

1. Nazivi oceana: khulapje (od starogrčkoga **kolpos**). Očuvani su staročakavski nazivi u vejskom pradialektu: *Semerna Khulap* (Atlantik), *Sion-Khulap* (Pacifik), *Khulap Indran* (Indijski Ocean), *Baršadyn* (Arktički Ocean) i *Polnebna Khulap* (južna mora).

2. Nazivi Amerike: Semeraye *(Merike)*. **Semeraye** je jedinstveno ranočakavsko ime prije Columba, a slični su stari nazivi za dijelove Amerike: *Zgorna tar Zdolna Semeray* (Sjeverna i Južna Amerika), *Semerne Helami* (gorje Ande - Kordiljeri), *Skopje Semerne* (Karibski otoci - Antili), *Arta-Semerna* (Florida), *Ur-Semerna* (Mexico City) itd.

3. Nazivi Australije: Polnebje *(Štralija)*. To je takodjer izvorno ranočakavsko ime Australije prije Engleza, a drugi su još stari nazivi u okolici npr. *Vela-Polneb* (Novi Zeland) i *Mića-Polneb* (otok Tasmanija), *Seune-Skopje* (Polinezija).

4. Nazivi Afrike: Muorya *(Japrika)*. Ovo je staro romansko ime, a ostali su pripadni nazivi npr. *Seune-Morye* (Arapske zemlje), *Mićamorya* (Arabija), *Mišyre* (Egipat), *Arta-Moryah* (Tunis), *Warmišyreh* (Abesinija), *Meymoryah* (Kongo), *Moreške Helami* (gorje Atlas), *Zdolnemori* (Crveno more), *Ur-Mišyreh* (Cairo) itd.

5. Nazivi Azije: Sion-Zihod. Ovo arhaično ime u znači „Veliki Iztok". Ostali su pripadni nazivi npr. *Hatya* (Mala Azija - Turska), *Štazemja* (Palestina), *Yndre* (Indija), *Obarška* (Turkestan), *Warindran* (Afganistan), *Artindran* (Indokina), *Kitaye* (Kina), *Arta-Zihod* (Koreja), *Skopje Zihodne* (Japan), *Helami Indrane* (Himalaja), *Zgornemori* (Kaspi), *War-Peršyah* (Damavend), *Ur-Peršyah* (Teheran), *Ur-Zihodna* (Peking) itd.

6. Europa (nema posebnog domaćeg imena), sadrži stare nazive *Tohoraye* (Skandinavija), *Meytohor* (Finska), *Moškova* (Rusija), *Lehya* (Poljska), *Artohorna* (Danska), *Tuyeška* (Njemačka), *Dunayška* (Madjarska - Panonija), *Vlahya* (Balkan) itd.

7. Nazivi Sredozemlja: Velemuori *(Mediteran)*, naziv je prapovijestni prijevod iz egipatskog i mitanskog **(Adal-Muer)**. Pripadni su još nazivi *Sinye Muori* (Jadran), *Buka Semerna* (Gibraltar), *Kirnya* (otok Korzika), *Khupaar* (Cipar), *Hiršon* (Krim), *Mićapont* (Azovsko more), *Zdolnapont* (Armenija) itd.

Ovi staročakavski prekomorski nazivi na Jadranu uglavnom su predslavensko - neromanskog podrijetla tj. ovamo su ih donijeli Iranohrvati kao rani indoarijski pomorci. Zato je znakovito da ovi nazivi imaju sličan odjek u domorodačkim tradicijama Polinežana na Pacifiku i Indijanaca u Americi u kojih se ponavljaju stare legende o pradavnoj plovidbi „bijelih bogova" (Thor HEYERDAHL).

Nakon nedavne dekolonizacije zapadne Polinezije tj. Melanezije u novi otočnim državama ***Papua, Saloma i Vanuatu*** su napušteni za domorodce nerazumljivi engleski nazivi i vraćeni stariji domaći, ali je medju ovima na Pacifiku danas uskrsnulo i njih pedesetak, koji su očito starohrvatskog podrjetla: npr. otoci *Siroti* (prije Green Island), *Malakula* (Mallicula), otok *Velakula* (Lavella) s rtovima *Debeli* (Soreyar) i *Sokolovi* (Middleton), otočni vulkan *Kolovrat* (1412 m) itd. Melanezijski nazivi za Pacifik *Kula-Kula* (Oceanska pučina) i staročakavski *Sion-Khulap* (Golemi ocean) su vjerojatno zajedničkog podrijetla. Ovi hrvatski nazivi iz Pacifika jezično su najbliži našem dialektu **jekavska čakavica** iz srednjovjekog Dubrovnika i južnojadranskih otoka (LOVRIĆ i MILEKOVIĆ 1995). Pacifičke legende (POIGNANT 1956) opisuju da su još prije novovjekih Španjolaca i Engleza, tim otočjem već plovli raniji „bijeli bogovi", a naš dubrovački arhiv (LUETIĆ 1952) potvrdjuje da je u 16. stoljeću pomorski kapetan **Vice BUNE** (1559 - 1612) bio dubrovački ambasador kod Španjolaca sa sjedištem u njihovoj Istočnoj Indiji. Tamo je krajem 16. st. preko tek otkrivenih španjolskih Filipina, brodom dalje iztraživao nove otoke na Pacifiku, pa je od 1580 - 1600, on već oplovio cijelu Melaneziju na jugozapadnom Pacifiku, od Nove Gvineje do Nove Kaledonije. Kako su naši Dubrovčani u nove zemlje redovno plovili kao pravi trgovci bez oružja i bez kolonijalnih osvajanja, domorodci u ih rado prihvaćali pa su im stoljećima ostajali u dobroj uspomeni kao jedini pravedni bijelci. Zato su Melanežani dragovoljno preuzeli i zadržali ne samo naše zemljopisne nazive, nego i niz čakavskih riječi u svom govoru: mala, vela, debeli, kolo, kula, boca, palenta, kanap itd.

Još su puno stariji mogući tragovi Iranohrvata medju američkim Indjancima. Već u srednjovjekim legendama **Vikinga** u nordijskim Sagama, navodi se da su pomorski Vikingi pri svom dolasku do Amerike u 11. stoljeću, tamo već zatekli bijeli narod **Hvirtamanna** koji su bili na čelu Indijanacima na jugoistoku USA, u zemlji nazvanoj **Hvirtalanda**. Na ovom istom prostoru su u USA još donedavna živjeli polubijeli Indijanci plemena **Croatan**, a srednjovjeka kultura Hvirtmanna je u USA i arheološki potvrdjena. Takodjer i sada (BUCHAN 1935), zajedničke indijanske legende sednjovjekog podrijetla slikovito opisuju pravedne bijele bogove **„Flatheads"** (Plošnoglavce tj. Dinarce) i njihovoga predvodnika **„Wissakae"** (= Lofty Hero, tj. hrvatski Visoki junak). To je glavni indijanski prorok - Mesija, kojega je po predaji poslao njihov vrhovni bog **Manitou** da ih nauči tehniku častnog i moralnog ratovanja, paljenje svetih vatra na brdima, simboliku boja za strane svijeta i druge vještine perzijskog podrijetla. Indijanske legende opisuju kako je u jedno pradavno svitanje, zajedno sa zrakama izlazećeg Sunca, na horizontu iz Istočnog oceana doplovila flota brodova i na njima „Flatheads" koje je predvodio prorok Wissakae Yunoke. Zato još i sada, milijuni Indijanaca na selima od Kanade do Perua, svakodnevno ustaju pred zoru i pobožno očekuju prve zrake Sunca na istoku, jer još vjeruju u proročanstvo velikog Manitua: da će se jednoga jutra ponovo vratiti njihov prorok Wissakae, a njegovi će pravedni *„Flatheads"* konačno razjuriti i uništiti bijele Yankee i tako osloboditi Indjance američkog ropstva, te obnoviti staro carstvo moralne pravde i prirodnog života.

Srednjovjeki indijanski crteži prikazuju bojovnike „Flatheads" kako na glavi nose kacige s kariranom šahovnicom ili ogrtače s *crveno-bijelom šahovnicom* poput hrvatskog grba. Istodobne srednjovjeke legende meksičkih **Maya** na poluotoku Yucatan, takodjer navode da ih je sa sjevera napalo brodovlje „bijelih bogova" koje su oni odbili, a neki zarobljenici su potom kao zidari u svetom gradu **Chicen-Itza** dekorirali njihove hramove, gdje se i danas vide nizovi starohrvatskih tropleta. Kultura Hvirtamanna u USA nestaje od 13. st., ali se istodobno južnije duž Anda u Ekvadoru, Peruu i Boliviji pojavljuje po indijanskim legendama i arheonalazima, bijeli narod **Huariti**, koji na Andama izgraduju prvo moćno **Huaritsko carstvo** s prijestolnicom **Tiwanak** uz jezero Titicaca (kasnije su Španjolci to romanizirali kao „Tiahuanaco"). Po srednjovjekim kipovima iz te prijestolnice, huaritski su vladari kao znak vlasti nosili na prsima *kariranu šahovnicu*, a kada su potom vlast Huarita srušili Inke, i oni su preuzeli taj znak šahovnice na prsima kao znak vlasti kralja Inka sve do provale Španjolaca. Inke su od Huarita preuzeli i razne društvene nazive, npr. indoarijsko ime **wasi** za naselja, pa zato sve do danas u Peruu postoje mjesta *Huari-Wasi, Inkawasi* itd. (LOVRIĆ i MILEKOVIĆ 1995). Svi spomenuti pokazatelji upućuju da je rano u srednjem vijeku, možda već od 10. st. postojala bar neka povremena komunikacija izmedju Amerike i jadranskih otoka.

Najnovije potvrde o ranoameričkim Hrvatima stižu iz južne Amerike (Internet 1999). Tijekom devedesetih godina je do danas u prašumama Paragvaja odkriveno ukupno ***61*** srednjovjeki nadpis uklesan u kamenu, za čije je nalaze najzaslužnija pokojna profesorica dr. **Branka Sušnik** iz Buenos Airesa. Najstariji je datiran oko god. 600, a ostali od 7.- 14. stoljeća i najviše ih je nadjeno u paragvajskom gorju ***Sierra de Amambay***, koje je baš zato nedavno proglašeno paragvajskim nacionalnim parkom. Po analogiji s Kanadom se prvotno smatralo da bi to bile vikinške rune, što su potom opovrgli skandinavski stručnjaci i konačno se pokazalo da su to glagoljični nadpisi gdje se jasno poznaju naša slova **A, T, V**, poluglas (I), itd. To su uglavnom kraći i oštećeni kameni zapisi koje tek treba pobliže proučiti i pročitati. Južnoamerički povjestnici drže da su njihovi pisci bar dijelom sudjelovali u izgradnji najstarijega južnoameričkog grada ***Tiwanaku.*** On se i u nas znakovito spominje u srednjovjekim krčkim legendama *"Veyske Povede"*, kao stari grad *Urzahôy* uz planinsko jezero u gorju *Zahôyne Helâmi* (= Ande). O tom pobliže u Pogovoru na kraju ovog zbornika (usp. još LOVRIĆ 1999, YOŠAMYA 1999).

XVI. Podrijetlo i starost hrvatskog *zwyzdoslovja*.

Najstarije sastavnice hrvatskog zvjezdanog nazivlja imaju predhistorijsko podrijetlo, jer su na čakavsko nebo preslikani i neki prastari likovi iz animističkih obreda poznatih još od neolita, npr. *Hajebaye* (Kišni duh), *Vyntja* (kajk. *Žerjav)* ili Sveti ždral itd. To znači da je prvo oblikovanje našeg zvizdoslovja započelo još pred kojih 5 do 7 tisućljeća. Antički motivi i starogrčki asteronimi uklopljeni su ne samo u čakavskoj, nego dijelom i u kajkavskoj astrognoziji Hrvatskog Zagorja: npr. *Agneci* (Aries) od latin. **agnus,** *Bazilisk* (Zubenelgenubi) od grčkog **basiliskos,** *Marijina Koruna* (Via Lactea) od latin. **corona** i *Tronuš* (Kasiopeja) od grčkog **thronos.** To upućuje da je dio nazivlja u naše zvizdoslovje vjerojatno stigao iz Rimskog carstva, npr. preko Ilira ili ranih Hrvata na Azovu. U našem je zvizdoslovju značajan udjel kršćanskih motiva npr. *Marijina Kruna, Petrov Križ* (Deneb), *Veli Križ* (Labud), *Mali Križ* (Perzej), *Križnik* (Algol), *Oltari* (Pegaz), *Mikula* (Alcyone) itd. Takvi su vjerski nazivi ušli u ovo zvizdoslovje tek nakon Krista sa širenjem kršćanstva. Još očuvani staročakavski naziv *"zwyzdoslov"* upućuje da su raniji srednjovjeki Hrvati imali neke posebne stručnjake za *zwyzdoslovje* i selenoskopiju tj. za astralnu orijentaciju i proricanje vremena i sudbina iz neba. Zato je astralna prognoza vremena u tradiciji naših ribara i sada bogato očuvana (Božanić 1996).

Znakovito je da štokavci uglavnom nemaju spomenutih naziva iz našeg zvizdoslovja i pogotovo ne dinarski ijekavci, a to znači da se starohrvatska astrognozija uglavnom već razvila u doba uže sveze kajkavaca i čakavaca, dok su još bili odvojeni od dinarskih ijekavaca tj. prije štokavske doselidbe u naše krajeve, jer u svih ostalih Slavena, čak niti u najbližih ijekavaca, Slovenaca ni Srba, izim u Hrvata uglavnom nema traga ovoga starohrvatskog zvizdoslovja. Ako se poredbeno slože svi spomenuti vremenski pokazatelji, najlogičnije je da glavnina starohrvatskog zvizdoslovja i njegovih arhaizama, na danas najbolje očuvanoj razini iz arhičnog govora *Veyska zayk* i pripadnih krčkih legenda *(Veyske Povede),* svakako potječe prije srednjovjeke selidbe naroda, vjerojatno izmedju 3. i 6. stoljeća po Kr. Jedan od najmladjih asteronima u tom našem zvizdoslovju je na nebo prenijeto ime predzadnjega *hrvatskog kralja Zvonimira* kao zvijezda *Zminiver* (Alferaz u Andromedi) pa je oblikovanje našeg zvizdoslovja izgleda prestalo s propašću samostalne Kraljevine Hrvatske i potom se ono postupno gubi, izim na otocima i donekle u Hrvatskom Zagorju.

U kajkavskoj i čakavskoj astrognoziji je više-manje očigledan doprinos sličnih astralnih kultura sa Starog istoka. Zato su u zagorskih kajkavaca staroistočni arhaizmi glavna strana primjesa u pučkom poznavanju zvijezda, koje tu znatno nadilazi sve okolne kontinentalne etnoskupine, pa zaostaju samo za otočnim čakavcima. Nadalje u našoj najbogatijoj pučkoj astrognoziji na Krku, od ***107*** zvjezdanih naziva, njih 1/3 ili 37 su predslavensko - neromanskog podrijetla i bliski prapovijesnim jezicima iz Starog istoka: zvijezde *Baršadyn* (Rastaban), *Buymer* * (Algiedi), *Kaškyna* (Rasalgeti), *Khozaal* (Elnath), *Kosiryka* (Denebola), *Kunyelabor* (Markab), *Laštryb* (Altair), *Mantratja* * (Alphard), *Marjakyr* * (Suhael), *Mićanoav* (Phacde), *Nylova* (Fomalhaut), *Sionav* (Dubha), *Sionorkul* (Menkar), *Šundrakyr* * (Kaus), *Tjarmaal* (Antares), *Vyntja* (Zaurak), *Yezdakyr* (Menkert), pa zviježdja ***Gata*** * (Cassiopeja), *Garmyna* (Lacuna), *Goncyne* (Bootes), *Hayebaje* (Aquarius), *Mićaget* i *Sionget* * (Sinus Galaxiae), *Yzdene* (Centaur), *Zarje-Harwatje* * (Pegaz), *Zmuli* (Crater), *Žmyni* (Libra) itd. Zvjezdica (*) označuje očita ranoarijska imena iz Veda i Aveste inače nepoznata u Europi pa su ova bezuvjetno stigla sa Starog istoka. Zato je ovo *zvizdoslovje* jedan od najstarijih dijelova ranohrvatske etnokulture.

Naše najbogatije pučko **zwyzdoslovje** u cakavskih bodula na Kvarnerskim otocima nemoguće je objasniti samim staroistočnim utjecajem. Tu su podjednako važnu ulogu morali svakako imati antički pomorski **Liburni**, u kojih se astrognozija kao i u inih pomorskih naroda mogla razviti zajedno s flotom tj. bar od 9.st. pr.Kr. Od njih je naslijedjen dio ostalih posebnih asteronima, nepoznatih u drugih Hrvata i Europljana, a ovo je pomorsko naslijedje Liburna potom još dodatno obogaćeno unosom staroistočnih astralnih tradicija. Ovakvim preslojavanjem dvije već bogate astralne kulture iz antike, u Kvarneru je potom izrasla do srednjega vijeka jedna od najbogatijih pučkih astrognozija na svijetu uz Grčku i Arape, višestruko bogatija negoli u Španjolaca, Engleza i inih novovjekih pomoraca, koji su uglavnom samo posudili ranije grčke ili arapske asteronime uz malobrojne vlastite. Pomorski temelj našeg *zvizdoslovja* očit je iz čakavskih asteronima gdje su 1/4 pomorske teme npr. zviježdja ***Šedan*** *Brodih* (7 brodova), *Noavi-Matane* (Mitanska flota), ***Šundre*** (gusari), *Ryboj* (ribe), *Orkule* (kitovi) *Artyna* (poluotok), pa zvijezde *Marjakyr* (admiral), *Navakyr* (pomorac), *Sionoav* (glavni brod), *Dragaar* (bojni brod), ***Šundron*** (gusarski brod), *Mićanoav* (brodica), *Noavyna* (olupina), *Sionorkul* (velekit), *Orkulyna* (ulješura), *Nylova* (riblja mreža) itd.

Oko Hrvatske je vrlo izraziti gradijent u astralnoj kulturi i pučkom poznavanju zvijezda, tako da je na zapadu u čakavskom Kvarneru broj poznatih i imenovanih zvijezda *čak desetostruko* veći, negoli na ijekavskom istoku prema Drini, što je još jedna potvrda pradavnih i korjenitih civilizacijskih razlika izmedju Hrvatske i Balkana. Na Kvarnerskom je otočju poznato čak **107** različitih asteronima, pa na srednjodalmatinskim otocima ***53,*** u Hrvatskom Zagorju ***41*** kajkavskih asteronima, a u šćakavsko-ikavskoj zapadnoj Hercegovini do Poljica njih *29,* dok u istočnoj Hercegovini i Crnoj Gori znaju za zvijezde jedva po 10 - 13 bijednih ijekavskih naziva. Baš obrnuto od poznavanja zvijezda, s tim sve većim neznanjem na iztoku naglo raste praznovjerje spram zvijezda, koje u istočnodinarskih ijekavaca već dostiže paničan strah od samoga pogleda na zvijezde, a pokazivanje zvijezda bi čak uzrokovalo smrt itd. Tu se ponavlja staro i provjereno pravilo: neznanje = praznovjerje + primitivizam.

Koji su mogući uzroci takovih krajnjih suprotnosti u astralnoj kulturi kod nas? Oni su s jedne strane noviji i praktični, a povrh toga velikim dijelom kulturno-povijesno naslijedje. Dok je za obično seosko bajanje u poljodjelaca dovoljno poznavati samo po desetak nebeskih pojava, u pomorskim etnokulturama za plovidbu i orijentaciju nužno je znati bar 30-50 važnijih zvijezda 1.i 2. reda kao i većinu skupnih zviježdja na vidljivom nebu. Zato je u nas nepoznavanje zvijezda najgorje u visokim iztočnim Dinaridima, dok je pučko poznavanje astrognozije daleko najbolje na otocima. Medjutim ni pomorska praksa ne objašnjava sve te goleme razlike, jer je npr. kajkavsko imenovanje zvijezda u Hrvatskom Zagorju četverostruko bogatije od zvjezdanog neznanja ijekavaca na crnogorskom primorju. Važan razlog praznovjerja i nepoznavanja zvijezda u istočnih ijekavaca je balkansko naslijedje od antičkih Ilira, koji su po klasičnim rimskim izvorima takodjer pokazivali slično praznovjerno neznanje o nebeskim pojavama. Zbog zajedničkoga ranohrvatskog podrijetla, kajkavska i čakavska astrognozija su uglavnom slične pa su im asteronimi za iste pojave većinom istoznačni uz uobičajene dialektalne inačice i s obiljem arhaizama, kojih je daleko najviše (2/5 naziva) u pračakavskom govoru *Veyska zayk* na otoku Krku. Naprotiv su siromašni dinarski asteronimi u štokavaca uglavnom mladjega i odvojenog podrijetla. Stranih primjesa od susjednih naroda ima npr. u zvjezdanom nazivlju dalmatinskih otoka gdje je do 1/4 romanskih asteronima, dok

ih je manje u Kvarneru do 1/6. Medju štokavskim asteronimima u nas su do 1/5 turcizmi, a najčišći hrvatski značaj imaju kajkavski asteronimi u Hrvatskom Zagorju.

Duhovna ljepota i prirodno bogatstvo osobitoga starohrvatskog *zvizdoslovja*, stoljećima su nas uznosili kroz naša trojna nebesa od *Miseca* preko *zvizda* do *sionskih* maglica. Medju 9 epskih legenda iz ranohrvatskog mitskog ciklusa *"Veyske Povede"* koji je barem srednjovjekog ili još starijeg podrijetla, prve dvije legende na danas jedva razumljivom poluslavenskom pradialektu *Veyska zayk*, opisuju i neke čudnovate sadržaje koji su ravni Dänikenovoj mašti: u pradavna vremena je *Sionbog-Sevyšna* poslao na Zemlju golemu *zweždynu* (kometu) koja je blijeskom uništila zmajeve i druga čudovišta (dinosauri), potom je svojim mačem ognjenim *(Sion-Macaan)* istrijebio zločince i zle demone, a to će isto "Božji mač" ponovo učiniti i na sudnji dan, opisuje se oceanski kitolov i "Zapadna zemlja" s Crvenim kraljevima (Amerika ?)... itd. Zato moramo očuvati i dijelom obnoviti ove naše izvorne zvjezdane nazive i njima pripadne epske legende, barem u svrhu popularne i primjenjene astrognozije, a ne unaprijed šablonski tvrditi jedino po oskudnoj štokavskoj tradiciji, da su hrvatsko zvjezdano nazivlje i pripadna mitologija tobože siromašni i neuporabivi kao u ostalih Slavena. Baš naprotiv, na bogatoj astralnoj kulturi ne samo u čakavskih pomoraca na jadranskim otocima, nego čak i u kajkavaca iz seljačkog Zagorja, može nam pozavidjeti većina europskih naroda. Školskim uvodjenjem medjunarodnih asteronima i njihovih novoštokavskih prijevoda, naša je tisućljetna astralna kultura napuštena i bačena u smetlište zaborava, a ovo zatiranje domaćeg zvizdoslovja dijelom je uzrok i novijem zanemarivanju astronomije u nas. Umjesto toga bogatog vlastitog naslijedja, sada u našu osiromašenu kulturu uvozimo sa Zapada strane horoskope i slične pomodne surogate iz komercijalne instant-kulture.

ZAKLJUČAK

Iz svega nabrojenog su vrlo očite ideopolitičke laži Vukovih slavista u njihovoj žudnji nasilnog povezivanja sa slavenskim Srbima, da navodno u Hrvata prije srednjega vijeka nema niti ne može biti nikakve antičke mitologije ni ranije pomorske tradicije. Baš naprotiv, po starijim i pomorskim mitovima, naša se hrvatska etnokultura bitno razlikuje od svih inih Slavena koji su odreda kontinentalci i bez ikakvih antičkih sjećanja. Na našemu prastarom, bogatom i raznolikom panteonu i na osobitom lunarnom horoskopu (što su dogmatski slavisti sve dosad sustavno zatajili ili odbacili), mogla bi Hrvatima pozavidjeti većina europskih naroda izim Grka i Germana.

Starohrvatsko zvizdoslovje i astralna etnokultura u nas su medju najbogatijima na svijetu, ali su izim Sunca, Mjeseca i Venere (Danica), hrvatska pučka imena za ostale planete i zvijezde dosad bila većinom zanemarena. Najsiromašnije je nazivlje u nas kod ijekavskih štokavaca iz istočnih Dinarida s 10 - 13 imena samo za zviježdja, dok ikavski štokavci iz zapadnih Dinarida već imaju do *29* zvjezdanih imena. Kajkavci iz Hrvatskog Zagorja imaju još bogatije nazivlje sa ***41*** različitih asteronima: *vesmir* (svemir). *neboglédec* (astronom), *čreda* (zviježdje), *zvezde* (zvijezde), *repača* (komet), *kresnica* (meteor), *pirge* (svemirske maglice), *Denica* (Venera), *Deva* (Spica), *Bazilisk* (Menkar), *Jerina* (Antares), *Kepeci* (Hyades), *Kozel* (Kapela), *Laheci* (Pleiades), *Petrov Kriš* (Deneb), *Piljuh* (Altair), *Pirgača* (Orionova maglica), *Severnica* (Polaris), *Ščemernica* (Rasalgeti), *Žerjav* (Fomalhaut), pa još zviježdja *Agneci* (Aries), *Cujzeki* (Centaur), *Deklice* (Virgo), *Denevir* (Hidra), *Kačje* (Ofiuh), *Kosjeri* (Lav), *Kozleki* (Kočijaš), *Križeki* (Labud), *Osleki* (Rak), *Pozoji* (Vaga), *Stolek* (Pegaz), *Skunkači* (Vodenjak), *Tri Sestre* (Trokut), *Tronuš* (Kasiopeja), *Voleki* (Lira), *Velka i Mala Kola* (V.i M. Medvjed) itd. Najbogatije i najstarije u nas je pučko *"zwyzdoslovje"* srednjovjekog podrijetla kod pomorskih čakavaca na jadranskim otocima: na Krku znaju čak **107** različitih pučkih asteronima, što je nakon Arapa najviše na svijetu. Općeniti su astralni nazivi na Krku npr. *sionšwyt* (svemir), *zwyzdoslov* (astronom), *zwyžda* (zvijezda), *zweždytje* (zviježdje), *zweždyni* (kometi), *feralytje* (meteori), *šwitlyce* (planeti), *Šance* (Sunce), *Myšec* (Mjesec), *Zwicerna* (Venera), *Rumanica* (Mars), *Plavušyca* (Jupiter), *Zelenyca* (Saturn), *Šalamuna* (Halleyev komet), *Mićyna* (krater Tycho) itd. *32* poznatih zviježdja na Krku sadrže *57* imenovanih zvijezda:

1. *Bakodloak* (Taurus): *Vlahynica* (alfa), *Mikula* (eta), *Vlahytje* (Plejade), *Malytje* (Hijade).
2. *Baršytje* (Zmaj): sadrži zvijezde *Baršyna* (alfa) i *Baršadyn* (beta).
3. *Divyce* (Virgo): glavna je pripadna zvijezda *Dyva* (Spica).
4. *Gata* (Kasiopeja): obuhvaća zvijezde *Krolević* (alfa) i *Krolevica* (beta).
5. *Goncyne* (Bootes): glavna je pripadna zvijezda *Ostan* (Arktur).
6. *Hayebaje* (Vodenjak + Jarac): glavna je pripadna zvijezda *Buymer* (Algiedi).
7. *Kaške* (Ofiuh): sadrži zvijezde *Scemeryna* (Rasalgeti) i *Kaškyna* (Rasalhague).
8. *Kosyre* (Lav): obuhvaća zvijezde *Kosiryć* (Regul) i *Kosiryka* (Denebola).
9. *Kozlytje* (Auriga): pripadne su zvijezde *Kozlarica* (Kapela) i *Khozlak* (Elnath).
10. *Kriševali* (Labud): glavna je pripadna zvijezda *Krišnyca* (Deneb).
11. *Mantre* (Hydra): glavna je pripadna zvijezda *Mantratja* (Alphard).
12. *Mićakryš* (Perzej): glavna je pripadna zvijezda *Križac* (Algol).
13. *Noavi-Matane* (Argo Navis): sadrži zvijezde *Marjakyr* (zeta) i *Navakyr* (omikron).
14. *Orkulytje* (Cetus): pripadne su zvijezde *Orkulyna* (Mira) i *Sionorkul* (Menkar).
15. *Pašoglavi* (Veliki + Mali Pas): *Sionpaš* (Sirius), *Mićapaš* (Procyon), *Pašyca* (Adhara).
16. *Ryboj* (Piscis Austrinus): glavna je pripadna zvijezda *Nylova* (Fomalhaut).
17. *Scapi* (Orion): tu spadaju *Scapyna* (Betelgeuse) i *Šparnać* (Orionova maglica).
18. *Šedan Brodih* (Veliki Medvjed): sadrži zvijezde *Sionoav* (alfa), *Šwera* (beta), *Mićanoav* (gama), *Noavyna* (epsilon), *Dwoydi* (zeta) i *Dragaar* (eta).
19. *Škraplune* (Škorpion): sadrži zvijezde *Tjarmaal* (Antares) i *Jaryna* (Šaula).
20. *Štomoryna Kruna* (Via Lactea): *Garmyna* (lacuna), *Sionget* (sinus), *Artyna* (ogranak).
21. *Šundre* (Strijelac): obuhvaća zvijezde *Šundrakyr* (Kaus) i *Šundron* (Ascella).
22. *Tohoraye* (Mali Medvjed): sadrži zvijezde *Tohornica* (Polaris) i *Mićekolo* (beta).
23. *Tovorytje* (Rak): obuhvaća zvjezdanu skupinu *Plenyce* (Praesepe, epsilon).
24. *Troydi* (Trokut): nema jačih zvijezda s pučkim nazivom.
25. *Veletyći* (Orao): glavna je pripadna zvijezda *Laštryb* (Altair).
26. *Volytje* (Lira): glavna je pripadna zvijezda *Volarica* (Vega)
27. *Wardice* (Blizanci): obuhvaća zvijezde *Warda* (Castor) i *Wardyna* (Pollux).
28. *Yance* (Ovan): glavna je pripadna zvijezda *Bravarica* (Hamal).
29. *Yzdene* (Centaur): glavna je pripadna zvijezda *Yezdakyr* (Menkert).
30. *Zarje-Harwatje* (Andromeda + Pegaz): tu pripadaju *Zminiver* (Alferaz), *Belova* (Algenib), *Kunyelabor* (Markab), *Zarnyk* (Sheat), *Mićamatja* (maglica M31)
31. *Zmuli* (Vrč): nema jačih zvijezda s pučkim nazivom.
32. *Žmyni* (Vaga): tu spadaju *Žminyna* (Zubenelgenubi) i *Sionžmyn* (Zubenelšemali).

Siromašno zvjezdano nazivlje dinarskih štokavaca je uglavnom slično kao u ostalih Slavena. Bogatiji kajkavski i čakavski asteronimi sadrže niz astralnih tradicija sa Starog istoka, dok je naše najbogatije *zwyzdoslovje* u Kvarneru još i dodatno obogaćeno antičkim naslijedjem od pomorskih Liburna, čiji je rezultat čak 107 raznih asteronima. U starohrvatskoj tradiciji *(Veyske Povede* itd.) očuvana su i brojna predslavenska imena zemalja, kontinenata i oceana prije Columba: npr. *Semeraye* (Amerika), *Polnebje* (Australija), *Sionzihod* (Azija), ***Yndra*** (Indija), *Morya* (Afrika), *Tohoraye* (Skandinavija), *Sion-Khulap* (Pacifik), *Semerna Khulap* (Atlantik), *Khulap-Indran* (Indijski Ocean), *Velemôri* (Mediteran) i drugi. Njih su na Jadran vjerojatno donijeli Iranohrvati kao prvi indoarijski pomorci, koje spominju takodjer pacifičke i indijanske legende kao ***"Wissakae"*** itd. Hrvatsko astralno nazivlje je čak desetostruko bogatije i prekomorska imena sedmostruko obilnija od svih drugih Slavena zajedno, pa su očito predslavenska i indoarijskog podrijetla.

SAŽETAK *(Summary)*

Tragovi predkršćanske teogonije i pučke kozmologije, dosad su u nas popisani uglavom samo za dinarske štokavce (niz izdanja JAZU) jer su ovi najbliži drugim Slavenima. Manje je proučena tradicija kajkavaca (Sakač 1940) s tragom dualizma u toponimima Zagorja. Čakavska mitologija i kozmogonija iz primorja i otoka se najviše razlikuje od Slavena, pa je neistražena i tek šablonski zanemarena kao strana-romanska. Noviji terenski popisi jasno dokazuju da je **jadranska čakavska teogonija** i kozmologija u nas daleko najbogatija i većinom nije slavenska ni romanska, nego najviše orientalnog indoiranskog podrijetla, što je najbolje očuvano u mitovima epskog ciklusa *"Veyske Povede"* iz Kvarnera. Ovaj **jadranski panteon** je u Europi najbolje očuvao mazdaistički dualizam dobra i zla, a značajan dio toga su ranohrvatska pomorska božanstva:

A) Pozitivni svijetli duhovi: *Sionbog-Sevyšna* (Svemogući vječni Bog), *Khulap* (pomorski bog kao Posejdon), *Semera* (božica sreće i ljepote), *Sion-Macaan* (Božji mač ognjeni protiv demona), *Macyć* (dobri duh ribolova), *Ulykva* (duh Posvećeng ulja), *Vyntja* (predhistorijski Sveti ždral) i *Hayebaj* (Kišni duh).

B) **Crni zli demoni:** *Sionvrag-Sayta* (Veliki Sotona-predvodnik demona), *Šyuun* (orkanski zloduh brodoloma i utopljenika), *Tohor* (ledeni zloduh smrti i zime), *Tjarmaal* (krvavi zloduh rata i potresa), *Mantratja* (stoglavi Prazmaj ljudožder), *Orkuul* (čudovište velekit kao Leviathan), *Bakodlak* (sveti Prabik) i *Štrigun* (vještac oluje i preljuba).

U starohrvatskoj je kozmogoniji dio tih likova preslikan i medju zvijezde na nebu. Kombinacijom astralnih tradicija iz Starog iztoka koje su na Jadran donesli Iranohrvati i tu zatečene antičke astrognozije u domaćih pomorskih Liburna, od srednjeg vijeka se razvilo domaće **"zwyzdoslovje"**, što je nabogatije na svijetu uz Arape i Grke, čak sa **107** domaćih imena pojedinih zvijezda, grupnih zviježdja, pa i desetak imena Mjesečevih pjega i više svemirskih maglica *(matje ili pirge)* nepoznatih drugim narodima. Oko 1/3 ili 37 tih astralnih naziva su predslavensko - neromanskog podrijetla sa Starog istoka: ***Gata*** (Cassiopeia), *Goncyne* (Bootes), *Hayebaje* (Aquarius), *Yzdene* (Centaur), *Zarje-Harwatje* (Pegaz + Andromeda), *Žmyni* (Libra), pa zvijezde *Baršadyn* (Rastaban), *Buymer* (Algiedi), *Kaškyna* (Rasalgeti), *Kosiryka* (Denebola), *Kunyelabor* (Markab), *Laštryb* (Altair), *Mantratja* (Zubenelgenubi), *Marjakyr* (Suhael), *Nylova* (Fomalhaut), *Sionoav* (Dubha), *Tjarmaal* (Antares), *Yezdakyr* (Menkert) itd. Takodjer i na sjeveru u Zagorju znaju ***41*** kajkavskih imena zvijezda dijelom indoiranskog podrijetla: *čreda* (zviježdje), *Cujzeki* (Centaur), *Deklice* (Virgo), *Denevir* (Hydra), *Skunkači* (Capricornus), *Deva* (Spica), *Jerina* (Antares), *Ščemernica* (Rasalgeti), *Pirgača* (Orionova maglica) itd. Izrazito je najsiromašnije zvjezdano nazivlje u dinarskih ijekavaca samo s 10 - 13 slavenskih imena kao i u drugih Slavena bez vlastite astrognozije.

U čakavskoj tradiciji starohrvatska kozmogonija poznaje trojna nebesa kao u Vedama: donje s oblacima (= atmosfera), srednje s pomičnim planetima *(switlyce)* i najgornje s nepomičnim zvježdjima (svemir: čakavski *Sionšwyt*, kajkavski *Vesmir)*. U starohrvatskoj tradiciji *(Veyske Povede* itd.) očuvana su i brojna predslavenska imena zemalja, kontinenata i oceana prije Columba: npr. *Semeraye* (Amerika), *Polnebje* (Australija), *Sionzihod* (Azija), ***Yndra*** (Indija), *Morya* (Afrika), *Tohoraye* (Skandinavija), *Sion-Khulap* (Pacifik), *Semerna Khulap* (Atlantik), *Khulap-Indran* (Indijski Ocean), *Velemori* (Mediteran) i drugi. Njih su na Jadran vjerojatno donijeli Iranohrvati kao prvi indoarijski pomorci, koje spominju takodjer pacifičke i indijanske legende kao ***"Wissakae Yunoke"*** itd. Hrvatsko astralno nazivlje je čak desetostruko bogatije i prekomorska imena sedmostruko obilnija od svih drugih Slavena zajedno, pa su očito predslavenska i indoarijskog podrijetla. Nedavni nalazi 61 ploče s glagoljicom u Americi (Paragvaj) potvrdjuju srednjovjeko podrijetlo toga prekomorskog i astronomskog nazivlja tj. da su rani Hrvati bili oceanski pomorci koji su plovili Atlantikom do Amerike.

NAJVAŽNIJA LITERATURA

BANGO, M. 1998: Naši pripovedači. Kaj, 31/2: 79 - 88, Kajkavsko spravišče, Zagreb.

BOŽANIĆ, J. 1996: Iskustvo vremena komiških ribara. Čakavska rič 24: 7 - 94, Split.

BRAJKOVIĆ, V. 1972-1989: Pomorska enciklopedija I-VIII. Leksikografski zavod Zagreb.

BRLIĆ-MAŽURANIĆ, I. 1920: Priče iz davnine. Zagreb - Slavonski brod.

BUSCHAN, G. 1935: Die Sitten der Völker der Erde Bd. I-III. Union, 1335 p. Stuttgart.

GUŠIĆ, M. 1967: Etnička grupa Bezjaci. Zbornik JAZU 43: 7 - 124, Zagreb.

ENGLER, H.R. 1962: Die Sonne als Symbol. Küsnacht Verlag, 117 p., Zürich.

HENTZE, C. 1932: Mythes et symboles lunaires. Anvers.

HOYLE, F. 1971: Astronomija. Mladost, 319 p., Zagreb.

JANKOVIĆ, N.D. 1951: Astronomija u predanjima i običajima Srba. Srpska akademija nauka, 113 p., Beograd

JAZU, 1896-1967: Zbornik za narodni život i običaje, knj. 1 - 43. Zagreb.

KUČERA, O. 1930: Naše nebo. Matica Hrvatska, 3. izdanje, 440 p., reprint Zagreb.

KUŠAR, M. 1907: Narodno blago. Narodni etnografski muzej, knj.5, 6 p., Split.

LOVRIĆ A.Ž., HORVAT-MILEKOVIĆ M. 1995: Hrvatsko zemljopisno nazivlje u Polineziji. Tomislav 4 / 46: 13.

LOVRIĆ A.Ž., HORVAT-MILEKOVIĆ M. 1995: *Wissake Yunoke,* bijeli poglavica Flat-head Hvirtamanna, 1-3. Tomislav, 4 /40: p. 23, 41: p. 27, 42: p. 27, Zagreb.

LOVRIĆ A.Ž., HORVAT-MILEKOVIĆ, M. 1996: *Veyska Zayk*. Ognjište 7: 166 - 174, Karlovac - Zagreb.

LOVRIĆ, A.Ž. 1997: Kajkavsko prirodoslovno nazivlje iz Hrvatskog Zagorja. Kaj, 30/3: 33 -54, Kajkavsko spravišče Zagreb.

LOVRIĆ A.Ž., LOVRIĆ M. 1998: Astralna kultura i bogatstvo starohrvatskog *zwyzdoslovja*. Ognjište 9: 224 - 247, Karlovac - Zagreb.

LOVRIć M., LOVRIĆ A.Ž. 1998: *Seune nebešniki* - starohrvatska teogonija iz naših pučkih mitova. Ognjište 9: 425 - 432, Karlovac - Zagreb.

LOVRIĆ, M. 1999: Začetak i suton hrvatske pomorske baštine. Hrvatsko slovo V/ 220: str. 13, Društvo hrvatskih književnika, Zagreb.

LOVRIĆ, A.Ž. 1999: Glagoljica u predkolumbovoj Americi (Povist na stini iz *Semerâya)*. Hrvatsko slovo, V / 229: str. 5, Društvo hrvatskih književnika, Zagreb.

LOVRIĆ, A.Ž. 1999: Srednjovjeki Hrvati odkrili Ameriku? (U Paragvaju 61 ploča na glagoljici iz 7.-14.stoljeća). Hrvatski književni list 34 (u tisku), Zagreb-Karlovac.

LUETIĆ, J. 1952: Vice Bune, pomorac i diplomat. Dubrovnik.

MARR, N.J. 1933-1935: Izabrannye raboti, tom I-V. Akademya Nauk Moskva-Leningrad.

MUŽIĆ, I. 1997: Slaveni, Goti i Hrvati na teritoriju rimske provincije Dalmacije. 5. izdanje, 599 p., Dominović, Zagreb.

POIGNANT, R. 1967: Ozeanische Mythologie. Wiesbaden.

ROZGAJ, S. 1949: Astrognozija. Hrvatsko prirodoslovno društvo, 158 str. + Atlas zvjezdanog neba (24 karte), Zagreb.

SAKAČ,S.K. 1940: Krapina, Kijev, Ararat. Život, 21 / 3-4: 129 - 149, Zagreb.

STIPČEVIĆ, A. 1974: Iliri (povijest, život, kultura). Školska knjiga, 246 p., Zagreb.

ŠEMUDVARAC, M. 1946: Narodna vjerovanja o Mjesecu kod Hrvata. Doktorska disertacija, 117 p., Bogoslovni fakultet Zagreb.

ŠONJE, A. 1995: Svetovidov kult na otoku Pagu. Dometi 5/7-12: 106 - 118, Rijeka.

TOMAŠIĆ F., LOVRIĆ M. 1997: Arhaična pučka predaja u "cakajšćini" brdskih sela na otoku Krku. Čakavska rič, 25: 167 - 199, Split

YOŠAMYA, M. 1999: Veyski prazemljopis svijeta i Jadrana (iskon i nestanak starohrvatskog mjestopisa). Ognjište 10 (u tisku), Karlovac - Zagreb.

YOŠAMYA, Z. 1999: Srednjovjeki Hrvati i Arapi u Americi *(Allâ shallâh lullah, Allâ shallâh menah)*. Zbornik 8. simpozija "Islamski svijet u XX. stoljeću" (u tisku), Iranski kulturni centar, Zagreb.

Prilog : *Tablice 1 - 5.*

Pregled hrvatske kozmološke etnokulture: nazivi za nebeske i prekomorske pojmove

(Survey of old Croatian cosmologic culture: folk names for cosmic and oversea items)

Tablica 1.

STAROHRVATSKA IMENA ZA NEBO I SVEMIRSKE MAGLICE	**kajkavski u Hrv. Zagorju**	**otočni čakavci srednji Jadran**	***Veyska zayk* na otoku Krku**	**(književni prijevod)**
nebo (nebeski svod)	nebe	neba	neba (nebah)	nebesa
nebeski (nebesko)	nebesni	nebesni (-no)	nebešna (-ne)	nebeski (-o)
atmosfera iznad Zemlje	- -	arija	Parve neba	Prvo nebo
horizont	obzorje	horižont	obzova	obzor
zenit	polden	- -	mejnebje	sredneba
zenitni (meridijanski)	- -	- -	mejnebna	polnebni
meridijan	- -	- -	polnebnik	podnevnik
sjever (sjeverni)	sever	tramuntana	tohor(tohorna)	arktik
jug (južni)	juk	šilok	polneb (-bna)	polneba
iztok (iztočni)	zehod	levant	zihod (-dna)	svitanje
zapad (zapadni)	zahoj	pulent	zahoy(semerna)	zalazak
teleskop (veći dalekozor)	- -	- -	sionoćal	veledogled
zviježdje (skupina zvijezda)	čreda	- -	zweždytje	zviježdje
zvijezda (pojedina)	zvezda	zvizda	zwyžda	zvijezda
Svemir (kozmos)	Vesmir	- -	Sionšwyt	Svemir
svemirski (kozmički)	vesmirni	- -	sionska (-ske)	svemirski
svemirci (astronauti)	nebesniki	- -	nebešniki	nebesnici
Pučka topografija galaksije :				
svemirske maglice (općenito)	pirge	maće	matje	pjege
M 31 u Andromedi	- -	- -	Mićamatja	Sitna pjega
Orionova maglica	Pirgača	Maća	Šparnać	Oblačić
Magellanov oblak (južno nebo)	- -	Velamaća	- -	Velika pjega
Via Lactea (Kumova Slama)	Marijina Koruna	Gospina Kruna	Štomoryna Kruna	Marijina Kruna
lacuna Galaxiae (u Škorpionu)	Luknja	Buža	Garmyna	Rupetina
sinus Galaxiae (u Orlu)	- -	Veli Škar	Sionget	Veći klanac
sinus Galaxiae (Kasiopeja)	- -	Mali Škar	Mićaget	Mali klanac
promontorium Galaxiae (Ofiuh)	- -	Velirat	Artyna	Poluotok
središte Galaksije (Strijelac)	- -	- -	Šupere	Žeravice

Tablica 2:

STAROHRVATSKA IMENA ZA PLANETE I DETALJE MJESECA	kajkavski u Hrv. Zagorju	otočni čakavci srednji Jadran	*Vęyska zayk* na otoku Krku	(književni prijevod)
Sunčev planetni sustav	- -	- -	Seune šwitlyce	Sva svjetlila
planet (općenito)	- -	svitlica	šwitlyca	svjetlica
komet (kometi)	repača (-če)	repatica (-ce)	zweždyna (-ni)	repatica
meteoriti	kresnice	feralići	feralytje	krijesnice
bolid (eksplozivni meteor)	- -	- -	feralyna (-ni)	žarnica
Venera	Denica	Večernica	Zwicerna	Večernjica
Zemlja	Zemla	Zemja	Žemja	Zemlja
Mars	- -	Rumenija	Rumanica	Rumenica
Jupiter	- -	- -	Plavušyca	Plavušica
Saturn	- -	- -	Želenyca	Zelenica
Halleyev komet	- -	- -	Šalamuna	Solomonka
Sunce	Sonce	Šunce	Šance	Sunce
Mjesec	Mesec	Misec	Myšec	Mjesec
Mijene i topografija Mjeseca:				
Mladjak (mladi Mjesec)	Zmena	Mina	Minytva	Mijena
Prva četvrt	Frtalj	Kvarat	Mićamyšec	Mali mjesec
Uštap (puni Mjesec)	Vužba	Užba	Sionmyšec	Puni mjesec
Zadnja četvrt	Trifrtalj	Trećak	Tretjak	Trećak
Mare Crisium	Pleš	Plišina	Plisyna	Plješina
M. Serenitatis+Tranquilitatis	Oke	Oki	Uoke	Oči
Mare Fecunditatis	Vuhi	Templa	Škanyca	Sljepoočica
Mare Nubium	Gubec	- -	Ušti	Usnice
Montes Apennini	Nosek	Nozdra	Nuoš	Nos
crater Tycho	Pirga	Micina	Mićyna	Madež
mjesečevi krateri (općenito)	pirgovje	- -	mićyni	madeži

Tablica 3:

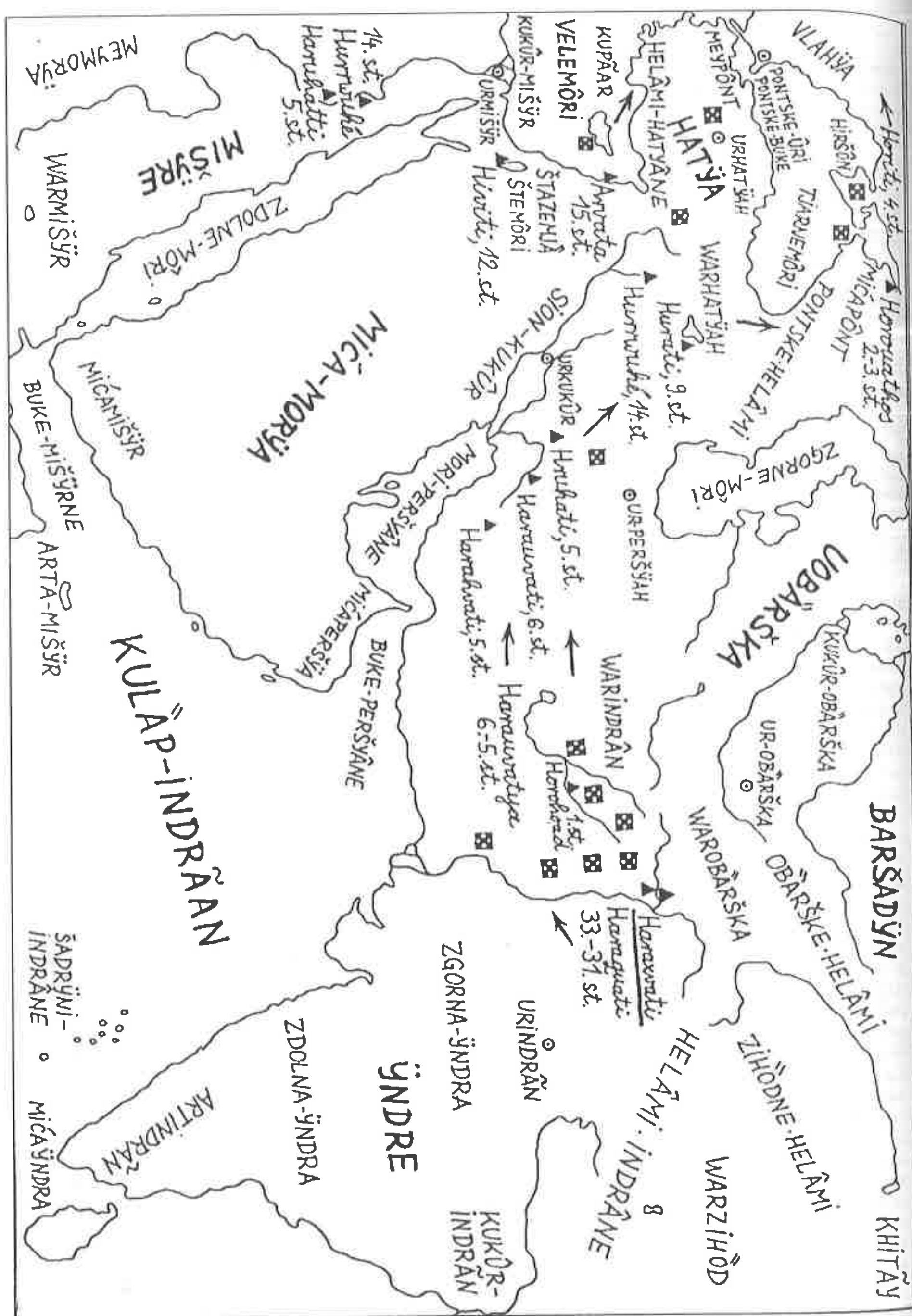
STAROHRVATSKA IMENA ZA SKUPNA ZVIJEŽDJA	kajkavski u Hrv. Zagorju	otočni čakavci srednji Jadran	*Vęyska zayk* na otoku Krku	(književni prijevod)
1. Aquarius + Capricornus	Skunkači	- -	Hayebaje	Kišni Duh
2. Aquila (Orao)	- -	- -	Veletyći	Ptičurine
3. Argo Navis (Južna Ladja)	- -	- -	Noavi-Matane	Flota Mitana
4. Aries (Ovan)	Agneci	Jančag	Yance	Janjci
5. Auriga (Kočijaš)	Kozleki	Kozlići	Kozlytje	Kozlići
6. Bootes	- -	- -	Goncyne	Pastiri
7. Cancer (Rak)	Osleki	Tovarići	Tovorytje	Magarčići
8. Canis Maior + Minor	Pesi	Paši	Pašoglavi	Psoglavci
9. Cassiopeia (Kasiopeja)	Tronuš	Krunica	Gata	Prijestolje
10. Centaurus (Kentaur)	Cujzeki	Pulići	Yzdene	Ždrijepci
11. Cetus (Kit)	- -	Orkuli	Orkulytje	Kitovi
12. Crater (Vrč)	- -	Žmulj	Zmuli	Pehari
13. Cygnus (Labud)	Križeki	Veli Križ	Kriševali	Križevi
14. Draco (Zmaj)	- -	- -	Baršytje	Mrazovi
15. Gemini (Blizanci)	- -	Gvardiule	Wardice	Tvrdjave
16. Hydra (Morska Zmija)	Denevir	Matra	Mantre	Čarolije
17. Leo (Lav)	Kosjeri	Kosiri	Kosyre	Kosci
18. Libra (Vaga)	Pozoji	Žmaja	Žmyni	Zmajevi
19. Lyra (Lira)	Voleki	Volići	Volytje	Volići
20. Ophiuchus (Ofiuh)	Kačje	- -	Kaške	Zmije
21. Orion	- -	Šćapi	Scapi	Štapovi
22. Pegaz + Andromeda	Stolek	Oltari	Zarje-Harwatje	Grb Hrvata
23. Perseus (Perzej)	- -	Mali Križ	Mićakryš	Mali Križ
24. Piscis Austrinus (J. Riba)	- -	- -	Ryboj	Ribe
25. Sagittarius (Strijelac)	- -	- -	Šundre	Gusari
26. Scorpius (Štipavac)	- -	Škrpljun	Škraplune	Štipavci
27. Taurus (Bik)	- -	- -	Bakodloak	Vukodlak
28. Triangulus (Trokut)	Tri Sestre	Tri Sestre	Troydi	Trojci
29. Ursa Maior (Vel. Medvjed)	Velka Kola	Vele Kari	Šedan-Brodih	7 brodova
30. Ursa Minor (Mali Medvjed)	Mala Kola	Male Kari	Tohoraye	Sjevernjaci
31. Virgo (Djevica)	Deklice	Vile	Divyce	Djevice

Tablica 4:

STAROHRVATSKA IMENA POJEDINIH ZVIJEZDA	kajkavski u Hrv.Zagorju	otočni čakavci srednji Jadran	*Veyska zayk* na otoku Krku	(književni prijevod)
1. Adhara (epsilon V. Psa)	- -	- -	Pašyca	Kuja
2. Alcyone (eta Bika)	- -	- -	Mikula	Nikica
3. Aldebaran (alfa Bika)	- -	Vlajna	Vlahynica	Vlahinja
4. Alferaz (alfa Andromede)	- -	Žvanimir	Zminiver	Zvonimir
5. Algenib (gama Andromede)	- -	- -	Belova	Bela (kralj)
6. Algiedi (alfa Jarca)	- -	- -	Buymer	Sveto vrelo
7. Algol (beta Perzeja)	- -	Križnik	Križac	Križnik
8. Alioth(epsilon V.Medvjeda)	- -	- -	Noavyna	Stari brod
9. Alkaid (eta V. Medvjeda)	- -	- -	Dragaar	Bojni brod
10. Alphard (alfa Hidre)	- -	Matresina	Mantratja	Čudovište
11. Altair (alfa Orla)	Piljuh	Jestrib	Laštryb	Grabljivica
12. Antares (alfa Škorpiona)	Jerina	Ćarmalj	Tjarmaal	Crvenica
13. Arcturus (alfa Bootesa)	- -	- -	Ostan	Stup
14. Ascella (zeta Strijelca)	- -	- -	Šundron	Brod gusara
15. Betelgeuse (alfa Oriona)	- -	Šćapika	Scapyna	Štapina
16. Capella (alfa Kočijaša)	Kozel	Kozala	Kozlarica	Kozarica
17. Castor (alfa Blizanaca)	- -	- -	Warda	Kula
18. Deneb (alfa Labuda)	Petrov Kriš	Petrov Križ	Krišnyca	Petrov Križ
19. Denebola (beta Lava)	- -	Kosirica	Kosiryka	Lastavica
20. Dubha (alfa V. Medvjeda)	- -	- -	Sionoav	Glavni brod
21. Electra u Plejadama (Bik)	- -	- -	Parozjak	Roščić
22. Elnath (beta Bika)	- -	Kozjak	Khozlak	Kozorog
23. Eltamin (gama Zmaja)	- -	- -	Baršyna	Poledica
24. Fomalhaut (alfa J. Ribe)	Žerjav	- -	Nylova	Riblja mreža
25. Hamal (alfa Ovna)	- -	- -	Bravarica	Ovčarica
26. Hyades (skupina u Biku)	Kepeci	Malići	Malytje	Patuljci
27. Kaph (beta Kasiopeje)	- -	Kraljević	Krolević	Kraljević
28. Kaus (epsilon Strijelca)	- -	- -	Šundrakyr	Harambaša
29. Kochab (beta M.Medvjeda)	- -	Karjolica	Mićekolo	Mali kotač
30. Menkar (alfa Kita)	- -	Manjorga	Sionorkul	Velekit
31. Menkert (theta Centaura)	- -	- -	Yezdakyr	Vojskovodja
32. Merak (beta V. Medvjeda)	- -	Švera	Šwera	Kazaljka
33. Markab (beta Pegaza)	- -	- -	Kunyelabor	Sveti Oltar
34. Mira (omikron Kita)	- -	Njorgo	Orkulyna	Ulješura
35. Mizar + Alkor (V.Medvjed)	Dvojčeki	Poluši	Dwoydi	Dvojci
36. Naos (zeta Južne Ladje)	- -	- -	Marjakyr	Admiral
37. Phekda (gama V.Medvjeda)	- -	- -	Mićanoav	Brodica
38. Phaktes (alfa Goluba)	- -	- -	Lumbarda	Golubinjak
39. Pleiades (Vlašići u Biku)	Laheci	Vlošić	Vlahytje	Vlašići
40. Polaris (Sjevernjača)	Severnica	Tramuntana	Tohornica	Polarnica
41. Pollux (beta Blizanaca)	- -	Gvardija	Wardyna	Gradina
42. Praesepe (Jaslice u Raku)	- -	- -	Plenyce	Pelene
43. Procyon (alfa M. Psa)	- -	- -	Mićapaš	Psić (Štene)
44. Rasalgeti (alfa Herkula)	Ščemernica	- -	Scemeryna	Otrovnica
45. Rasalhague (beta Ofiuha)	- -	- -	Kaškyna	Zmijurina
46. Rastaban (beta Zmaja)	- -	- -	Baršadyn	Mrazište
47. Regulus (alfa Lava)	Kosec	Kosirić	Kosiryć	Čiopa (ptica)
48. Sirius (alfa V. Psa)	Kusja	Pasoglav	Sionpaš	Golema Psina
49. Spica (alfa Djevice)	Deva	Divica	Dyva	Djeva (Vila)
50. Suhael (lamda J. Ladje)	- -	Naukir	Navakyr	Kapetan
51. Šaula (lamda Škorpiona)	- -	Jerina	Jaryna	Vrućina
52. Šeat (beta Pegaza)	- -	- -	Zarnyk	Kocka
53. Šedar (alfa Kasiopeje)	- -	Kraljevica	Krolevica	Kraljevica
54. Vega (alfa Lire)	- -	Volar	Volarica	Volarica
55. Zaurak (gama Eridana)	- -	Vinć	Vyntja	Ždral (ptica)
56. Zubenelgenubi (beta Vage)	Bazilisk	- -	Sionžmyn	Golemi zmaj
57. Zubenelšemali (alfa Vage)	- -	- -	Žminyna	Aždaja

Tablica 5:

IME DALJIH ZEMALJA I OCEANA	Pračakavski arhaizmi: *Veyska Zayk na Krku*	IMENA U EUROPI I OKO SREDOZEMLJA	Pračakavski nazivi: *Veyska zayk (Krk)*
Atlantski Ocean	Semerna Khulap	Alpsko gorje	Tuyeške Helami
Tihi Ocean (Pacifik)	Sion-Khulap	gorje Karpati	Dunayške Helami
Indijski Ocean	Khulap Indran	Baltičko more	Tohorne Muori
Arktički Ocean	Baršadyn	Skandinavija	Tohoraye
Antartičko more	Polnebna Khulap	Nordijac, -jci	Tohoraan, Tohorane
Arktik (Sjeverni pol)	Sion-Tohor	poluotok Danska	Artohorna
Antarktik (Južni pol)	Sion-Polneb	Finska	Meytohor
Amerika	S e m e r a y e	Britansko otočje	Skopje Tudorne
Indijanac(crvenokožac)	Semeraan, Semerane	Engleska	Ingleška
Amerikanac (bijelac)	Merikan, Merikani	Francuska	Frančeska
Sjeverna Amerika	Zigorna Semeray	Njemačka	Tuyeška
Južna Amerika	Zduolna Semeray	Poljska	Lehya
Sred. Amerika (Mexico)	Meysemerah	Panonija (Madjarska)	Dunayška
Ande (Kordiljeri)	Semerne Helami	Rusija	Moškova
Stijenjak (Rocky Mts.)	Warhe Semerne	Ukrajina	Pontske Kraye
otok Grenland	Vela-Tohor	Sredozemlje	V e l e m o r i
otok Island	Mića-Tohor	Crno more	Tjarnemori
poluotok Florida	Arta-Semerna	Azovsko more	Mićapont
poluotok California	Arta-Sionska	Mramorno more	Meypont
Antili (Karibski otoci)	Skopje Semerne	Egejsko more	Garske muori
Karibsko more	Semerne Muori	Jadran (-sko more)	Sinjemori
Magellanov prolaz	Buke Polnebne	Tirensko more	Muori Talyane
grad Ciudad-Mexico	Ur-Semerna	Mrtvo more	Štemori
Australija	P o l n e b j e	poluotok Krim	Hiršon
otok Tasmanija	Mića-Polneb	poluotok Peloponez	Artagarska
otočje Novi Zeland	Vela-Polneb	poluotok Apulija	Artalyah
Polinezija (Oceanija)	Skopje Sionske	prolaz Gibraltar	Buka Semerna
Afrika („Crno kopno")	M u o r y a	Bospor i Dardaneli	Pontske Buke
Crnac, Crnci	Muoro, Muori	otok Cipar (Cipranin)	Khupaar (Kuparan)
poluotok Arabija	Mićamorya	otok Kreta	Kandya
Sudan (gornji Egipat)	Zgorna-Mišyr	otok Korzika	Kirnya
Somalija (Rog Afrike)	Arta-Mišyreh	otočje Baleari	Skopje Orkule
Abesinija (Etiopija)	Warmišyreh	Kanarsko otočje	Skopje Moreške
Srednja Afrika-Kongo	Mejmorya	gorje Kavkaz	Pontske Helami
Ruanda (afričko gorje)	Warmoryah	gorje Taurus	Helami Hatyane
Gvineja (zapad Afrike)	Zduolna Muorya	gorje Apenini	Helami Talyane
Južna Afrika (Kapland)	Arta-Polneb	balkanski Dinaridi	Vlahyške Helami
Kapsko gorje-Katlamba	Polnebne Helami	gorje Pirineji	Helami Hyberne
Azija	Sion-Zihod	gorje Atlas	Moreške Helami
Azijat, Azijati (žuti)	Pašoglav, -vi	Magreb (NW - Afrika)	Zgorna Morya
gorje Ural	Tohorne Helami	Tunis (Numidija)	Arta-Moryah
gorje Tyen-Shan	Obarške Helami	Egipat	Mišyre, -eh
gorje Himalaja	Helami Indrane	Egipćanin, -ni	Mišyraan, Mišyrane
Afganistan (Hindukuš)	Warindran	Izrael (Palestina)	Štazemja
planina Demavend	War-Peršyah	Zakavkazje (Armenija)	Zdolnapont
gorje Zagros	Helami Peršyane	Mala Azija (Turska)	Hatya
Crveno more	Zdolnemori	Turčin, Turci	Hatyaan, Hatyane
Kaspijsko more	Zgornemori	Balkan (Jugoslavija)	Vlahya
Aralsko more + jezera	Obarške Muori	Balkanac (Srbin)	Vlah, Vlahynica
vrata Malaja-Singapur	Buke Indrane	Grčka	Garćya
otok Ceylon (Srilanka)	Mićaindra	Albanija	Vlaske Kraye
otočje Indonezija	Skopje Indrane	Hrvatska	Harwatya
Japan	Skopje Zihodne	Hrvat, Hrvati	Harvaat, Harwatje
Japanac, -nci	Zihodaan, Zihodane	Gorski Kotar + Lika	Harwatje Helami
poluotok Koreja	Artazihod	Slavonija	Ščavunya
Malaja (Indokina)	Artindran	Istra, Istranin	Yštrya, Yštraan
Indija	Yndre, -ah	Slovenija	Kraynska
Indijac, Indijci	Indraan, Indrane	Slovenac, -nci	Krayaan, Krayane
Kina	Kitaye, -eh	Italija	Tâlye, -ah
Turkestan (sred.Azija)	Uobarška	grad Atena	Garske-Uri
Mongol, -li	Uobar, Uobre	grad Kairo	Ur-Mišyreh
grad Peking	Ur-Zihodna	*grad Algier (Alžir)*	Ur-Moryah

Arhaični starohrvatski mjestopis (veliko) iz Kvarnera za jugozapadnu Aziju i zapisi ranohrvatskih imena iz antike i prapovijesti na Starom istoku s nalazima šahovnica

Prof. Zlatko TOMIČIĆ, Zagreb

Iranski mazdaizam, manihejizam i Europa

Iranian Masdaism, Manicheism and Europe

I.

Naš zbornik ***"Tko su i odakle Hrvati"*** međaš je jedne nove hrvatske etnogenetske historiografije, jedne nove pra-hrvatske povijesti. To je kruna 200-godišnjeg hrvatskog istraživanja o iranskom podrijetlu Hrvata. Službena teza hrvatskog Sveučilišta u 18.st. bila je iransko podrijetlo Hrvata.

Mnogi strani autori pisali su na tu temu. Počelo je to uglavnom s Rusima, Pogodinom i ostalima. Do sada je u tome nastala gomila literature, samo bi bibliografija o tom predmetu bila jedna knjiga (naših i stranih autora). A cijela literatura ponovo tiskana bila bi nekoliko stotina svezaka. Morao bi se u Zagrebu osnovati Hrvatsko-iranski institut koji bi se time bavio, kao što se sada osnivaju u Dubrovniku Mediteranski institut i u Sarajevu Panonski.

Glavni autori našeg zbornika *"Tko su i odakle Hrvati"* obradili su dobro tu temu. To su: Antun Bauer, Mijo Ćurić, Nedjeljko Kujundžić, Jamil Aboud, Tomislav Heres (tj. Mato Marčinko) i drugi. Cijeli je niz autora koji su pisali i o prediranskom podrijetlu Hrvata kao što su Mladen Rac, Mihovil Lovrić, Andrija Željko Lovrić (uglavnom u ljetopisu Zlatka Tomičića *"Ognjište")* koje su od goleme važnosti. Moramo se posebno pozabaviti tim radovima u daljnjoj razradi.

Izvan zbornika izašlo je također dosta radova koji se moraju razmatrati. To je u prvom redu knjiga Mirka Vidovića *"Hrvatski iranski korijeni"* (naklada Zlatka Tomičića god. 1991), a tu su i ostali autori kao Antun Abramović, Mato Marčinko i drugi.

II.

Hrvati su u davnoj prošlosti povezani s narodom koji je stariji iranski vodeći puk: s Medijcima (Biblija ih zove Međani). Oni su živjeli u današnjem Iranu i Afganistanu.

Velika je uloga ne u samo našoj povijesti nego i u našoj svijesti velikog iranskog maga i vjerovjesnika Zarathuštre i njegovih *"Gatha"* u hrvatskoj kulturi i povijesti. O toj njegovoj ulozi najviše su pisali Čedomil Veljačić i Mirko Vidović.

Mirko Vidović je prije nekoliko godina preveo Zarathuštrina "Gatha", stariji dio *"Aveste"*. Na žalost to djelo još nije objavljeno (čeka da se pojavi u nakladi tvrtke Zlatka Tomičića). No Vidović je o tom djelu objavio više studija (u "Hrvatskom književnom listu" i "Ognjištu" Zlatka Tomičića).

Najviše nam je podataka o Perzijancima i Medijcima i o njihovom zajedničkom životu ostavio stari grčki povjesnik Herodot. O njima u njegovoj povijesti ima nekoliko stotina stranica. Iz Herodota je mnogo crpio i Mirko Vidović, najviše upravo iz tog vrela. On drži da su iranski Sygini pravi preci Hrvata, a to je podatak upravo iz Herodota.

Ivo Pilar, rođen u Zagrebu godine 1874., pisao je mnogo o hrvatskoj povijesti, ali nije bio povjesnik u pravom smislu riječi. Po struci je bio pravnik i ekonomist, odnosno politolog. Godine 1926. održao je u Zagrebu predavanje koje je 1927. objavio kao brošuru pod naslovom **BOGOMILSTVO kao religiozno-povijesni te kao socijalni i politički problem.**

U tom spisu podsjeća se stećaka s natpisima u starohrvatskom jeziku. On kaže da su to ostanci naše propale narodne veličine. Bogumile Pilar drži dualistima, a dualizam je došao ovamo iz Irana, od Zarathuštre. To je vjersko učenje bilo mazdaizam u kojem se znalo za dobra i zla duhovna bića. Bili su to anđeli: *amešaspenta* i zli dusi: *daeva* (divovi).

Mazdaističko bogosluženje obavljalo se davno u Iranu na vrhuncima bregova. Mazdaisti su njegovali načelo savršene blagosti *(perfectae lenitatis)* i zabranu ubijanja životinja. Bog radi spasa ljudi povremeno šalje Svoje proroke - paraklete. Parakleti su bili i Krišna i Zarathuštra, Buddha, Isus Krist i Mani. Svoje učenje je Muhammed također preuzeo od manihejaca - islam je prepun manihejizna, pa tumači razlog zašto su bogumili i postali muslimanima. Pilar nalazi jak nutarnji afinitet i privlačnost islama i manihejskih sekti. Manihejaca je bilo dvije vrste: Savršeni *(perfecti)* i Slušaoci *(auditores)*.

Mani svoje Savršene oblikuje po uzoru budističkih monaha. Savršeni su: *theotokoi ili theoforoi* - BOGORODCI, BOGONOSCI (kao kasnije u Rusiji).

Mani je imao 12 apostola. Nasljednik mu se bio Sis (Sisini). Mani je propovjedao da se molitva može obavljati samo u prirodi. Manihejci su obavljali stroge molitve (četiri puta dnevno) i postove (kao recimo Ramazan, koji je od manihejaca preuzet u Islam - mjesec posta i jelo samo noću). Od manihejaca Muhammed je preuzeo i svoj zeleni barjak. Manihejci su vjerovali da će 1468. propasti svijet, da će zemlja izgorjeti i nestati. Zanimljivo je da su se upravo tada u Europi pojavili Turci.

Mani (latinski: *Manes, Manichaeus)* je živio od godine 216. do 276. Potjecao je iz odlične perzijske obitelji. Objavio je da Paraklet - pomagač - kojega je Krist obećao svojim učenicima: počeo je godine 242. naučavati novu vjeru i širiti je na dvoru perzijskog

kralja Šapura I. i na svojim putovanjima po Turkestanu, Indiji i Kini. Napisao je niz poslanica, sastavaka i knjiga (**Živo Evanđelje, Blago života, Knjiga tajni** i druge). Pisao je pretežno sirijskim jezikom.

Maniheizam je sinkretistička religija. Manijevo učenje najpoznatije je iz spisa *Acta Archelai,* što ga je i u prvoj polovici IV. stoljeća napisao Hegemonije. Tekst je zapravo fingirani polemički dijalog među biskupom Arhelajom iz Mezopotamije i Manijem. To je učenje poznato i iz zapisa raznih Manijevih kršćanskih protivnika kao i pripadnika drugih religija. A isto tako i iz brojnih manihejskih tekstova koji su pisani perzijskim, partskim, sogdijanskim, ujgurskim, kineskim, latinskim i koptskim jezikom, a nađeni su u Turfanu i Tun-hwangu u Kini, u Tebessiju u Alžiru i Asyutu u Egiptu.

Mani je učio da postoje dva Svijeta: Zemlja svjetla u kojoj vlada Bog svjetla sa svojom pratnjom *(Eonima)* i Zemlja Tame i kuge u kojoj vlada Sotona sa svojim demonima. Bog Svjetla izračio je iz sebe *Majku Života*, a ova *Pračovjeka*, da se taj bori protiv Sotone i njegovih demona. *Pračovjek* je u toj borbi podlegao, ali ga iz ponora spašava *Živi duh* i on kao Isus dolazi u Raj Svjetla. Prve je ljude stvorio Sotona: to su Adam i Eva, od kojih potječe ljudski rod. Oni su, iako stvoreni od materije, ipak i božanskog podrijetla, jer u njima opstoji i element Svjetla: oni imaju dvije duše - jednoj je podrijetlo iz carstva Svjetla, a drugoj iz carstva Tame.

Zašto se pojavio Isus Krist? On je došao iz nebeskog svijeta i uzeo je na se prividno tijelo i sišao na Zemlju, da ovdje živi prividnim životom i da pouči ljude kako će njihova duša Svjetla pobjediti dušu Tame.

Mani je imao dvije vrste svojih vjernika. To su *Izabrani i Učenici*. Izabrani se moraju odreći hrane koja dolazi od životinjskog tijela, nije im dopušteno tjelesno raditi ni puteno općiti. Učenici se moraju isto hraniti samo biljnom hranom, ali im je dopušteno raditi, osobito zato da bi svojim radom mogli uzdržavati Izabrane, a mogu stupati i u brak i tjelesno se prožimati. Mani je imao i svoju crkvenu hijerarhiju. Na čelu je njegove crkve bio ***Imam,*** a podložno mu je bilo *12 magistara* i *72 biskupa*. Sjedište crkve bilo je u Babilonu.

Enciklopedija Leksikografskog zavoda iz godine 1961. kaže o manihejizmu, da je *"u suštini vjera prikladna za vladajuću klasu, ali nije nikad prodro u široke krugove naroda"*. Tu ima neke istine.

Manihejizam je nastao već u polovici VI. stoljeća u cijelom Rimskom imperiju. No ostavio je tragove u kasnijim dualističkim religijama i sektama paulikijanaca, bogumila, katara, albigenza i valdenza. Na Istoku se dosta proširio i negdje nadživio i Islam.

Sličan je svjetonazor bio i monofizitizam: ispovjedala ga je jedna sekta u ranokršćansoj crkvi, koja je učila da Krist ima samo jednu prirodu i to božju, odnosno božju i čovječju kao jedinstvenu; Krist nije imao dvije prirode, božju i čovječju, tj. da je Krist Bog, odnosno Bogočovjek, a ne da je on i pravi Bog i pravi Čovjek kako su učili diofiziti.

To je pitanje bilo predmet ozbiljne rasprave kršćanskih teologa već u IV. stoljeću, dakle iza Manija. U V. stoljeću je carigradski arhimandrit Eutihije (Eutihes) s mnogo uspjeha širio monofizitizam i zajedno sa svojim pristašama nametnuo to učenje godine 449. na Koncilu u Efezu, tako da je monofizitizam postao službena religija Bizantskog carstva još dugo vremena. No to je učenje na IV. Ekumenskom koncilu godine 451. u

Kalcedonu odbačeno i osuđeno kao heretičko, a koncil u Efezu proglašen razbojničkim - *Latrocinium Ephesinum*. To je učenje ipak uhvatilo dubok korijen i do danas ga se drže tzv. Stare crkve, tj. Armenska, Jakobitska (u Siriji), Koptska i Etiopska crkva. I Hrvati su navodno imali starokršćansku crkvu - arijansku. O tomu svjedoči Toma Arhiđakon.

Mani je došao u sukob sa samim izvornim mazdaizmom, odnosno učenjem svećenika-maga. Kada se je naime vratio godine 272. u Perziju, perzijski svećenici su ga počeli progoniti i na kraju ga godine 277. raspeli na križ kao i Krista u Judeji Židovi preko Rimljana. Skinuli su ga zatim s križa, oderali mu kožu, napunili slamom i ta je mješina istaknuta na dverima dvora Gunde-Šapura. Sveti Augustin je također bio u mladosti manihejac, a kasnije je žestoko pobijao to učenje.

III. Manihejizam osvaja istok i zapad

Robert Statlender piše u "Enciklopediji mistika" da se u manihejizmu vidi religija s univerzalnom pretenzijom, što ju je propovijedao Mani, kao produžetak gnoza koje su se rojile od Egipta i Sirije prema Mezopotamiji. Mezopotamija je vjerojatno bila izvor, što otkriva G. Widengren. Poput helenističke Aleksandrije, Iran je u 3. st. raskršće gdje se susreću Židovi, gnostici, kršćani, nazareni, budistički monasi, brahmani.

Mani, čija je intelektualna nadarenost i radoznalost bila enciklopedijskog karaktera, htio je sve te tradicije, istočnjačke i zapadnjačke, sliti u jedino učenje.

Rodjen je 216. godine u sjevernom Babilonu, u pokrajini Ktezifont. Bio je slabašno dijete, pa kako piše H.T. Puech, to razjašnjava njegovo gadjenje prema tijelu, a to je bio razlog i njegovog izoštrenog čuvstva brutalnosti i nesavršenstva koje je srodjeno s ovim zlim svijetom, to je bilo njegov profinjeni i bolećivi ideal. No ipak je podnio dugo mučeništvo, život u lancima a da nije odustao od svojih ideala, da bi na kraju bio razapet na križ.

Prve elemente svoje religiozne misli Mani zahvaljuje jednoj baptističkoj gnozi, analognoj mandeizmu. Mani zna da je prorok, ćuti se spasiteljem poput Iranaca i filozofom poput Grka. Držao se spasiteljem po svojem nauku, a to je gnostička karakteristika. On utemeljuje religiju koja se razvija u crkvu. Njegov je nauk univerzalna religija, u prostoru i vremenu koja ranije religije želi obuhvatiti nadilaženjem. Ona je u isto doba i orijentalna i zapadna. Mani zna da njegova nada ide i prema zapadu i prema istoku. To je ujedno i misionarska religija, a njezino je širenje bilo upravo čudesno. U 4 st. ona je već svuda: u sjevernoj Africi, u cijeloj Maloj Aziji, u Italiji, u Galiji i Španjolskoj, a širi se na istok sve do Kine. Bila je i u Turkestanu.

Manihejizam je bila religija Knjige. Sam Mani redigirao je šest kanonskih tekstova. Oni su sastavljeni na mnogim jezicima: kineskom, staroturskom, na iranskim govorima i na koptskom jeziku. To je crkva koja je primila ime Pravednosti, to je Religija Svjetla. Ona je imala svoju liturgiju, nadjeni su njezini psalmi i himne.

Otkriven je utjecaj mandaja na Manija. Mandaji su bili u početku židovsko-kršćanska sekta koja je prakticirala krštenje i koja je sačuvala sveti ezoterički nauk sastavljen na jednom aramejskom dijalektu. To je jezik blizak onom na kojem je sastavljena **Gemara**

Talmuda iz Babilona. Ta se je sekta očuvala u Mezopotamiji sve do naših dana. Njihov je nauk mješavina židovskih i gnostičkih sastavnica. Židovski Jehova ovdje je **Yah Shamaya** (Jah Nebesa) i samo jedna sekundarna emanacija vrhovne trijade. Nakon njega slijedi druga emanacija: Prvobitni čovjek, koji se sreće i u hermetika, to je Adam, **Adam-Quadmom** kabalista i njihovih učenika, a koji nauk potvrdjuje ustrajnost gnostičkih tradicija.

Manihejizam, piše Statlender, nadahnuo je i bosanske bogumile, zatim katare, albigenze i valdenze. H.C. Pusch i A. Vaillant napisali su na francuskom važnu studiju o hrvatskim bogumilima koja je izašla u Parizu 1945.

Sudbina Manijeva morala je biti kakva je bila, jer veli P. Masson-Oursel, uspjeh nekog religioznog pokreta je posljedica ne njegove vrijednosti nego igre povijesnih okolnosti, a „moći ovoga svijeta izbjegavaju gnostika i pravog mistika".

IV. Bogumili - hrvatski manihejci

Naš je dualizam donesao Mani. Kako je bio rođen u Mardini u Mezopotamiji, on je stari mazdaizam sinkretizirao svim religioznim idejama onog doba u Mezopotamiji. Manijevo vjersko učenje imalo je u sebi stari iranski mazdaizam, starobabilonsku religiju i kršćanstvo uz znatnu primjesu gnoze i budhizma. Bila je to veoma poetska religija. Imala je ona mnogo bujnosti i fantazije i filozofske i kozmogonijske dubine. Djelovala je jako na maštu i etička čuvstva svojih štovatelja i učenika. Davala je u dubini duše čuvstvo savršenstva.

Mani je učio o načelu Dobra i Zla, Svjetla i Tame koji opstoje od pamtivjeka u čovjeku i ni jedno od njih ne može pobjediti, ali se stalno bore i prevladava čas jedan, čas drugi princip. Kasnije su se razvila dva manihejizma: vedri i optimistični manihejizam i pesimistični manihejizam.

Učenjaci su otkrili da stari turski i kineski natpisi imaju u sebi manihejsko značenje. Manihejizam se kao sinkretizam to lakše opet kasnije pretopio u religije iz kojih je nastao - u budizam i kršćanstvo, ali koji su zadržali ipak neka njegova obilježja.

Naše bogumilstvo bilo je novomanihejska sekta. Sve kršćanske sekte od XII. do XIV. stoljeća bile su pod jakim utjecajem manihejizma. Naše bogumilstvo primilo je, drži Pilar, manihejski utjecaj preko sekte Massalijana (Euhita). U to su se doba pojavili i Paulikijani iz Armenije. Paulikijani su odbacivali svetog Petra, jer je tvorac crkvene hijerarhije, a stajali čvrsto uz svetog Pavla i po njemu su se i nazvali Paulikijani. Oni su bili neka sredina među mazdaizmom i kršćanstvom *(masudi),* prijelaz od mazdaizma kršćanstvu. Živjeli su kao kršćani. Njima su bili protivni i katolici i pravoslavci kao i kasnije prema bogumilima. Massalijani pak bili su nešto kao kršćanski derviši. Massalijani dolazi od armenske riječi *euhite* (grčki: *euhomai*), tj. - *Molioci*.

Bili su i prosjaci, zvani Torbaši *(Fundite).* Po mojem mnijenju od toga dolaze i macedonski Torbeše, koji su danas jedini macedonski muslimani. Fundite su se zvali po riječi *Funda,* što na grčkom znači torba. Njih su zvali prljavci, sramotnici. To je općenito bio naziv za manihejce u srednjem vijeku - a značilo je pokvarenu i odvratnu osobu. I danas to ima pogrdno značenje - izopačenog čovjeka krivih ideja. Otpadnika, krivca.

Možda se taj naziv sačuvao prema barbelognostičkom kultu sjemena (sperme), koji je u svezi s organizacijom veoma nečiste i obscene naravi. Njih je Bizant preselio u Trakiju, a otud su se raširili po svim bugarskim zemljama, pa i Macedoniji. Uvijek su kao prosjaci nosili torbu uza se. S bugarske granice rašiiše se ti sektari (hrvatski, rekao bi Kačić, *zašlaci*, tj. heretici) od VII. do IX. stoljeća po cijeloj Bugarskoj.

Godine 950. bio je u Bugarskoj pop Jeremija, koji se prozvao Bogumil. On je prihvatio sinkretizam i sintezu svih dualističkih učenja u jednu jedinstvenu vjeru i dogmatiku. Tu su bile obuhvaćene sve predkršćanske predodžbe. Nova se vjera strijelovito širila po Bugarskoj, Macedoniji, Maloj Aziji, Srbiji, Albaniji i Bosni.

Po mojem mnijenju hrvatski mazdaizam stariji je i od sinkretizma Manijevog u III. stoljeću i Bogumilovog u X. stoljeću. Taj se arhajski mazdaizam sačuvao najbolje u odvojenim od svijeta bosanskim brdima, no isto tako i Hercegovini i Dalmatinskoj zagori. Da je tako bilo svjedoči i Milan Šufflay, npr. u djelu ***Zarathuštra u Crvenoj Hrvatskoj***. Manijevo i Bogomilovo manihejstvo našlo je stoga upravo plodno tlo tamo gdje još nije bio nestao hrvatski mazdaizam. Da neka stara vjera ne umire tako lako i brzo vidi se iz bezbroj primjera, a najljepše je u nas to rasvijetlio Natko Nodilo u svojem kapitalnom djelu **Stara vjera Srba i Hrvata**, gdje se vidi kako su se pred kršćanstvom stari bogovi hrvatskog starodrevnog Pantheona, koji su podrijetlom iz Irana (Eran, kaže Nodilo) i Indije, sakrili u narodne pjesme i priče i razna vjerovanja.

Ono što je uspjelo u Hrvatskoj i Bosni nije u Srbiji. Nemanjići su potpuno onemogućili bogumile, po uzoru na svoga Savu i na njegova stanovišta pravovjernog vjerskog ekskluzivizma. Kad su se bogumili pojavili u Srbiji došlo je do njihovog strašnog progona. Ako je koji bogumil uhvaćen u Srbiji, njemu je bio najprije iščupan jezik, a zatim su ga spalili na lomači. Progon je trajao dugo, Nemanići su ih istrebljivali, a Dušan Silni ih je do kraja zatro. No ni za 150 godina nisu ih uspjeli uništiti, dugo je to trebalo i strašne je forme imalo. Kad je jedan hrvatski publicist napisao da je glavni uzor dr. Anti Paveliću - poglavniku NDH - bio Stefan Nemanja, koji je progonio pravoslavne šizmatike kao Nemanja bogumile, Srbi su se jako mrštili, a i ustaše.

Dok su u Srbiji bogumile proganjali srpski kraljevi, u Bosni su ih htjeli uništiti rimski pape i madžarski kraljevi.

Ivo Pilar je svoje predavanje objavljeno 1927. u Zagrebu održao 16. prosinca 1626. Njemu je glavna misao u tom izlaganju bila, da je religija najutjecajniji faktor u životu naroda. O kakvoći i sudbini religije ovisi sudbina naroda. Religija stoga može katastrofalno djelovati na sudbinu jednog naroda. Zato je možda i hrvatski narod osuđen na propast.

Bogumili osim što su vjerovali u dva počela, pa ih zato zovu i Dvopočelnici, vjerovali su da je *Satanael (Semael)* Božji sin i stariji brat Isusov te je pravi Bog kao i Isus. Zato Satanael nije pali anđeo, kao kod katolika i pravoslavnih, nego jedan od najviših Olimpijskih duhova kao ARATRON (Cassiel), koji odgovara Saturnu, kao BETHOR (Sachul) koji odgovara Jupiteru, OCH (Michael) koji odgovara Suncu, HAGITH (Anael) koji odgovara Veneri i OPHIEL (Raphael) koji odgovara Mjesecu. Satanael je PHALEG (Semael) koji odgovara Marsu. Broj Mihaela i Satanaela je broj Sunca i Marsa. A oni se moraju na kraju složiti.

Kod imena Satanael velika je važnost dočetka **-el** (Satana-el), to je u hebrejskom - el, u babilonskom -ilu, a to znači - Bog!

Ivo Pilar kaže da Kristov uzvik na križu "Eli, Eli" ukazuje da je Satanael Bog, a ne niže duhovno biće kao npr. pali anđeli.

Satana-el je stvorio ljudsko tijelo. No nije mu mogao dati dušu, pa je molio Boga, vrhovno Božanstvo, vrhovnu božansku osobu, da mu je udahne. I tako je dobio po svojoj duši Božje obilježje, a po tijelu svojem uvijek ostaje u vlasti Satanaela.

Stoga su bogumili odbacivali Stari zavjet kao vražje djelo. Ploče je na Sinaju Mojsiju dao ne Bog nego Satanael. Po tomu bi se moglo zaključiti da je židovski bog - Sotona! Rudolf Steiner drži da je negda Jahve bio na Zemlji, ali se kasnije preselio na Mjesec i odatle da sada djeluje. Otuda možda duboka razlika u poimanju Boga kod Kršćana i Židova.

Posebna vrsta bogumila bili su Dragovići (jedno zasebno njihovo krilo): učili su da je Satanael bio prapočelo, neovisno o Bogu, koje je oduvijek opstojalo. Zanimljivo je da je to vjerovanje nazočno i u staroj ciganskoj vjeri.

Možda bismo zbilja učinili veliku nepravdu Židovima, ako bismo njihovog Boga poistovjetili sa Sotonom, a to je zapravo u nauku o Deset Sephireta samo jedan od velikih Olimpskih duhova: Cherubima (Sephiret Kether), Auphanima (Chokman), Arelima (Binah), Chasmalima (Chesed), Seraphima (Geburah), Malachima (Tiphereth), Elohima (Netzach), Beni Elohima (Hod), Cherubima (Yesed), Ishima (Malkuth). To je 5. Sephiret po redu koji se zove Samael ili Khamael, a koji odgovara 5. Sephiretu - Geburahu, a u andjeoskim redovima to je Seraphim, to je bog Jakosti, na planetarnom planu Mars ili Saturn, a njegova negativna inverzija je Asmodeus ili Ashmedi, veliki Destruktor. On je Elohim ili Gibor, Galab, Microposus, Vau. On je Snaga, Visoki um, Požuda, Vatreno božanstvo, žestoka i moćna Velika zmija.

I druga božanska bića koja se skrivaju u Sephirotima, imaju svoju negativnu inverziju kao arhi-demoni: tako je Satan-Moloh zapravo Cherubim-Metatron (Kether), Belzebub to je ustvari Auphanim-Ratziel (Chokman), Lucifer je ustvari Arelim-Tzaphoiel (Binah), Baal je Malachim-Michael (Tiphereth), a Lilith to je Cherubim-Gabriel (Yesed).

Adam Kadmon je nebeski čovjek - Logos!

Tako nas uči glavna knjiga židovskih mistika Kabala. U Kabali vidimo da ona zna za Satanu, to je - Progonitelj. Satan se javlja u knjizi o Jobu: on je bio predložen kada se radilo o Izraelu: „Vidi, satane, u tvojim su rukama!".

Misao židovskih mistika se artikulirala u obliku mistike slova. Mistična misao je zanos. Židovski mistik je znao da je svijet djelo i izraz volje - koja je i milost - Najdobrostivijeg. On zna da patnja otkriva veliku tajnu: tajnu preporoda, tajnu života i obnovljene mladosti. Kabalistima će bog biti „En Sof" (Bez kraja). Njima je uvijek bio pred očima Logos. Spis Tanakh je postao Biblija, oni su težili da Mudrost, Hikmu, shvaćaju kao nešto božanski osobno, dakle po uzoru na Logos. Mudrost je tada odvojena od Boga, ona postaje pomoćnica, postaje „demijurg". Ako se židovski mistik uzdiže na razinu božanskog, ako on tako prodire u tajne bića, zašto on ne bi postigao i to da poduzima nešto iz dubine svojih tajni.

Po svojem duhu čovjek je slika Božja i njemu je sličan, on pripada besmrtnoj prirodi. U čovjeku je dvostruk lik: po svojem duhu on simbolizira Logos, a po svojem tijelu on je upućen na materijalni svijet. Njegova dvojnost proistječe iz njegove srodnosti s Bogom i njegove srodnosti sa svijetom. Čovjek uči „da je Bog" i da mora odbaciti prolazna dobra. Duša je dom Božji pa se dolikuje čuvati ga kako bi bio dostojno mjesto. Dok gradi svoj dom, čovjek mora znati da sve pripada Bogu po pravu vlasništva.

Židovi su imali mnogo mistika, sigurno preko dvjesta, a jedan od prvih i glavnih bio je sam Mojsije. Mojsije će promatrati Boga bez posrednika, ali mu ipak ne će moći gledati u lice tj. shvatiti njegovu bit. Bog je nevidljiv, sinajska tmina omogućuje Mojsiju da bude svjestan Božje nevidljivosti; Bog je ovdje, ali nije vidjen. Spoznavanje Boga zbiva se na prolazu kroz tminu. Čovjek vodjen ljubavlju za bezvremeno ne će se vezati uz osjetilno i uz smrtno, on želi otići u istinsku očinsku zemlju, u zemlju posvećenu Riječi. Bog se voli raskošno davati onomu tko se kreće k njemu. Svako biće u samom sebi ima sjeme koje dolazi od Oca, tvorca toga sjemena.

Robert Weil piše u „Izvorima Kabale" da se židovska misao kreće od Egipta prema Palestini i Mezopotamiji. Prvi pisani izrazi i prva svjedočanstva govore o postojanju ezoterizma i mistike poznate pod imenom Kabala. Živjeti - Židovima je značilo živjeti po Tori odajući štovanje ljubavi Boga „koji nam je darovao Toru Istine i medju nas usadio život vječnosti". Otkako je razoren drugi Hram i otkako je Rim slomio i ugušio posljednje židovske narodne pobune, židovski narod nema druge domovine osim Tore. Prva riječ prve knjige Tore riječ je, kao i slova od kojih je sastavljena, imala golemu ulogu u razmišljanjima kabalista, židovskih i kršćanskih, jest Be-Rešit (Reshit), tj. U početku. Malen, slavan spis pripada toj skupini spisa: *Sefer Yetsira* (Knjiga Oblikovanja), koji valja, vjerojatno, smjestiti izmedju 3. i 6. stoljeća. Glavni su njegov sadržaj deset brojeva prvih i elementarnih, te dvadeset i dva slova hebrejske abecede, koja skrivaju prapočetne elemente svijeta - i konstituiraju ga medjusobnim kombiniranjem. Tih deset brojeva, nazvanih sefiret (sephiret), i slova abecede „sačinjavaju ukupnost misterioznih sila"...

Židovskim misticima je njihova misao, koja ih je dizala do razine božanskog, mogla imati samo apsolutnu vrijednost. Premda se ta mistika ponekada izradjuje u teurgiju (zazivanje duhova), a zatim i u čarolijske postupke, ona može biti i sredstvo moralnog preporoda. To je bio čin uspinjanja... Rabbi Akiba, veliki učitelj Mišne kojega su po zasluzi nazvali ocem rabinističkog judaizma - a umro je kao mučenik oko 132. god.- mogao je reći: "Iskrenost i pobožnost izmjeri u svom srcu, pa ćeš znati za razdaljine u nebu".

Postojao je jeruzalemski i babilonski Talmud, koji je cvao u Mezopotamiji. Tu su židovske zajednice imale svoje otoke koje su plavile struje helenističkog života i misli. Talmud bijaše bedem koji je štitio individualnost tih otoka i taj je bedem odolio naglој plimi islama.

Veliki su pjesnici španjolskog judaizma Salomon Ibn-Gabirol i Juda Halevi. On je novoplatonovac; često su ga zvali "židovskim Platonom". On je bio slavni pjesnik Sinagoge, autor *Kether Malkoutha* (Krune kraljevstva), pjesme mističkog nadahnuća. Njegov je izvornik bio arapski. On je tumačio pojmove oblika i materije, dualizam oblika i materije. Općeniti oblik odgovara općenitoj materiji. Kada su jedna uz drugu one oblikuju najvišu od mogućih supstanca, inteligenciju. Što se tiče elemenata bića, oni su isti na svim razinama egzistencije, razlikuju se samo po svojim očitovanjima.

Mistik Ibn-Gabirol, taj misteriozni čovjek, zacijelo je proučavao islamske mistike i vjerojatno se bio uvjerio, pod utjecajem nekih njihovih škola, da su sve mistike istovjetne u svojim temeljima - muslimanska, židovska, kršćanska - uvjerio se o ekumenizmu mistika.

Drugačiji je bio Juda Halevi. U njega je nacionalni židovski osjećaj neodvojiv od misticizma. Halevi je bio gorljivi antiracionalist. On se protivi tvrdnjama muslimanskih filozofa, a i židovskih koji idu istim putem, prema kojem je u intelektu takva snaga da ona

može čovjeka dovesti u zajedništvo s božanskim. Simbolizam razvijen oko srca razvijao se u onim sredinama u kojima se stvarala srednjovjekovna Kabala. To se očituje u knjizi *Kuzari*. Po simbolizmu srca prikazanom u knjizi Bahir, srce je organ koji upravlja sa 72 arhonta. Po čuvenom ulomku iz knjige Kuzari "svi narodi zajedno čine organizam u grudima kojeg Izrael zauzima mjesto srca".

Kabala je kao povijesna pojava srednjovjekovnog judaizma rodjena u Provansi ili točnije u Languedocu. Ona je manifestacija židovskog naroda na kršćanskom zapadu.

Do zabune o pravoj prirodi židovskog Boga došlo je kada su gnostici opisali svoje shvaćanje vremena. Kao što piše Robert Statlender u svojoj raspravi „Gnoza i hermetizam", upravo se u tom odbacivanju življenog vremena i povijesti života gnoze suprostavljaju judaizmu, kao i judeokršćanstvu i kršćanskoj pravovjernosti. Kao novi izdanak židovskog profetizma, kršćanska je crkva ucijepila svoje svete tekstove na židovske tekstove čiji je ključ ona posjedovala. Prihvaćen nakon stanovitih oklijevanja, Stari zavjet joj je donio plemenitost i vjerodostojnost, Evandjelje je bilo nakalemljeno na Stari zavjet. Taj su cijep gnostici odbijali s gnušanjem. Stari zavjet, po njima, svjedoči snagu i zlodjela zloga boga, to je knjiga zalivena krvlju...

Medju gnosticima je bilo nekoliko Šimuna. Prvi je bio tajnoviti Simon Magus - Šimun Mag: taumaturg, prorok, mistagog. Bilo je taumaturga medju židovskim prorocima, kao recimo što je bio Ilija, ali u njemu se ipak nije vidjela "sila Božja". Šimun je bio kršten, ali on je stvaratelj heretičke gnoze. Šimuna iz *Klementovih tekstova* držali su Obmanjivačem. On obilazi svijetom propovijedajući svoj nauk. Dolazi studirati u Aleksandriju, prijestolnicu židovske dijaspore. Poslije povratka u Samariju preuzeo je vodstvo sekte koju je utemeljio Dositej. Tu on nalazi stalnu pratilju Jelenu, koja mu je glavno nadahnuće i suputnica u dvostrukoj apoteozi. Šimun je velika sila Božja, Jelena je pak utjelovljenje židovske *Hekme,* božanske Mudrosti. Iz veoma starog sirijskog izvora možda i sirijsko-kaldejskog, izranja i uskrisuje mit božanskog para: Boga-oca i Božice-majke.

O njemu piše H. Leisegang: „Sedamnaest godina nakon Isusove smrti Šimun susreće Petra u Cezareji i održava s njim raspravu koja traje tri dana. On napada nauk Staroga zavjeta koji u Stvoritelju vidi jedinoga boga i Svevišnjega. Postoji više bogova; iznad njih je jedan nepojmljivi i nepoznati Bog, Bog bogova. Njegova je bit dobrota... Bog Staroga zavjeta nije bog dobrote nego bog pravde: to je zločesti bog. Nesavršenstvo stvoritelja proizlazi iz njegovih djela. Poslan od dobrog boga da stvori svijet, on se proglasio Svevišnjim. Pod gospodstvom toga zločestoga boga ljudi su osudjeni na trpljenje. Njihove su duše proizašle iz dobroga nepoznatoga boga; one su odvedene u ropstvo u ovom svijetu; duša trpi u svojoj tamnici ljudskog tijela. Jedno jedino sredstvo može spasiti čovjeka: spoznaja Boga i njegove mudrosti. Nepoznati bog objavio se sa svojom mudrošću Šimunu i Jeleni".

U Aleksandriji je došlo do plodnog susreta židovske misli s grčkom misli, kako to piše Jean Boesse. Tu je najvažniji bio Folon Aleksandrijski, egzeget i mistik, koji je pokušao razjasniti Bibliju.

Kasnije dolazi do dodira židovske i islamske misli. Židovski ezoterički pokret razvija se na temelju *Mišne*, koja kasnije oblikuje jezgru Talmuda, a uz Mišnu se javlja i *Gemara* (Dopuna). Mišna (Opetovanje) je Ponovni hod kroz Toru. Židovsko pravo je ono isto što je islamski *Fiqh.* U Siriji, Egiptu i Mezopotamiji će veće židovske kolonije živjeti usred muslimanskog svijeta. One će progovoriti novim jezikom, a arapski će jezik zauzeti mjesto aramejskog jezika.

U pobjedničkom islamu bit će zadržan dinamizam trijumfatora. Židovi će iz sučeljavanja islama s grčkom i iranskom kulturom oblikovati svoju židovsku teologiju, koja će svoje oružje posuditi od grčke filozofije. Bagdad je postao raskošno središte kulture poput Aleksandrije: iranska, grčka, sirijsko-arapska i židovska kultura ovdje su se uzajamno prožimale. Tu se pojavio veliki židovski mislilac srednjeg vijeka: Saadi, filozof, slovničar, koji je Bibliju preveo na arapski. On je napisao komentar knjizi *Sefer Yetsira*. Branio je Talmud od napadaja karaita, židovske sekte koja je drugačije tumačila Toru.

Kasnije se židovska misao premješta prema zapadu i dolazi do novog prožimanja u Maroku i Španjolskoj, kolijevci čuvene obitelji Majmonida. Intelektualni sjaj španjolskih zajednica obasjava židovski srednji vijek. U Španjolskoj bliješte filozofi koji su ujedno i talmudisti. Osnivaju se akademije po Europi, a i u Kairu, u Keruanu i Cordobi, koja će biti sjedište Zapadnog kalifata. U muslimanskoj Španjolskoj su Židovi bili slobodni i mogli se odati sa strašću proučavanju filozofije i znanosti na temelju tekstova prevedenih najprije na sirijski, a zatim u Bagdadu na arapski jezik. Židovi proučavaju „arapskog Platona" i arapskog Aristotela, zatim Hipokrata, Galena, Ptolomeja. Veliki filozofi arapskog jezika sve su enciklopedijsko znanje naslijedjeno od Grka preveli, zatim strastveno komentirali i tumačili. Oni najveći kojima su se bavili bili su iz Irana, kao recimo Avicena. Židovski pjesnici u Španjolskoj prošli su arapsku školu.

U doba kada se javlja židovski hasidizam, dolazi do novog prožimanja judaizma s kršćanstvom. Hasid je onaj koji je obdaren milošću (hessed: milost). On se javlja u Italiji, Njemačkoj i slavenskim zemljama. Kada su židovi protjerani iz Španjolske, javljaju se nove židovske škole mistike. Židovski Mesija Sabbatai Zevi iz Smirne prešao je na islam. Nova epoha počinje s Baal-Chem Tovom, Židovom iz Medzybosa koji se je rodio 1700. On sve bazira na knjizi *Agadoth*, ustanovljuje institucionalni tzadikizam. Hasidizam se počinje jače širiti iz svoje kolijevke Podolije. Zatim se taj nauk premješta u Litvu, u Mezdrič. Hasidima su ostali Židovi pomagali. Drži se da je nauk rabija Nahmana iz Braslava ekvivalent i predigra Kafkinog svijeta: to je „Moguće nemoguće". Ono što je pisao njegov učenik Nathan podsjeća na pisanje njemačkih romantičara. Nekada to podsjeća i na nadrealističke tekstove.

Tako je u Europi došlo do miješanja hasidizma i odredjenih oblika kršćanske vjerske duhovnosti u slavenskim zemljama. Neki Židovi to odbacuju kao mogućnost. Drži se da je rusko pravoslavlje moglo manje djelovati na hasidizam, ali je to mogao učiniti katolicizam najviše u Poljskoj. Suočavanje izmedju kršćanstva i judaizma bilo je tu često. Bile su i rasprave katoličkih svećenika i rabina ili su to bile propovijedi kršćanskih svećenika nametnutih sinagogi. Poljsko-ruske zemlje bile su glavni rezervoar judaizma. Kao što se *Zohar* pojavio u Španjolskoj, tako se hasidizam javio u Podolju. Hasidizam se rodio u brdima Karpata, u baltičkim močvarama i poljskim prašumama. A Baal-Chem i rabi Nahman molili su se sa svojim pristalicama u špiljama, a obredno pranje se obavljalo tako da su se bacali u bujice gorskih potoka i rijeka.

U talmudističkoj književnosti rečeno je da se zabranjuje poganina ometati dok on obavlja svoje vjersko štovanje, jer, makar i putem krivog obreda, on odaje poštovanje pravom Bogu. Moderna hebrejska književnost potječe od *sipurai massiotha* - hasidističkih priča što ih improvizira rabi uz svoj stol, pa ih potom hasidimi zapisuju i prepisuju.

V. Uresi na glavi hrvatskih žena su iranski

Hrvati nisu povezani samo sa starom iranskom poviješću nego i s novijom, s onom sasanidskom. Utjecaj sasanidski na Hrvate i cijeli slavenski svijet veoma je jak i važan. To se dade nabolje razabrati iz rasprave Marijane Gušić o **Leljama**, tj. hrvatskom običaju kraljice. Tu je raspravu Marijana Gušić objavila godine 1967. u "Etnološkom pregledu".

Iz te se rasprave pok. gđe. Gušić vidi da su uresi na glavi današnjih Hrvatica poglavito u hrvatskom Pokuplju porijeklom iz sasanidskog Irana: to su poglavni **grlinček i dodoš**.

Gđa Gušić otkrila je nešto slično kao i gđa Jelka Radauš-Ribarić koja nam je obznanila da su pučke frizure Hrvatica iz slavonskog međurječja, tj. u interamniju Save i Drave podrijetlom iz starog Rima: da su kose Šokice isto češljane kao i rimske patricijke i carice. Kao prilog tomu nastala je izložba Jane Mihalić u Karlovcu u Gradskom muzeju 1997-1998, koja se zvala *"Ženska rogata oglavlja"* -tu je sve baš isto kao u prvotnim otkrićima Marijane Gušić.

Marijana Gušić počinje svoju raspravu sa starim Iranom i s drugim starim zemljama onog davnog doba, pa proučava naše odnose s turanskim nomadima, a sovjetskim učenjacima priznaje da su dosta toga otkrili što se tiče zapadnog Turkestana, drevne zemlje Horezmije, Zemlje Sunca, gdje su isto u davno doba živjeli pra-Hrvati. Nju u prvom redu zanimaju pradoba i doba prije raselidbe Slavena, obredne formule, sesilnost naseljavanja, prvobitni etnološki odnosi, vrijeme na stupnju egzogamnog matrijarhata, ekumena slavenske etnogeneze. Zanima ju prelaženje preko vode, motiv žrtve na vodi, vodeni dusi i rusalke. Okupirana je stalno pontsko-iranskom ekumenom. Ispituje značenje trepetljika i štrepa u ženskom nakitu, koje imaju oblik vijenca i znak su djevojaštva. Vijenac naših kraljeva ima značaj poveza-obruča, to je dakle dijadema, nimb koji se stalno javlja na Bliskom Istoku.

Naš dijadem dolazi iz Irana, nimb kao helenistički element ulazi u područje Mediterana i u kristijaziranu Europu, gdje se ustaljuje u svetačkom svetokrugu, Svjetlo-nimb javlja se u oglavlju naših žena, oglavlju zasićenom magijom i prastarim simbolima te uokviruje lice mlade žene. Taj nimb se javlja u svim hijeratskim prikazima koji dolaze iz Irana. Hrvatski *grlinček*, tj. ogrlica od staklenog bisera stalna je pojava na prikazima visokog dvorskog pribora.

Bavi se Gušićka i **dodošom i rožom,** a to je ženska bogato urešena vrpca u oglavlju mlade. Sav taj inventar doživio je svoj najveći procvat u onoj kulturnoj ekumeni na prostoru između Crnog mora i iranske visoravni, a to je glavno područje seobe naroda. U to doba ovdje traje moćni utjecaj iranske dinastije Sasanida. Hrvati su u svojoj pučkoj opremi tj. ženskom oglavlju naslijedili vrpce u ornatu vjerskih likova, vladara i mogućnika ovoga kruga. Isto kao što nam to prikazuje Jelka Radauš-Ribarić u jednoj od svojih rasprava na tu temu. Istu temu je obradila i izložba u Splitu ***"Otisci cesarica"*** god. 1997.

Marijana Gušić piše, da se dodoš ili grlinček iz Irana javlja često u Pokuplju, kao recimo u selu Kupincu ili Bratini. Takve se vrpce vide na svim sasanidskim prikazima. Današnje hrvatske vrpce na glavi naših žena bile su dio obredne konstante u sasanidskom vladarskom ornatu povezane s hijeratskom službom vrpce kao znaka divinacije.

Hrvatsko pučko **s v e t l o**, tj. dijadem, kao temeljni element u složenoj vladarskoj sasanidskoj kruni, a taj vijenac i ures zvan: **r o g i**, tj. polumjesec i životinjski rogovi *(cornua slavica)*. Rogi naših žena osiguravaju plodnost i zaštitu od zlih sila.

Na istu temu, 30 godina kasnije, napravljena je u Karlovcu u Gradskom muzeju izložba Jane Mihalić *"Starinska rogata oglavlja"*. To su rupci naših žena kao glavnjak, glavnjiš, poglavnjaš, zaglavac i zaglavnjak.

Jelka Radauš piše da je kosa hrvatske žene tabu. Nakon što se djevojka udala nitko više nije smio vidjeti njezinu kosu. Stoga su naše žene nosile takva oglavlja, koja se zovu i rogi. To se može vidjeti po cijelom Pokuplju.

Marijana Gušić piše da u mazdaističkoj formulaciji iz temeljnog lika ptice odjeljuju se u Hrvata predstavnik sunca, ali pokraj toga je ptica močvarica omiljeni motiv sasanidskog ornamenta. I cvijet-ruža na klobuku naših kraljeva je prastari simbol postojanosti života, a potječe iz iranskog kulturnog svijeta. Uz cvijet Sasanida nas uvodi svila kao obredni element u odjeći naših Lelja, a lelje su dio ritualnog tijeka inicijacije mladića koju iz apotropejskih razloga igraju žene.

VI. Iranski narodi na Kavkazu - srodnici Hrvata

Ima još slavenskih naroda koji su iranskog podrijetla kao npr. Moskalji i Česi koji potječu od iranskih Moska i Ciha, pa bi se trebalo i time pozabaviti i načiniti nove znanstvene komparativne analize.

Kada su iranski Moskalji počeli širiti svoje carstvo nakon Ivana Groznog i osobito Petra Velikog, koji je uzeo rusko ime od današnjih Malorusa, tj. Ukrajinaca, oni su asimilirali brojne narode na svojem području, a to su bili stari Balti i stari Fini, odnosno ugro-finski narodi. Iz Azije su pak dolazili turanski i iranski narodi. Svi su oni došli u Europu preko Kavkaza.

I danas veliki broj iranskih i turanskih i mongolskih i semitskih naroda živi na Kavkazu, a kavkaski Iranci su hrvatski srodnici. Tu je u prvom redu Dagestan gdje žive kartvelski narodi, a to su prediranski preci pra-Hrvata. Uz njih su i narodi koji govore indoeuropskim jezicima kao što su Osetinci, Tati, Tališi i Kurdi - njihov jezik je srodan perzijskom a uz njih su Armenci i Kozaci.

Među kartvelske narode spadaju Gruzijci, Magrelci i Svani, zatim Lazi ili Čani. Na sjeverozapadnom Kavkazu žive Abhazo-Abazinci i Čerkezi, tj. Adigejci. Zapadni Čerkezi imaju ime Adigejci, a istočni Kabadinci. Od svih naroda na Kavkazu Čerkezi su najsvjetlije puti, a njihove su žene bile napose cijenjene u turskim haremima jer su inače to bile najljepše žene tog dijela svijeta. U Abhaziji je Mergelija i Lazika, to je onaj mitski predio starih Grka, tj. stara Kolhida kuda je Jason plovio s Argonautima po Zlatno runo.

Sve su to nama Hrvatima srodni narodi, a najbliži rođaci su nam Osetinci. George Hewit, docent za kavkaske jezike u Londonu, piše da su Osetinci potomci Alana i srodnici Skita i Sarmata koji su u starom vijeku živjeli i u južnim ruskim stepama. Nekada su živjeli na mnogo većem području, ali su stalno potiskivani od Čerkeza. Kao što je dobro poznato i dokazano i Hrvati su potomci Alana i srodnici Sarmata. Osetski jezik pripada sjeveroistočnom ogranku iranskih jezika. Oni su rijeci Don dali ime - na njihovom jeziku don znači vodu ili rijeku. U Sovjetskom Savezu imali su dvije svoje Autonomne republike. Osim u sjevernoj Osetiji gdje ih ima oko 600 tisuća, u Južnoj Osetiji nešto preko 300 tisuća, živi ih nešto i u Gruziji gdje ih ima oko 70 tisuća. U Sjevernoj Osetiji je glavni grad Vladikavkaz (Vladar Kavkaza), u Južnoj Osetiji je glavni grad Činvali. Oni govore dva govora: ironski na istoku i digorski na zapadu.

Hrvati su graničili s Čerkezima u Gruziji i Osetiji. Drži se da je hrvatsko vojno plemstvo koje je dovelo Hrvate u ove krajeve po nazivu K a z a s i čerkeskog podrijetla, a Čerkezi su možda podrijetlom *Kerketi* s obale Kerke u starom Iranu. U tim krajevima je

bila i mitska helenska Kolhida, a i obale Crnog mora s gradom Tanaisom (današnji ruski Azov), gdje je bio prije 1800 godina već Hrvatski sabor. O iranskim Hrvatima u Ukrajini je pisao Čeh Jiri Neustupny i Čeh Karel Kroch u raspravi *"Crvena Hrvatska u Ukrajini"*.

Kavkaz je prijelaz između Rusije i Perzije i otuda su prolazili svi Iranci u Europu. Odnosno kroz Uralo-kaspijska vrata pokraj Kavkaza, kao što to piše Fernand Braudel u *"Gramatici civilizacija"*.

VII. Crkva bosanska bila je patarenska

Od velike je važnosti za hrvatsku povijest i za naš duhovni razvitak bogumilski pokret u Bosni od 12. do 15. stoljeća. U ta tri stoljeća dogodila se važna sinteza starog iranskog mazdaizma i novijeg neomanihejizma.

Dosta bogata hrvatska literatura o tomu govori opširno i s raznih polazišta, pa donosi razne zaključke o tomu tko su bili zapravo Dobri Bostjani, kako su se zvali u Bosni, ili Šumanovci u Slavoniji, ili Satani kako su ih zvali slavonski katolici. O tome su pisali naši vrijedni autori kao Franjo Rački, Jaroslav Šidak, Dominik Mandić, Leo Petrović, Franjo Šanjek i drugi. No, ono najvažnije što je o Bogumilima rečeno bilo je ono što je napisao Ivo Pilar (odnosno **Südland**), a važna je i studija Zlatka Tomičića *"Bogonosci"* koja je izašla nedavno u splitskom časopisu "Hrvatska Obzorja".

Pripadnici Bosanske crkve, tj. Dobri Bostjani, živjeli su ne samo po Bosni nego i po cijeloj Hrvatskoj, najviše u Slavoniji i Lici. Taj je pokret došao nakon 10. stoljeća u Bosnu iz Dalmacije, u Bosni se dobro razvio i opet iz Bosne raširio po Hrvatskoj.

Taj je pokret u Bosni gušen od rimskih papa i od mađarskih kraljeva koji su poduzimali cijele križarske vojne na Bosnu nekoliko stoljeća da uguše tu herezu

No to je bio puno širi pokret, koji se nije ograničio samo na Bosnu nego je bio jak po cijeloj jugozapadnoj Europi, najviše u Italiji i Francuskoj. Bio je to poznati katarski, albigeneški, patarenski pokret. Središte mu je bilo u Bosni: Veliki Did Bosanski bio je katarski papa za cijelu Europu - on je ustoličavao sve katarske svećenike i biskupe, koji su radi toga dolazili u Bosu da ih posveti. O tomu u Europi postoji velika literatura koju je nemoguće sada navesti, kamo li citirati.

Otkriva se da je cijeli niz važnih europskih ličnosti pripadao tom pokretu. Tako je recimo i veliki talijanski pjesnik **Dante Alighieri** bio pataren i albigenški biskup u Firenzi. U tome je cijela tajna njegove teške političke sudbine u onom vremenu.

VIII. Templarski red u Europi heretički je radi dodira s islamom

Posebno bi trebalo povesti računa o jednom drugom pokretu koji je u svezi s ovim, a to je bio viteško-crkveni red **Templara**, tj. Vitezova Hramovnika, koje su u Hrvatskoj zvali Božjaci (Božji ljudi). Od goleme su važnosti za duhovni život Europe veze Templara u Palestini s Islamom i s perzijskim redom Asasina i njihovim šejhom koji se zvao Starac s planine.

Templari su bili elitni kršćanski red: Kristova milicija i Čuvari Kristovog groba. Oni su se u svetoj zemlji proželi s Islamom i radi toga, u 13. stoljeću došli na udar francuskog kralja Filipa Lijepog i tadašnjeg katoličkog pape. Bili su svi uhićeni, stavljeni na muke, osuđeni i pogubljeni. Njihov utjecaj na stvaranje katarskog i petranskog pokreta je nedvojben, kao i na europske vitezove - pjesnike lutalice zvane trubaduri.

Templari su bili veoma jaki i u Hrvatskoj. Imali su brojne samostane u Hrvatskoj kao što su Kamensko kod Karlovca i Božjakovina kod Zagreba, a glavni njihov samostan je bio Vrana između Zadra i Šibenika u Dalmaciji. Najvažniji prior vranski bio je Ivan Paližna, koji je zasnovao u Bosni i Hrvatskoj urotu zajedno s hrvatsko-bosanskim kraljem Bosne Stipanom Tvrtkom, da se u Hrvatskoj svrgne ugarsko-hrvatski Žigmund, koji je bio Čeh, i da Hrvatskom i Bosnom zavlada bosanski kralj Tvrtko. To je urodilo ratom koji je trajao nekoliko godina i vodio se između pristalica Žigmundovih i Tvrtkovih u Slavoniji i Dalmaciji, a prestao je jer je najprije umro Ivan Paližna, a zatim i kralj Tvrtko. Paližna je bio prior Ivanovaca koji su bili nasljednici Templara u Hrvatskoj, a zvali su se i jedni i drugi Bijeli vitezovi. Jedna knjiga pjesama Mirka Vidovića zove se "Bijeli vitez", napisana je na francuskom i hrvatskom jeziku.

IX.

Templari su pripadali viteškom redu Hramovnika. Templari su bili opsjednuti pravom geometrijom svijeta i obnavljali stoga arhajsku inicijaciju. Spajali su se s Hramom i tako se stapali s vječnošću. Jer Hram je bio tijelo Boga, čuvar žrtvenika. Tek kad su došli na Istok, shvatili su što je Islam i počeli ga prihvaćati. Najprije njihov prvi Veliki Majstor Gerard de Ridefort, a zatim drugi Veliki Majstor Robert de Sable. Kralj Friedrich II. optužio je Bijele vitezove da su pribivali proslavi islamskih obreda u nutrini Hrama u Akri. To se je moralo dogoditi jer su Templari bili mistici koji su tražili središnju točku ravnoteže, pa su se stopili u liku koji vezuje u isto duhovni i materijalni svijet.

Templari su bili zapanjeni kad su vidjeli da Časni Kur'an uzdiže Krista više od Biblije. Za Kršćane je Krist rođen, a za muslimane on je stvoren, Islam ne prihvaća tvrdnju da božanska i ljudska narav mogu biti pomiješane. Bog se ne može roditi, On je uvijek bio. Krist je riječ koja je tijelom postala. Za Muslimane je on slovo Božje i ono ne može biti uništeno na križu od ljudi. U islamu je Bog nedjeljiv i apsolutan. To u što je vjerovao Islam to su isto učili bizantski monofiziti i bosanski bogumili. Za templare je otkriće Islama bilo čudesno. To ih je prosvijetlilo.

Kada su se vratili u Europu, prvi ih je optužio prior Florian de Bezier: da su sklopili tajni savez s Arapima i da su prešli na Islam. Ista optužba kao i za Manihejce i Katare i Dobre Bostjane.

Najveću sumnju izazvali su ipak radi svoje sličnosti s Asasinima, sljedbenicima Starca s planine. Templari su se oblačili isto kao Asasini. Asasini su nosili bijelu halju s crvenim vrpcama, a Templari su nosili bijeli plašt i crveni križ.

Tvrdilo se, da je već otac kralja Jeruzalemskog Mort de Baudoina IV. vodio 1172. pregovore sa Starcem s planine, poglavarom sekte ubojica koji se zvao Hasan Sabah. Starac s planine bio je Ismaelićanin iz stranke Fatimida. Oni su bili Šiiti. Živjeli su visoko

u gori Alamut, što je značilo Leglo orlova. Kada su se Templari pojavili na istoku, Leglo orlova postojalo je u Perziji već desetak godina. U Europi su neprijatelji Templara stalno isticali da su oni sve preuzeli od iranskih Orlova.

Francuski kralj Filip Lijepi odlučio je uništiti Templare i opljačkati ih, ali to nije mogao bez pape. Papa Klement V. nije dugo htio prihvatiti te optužbe protiv Templara, držao ih je klevetama, ali je na kraju ipak popustio. Bili su uhićeni, mučeni i smaknuti. Stalno su tvrdili da su nevini. Veliki Majstor Jacques de Molay i uza nj zapovjednik Normandije umrli su kao sveci. Prije smrti je de Molay uzviknuo: "Nisam kriv! Tvrdim pred Bogom koji me sluša da sam nevin!"

Denis Reugemont je u svojoj knjizi "Ljubav i Zapad" obradio trubadurski pokret koji je nastao pod utjecajem katarske crkve. Trubadurski pokret je i opet jedno novo europsko krivovjerje koje je nastalo pod utjecajem islama i iranskih i arapskih mistika i sufijanaca.

X. I pjesnici-trubaduri bili su heretici

Denis de Rougemont piše u svojoj knjizi "Ljubav i zapad" da su trubaduri isto dio europskog krivovjerja, do kojega je došlo pod utjecajem Istoka. Ranieri Saccone pisao je da su trubaduri bili obuzeti božanskim ludilom. Korijeni njihove obuzetosti bili su na Istoku. Oni su slijedili ono što su davno prije njih u duši imali iranski vrači, indijski brahmani i flameni, gnostici, manihejci, budisti i muslimani. Ranieri kaže da se ljubav-strast pojavila na zapadu kao otpor kršćanstvu. Stoga su oni uznosili samo nesretnu ljubav. Držali su da je Bogočovjek najveća sablazan. Otjelotvorenje Boga je negacija svake religije. Bog ne može postati čovjekom. On može samo postati Bog, a to je glavno u učenju Islama. To je u stvari u Europi bilo katarsko učenje, stoga je izvor trubadurskog pjesništa i njihovih toposa u katarskom nauku, u onomu što su propovijedali patareni.

Dobri Bostjani su se dijelili kao i katari na Savršene i Obične vjernike. Bilo je to strašno krivovjerje koje su ispovjedali tuluški trubaduri u svojim stihovima. Katarsko krivovjerje i viteška ljubav javljaju se istodobno. Oni bijahu trubaduri jer su se držali t r o b a r a, pjesničkog umijeća, a to dolazi iz Manesovih *Kafelaja,* koje govore o Duhu svjetlosti, a on je naš Duh. Njegov anđeo mu pruža svoju desnu ruku i pozdravlja ga ljubavnim poljupcem kao u pjesmama sugijaca. Pitagora je bio sav prožet duhom Zarathuštrinim, a isto tako i Platon iza njega. Europski duh sja iz iranske Aveste, tu je njegov začetak.

Parsifal, glavni tražitelj Graalov bio je prvi trubadur. Trubaduri su krivovjerci isto kao i katari, njihov je izvor u iranskoj i arapskoj mistici. Ljubav je u trubadura mistična strast.

XI. Hrvati i islam

Još jedna zasebna tematska jedinica morala bi biti pod nazivom **Hrvati i islam.** Kako su Hrvati došli u dodir s islamom i kako su prelazili na islam. Tu bi bilo veoma važno tumačenje Ive Pilara, koji nalazi velike srodnosti između mazdaističko-manihejske Crkve bosanske i islama. Velika njihova bliskost i srodnost bila je razlog hrvatskog prelaska

na islam. Hrvati nisu prelazili na islam pod prisilom nego jer su našli sebe u toj vjeri, ona je odgovarala njihovom duhu i podrijetlu. Važno bi bilo otkriti i ono što su u davnim stoljećima dobro i lijepo o islamu pisali hrvatski filozofi kao recimo Herman Dalmatin.

Od goleme je važnosti ono što se dogodilo Hrvatima u vrijeme kralja Zvonimira: taj je veliki i dobri hrvatski kralj pod utjecajem i prisilom rimskoga pape pozvao Hrvate na križarski rat protiv Islama, no Hrvati su to odbili i ne samo odbili nego i ubili svojeg kralja radi toga poziva. A to je bilo još u 11. stoljeću, davno prije nego li se islam u hrvatskoj stvarno pojavio! Hrvati tada nisu htjeli ići u rat protiv muslimana.

XII. Jedna nova knjiga o Bosni, Hrvatima i islamu

Posebno poglavlje naše rasprave trebalo bi dodjeliti knjizi Šime Djodana o Bosni. Ta je knjiga važna ne samo stoga što dosta prostora posvećuje iranskom podrijetlu Hrvata nego što ima i tri priloga koji govore o hrvatstvu bosanskih muslimana. Tu je u prvom redu poglaviti zapis turskog putopisca **Evlije Čelebije** koji rječito govori o tomu, o odnosu Bosne i Hrvata. Ta je knjiga dokaz o hrvatstvu bosanskih muslimana. Poznato je bilo da su Turci muslimane u Bosni zvali Hrvatima, a katolike Mađarima.

Vrijedan je i prilog islamskog reisa ul-uleme **F. Spahe** u Bosni, koji je isto dao koristan prilog na tu temu, a koji je objavio u svojoj knjizi Šime Djodan. I treći prilog hrvatskog povjesnika Ferde Šišića koji je isto jako važan.

A izvan knjige Šime Djodana ima dosta sličnih mišljenja, kao recimo sve ono što je u 19. stoljeću govorio i pisao Otac Domovine dr. Ante Starčević. On je bosanske muslimane smatrao ne samo hrvatskim plemstvom najčišće krvi nego i najstarijim plemstvom Europe. Sam je Starčević i cijela njegova Stranka prava imala svoju zasebnu ideologiju u sklopu austrougarske monarhije: ona je bila protuaustrijska i protuturska - Starčević je Austriju držao nepravednom, a Tursku pravednom zemljom. Cijela tradicija Starčevićevog roda ide u tom smjeru: počevši od Šime Starčevića, koji je bio stric Antin, pa sve do samog Ante, koji je bio francuski prijatelj baš kao i Šime. Ante Starčević je svoju knjigu *"Istočno pitanje"* i pisao za Francuze. Kao što je poznato Francuska je bila saveznik i prijatelj Turske, a prijateljstvo i sveza roda Starčevića s Francuzima počela je još onda kada je general Marmont došao sa svojom vojskom i hrvatskim četama iz Dalmacije u Gospić u Lici, a Lika je i cijela gornja Hrvatska bila na austrijskoj strani. Šime je bio katolički župnik u Gospiću.

XIII. Podrijetlo bosanskih muslimana

U IV. dijelu svoje knjige *"Postanak i razvoj Hercegovine - Etničke promjene u BiH"* Šime Djodan prikazuje kako je nastala Hercegovina - od starih hrvatskih zemalja Neretve, Huma i Travunje. Osnivač Hercegovine kao zasebne političke oblasti bio je Vlatko Vuković Kosača, čuveni vojskovođa kralja Tvrtka, kojega je Tvrtko poslao da se sa svojim Hrvatima bori na strani Srba protiv Turaka. Vidimo kako je nastao naziv

Hercegovina, a i opseg Humske države. Ona je zauzimala dijelove današnje Bosne, Crne Gore, Dalmacije, Stare Rame. Posebno Djodan obrađuje crkvenu pripadnost Bosne i Hercegovine, opseg bosanske biskupije i Trebinjsku biskupiju, koja je bila središte stare Travunje.

Čitamo u Djodanovoj knjizi kako su bosanski krstjani govorili ikavsko-štokavski i ikavsko-čakavski, a svoje su zapise pisali bosančicom ili hrvašticom, a pisali su i glagoljicom. On tvrdi da su muslimani BiH potekli od Bosansko-hercegovačkih Hrvata bogumilske vjere (10-20%), od Bosansko-hercegovačkih Hrvata katolika (70-75%), od doseljenih Hrvata muslimana iz okolnih hrvatskih krajeva i Crne Gore (12-13%), a turskog i azijskog podrijetla, vlaškog podrijetla (1-2%).

Knjigu Šime Djodana rese tri sjajna priloga o Bosni Dominika Mandića, Ferde Šišića i Fehima Spahe. Iz tih priloga saznajemo veoma dragocjene podatke. Po D. Mandiću je u vrijeme ratova s Turcima poginulo na obje strane, na islamskoj i katoličkoj, preko 300 tisuća Hrvata. Iz Hrvatske se iselilo u okolne zemlje 500 tisuća Hrvata. Milijun pak Hrvata je odvedeno u roblje. To je lijepo prikazao Mladen Lorković u svojoj knjizi *"Narod i zemlja Hrvata"* 1939. Dakle, oštećeni smo bili skoro za dva milijuna žitelja: da se to nije dogodilo Hrvatska bi danas imala 15-20 milijuna žitelja - možda i više. Svoj je tekst Mandić napisao 1963.

Prilog Ferde Šišića nastao je 1908. godine. Šišić, iako "jugović", dokazuje da je Bosna i Hercegovina hrvatska zemlja i da se ima vratiti Hrvatskoj. I on dokazuje hrvatstvo bosanskih muslimana. A naglašuje kroz cijelu raspravu da je Bosna s Humom zakoniti dio Hrvatsko-ugarskog kraljevstva. Bosna je pod suverinitetom hrvatsko-ugarskih kraljeva. On ne priznaje nikakvo pravo Srbima na Bosnu, a isto tako ni Mađarima. Šišićeva rasprava *„Herceg-Bosna prigodom aneksije"* govor je koji je on održao u Ljubljani 14. studenog 1908. kao narodni zastupnik za kotar vinkovački, a govor je objavljen tiskom tiskare Hrvatske stranke prava u Zagrebu iste 1908. godine.

Još je možda najčudesniji prilog Fehima Spahe u ovoj knjizi. **Fehim Spaho** bio je islamski reis-ul-ulema za kraljevinu Jugoslaviju. Njegov prilog *"Hrvati u Evlija Čelebijinu putopisu"* je zbilja za nas danas velik doživljaj. Evlija Čelebija se zvao Evlija Muhamed Zilli, bio je sin dervišev. Rođen je u Carigradu 1611., a umro je 1679. Napisao je veliki putopis u deset knjiga koji se zove *"Sajahatnama" ili "Tarihi sejjah"*. Bio je iz ugledne obitelji bliske caru i putovao je svijetom, pa i kroz naše krajeve i njegov je putopis prvorazredno svjedočanstvo o Hrvatskoj i Bosni 17. stoljeća.

Za Evliju Čelebiju bosanski muslimani su Hrvati (17.st.)

Godine 1660. je Evlija Čelebija pohodio Nikolu Zrinskog u Čakovcu. On svuda ističe da su bosanski muslimani Hrvati. On je dobro znao za Hrvate prije nego li je došao u Bosnu i Hrvatsku. Za srpski jezik kaže da je iskvareni dijalekt, a hvali hrvatski jezik i kaže da svijet u Bosni govori hrvatski odnosno bošnjački. On kaže da je to jedan jezik. Za Hrvatsku kažu da u njoj ima 300 gradova. Sloveniju zove Duduška. Za svaki hrvatski grad u Bosni ili Hrvatskoj zna čiji je i tko ga je izgradio, koji hrvatski plemić ili plemićki rod. Uvijek spominje hrvatske junake, a to su islamski vitezovi, gazije u Bosni. Hvali

silnu hrvatsku vojnu moć u Hrvatskoj. Fehim Spaho piše: *"Nakon dogovora odabraše osam hiljada konjanika i tri hiljade probranih pješaka, hrvatskih junaka, pa uzviknuvši muhamedanski ratni poklik, razviše Smailbegov barjak"*. To je Spahin citat iz samog Čelebije. Piše Spaho i o tomu kako je Čelebija na putu preko Ustikoline na Zagorje Čengića odžacima došao u neki grad Plač i da je tu bila pogibao od kotorskih uskoka te da je Evlija dobio za pratnju *"pedeset hrvatskih junaka"*, dakako muslimana. Čelebija spominje posebne čete u turskoj vojsci koje su sastavljene od Hrvata. On ih redovito naziva *"hrvatski junaci"*. Kada je pošao za Biograd prati ga *"670 hrvatskih junaka sejmena"*. On takve ratnike zove *"naši hrvatski gazije"*. Kaže da svi oni nose hrvatske crven-kape zvane brata ili **bratula.** Spaho kaže da su svi ti junaci primili Islam, ali su sačuvali svoje hrvatsko ime i karakter. I sam Spaho sebe zove Hrvatom.

XIV. Bosna je bila hrvatska država kao i njezini vladari što bijahu Hrvati

Patareni u Bosni, napadani stalno i od katolika i od pravoslavnih, tražili su da se obrane, - saveznika na trećoj strani. Tako se je dogodilo da su bosanski patareni doveli u pomoć Turke koji su tako došli u Bosnu. Onaj koji je to učinio bio je Veliki vojvoda bosanski i Herceg splitski, Hrvoje Vukčić Hrvatinić.

Danas ih ima koji hoće dokazivati da patareni u Bosni navodno nisu bili uopće Hrvati. Događa se čak da i oni najbolji u Bosni tako nešto tvrde. Na primjer Haris Silajdžić, najbolji, najmudriji i najpozitivniji među Bošnjacima, izjavio je da u ono staro doba u Bosni i nije bilo Hrvata, a ako ih je i bilo - da oni to nisu znali! Da nisu znali - da su Hrvati!

Takve se tvrdnje mogu s lakoćom oboriti. Samo jedan primjer: ako bosanski Hrvati nisu znali da su Hrvati kako onda da se Hrvoje Vukčić Hrvatinić u 14. stoljeću zvao **Hrvoje i Hrvatinić**, a tako su mu se zvali i otac i djed. Prezime im je bilo svima Hrvatinić.

Općenito se drži da su svi bosanski muslimani koji su podrijetlom Hrvati bili patareni i zato što su bili patareni prešli su na islam, međutim to ne odgovara istini. Patarena i nije bilo u Bosni mnogo: svega jedna petina pučanstva. Većina Hrvata koji su prešli na islam bili su kršćani-katolici, no nisu bili papisti, tj. rimski katolici nego staro-kršćani, staro-hrvatski a ne katolici - glavni protupapisti su i došli u 10. stoljeću iz Dalmacije nakon progona nad starom Hrvatskom crkvom koja nije bila papistička, koja je bila arijanska starokršćanska crkva i imala istočni obred - i to ne samo u Bosni nego i u Lici i Dalmaciji. To su Hrvati koji su prešli na Islam u samoj Hrvatskoj a ne u Bosni i poslije progona Turaka iz Hrvatske prešli u Bosnu. Veliki broj bosanskih muslimana su Hrvati muslimani koji su došli iz Hrvatske u Bosnu. To se lako dade dokazati povijesnim izvorima koji o tom pišu. Ima ih bezbroj.

XV. Iranski mazdaizam i manihejizam stara su hrvatska vjera

Iranski mazdaizam i maniheizam je djelovao veoma na Hrvate, no ne samo na Hrvate nego na cijelu Europu i taj je utjecaj trajao stoljećima, no Hrvati su narod na koji su ti pokreti djelovali *više od svih drugih naroda u Europi*. Stoga su oni od velike važnosti za iranski duh koji se širio Europom i imao dalekosežne, duboke i veoma plodonosne posljedice. Hrvati su važni kao izvorni mazdaisti, zato što su taj duh sačuvali u sebi kao štovatelji, prenositelji, održavatelji kulta svjetla i zato i jesu danas tako velika smetnja ostalom svijetu, i to je razlog da su na zubu zapadnih sotonista u Europi i Americi.

LITERATURA

Franz BARDON, 1957: Der Schlüssel zur wahren Quabbalah; Herman Bauer Verlag, Freiburg im Breisgau.

Fernand BRAUDEL, 1987: Grammaire des Civilisations; Paris.

Marie-Madeleine DAVY, 1990: Encklopedija mistika, Zagreb (Encyclopédie des mistiques, Paris 1972).

Šime DJODAN, 1994: Bosna i Hercegovina - hrvatska djedovina (kroz povijesna vrela). Meditor, Zagreb.

Filipe FERNANDEZ - ARMESTO, 1997: Narodi Europe; Naklada Zadro, Zagreb.

Marijana GUŠIĆ, 1967: Običaj Lelja kao historijski spomenik; Etnološki pregled, Zagreb.

Herodotova istorija. Matica Srpska, Novi Sad 1959.

Vjekoslav KLAIĆ, 1980: Povijest Hrvata; Zagreb.

Karel KROCH, 1994: Crvena Hrvatska u Ukrajini, Predslavenska Crvena Hrvatska pod saramatskim Horitima u Ukrajini (374-992 god.). Ognjište 8, Zagreb.

Vladimir G. LUKONIN, 1967: Iran; Geneve.

Lubor NIEDERLE, 1931: Rukovet slovenske archeologije; Praha.

Michel PICAR, 1985: Les templiers; Paris.

Stjepan Krizin SAKAČ, 1940: Krapina, Kijev, Ararat; *"Život"* br. 3-4 (ožujak- travanj), Zagreb.

Denis de ROUGEMONT, 1962: L'Amour et l' occident; Paris.

Tko su i odakle Hrvati, revizija etnogeneze. Zbornik, Znanstveno društvo za proučavanje podrijetla Hrvata, Zagreb 1994.

Zlatko TOMIČIĆ, 1999: Grlinčeki i dodoši Hrvatica i iranske carice; Matica br. 4, Zagreb.

Zlatko TOMIČIĆ, 1997: Bogonosci, Ivo Pilar o Bogumilima, Hrvatska obzorja, Časopis Matice Hrvatske - Split, br. 3/1997, Split.

Zlatko TOMIČIĆ, 1997: Kraljevstvo Hrvata; Ognjište br. 8, Zagreb.

Jean Michel VARENNE, 1986: Le Graal; Paris.

Mirko VIDOVIĆ, 1991: Hrvatski iranski korijeni, Naklada Zlatko Tomičić, Zagreb.

ZARATHUŠTRO Spitamo: Gatha, rukopis (u pripremi kod naklade Zlatko Tomičić, Zagreb).

Držeći kitnjasto "drvo života", ova figura odjevena u bogato izvezenu tuniku možda predstavlja boga Tamuza (oko 700. g.pr.n.e.)

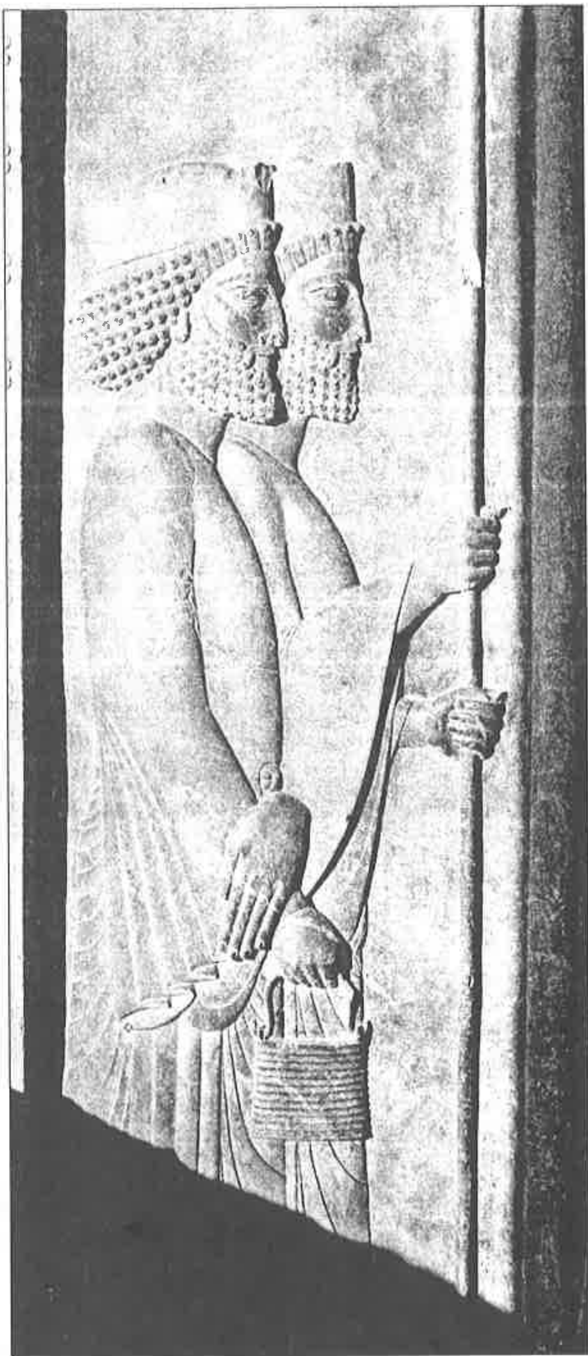
Kasnosasanidska umjetnost: ptica Garudha drži Anâhitu, božicu plodnosti. Zoroastrijski simbol ekvinokcija. Srebrni, djelomično pozlaćen tanjur. Težina: 828 g. Promjer: 22cm.

Glava iz Ninive, 8. st. p.n.e.
(R. Beny & R. Macaulay, Simfonije u kamenu, London 1964)

Zidni reljef iz Perzepolisa u doba Ahemenida, vazali donose danak
(R. Beny & R. Macaulay, Simfonije u kamenu, London 1964)

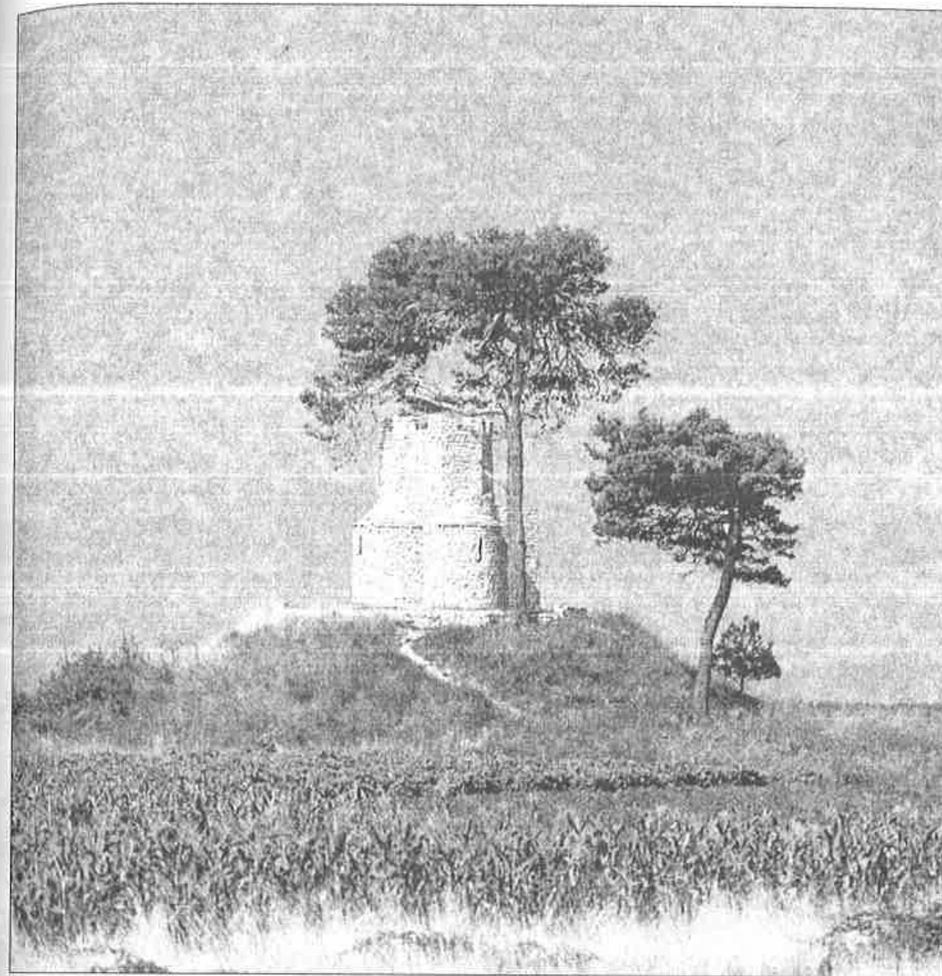
Medijski glasnik pred Darijem, zidni reljef u Perzepolisu (R. Beny & R. Macaulay, Simfonije u kamenu, London 1964)

Srušeni kapitel s glavom bika, Perzepolis iz doba Ahemenida (R. Beny & R. Macaulay, Simfonije u kamenu, London 1964)

Starohrvatska crkva sv. Trojice u Splitu
(D. Jelovina: Starohrvatsko kulturno blago, Mladost Zagreb 1986)

Crkva sv. Nikole u Prahuljama kod Nina
(D. Jelovina: Starohrvatsko kulturno blago, Mladost Zagreb 1986)

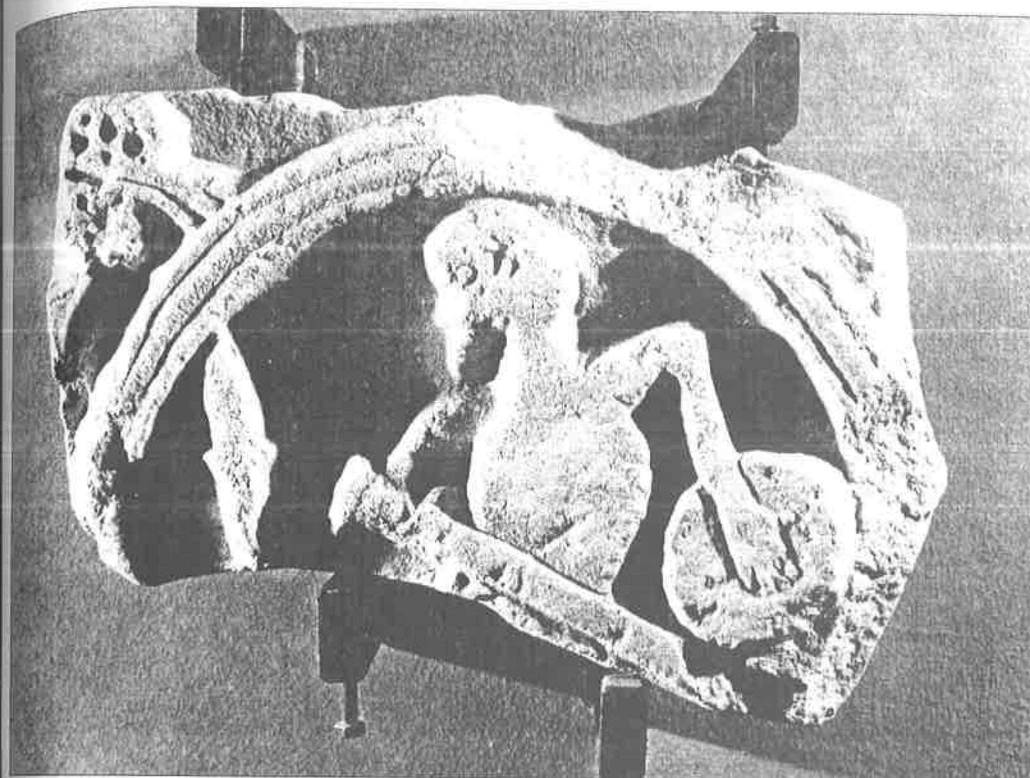
Ulomak grede s imenom kneza Branimira iz Muća Gornjeg kod Splita
(D. Jelovina: Starohrvatsko kulturno blago, Mladost Zagreb 1986)

Plutej s motivom pentagrama iz Splita
(D. Jelovina: Starohrvatsko kulturno blago, Mladost Zagreb 1986)

Prikaz starohrvatskog vladara na prijestolju
(D. Jelovina: Starohrvatsko kulturno blago, Mladost Zagreb 1986)

Ulomak s likom ratnika iz Pridrage kod Novigrada
(D. Jelovina: Starohrvatsko kulturno blago, Mladost Zagreb 1986)

Crkva sv. Križa u Ninu
(D. Jelovina: Starohrvatsko kulturno blago, Mladost Zagreb 1986)

Prof. Zlatko TOMIČIĆ, Zagreb

Bogonosci

Ivo Pilar o Bogumilima

Bogonosci - Ivo Pilar on the patarens

I.

Ivo Pilar, rođen u Zagrebu godine 1874., pisao je mnogo o hrvatskoj povijesti, ali nije bio povjesnik u pravom smislu riječi. Po struci je bio pravnik i ekonomist, odnosno politolog. Godine 1926. održao je u Zagrebu predavanje koje je 1927. objavio kao brošuru pod naslovom **BOGOMILSTVO kao religiozno-povijesni te kao socijalni i politički problem.**

U tom spisu podsjeća se stećaka s natpisima u starohrvatskom jeziku. On kaže da su to ostanci naše propale narodne veličine. Bogumile Pilar drži dualistima, a dualizam je došao ovamo iz Irana, od Zarathuštre. To je vjersko učenje bilo mazdaizam u kojem se znalo za dobra i zla duhovna bića. Bili su to anđeli: *amešaspenta* i zli dusi: *daeva* (divovi).

Mazdaističko bogosluženje obavljalo se davno u Iranu na vrhuncima bregova. Mazdaisti su njegovali načelo savršene blagosti *(perfectae lenitatis)* i zabranu ubijanja životinja. Bog radi spasa ljudi povremeno šalje Svoje proroke - paraklete. Parakleti su bili i Krišna i Zarathuštra, Buddha, Isus Krist i Mani. Svoje učenje je Muhammed također preuzeo od manihejaca - islam je prepun manihejizna, pa tumači razlog zašto su bogumili i postali muslimanima. Pilar nalazi jak nutarnji afinitet i privlačnost islama i manihejskih sekti.

Manihejaca je bilo dvije vrste: Savršeni *(perfecti)* i Slušaoci *(auditores).*

Mani svoje Savršene oblikuje po uzoru budističkih monaha. Savršeni su: *theotokoi ili theoforoi* - BOGORODCI, BOGONOSCI (kao kasnije u Rusiji).

Mani je imao 12 apostola. Nasljednik mu se bio Sis (Sisini). Mani je propovjedao da se molitva može obavljati samo u prirodi. Manihejci su obavljali stroge molitve (četiri puta dnevno) i postove (kao recimo Ramazan, koji je od manihejaca preuzet u Islam - mjesec posta i jelo samo noću). Od manihejaca Muhammed je preuzeo i svoj zeleni barjak.

Manihejci su vjerovali da će 1468. propasti svijet, da će zemlja izgorjeti i nestati. Zanimljivo je da su se upravo tada u Europi pojavili Turci.

Mani (latinski: *Manes, Manichaeus)* je živio od godine 216. do 276. Potjecao je iz odlične perzijske obitelji. Objavio je da Paraklet - pomagač - kojega je Krist obećao svojim učenicima: počeo je godine 242. naučavati novu vjeru i širiti je na dvoru perzijskog kralja Šapura I. i na svojim putovanjima po Turkestanu, Indiji i Kini. Napisao je niz poslanica, sastavaka i knjiga (**Živo Evanđelje, Blago života, Knjiga tajni** i druge). Pisao je pretežno sirijskim jezikom.

Maniheizam je sinkretistička religija. Manijevo učenje najpoznatije je iz spisa *Acta Archelai,* što ga je i u prvoj polovici IV. stoljeća napisao Hegemonije. Tekst je zapravo fingirani polemički dijalog među biskupom Arhelajom iz Mezopotamije i Manijem. To je učenje poznato i iz zapisa raznih Manijevih kršćanskih protivnika kao i pripadnika drugih religija. A isto tako i iz brojnih manihejskih tekstova koji su pisani perzijskim, partskim, sogdijanskim, ujgurskim, kineskim, latinskim i koptskim jezikom, a nađeni su u Turfanu i Tun-hwangu u Kini, u Tebessiju u Alžiru i Asyutu u Egiptu.

Mani je učio da postoje dva Svijeta: Zemlja svjetla u kojoj vlada Bog svjetla sa svojom pratnjom *(Eonima)* i Zemlja Tame i kuge u kojoj vlada Sotona sa svojim demonima. Bog Svjetla izračio je iz sebe *Majku Života*, a ova *Pračovjeka*, da se taj bori protiv Sotone i njegovih demona. *Pračovjek* je u toj borbi podlegao, ali ga iz ponora spašava *Živi duh* i on kao Isus dolazi u Raj Svjetla. Prve je ljude stvorio Sotona: to su Adam i Eva, od kojih potječe ljudski rod. Oni su, iako stvoreni od materije, ipak i božanskog podrijetla, jer u njima opstoji i element Svjetla: oni imaju dvije duše - jednoj je podrijetlo iz carstva Svjetla, a drugoj iz carstva Tame.

Zašto se pojavio Isus Krist? On je došao iz nebeskog svijeta i uzeo je na se prividno tijelo i sišao na Zemlju, da ovdje živi prividnim životom i da pouči ljude kako će njihova duša Svjetla pobjediti dušu Tame.

Mani je imao dvije vrste svojih vjernika. To su *Izabrani i Učenici*. Izabrani se moraju odreći hrane koja dolazi od životinjskog tijela, nije im dopušteno tjelesno raditi ni puteno općiti. Učenici se moraju isto hraniti samo biljnom hranom, ali im je dopušteno raditi, osobito zato da bi svojim radom mogli uzdržavati Izabrane, a mogu stupati i u brak i tjelesno se prožimati. Mani je imao i svoju crkvenu hijerarhiju. Na čelu je njegove crkve bio ***Imam,*** a podložno mu je bilo *12 magistara* i *72 biskupa*. Sjedište crkve bilo je u Babilonu.

Enciklopedija Leksikografskog zavoda iz godine 1961. kaže o manihejizmu, da je *"u suštini vjera prikladna za vladajuću klasu, ali nije nikad prodro u široke krugove naroda"*. Tu ima neke istine.

Manihejizam je nastao već u polovici VI. stoljeća u cijelom Rimskom imperiju. No ostavio je tragove u kasnijim dualističkim religijama i sektama paulikijanaca, bogumila, katara, albigenza i valdenza. Na Istoku se dosta proširio i negdje nadživio i Islam.

Sličan je svjetonazor bio i monofizitizam: ispovjedala ga je jedna sekta u ranokršćansoj crkvi, koja je učila da Krist ima samo jednu prirodu i to božju, odnosno božju i čovječju kao jedinstvenu; Krist nije imao dvije prirode, božju i čovječju, tj. da je Krist Bog, odnosno Bogočovjek, a ne da je on i pravi Bog i pravi Čovjek kako su učili diofiziti.

To je pitanje bilo predmet ozbiljne rasprave kršćanskih teologa već u IV. stoljeću, dakle iza Manija. U V. stoljeću je carigradski arhimandrit Eutihije (Eutihes) s mnogo uspjeha širio monofizitizam i zajedno sa svojim pristašama nametnuo to učenje godine 449. na Koncilu u Efezu, tako da je monofizitizam postao službena religija Bizantskog carstva još dugo vremena. No to je učenje na IV. Ekumenskom koncilu godine 451. u Kalcedonu odbačeno i osuđeno kao heretičko, a koncil u Efezu proglašen razbojničkim - *Latracinium Ephesinum*. To je učenje ipak uhvatilo dubok korijen i do danas ga se drže tzv. Stare crkve, tj. Armenska, Jakobitska (u Siriji), Koptska i Etiopska crkva. I Hrvati su navodno imali starokršćansku crkvu - arijansku. O tomu svjedoči Toma Arhiđakon.

Mani je došao u sukob sa samim izvornim mazdaizmom, odnosno učenjem svećenika-maga. Kada se je naime vratio godine 272. u Perziju, perzijski svećenici su ga počeli progoniti i na kraju ga godine 277. raspeli na križ kao i Krista u Judeji Židovi preko Rimljana. Skinuli su ga zatim s križa, oderali mu kožu, napunili slamom i ta je mješina istaknuta na dverima dvora Gunde-Šapura. Sveti Augustin je također bio u mladosti manihejac, a kasnije je žestoko pobijao to učenje.

II.

Naš je dualizam donesao Mani. Kako je bio rođen u Mardini u Mezopotamiji, on je stari mazdaizam sinkretizirao svim religioznim idejama onog doba u Mezopotamiji. Manijevo vjersko učenje imalo je u sebi stari iranski mazdaizam, starobabilonsku religiju i kršćanstvo uz znatnu primjesu gnoze i budhizma. Bila je to veoma poetska religija. Imala je ona mnogo bujnosti i fantazije i filozofske i kozmogonijske dubine. Djelovala je jako na maštu i etička čuvstva svojih štovatelja i učenika. Davala je u dubini duše čuvstvo savršenstva.

Mani je učio o načelu Dobra i Zla, Svjetla i Tame koji opstoje od pamtivjeka u čovjeku i ni jedno od njih ne može pobjediti, ali se stalno bore i prevladava čas jedan, čas drugi princip. Kasnije su se razvila dva manihejizma: vedri i optimistični manihejizam i pesimistični manihejizam.

Učenjaci su otkrili da stari turski i kineski natpisi imaju u sebi manihejsko značenje. Manihejizam se kao sinkretizam to lakše opet kasnije pretopio u religije iz kojih je nastao - u budizam i kršćanstvo, ali koji su zadržali ipak neka njegova obilježja.

Naše bogumilstvo bilo je novomanihejska sekta. Sve kršćanske sekte od XII. do XIV. stoljeća bile su pod jakim utjecajem manihejizma. Naše bogumilstvo primilo je, drži Pilar, manihejski utjecaj preko sekte Massalijana (Euhita). U to su se doba pojavili i Paulikijani iz Armenije. Paulikijani su odbacivali svetog Petra, jer je tvorac crkvene hijerarhije, a stajali čvrsto uz svetog Pavla i po njemu su se i nazvali Paulikijani. Oni su bili neka sredina među mazdaizmom i kršćanstvom *(masudi),* prijelaz od mazdaizma kršćanstvu. Živjeli su kao kršćani. Njima su bili protivni i katolici i pravoslavci kao i kasnije prema bogumilima. Massalijani pak bili su nešto kao kršćanski derviši. Massalijani dolazi od armenske riječi *euhite* (grčki: *euhomai*), tj. - *Molioci*.

Bili su i prosjaci, zvani Torbaši *(Fundite)*. Po mojem mnijenju od toga dolaze i macedonski Torbeše, koji su danas jedini macedonski muslimani. Fundite su se zvali po riječi *Funda,* što na grčkom znači torba. Njih su zvali prljavci, sramotnici. To je općenito

bio naziv za manihejce u srednjem vijeku - a značili je pokvarenu i odvratnu osobu. I danas to ima pogrdno značenje - izopačenog čovjeka krivih ideja. Otpadnika, krivca.

Možda se taj naziv sačuvao prema barbelognostičkom kultu sjemena (sperme), koji je u svezi s organizacijom veoma nečiste i obscene naravi. Njih je Bizant preselio u Trakiju, a otud su se raširili po svim bugarskim zemljama, pa i Macedoniji. Uvijek su kao prosjaci nosili torbu uza se. S bugarske granice raširiše se ti sektari (hrvatski, rekao bi Kačić, *zašlaci*, tj. heretici) od VII. do IX. stoljeća po cijeloj Bugarskoj.

Godine 950. bio je u Bugarskoj pop Jeremija, koji se prozvao Bogumil. On je prihvatio sinkretizam i sintezu svih dualističkih učenja u jednu jedinstvenu vjeru i dogmatiku. Tu su bile obuhvaćene sve predkršćanske predodžbe. Nova se vjera strijelovito širila po Bugarskoj, Macedoniji, Maloj Aziji, Srbiji, Albaniji i Bosni.

Po mojem mnijenju hrvatski mazdaizam stariji je i od sinkretizma Manijevog u III. stoljeću i Bogumilovog u X. stoljeću. Taj se arhajski mazdaizam sačuvao najbolje u odvojenim od svijeta bosanskim brdima, no isto tako i Hercegovini i Dalmatinskoj zagori. Da je tako bilo svjedoči i Milan Šufflay, npr. u djelu ***Zarathuštra u Crvenoj Hrvatskoj***. Manijevo i Bogomilovo manihejstvo našlo je stoga upravo plodno tlo tamo gdje još nije bio nestao hrvatski mazdaizam. Da neka stara vjera ne umire tako lako i brzo vidi se iz bezbroj primjera, a najljepše je u nas to rasvijetlio Natko Nodilo u svojem kapitalnom djelu **Stara vjera Srba i Hrvata**, gdje se vidi kako su se pred kršćanstvom stari bogovi hrvatskog starodrevnog Pantheona, koji su podrijetlom iz Irana (Eran, kaže Nodilo) i Indije, sakrili u narodne pjesme i priče i razna vjerovanja.

Ono što je uspjelo u Hrvatskoj i Bosni nije u Srbiji. Nemanjići su potpuno onemogućili bogumile, po uzoru na svoga Savu i na njegova stanovišta pravovjernog vjerskog ekskluzivizma. Kad su se bogumili pojavili u Srbiji došlo je do njihovog strašnog progona. Ako je koji bogumil uhvaćen u Srbiji, njemu je bio najprije iščupan jezik, a zatim su ga spalili na lomači. Progon je trajao dugo, Nemanići su ih istrebljivali, a Dušan Silni ih je do kraja zatro. No ni za 150 godina nisu ih uspjeli uništiti, dugo je to trebalo i strašne je forme imalo. Kad je jedan hrvatski publicist napisao da je glavni uzor dr. Anti Paveliću - poglavniku NDH - bio Stefan Nemanja, koji je progonio pravoslavne šizmatike kao Nemanja bogumile, Srbi su se jako mrštili, a i ustaše.

Dok su u Srbiji bogumile proganjali srpski kraljevi, u Bosni su ih htjeli uništiti rimski pape i madžarski kraljevi.

Ivo Pilar je svoje predavanje objavljeno 1927. u Zagrebu održao 16. prosinca 1626. Njemu je glavna misao u tom izlaganju bila, da je religija najutjecajniji faktor u životu naroda. O kakvoći i sudbini religije ovisi sudbina naroda. Religija stoga može katastrofalno djelovati na sudbinu jednog naroda. Zato je možda i hrvatski narod osuđen na propast.

Bogumili osim što su vjerovali u dva počela, pa ih zato zovu i Dvopočelnici, vjerovali su da je *Satanael (Semael)* Božji sin i stariji brat Isusov te je pravi Bog kao i Isus. Zato Satanael nije pali anđeo, kao kod katolika i pravoslavnih, nego jedan od najviših Olimpijskih duhova kao ARATRON (Cassiel), koji odgovara Saturnu, kao BETHOR (Sachul) koji odgovara Jupiteru, OCH (Michael) koji odgovara Suncu, HAGITH (Anael) koji odgovara Veneri i OPHIEL (Raphael) koji odgovara Mjesecu. Satanael je PHALEG (Semael) koji odgovara Marsu. Broj Mihaela i Satanaela je broj Sunca i Marsa. A oni se moraju na kraju složiti.

Kod imena Satanael velika je važnost dočetka **-el** (Satana-el), to je u hebrejskom -el, u babilonskom **-ilu**, u akadskom ***-eli***, a to znači - Bog! Ivo Pilar kaže da Kristov uzvik na križu *"Eli, Eli"* ukazuje da je Satanael Bog, a ne niže duhovno biće kao npr. pali anđeli.

III.

Satana-el je stvorio ljudsko tijelo. No nije mu mogao dati dušu, pa je molio Boga, vrhovno Božanstvo, vrhovnu božansku osobu, da mu je udahne. I tako je dobio po svojoj duši božje obilježje, a po tijelu svojem uvijek ostaje u vlasti Satanaela.

Stoga su bogumili odbacivali Stari zavjet kao vražje djelo. Ploče je na Sinaju Mojsiju dao ne Bog nego Satanael. Po tomu bi se moglo zaključiti da je Židovski bog - Sotona! Rudolf Steiner drži da je negda Jahve bio na Zemlji, ali se kasnije preselio na Mjesec i odatle dđ sada djeluje. Otuda možda duboka razlika u poimanju Boga kod kršćana i Židova.

Posebna vrsta bogumila bili su Dragovići (jedno zasebno njihovo krilo); učili su da je Satanael bio prapočelo, neovisno o Bogu, koje je oduvijek opstojalo.

Zanimljivo je da je to vjerovanje nazočno i u staroj ciganskoj vjeri.

Isus je svojom pojavom Satanaelu oduzeo dodatak -el i time ga od Boga učinio Sotonom, vragom, jednim bićem, koje nema više značenje Boga, apsolutnog bića.

Dragovići su tako ukinuli apsolutni dualizam. Oni su oslabili bogumilski dualizam tako da su se kasnije bogumili mogli lakše pretopiti u katolike i pravoslavne.

Bogumilski nauk o Kristu je gnostičko-doketistički. Isusa nije rodila Marija, njega je objavio Bog kao svoju Riječ. Otuda kod Ivana Evanđeliste:

„U početku bijaše Riječ, i Riječ bijaše kod Boga - i Riječ bijaše Bog. Ona u početku bijaše kod Boga."

Stari Indijci su vjerovali da je u početku bio Zvuk i da je pojavom Zvuka i mantranjem postalo sve, a mantrali su bogovi skriveni u Lotosu.

Ta Riječ je ušla Mariji u uho (kao u našem folkloru dosta često, u bogumilskim **apokrifima)** i - opet iz uha izašla!

Marija nije rodila Krista iz svojega tijela i iz svoje rodnice, on je od Riječi postao Tijelo i ona je to tijelo našla u štali u jaslicama.

Karakteristično je i da su ona poznata sveta tri kralja zapravo iranski magi koji su po proroštvima znali kad se pojavi Repatica na nebu, da će se Bog utjeloviti i pošli su za zvijezdom iz Irana u Judeju i našli Boga u štalici. I to u Jaslama, a u jaslama je hrana; Krist je također hrana - kruh! Kruh i vino.

Evanđelist Matej veli da je *„Marija začela po Duhu Svetom"*, znači na netjelesni način kad joj je Andjeo rekao - Riječ! Po Riječi je začela, ta Riječ je ušla u nju i oplodila ju.

Evandjelist Luka piše: *„Poslije šest mjeseci posla Bog andjela Gabriela u galilejski grad imenom Nazaret, k djevici zaručenoj s mužem iz Davidove kuće, komu je bilo ime Josip. A djevici bijaše ime Marija. Kad andjeo udje k njoj, reče joj: ‚Raduj se, milosti puna! Gospodin je s tobom!' Na te riječi ona se prepade i poče razmišljati što znači taj pozdrav. Andjeo joj reče: ‚Ne boj se, Marijo, jer si našla milost kod Boga. Evo, ti ćeš začeti i roditi Sina komu ćeš nadjenuti ime Isus. On će biti velik i zvat će se Sin Svevišnjega. Gospodin Bog dat će mu prijestolje Davida, oca njegova. On će vladati kućom Jakovljevom dovijeka. I kraljevstvo njegovo ne će imati svršetka'. ‚Kako će to biti' - reče Marija*

andjelu - ,jer ja se ne sastajem s mužem?"* ,Duh Sveti sići će na te'-odgovori joj andjeo - ,sila svevišnjeg zasjenit će te; zato će se dijete koje ćeš roditi zvati svetim, Sinom Božjim'."

*Jer je bila esenka (Eseni u braku nisu imali spolne odnose).

I kod evandjelista Mateja javlja se Duh Sveti po kojem je Marija začela:

„S rodjenjem Isusa Krista bilo je ovako: Njegova majka Marija bijaše zaručena s Josipom. Ali prije nego se zajedno nastaniše, pokaza se da je začela po Duhu Svetomu. Na to Josip, muž njezin, jer je bio pravedan i jer je nije htio javno osramotiti, naumi je potajno otpustiti. Tek što je to u sebi odlučio, ukaza mu se andjeo Gospodnji i reče mu.- ,Josipe, sine Davidov, nemoj se bojati kući dovesti ženu svoju Mariju jer je ono, što je ona začela, od Duha Svetoga. Rodit će sina, i nadjeni mu ime Isus, jer će on izbaviti svoj narod od grijeha njegovih'.

Matej piše i o dolasku maga k Isusu:

"Kad se Isus rodio u Betlehemu judejskom, za vrijeme kralja Heroda, dodjoše s istoka magi u Jeruzalem i upitaše: 'Gdje je novorodjeni kralj židovski? Vidjesmo, naime, gdje izlazi njegova zvijezda, i dodjosmo mu se pokloniti.' Kad to ču kralj Herod, uplaši se, a s njim i sav Jeruzalem. Sazva sve glavare svećeničke i narodne književnike, te se u njih uze propitkivati gdje se ima roditi Krist. 'U Betlehemu judejskom' - odgovoriše mu - 'jer je ovako pisao prorok': 'Betleheme, zemljo Judina, ti nipošto nisi najmanji medju Judinim gradovima, jer će iz tebe izići vodja koji će biti pastir naroda moga - Izraela.' Tada Herod potajno pozva mage i pomno od njih istraži vrijeme kad im se ukazala zvijezda. Zatim ih posla u Betlehem govoreći: 'Idite i pomno se raspitajte za dijete. Kada ga pronadjete, javite mi, da bih i ja došao i poklonio mu se.' Oni, saslušavši kralja, podjoše. I gle! Zvijezda koju vidješe na njezinu izlasku išla je pred njima dok se ne zautstavi nad mjestom gdje bijaše dijete. Kad ugledaše zvijezdu, magi se veoma obradovaše. Udjoše u kuću i nadjoše dijete s Marijom, majkom njegovom; padoše ničice i pokloniše mu se. Zatim otvoriše riznice svoje te ga obdariše zlatom, tamjanom i smirnom."

Ivo Pilar nastavlja: bogumili su učili da to tijelo Kristovo, koje je rodila Marija, nije bilo pravo ljudsko tijelo, jer da se to dogodilo Isus bi bio u vlasti Satanaela, kao i čovjek i ne bi mu bilo spasa.

Njegovo je tijelo bilo prividno i cijeli njegov tjelesni život i njegova muka sve je to bilo bez ikakve materijalne realnosti.

Stoga su bogumili odbacivali sve sakramente, jer je sve to samo materija. Zato nisu gradili ni crkve nego se molili i slavili Boga u prirodi.

A o Hramu Jeruzalemskom učili su, da je bio Hram Satanaelov, kojega su slavili David i Salamun. Otuda i priča o Davidu i Abišagi Šunamki.

Odbacivali su i križ kao drvo sramote. Odbacivali su i vodu i krštenje vodom, jer su vodu držali zlom, zato što je i ona materija. I Ivana Preteču su držali djavolskim poslanikom.

Njima je jedina prava crkva bila sam Bog.

Učili su da je Hram Satanaelov iz Jeruzalema prenesen nakon njegovog rušenja od strane Rimljana u Bizant. I to je bila Aja Sofija.

Za njih su i katolici i pravoslavni bili *"jakole pse i svinje"*. Općiti s njima bio je najteži grijeh. Svaki bi pravoslavac ili katolik morao proći dugi put čišćenja da bi mogao postati bogumil.

Krštenje se nije obavljalo vodom, nego polaganjem Evandjelja po svetom Ivanu na glavu *(Baptizma libri)*. Uz to je bilo i Rukopolaganje. To je bio KNJIŽNI KRST.

Bogumili su bili kao i Manijevi sljedbenici podijeljeni na one koji su se zvali:

MRSNI - obični vjernici,

SVRŠITELJI - dobri ljudje, dobri krstjani, dobri Bostjani. Ili Savršeni.

U Francuskoj su se Obični zvali *"boushommes"* ili *"bouscrestis"*. Od Savršenih postajali su bogumilski svećenici. Držali su se strogo tri signacula.

Morali su živjeti bez laži, prijevare, krive prisege i biti vegetarijanci. Nisu smjeli jesti niti ribu niti jaja niti sir. Hranili su se samo kruhom, zelenjem i voćem. Voće su jeli svježe i sušeno. Bili su veoma vješti u sušenju voća. I danas se u Bosni suše razne vrste voća. To je ostalo u tom kraju iz bogumilskih vremena.

Lomljenje kruha bio je posebni obred.

Za Savršene je vrijedio i treći signaculum: ne ubiti nigda ni čovjeka ni životinju. Bogumili su imali zabranu rata. Savršeni se morao posve odreći spolnog života. Oni su bili protivnici braka, a ako su muž i žena živjeli skupa morali su se ophoditi jedan prema drugom kao brat i sestra. Isto kao židovski eseni, kojima su pripadali Isusov otac i majka.

Ljudi su bili primani u Bogumilsku crkvu posebnim činom koji se zvao UTJEŠENJE *(consolamentum, teleiosis)*. Kršenjem pravila vjernik bi bio izopćen iz reda Svršitelja. Ako bi Savšeni prekršio stroge propise - jeo meso, ubio životinju, općio sa ženom (ili žena s muškarcem) izgubio bi svoju savršenost i prestao bi biti Svršitelj, dobri krstjan ili dobri Bostjan i nakon stroge pokore mogao bi dobiti ponovno Utješenje.

Oni su sebe držali jedinom pravom crkvom Božjom, pravim nasljednicima Kristovim i njegovih apostola, jedino su oni bili Bogu mili. Učili su da jedino oni imaju u sebi Riječ Božju, pa od njih bježi Nečastivi kao strelica s luka. Oni su bili trajni ideal, jedino su oni bili izraz Objave Božje, jedino je Bogumilska crkva bila prava crkva Božja.

Kada bi obični bogumil sreo Savršenog kleknuo bi i rekao: - *Oče, blagoslovite!*

Bio je to običaj koji i danas traje u nekim našim krajevima kad se sretne svećenika.

Nisu imali sakrament svetoga reda.

IV.

Imali su crkvenu hijerarhiju sa slijedećom podjelom:

DID (Veliki Did ili Djed) - patrijarh

GOST }
STARAC } Strojnici

Did je imao 12 strojnika, što se poklapalo sa 12 apostola Kristovih.

Bogoslužje se uvijek odvijalo u prirodi, obično na vrhu nekog brijega, a po nevremenu u kući. Za vrijeme službe Božje postavila se klupa ili stol prostrt bijelim ubrusom. Njihova se misa sastojala od molitve, čitanja Svetog pisma i primanja u red vjernika i od izbora svećenika. Ispovijed se obavljala javno, da svi slušaju što je tko zgriješio. Glavna molitva je bila Oče naš. No bogumilski Očenaš nije bio istovjetan s našim katoličkim očenašom.

Oni nisu molili „Kruh naš svagdanji", t.j. zemaljski, nego - „Kruh naš nadzemaljski" ili nadnaravni *(Panem nostrum supersubstantialem)* čime se jasno razlikovala jedna religija

od druge - prva je vezana uz zemaljski, a druga uz nadzemaljski bitak. To je trebala biti crta, na kojoj se uistinu Kristova crkva odvaja od Sotonine.

Priznavali su samo teške grijehe. Nisu priznavala čistilište nego samo Nebo (Raj) i Pakao (pakao je bio more rastaljenog sumpora). Vjerovali su u metempsihozu, u seobu duša, no nisu vjerovali u uskrsnuće tijela, nego samo duše, koja ne umire, koja je vječna.

Nisu smjeli kontaktirati s katolicima i pravoslavnim, jer su oni bili svjetski ljudi, koji služe vragu.

Oblačili su se veoma jednostavno, obično samo u crno, s kukuljicom na glavi.

Ovakovo je sjećanje na njih ostalo: *"Ako vidiš čovjeka u crno odjevena, koji mrmlja molitve, onda znaj da je Bogumil."* Tako se danas vidi Višnuiste kako šapćući mantraju mantre u čast Krišni (Hare Krišna, Hare Krišna).

Mršavost bogumila bila je poslovična. Oni su se tako hranili da se nikad nisu mogli udebljati.

Imali su strogu zabranu stjecanja bogatstva i bavljenja trgovinom. Imali su i zabranu davanja milostinje siromasima. Bili su pismeni i veoma načitani i imali su znanje koje je uvijek prelazilo razinu znanja naobraženih ljudi u onom razdoblju XII.-XV. stoljeća. Tako je pisao o njima D. Prohaska.

Njihova reforma bila je prva reformacija u Europi.

Pretjerana spiritualnost dovela je bogumile u sukob s državnom vlasti.

Dosta je bosanskog plemstva, pa i mnogi vladari Bosne bili su bogumili. Na primjer onaj najmoćniji: Hrvoje Vukčić Hrvatinić. Bio je to i predzadnji kralj Bosne, Stjepan Tomaš, otac Stjepana Tomaševića. On je napustio bogumilstvo i prešao na katolicizam. Otada su počeli progoni bogumila po Bosni, gdje su do tada imati položaj državne religije.

Bile su jake i brojne madžarske križarske vojne na Bosnu, koje su trebale zatrti tu herezu, osobito od 1198. do 1234.

Započela je katolička reakcija i oduzimanje imovine svih bogumila. Morali su ili prijeći na katolicizam ili izgubiti sve ili otići u drugi kraj; a odlazili su obično u Hum (Hercegovinu), državu hercega Stjepana.

To je razorilo Bosnu iznutra.

Još prije negoli su došli Turci bilo je mnogo kriptobogumila (koji su tajno ispovijedali svoju vjeru). Sve je bilo puno potencijalnih turskih saveznika. Obično se uzima kao simbol izdajice vojvoda Radak, koji je zadnjeg bosanskog kralja Stjepana Tomaševića izdao Turcima, no on je to učinio iz uvjerenja, jer je bio kriptobogumil.

Iza pada Bosne rastvorio se do kraja bogumilski pokret. Dogmatski se red približio katolicizmu i pravoslavlju kao u Bugarskoj, na sjeverozapadu se sasvim približio katolicizmu, a jezgra i najotporniji dio prešao je na Islam, osobito oni, koji su htjeli povratiti svoju očevinu.

Ivo Pilar drži da su svi naši muslimani potomci bogumila.

Bogumilstvo se najduže održalo na području Dubrovačke republike, u jednom dijelu Hercegovine i na **Stonu** - tu su bogumili bili još dugo - do XVII. stoljeća. Tako barem tvrdi Zvonimir Bjelovučić u svojoj knjizi "Crvena Hrvatska".

U Bosni su bogumili bili i do početka XIX. stoljeća. Nakon dolaska Turaka pojavili su se novi kriptobogumili; prije su to bili rimokatolici, sada muslimani koji javno ispovijedaju islam, a potajno su ostali vjerni učenju Bosanske crkve *Dobrih krstjana - Dobrih Bostjana,* koji su kasnije nazvani bogumilima. I danas prevladava taj naziv iako neki učenjaci osporavaju njegovu točnost.

Sam Pilar bio je početkom XX. stoljeća u jednom pravom bogumilskom selu pod Bitovnjom planinom.

V.

Pilar spominje neke knjige koje su pisane o bogumilima i na temeljne njihove teze odgovara. Tako recimo spominje Petranovića i njegovu knjigu **Bogomili, crkva bosanska i krstjani.** Izašla je u Zadru 1867. Na tu je knjigu odgovorio Franjo Rački svojim tekstom **Bogomili i Patareni** izašlom u **Radu** JAZU. Sa srpske strane javio se opet nakon Petranovića Vaso Glušac god. 1924: **Srednjovjekovna bosanska crkva bila je pravoslavna.** Proti Glušcu je nastupio s dva oveća članka Vjekoslav Klaić u *Hrvatu.*

Pilar nastavlja svoju misao o učenju Bogumila i kaže da bogumilstvo vuče svoju lozu izravno od Zarathuštre.

Paulikijani bili su ogorčeni opozicionari proti presizanju moćne državne crkve bizantsko-grčke, koja je htjela uništiti armensku crkvu. Njihova antibizantska crta bila je veoma naglašena.

Bogomili, koji su bili opozicija dvjema glavnim kršćanskim crkvama bizantsko-pravoslavnoj i rimsko-katoličkoj, tvrdili su uvijek da su oni prvobitna i nepokvarena, t.j. prava crkva Kristova. Oni su držali da je crkva Petrova bila do IV. stoljeća Kristova, a od tog stoljeća dalje u rukama Satane.

Danas otkrivamo, veli Pilar, koje su se sve niti plele oko bosanske i bugarske crkve do Petra Chelčickog, Češke braće i Jana Husa i oko južnofrancuskih Patarena i Albigenza, koji vuku svoje prve poticaje od bugarskih Bogumila do Johna Wyclifa. Bogumili su bili prva reforma i preteča svih drugih.

Tragične je posljedice za hrvatski narod imao slom te prve reformacije, to je izazvalo i vanjski i nutarnji slom. Do nutarnjeg sloma došlo je radi nutarnjih idejnih nedostatnosti i nemogućnosti opstanka i sukoba s temeljnim zakonima života, uslijed životomrzosti i načelnog neprijateljstva spram životu i njegovim vječitim zakonima. Ta je životomrzost preuzeta od manihejaca i od budhista.

Srbi su danas tako jaki zato što nisu doživjeli taj strašni nutarnji slom bogumila u XV. stoljeću, nego vodjeni svetim Savom izgradjuju svoju narodnu i državnu crkvu srpsko-pravoslavnu i zato su i Bugarskoj i Hrvatskoj oteli znatne teritorije, preveli pučanstvo u pravoslavlje i iz pravoslavlja u srpstvo.

Paulikijani su bili veoma ratoborni i dobri vojnici i snažno su podupirali Bugare. Bogumili su se raširili tako jako, jer je to odgovaralo probitcima bugarske države i ogorčenoj borbi proti Bizantu.

Bogumili nisu nigdje u svijetu uspjeli postati državnom religijom - kao što su u Bosni!

Tu Pilar spominje Milobara i njegovu raspravu **Ban Kulin i njegovo doba** objavljenu u Glasniku zemaljskog muzeja BiH godine 1903. U tom se djelu analiziraju politički uzroci bogumilske hereze u Bosni:

Bosna i Hercegovina kao dio hrvatskog državnog teritorija spadala je pod Nadbiskupiju splitsku, pa onda barsku, dubrovačku i onda opet splitsku. No efektivnu crkvenu vlast u Bosni imao je Ninski biskup, hrvatski biskup, biskup Hrvatske crkve - on je bio glava narodne crkve, a sve pobožnosti u crkvi obavljale su se hrvatskim narodnim jezikom.

Godine 928. započet je otvoren boj proti hrvatskom narodnom jeziku u crkvi. To se je dogodilo na II. Splitskom saboru, gdje su **Latini** našli u kralju Tomislavu svojeg zaštitnika.

Latinski kler nastavio je tu svoju borbu i hrvatski kralj Petar Krešimir IV. je popustio latinskoj navali i hrvatski jezik zabranio. I dao uništiti sve prve glagoljske knjige (unikati se još čuvaju u Veneciji, ali ih Talijani dobro skrivaju pod armenskim pismom i književnošću). No to je moglo uspjeti samo u dijelovima hrvatske države na obali. U nutrašnjosti nisu Latini imali nikakvog utjecaja - a to područje je bila današnja Bosna i Hercegovina.

Glagoljaši su utekli u Bosnu, u prostor hrvatske narodne države. I tako se je dogodilo da je Hrvatska crkva prihvatila bogumilstvo. U to vrijeme u Hrvata je bila klerikalna latinska stranka u Primorju, a u Posavlju ugarofilska.

Zagrebačku biskupiju utemeljili su Madžari godine 1093.

Strašan otpor Hrvata prema kralju Petru Krešimiru IV. bio je razlog, da na hrvatsko prijestolje nije došao zakoniti nasljednik hrvatske krune, sinovac Krešimirov Stjepan II., nego - hrvatski župan Slavić od plemena Svačića.

Hrvati su već tada bili podijeljeni na dvije protivničke stranke - latinsku i hrvatsku narodnu stranku. Narodna stranka dovela je Slavića na prijestolje. No, kralj Slavić je zagonetno nestao i ubijen je negdje u Italiji. To je bila posljedica latinske urote, koja je Slavića uz pomoć Normana krišom zarobila i odvela iz zemlje. Taj dogadjaj pada u isto vrijeme kada i III. Splitski sabor.

Hrvatski kralj Dmitar Zvonimir bio je papin čovjek. No njegova vladavina bila je vrijeme velikog blagostanja u Hrvatskoj. Ivo Pilar je isto jedan od onih, koji tvrde, da su kralja Dmitra Zvonimira ubili Hrvati jer su odbili dati vojsku za neki papin rat na istoku: proti muslimanima u Svetoj zemlji. Njega su navodno ubili pripadnici iste Narodne stranke, koji su doveli na prijestol kralja Slavca Svačića, a zatim kasnije i njegovog brata ili rodjaka Petra Svačića.

Smrt kralja Dmitra Zvonimira bio je poraz klerikalne katoličke stranke vezane uz Latine, pa se od latinaša pokušava Stjepan II. izvesti iz samostana Pod borovima na Sustipanu kod Splita i postaviti na prijestol, no tada se opet javlja jaka Narodna stranka i stavlja na prijestol Petra Svačića, koji je od istog plemena kao i kralj Slavac, navodno i njegov brat, ili rodjak iz istog plemena.

Tu nutarnju hrvatsku političku borbu nastojali su iskoristiti za sebe Ugri i dovesti ugarskog kralja na hrvatsko prijestolje, a to su svoje pravo temeljili na tomu što je udovica kralja Zvoninimira kraljica Lepa bila sestra madžarskog kralja. No i opet je došlo do otpora pripadnika hrvatske narodne stranke, tojest do boja na Gvozdu god. 1097.

Osim popova glagoljaša pobjeglo je iz Dalmacije u Bosnu i mnogo laika - sve su to bili pristaše Hrvatske narodne stranke. Bosna je gorovita zemlja i bila je sigurna od madžarske konjice. Negdje 50-60 godina nakon sloma Hrvatske narodne stranke i bijega

njezinih pripadnika u Bosnu - bukne odjednom u Bosni bogumilski pokret. Pilar misli da je krivac tog pokreta bio u pokretu hrvatskih glagoljaša i narodnjaka. Pa zamjećuje: zakon o nepropadljivosti energije opstoji i u socijalnom i u političkom životu.

Hrvatski narodni pokret bio je protuugarski, protukatolički, protupapinski i protulatinski - samo je promijenio svoju formu - i stopio se s vjersko-socijalnim pokretom hrvatskih popova glagoljaša. Bogumilstvo je bilo izraz protukatoličkog, protuugarskog i protulatinskog duha. Bogumilstvo je bilo najjači otpor ugarskom presizanju na Bosnu. Stoga Ugri i rimski pape poduzimaju križarske vojne na Bosnu. Bogumilstvo je po svojem izrazu i po svojoj srži hrvatski pokret, izrastao iz velikih političkih dogadaja hrvatske povijesti X.-XII. stoljeda. Bogumilstvo je tvorac bosanskog separatizma - Bosanske crkve, Dobrih Bostjana, bosanske države.

A oni koji su potukli Petra Svačića na Gvozdu bili su Hrvati katolici, prolatinski i prougarski raspoloženi. Uz Svačića su ostala ona hrvatska plemena koja su bila pripadnici Narodne stranke. Ugri su stečena prava na hrvatsku krunu rabili kao tituluš na posjed Bosne i stoga proganjali bogumile.

Križarsku vojnu na Zahumlje poveo je herceg Andrija godine 1198. Godine 1234.-1239. hrvatski vojvoda Koloman, Madžar, po nalogu pape Grgura poveo je križarsku vojnu na Bosnu i Hum, da bi istrijebio bogumile.

Kako križarske vojne idu iz Hrvatske u to se doba u Bosni počinje sve više rabiti bosansko pokrajinsko ime kao glavno; iako je u svojoj biti hrvatstvo Bosne bilo duboko, Bosna se, da bi se zaštitila od napadaja iz Hrvatske, počinje kriti iza novog imena. U to je vrijeme bosansko ime bilo sinonim najizvornijeg nepatvorenog i neukroćenog hrvatstva. Bosanska država bila je zapreka ugarskohrvatskom katoličkom i bizantsko-srpskom pravoslavnom nadiranju.

U Bosni je iz ranijeg vremena ostalo i dosta starog slavenskog poganstva, starih kultova i vjerovanja, no najviše iransko-indijskog mazdaizma. Zahumlje se u ono doba i nazivalo Paganijom. Tek je bogumilstvo asimiliralo ostatke poganstva u nas i tako narod priveli kristijanizaciji. O tomu je pisao na zanimljiv način i Mustafa Čelić.

VI.

Bogumilima u Bosni manjkalo je svako nutarnje dogmatsko jedinstvo, zato se na sjeveru i zapadu Bosne prelazilo opet na katolicizam, a pod pritiskom pravoslavne crkve na pravoslavlje u Bugarskoj, a bosanski bogumili u Mačvi, Raši, Cmoj Gori, negdanjoj Crvenoj Hrvatskoj i u istočnoj i južnoj Bosni - na srpsko pravoslavlje. A samo jezgra -i u zemljopisnom smislu riječi - prešla je na Islam. Bogumili su se uvijek mimikrirali, da se sačuvaju od progona. To su naslijedili od paulikijana.

Vatroslav Jagić je pokušao politički znamenovati bogumile u svojoj Historiji naroda hrvatskog i srpskog godine 1869. Pilar prikazuje i kako je pisao o Bogumilima i njihovoj literaturi Dragutin Prohaska.

Bogumili su kao reformatori nastupali s čistim etičkim ciljevima. Oni su čistili svoju crkvu od političkih elemenata.

Pilar se opet vraća izgledu i ponašanju bogumila. Oni su, istina, bili mršavi, ali veoma zdravi od zdrave hrane, kojom su se hranili. Bili su ustrajni i dugovjeki i za rad veoma sposobni, otporni, žilavi, energični. To priznaje i D. Prohaska. Po bosanskim se begovima dade zaključiti kako je lijep, krepak, naočit i energičan bio bogumilski živalj u Bosni, jer oni su najbolje sačuvali stare rasne odlike koje su njihovi bogumilski preci imali.

Kod krštenja na glavu im se stavljalo Sveto pismo - ta je simbolika značila da svaki bogumil mora imati Sveto pismo u svojoj glavi. Svi su babuni (jedan od njihovih naziva) morali znati čitati i pisati. Medjusobno su se učili tomu. Bili su neusporedivo pismeniji od katolika i pravoslavnih.

Bogumili su odbijali trgovinu; zato je ona bila sva u rukama katolika Dubrovčana. Posljedica toga jest gospodarska zaostalost Bosne i danas. Kasnije je u Srbiji bila trgovina u rukama Cincara, a u Hrvatskoj u rukama Židova.

Savršeni - to jest najbolji, najsposobniji, najpožrtvovniji i najidealniji element uslijed zabrane braka bio je osudjen na izumrće. Najbolji narodni element bio je osudjen na smrt. Bogumili su obavljali jedan negation probir *(Negative Auslese)* na štetu nutarnjih etničkih vrijednosti naroda. Bogumili su djelovali, piše Pilar, u smjeru zatiranja najboljih dijelova naše rase. Da nije bilo toga bilo bi nas mnogo više. Oni su djelovali na naš razvitak pogubno.

Engleza u početku nije bilo više nego nas, a danas ih ima 120 milijuna a nas svega 4 milijuna.

Taj negativni probir ostavio je traga i u državnom i u političkom životu. Država u kojoj je cijeli vidljivi svijet - djelo Nečastivog i glavni neprijatelj ljudskoga - mora propasti.

To rasulo koje je prethodilo nestanku države dobro je prikazao u svojoj drami **"Na bosanski Ivandan"** hrvatski pjesnik iz Jajca Nikola Šop u splitskim *Mogućnostima* broj 8. u kolovozu 1968. Već u podnaslovu se dobro vidi o čemu je riječ - *"Kad plamsaju dusi, gori zemlja i treperi usijani zrak godine 1462.- 1463., to jest neposredno prije pogibije zadnjega bosanskog kralja Stjepana Tomaševića i pada bosanske države. Ona luda atmosfera oko kralja Stipana, oko kojega se vrte Padišahov tefterdžija, fratri, kaštelani, stražari, tu je let kroz zrak, oganj, ludilo, vrenje, jad i tuga, a tu su i Mahomet paša, teklići, derviši, uhode, slijepci, rumene kupačice, vrebaoci, gledaoci, poslanici, prosjaci... Svuda usijanje, oganj Ivandana, zanos, divljenje, krilatost, leteći sagovi, derviške brade koje gore, pucketanje, zloslutna lomljava, topot, njiska, teški dah i lepet, ugašeni Vrbas, beskrajna noć, zveket novca, sablasni mjesec, molitva, bugarenje"* - to je dramatski ambijent ove poetske drame u kojoj je veoma dobro shvaćena egzistencijalna bit i tragika Bosne u drugoj polovici XV. stoljeda kada u Bosni propada jedan, a počinje drugi, novi svijet. Šop tu jasno opisuje Bosnu, *"zemlju koju je ostavio Svevišnji"...*

Ivo Pilar veli da su bogumili bili principijelni pacifisti. lako im je strogo zabranjeno bito ratovati i obilježavati grobove mrtvih ipak su odstupali od svojega učenja, pa su braneći se od napadača i ratovali i ostavljali i svoje nadgrobne stećke za sobom.

Nije im bilo lako jer su bili okruženi s dvije Crkve vojujuće *(Ecclesiae militantes)*. Nisu imali uopće svojega oružja, nisu ga proizvodili, jer im je to bilo strogo zabranjeno, nego su sve oružje kupovali u Mletcima, pa su im ga Mlečići prodavali samo onda kada je njima to odgovaralo na političkom ili diplomatskom planu. Nisu smjeli obavljati nikakve ratne pripreme što znači da ih je rat uvijek morao iznenaditi.

Životomrzost i mirotvorstvo učinili su bosansku državu nemoćnom i pasivnom. Nju je obilježavalo ne samo pomanjkanje ekspanzivnosti nego i obrambene moći. Akt prelaska bogumila na islam ne opisuje se kao akt pretežno materijalnog značenja - to je veoma netočno i neprikladno tumačenje za bosanske muslimane. Ne, islam je pogodovao bogumilima stavljanjem u red "kitalija" - religija koje su uživale vjersku toleranciju od strane Turaka. Prelaskom na islam taj je živalj bio oslobodjen nesnosnog progona od strane kršćana. Tako su bogumili postali pripadnici gospodarske kaste u Bosni i Hercegovini.

Bogumilska crkva bila je pokret koji je bio u najužoj svezi s propadanjem hrvatske državne samostalnosti - dakle jedan eminentno hrvatski pokret.

Posljedice toga svrstao je Ivo Pilar u 7 točaka:

1. Hrvatski narodni pokret se raspao u XII. stoljeću na dvije pole: katolički i bogumilski, te su se te dvije pole sve više otudjivale jedna od druge i tako je došlo do bosanskog separatizma.

2. Bogumili su izumrli najboljim dijelom.

Mržnja medu katolicima i bogumilima nastavila se u doba po dolasku Turaka - medusobno istrebljivanje Hrvata katolika i muslimana je posljedica te katoličkobogumilske mržnje. Tako su Hrvati izgubili ne samo velik dio svojeg življa nego i velik dio svojeg državnog teritorija.

3. Mržnja muslimana prema katolicima se nastavila u bojevima i četovanju od 1463. do 1698., te su se ta dva istonarodna, ali inovjerna dijela istog naroda medjusobno zatirali i iskrvarili, te etnički i kulturno upropastili.

4. Politički je bogumilski raskol od najvećeg utjecaja za hrvatsku povijest, jer je stvaranjem posebnoga bosanskog državnog separatizma zapriječio obnovu hrvatske državne samostalnosti. Ono što su lijepo započeli Šubići u XIV. stoljeću to je propalo, jer su bosanski bogumili ubili Mladena II. Šubića.

5. Hrvati uslijed svoje vjerske podijeljenosti nisu mogli dati Osmanlijama nikakav uspješni otpor kao Srbi na Kosovu, nego je katolički dio Hrvatske morao tražiti zaštitu kod katoličkih Habzburga.

6. Imao je za posljedicu stvaranje Trojedne kraljevine Hrvatske, tj. katoličke Hrvatske. Ono navlastito izdvajanje bivših bogumilskih teritorija u formiranju *Regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae* odgovara stanovištima konfesionalne katoličke biti i dovodi do njegovanja duboke averzije prema svemu što je u svezi s bogumilskom herezom.

7. Bogumilstvo je bitno utjecalo na narodni karakter koliko Hrvata, toliko i Srba. No Srbi su znali proizvesti nutarnju narodnu reakciju proti bogumilstvu i njegovim otrovnim utjecajima. To je genijalno ostvario Sveti Sava. On ih je spasio od propasti.

Posljedica bogumilstva je hrvatski negativizam, nesposobnost za život i slabi smisao za privredu i praktični život i manjak životne snage - kao što je to konstatirao i Frano Supilo. I hrvatska tradicionalna opozicionalnost k svemu je bogumilskog podrijetla. No nije tomu bogumilstvo jedini izvor. Ipak jest jedan od najglavnijih. Bogumili su upropastili (hrvatsku) Bosnu. Rastočili su ju iznutra, a onda je glavni bogumil Hrvoje Vukčić Hrvatinić pozvao Turke.

VII.

Ivo Pilar je, čitam u knjizi „**Znameniti i zaslužni Hrvati**“, Zagreb 1925., osnovnu školu i gimnaziju završio u Zagrebu, abiturijenski tečaj Trgovačke akademije u Beču. Pravo je također studirao u Beču. Godine 1899. postao je doktorom prava. Pola godine sluša u Parizu Ecole de droit i nacionalnu ekonomiju. Neko vrijeme bio je ravnajući tajnik Dioničkog društva željezne industrije u Beču, zatim ravnajući tajnik Privredne zemaljske banke za Bosnu i Hercegovinu. Godinu dana je u bosanskoj sudskoj službi.

Od godine 1905.- 1920. odvjetnik je u Tuzli. Za vrijeme rata radi slabog vida dodijeljen sudu. God. 1915. auditor. Služi u Tuzli i u Sarajevu do kraja rata. Od god. 1920. odvjetnik u Zagrebu.

Već kao djak bavio se lijepom knjigom. U *Viencu* je objavio svoje prve stvari: Veliko zvono i u *Salonu* Prvi cjelov. Istaknuo se u književnoj borbi medu mladima i starima. Napisao djela: Secesija, 1898., Zagrebački literarni pokret, 1903., Nadbiskup Stadler i Hrvatska narodna zajednica, 1910., Svjetski rat i Hrvati, 1917., i svoje Južnoslavensko pitanje na njemačkom jeziku - Die Südslavische Frage und der Weltkrieg, godine 1918. To je njegovo najčuvenije djelo po kojem ga svi i danas dobro pamte. Objavio je dalje: Borba za vrijednost svoga “ja”, Pokus filozofije slavenskog individualizma, godine 1922., Bogomilstvo kao religiozno-povjesni, te kao socijalni i politički problem, 1927., 0 dualizmu u vjeri starih Slovjena i o njegovu podrijetlu i značenju, 1931., Immer wieder Serbien, 1933.

Umro je u Zagrebu 3. rujna 1933.

Svoje djelo o nadbiskupu Stadleru i o Hrvatima u Bosni pisao je u svezi sa svojim političkim radom u Bosni gdje je pokušao organizirati Hrvate u Bosni, što mu je i uspjelo u velikoj organizaciji koju je Hrvatska zajednica za Bosnu i Hercegovinu igrala za uvodjenje Ustava i u tomu je igrala odlučnu ulogu. Pisao je često pod pseudonimom - kao recimo svoju brošuru o svjetskom ratu i Hrvatima objavio je pod pseudonimom Dr. Juričić. Svoje Južnoslavensko pitanje objavio je u Beču pod pseudonimom Südland.

Svoje zadnje djelo godine 1933. objavio je na njemačkom jeziku u Berlinu isto pod pseudonimom Florian Lichtträger. Kada je navodno bio otkriven pravi autor koji se krio pod tim lažnim imenom Ivo Pilar je počinio samoubojstvo da izbjegne teške posljedice koje su slijedile nakon tog otkrića. U to se ima dosta razloga sumnjati. Misli se da je i on bio ubijen od Srba kao i Milan Šufflay kao iznositelj istine.

Kao što piše o njemu Enciklopedija Jugoslavije godine 1965, bio je pod jakim utjecajem T.G. Masaryka i njegove idealističke filozofije, držao je bitnim obilježjem slavenske duše premoć kolektivizma razjašnjavajući time povijesnu inferiornost slavenskih naroda. Taj kolektivizam smatrao je nasljedjem starodrevnog zadružnog načina života u Slavena.

Jaroslav Šidak piše da je Pilar, proučavajući bosansko bogumilstvo, preuzeo od F. Milobara tezu o bogumilstvu kao izdanku hrvatskog glagoljaštva, progonjenog od Rima. Uz Jana Peiskera pokušao je dokazati, na temelju južnoslavenskog folklora i toponima, zaratustrijansko podrijetlo stare slavenske religije kao daljnjeg preduvjeta za pojavu bogumilstva.

VIII.

Godine 1970. izašla je moja knjiga Kain. To je drama u tri čina iz ličkog života s početka stoljeća. Knjigu je objavila Komisija za likvidaciju poslova ZSP TIN u Zagrebu, u zajednici s Grafičkim uslužnim centrom u Zagrebu, a tiskala Tiskara Izdavačkog zavoda JAZU.

U 5. pojavi II. čina te drame objavio sam molitvu ***'Edinstvo.*** Nju izgovara jedna od glavnih junakinja te drame baba Kata Tomičić. Ona glasi:

Što je 'edno?
'Edno su ništa,
dva su oka u glavi,
tri nožice u stolice,
čet'ri vola pod plugom,
pet prsti na ruki,
šest je 'edan više pet,
sedam dana u nedilji,
osam pera u ribe,
devet miseci žena nosi dite,
deset božji zapovidi,
'edanajst nosi kobila,
dvanajst miseci u godini,
a trinajst koji je počeje
i izmislije 'edinstvo!...

Tu sam pjesmu čuo od svoje tetke Ike udate u Svetom Roku (sada je izbjeglica u Puli). Moj je otac Petar imao 5 sestara: Katu, Iku, Mandu, Mariju i Matiju. Kata je umrla, a ostale su još žive (u medjuvremenu je umrla i Ika kao prognanica u Puli 1991.-1995).

Kasnije sam ustanovio da se zapravo radi o bogumilskoj molitvi, koja se je na neki čudan način zadržala kod ličkih katolika - lovinačkih Bunjevaca, koji su došli ovamo 1689. iz Krivoga puta na Velebitu. U Krivi Put su došli iz Liča u Gorskom Kotaru, u Lič iz Dalmacije, a tu iz Bosne. To je mjesto iznad Senja i jedno od posadnih mjesta senjskih uskoka. Po nekim izvorima moji su predci još u Liču u XVII. stoljeću bili bogumili, pa otud ta molitva.

Na još jednu takvu bogumilsku molitvu upozorila me je moja žena prof. Višnja Plemić, koja je radila dugo kao ravnatelj i kustos muzeja u Županji i bila medu ostalim i urednica županjskog zbornika. Ta se molitva nalazi u županjskom zborniku broj 5, koji je objavio Muzej u Županji godine 1975. Ta molitva glasi:

Jedinstvo je Bog jedini
Dvi su tajne prid Bogom slavne
Tri su sveta patrijarha:
Abran, Isak i Jakov
Četiri su evandjelista:

Ivan, Luka, Matija i Marko,
Pet je rana na Isusu
Šest je djeva umiljeni'
Sedam je glavnih grijeha
Osam blaženi'
Devet kora andjeoskih
Deset zapovidi Božji'
Jedanaest kameni' studeni' vodonoša,
Dvanaest Kristovih apoštola
Trinaest, Bog sjedi na visini
i nas dobre i zle gleda na nizini.

Uz tu molitvu je u bilješki pod crtom i ova primjedba:

"Na području bivšeg Alšana - u današnjim Posavskim Podgajcima, gdje je g. 1376. podignut Franjevački samostan radi suzbijanja patarenstva, predajom je sačuvana - ***navodno patarenska molitva*** *- koju je Stjepanu-Agri Abramoviću (66) prenijela njegova baka. Molitva se sastoji od trinaest vjerskih istina i to:* Sada se nabraja ono što je već citirano. To je priopćeno u raspravi TRAGOVI PROŠLOSTI babogredsko-županjske i drenovačke Posavine (prilog proučavanju), koju je napisao Ilija Lešić-Bartolov.

U prvom dijelu svoje rasprave *Povijesni prikaz* I. Lešić-Bartolov govori i o doseljavanju hrvatskog pučanstva iz Bosne u Slavoniju i u županjski kraj. Tu govori i o Patarenstvu, o kojem kaže, da je to Patarenstvo (Bogomili) kao pogubna društvena pojava u doturskoj Bosni, ostavilo je svojih tragova i u Medjubosuću, što potvrduje ime tamošnjeg naselja iz okolice Županje koje se zove Bošnjaci *(Bosnyczy* 1476.), za koje se gotovo sigurno može reći da je nastalo od prebjeglih "Bošnjaka" - sljedbenika progonjene vjere popa Bogomila. On se čudi, pa kaže, da začudujuće je donekle to, što je ovdašnji narod, iz Županje i okoliša, toj skupini došljaka dao samo njihovo beskućničko i etničko obilježje - **Pogari i Bošnjaci**, dok su vjerojatno isto takve skupine bjegunaca u nedalekim drugim sredinama označavane prema njihovim vjerskim značajkama.

Zašto? On kaže da na ovu pretpostavku ukazuje ime sela Šumanovci nedaleko Gunje *(Swmanowc,* 1484.), gdje su tamošnje patarenske došljake - po svoj prilici, zbog njihovog čudnog života, lutanja i bogosluženja po šumama - nazivali Šumanovci. To selo iz srednjeg vijeka raseljeno je po Vojnoj krajini u XVIII. stoljeću u okolna naselja: Drenovce, Podgajce i Bošnjake, što potvrduju tamošnja prezimena - Šumanovac.

Ilija Lešić piše kako mu se čini da su patarenski došljaci najlošije prihvaćeni na gradištanskom području, dobivši ime *"Satani"* (po njihovom bogu Satanaelu, koji je tvorac vidljivog zemaljskog svijeta), a vjerojatno su nazivani i "Bižići" valjda zbog "bižanja" od dodira s kršćanima (katolici-pravoslavni), jer "služe svijetu i djelima nečastivog". Ovo se naime dade zaključiti, piše Lešić, po tamošnjim nazivima mjesta - "Satanska" i "Bižka sela" (Gruntovnica k.o. Gradište g. 1786.), a njihovo postojanje na tom prostoru potvrdjuju i ostali zemljišni nazivi: "Djedin Rastić", "Djedovac", "Djedin", kao i starinačko prezime Didović - koje se vjerojatno može dovesti u neku svezu s patarenskim "Didom". Na susjednom privlačkom području ti došljaci prihvaćeni su kao "Babuni", što potvrdjuje tamošnje starinačko prezime - Babunović.

Tu završuje izlaganje Ilije Lešića-Bartolova o patarenima-bogumilima-babunima-satanima. No na drugoj strani u bilješci pod crtom kaže još i ovo: o onoj molitvi s kojom sam počeo ovaj prikaz o bogumilima u Županjskom kraju:

"Ovom molitvom učile su žene svoju djecu ovako: ***Kaži dite, jedan - jedinstvo je Bog jedini. Kaži dite dva - dvi su tajne prid bogom slavne. Kaži dite tri*** *- itd. Medjutim, sadržaj te molitve ne poklapa se s patarenskom naukom u njenoj osnovi, jer za njih Bog nije jedini - već ih je dva - tvorac vidljivog i tvorac nevidljivog svijeta, pa prema tomu ne će imati vezu s iskonskim patarenstvom."* Katolici su bogumile zvali Satani, a bogumili su u Bosni katoličke crkve zvali Sinagoge Sotone.

Zanimljiv je tu i broj 13. Nije točno da je broj 13 za sve narode nesretan. Meni se čini da je to uglavnom samo za Židove. Dok je kod kršćana - a napose kod bogumila i patarena - broj 13 sveti broj: broj 13 je broj Krista odnosno Boga svemogućeg. Kao što znamo bilo je 12 apostola, a 13. bio je Krist.

Bilo je još naroda koji su broj 13 držali nesretnim. Još u antici bilo je tog vjerovanja. Filip Macedonski umro je nakon što je skupini od 12 bogova dodao i svoj kip - ubijen je u atentatu. U Kabali ima 13 duhova zla. Trinaesto poglavlje Apokalipse je ono gdje se govori o Kristu i o Velikoj Zvijeri.

No u većini kultura nije bilo sasvim tako. Taj je broj, kao što pišu J. Chevalier i A. Gheerbrant, bio najmoćniji i najsublimniji. Oko Zeusa je bilo 12 bogova, a on je bio 13. Dakle, broj 13 je tu bio glavni, iznad svih, najveći i najjači. U Homerovoj Odiseji u poglavlju o Cyclopu je Odisej onaj 13, i jedino on izmiče proždrljivoj i nezasitnoj nemani. Tu je dakle broj 13 sretan.

Broj 13 je i znak tvoračke moći u dobru i zlu. To je temeljni i sveti broj kod starih Maja: tu ima 13 bogova. Važan je bog-trinaest u **Popol Vuhu**, Knjizi poglavara naroda Kiće. Sunce je u zenitu a oko njega 12 bogova kiše, dakle glavni bog je onaj koji je trinaest. Tu je trinaesti ujedno i prvi, veliki bog neba. Oni su poštlvali Ahbita (Ah Bita), boga koji otkriva sve i Ahcaka (Ah Caka), boga stvaratelja univerzuma. U svijetu Šibalba saznaje se, da je Kikšik bio trinaesti kada ih je sve redom ubo jedan komarac zvani Šan. U Glavi 13 Popol Vuha opisuju se šamani koji potječu iz planetnog sustava zvijezde Sirius; ti su bili vodozemci, kao što to piše Robert K.G. Temple u Tajni zvijezde Sirius, knjizi objavljenoj god. 1976. u Londonu. Ti šamani ubijaju sve redom i onda opet oživljuju - i ljude i pse; bili su očito čudotvorci. Čak su izvadili srce Hunahpuu i opet ga oživjeli. Broj 13 se kod naroda Maja označavao ovako:

Taj način bilježenja podsjeća na kineski i njihove heksagrame i trigrame u knjizi **Yi Ching**.

Slično je bilo i u Azteka. U njih je broj 13 bio broj samog vremena, to je broj koji je dovršetak vremenskog niza. Aztečki tjedan trajao je 13 dana.

No, broj 13 ipak nosi u sebi svoje nevolje. Drži se, da je on fatalno kretanje prema smrti, prema dovršetku moći. On je ipak ekscentričan, rubni, nepravilni element, koji se izdvaja iz normalnog poretka i ritma univerzuma. On doduše služi razvoju individuuma - bilo je u povijesti osoba dosta sretnih koje je stalno pratio taj broj - no remeti poredak makrokozmosa i njegov poredak; s kozmičkog stanovišta njegovo djelovanje je zlo; to je cjelina koja remeti ravnotežu različitih odnosa u svijetu. To je navodno i Sizifov broj. Iksionov.

LITERATURA

Andjelko BADURINA, 1979: Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva; Zagreb.

Ivo BAGARIĆ, 1975: Kumran ili Betlehem; Zagreb.

N. Z. BJELOVUČIĆ, 1929: Crvena Hrvatska i Dubrovnik; Matica Hrvatska, Zagreb.

Jean CHEVALIER, 1983: Rječnik simbola; Zagreb.

Vatroslav JAGIĆ, 1869: Historija naroda hrvatskog i srpskog; Zagreb.

Ilija LEŠIĆ-BARTOLOV, 1975: Tragovi prošlosti babogredsko-županjske i drenovačke Posavine; Županjski zbornik 5, Županja.

Leo PETROVIĆ, 1953: Kršćani bosanske crkve *(Kr'stjani cr'kve bos'nske);* Sarajevo.

Ivo PILAR, 1927: Bogumilstvo kao religiozno-povijestni te kao socijalni i politički program; Zagreb.

Gerhard-Gerschon SCHOLEM: Kabala und ihrer Symbolik; Zürich.

Rudolf STEINER, 1926: Teosofija; Zagreb.

L. von SÜDLAND, 1918: Die südslavische Frage und Weltkrieg, Wien (prijevod: Južnoslavensko pitanje; Varaždin 1990).

Franjo ŠANJEK, 1975: Bosansko-humski (hercegovački) krstjani i katarsko-dualistički pokret u srednjem vijeku; Zagreb.

Jaroslav ŠIDAK, 1940: „Crkva bosanska" i problem bogumilstva u Bosni; Zagreb.

Nikola ŠOP, 1968: Na bosanski Ivandan; Mogućnosti br. 8, Split.

Milan ŠUFFLAY, 1931: Zarathustra u Crvenoj Hrvatskoj; Zagreb.

R.K.G. TEMPLE, 1976: Tajna zvijezde Sirius; London.

TOMA Arhidjakon, 1960: Kronika; Split.

Zlatko TOMIČIĆ, 1970: Kain; Zagreb.

Eugen WEBER, 1972: Kršćanstvo prije Krista? Zagreb.

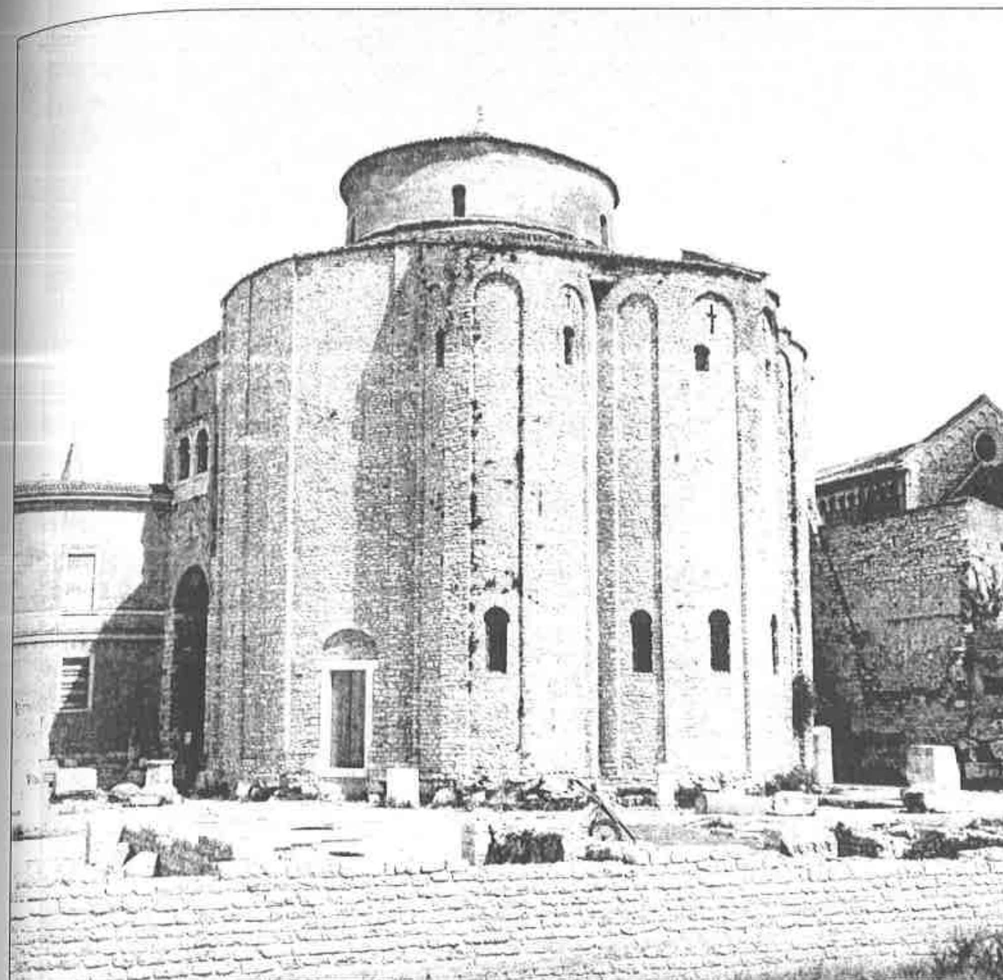
Biblija, Stari i Novi Zavjet; Zagreb 1969.

I. Ching; University Books. Secaus 1980.

Manihejizam; Enciklopedija Leksikografsog zavoda, Zagreb 1961.

Popol Vuh; Knjiga vijeća poglavara naroda Kiće; Kruševo 1980.

Znameniti i zaslužni Hrvati; Zagreb 1925.

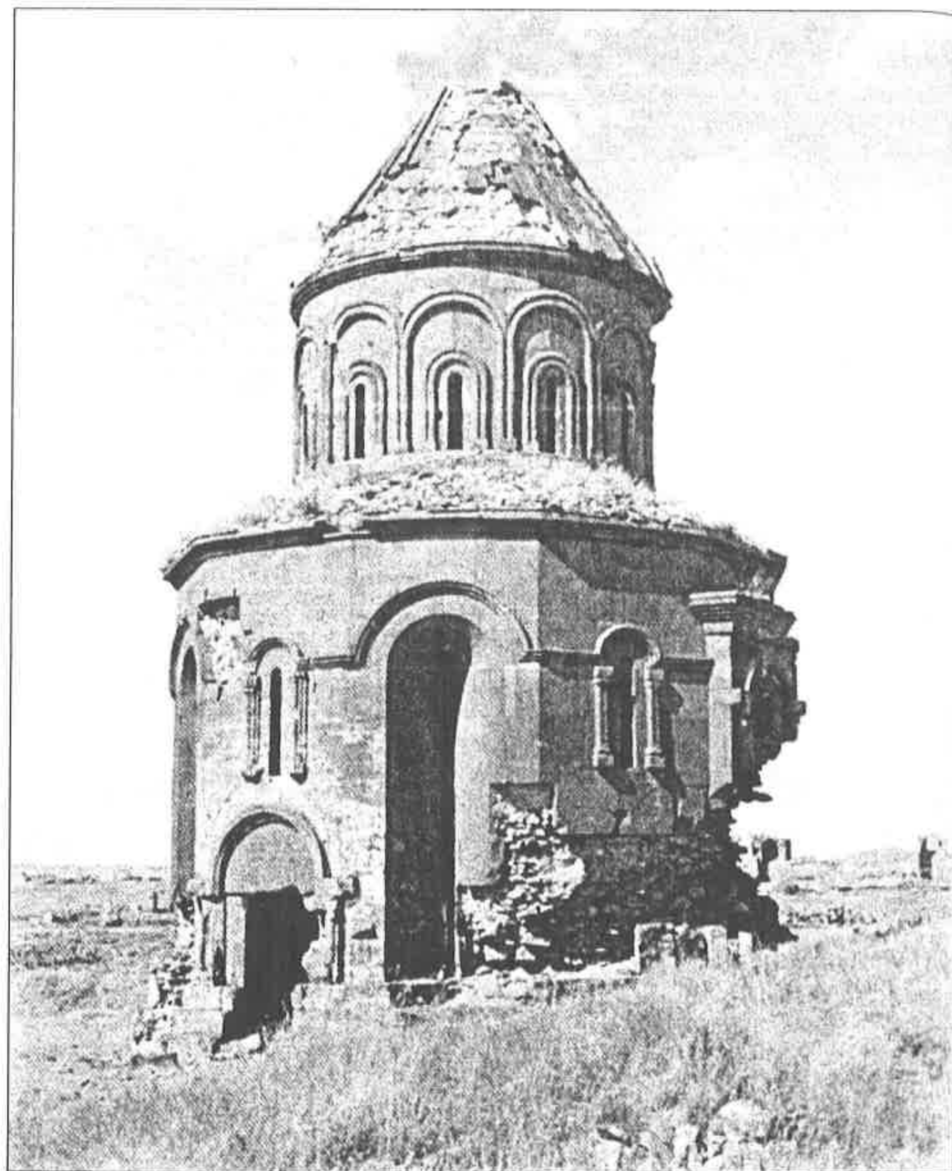
Crkva sv. Donata u Zadru iz 9. st.

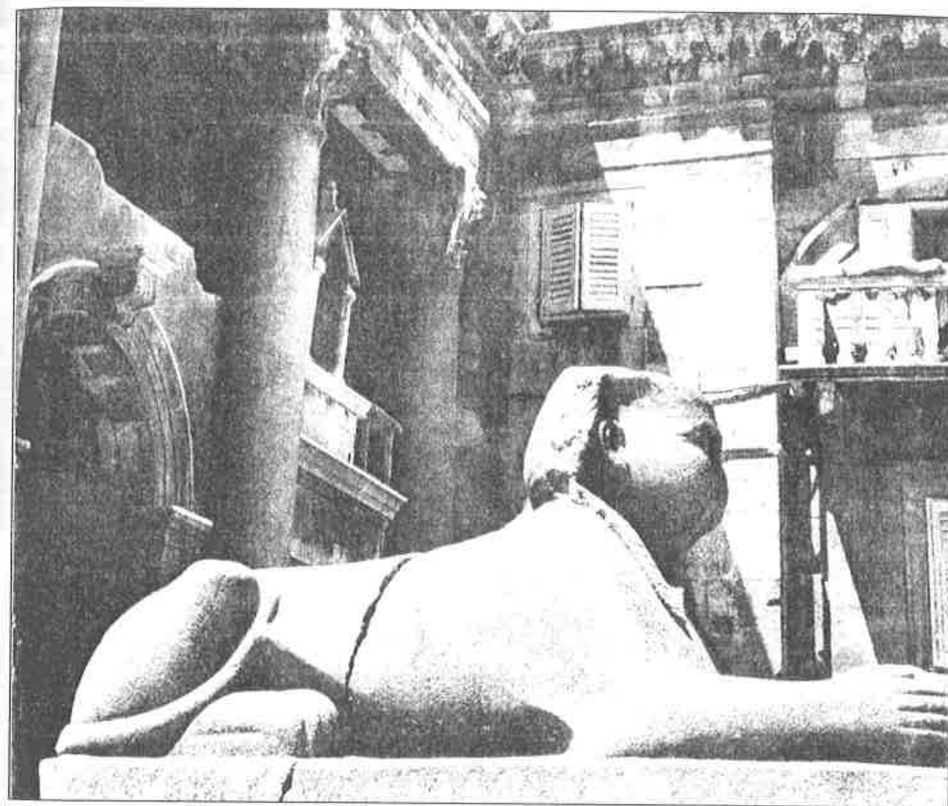
Srednjovjekovna crkvica Sv. Karmavor iz 7. st., Aštarak u Armeniji, vrlo je slična našoj crkvici Sv. Križa u Ninu (po Mnacakanjanu 1971)

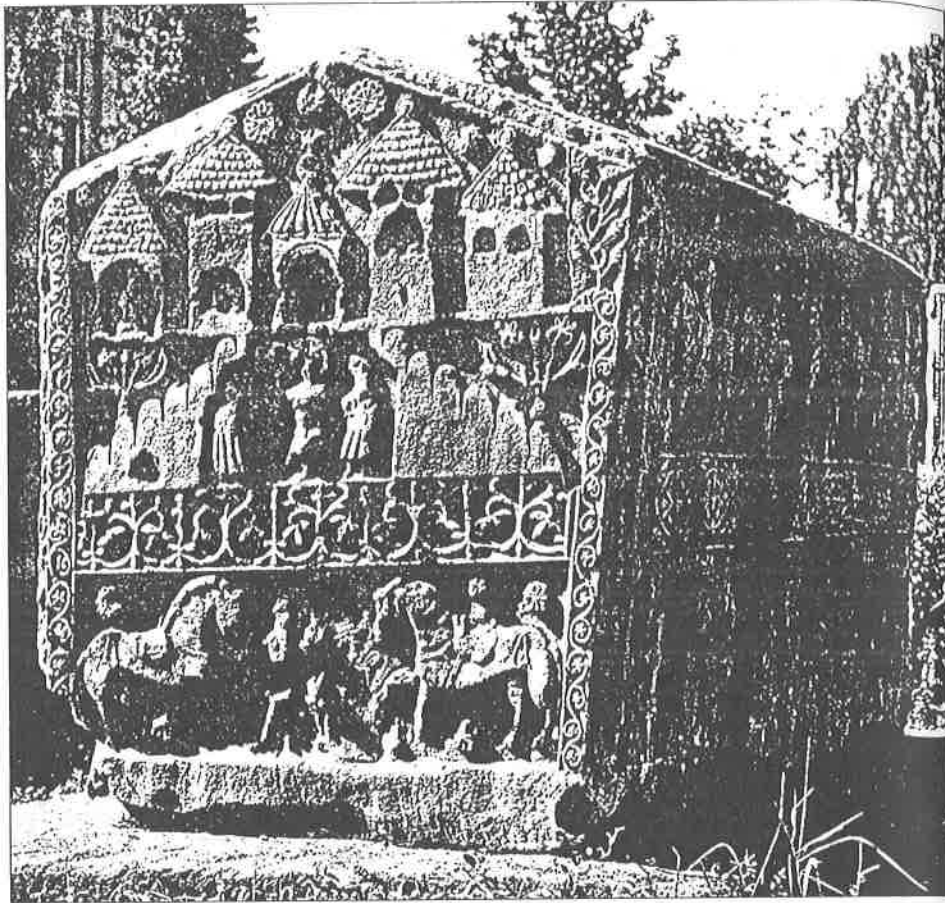
Crkvica sv. Križa u Ninu iz 11. st. je vrlo slična armenskoj crkvici Sv. Karmavor (Ilustrirana povijest Hrvata, Stvarnost Zagreb 1971)

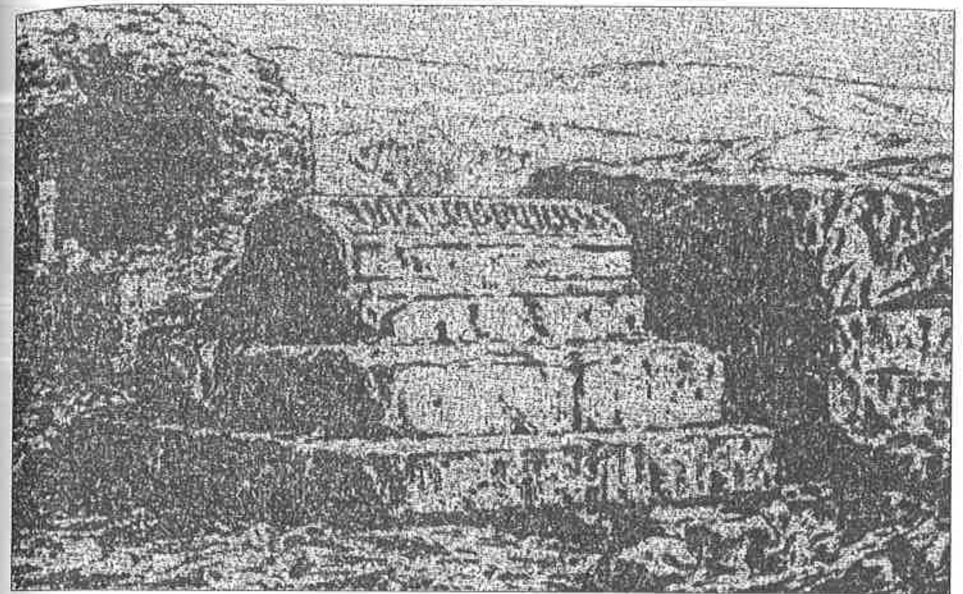
Sveti Gregor u Armeniji nalik sv. Nikoli kod Knina
(Les muses 18, Encyclopedie des arts 1970)

Kamena sfinga u peristilu Dioklecijanove palače, Split
(R. Beny & R. Macaulay, Simfonije u kamenu, London 1964)

Srednjovjekovni bosanski stećak s bogatim reljefima (Zemaljski muzej Sarajevo)

Armenski vladarski stećak "haškar" *s glagoljičnim nadpisom iz ranoga srednjeg vijeka, južni Kavkaz.*

Indovedska božica Sarasvati, *simbol znanja i mudrosti (ikona u indijskom hramu Ayudha-Puja, G. Buchan 1930)*

Mitjel YOŠAMYA tar Zjelimer YOŠAMYA
(alias: prof. Mihovil LOVRIĆ, otok Krk i dr. A.- Ž. LOVRIĆ, Zagreb)

Predslavenske legende indoiranskog podrijetla na starohrvatskim pradialektima

Pre-Slavic legends of the Indo-Iranian origin in early Croatian dialects

UVOD

U prikazima slavista o hrvatskoj mitologiji smatralo se da Hrvati, kao ni ostali Slaveni nemaju i ne mogu imati nikakve starije predaje prije srednjega vijeka. Slavenska predaja slična inim Slavenima, zbog kroatiziranih Slavena dijelom zaista postoji i u Hrvata, najviše u središnjem novoštokavskom govornom području i manje u sjevernih kajkavaca, dok u obalnih i otočnih čakavaca slavenska predaja većinom izostaje i zamjenjuje ju drugačija, predslavenska mitologija. Doduše, u starijoj književnosti se iz naše pučke predaje, osobito u primorju i na otocima spominju i neki antički motivi. Kako za njih nije bilo povijestno-etnoloških razrada izim tek književnog navoda, u skladu sa slavenskim postavkama su većinom smatrani srednjovjekim stranim unosom talijanskog podrijetla iz doba venecijanske vlasti. Prvu stručnu analizu takve ranohrvatske legende iz Hrvatskog Zagorja objavio je SAKAČ (1940), gdje je postalo očito da ova zagorska predaja nije "romanska" kako žele slavisti, nego antičkog orientalnog podrijetla iz Starog iztoka. Potom je vrlo slična stara predaja nadjena i u dalmatinskim Poljicama, ali tamo nije pobliže analizirana zato jer se ne uklapa u slavenstvo.

Potom je OMRČANIN (1993) pokušao abstraktno izvesti ranohrvatske mitove iz mitologije drugih ranoarijaca, ali bez oslonca na stvarnu hrvatsku predaju. Konačno su odnedavna objavljeni i kraći izvodi iz velikoga ranohrvatskog ciklusa **8** krčkih legenda - *Veyske Povede* (YOŠAMYA 1976 i 1998, LOVRIĆ i MILEKOVIĆ 1996, TOMAŠIĆ i LOVRIĆ 1997). Ipak nakon svega toga, uporni slavisti i "jugohistoričari" još i dandanas ideološki tvrde isto kao prije, da u Hrvata kao u inih Slavena nema antičke predaje, sve u dogmatskom stilu filozofa Feuerbacha: "tim gore po činjenice (ako se ne slažu s dogmom)".

Tako je u bivšoj Jugoslaviji slavistička etnologija, zbog tih nametnutih ideoloških ograda, kroz brojna izdanja Jugoslavenske akademije proučavala i uvažavala skoro jedino mitologiju na području središnjih i iztočnih štokavskih govora, koja je najsličnija ostalim Slavenima i najbolje se uklapa u te zadane okvire slavenstva. Naprotiv su manje istraživali sjevernu kajkavsku predaju, dok je južna čakavska predaja u primorju i na otocima posve zanemarena kao strana "romanska", jer se ova nikako nije uklapala u dogmatsko slavenstvo. Zato je nakon pionirske studije Sakača (1940), ovo sad prvi sustavni pregled starohrvatskih pučkih legenda iz naše antičke mitologije bez slavističkih ideoloških predrasuda.

1. Orientalne legende o tri brata iz Zagorja, Poljica i Armenije

U Hrvatskom Zagorju oko Krapine, bila je još u prošlom stoljeću očuvana prastara pučka legenda o tri brata, koju je s poredbeno-povijestnog i etnološkog gledišta stručno analizirao S.K. SAKAČ (1940), gdje je pobliže opisao njezin sadržaj. Ukratko, ova legenda govori o tri brata imenom **Čeh, Leh i Meh,** koji su se u Zagorje doselili iz daleka, tu utemeljili tri grada i da od njih po predaji potječu tri plemena. Po slavistima bi to navodno bila strana, književna tvorba. Medjutim, iz ruske literature Sakač navodi vrlo sličnu, još bogatiju pučku legendu oko Kijeva u Ukrajini, koja takodjer govori o tri brata i jednoj sestri Lebedi („labudica"), koji takodjer osnivaju gradove i plemena. Konačno je treću i najstariju, antičku inačicu te iste legende u prednjoj Aziji iz Armenije podrobno analizirao akademik N.J. MARR (1933-1935), a ova jednako govori o tri brata, osnivača gradova i plemena, kao i o njihovoj sestri ***Karapet*** (armenski: labudica). Na temelju te trostruke poredbe, Sakač iz prvotnog armenskog imena sestre izvodi neslavensko ime hrvatskog grada *Krapina,* kao još jednog pokazatelja podrijetla ovdašnjeg kajkavskog pučanstva iz Starog iztoka.

Znakovito je uz tu legendu, da je nedaleko Krapine, u susjednim selima sjevernog Zagorja oko gornje Bednje baš očuvan u kopnenoj Hrvatskoj najstariji naš sjeverni pradialekt, *Baegnjunska* ***prakajkavica***, od koje je još stariji samo veyski pradialekt na otoku Krku. Takodjer nedaleko Krapine na jugu gorja Ivanščica, očuvan je i niz starih predslavenskih toponima, npr. *Bahrein, Gotal, Komor, Lobor* itd. Druga takva legenda slična krapinskoj, očuvana je na jugu Hrvatske u dalmatinskim Poljicama oko primorskog gorja Mosor na starom dialektu šćakavska ikavica. Ova takodjer govori o tri doseljena brata imenom **Elem, Krešo i Tišemir,** koji su osnovali tri grada i plemena oko Poljica, a medju ovima je ime *"Elem"* očito neslavensko, orientalnog podrijetla slično kao u Armeniji. Postojanje takvih sličnih legenda na sjeveru u Zagorju kao i daleko na jugu u Dalmaciji, jasno upućuje na njezino starije i zajedničko općehrvatsko podrijetlo, samo što je u medjuvremenu drugdje u Hrvatskoj već nestala i zaboravljena. Nakon toga je već sumnjiva slavistička konstrukcija, da su navodno ove legende neka književna tvorba samo da se tako spasi njihova dogma o srednjovjekom slavenstvu Hrvata.

2. Pomorska legenda o brodovima i lučkim privezima oko Duvna

Duvanjsko polje u jugozapadnoj Bosni nalazi se usred bezvodnog kamenitog krasa i u okolici nema stalnih voda, izim u tom polju povremena bujica Šuica koja ljeti presuši. Zato u duvanjskoj okolici na stotine kilometara daleko nije bilo pravih voda niti za običan čamac i pogotovo ne za brodove. Po geološkim nalazima kroz povijestno doba još od antike, tu nikada nije bilo većih jezera i tek u najnovije doba je izgradjena umjetna akumulacija "Buško Blato" za hidrocentralu kod susjednog Livna. Unatoč toj davnoj bezvodici, u hrvatskim katoličkim selima oko Duvanjskog polja je očuvana na šćakavskoj ikavici pradavna legenda o ranijoj plovidbi njihovih brodova i postojanju starih lučkih priveza za to brodovlje. Znakovito je da u cijeloj Bosni takva legenda posoji jedino ovdje na arhaičnoj ikavskoj šćakavici, što je jedan od najstarijih naših pradialekata srednjovjekog podrijetla. Takva legenda o brodovlju očito nije slavenska, jer su ini Slaveni oko Karpata bili izraziti kontinentalci bez ranijih pomorskih tradicija. Stoga ta pomorska legenda može potjecati samo od duvanjskih predslavenskih predaka, koji su svojim brodovima prije plovili po Jadranu ili još ranije na Crnome moru. Inače su bogate i prastare pomorske legende o brodovlju i o morskim duhovima, izrazita nacionalna osobitost starohovatske mitologije nasuprot svim ostalim kontinentalnim Slavenima. Nadasve su dobro očuvane i raznolike u naših primorskih čakavaca, ali bar dijelom postoje i u inih kopnenih ikavaca iz zaledja npr. Lika i Hercegovina.

3. Ranohrvatski epski ciklus *"Veyske Povede"* na otoku Krku

Konačni kraj slavističkim naklapanjima o kasnoj srednjovjekoj mitologiji u Hrvata, najavilo je odkriće i zapisi bogatog ranohrvatskog ciklusa krčkih legenda *"Veyske Povede"*, koji obuhvaća desetak opsežnih epskih legenda u velikom rasponu od naše prapovijesti preko antike sve do srednjega vijeka. *Veyske Povede* su u hrvatskoj narodnoj predaji dosad najjači koncentrat ranoga povijestnog sjećanja i one nam bar dijelom donose stvarne tragove pradavnih zbivanja. Po svojem jeziku, stilu i sadržaju, ove legende očito nemaju skoro nikakve veze s jednostavnim seljačkim bajkama u inih Slavena, nego su jasan odraz antičke urbano-pomorske civilizacije predslavenskih ranih Hrvata. U njima se dijelom opisuju naše pradavne selidbe i plovidbe, borbe s antičkim narodima Starog iztoka pa i najraniji predhistorijski mitovi i rituali odavno prije ikakvih srednjovjekih Slavena. Zato su te ranohrvatske predslavenske legende puno bliže praindoeuropskim mitovima, osobito nordijskim **Sagama** i starogrčkim epovima, a po nekim motivima i imenima mitskih likova dijelom naliče na staroindijske **Vede** i ranoiransku **Avestu**. To je očito iranohrvatski mitski sustav o našoj prapovijesti, teogoniji, kozmologiji i prekomorskim plovidbama, pa se ove legende nikako ne daju ugurati pod slavenstvo i zaslužuju punu nacionalnu pozornost za svestrana poredbena proučavanja.

Znakovito je takodjer, da je ovaj naš najveći i najstariji epski ciklus očuvan upravo u najstarijem ranohrvatskom pradialektu *Veyska zayk* antičkog podrijetla iz Crnog mora, koji se je u srednjem vijeku još govorio na velebitskoj obali (Klenovica-Stinica) i dijelu otoka Krka i Raba (oko Lopara), a dosad je već u izumiranju samo u nutarnjim brdskim selima na Krku. To je poluslavenski pradialekt (krajnje različit od "srpskohrvatskog" vukopisa kao strani jezik), samo s 48% slavenskog rječnika i 18% orientalnih arhaizama iz Starog iztoka - osobito iz staroperzijskoga i vedskog **samskrita** (ostalo su romanizmi i noviji internacionalizmi). Takodjer je gramatički vrlo različit od većine slavenskih jezika: neslavenski glasovi ***kh, sc, w, y*** (= germanski ue), redovni član ***sey*** ili neodredjeni ***uon*** pred imenicama, imenski plural na ***-oj*** i ženski na ***-aj***, neslavenski orientalni oblici optativ i necesativ kod glagola, prostorne zamjenice *sion, zion, vaon, meyon, seyon* ... itd. Zato bez obzira na sadržaj, već i sam jezik ovoga epskog ciklusa jasno upućuje na njegovo predslavensko, iranohrvatsko podrijetlo.

Izim predslavenskog jezika s nizom indoiranskih arhaizama u rječniku, pradialekt *Veyska zayk* iz otoka Krka ima u hrvatskoj etnokulturi još iznimnu književno-povijestnu važnost zbog dobro očuvane ranohrvatske književnosti iz predslavenske antike u epskom ciklusu *"Veyske Povede"*: na vejskom *veye* = domovina, *veyska* = iskonski (usp. u Vedama ***veyah*** i u Avesti ***vaejo*** = domovina). Taj naš najveći mitološki ciklus obuhvaća desetak bogatih i prastarih epskih legenda od prapovijesti i stvaranja svijeta pa do 15. stoljeća, od kojih je bar dijelom zapisano i dosad očuvano njih **9**, a ostalih par su uglavnom zaboravljene i vjerojatno već izgubljene (YOŠAMYA 1976, LOVRIĆ i MILEKOVIĆ 1996, TOMAŠIĆ i LOVRIĆ 1997). **Pripomena:** iz tehničkih razloga je staročakavski naglasak u vejskim riječima označen podvučenim slogom, a u tom pradialetu je naglasak većinom na kraju riječi i u višesložnima nikada na početku kao srboštokavski. Po vjerojatnom vremenskom slijedu mogu se sve legende iz ciklusa *"Veyske Povede"* poredati u iduće tri skupine :

a) Najstariji predhistorijski mitovi indovedskog podrijetla obuhvaćaju stvaranje svijeta i predpovijestne animističke obrede naslijedjene od prvih prahrvatskih predaka: 1. *"Poveda od Mantratje tar slova Šalamunova"* (Legenda o aždaji i znaku Salomonovu); 2. *"Poveda od Hayebaja tar mantra od dazdja"* (Legenda o Kišom duhu i zazivu kiše) i 3. *"Poveda od Yndrah kay parsjute restu"* (Legenda o Indiji gdje rastu pršuti).

b) Antičke legende su klasična iranohrvatska predaja predslavenskog podrijetla: 4. *"Poveda od Mataneh navakyrah tar žloatneh yanaac"* (Legenda o pomorskim Mitanima i zlatnim ovcama); 5. *"Poveda od šundrah kiesu zivarnule Uri-Koryta"* (Legenda o gusarima koji su razorili Korintiju) i 6. *"Poveda od Bakodloaka tar mićeh Malytjah"* (Legenda o Prabiku i sitnim patuljcima).

c) **Najmladje srednjovjeke** legende iz doba starohrvatske države su najbrojnije: 7. *"Poveda od Ćavjeneh kerolih tar orkaturih"* (Legenda o Crvenim kraljevima i kitolovcima); 8. *"Poveda od kruola Zminivera tar Zarjah harwatjeh"* (Legenda o kralju Zvonimiru i hrvatskom grbu); 9. *"Poveda od kruola Belova tar pašoglaveh Uobrah"* (Legenda o kralju Beli i kosookim Tatarima) i 10. *"Poveda od Frangipanah tar nevyrneh Mletianah"* (Legenda o Frankopanima i nevjernim Mlečanima). Zbivanja najmladjih krčkih legenda svršavaju do 15. st., odkad se ranohrvatska veyska etnokutura postupno počinje gasiti, sve do današnjih zadnjih preostataka koji su već neposredno pred izumiranjem.

Glede etnogeneze je medju ovim legendama za nas daleko najvažnija **"Legenda o pomorskim Mitanima i zlatnim ovcama"** *(Poveda od Mataneh navakyrah tar žloatneh yanaac)*, koja na pučki pjesnički način opisuje podrijetlo, prapovijest i doselidbu Hrvata. Još pet legenda sadrže barem djelomične pokazatelje o ranijoj predslavenskoj etnokulturi starih Hrvata, dok se preostale 4 uglavnom odnose na naše srednjovjekovlje bez ranijih naznaka. Neki likovi iz tih legenda u domaćem pomorskom *"zwyzdoslovju"* (astrognoziji) preslikani su i medju zvijezdja na nebeskom svodu. Ovdje se navode sažeti štokavski izvodi iz veyskog originala za tih šest legenda s predslavenskim sadržajima.

4. Legenda o pomorskim Mitanima i zlatnim ovcama (Poveda od Mataneh navakyrah tar žloatneh yanaac)

"... Pod našim admiralom *Harwatje Marjakyr,* flota pomorskih Mitana u pradavno doba *(seune noavi Matane vaune sionvykoj)* je preplovila **7 mora** *(pryko seuneh šedaan muorah)*: od Azovskog mora i Krima *(zion Mićapont tar Hiršon)* preko Crnog mora *(Tjarne muori),* Bospora *(Pontske Buke),* Mramornog mora *(Meypont),* Egejskog mora *(Garskemori),* Peloponeza *(Artagarska),* Sredozemlja *(Velemori),* Apulije *(Artalyah)* i Jadrana *(Sinjemori)* duž dalmatinskih otoka *(une skopje Harwatje),* gdje se admiralov brod *"Sionoav"* zaustavio na najsjevernijem otoku Krku *(sion tohorna skopaal Khark).* Duž tog puta nas je vodio i čuvao dobri duh pučine *Khulap* (pomorski bog Posejdon), a napadali orkanski zloduh *Šyuun* i morsko čudovište *Orkuul* (kit Leviathan)". Kada su stigli do otoka Krka na Jadranu *(skopaal Khark vaune Sinjemori),* našli su tu stada zlatnih ovaca na zelenim livadama, pa njihov admiral odluči da se tu nasele i osnuju grad. Bijela vila *Divyca* koja je čuvala zlatne ovce, pomoću vunena klupka omedjila je pravo mjesto za gradnju naselja *"poli buymera"* (blizu izvora), ali im je pritom zabranila da se okreću i da gledaju ovce. Oni ju nisu poslušali i pri pogledu na zlatne ovce ove su se smjesta pretvorile *"va khoguli"* (u kamenje). Zato je odonda otok Krk prekriven kamenjem, iz kojeg su naši navakiri izgradili zidine *(kuore)* utvrdjenog grada Korintija *(Uri-Kuoryta)* kojega su ruševine najveće na našim otocima. Ta neistražena gradina na otoku Krku stvarno postoji do danas izmedju Vrbnika i Baške na *Artu Sokuol* (poluotok Sokol) i pod njom na obali stalno vrelo (FABER 1987, MALINAR i surad.- ovaj zbornik).

Po predaji su ovi pomorski Mitani na Jadran donijeli starinski govor *Veyska zayk* i po njima se na jugoistočnom Krku zove niz toponima: otočić *Mataan,* uvala *Matanova,* rt *Artamatan,* vrh *Varmatan,* gradina *Matanistan,* gradska obala *Matani* u Krku itd. U veyskoj pomorskoj predaji je ta legendarna mitanska flota pri dolasku iz Sredozemlja u Jadran preslikana i u dva zviježdja na nebeskom svodu. Zato se na rubu južnog horizonta iznad Dalmacije odakle su Mitani uplovili na Jadran, zviježdje Južna Ladja na Krku zove *zweždytje Noavi-Matane* ("zvijezde Mitanskog brodovlja"), a u njemu su pripadne zvijezde *Marjakyr* (Naos) i *Navakyr* (Suhael). Takodjer je u zenitu zviježdje Veliki Medvjed na više naših otoka od Krka pa do Visa nazvano *"Šedan-Brodih"* (7 brodova): na Krku su poznata još i imena pripadnih zvijezda, a to su po veyskoj predaji nazivi onih brodova koji su preplovili od Crnoga mora sve do Jadrana i tu su naselili 7 otoka: *Sionoav* (= Dubha), *Mićanoav* (Phekda), *Noavyna* (Alioth), *Dragaar* (Alkaid), *Dwoydi* (Mizar + Alkor), *Šwera"* (Merak) i 1 zaboravljena.

U ostalih Hrvata izvan Kvarnera je od ove legende preostala još samo poznata uzrečica **"preko 7 mora"**. Matani je inače antički romanizirani oblik kasnijeg naziva od prapovijestnog imena za ranoarijske ***Mitanni.*** Spomenuti ranohrvatski admiral iz te legende je povijestna osoba, jer se i u bizantskim carskim analima početkom 7. st. spominje naš *"arhont **Khadzon**"* koji je na Bosporu predvodio hrvatsko brodovlje. Tada je ranohrvatska flota iz Crnoga mora, u savezu s perzijskom vojskom sasanidskog kralja Khosrova II, napala Bizant, ali je bila odbijena. To je bila zadnja izravna veza Perzijanaca i Hrvata, koji se potom sele do Jadrana i u toj plovidbi napadaju Atiku i Peloponez u Grčkoj i Sipont u južnoj Italiji (Vatikanski arhiv). Admiral Khadzon je vjerojatni predak kasnije iranohrvatske dinastije ***Khadziki***, iz koje su mazdaistički banovi u 12. i 13. st. u Omišu vladali samostalnom **Orontskom banovinom** (tzv."Neretljanska kneževina" u jugohistoričara i slavista), a tek potom su od 14. st. slavizirani i pokršteni kao noviji Kačići. Dolazak Hrvata iz Crnoga mora je i povijestno vjerojatan, jer ih tamo oko Azova i Krima prvo spominju 2 grčke ploče iz luke Tanais oko god 200 ***(Synodos Horouathon***, LATYŠEV 1890), potom još OROSIUS u 5. st. i ZACHARIAS RHETOR u 6. st.

5. Legenda o gusarima koji su razorili Korintiju
(Poveda od šundrah kiesu zivarnule Uri-Kuoryta)

Ova legenda se odnosi na predslavenske antičke sukobe i dosta podsjeća na starogrčku Ilijadu i pad Troje, ali je naš epski prikaz baš obratan iz motrišta napadnutih gradjana, a protiv primitivnih razbojničkih osvajača. Nakon doselidbe i izgradnje grada su pomorski Matani kroz duga stoljeća sretno živjeli u bogatoj Korintiji, ali jednoga su dana pod taj grad doplovili divlji i opasni gusari pa da prevare gradjane, iznesu iz gusarskog broda *(šundron)* veliki mrtvački lijes uz zamolbu njihova *šundrakyra* (gusarskog vojvode) da ga blagoslove u gradskom Hramu i pokopaju na njihovu groblju. Nakon otvaranja gradskih vrata *(urta)*, gusari u Hramu naglo otvore lijes pun oružja, pobiju većinu gradjana i zapale grad, pa je iz ruševina gorućega grada ***kharv*** (krv) poklanih tekla u potocima sve do mora. Tad su se malobrojni preživjeli Matani razbjegli diljem otoka Krka i nakon odlaska gusara su osnovali današnja naselja od Omišlja do Baške. U domaćoj pomorskoj tradiciji je ta legenda preslikana i na nebeski svod, gdje se zvijezdje Strijelac na starohrvatskom zove *Šundre* s pripadnim zvijezdama *Šundron* (Ascella) i *Šundrakyr* (Kaus). Naš staročakavski naziv *"šundre"* (razbojnici) odgovara perzijskom **xunder** i indovedskom **šudra** u sličnom značenju.

6. Legenda o kralju Beli i kosookim Tatarima
(Poveda od kruola Belova tar pašoglaveh Uobrah)

Ova je legenda značajna zbog opisa svetih vatra na brdima u srednjem vijeku: iako govori o tatarskoj najezdi na ugarsko-hrvatsko kraljevstvo Arpadovića u 13. stoljeću, sav je popratni scenarij stariji iz Irana. Nakon mira i blagostanja iz Zvonimirova doba, napali su *„tjarne pašoglavi"* (crni kosooki) Tatari i otjerali kralja Belu iz njegovih dvora sve do otoka Krka. Tu je podignuto njegovo prijestolje *(gata)* na najiztaknutijem otočnom grebenu *„Klak Belovasten"* (512m na zapadu Baške), odakle je i sada najbolji panoramski pregled cijeloga Hrvatskog primorja od Istre pa do Jablanca. Odatle je kralj nadzirao i upravljao *„boyne"* s Tatarima duž primorja, ali su ga oni htjeli napasti i na otoku plivajući na ovčjim mješinama preko Velebitskog kanala. Zato su u opasnosti na Krku, u zaziv Božje pomoći upaljene mnoge svete vatre pa ***Štomoryna*** (Sv. Marija) s Velebita pošalje na bezvjerce strahoviti *„šyuun"* (orkansku buru) i većinu ih potopi u tjesnacu Senjska vrata izmedju otoka Krka i Raba, gdje po pričanju ribara njihovi kosturi sve dosad pokrivaju morsko dno. Malobrojni preživjeli Tatari su potom zarobljeni i naseljeni u selu Bašćanska Draga, gdje njihovi potomci po predaji žive i sada.

Na uspomenu te Marijine pobjede pale se sve do danas za blagdan Male Gospe na krčkim vrhovima slični Marijini krijesovi *(Štomoryne krysi)*. Iako opisana zbivanja s Tatarima potječu tek iz srednjega vijeka, ova legenda jasno dokazuje da su u 13. stoljeću na otoku Krku, uz površinski primljeno krščanstvo još bile obilno očuvane ranije tradicije staroperzijskog mazdaizma. Njihovi se tragovi u obliku krijesova za jesenski ekvinokcij tu uporno nastavljaju sve do danas i pritom se u večernji suton s upaljenim bakljama hodočasti na brdo i pjevaju starinske himne *„goangi"*. Slično kao u Iranu, glavna mjesta ovoga kulta svete vatre su u nas otočni vrhunci s neslavenskim, iranohrvatskim imenima: na južnom krčkom gorju *Obzova Helaam* pri ruševini *Bagnistan* (= Božja kuća) i na istoku Krka nad gradinom Korintija na vrhuncu *Divynska Helaam* (Djevičanska gora) uz kamenito vrelo *Zorovistan* (vejski *zorova* = vatren), koji po osobitu scenariju navrh golemih klisurina visine do 470m, kao i po svojem današnjem imenu još i sada jasno upućuju na iranohrvatski zoroastrizam.

7. Legenda o Kišnom duhu i zazivu kiše
(Poveda od Hayebaja tar mantra od dazdja)

Ova prahrvatska legenda opisuje predhistorijske animističke rituale prizivanja kiše. Priča se da su *„vaune sionvycne vrymja"* (u pradavna vremena) oko Kvarnerskih otoka na Jadranu obilne kiše padale i ljeti, ali su za njihov prestanak i sušu krivi *„Vlahi"*. Vejska legenda objašnjava uzrok toga: *„zikada esu une kyete Vlahi prišle va noase Kraye, Hayebaje nine ražumel seyon Vlahyška zayk"* (otkad su prokleti Vlasi došli na naše Primorje, Kišni duh uopće nije razumio njihov štokavski govor), pa je zato zaziv ljetne kiše uspješan jedino ako se izgovara na izvornom starohrvatskom. Te promjene primorske klime sa sušnim ljetom, kao i običaj zaziva kiše ipak su puno stariji od „Vlaha", jer slični rituali prizivanja kiše predhistorijskog animističkog podrijetla postoje takodjer i u drugim sušnim krajevima oko Sredozemlja, osobito u jugozapadnoj Aziji i sjevernoj Africi. Kada se usred sušnoga ljeta navečer začuje kreket žaba, tada seljaci na Krku muklo regetanje žabljeg predvodnika imenuju *hayebaaj*. To je arhaični naziv za krupnoga mužjaka žapca s povećanim zvučnim mjehurom na vratu pa proizvodi duboki jači kreket nego ostale žabe *(= zjabynaj)*. S velikim slovom, *Hayebaje* je Kišni duh i po toj predaji njegov večernji bas u ljetnom mraku znači da taj dobri duh od *„Sionboga Sewyšna"* (Svevišnjega vječnog Boga) priziva kišu na presušenu zemlju.

Na taj zvuk je bio stari običaj na jugoistoku Krka, da u sumračno predvečerje skup mladih djevojaka raspletene kose *mantraju* (recitiraju) slijedeću *„mantru od dazdja“* ili obredni zaziv kiše na starohrvatskom : *„Hayebaje va potoku laje: sca mi tutu laješ, Hayebaje? - Udryte ga zi palicun, dar tutu ne laje !“*. Pritom su šibama mlatile po presušenom koritu potoka ili lokve, a *„mladytje uba uneh esu darzali vazgane paklyni“* tj. mladići su oko njih držali upaljene baklje od borove smole. Taj je prastari zaziv ljetne kiše većinom bio uspješan: nakon njihova odlaska, žablji bi se koncert noću nastavio, jer su žabe dakako po povećanju vlage u zraku već predosjećale nadolazak kiše pa bi često sutradan padao *„sion dazd“* (obilna kiša) i natopio presahlu i raspucanu zemlju, te donio obilan urod grožđja i ostalih nasada na otoku Krku. U toj su legendi dva predslavenska pokazatelja ranohrvatskog podrijetla. Opis rituala pri ljetnoj suši klimatski ne pripada vlažnoj i močvarnoj staroslavenskoj ekumeni oko Karpata, nego sušnim krajevima Sredozemlja i prednje Azije. Povrh toga, naziv *„mantra“* kao i glagol *„mantrat“* za taj ritual u veyskom pradialektu znače čaroliju slično kao u starom indovedskom i očito su predslavenski, indoarijskog podrijetla sa Starog iztoka. Taj Kišni duh je u starohrvatskoj pomorskoj tradiciji preslikan i na nebo, gdje se zviježdje Vodenjak pučki naziva *Hayebaje*.

8. Legenda o aždaji i znaku Solomunovu
(Poveda od Mantratje tar slova Šalamunova)

To je prahrvatski izvod o početku svijeta u mješavini biblijskog Starog Zavjeta i staroindijskih Veda o borbi bogova i zmajeva. Na početku se opisuje Božje stvaranje svijeta *(Sionšwyta storyštje)* i kozmogonijska gradja neba koje se sastoji od troslojnih nebesa, sličnih kao i u staroindijskim Vedama. Nakon stvaranja je u najstarije doba diljem svijeta vladao opći kaos i ljude je proždirala leteća stoglava aždaja *„Mantratja“* s brojnim glavama svih zvjeradi, a u razaranju su joj pomagali još i orkanski zlodusi *„Šyuni“*. Njezin je slikoviti opis na ranohrvatskom: *„Mantra - Mantratja imy gloavi koti raca, koti paš, koti maška, koti seune škoti va šuytu“* (Ukleta aždaja ima glave kao patka, kao pas, kao mačka, kao sva zvjerad na svijetu). Jednoga dana po uputi *„Boga Sewyšna“*, mudri kralj Solomun odlučio je napraviti reda i poslao je kao zaštitni znak zvijezdu repaticu ili *„Sion-Macaan“* **(Božji mač - ognjeni)**, koji je uništio ovu aždaju i njezine prateće zloduhe, pa je čovječanstvo napokon spašeno od tog prazla.

Zato je u domaćim veyskim *„hišami“* (kućama) iztočnog Krka još očuvan prastari običaj, da je na stropu glavne prostorije kao simbol Mantratje oslikan vatrenonarančasti kolut s obostranim krilima, dok je na kućnom dovratniku *(stelba)* i na drvenim brodovima, kao zaštitni znak protiv ulaza zloduha i uroka, često bilo ucrtano *„Slovo Šalamunovo“* tj. šestokraka zvijezda, a ista je zvijezda na zagrebačkom i slavonskom grbu. Ranije je slična legenda sigurno bila proširena diljem južne Hrvatske, jer je na mnogim našim otocima još očuvan običaj ucrtavanja „Salamunova slova“ na brodu kao zaštitni znak protiv oluja (šijuna), ali je ostali dio legende o Mantraći zaboravljen izvan otoka Krka. Znakovita je prilična sličnost ove naše najstarije legende s novijim prirodoznanstvenim teorijama o uzroku izumiranja pragmazova (**Dinosauri**): za njih se danas smatra da su vjerojatno izginuli pri naglој promjeni svjetske klime početkom terciara, baš zbog geokemijski

dokazanog sudara komete sa Zemljom, nakon čega se proširila današnja fauna. Zagonetno je odakle su Prahrvati to spoznali i mitski opisali odavno prije suvremenih znanstvenika?

Ova je legenda u starohrvatskoj pomorskoj tradiciji preslikana i na nebeski svod, gdje se zviježdje Hydra u Kvarneru zove *„Mantre“* (u Dalmaciji *Matra)* a glavna pripadna zvijezda je *Mantratja* (Alferaz) i u Dalmaciji *Matresina.* To je inače nastarija poznata predslavenska legenda u Hrvatskoj, koja obuhvaća niz ranoarijskih mitskih sadržaja iz prvotne zajedničke predhistorije u pradomovini. Spomenuta su troslojna nebesa tipičan motiv iz staroindijskih Veda, a prahrvatski sukobljeni likovi *Sion-Macaan* i *Mantratja* odgovaraju vrlo sličnoj borbi bogova i zmajeva iz drugih ranoarijskih mitova: indovedski **Trita i Vrthra,** ranoiranski **Krsaspa i Srvara,** medijski **Oritauna i Azdahaka,** hetitski mit **Hiluryankas** itd. Čak i samo ime ranohrvatske aždaje „Mantratja“ je izrazito neslavensko i ranoarijskog podrijetla: vrlo je slično u Vedama **Mantritya** i u Avesti **Mathrasca,** gdje se spominje i naš orkanski zloduh **„Siuni“,** ali po izgledu, naša stoglava *Mantratja* najviše naliči prikazima hetitske aždaje **Hiluryankas.** Slični ranoarijski pojmovi čarolije *„matra“* i zloduha *„Matresina“* poznati su južnije u Dalmaciji samo po imenu, ali je tamo ostali dio legende već izgubljen i očuvan je jedino u veyskom pradialektu na otoku Krku. U toj je veyskoj legendi preživjela dosad najstarija vedohrvatska predaja ili rigvedski **„Mit Bogova“** iz ranoarijske pradomovine, za koji je OMRČANIN (1993) zbog nepoznavanja čakavske mitologije zabunom smatrao, da bi u srednjovjekih Hrvata bio izgubljen nakon doselidbe i pokrštavanja.

9. Legenda o Indiji gdje rastu pršuti
(Poveda od Yndrah kay parsjute restu)

To je najslabije poznata od krčkih legenda, koja nije u cjelini zapisana pa je zasad tek poznato, da govori o iztočnim plovidbama oko legendarne zemlje *„Yndre“* (= Indija) gdje na drveću kao voćni plodovi navodno rastu i dozrijevaju sušeni pršuti (šunke) - inače naš specialitet. Tu se još spominju i stari veyski nazivi *Helami Indrane* (Himalaja), *Warindran* (Hindukuš - Afganistan), *Khulap Indran* (Indijski Ocean), *Mićayndra* (Ceylon - Šrilanka), *Mićamorya* (Arabija) itd. Suvisli tijek zbivanja u toj legendi danas je već teško povezati, jer su sjećanja preostalih veyskih staraca na Krku već tako blijeda, da je njezin sadržaj dosta nejasan. Ipak su i dostupne oskudne naznake iz ove legende već povijestno znakovite, jer sadrže naše prastare indoiranske nazive inače nepoznate drugdje u Europi: Indija = *Yndre* (genitiv *Yndrah),* a Hrvatska = *Harvatija* (slično kao perzijska **Harauvatya**). U toj su legendi *„Yndre“* prikazane kao bajoslovna zemlja obilja i pravi raj na zemlji, što se doslovce podudara s pradavnim opisima ranoarijske pradomovine **Ariane Veyah** u staroindijskim Vedama i **Aryan Vaejo** u staroiranskoj Avesti. Stoga su vjerojatno zajedničkog prapovijestnog podrijetla iz nedavno geološki i arheološki dokazane, ranoarijske pradomovine od 3.750-2.200 p.n.e. u današnjoj indijskoj pustinji Thar, gdje je tada bila plodna nizina oko nekad velike rijeke **Saraswati.** Ona je potom u antičko doba presušila i okolo je nastala pustinja, a Ranoarijci su se odselili dalje na zapad (pobliže M. MARČINKO - ovaj zbornik).

10. Kasnije srednjovjeke *Povede* bez predslavenskih sadržaja

Preostale 4 *Veyske Povede* nemaju vidljivih predslavenskih sadržaja iz antike ili prapovijesti, pa uglavom opisuju kasnija srednjovjeka zbivanja: **Legenda o Prabiku i sitnim patuljcima** *(Poveda od Bakodloaka tar mičeh Malytjah)* je odraz arianskog mitraizma. **Legenda o kralju Zvonimiru i hrvatskom grbu** *(Poveda od kruola Zminivera tar Zarjah harwatjeh)* opisuje Hrvatsko kraljevstvo u doba Zvonimira, našu mornaricu i gradnju crkve Sv. Lucije. **Legenda o Crvenim kraljevima i kitolovcima** *(Poveda od Ćavjeneh kerolih tar orkaturih)* opisuje naš oceanski kitolov i indijanske crvenokošce. **Legenda o Frankopanima i nevjernim Mlečanima** *(Poveda od Frangipanah tar nevyrneh Mletianah)* prikazuje kasnije sukobe s Venecijom i njihovo zauzeće otoka Krka, ter zarobljeništvo i smrt krčkoga kneza Ivana Frankopana. Ovo je najmladja krčka legenda iz 15. st. kojom završavaju *„Veyske Povede"*, odkad se ta reliktna ranohrvatska etnokultura postupno počinje gasiti, sve do današnjih zadnjih ostataka pred izumiranjem.

Zaključak o našoj predslavenskoj mitologiji

Sve spomenute predslavenske legende indoiranskog podrijetla očuvane su na područjima arhaičnih srednjovjekih pradialekata, uglavnom na čakavici, kajkavici i ikavskoj šćakavici, koje i jezično sadrže najviše indoiranskih arhaizama:

1. Najstarija *Veyska* ***zayk*** na Krku: najbogatiji epski ciklus *„Veyske Povede"*
2. Zagorska **prakajkavica** kod Krapine: legenda o Čehu, Lehu i Mehu
3. Ikavska šćakavica iz Poljica: legenda o Elemu, Kreši i Tišemiru
4. Ikavska šćakavica oko Duvna: pomorska legenda o brodovima i lukama

Naprotiv u područjima naših mladjih dialekata, takve predslavenske legende većinom nisu poznate, pa na području jekavske i poluikavske novoštokavštine pretežu slavenski tipovi mitologije srednjovjekog i novijeg podrijetla koji se većinom ne razlikuju od inih Slavena. Zato te legende i dialekti zajednički pokazuju, da su u novoštokavskom području kroatizirani Slaveni bili većina, a izvorni Iranohrvati u manjini pa tu jezik kao i mitologija imaju uglavnom slavenski pečat. Sadanja poredbena proučavanja dialekata i mitologije potvrdjuju da je izvorna predslavenska etnokultura ranih Iranohrvata još dosta očuvana u mosorskim Poljicama i jugozapadnoj Bosni (Livno-Duvno), pa u Zagorju oko gorja Strahinšćice i najviše u nutarnjim brdskim selima na otoku Krku.

U okviru Veyskih Poveda, prve prapovijestne legende imaju većinom mitološki sadržaj uz moguće daleke odraze ranih povijestnih tragova, dok ostale Povede iz antike i srednjeg vijeka bar dijelom spominju stvarna zbivanja. Poticajem sličnih starogrčkih i skandinavskih legenda uspjelo je dijelom izvesti prapovijestna zbivanja oko Troje, pa

putovanja Vikinga oko Europe i do Amerike itd. Zato bi trebalo na sličan način poredbeno proučiti i ove naše legende, a osobito Veyske Povede, jer one možda kriju za Hrvate podjednako vrijedne, ali još nepoznate i zanemarene pokazatelje o dosad nasilno slaviziranoj ranohrvatskoj povijesti iz antike i srednjeg vijeka. Nedavni američki nalazi čak **61** ploče na glagoljici iz 7.- 14. stoljeća u Paragvaju (Internet 1999), pa u Brazilu još jedna takva ploča i srednjovjeki reljef cijele flote brodova, već upućuju da i naše jadranske legende jamačno imaju sličnu povjestnu važnost - o tom pobliže u Pogovoru na kraju ovog zbornika (usp. još LOVRIĆ 1999 i YOŠAMYA 1999).

SAŽETAK

U slavističkim pregledima hrvatske mitologije redovito se navodi, da Hrvati kao ni ini Slaveni nemaju starije predaje prije srednjega vijeka. Slavenska je predaja u nas najobilnija u središnjem štokavskom području i manje u sjevernih kajkavaca, dok u obalnih i otočnih čakavaca većinom izostaje i zamjenjuje ju drugačija, predslavenska mitologija. Zbog tih ideoloških ograda, u bivšoj Jugoslaviji (brojna izdanja JAZU) proučavala se i uvažavala samo mitologija iz središnjih i iztočnih štokavskih područja, koja se najbolje uklapa u zadani okvir slavenstva. Prvu stručnu analizu predslavenskih legenda iz Hrvatskog Zagorja, objavio je SAKAČ (1940), a potom je vrlo slična stara predaja nadjena i u dalmatinskim Poljicama i konačno su odnedavna objavljeni izvodi iz velikoga ranohrvatskog ciklusa krčkih legenda ***„Veyske Povede"***. Nakon svega, slavisti i „jugohistoričari" danas opet tvrde isto, da u slavenskih Hrvata nema antičke predaje. Zato je nakon pionirske studije Sakača, ovo prvi sustavni pregled predslavenskih antičkih legenda u starohrvatskoj pučkoj mitologiji bez slavističkih predrasuda.

U Zagorju oko Krapine (**Čeh, Leh i Meh**) kao i u dalmatinskim Poljicama (**Elem, Krešo i Tišemir**) postoje slične legende o 3 brata, bliske takvoj antičkoj predaji u Armeniji. Duvanjska pomorska legenda iz Bosne o brodovima i lukama takodjer je neslavenska. Najbogatiju predslavensku mitologiju u Hrvata sadrži na otoku Krku epski ciklus s 10 legenda *„Veyske Povede"* od naše prapovijesti preko antike do srednjega vijeka. Tu je povijestno najvažnija **Legenda o pomorskim Mitanima i zlatnim ovcama** *(Poveda od Mataneh navakyrah tar žloatneh yanaac)*, koja opisuje doselidbu hrvatske mornarice od Azova i Crnoga mora do Jadrana. Ostale „Povede" iz tog ciklusa, koje dijelom još sadrže predslavenske antičke ili prapovijestne navode su npr.: **Legenda o gusarima koji su razorili Korintiju** (spominje naše pradavne borbe kod Troje i Korinta); **Legenda o kralju Beli i kosookim Tatarima** (navodi u nas mazdaističke svete vatre na brdima u srednjem vijeku); **Legenda o Kišnom duhu i zazivu kiše** (opisuje pradavne indovedske *„**mantre**"* u ritualu dozivanja kiše pri ljetnoj suši); **Legenda o aždaji i znaku Solomunovu** (opisuje indovedsko troslojno nebo, ranoarijske borbe bogova i zmajeva, te prahrvatsku aždaju *„Mantratja"* - sličnu kao ***Mantritya*** u Vedama i ***Mathrasca*** u Avesti); **Legenda o Indiji gdje rastu pršuti**, navodi indovedsko ime Indije kao *„**Yndre**"* i opisuje ju poput bajoslovnog zemaljskog raja kao ***Aryan Vaejo*** u Avesti i ***Ariane Veyah*** u Vedama.

Pomoću sličnih starogrčkih i skandinavskih legenda uspjelo je dijelom izvesti prapovijestna zbivanja oko Troje, pa putovanja Vikinga oko Europe i do Amerike itd.

Zato bi trebalo na sličan način poredbeno proučiti i ove naše legende, a osobito Veyske Povede, jer one možda kriju za Hrvate podjednako vrijedne, još nepoznate i zanemarene pokazatelje iz antike o dosad prisilno slaviziranoj ranohrvatskoj povijesti. Nedavni američki nalazi čak 61 ploče na glagoljici u Paragvaju iz 7.- 14. st., već jasno upućuju da i naše jadranske legende imaju sličnu povjestnu važnost.

Literatura za ranohrvatske legende

BANGO, M. 1998: Naši pripovedači. Kaj, 31/2: 79 - 88, Kajkavsko spravišče, Zagreb.

BIANCHI, U. 1983: Il dualismo religioso. Ed. Ateneo, 214 str., Roma.

BRLIĆ-MAŽURANIĆ, I. 1920: Priče iz davnine. Zagreb - Slavonski brod.

FABER, A. 1987: Osvrt na neka utvrdjenja otoka Krka od prethistorije do antike i srednjeg vijeka. Prilozi 3-4: 113 -140, Institut za povijesna istraživanja, Zagreb.

HAUSSIG, H.W. 1973: Götter und Mythen im alten Europa. Klett Verlag, 899 p., Stuttgart.

ISNARDI, G.C. 1977: Leggende e miti Vichingi. Milano, 261 p.

JAZU, 1896 -1967: Zbornik za narodni život i običaje, knj. 1 - 43. Zagreb.

LARSON, G.J. 1974: Myth in Indo-European antiquity. Berkeley & Los Angeles.

LATYŠEV, V. 1890: Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini, vol. II., 430 - 455, Petropoli.

LOVRIĆ A.Ž., MILEKOVIĆ H.M. 1995: Ranohrvatski ***Maryanni*** u Americi već prije Vikinga. Tomislav *4 / 40:* str. 23, Zagreb.

LOVRIĆ A.Ž., MILEKOVIĆ H.M. 1996: Antičke epske legende na iranohrvatskom prajeziku krčkih gorštaka *(Veyska zayk).* Ognjište 7: 166 - 173, Karlovac-Zagreb.

LOVRIĆ M., LOVRIĆ A.Ž. 1998: *"Seune Nebešniki"*- starohrvatska teogonija iz naših pučkih mitova. Ognjište 9: 425 - 431, Karlovac - Zagreb.

LOVRIĆ, A.Ž. 1999: Glagoljica u predkolumbovoj Americi (Povist na stini iz *Semerâya).* Hrvatsko slovo, V / 229: str. 5, Društvo hrvatskih književnika, Zagreb.

LOVRIĆ, A.Ž. 1999: Srednjovjeki Hrvati odkrili Ameriku? (U Paragvaju 61 ploča na glagoljici iz 7.-14.stoljeća). Hrvatski književni list 34 (u tisku), Zagreb-Karlovac.

LOVRIĆ, M. 1999: Začetak i suton hrvatske pomorske baštine. Hrvatsko slovo V/ 220: str. 13, Društvo hrvatskih književnika, Zagreb.

LOVRIĆ M., MALINAR H., RAC M. 1999: Zagonetka krčke Korintije ili *Uri-Kuoryta,* najveće neistražene gradine na Jadranu. Ognjište, 10 (u tisku), Karlovac - Zagreb.

MALINAR, H. et al. 1998: Krčka Korintija *(Uri-Kuoryta),* najveća neistražena gradina na jadranskim otocima. Iranski kulturni centar, Zagreb (ovaj zbornik).

MARR, N.J. 1933-1935: Izbrannye raboti, tom I - V. Akademya nauk Moskva-Leningrad.

OMRČANIN, I. 1993: Mit bogova u predpovijesti Hrvatske. Ivor press, 158 p., Washington.

OROSIUS Presbyter, 418: Compendium Historiae Mundi. In J. Bosworth (Compendious history of the World, vol. I/1), London 1855.

SAKAČ, S.K. 1940: Krapina, Kijev, Ararat (priča o trojici braće i jednoj sestri). Život 21 / 3-4: 129 - 149, Zagreb.

TOMAŠIĆ F., LOVRIĆ M. 1997: Arhaična pučka predaja u "cakajšćini" brdskih sela na otoku Krku. Čakavska rič 25: 167 - 199, Književni krug Split.

VIDOVIĆ, M. 1999: Zarathuštro Spitamo, ***Gatha***. Hrvatski korijeni III, Z. Tomičić (u tisku), Karlovac - Zagreb.

YOŠAMYA, M. 1976: *Veyske Povede* (Krčke legende) I - VIII. *Gorynka* (mscr.), Baška na Krku.

YOŠAMYA M., YOŠAMYA Z. 1998: Podrijetlo Liburna i njihovo etnokulturno naslijedje u Hrvata. Ognjište 9: 175 - 187, Karlovac - Zagreb.

YOŠAMYA, M. 1999: Veyski prazemljopis svijeta i Jadrana (iskon i nestanak starohrvatskog mjestopisa). Ognjište 10 (u tisku), Karlovac - Zagreb.

YOŠAMYA, Z. 1999: Dualna teogonija i orientalna pomorska kozmologija u starohrvatskoj predaji. Iranski kulturni centar, Zagreb (ovaj zbornik).

YOŠAMYA, Z. 1999: Srednjovjeki Hrvati i Arapi u Americi *(Allâ shallâh lullah, Allâ shallâh menah).* Zbornik 8. simpozija "Islamski svijet u XX. stoljeću" (u tisku), Iranski kulturni centar, Zagreb.

ZACHARIAS Rhetor, 559: Historia Ecclesiae. Reprint in: Zbornik akad. D.B. Grekovu, Akad. Nauk Leningrad.

Huritska čaša s tropletom iz Gasura (Nuzi), 15. st. p. n. e.

Odjel VII.
PODRIJETLO STAROHRVATSKIH RODOVA

Part VII
GENEALOGY OF OLD CROATIAN TRIBES

33 עבדו קרבא קטלו בה[ם . . . וחין אחדו . . . .
34 ויודת אחדו וחרא זי ע[מה הוה אחדו דריהוש מלכא כן אמר אחר
35 שמת . . קטיליא וח[רא זי עמה הוה צלבת בהוריזיא (?) שמה בפרס
36 // זנה זי אנה בפרס [עברת
37 דריהוש מלכא כן אמר ו[יודת זך זי אמר אנה ברזי חילא להרגחתי
38 שלח ואיש חד בראשהו[ם לערקה זי ויזנא שמה עבדי פרסי פחתא
39 זי בהרוחתי לם אולו ל[ויונה ולחילא זי לדריהוש מלכא שמעו
40 קטלו חילא זי ויודת [לערקת זי ויתא אולו למעבד קרב עבדו קרבא
41 אהורמזד סעדני [בטלה זי אהורמזד חילא זילי קטלו למרדיא קטלו
42 בהם [//]/ ל[ף /]/// . .]. וחין אחדו . . . ב/// לטבת
43 עבדו קרב אהורמזד ס[עדני בטלת זי אהורמזד חילא זילי קטלו לחילא זי
44 מרדיא קטלו בהם ///[. . . וחין אחדו . . . אחר אזל
45 גברא זך זי רב הוה [עליהם עם חילא זעירא רכבי סוסין אתה
46 ע[רק אר[ש]ד [בר]תא במ[רינת הרוחתי אחר אזל ויזנא עם חילא לערקה
47 למעבד קרב עב]ד קר[בא אחרה וחרא זי עמה הוה קטל נפחר קטיליא
48 והיא זי חי[לי קטלו [ואחדו . . . דריהוש מלכא כן אמר אחר מתא לי הות
49 זנה זי בהרו[חתי עבד[ת דריהוש מלכא כן אמר . . .

• • • • • •

DIO IZVORNIKA DARIJEVA PROGLASA NA ARAMEJSKOM JEZIKU. Proglas je uklesan u Bisutunu godine 520. prije Krista. U gornjim retcima spominje se hrvatsko ime četiri puta. U aramejskom se čita zdesna na lijevo. U 46. retku podcrtana riječ: HRUHATI može označiti i ime naroda i ime zemlje.

הרוחתי Aramejski naziv hrvatskog imena. Čitaj zdesna na lijevo: HRUHATI.

Dio nadpisa Darija I. iz Bagistana na aramejskom jeziku iz god. 520: podvučeno je hrvatsko ime i dolje posebni ispis na aramejskom našeg imena **Hruhati** *(iz: S. Grubišić, Od pradomovine do domovine, USA 1979)*

Mijo N. ĆURIĆ, Zagreb

Arijska Harauvatiya pradomovina Hrvata

Aryan Harauvatiya - the early Croatian homeland

(dopunjeni pretisak iz knjige "Tko su i odakle Hrvati" str. 43 - 46, Zagreb 1994)

Domovina je Arijaca ukupni prostor Prednje Azije i područja od Dian Shana (Tien Shana) do istočnih obala Kaspijskog jezera u Srednjoj Aziji. Na tom velikom prostoru Arijci žive tisućljećima. To potvrdjuje njihova kulturna baština i povijesni pisani izvori, npr. **RgVeda:** *Arija,* **Avesta:** *Airja,* **mitanoarijski:** *Arie,* **staroperzijski:** *Arija,* **Herodot 7,62:** *Arioi*

- a njihovu domovinu navode pod imenom: **RgVeda:** *Arijana Vaejo,* **Avesta:** *Airjana Vaejo,* **sarasvatski:** *Aryan Veyah,* **mitanoarijski:** *Arran,* **staroperzijski:** *Eran,* **novoperzijski:** *Iran.*

Iz III. tisućljeća pr.Kr. poznate su nam ranoarijske kraljevine Hurita, Mitana (Matani) i Guta, koje se nalaze u zapadnom dijelu Prednje Azije, danas dio Irana, Turske, Iraka i Sirije.

Na istočnom dijelu Prednje Azije i u dijelu Srednje Azije prema navodima Aveste (svete knjige Zaratustrinih sljebenika) ima 16 ranoarijskih kraljevina. Zemljopisni i povijesni smještaj tih kraljevina možemo pratiti od početka II. tisućljeća pr.Kr., preko ahemenidske epohe i djela klasičnih putopisaca i povjesničara *(Herodot, Strabon, Ammian),* pa sve do našega doba na istom prostoru. Evo njihovih imena prenesenih iz Aveste (prvi Fargard Vendidada) i iz knjige Bal Gangadhar Tilak (1903):

IME KRALJEVINE (Avesta i sanskrt)	STAROPERZIJSKI	STAROGRČKI	SUVREMENO
1. Airyana Vaejo	Arija Vaejo	....	....
2. Sugdha	Suguda	Sogdiana	Samarcande
3. Mouru	Margu	Margiana	Merv
4. Bhakhdhi	Bakhtri	Bactria	Balkh
5. Nisaya	....	Nisaea	....
6. Haroyu (Sharayu)	Haraiva	Areia	Herat
7. Vaekereta	....	....	Caboul
8. Urva	....	....	Baluchistan
9. Khnenta (Verhkana)	Varkana	Hyrcania	Gurjan (Horasan)
10.*Harahvati(Sarasvati)*	Harauvati	Arachosia	Kandahar
11. Haetumat (Setumat)	....	Etumandros	Helmend (Sistan)
12. Ragha	Raga	Ragai	Rai
13. Chakhra (Chakra)	....	....	Chorasan
14. Varena (Varuna)	....	....	Ghilan (Horasan)
15.Hapta Hendu (Sapta Sindhu)	Hindavas	Indoi	Panjab
16. Rangha (Rasa po RgVedi), Arvastan-i-Rum (po Darmesteteru)	....	....	M.Caspienne (po Haugu)

Dakle, prvi Fargard (poglavlje) Videvdata (pahlavi Vendidada) u trećem dijelu Aveste nabraja 16 kraljevina (zemalja), koje je stvorio *Ahura Mazda* (Mudri Gospod) - jedini Bog Arijaca, gdje medju ostalim stoji: ..."Ja, Ahura Mazda, stvorio sam desetu lijepu zemlju, blaženu ***Harahvati***".

I drugi povijesni pisani dokumenti od III.- I. tisućljeća pr.Kr. i poslije Kr. spominju Hrvate i Hrvatsku:

Sarasvati: vedski sanskrt (Samskrita)
Haraxvati i Haraquati: novi arheonalaz (*) zapisa u Pakistanu, 33.- 31.st. pr.Kr.
Arraquttu: asirskog vladara Tiglath Pilesara iz 8. st. pr.Kr.
Auhatti : aramejski iz 6. st. pr.Kr.
Harraovatis i Arraovatis: elamski iz 6. st. pr.Kr.
Harauvati: Kralja kraljeva Darija I. Velikog iz 6. st. pr.Kr.
Arachosia: grčki iz 5. st. pr.Kr.
Horouathos: grčki natpis iz Tanaisa, 2.- 3. st. po Kr.
Horoathos: grčki natpis iz Tanaisa, 2.- 3. st. po Kr.
Hrobatoi : grčki iz 7. st. po Kr.
Croatae : latinski iz 7. st. po Kr.
Harvati : suvremeni (čakavski)
Horvati : suvremeni (kajkavski)
Hrvati : suvremeni (štokavski)
* (S. KALYANARAMAN, Sarasvati News 1997-1999)

Početkom I. tisućljeća pr.Kr. brzo se razvija država Medijaca (zapadni Arijci). Njihov uspon uzrokuje propast elamske, urartske i asirske države.

U 6. st. pr.Kr. perzijska dinastija *Ahemenida* stvara jaku državu Perzijanaca (takodjer zapadni Arijci), koja će srušiti vlast medijske, a potom i drugih susjednih država. Perzijski kraljevi iz dinastije Ahemenida, poglavito kralj kraljeva **Kir** *(Kuruš)* II. Veliki i kralj kraljeva **Darije** *(Darayavauš)* I. Veliki, svojim mudrim i nadasve dalekovidnim ujedinjenjem svih starovjekovnih onodobnih arijskih (iranskih) kraljevina, stvaraju veliko ujedinjeno kraljevstvo svih Arijaca (Iranaca). Moć te velike države dosegnuti će do onodobne svjetske velevlasti.

Za nas je vrlo važno spomenuti nenadmašnu ulogu Kralja kraljeva Darija (Darayavaush) I. Velikog, on je nepobitan autoritet svoga vremena. U proglasima iz god. 520. pr. Kr., 7 (sedam) puta piše o hrvatskom kralju, a svojemu prvom banu ***(mana bandaka Harauvatim Vivana)***, a spominje i Hrvate *(Harauvati, Harauvatim)* i kraljevstvo Hrvatsku ***(Harauvatiya khshatrapava)***. U prvim godinama njegove vladavine dolazi do većih sukoba izmedju Grka, Saka (Skita) i Skudra na jednoj strani i perzijske vojske na drugoj strani.

"Perzijski kralj Darije (Darayavaush) poveo je (oko 513. pr.Kr.) preko Bospora vojnu na Skite i Sarmate. Vojna doduše nije uspjela, ali ipak manifestira snagu ove velike iranske države" (VINSKI 1940). O uspjehu ili neuspjehu te velike iranske vojske teško je danas govoriti, ali jamačno možemo ustvrditi dokle je ona dosegnula. To nam potvrdjuju do danas u uporabi staroiranski antroponimi i toponimi, sačuvani na prostoru od istočne obale Jadrana do gorja Karpata. Antroponimi i toponimi dat će nam točne odgovore na pitanja tko su sve i iz kojih plemena, mjesta, gradova i kraljevina vojnici, koji su sudjelovali u toj Darijevoj vojsci, koja je trajno ostala na tom europskom prostoru.

Sintetizirajući onomastičku prezimensku gradju starovjekovnog Irana i suvremenog Afganistana, Irana i Hrvatske, otkrivamo da se radi o nepromijenjenim ili istim imenskim osnovama. Pokazalo se da brojna suvremena hrvatska prezimena govore o svojem starovjekovnom arijskom (iranskom) plemenskom podrijetlu (ĆURIĆ 1991), npr.

Starovjekovno arijsko pleme —>	**Hrvatsko prezime**
Bharat Barat,	Baratek
Kušan	Kušan, Kušanić, Kušančić
Sura (danas Suri)	Sura, Suran, Surić

Druga pak hrvatska prezimena jednako tako starovjekovnim iranskim jezikom objašnjavaju ishodišno podrijetlo nositelja tih prezimena tj. iz kojega su onodobnog iranskog mjesta, grada, pokrajine ili kraljevine, npr.:

Starovjekovni iranski grad,
mjesto, pokrajina, kraljevina —> Hrvatsko prezime

Raga	Raguš, Raganin
Tus	Tus, Tusić
Vas	Vasa, Vasić
Arvastan	Ariastan
Katun	Katun, Katunar, Katunarić
Madar	Madar, Mada, Madarić
Parsa	Parsić, Parš, Paršić
Partha	Part, Partaš, Partić
Harauvatiš	Horvat, Hrvatin, Hrvat

Treći dio hrvatskih prezimena govori da su nositelji tih prezimena onodobnim staroiranskim jezikom imenovani po nekoj njihovoj osobini, kao npr.:

Od staroiranske riječi —> Hrvatsko prezime

Baja (silnik)	Bajić, Bajević
Gadža (strijelac)	Gadže, Gadžić
Mag (mudrac)	Mag, Magić

Ovu toponomasičku i prezimensku gradju podupiru još brojni starovjekovni iranski toponimi u Hrvatskoj i susjednim državama. Povijest je zabilježila da su pojedine brojnije etničke skupine nova prostranstva u kojima se nastanjuju, imenovale po imenima iz svojega napuštenog rodnog zavičaja.

Povijesni izvori do 6. st. pr.Kr. nisu zabilježili viši organizirani oblik bilo kakve državne zajednice na širemu prostoru od istočne obale Jadrana do gorja Karpata, osim malobrojnih oaza života nomadskih Saka / Skita. Stoga i ne začudjuje vrlo brzo i bez prolijevanja krvi naseljenje starovjekovnih Arijaca / Iranaca na tom prostoru i od tada bismo mogli slobodno tvrditi, da počinje život toponima koji nepromijenjeni traju do danas. Ta živa iranska toponimija znakovita je i nezamjenjiva. Spomenuo bih samo nekolicinu od mnogih toponima iz starovjekovnog Irana, koji se zrcale u istoimenim hrvatskim toponimima.

Na prvom je mjestu starovjekovna kraljevina ***Harauvatiya*** i njezini stanovnici ***Harauvati,*** grad ***Harauvat*** i istoimena rijeka. Sve se to zrcali u zemlji na istočnoj obali Jadrana: u čakavskom narječju, na Kvarnerskim otocima čuli bismo gotovo to isto **Harvaška i Harvati** (u arhaičnom "vejskom" pradijalektu na otoku Krku dapače zamalo perzijski kao **Harvâtija** i **Harvâtje**), pa mjesto **Horvati** pokraj Zagreba te rječica Horvatska, pritok rijeke Krapine. Otok ***Karkh*** na sjeverozapadu Perzijskog zaljeva i njegov pandan otok Krk na sjeverozapadu Jadranskog mora, u čakavskom narječju **Kark** i na arhaičnom vejskom iz krčkih sela je najbliže perzijskom - kao ***Khârk*** (TOMAŠIĆ - YOŠAMYA 1997).

Planina **Dinara** u srednjem Iranu *(Dinar - Kuh,* 4.976 m) i u Afganistanu *(Tahti - Dinarah,* 3.270 m) kao i istoimena planina u Hrvatskoj, pa rijeke Mura, Sava, Kupa, Krka

u starovjekovnom i današnjem Iranu *(Karkah)* i Afganistanu *(Kupha)* imaju pandan u istoimenim rijekama u Hrvatskoj (ĆURIĆ 1991). Dakle neprestani život istih arijskih plemena od III. tisućljeća pr.Kr. do danas na prostoru antičkog Irana, očituje se u njihovim nepromijenjenim tj. naslijedjenim plemenskim imenima, zemljopisnom nazivlju i nazivlju uljudbenog ustroja, u običajima, etnografiji i dr.

Iz davnih *Veda* doznajemo da je arijsko plemensko društvo imalo sve odlike vrlo visokog uljudbenog, demokratskog ustroja. Arijska skupština ***(Sabha)*** najviši je zakonodavni i upravni organ koji štiti i predstavlja interese roda, plemena, župe ili naroda u cijelosti. Zastupnici onodobnih arijskih plemena bili su plemenski poglavari, koji su svoju prisutnost u skupštini potvrdjivali kockom, koja je služila prilikom glasovanja. Dakle, broj je kocaka bio jednak broju plemena tj. njihovih zastupnika u arijskoj skupštini.

Znamo na primjer, da su se državne službe u historijsko vrijeme u Ateni dodjeljivale ždrijebanjem u Thesejevu svetištu. Ždrijebom se Atenjanima dodjeljivala i osvojena zemlja. Tako su se vjerojatno dodjeljivala dobra članovima roda *(vasi)* ili plemena (župe) i u arijskoj skupštini *(sabha, samiti, vidatha)*. Ždrijeb kao i odlučivanje u skupštini, znak su ravnopravnosti u rodovskom društvu. Kada se ona i izgubi, još će uvijek indijski kralj pri posvećenju odavati počast njezinu simbolu - kocki (JEŽIĆ 1987).

Taj simbol u avestijsko doba zadržao je staro značenje, ali u novonastalim društvenim prilikama dobiva na značenju i postaje religijski, mazdaistički simbol mudrosti. Najvažniju ulogu u tomu prijelaznom razdoblju iz vedskog politeizma u Zaratustrin monoteizam, imali su plemenski poglavari i kraljevi arijskih država *(Zarathustra* hvali kralja *Vishtaspu),* dakle sve članovi arijske skupštine, koji su medju prvima prihvatili Zaratustrin mazdaizam. Dokaz je tomu u potpunosti sačuvana ukrasna keramička obredna posuda, koja potječe iz mjesta *Sialk* (južno od Teherana), a izradjena je u 11.st. pr.Kr. Oslikana je zupčastom šarom, te prikazom šahovske ploče crveno-bijelih polja, geometrijskim likovima, kružnicom s upisanim križom i dr., sve u tamnocrvenoj boji na prirodnoj boji gline. Na tom jednostavno osmišljenom simbolu u izmjeni crveno-bijelih poja otkrivamo mazdaističku duhovnu meditativnost i štovanje svjetlosti na oltaru svete vatre (crvena) i štovanje života na oltaru svete vode (bijela ili srebrnasta).

Iz svega navedenog možemo zaključiti da se u imenu arijske skupštine ***Sabha,*** njezinoj ulozi (najviši organ vlasti) i u simbolu (kocki), zrcali ime hrvatski državni **Sabor,** njegova uloga (najviši organ vlasti) i simbol (hrvatski kockasti grb crveno-bijelih polja) hrvatske države.

Prema istraživanjima *Ante Bonifačića,* riječ **"KRAL"** spominje se u antičkim izvorima naroda sjeverozapadnog Irana (Kavkaz), a znači poglavar plemenske zajednice ili naroda (D. MANDIĆ: Hrvatski sabor, Zagreb) - arijski Kurdi ga i danas nazivaju ***këral*** (ISSA 1994). Svi povijesni izvori svjedoče da je na čelu izvršne vlasti hrvatske države bio **BAN.** To je izrazita hrvatska posebnost. Banovi su nositelji i predstavnici hrvatske državnosti. Ban i bansko dostojanstvo Hrvatima i svim starovjekovnim Arijcima znače isto, naslov je to za najbližeg, najboljeg i najodanijeg suradnika *(bandaka)* tj. zamjenika kralja kraljeva.

Hrvatsko zemljopisno nazivlje obiluje mazdaističkim nazivima vezanim uz svetište vatre, redovito smještenim na lijevoj strani od izvora ili vodotoka. Mnogo je lokaliteta koji obilježavaju Božje boravište, kao npr. Sveti Spas, Sveti Vid, Sveti Juraj - pobjednici

zmaja, zloduha tj. zoroasterskog deve. Avestički izraz *"daeva"* oznaka je zloduha ili vraga. Toponimi s imenom kao Crna Gora, Divin dolac, Divin silaz, Djevin skok, Devin vrh - u biti znače stanište zloduha-vraga. Zarathustrin mazdaizam kao najsavršeniji religijski dualizam ostao je etikom Arijaca/Iranaca do danas. Vjerska i etičko-moralna načela Zarathustrina mazdaizma prisutna su u hrvatskom narodu, a prepoznaju se u starim vjerovanjima, obredima, običajima i mitologiji (priče o divovima).

O glazbenoj kulturi starovjekovnog Irana, iz III. tisućljeća pr.Kr. u Mezopotamiji, a potom u 9., 8. i 7. st. pr.Kr. u središnjem i istočnom Iranu svjedoče spomenici, koji prikazuju svirače s harfom i dugovratom tamburom (= ***tan-burim*** u prapovijesnom klinopisu), te zborom dvorskih pjevača i pjevačica. U hrvatskom glazbenom izrazu *tanbur, tanbura ili tanburica* ima vodeću ulogu. Jednako tako važno je istaknuti bliskost Iranaca i Hrvata u etnografskim obilježjima: nakit, vez na odjeći, plitke okrugle kape s uspravnim obodom (vedoarijski **bhera** = u nas na Krku arhaično *bjerit,* TOMAŠIĆ 1997).

Analizirajući hrvatsku narodnu epiku i Firdusijevu *Šahnamu,* dr. Bećir DŽAKA (1976) tvrdi: "U našem slučaju dobar dio sličnosti u epskim pjevanjima genetički seže do zajedničke arijske tradicije, ... Uočljive su frapantne sličnosti u postupcima i odnosima glavnih junaka i njihovih vladara, zatim sličnosti njihovih tjelesnih i karakternih osobina, sličnosti u mnogim akcijama i najzad, sličnosti u načinu smrti glavnih junaka. ... Uočene su sličnosti u opremljenosti u vrstama oružja junaka, kao i njihovih konja".

Starohrvatsku i staroiransku umjetnost povezuje do savršenstva istovjetno u glini ili kamenu oblikovan **troplet.** Spomenimo povjesničarima umjetnosti poznati troplet iz Marija, koji potječe iz III. tisućljeća pr.Kr. Slijedi cijeli niz od dvadesetak huritskih pečatnih reljefa s lako prepoznatljivim tropletima iz 17.- 14. st. pr.Kr. (COLLON 1993: str. 42-56). Spomenimo još i onaj iz Karšemiša koji potječe iz 9. st. pr.Kr., jer je i on jedan u nizu arheoloških nalaza tropleta koji potvrdjuju slijed umjetničke tradicije u Arijaca-Iranaca. Ako sačuvane primjerke tih tropleta usporedimo s našima hrvatskim, vidimo njihovu potpunu istovjetnost jer su plod istoga umjetničkog duha.

Jedan od najstarijih poznatih staroiranskih, kamenih nadgrobnih spomenika iz god. 530. pr.Kr. sagradjen je za kralja kraljeva Kira *(Kuruš)* II. Velikog i predstavlja kraljevsku moć i doseg onodobne staroiranske umjetničke tradicije. Taj kraljevski nadgrobni spomenik neodoljivo podsjeća na kasnje brojne stećke u Armenji i u južnoj Hrvatskoj (naš starinski naziv *mešet* = ranoantički ***mašeba*** u prednjoj Aziji). Na ornamentici i simbolima stećaka vladaju dualistički zoroastrički simboli, *Sunčeve kugle, krilati disk,* te drugi lunarni i stelarni znakovi. U cjelini gledano, stećci (mešeti) su starovjekovna, iranska umjetnička tradicija. Prožimanje umjetničke i religijske tradicije učvršćuje se kroz dugi niz stoljeća i traje tisućljećima, a to zorno dokazuju upravo stećci.

I Josip STRZIGOWSKY (1972), bečki profesor povijesti umjetnosti, vrsni poznavatelj Armenije i antičkog Irana, tvrdi slijedeće (str. 34): *"... Staru hrvatsku umjetnost već potpuno gotovu nalazimo u gradjevinama* ***Sasanida*** *..., istočnjački spomenici su starohrvatskima potpuno jednaki ... na istočnoj obali Jadrana mora da su se naselila* ***iranska plemena****".* Ovome u prilog idu do danas prisutni starovjekovni iranski antroponimi i toponimi, potvrdjujući nalaze i mišljenja povjesničara umjetnosti. Svi ovi, vjerodostojni povijesni izvori istinsko su sjećanje na davno vrijeme visoke kulture hrvatskog naroda, ne daju se krivotvoriti i trajno svjedoče o arijskom / iranskom podrijetlu hrvatskog naroda.

GLAVNA LITERATURA

COLLON, D. 1993: Cylinder seals in the ancient Near East (First impressions). British Museum (str. 42 - 56), London.

ĆURIĆ, M.N. 1991: Staroiransko podrijetlo Hrvata. Autorska naklada, 143 str, Zagreb.

DŽAKA, B. 1976: Naša narodna epika i Firdusijeva *Šahnama.* Sarajevo (str. 251-255).

ISSA, A.A. 1994: Primjerne riječi slična oblika i značenja u kurdskom i hrvatskom jeziku. Zbornik "Tko su i odakle Hrvati" (str. 80 - 83), Zagreb.

JEŽIĆ, M. 1987: Rgvedski himni. Zagreb (str. 56).

KALYANARAMAN, S. et al. 1997-1999: Sarasvati News, I.- LXXVI. Internet.

MANDIĆ, D.: Hrvatski sabor. Zagreb.

STRZIGOWSKY, J. 1927: O razvitku starohrvatske umjetnosti. Matica Hrvatska (str. 34), Zagreb.

TILAK, Bal Gangadhar 1903: The Arctic home in the Vedas (str. 324).

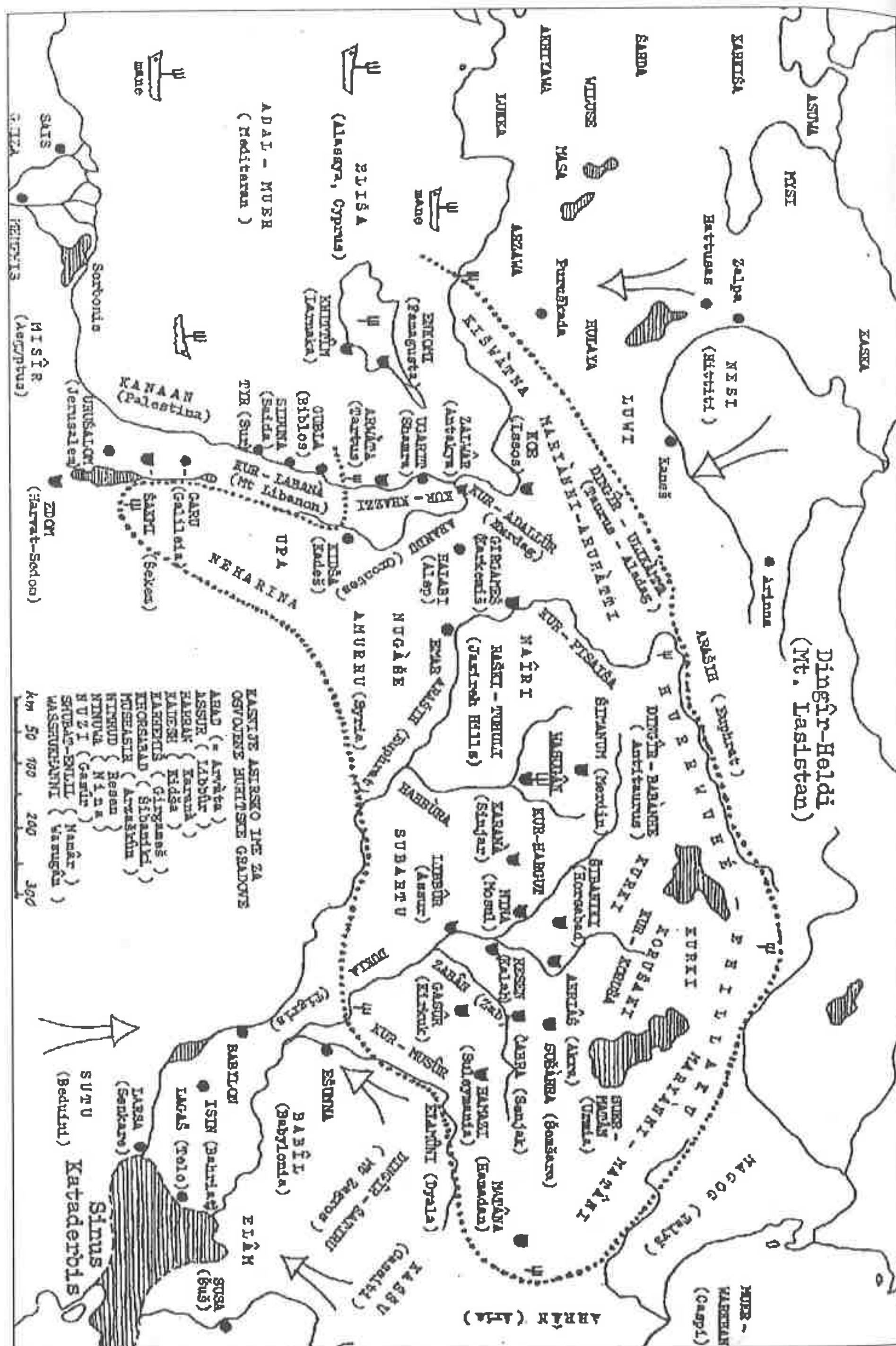
TOMAŠIĆ F., YOŠAMYA M. 1997: Arhaična pučka predaja brdskih sela na otoku Krku. Čakavska rič 25 (str. 167 - 199), Književni krug Split.

VINSKI, Z. 1940: Uz problematiku starog Irana i Kavkaza s osvrtom na podrijetlo Anta i Bijelih Hrvata. Autorska naklada (str. 18), Zagreb.

Pleterni pečat, Egipat

Preslik klinopisa Darija I. na stijeni Bagistana s antičkim zapisima imena: podvučeni dijelovi klinopisa znače Harauvatiš *(Hrvati) i* Harauvatiya *(Hrvatska)*

Karta Mitanskog kraljevstva **Hurrwuhé-Hillaku** *u gornjoj Mezopotamiji od 17.- 14. st. (iz zbornika: Tko su i odakle Hrvati, Zagreb 1993)*

Dipl. ing. Ivan RAMLJAK i
dr. A.- Ž. LOVRIĆ (Zagreb)

Prapovjestno podrijetlo i razvitak starohrvatskih i slavenskih prezimena

Protohistoric origin and evolution of the old Croatian and Slavonic surnames

UVOD

Podrijetlo i sličnost hrvatskih prezimena dosad su uglavnom usporedjivani s današnjim i srednjovjekim Slavenima, što je najbolje razradio ŠIMUNOVIĆ (1985) u akademskoj monografiji ***"Naša prezimena ..."***. Uz to slavisti još priznaju postanak slaviziranih prezimena od balkanskih Vlaha, pa u gradovima udjel romanskih, germanskih i inih stranih prezimena. Prvi pregled ranohrvatskih prezimena antičkog podrijetla je razradio **M. N. ĆURIĆ 1991 (Staroiransko podrijetlo Hrvata).** Uz ine perzijske pokazatelje u starohrvatskoj etnokulturi, još nabraja popis brojnih imena iz staroiranskog prostora od Kurdistana do Afganistana, koja su više-manje slična našim današnjim prezimenima uz dodatak ***-ić.*** Od toga izvodi podrijetlo pripadnih hrvatskih obitelji iz staroga Perzijskog carstva, a najviše takvih sličnih prezimena imalo bi iskon u iztočnoiranskoj pokrajini **Harauvatya** u današnjem Afganistanu. Stručni je odraz na tu knjigu većinom bio negativan, pa su se slavisti prezirno obrušili na njezina pisca da je "nekompetentni diletant", jer su njegova jezična maštanja protivna priznatoj slavenskoj filologiji.

Pred desetak godina još se je moglo ovako šablonski odbaciti tu knjigu, jer je tada tek započelo sustavno proučavanje najranijih prediranskih antroponima. Sada su nalazi priznatih svjetskih stručnjaka o prapovjestnim patronimima (rodovskim imenima) iz

prednje Azije još mnogostruko brojniji i nepovoljniji za dogmatske slaviste od prvih Ćurićevih pokušaja, jer ti novi dokazi već ugrožavaju ključne temelje jugoslavenske onomastike. Ukratko, novi bogati arheonalazi staroiztočnog nazivlja i mnoštva imena, danas nedvojbeno potvrdjuju da je Ćurićev provizorni pregled bio znanstveno ipak pravilno usmjeren, dok je formalistički dotjerana monografija "Naša prezimena ..." bila već zastarjeli odraz dogmatske slavistike. Zato su sada kronološkim redom provedene poredbe naših prezimena sa sličnim prapovijesnim ***patronimima*** (zadružnim i plemenskim imenima) na Starom istoku, a u idućem pregledu se takva povijesna poredba današnjih prezimena u Hrvatskoj uglavnom oslanja na "Leksik prezimena" (PUTANEC i ŠIMUNOVIĆ 1976) i telefonski imenik (HPT - Zagreb 1995).

1. Slavistički nazori o našim prezimenima

U bivšoj Jugoslaviji su prezimena iz Hrvatske donedavno većinom proučavali jugohistoričari i dogmatski slavisti, koji su priznavali samo kasno slavensko podrijetlo Hrvata od srednjega vijeka i po njima većina hrvatskih prezimena moraju biti slavenska, pa prije srednjovjekih Slavena hrvatska prezimena nisu smjela ni mogla postojati. Uz to oni u nas još dijelom prihvaćaju postanak slaviziranih prezimena od balkanskih Vlaha, te u gradovima udjel romanskih, germanskih i inih stranih prezimena. Takva je slavistička gledišta o hrvatskim prezimenima najopsežnije razradio ŠIMUNOVIĆ (1985). Ustvari su pravoga slavenskog podrijetla u nas uglavnom prezimena s dočetkom na **-ski, -kin, -nin, -ac, -ov, -ev, -ović, -ević** itd. Za razliku od srbijanskih i inih slavenskih, tipska hrvatska prezimena s kratkim dočetkom na **-an, -ić, -čić, -lić** i slična bez umetaka -ov- ili -ev-, većinom su starija i predslavenskog antičkog podrijetla, što potvrdjuju iduće imenske poredbe u nas i na Starom istoku.

2. Imovinski odnos i patronimi ranih Mitana

Danas su antička imena već razmjerno bolje poznata, pa je glavni interes povjestne onomastike sada usmjeren na slabo proučena prapovjestna imena iz III. i II. tisućljeća na Starom iztoku u jugozapadnoj Aziji i Indiji. Dijelom su poznata prapovjestna imena iz levantskog primorja i donje Mezopotamije (Sumer i Akad), dok su prije bila najmanje proučena zemljopisna i osobna imena *(toponimi i antroponimi)* iz prapovjestnog Kurdistana i gornje Mezopotamije. Zato su u prošla dva desetljeća tu provedena najobsežnija poredbena proučavanja preko 30.000 klinopisnih pločica na osobitom huritskom jeziku i raznim prasemitskim dialektima. Najviše ih je, oko 17.000 nedavno nadjeno u kraljevskim palačama iz grada ***Ebla***, pa preko 5.000 u huritskom gradu ***Gasur*** i ostalo u gradovima Mari, Ugarit itd. Tada su vladarske palače većinom imale posebne "statističke" urede s ugradjenim policama gdje su naslagane glinene pločice s uklesanim klinopisima. U najvećoj pismohrani iz Eble koja počinje od 23. st., uz ino su nadjeni brojni trgovački ugovori, pa višejezični rječnici i imenici zemljišnih posjeda s mnoštvom prapovjestnih toponima i imenima naselja, nadalje "popisi pučanstva" s tisućama osobnih imena, iz kojih su vidljive

selidbe, izgradnja novih naselja itd. To su mezopotamsko pranazivlje dosad poredbeno proučili brojni svjetski stručnjaci za staroiztočne jezike na kojima se temelji i ovaj sažeti izvod: doktori Astour, Gröndahl, Kupper, Lewy, Mayer, Morrison, Owen, Oppenheim, Sasson, von Soden, Zimansky itd.

U gornjoj Mezopotamiji nomadski beduini iz južnih pustinja krajem III. tis. često pustoše polja i razaraju gradove, pa njihovi gradjani za obradu tla, obnovu naselja i pomoć u obrani, unatoč posve drugačijeg jezika radije naseljuju radišne i dobroćudne "svjetlokose" gorštake sa sjevera, negoli sličnojezične "crnokose" nomade s juga. U Mezopotamiji su ove gorštake iz Zakavkazja i Kurdistana nazivali na sumerskom ***"Subari"*** ili akadski ***"Šubartu"***, a oni su sami sebe prvotno zvali **Hurw-urdu**, dok ih u današnjoj znanosti većinom nazivaju ***Subarijcima***. Od tih doseljenika miješanjem sa starosjediocima od 23. st. nastaje u gornjoj Mezopotamiji narod ***Huriti***. Oni su tu u II. tis. pr.Kr. obnovili ili izgradili kuće - **hišue** (kao danas kajkavske "hiže" u Zagorju), u nizu huritskih gradova ili **"wesi"** sa znakovitim imenima, posvema različitim od svih poznatih prapovjestnih jezika: npr. **Šibaniki, Čabra, Zalatar, Dunab, Arwata, Sušarra, Suharu, Mirnu, Šumenye, Zabuhlye, Sidraše, Biršena, Ludbug, Resen** itd. Unatoč četiri tisućljeća razmaka, glasovna sličnost s našim mjestopisom je tolika da su već dvadesetak godina strani stručnjaci u nizu razprava na engleskom i francuskom za huritska imena službeno uveli hrvatska slova *č, š, ž*. Dok je gradu Sušarra nedavno nadjen prvi huritski pečatnik čak iz **35. st.**, dotle još bezimeni "predslaveni" tek onda klešu kamene sjekire u svojim kromanjonskim pećinama.

Prapovjestno Mitansko kraljevstvo od 17.- 13. stoljeća u današnjoj Siriji, jugo-istočnoj Turskoj, zapadnom Iranu i sjevernom Iraku, prva je u povijesti poznata država koja se po svom službenom imenu i nacionalnim simbolima može razmjerno dobro i višestruko usporediti s Hrvatima. Na početku Huriti žive u nizu gradskih državica, a u 18. st. tu stiže preko Irana ratničko vedoarijsko pleme ***Mitanni*** s najrazvijenijim prapovjestnim konjogojstvom i bojnim kolima. Ovi kao vladajući sloj u Hurita od 17.- 13. st. stvaraju zajedničko Mitansko kraljevstvo u primorskoj Siriji i gornjoj Mezopotamiji pod dinastijom **Maryanni**, gdje su glavni kraljevi s titulom ***"Šarmata-Mitanni":*** Sutarna, Bratarna, Sawušatar i najjači **Artatama** (1435 - 1411) vlada od Libanona do Asirije, pa Artasumara, Dušrata, Matiwaza itd. To je prva država imenom i simbolima usporediva s Hrvatima i njihovi vladari u klinopisima na vlastitom jeziku, npr. 1375. u pismu Dušrate faraonu Amenofisu IV, svoj narod i jezik imenuju znakovitim nazivom **Hurrwuhé**, a "Huriti" je strani akadski naziv. Uz troplete, vladarske kočije nose 3 trobojne vrpce crven-bijeli-plavi. Na huritskom prostoru je nadjen i rani heraldički simbol šahovnice u vazalnoj palači Yadnana na Cipru iz 1650. pr.Kr., nalik hrvatskom grbu. Nedavno je počelo izkopavanje huritske prijestolnice ***Wassuganni*** (sada ruševine Tell Fakharyeb) na rijeci Khabur uz tursko-sirijsku granicu, gdje vladarske palače sadrže niz tropleta, znakovitih simbola i još nepročitanih klinopisa.

Nasuprot robovlasništvu okolnih država na Starom istoku, Mitani su uveli tada najliberalniji feudalni poredak i prvo u povijesti prije Rima, najstrože zaštićeno privatno vlasništvo. U njih su obiteljske nekretnine seljaka i obrtnika bile državno osigurane krajnje strogim zakonima protiv otudjenja, gdje su svi otimači bezuvjetno kažnjavani drakonskim odmazdama sječe ruke ili glave: usporedi našu poslovicu "oteto - prokleto" i žestoke kavge u Hrvata za djedovinu i "grunt". U Hurita je obiteljsko vlasništvo bilo vječno i nezastarivo, a otudjenje nekretnina se dopuštalo jedino kroz bračni miraz ili dobrovoljne

poklone. Huriti su živjeli u rodovskim zajednicama, koje je vodio starješina ili **barba** (kao sada u Dalmaciji). Zbog sigurnijeg naslijedja obiteljske imovine, Mitani su pored osobnog imena zakonski propisali i dosljedno uveli klinopisne popise zadružnih rodovskih patronima ili ***"ururda"***, većinom po podrijetlu iz nekog plemena ili grada (BAUER et al. 1993). Osobe bez tih dokaznih patronima u njih nisu mogle naslijediti roditelje ni rodjake, pa je to prvi u povijesti poznati prauzor kasnijih prezimena.

3. Najranija prezimena prapovjesnih Hurita

Za nas su nadasve znakoviti jezični oblici tih huritskih zadružnih patronima, koji većinom završavaju nastavkom **-iki** što je vrlo blizak imenima naših srednjovjekih zadružnih naselja na ***-ići.*** Preko stotinu ovakvih huritskih patronima na očuvanim tablicama (GRÖNDAHL 1967, SASSON 1979, ASTOUR 1984) zapisanima čak pred 3.400 do 3.700 god., upravo nevjerojatno nalikuju na tipična i najizrazitija hrvatska prezimena uglavnom nepoznata u drugih europskih naroda - vidi ovdje priloženu tablicu najčešćih huritskih patronima i najbližih hrvatskih prezimena. Uz etničko ime i simboliku, ovo je još jedan mnogostruki pokazatelj pradavne ljudske veze Hrvata s Mitanima i ujedno najveća skupina predslavenskih patronima prije srednjega vijeka koji jasno nalikuju na Hrvate. To su ujedno i dosad najstarija poznata prezimena na svijetu, koja su se uz neznatne izmjene u sličnoj inačici održala od naših predaka preko tri tisućljeća. Ovih stotinjak obiteljskih zadruga sa spomenutim prezimenima bile su, kroz nekih 110 generacija prijenosnici našega tromilenijskog nacionalnog kontinuiteta, od Prahrvata u Mitanskom kraljevstvu pa sve do današnjih Hrvata u Republici Hrvatskoj. Prema tomu su ove naše prapovijesne obitelji bile iskonski nositelji hrvatskog narodnog imena, tradicije i državnosti još odavno prije spomena ikakvih Slavena. Tek naknadno se ranohrvatsko ime postupno proširuje još na kroatizirane Iranohrvate, pa na srednjovjeke Slavenohrvate itd.

Ovo se pradavno prezime u Mitana zvalo **ururda**, a znakovito je da slično sve do danas u pračakavskom govoru (Veyska zayk) iz nutarnjih brdskih sela na otoku Krku, ***"urudba"*** znači naslov ili adresa. Inače su pojedinačna osobna imena u Hurita često završavala dočetkom na **-il, -al, -ul** (npr. Arwatal, Tišatal, Dahišatil, Kikkul), a takvi neslavenski nastavci se nalaze i kod srednjovjekih Hrvata u Dalmaciji (Marul, Radul, Gundul, Miril itd.). Zato su takodjer prahrvatskog podrijetla i naša prezimena s nastavkom **-ilić, -alić** i **-ulić.** Po slavistima bi takva neslavenska imena u nas trebala navodno biti vlaškog podrijetla, iako je zapravo vjerojatnije da su baš to izvorni neslavenski Hrvati mitanskog podrijetla, dok su ostala prava slavenska prezimena u nas tek naknadno kroatizirana od srednjeg vijeka. Slični huritski nastavak -iki očuvao se je u nas uz Crno more još do ranoga srednjeg vijeka, što potvrdjuju vikinški putnici Ochthere i Wulfstan, koji su iz Baltika preplovili kroz ruske rijeke do Crnoga mora, pa pritom spominju zemlju **Krowataland** i uz nju znakovita plemena ***Likkawiki, Kardariki, Radamiki, Drogowiki, Kriwiki*** itd. To znači da je ranohrvatski patronimski nastavak *-iki* tek nakon toga bio slaviziran u današnji oblik s nastavkom -ići, kakve potom navodi ljetopisac Nestor u 10. st. (Povest vremennyh let) i ini kasniji izvori.

Najranija hrvatska prezimena prapovijesnog podrijetla iz huritskih patronima, 19.- 14. st.

Akšiki (Jakšići)
Allariki (Alerići)
Artiki (Artići, Artićek)
Babane (Babanić)
Babuki (Babukić)
Barba (Barbić)
Barbazi (Barbalić)
Beliariki (Beljanići)
Bibithi (Bibići)
Bratarna (Bratanić)
Buliki (Bulići)
Daluba (Duliba)
Dešdar (Dizdar)
Duduki (Dudek)
Ganeki (Ganići)
Gališki (Galići)
Halapi (Halapir)
Hamaziki (Hamzići)
Harraki (Haračić)
Hasaniki (Hasanec)
Herguti (Hrgetić)
Hišaki (Hižaki)
Hurrwuhi (Horvati)
Ikiki (Ikići)
Karašiki (Karačići)
Kawurki (Kavurić)
Kadziki (Kačići)
Kazziki (Kazići)
Khiriki (Ćirići)
Kikkuli (Kikići, Kikulić)
Kirki (Kirčić)
Koruša (Korušić)
Kozala (Kozarac)
Kummiki (Kumičić)
Kurki (Kurek)
Lukka (Lukas)
Lupatiki (Lopašići)
Mahaliki (Mihalići)
Maliki (Malići)
Maneki (Manekić)
Marianni (Marjanić)
Mariki (Marići)
Markašiki (Markešići)
Maruhi (Marušić)
Matka (Matković)
Mattiwaza (Matavazi)
Muriki (Murići)
Nesiki (Nesek)
Nikkiki (Nikići)
Ninuki (Ninković)
Parriki (Parići)
Pazur (Pažur)
Ribiški (Ribičić)
Seršiki (Seršići)
Sutarna (Sutara)
Šadaki (Šidaki)
Šamnigi (Slamnig)
Šarriki (Šarići)
Šattera (Šatara)
Šeleba (Šelebaj)
Šilli (Šilić)
Šimaniki (Šimanići)
Šimiki (Šimići)
Šišilki (Šišići)
Šumani (Šuman, Šumanić)
Trši (Tršić)
Urgini (Ugrini)
Uriki (Urići)
Uvaliki (Uvalići)
Waliki (Valići)
Wasilki (Vasilić)
Zalatariki (Zlatarići)
Zalepuhi (Zalepuhin)
Zanzi (Zanze)
Zigulki (Žigulić)
. . . etc.

4. Ranoantički patronimi kavkaskih Urarta

Nakon propasti Mitana u 13. st., u ranoantičkom carstvu Urarta iz južnoga Zakavkazja i Kurdistana od 9.- 6. st., Prahrvati su vjerojatno jedan od sastavnih vazalnih naroda, na što upućuje naziv urartske vojske ***"Huratina"*** i njihovih bojovnika ***Huratele.*** Urartski patronimi većinom završavaju na **-ani**, što je dosad najviše očuvano u nizu tipskih armenskih prezimena na ***-ian.*** Neki urartski patronimi pred 2.600 do 2.900 godina takodjer odgovaraju i prezimenima Hrvata na ***-an*** ili slavizirano ***-anić:*** npr. ***Barani*** (Baran - Baranić), ***Barbani*** (Barban), ***Barzani*** (Borzan), ***Buliani*** (Buljan), ***Dagani*** (Dogan), ***Duklani*** (Dukljan), ***Gašani*** (Gašan), ***Hurwasi*** (Horvatić), ***Ibrisini*** (Ibrišimović), ***Khurele*** (Kurelec), ***Lubura*** (Luburić), ***Matani*** (Matan - Matanić), ***Perwani*** (Pervan), ***Rissani*** (Risan), ***Setini*** (Cetinić), ***Šarani*** (Šaranić), ***Šupani*** (Županić), ***Tarmani*** (Tarman), ***Werkhani*** (Vrkljan), ***Wesani*** (Vesanić), ***Yani*** (Janić) itd. Osobna imena Hurita su većinom svršavala na **-il, -al, -ul** (npr. bani Arwatal, Dahišatil, Kikkul), a ovi neslavenski nastavci su česti i kod srednjovjekih Hrvata u Dalmaciji: Gundul, Marul, Radul, Miril itd. Zato su takodjer prahrvatskog podrijetla i naša prezimena s nastavkom ***-ilić, -alić i -ulić.*** Po slavistima su ta imena vlaško-balkanskog podrijetla, iako je tu pridjevak "vlaški" tek opća oznaka slavista za ine Neslavene.

5. Klasični perzijski patronimi u Hrvata

Izim u Mitana, najveći antički niz oko **190** klinopisom zabilježenih sličnih patronima ili čak posvema identičnih s današnjim hrvatskim prezimenima, potom se još nalazi u staroperzijskom carstvu pod dinastijom Ahemenida od 6.- 4. st., gdje su rani predslavenski Iranorvati ili **Harauvati** najviše živjeli u vazalnoj istočnoj pokrajini ***Harauvatya*** (grčki **Arachosia)** tj. današnji Afganistan. Ove je staroperzijske patronime već pobliže razradio i usporedio ĆURIĆ (1991), pa sada spominjemo samo glavne i najizrazitije primjere perzijsko-hrvatskih sličnosti prezimena. Glavni primjeri tih iranohrvatskih sličnosti su podjednaka perzijska i hrvatska prezimena bez našega nastavka -ić, kao **Balaban, Balaš, Barec, Bebek, Bukša, Gadja, Katunar, Koren, Kušan, Madar, Maguš, Marguš, Miran, Paraga, Tus,** a još bi bila donekle slična npr. ***Alanin*** (Alanić), ***Baji*** (Bajić), ***Barbara*** (Barbarić), ***Barezah*** (Bareza), ***Bužana*** (Bužanić), ***Čakara*** (Čakarić), ***Dalma*** (Dalmatin), ***Franya*** (Franjić), ***Makara*** (Makarić), ***Matana*** (Matan), ***Mithra*** (Mitrović), ***Sani*** (Sanić), ***Siunik*** (Seunik), ***Surena*** (Surina), ***Suri*** (Surić), ***Tukša*** (Tukšić), ***Vasi*** (Vasić), ***Zerdar*** (Serdar) itd. Inače indogermanska čestica **-mir** u značenju „čelnik, poglavar" postoji u zapadnoperzijskim i starogermanskim imenima npr. u Kurda i Gota, pa je slično prije slavizacije sigurno značila i u imenima starohrvatskih vladara iz srednjega vijeka: ***Mezamir, Pavlimir, Budimir, Ratimir, Muncimir, Branimir, Trpimir, Krešimir, Zvonimir*** itd

6. Antička imena od Liburna i inih Ilira

Izim doseljenih Iranohrvata i dijelom Slavena (najviše u Slavoniji i Bosni), značajan udjel u južnoj primorskoj Hrvatskoj i Bosni još imaju i domaći potomci balkanskih Ilira iz Rimskog carstva. Uz njih su za nas posebno važni ranoarijski pomorski Liburni **(Libyrnides)** vjerojatno pragermanskog podrijetla, koji su na današnjem hrvatskom ozemlju uz Jadran od 9. - 4. st. stvorili prvu domaću državno-političku organizaciju ***Libyrnike Thalassokratia.*** Uz ostalo liburnijsko etnokulturno naslijedje kod primorskih Hrvata u domaćim tradicijama pomorstva i ribarstva, otočnom folkloru, čakavskim pučkim pjesmama i legendama, dijelom je u nas očuvano i liburnijsko imensko naslijedje. Tako se na otoku Krku još nalaze predslavensko - neromanski patronimi i arhaični obiteljski nadimci liburnijskog podrijetla npr. ***Batja, Hayana, Sune, Šamana, Ureša, Yenda, Yošamya*** itd. Imensko je naslijedje inih Ilira u nas bolje očuvano u dinarskim gorskim krajevima i još je nedovoljno proučeno, a time su se najviše bavili dr. Ivan MUŽIĆ (1997) i prof. Mironka MODRIĆ (neobavljene studije u tisku). Prije dolaska Rimljana su ranoantički Iliri uglavnom bili nepismeni i njihova su imena zapisana tek kasnije, većinom na grobnim zapisima iz rimske provincije Dalmacije. Medju njima je najpoznatiji ilirski nadpis *Veselia,* sličan kasnijim hrvatskim prezimenima Veselica, Veselić i Veseljko.

7. Slavenska prezimena od srednjeg vijeka

Kasnijeg su slavenskog podrijetla iz srednjeg vijeka u nas uglavnom prezimena s dočetkom na **-ski, -nin, -kin, -ac, -ov, -ev, -ović, -ević** itd. Naprotiv, tipska hrvatska prezimena s kratkim dočetkom na **-ić, -čić, -an, -mir** i slična bez umetaka -ov- ili -ev, većinom su starija i predslavenskog antičkog podrijetla tj. bar dijelom potječu od prapovijesnih mitanskih patronima na **-iki, -kiki** i urartskih na **-ani** itd. Prema tome je mišljenje slavista, da su na -ić tobože tipična južnoslavenska prezimena, ustvari pogrešna sveslavenska dogma koju su nam oni uporno nameću zbog prisilne ideopolitičke slavizacije Hrvata, jer su baš to iskonski patronimi najranijih predslavenskih Prahrvata. Naša prezimena na **-anin** su naknadno produžena i slavizirana od izvornih ranohrvatskih patronima na **-an**, dok su obratno u nas prezimena na **-ović** i **-ević** izvorno nehrvatska tj. naknadno kroatizirana pridodatkom -ić od izvornih slavenskih na **-ov i -ev**.

Nazočnost nama sličnih poljskih prezimena na **-wicz** i ruskih na **-vič**, logična je zbog poznatog utjecaja srednjovjekih Bijelih Hrvata (prakajkavaca) u južnoj Poljskoj pod našom dinastijom Slavnikovići, kao i ranijih Crvenih Hrvata (praikavaca) pod Antima u Ukrajini. Zato ovakva prezimena na *-ič (-icz)* tamo nisu izvorno slavenska, nego se pojavljuju tek nakon pridolaska indoarijskih Hrvata s jugoistoka. Ovo potvrdjuju i rana izvješća vikinških putopisa iz istočne Europe (BOSWORTH 1855), koji uz zemlju **Krowataland** jasno navode ondje medju Slavenima tipske mitanske patronime na **-iki**, npr. ***Drogowiki, Kardariki, Kriwiki, Likkawiki, Radamiki*** i slične, jer do njihova doba u 7.st. još nisu bili slavizirani na -ić. Tek potom od 10. st. ljetopisac Nestor *(Povest vremennyh let)* prvi ondje spominje niz slaviziranih plemenskih patronima na -ići. Ranohrvatska su se prezimena postupno razvijala tisućljećima, još od davnih prapovjestnih patronima na -

-iki i **-ani**, prvo antičkom iranizacijom pa srednjovjekom slavizacijom do današnjih prezimena. Zato nas slavisti varaju tvrdnjom, da su na -ić tobože prava južnoslavenska prezimena, što je tek ideopolitička dogma zbog nametanja Jugoslavije i slavenskog podrijetla, jer upravo na -ići *(-iki)* završavaju brojni iskonski patronimi ranih predslavenskih Prahrvata. Ako ranohrvatski antički patronimi još nisu bili slavenski, onda je logično nemoguć izvod njihova razvitka samo iz načela slavenske filologije, jer tu bezuvjetno treba poznavati i uvažiti indoiransko nazivlje i staroiztočnu arheolingvistiku.

8. Praiskon nekih starohrvatskih plemena

Dogmatski slavisti odbijaju ikakvu mogućnost postojanja prahrvatskih plemena prije srednjovjekih Slavena, pa za naša rana plemena s očito neslavenskim imenom samovoljno tvrde da tobože moraju biti balkansko-vlaškog ili nomadsko-avarskog podrijetla npr. za Kačiće, Svačiće, Nelipiće itd. O ranohrvatskim praplemenima prije doselidbe u nas su objektivno najviše pisali BARADA (1943) i GUŠIĆ (1969), koji drže da sedam prvotnih hrvatskih plemena iz pradomovine (simbolično kao 7 braće iz Porfirogeneta) imaju izrazito neslavenska imena i da su većinom predslavenskog antičkog podrijetla. To je etimološki i povjestnim zapisima već ranije potvrdjeno posebice za prastara plemenska imena **Horvat** *(= Horouathos)* i **Koseg** *(Kosentzes),* kojih su izvorni protonimi pismeno dokumentirani već prije Slavena na antičkom Kavkazu i uz Crno more (Tanais). Gore spomenuti noviji arheonalazi prapovjestnih klinopisa iz brončanog doba u Mezpotamiji, sada nam pokazuju da bar neka ranohrvatska praplemena, a osobito ***Horvati, Kačići i Kosegi*** jamačno potječu iz Starog istoka više tisućljeća prije ikakvih Praslavena.

Našim srednjovjekim i antičkim kavkaskim Kosegima su onomastički i etnokulturno bliski rani indoeuropski nomadi ***Kosejci ili Kassiti,*** koji su u 17.st. p.n.e. provalili iz Irana u Mezopotamiju i tu kroz više stoljeća zavladali u Babilonu. Istodobno s tim babilonskim "pra-Kosegima", na sjeverozapadu Mezopotamije u Mitanskom kraljevstvu (Sirija i Kurdistan) se u vladarskim klinopisima Marjanske dinastije nalaze dokazni etnonimi **Hurrwuhé** i potom još **Marianni-Aruhatti** što oboje upućuje na srednjovjeke kajkavske ***Horvate*** i čakavske ***Harvate.*** Medju prapovjestnim mitanskim rodovima u Siriji (iz arhiva Ebla itd.) su za nas još posebno znakoviti patronimi ***Kazziki i Kadziki,*** vrlo bliski našim Kačićima. Zato je plemensko ime Kačića očito puno starije od srednjovjekih Avara s kojima ih povezuju slavisti, jer ovi žuti nomadi u mitansko doba još nisu bili niti u povjestnom planu. Povrh toga je i antropološko-biogenetski avarsko podrijetlo Kačića vrlo sumnjivo, jer su Avari tipski žuti mongoloidi, a naši su Kačići kao i većina Hrvata izraziti Indoeuropljani dinarskog tipa. Takve neozbiljne antropološke metamorfoze su moguće samo u bujnoj mašti prirodoznanstveno neobrazovanih slavista, koji bi u slučaju ideopolitičke potrebe mogli Hrvate olako proglasiti i afričkim crncima ili svemirskim marsovcima.

SAŽETAK (Summary)

Dosad isključivi slavistički nazori o srednjovjekom i pretežno slavenskom podrijetlu hrvatskih prezimena, danas su očito već zastarjeli i ideopolitički jednostrani, pa su zato znanstveno dvojbeni i teško prihvatljivi. Već iz prapovjestnih klinopisa je očito da većina rodovskih patronima u Hurita završavaju na **-iki,** što je najstariji uzorak za kasnija rodovska naselja u Hrvata s nastavkom ***-ići*** i napokon za današnja naša prezimena na ***-ić.*** Ustvari je medju hrvatskim prezimenima dobro uočljivo njihovo povijesno slojanje u tri glavne etnogenetske skupine. Prva i najstarija su stotinjak ranohrvatskih patronima na **-iki, -ul, -al, -il** podrijetlom iz prapovijesnog Mitanskog kraljevstva, koji danas završavaju na ***-ić, -kić, -lić.*** Manje je tih ranih prezimena iz urartskih na **-ani** što danas u nas završavaju na ***-an*** (ili kasnije slavizirana na -anin). Druga je antička skupina imena od Iranohrvata iz staroperzijskog carstva, a uz njih pridolaze dijelom očuvani i slavizirani domaći ilirski patronimi. Treća je srednjovjeka skupina pravih slavenskih prezimena, koja većinom završavaju na **-ski, -ac, -ov, -ev, -ović, -ević** itd. Stotinjak patronima mitanskog podrijetla dosad su očuvani kao prvotna i najizrazitija hrvatska prezimena, koja su ujedno bila tromilenijski prenositelji u našem nacionalnom kontinuitetu hrvatskog imena, tradicije, narodne simbolike i etnokulture od prapovijesti pa sve do danas. Takva najstarija dosad poznata prezimena praiskonskih Hrvata su osobito ***Alerić, Artić, Babić, Babukić, Barbić, Barbarić, Beljanić, Bibić, Bratanić, Bulić, Čirić, Dizdar, Duliba, Dudek, Galić, Ganić, Halapir, Hamzić, Haračić, Hižak, Horvat, Hrgetić, Ikić, Kačić, Jakšić, Karačić, Kavurić, Kazić, Kikić, Kirčić, Korušić, Kozarac, Kumičić, Lopašić, Lukas, Malić, Manekić, Marić, Marjanić, Markešić, Marušić, Mihalić, Murić, Nikić, Ninković, Parić, Pažur, Ribičić, Seršić, Šarić, Šelebaj, Šidak, Šilić, Šimić, Šimanić, Šišić, Šumanić, Tršić, Ugrin, Urić, Uvalić, Valić, Vasilić, Zlatarić, Zanze, Žigulić*** itd. Zato ovakva tipska hrvatska prezimena s kratkim nastavkom na **-ić, -čić, -lić** nemaju veze sa srednjovjekim Slavenima (kako nas obmanjuju slavisti), nego su mnogostruko ranija iz mitanske prapovijesti i to su najstariji poznati patronimi na svijetu, koji su se uz neznatne izmjene nastavka kontinuirano očuvali do današnjih prezimena. Naprotiv, naša produžena prezimena na **-ević, -ović** nisu izvorno hrvatska, nego su u srednjem vijeku prvotno bila slavenska na ***-ev i -ov,*** koja su tek naknadno kroatizirana s pridodatkom ***-ić.*** Obratno su prezimena na ***-anin*** tek kasnije slavizirana od antičkih prahrvatskih s iskonskim kraćim nastavkom **-an.**

GLAVNA LITERATURA

ASTOUR, M. 1984: Semites and Hurrians in northern Transtigris. 68 p.+ 1 karta, Illinois University, Edwardsville.

BARADA, M. 1943: Postanak hrvatskog plemstva. Časopis za hrvatsku povijest 1: p. 201, Zagreb.

BAUER, A. et al. 1993: Tko su i odakle Hrvati (Revizija etnogeneze). Znanstveno društvo za proučavanje podrijetla Hrvata, 104 p., Zagreb (II. izdanje 1994).

BOSWORTH, J. 1855: A description of Europe and the voyages of Ochtere and Wulfstan. London.

ČURIĆ, M.N. 1991: Staroiransko podrijetlo Hrvata. Autorska naklada, 143 p., Zagreb.

GRÖNDAHL, F. 1967: Die Personennamen der Texte aus Ugarit. Studia Pohl 1, Roma.

GUŠIĆ, B. 1969: Prilog etnogenezi nekih starohrvatskih rodova. Zbornik "Povijest grada Nina" (G. Novak i V. Maštrović), str. 449 - 479, Institut JAZU, Zadar.

HPT - Zagreb, 1995: Telefonski imenik Republike Hrvatske. Knjiga 1.- 22, Hrvatska pošta i telekomunikacije, Zagreb.

LOVRIĆ, A.Ž. 1999: Prezimena na *-ić* su neslavenska (Stotine hrvatskih patronima iz klinopisa). Hrvatsko slovo (u tisku), Društvo hrvatskih književnika, Zagreb.

MUŽIĆ, I. 1997: Slaveni, Goti i Hrvati na teritoriju rimske provincije Dalmacije. Dominović, 599 p, Zagreb.

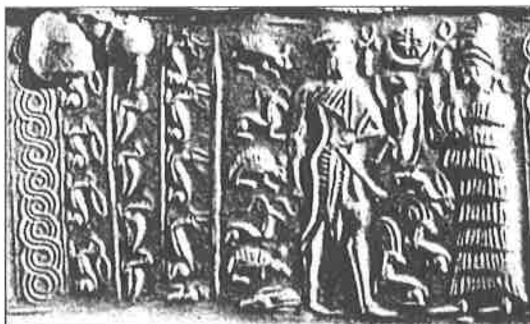
PUTANEC V., ŠIMUNOVIĆ P. 1976: Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske. Izdavački zavod Matice Hrvatske, 765 p., Zagreb.

SASSON, J.M. 1979: Hurrian personal names in the Rimah Archives. Assur 2/2: 37 - 68.

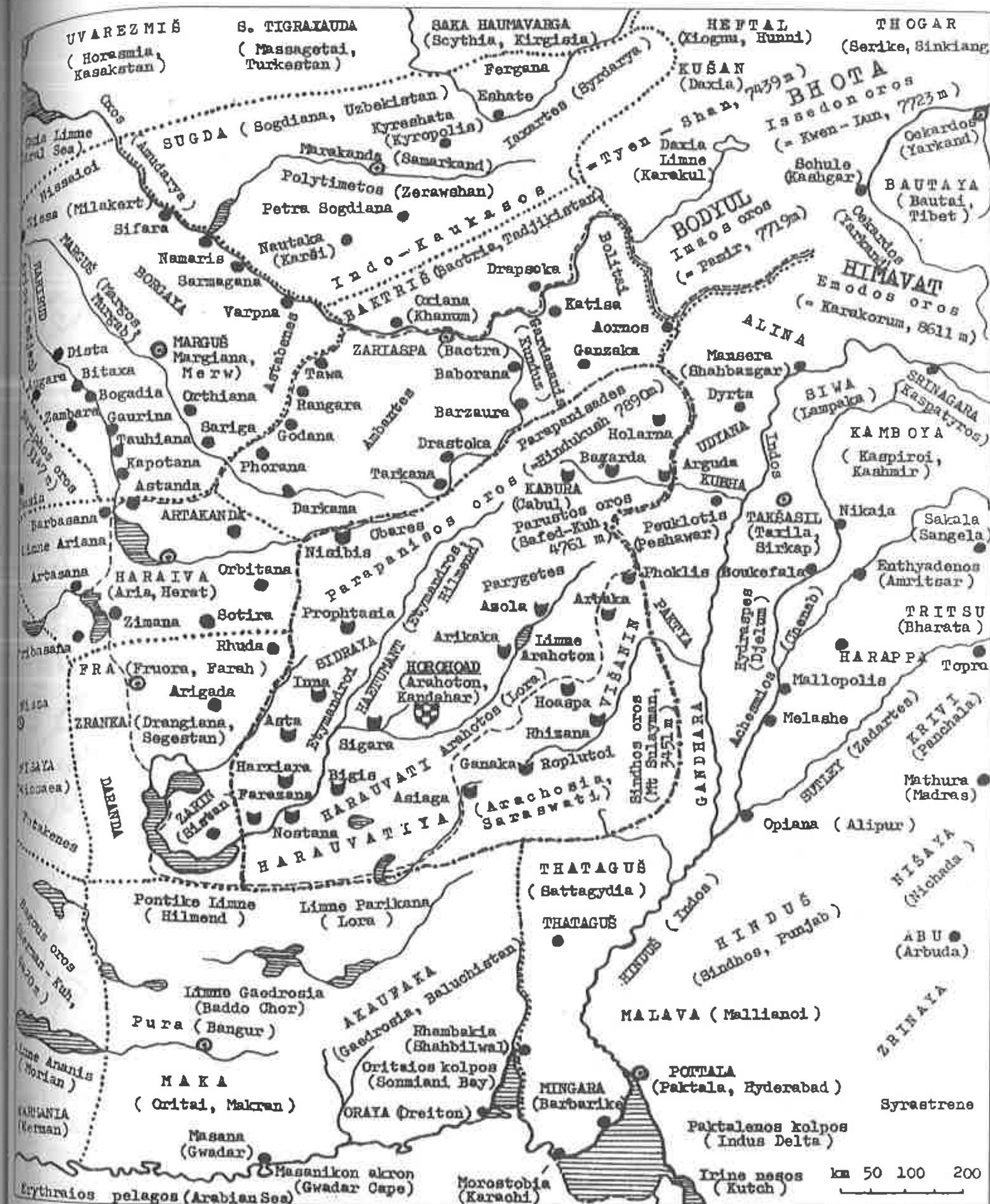
ŠIMUNDIĆ, M. 1983: Nepoznata i manje poznata hrvatska osobna imena IX, X. i XI. stoljeća. Filologija JAZU, 11: 159 - 194, Zagreb.

ŠIMUNOVIĆ, P. 1985: Naša prezimena - porijeklo, značenje, rasprostranjenost. Nakladni zavod Matice Hrvatske, 366 p., Zagreb.

ZIMANSKY, P.E. 1985: The structure of the Urartian state. Oriental Institute, Studies 41: 1 - 141 + 15 tab., Chicago.

Pleterni pečat, Cipar

Antička karta istočnoiranske vazalne kraljevine Harauvatya (grčki Arachosia) u Afganistanu, s grčkim mjestopisom iz doba Aleksandra Macedonskog

Franačko carstvo i Wendonia (Velika Hrvatska) krajem 8.stoljeća, izvadak iz kolor-karte: Europa zur Zeit Karls der Grossen, von Theodor Menke, Gotha 1874.

Dr. Branimir GUŠIĆ

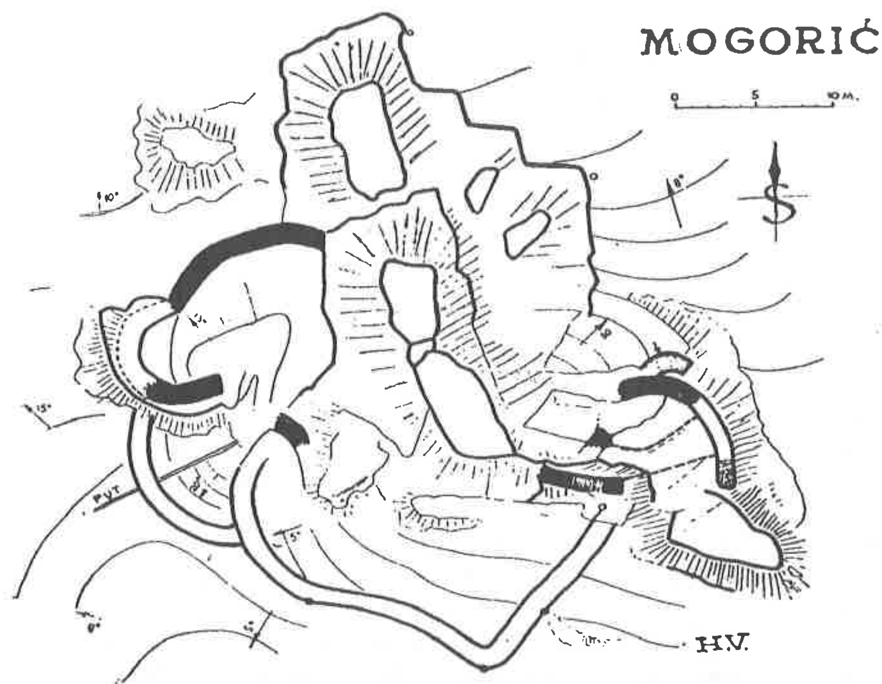
Prilog etnogenezi nekih starohrvatskih rodova

Contribution to the ethnogenesis of some old Croatian tribes

(pretisak: "Povijest grada Nina" ured. G. Novak i V. Maštrović, str. 449-479, Institut JAZU, Zadar 1969)

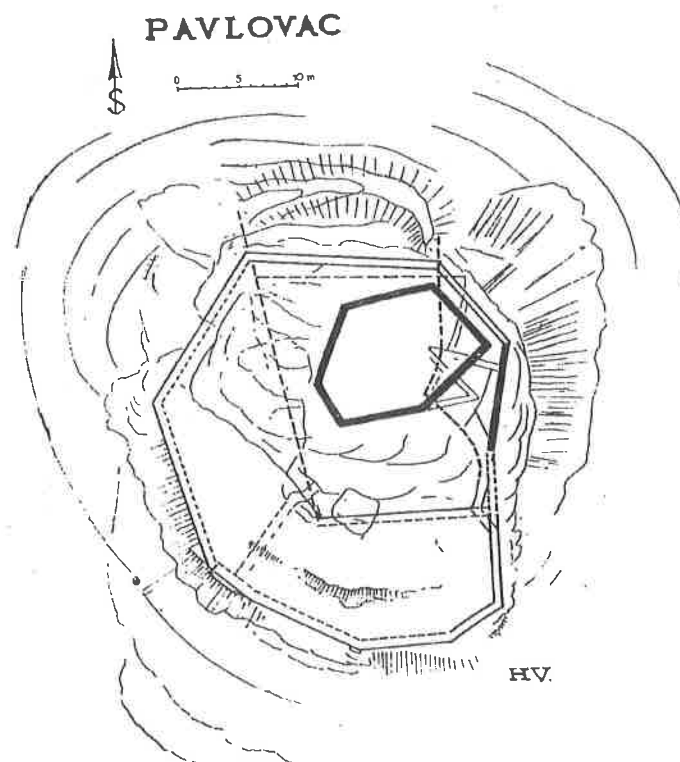
S dolaskom Hrvata na Jadran bavili su se do sada gotovo svi naši historičari s više ili manje sreće, ovisno o gledanjima što su u njihova doba vladala u nauci o pojavi seobe naroda uopće, a o dolasku Slavena na Balkan napose. To je i razumljivo kad rješavanje ovoga pitanja čini početak i osnovu povijesti našeg naroda. Glavnu teškoću međutim, stvarala je sama činjenica što o samoj seobi nedostaju istovremeni izvori i što smo o njoj upućeni tek na tri dosta kasnija pisca: cara Konstantina Porfirogeneta, splitskoga arhiđakona Tomu i popa Dukljanina. S obzirom na to da su se kao punovrijedni izvori u povijesti priznavali samo istovremeni pisani spomenici, a samo donekle i filološki izvori, dok su arheološki nalazi tek nedugo prihvaćeni kao punovrijedni dokazi, a toponimi i narodna tradicija, običaj i predmeti materijalne kulture samo iznimno korišteni, nego govoreći najčešće o posvemašnjem nepoznavanju samoga kraja o kojemu je bila riječ, to su nerijetko navodi pojedinih starih pisaca ostajali nerazumljivo, krivo shvaćeni ili čak proglašeni fantazijom samoga često i veoma savjesnoga i kritičnog autora. Kraj toga je posve naravno da su i ti sredovjekovni pisci djeca svojega vremena, bremeniti prilikama i shvaćanjima svoje okoline. Zahvaljujući novom funkcionalnom gledanju što sebi, proizišavši iz prirodnih nauka, sve više krči put i u naučnu analizu humaniora uopće, a povijest napose, dana nam je mogućnost da možda pristupimo i rješavanju nekih historijskih pitanja s novoga aspekta, koristeći izvore što ih je dosadašnja povijesna nauka mimoilazila ili ih bar nije dovoljno koristila.

Kritikujući stare autore u svemu što im u danom momentu nije izgledalo razumljivo i odbacujući sve one navode što možda nisu mogli da se saglase s vlastitim gledanjem naša je, i ne samo naša historiografija ne samo odbacivala kao vjerodostojan izvor jednoga popa Dukljanina, koji je na kraju kao neki provincijski pop i mogao da pogriješi, nego i tada svjetski obrazovanoga splitskoga arhiđakona, pa i Konstantina Porfirogeneta, koji je svakako tada kao carsko dijete stekao najviše moguće obrazovanje svojega vremena i koji je svoje informacije mogao dobivati iz prve ruke. Međutim je vrijeme pokazalo da pisanje tih starih autora sve više dobiva na vrijednosti što se više širi naše znanje o davnoj dobi naše historije. Od kako je Hauptmann (1) dokazao postojanje Bijele Hrvatske oko Krakova i definitivno zajedno s Baradom (2) utvrdio pravac hrvatske seobe duž istočnog alpskog oboda, a Mandić (3) utvrdio čak i godinu dolaska Hrvata na Jadran, sve je manje razloga da sumnjamo u pričanje bagrenorođenog cara i splitskog arhiđakona i sve je veća potreba da ne odbacimo generalno barskoga popa, nego da i iz njega izvučemo određene pouke, a ono što je i danas nerazumljivo ostavimo našim nasljednicima na rješavanje.

Plan stare gradine Mogorić prof. V. Heneberga iz 1922. god.

Pravac hrvatske seobe označavaju pojedine manje skupine koje su na putu zaostale, kao što to biva uvijek kod takvih pothvata i od njih su se neke zadržale sve do danas. Ostatke ovoga najstarijega sloja hrvatskoga naseljenja u današnjem Gradišću možemo i danas još pratiti s obje strane sadašnje austrijsko-madžarske granice, a napose u hrvatskim selima oko Šopronja, gdje se oni još i sada nazivaju ***"Beli Horvati"*** (vlastito zapažanje iz 1968. godine).

Plan gradine Pavlovac prof. V. Heneberga iz 1992. god.

Na svom putu oni su se, kako izgleda, duže vrijeme zadržavali u okolici Blatnoga jezera ili su bar iz toga kraja primili neke rodove koji su onda s njima nastavili put prema Jadranu. To zaključujemo iz činjenice što potok oko kojega se u Lici, niže današnjega Osika, naselio starohrvatski rod ***Lagodušića,*** nosi još i danas naziv Balatin, ime kojim su Slaveni nazivali Blatno jezero. Taj isti naziv Balatin sačuvan nam je i u onoj poznatoj madžarskoj pjesmi: *"Grad se beli preko Balatina",* što ju je Žganec (3a) istrgao iz zaborava, a koja se još očito sjeća Pribinova grada na Blatnom jezeru.

Meni izgleda veoma vjerojatno da je poziv cara Heraklija zatekao Hrvate i njihove pratioce upravo negdje oko Blatnoga jezera, gdje su se zadržavali na onim bujnim podvodnim pašnjacima što su davali njihovoj stoci i konjima obilno paše. Nema sumnje da je to bila vojnički dobro organizirana družina, jer je inače ne bi Heraklije pozivao da mu satre Avare u tim njegovim dalekim zapadnim provincijama, dok je sam bio zaposlen obranom same prijestolnice i borbama na Istoku.

Prešavši granicu Dalmacije, valjda na prijedlog carskih poslanika, jedan se dio odvojio i pošao pod zasebnim vođom osvajati Panoniju, dok je glavnina nastavila put prema Jadranu (4). Mislim da se ovako shvaćena careva vijest vrlo dobro uklapa u predodžbu hrvatskog prodiranja u alpske zemlje, gdje brojni toponimi i pisani spomenici jasno govore o hrvatskoj župi oko Leobena (5), Krnskoga grada i na Gosposvetskom polju (6). Napose jasan znak hrvatske prisutnosti u tom kraju predstavlja na visokoj hridi sagrađena Visoka

Ostrovica (Hoch-Ostrowitz), gradina po svome položaju posve analogna našim brojnim Ostrovicama u Lici, Bosni i u primorju.

I dok je tako naša historiografija prilično raščistila s vremenom i smjerom seobe, o nutarnjem rodovskom, odnosno plemenskom sastavu mi smo ostali posve neobaviješteni. Car Konstantin sačuvao nam je samo staru tradiciju, po kojoj su Hrvati pod vodstvom petero braće i dvaju sestara koji su tada pripadali istom narodu (misli se Bijelim Hrvatima) krenuli na daleki put na jug, na sunčani Jadran (7). To su bila braća: *Klukas, Lobelos, Kosentzes, Muhlo i Hrvat,* te sestre: *Tuga i Vuga.* Ova tipična priča heroja eponima rodovskoga društva toliko karakteristična za svako plemensko uređenje nalazi donekle svoju potvrdu kod splitskog arhiđakona, koji zna da je sedam ili osam plemenitih rodova iz poljskih strana sišlo u Dalmaciju i ovdje se nastanilo (8).

Slične priče poznate su nam i iz našega recentnoga plemenskoga života. Tako sam još i ja slušao u sjeveroalbanskom plemenu Krasnići u Valboni kako je njihov rodonačelnik (heroj eponim) Keć Ponta doselio iz Bosne sa svoja četiri sina u dolinu Donje Cijevne. To su bili Pipo, od kojega da su današnji Piperi u Brdima; Ozra ili Ozda, praotac današnjih Ozrinića; Vaso od kojega da su potekli Vasojevići i Krasi ili Krasa, rodonačelnik današnjih Krasnića. Keć Ponta se u Cijevni ponovo oženio iz Grude i ova mu je druga žena rodila još dva sina: Bani i Lazvi. Od prvoga da su potekli Trijepši, a od drugoga Hoti.

Sl. 1. Gradina Mogorić u Lici. Foto dr. B. Gušić

Ja sam još tamo sretao starce koji su s lakoćom znali nabrojiti svih dvadeset i devet predaka do Keć Ponte. Za nas je poučno da tradicija navodi zajedničkoga pretka za plemena od kojih se Priperi, Ozrinići i Vasojevići danas smatraju Crnogorcima, a Krasnići, Trijepši i Hoti Škiptarima. Osim toga jedni su danas pravoslavni, drugi muslimani, a treći katolici. S druge strane nam je iz sigurnih historijskih vrela poznato da su se Kuči, još do nedavna bilingvi, u XVIII stoljeću još odijevali po malisorski i govorili šiptarski (9), a Vasojevići se nešto prije od njih poslavenili, preuzevši i nošnju i jezik okolnih slavenskih plemena (10). Takav nam etnogenetski proces, koji se odigrao takoreći pred našim očima, može u mnogome opravdati pretpostavku da su sličnim procesima morala biti izvrgnuta i mnogobrojna plemena inače posve različitoga etnogenetskoga sastava i u doba naše seobe na jug.

Već je davno izrečena *sumnja u slavensko porijeklo* svih tih sedam imena sačuvanih kod Konstantina u priči o doseljenju Hrvata. Tako je Skok 1927. god. izrazio mišljenje da su **"ova imena već na prvi pogled neslavenska"** (11), a Oštir ih je pravom označio kao ***predslavenska*** iz zakarpatske domovine (12). Pa i finski filolog Mikkola već ih je proglasio avarsko-turskim (13), a Oštir iliro-tračkim elementima. Kako se Modestinova (14) i Kuzmićeva (15) domišljanja kao posve nenaučna ne mogu prihvatiti, a teškoće rješenja s obzirom na Konstantinov izvor, koji nam je ta imena jedini sačuvao, teško premostiva, to nam je mislim, ipak dozvoljeno da stvorimo dva zaključka: a) **Sva su imena vrlo vjerojatno prvotno neslavenskog postanja** i b) ona nisu po svojoj genezi jedinstvena, nego nam označavaju etnogenetski veoma šaroliko postanje njihovih nosilaca, koji su ipak u vrijeme svoje seobe već sačinjavali jedinstvo, pripadajući "jednoj generaciji", tj. *Bijelim Hrvatima* (16).

Drugi dokumenat iz kojeg doznajemo imena najstarijih hrvatskih plemena svakako predstavlja pripis Tominoj historiji, tzv. **Qualiter** (17). Ne ulazeći u pitanje njegove vjerodostojnosti kao pravnog dokumenta i u pitanje svrhe njegova bližega postanka, nema sumnje da rodovska imena u njemu zabilježena predstavljaju najodličnije stare rodove, za koje potvrđene u nizu drugih naših isprava možemo bez straha pretpostaviti da sežu do doba naše nezavisnosti, a veoma vjerojatno da su još i starija (18). Svakako je činjenica da se u dugim stoljećima naše srednjovjekovne historije pripadnicima tih rodova priznavala posebna čast i prednost i da se u pisanim dokumentima uvijek posebno isticalo da su oni "prvi, pravi i prirodni plemići kraljevine Hrvatske" (19). Ovo se pak ima razumjeti da su oni *"pravi didići",* plemeniti, dakle slobodni na svojoj zemlji plemenšćini, ne milošću nekog vladara ili feudalca nego pravom prvotnih osvajača.

KASEGI

U Hrvatskoj nalazimo u doturško vrijeme Kasege u Ličkom polju oko današnjega Gospića i na sjever uzduž rijeke Novčice i Like, do današnjega potoka Poljakovca kod Mušaluka. Središte kaseškoga naseljenja bilo je mjesto Sutpetar (20), što je ležalo sjeverno od Smiljanskoga polja iznad zavoja rijeke Like na mjestu što se još i danas naziva Stari Grad.

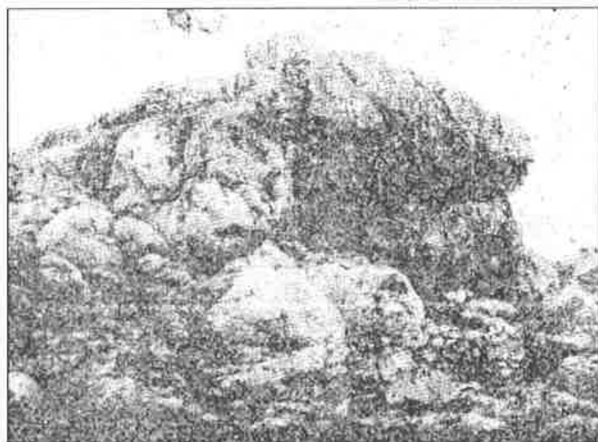

Sl.2. Šupljača ili gradina Pavlovac u Lici. Foto dr. B. Gušić

Tu je bilo uz vjerojatno još ranokršćansku crkvu sv. Petra i sijelo ličkoga stola i ličkoga arhiđakona, a i ninski biskup kao da je ovdje imao svoj "dvor". Mjestu su pripadali i neki mlinovi na Lici (21). Kao u svim našim župskim centrima, u Sutpetru su se održavali tjedni sajmovi (22), što su ih knezovi Frankopani kad su zadobili susjednu Ostrovicu uzalud pokušavali prenijeti u Novake podno ovoga burga (23). Po crkvi sv. Petra se i potok Poljakovac tada prezivao "rivulus sancti Petri".(24)

Da su Kasezi pri svom doseljenju ovdje zatekli starosjedioce koji su još međusobno govorili latinski, govori slavenski naziv Sutpetar, *sut* - od latinskoga sanctus, a ne od slavenskoga sveti (25). Zašto je to mjesto propalo i zašto ga je crkva napustila, a sijelo ličkoga arhiđakona kasnije premjestila na Novčicu kraj crkve sv. Ivana, nije poznato.

Osim u Lici bilo je Kasega i u primorju u okolici Zadra. Tu se u obrovačkom kraju u dokumentima 15. st. spominje selo *"Cassezi", "Cassasi", "Chasasi" i "Chasegi"*, a u okolici Posedarja selo *"Cassich", "Chassichi", "Chasichi", "Cassichi" i "Casithi"*, današnje selo Kašić nedaleko Smilčića.(26)

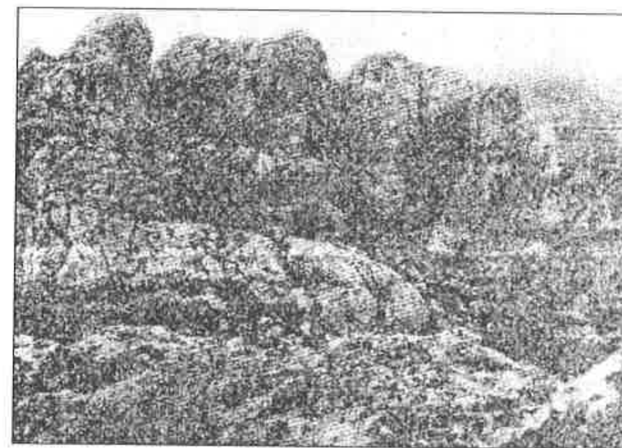

Sl. 3. Prilaz u gradinu Mogorić s istoka. Foto V. Heneberg

Iskapanja što ih je ovdje vršio S. Gunjača otkrila su na položaju Manastirine temelje starohrvatske crkve centralnog oblika sa šest apsida i s bogatom pleternom ornamentikom i povelikom ranohrvatskom nekropolom (27). Ovi se spominju već u jednoj doduše sumnjivoj listini bana Stjepana iz godine 1249 (ne kako je u Smičiklasa pogrešno "Catichi", - 28) kao susjedi posedarskog posjeda. U 15. stoljeću u jednoj bosančicom pisanoj presudi stola ličkoga od 3.V. 1492, spominju se također "plemeniti ljudi Kašićane" (29). Tako nema razloga da se i *"Raduslaus Kasig"* iz listine godine 1264 (30) i *"Priboyo Kasig"* iz bribirske listine od 18. IV 1347. (u Smičiklasa krivo datirana sa 1348.- 31) ubroje u Kašiće, dakle Kasege. Domišljanja N. Klaić da se tu radi o Kačićima, a ne Kasezima nemaju osnova, jer je kod Kačića avarska osnova imena kako ćemo još vidjeti, kako iz čega može biti samo kač, ali nikako kas! (32).

Da su ti Kasezi zauzeli "kasečki kotar" u Lici (33) već za vrijeme seobe, a da nisu tek kasnije iz primorja naselili Liku, kao što je to za mnoge starohrvatske rodove

pretpostavljao Klaić (33), dokazom nam je upravo naziv njihova najstarijega glavnoga mjesta u ovoj novoj postojbini Sutpetar, koji je, kako smo to već istaknuli, mogao nastati samo u direktnom kontaktu s još starim stanovništvom latinskoga jezika.

Sl. 4. Prilaz u gradinu Mogorić sa zapada. Foto V. Heneberg.

Mnogo veći dio Kasega naselio se u Karantaniji. To je onaj val naseljenja koji se zajedno s jednim dijelom Hrvata odvojio od glavnine i, kako car Konstantin pripovijeda, pošao pod svojim zasebnim vođom u Panoniju (34). O njima je u našoj historijografiji od Klaića i Kosa do Grafenauera, Antoljaka i Nade Klaić mnogo pisano, pa ne bi valjalo sve to ponavljati. Na slavenskom ozemlju mi ih nalazimo na Dolenjskom oko Žužemberga i Kostanjevice, u gornjem Posavju oko Ljubljane, Bleda i Bohinja, u Štajerskoj oko Celja, a najmasovnije oni se javljaju u Koruškoj oko Krsnoga grada na Gosposvetskom polju, oko gornje Gline, u Lobodskoj i Ziljskoj dolini, pa čak i u gornjoj Koruškoj (35). Oni igraju kasnije odlučnu ulogu u ustoličenju koruškoga vojvode na Gosposvetskom polju (36), gdje nas kamena stolica snažno podsjeća na slične vojvodske stolice u Hercegovini (37) i Crnoj Gori (38), a poznate su **slične stolice i u Zakavkazju.** Da je ona sastavljena iz spojila nedalekoga rimskog Virinuma, samo je dokaz više za njezino postanje iz doba seobe naroda.

Mislim da pradomovinu naših Kasega moramo tražiti u Pretkavkazju. Arapski geograf Masudi opisuje nam još u 10. st. veliki narod ***Kasoga ili Kasega,*** susjede Alana, kojih se središte nalazilo u dolini rijeke Kubana (39). Njih poznaje krajem istoga stoljeća i nepoznati autor iranskoga geografskog sastavka *"Khudad al-Alani"* (regije Alana) koji *"Kasogiju"* označuje tada kao zemlju pod vlašću Alana (40).

Kasoge spominje i "Povest vremennykh let" (41). U njoj njezin autor monah Nikon Veliki pod godinom 1022. opisuje sukob Rededyja, vođe Kasoga i Mstislava, sina sv. Vladimira. O tom događaju pjeva i jedna od najljepših osetinskih narodnih pjesama pod naslovom "Iry Dada" (42).

Sl. 5. Ostaci zida centralne kule gradine Mogorić. Foto dr. B. Gušić

Svi se naši istaknuti jezikoslovci slažu u tome da se ime heroja eponima **Kosentzes**, što nam ga u tradiciji seobe Hrvata prenosi car Konstantin, može dobro dovesti u vezu s plemenskim odnosno krajevnim imenom Kosez-Koseg, a jednako tako i sa Saseg - Kassag - Kasog (= Čerkez), danas ruski Kozak - Krajišnik (43). Vidjeli smo da se Kasogi - Kasegi još u 10. i 11. stoljeću spominju u Pretkavkazju kao osetski ogranak i da su tamo igrali neko vrijeme pored ili sa susjednim Alanima i znatnu političku ulogu. Budući danas znamo da je i ime Hrvat vrlo vjerojatno alanskoga porijekla (44), to njihov dolazak u Bijelu Hrvatsku kod Krakova zajedno s Hrvatima nije teško zamisliti. Da je Kasega bilo i u Zakarpatju, dokazuje nam ime grada Kesigesburg (prema Hauptmannu "Kasezov grad"), što nam ga Bertinienski anali (45) bilježe kao sijelo sorabskoga kralja Čimislava (46). Sigurno je da su oni došavši s Hrvatima na jug bili već davno istoga jezika i poslavenjeni, što nam uostalom i car Konstantin izrijekom potvrđuje (47).

Kako su Kasezi jednako u Lici kao što i u Slovenačkoj bili isto kao Hrvati rodovski didići, dakle plemeniti - slobodni na svojoj zemlji po pravilu osvajača a ne po milosti nekog feudalca ili vladaoca, to je razumljivo da su se kasnije, kad je s Francima bio uveden feudalni sistem, trudili da uđu među sitne plemiće - Edlinge, jer su se samo na taj način mogli uklopiti u novi društveni poredak i zadržati svoje stare sloboštine. To nam jasno pokazuju dokumenti 13. i 14. stoljeća, a napose čitav obred oko izbora kneza na Gosposvetskom polju, kojega su upravo oni s okolnim Hrvatima (Hochostrowitz je u neposrednoj blizini!) bili glavni nosioci. Samo tako i možemo razumjeti sam smisao obreda kojem korijen nalazimo u zakavkaskoj njihovoj pradomovini kao daleki odsjev prastarih **iranskih rodovskih običaja** (48).

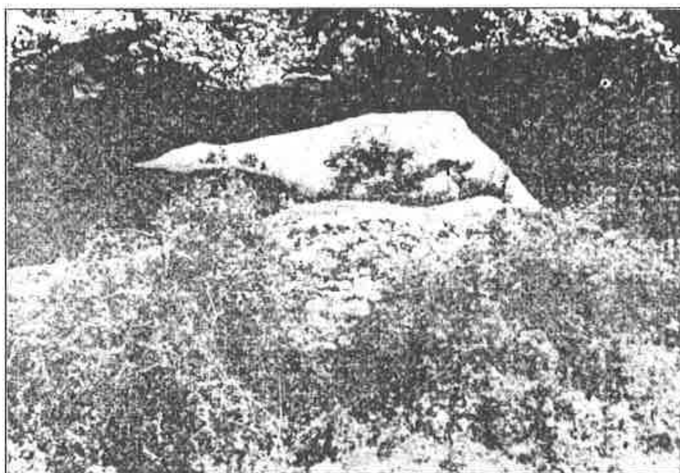
Sl. 6. Pogled iz pećine gradine Mogorić. Foto dr. B. Gušić

Kako je Koseza u Sloveniji bilo prilično mnogo, a svi su bili slobodni i plemeniti ljudi, to je taj naziv pomalo izgubio značenje rodovske pripadnosti i postao oznaka svakoga maloga plemića. On se po svom značenju poistovjetio sa značenjem germanskoga pojma Edling. Tako su se imenom Koseza počeli prezivati i feudalni sitni plemići koji nisu rodovski imali nikakve veze s prvobitnim Kosezima. Naziv Kosez posve je izgubio svoje rodovsko značenje i postao je čisto klasna oznaka. To je i zavelo Hauptmanna, koji je najdublje od svih dotadašnjih autora ušao u taj problem, da je Kaseze poistovjetio s Hrvatima, jer su naravno i Hrvati jednako kao i Kosezi i u alpskim zemljama bili slobodni plemići na svojoj plemenšćini.

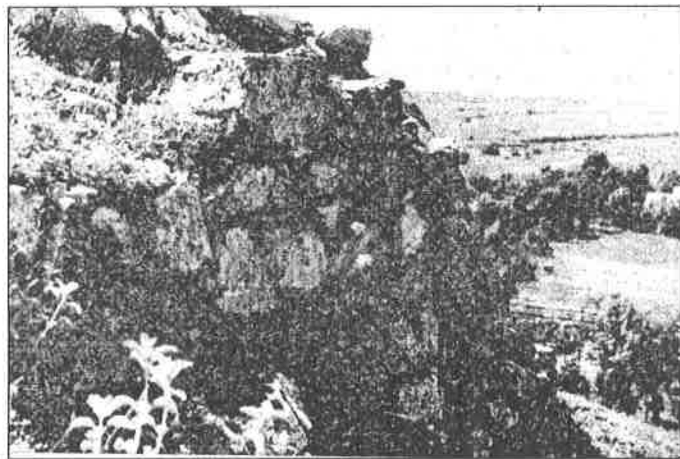
ČUDOMIRIĆI

Oni se prvi put javljaju u Qualiteru: *"Comitem Pribislaum de genere Cuddomirithorum"* (49) i u jednoj bilješci kartulara Samostana sv. Petra u Selu iz kako izgleda 11. st. gdje se spominju Čudomirići kao *"comites" i "bani"* u Hrvatskoj (50). Izgleda da su Čudomirići kao i mnoga druga starohrvatska plemena obitavali i u primorju i u Lici. U primorju se spominju kao svjedoci oko crkve sv. Petra u Bubnjanima, u kraju između Raštana i Lišana niže Nadinskoga blata (51), a u Lici oko Bilaja, gdje je postojao i kraj zvan Čudomirići (52). Oni su se kako Klaić s pravom navodi (53), već vrlo rano rasuli u susjednim plemenima, a neki njihovi pojedinci pače izgubili i svoju plemenšćinu i postali zavisni seljaci (54). Čini se ipak da se samo manji dio plemena zadržao u Donjoj Hrvatskoj, a da je najveći dio produžio za seobe u Gornju Dalmaciju, gdje je zauzeo kraj na Sutormanu u pozadini Bara.

Na njihova naseljenja podsjeća ovdje krajevno ime **Tudjemili** (Tjudjemili, još i danas se čuje i Čudemili) s istoimenim selom, očigledno ostatak nekad veće starohrvatske župe. Na ovo nas upućuje i današnje ime sela Dedići i nedaleko selo Hrvatin s crkvom sv. Nikole.

Sl. 7. Prošupljena stijena, nekad glavna obrana gradine Pavlovac. Foto dr. B. Gušić

Sl. 8. Ostaci glavne kule gradine Pavlovac. Foto dr. B. Gušić

Ime **Čudomir - Čudomer** vjerojatno je prvotno kod nas gotskoga postanja (54a) i u obliku *Thiudomer* veoma često u istočnih Gota. Otac velikoga Teodorika zvao se

Thiudomer i blizu je pomisao da se neki odred Ostrogota mogao prozvati po heroju eponimu ovoga glasovitoga imena. Ovakav zaostali gotski odred mogao se lako u Panoniji pridružiti Hrvatima na njihovoj seobi na jug. Gotski toponimi u našim sjevernim krajevima nisu nikakva rijetkost (55), a M. Gušić je dokazala da su Slaveni ovdje još zatekli stanovništvo koje je govorilo gotski, jer se samo tako može razumjeti da je gotsko ime potoka Skarnik u današnjem Hrvatskom Zagorju u našem jeziku prozvano Kumrovec, što je prosti prijevod gotskog imena (56). U Samoboru u Gornjem kraju ima brdo Čudomeršćak, što znači imanje nekog Čudomera (57).

Tudjemile spominje i Stjepan Mitrov Ljubiša u svojim "Pričanjima Vinka Dojčevića" (58). U sedmom odjeljku: "Ako nemaš zlotvora, mati ga je rodila" priča se kako se zakrvila "Barska država" kad je šestanska puška ubila kneza u Tudjemilima. Tu se Tudjemile okupiše na zbor da biraju novog kneza. A biranje se vršilo tako što se na veliki kamen stavilo kneško obilježje: štit, kapa i pečat. Izabran je bio onaj od predloženih koji se prvi dohvatio tih stvari.

Sl. 9. Pleter iz stare mogoričke crkve nekad ugrađen nad vratima zvonika bivše recentne crkve sv. Nikole u selu Mogorić. Foto V. Heneberg

I ovaj nas običaj pomalo sjeća na različite vojvodske stolice po Hercegovini i biranje kneza na Gosposvetskom polju. I narodna pjesma zna za Tudjemile. Tako je Vuk zabilježio u pjesmi "Boj u Sozini" (59) kako su "Tudjemili bijesni junaci" turski krajišnici bili bitku sa crnogorskim Crmničanima oko ovaca.

Tudjemile su očigledno bili nekada veća župa što se prostirala u neposrednoj okolici Bara, pa je Pop Dukljanin lako mogao pribilježiti njihovu plemensku tradiciju i taj odjeljak zbog toga i prozvati *"libellus Gothorum"* (60). Da je takva "gotska" tradicija mogla još postojati u 13. stoljeću u davno već poslavenjenom plemenu, ne treba nas čuditi kad znamo kako su se uporno u agrafičnom društvu održavala imena pređa i pamtile priče o postanku plemena.

MOGOROVIĆI

Sl.10. Nadvratnik najstarije crkve u Tukljači, danas u lapidariju u Biogradu. Foto dr. B. Gušić

Ime ovom veoma velikom plemenu koje je naročito u dotursko doba preplavilo najveći dio Like, te se i preko Velebita prebacilo na more, susrećemo u našim pisanim dokumentima prvi put oko 1060. godine. U listini kralja Krešimira IV, kojom dariva samostanu benediktinki sv. Tome u Biogradu zemlju Rasohaticu spominje se među međašima „*iuxta terram Mogorouici*" (61), iz čega se vidi da je rod Mogorovića u primorju nedaleko kraljevskog Biograda nastavao kraj oko Tinja pa sve do mora, gdje u današnjoj Tukljači nalazimo njihovu zadužbinu crkvu bl. Gospe, na što ćemo se još vratiti. Osim toga se Mogorovići spominju i kao susjedi posedarskog posjeda (62).

Sl.11. Crkva u Tukljači, zadužbina Mogorovića. Foto dr. B. Gušić

Ali su Mogorovići već od početka naselili i Liku. Ovdje su oni prvotno bili zauzeli prostor uz prisojnu stranu ličkoga polja duž rječice Jadove, od Vrepca na sjeveru pa sve do Ploče na jugu. Njihovo ime još i danas čuva selo Mogorić i stara gradina, što se na 681m visokoj litici izdiže poviše Jadove, iznad Basarskih kuća (63). Kasnije su se oni proširili po čitavu teritoriju ličke i buške župe, pa su prešli i Velebit, zauzevši čitav južni dio Podgorske župe (64).

Da su oni od početka nastavali u Lici i da je nisu tek kasnije iz primorja naselili, kako je to mislio Klaić (65), dokazuje nam ploča s pleternom ornamentikom što je prenesena iz stare crkve, bila do ovoga rata kao spolij ugrađena u pročelju zvonika recentne barokne crkve sv.Nikole u selu Mogoriću i sama gradina Mogorić.

Dva ulomka s troprutastim pleterom premazana vapnom, vjerojatno dijelovi jednog komada, nosili su ukras od po četiri kruga poredana u dva reda i naizmjence spojena prelomljenom troprutastom pletenicom. Ispod toga ornamenta bio je opet ravan troprutasti pleter, a ispod njega teško se razaznavao niz kuka sa šiljkom okrenutim lijevo i dolje (66). Stara crkva odakle su valjda poticale ove ploče stajala je na danas pustom kamenom brdašcu, istočno od recentne crkve, i danas zvanom Crkvina. Na njemu danas nema više nikakvih tragova zida. I ova nova recentna crkva spaljena je u posljednjem ratu, a žitelji su nakon rata minom srušili i toranj, pa je tako ovaj dragocjeni spomenik izgubljen zauvijek. Sami krugovi spojeni prelomljenom troprutastom pletenicom podsjećaju na pleterne ukrase na apsidi župne crkve u selu Tenno na jezeru Garda u sjevernoj Italiji (67), a kod nas na ulomak s pojate Bukorović - Keričić Jovana u Biskupiji kod Knina (68). Slični su ostaci pluteja iz Plavna i iz Knina što ih je objavio Gunjača (69).

Sam grad Mogorić, obrambeno sijelo plemena od davnine, uzdizao se na strmoj litici neposredno iznad Jadove poviše Basarskih kuća na sjevernom kraju današnjega sela. Litica je skroz šuplja od istoka na zapad i ta pećina, u kojoj se danas gnijezde divlji golubovi i kroz koju stalno puše jak vjetar, bila je s obje strane zazidana 1m debelim polukružnim zidom, te je služila kao siguran zaklon kuli grada što je iznad nje bila izgrađena. Zid je građen od 30:30 i 30:20 cm velikih nepravilnih kamenih kvadera, kako je to pri našem posjetu godine 1922. zabilježio moj prijatelj i veliki istraživač ličkih starina profesor V. Heneberg. Na samoj litici ima još nešto tragova zida, a i sama litica je podzidana i niže ispod ulaza s istočne strane. Sa zapadne strane su niže ispod sadašnjega ulaza u pećinu još ostaci od dva recinta u nejednakoj visini. Sjeverniji je viši i dizao se uz liticu slijedeći njezin oblik. Drugi veoma primitivno građen je prostraniji, a sastoji se od poligonalnoga kamena vel. 30:60 cm i 90:100 cm. Izgleda da je ovdje između oba ova recinta bio ulaz u samu tvrđavu. I ispod toga ima još tragova zida što su očigledno branili prilaz gradu.

Prema svemu grad je uglavnom tvorila visoka obla kula, kojoj je šuplja pećina bila prirodno zaštićeni podrum, a zidovi se dizali uz liticu da je napokon nadvise. To je osnovna slika karakteristična za ranosrednjovjekovne burgove. Prema tome smijemo zaključiti da je grad bio u najmanju ruku istovremen, ali još mnogo vjerojatnije i znatno stariji od stare crkve na Crkvini. Nasuprot grada Mogorića na drugoj strani Jadove na zaobljenoj glavici Šupljače, 563m, a poviše današnjega zaseoka Pavlovca diže se "in gratioso colle", kako piše Glavinić, gradina Pavlovac (70).

Sl.12. Romanična vrata crkve u Tukljači. Foto dr. B. Gušić

I tu je strma kamena litica s gradom na vrhu, i tu je pećina ispod čitava brda što pruža odličan suhi zaklon podno grada. Pećina se pruža od sjevera na jug, dugačka je 19, a široka 13m. Visina joj je između 2-3 m, a uravnjeno dno je posuto suhom pržinom. U njoj su tri veoma velika kamena, što su možda nekada služila da pojačaju zid što je sa sjeverne strane 5m duboko od ulaza sprečavao pristup u unutrašnjost pećine i grada. Jedan od kamena ima uklesan križ, a možda je služio i kao kamenica. S vanjske strane ulaza zemljani nasip označava još jedan zid što je branio pristup do grada. Pećina je i s južne strane bila zatvorena zidom. Sa glavice se obroncima brda spuštaju nepristupačne kamene litice sve do Kukine dražice podno brda, a ova je opet bila ozidana. Tako je čitava sjeverna strana brda bila zatvorena što zidom, a što prirodnim liticama. Na samoj glavici naziru se ostaci temelja peterokutne gradine zidane od lomljena kamena.

Vrlo je vjerojatno da je i ta gradina sa crkvom što je stajala zapadno na susjednoj glavici također pripadala Mogorovićima. Temelji crkve točno su orijentirani istok-zapad, dužine 15 a širine 5m, s polukružnom apsidom. Unutar crkvine i u neposrednoj okolini pronađeni su brojni kosturi, navodno bez priloga. Zadnji grobovi otkopani su pri postavljanju stupova za električni vod prije nekoliko godina. Staro naselje izgleda da je ležalo naokolo crkve kao i danas. Samo glavica na kojoj stoji crkvina danas je pusta bez drugih vidljivih ostataka. Nedavno je neka kamena ploča "sa šarama", što je bila pronađena unutar temelja ove crkvine, bila prenesena u Vrebac i uzidana pokraj ulaza u tamošnju recentnu crkvu. Ali je vrebačka crkva srušena za vrijeme posljednjeg rata, a kameni ostaci upotrijebljeni za uređenje spomenika, pa je tako i ovaj dokumenat nepovratno propao. Čini se da se i tu prema pričanju seljaka radilo o spoliju s pleternom ornamentikom.

Jugoistočno od grada Mogorića poviše Jadove, bliže mogorićkoj crkvi, diže se na još jednom strmom vrhuncu, 633m visoko, Popovića gradina. I ovdje je nekad moralo stajati neko utvrđenje, ali su od njega samo na vrhu preostali neznatni tragovi vapna. Pozadi te gradine na Popovića groblju vide se pored suvremenih grobova i velike kamene ploče srednjovjekovnih grobova. Na jednoj od njih raspoznaje se uklesan križ i krug, vjerojatno u značenju sunca. Od stare crkve preostali su samo tragovi vapna, jer su joj temelji prekopani za nove grobove. Na gradini *Zeba,* na glavici istočno od mogorićke crkve, 629m, ili kako je danas zovu „Milojevića gradina", nema tragova srednjovjekovne građe kako je to mislio Pavičić (71), nego se radi o tipičnoj turskoj kuli s oborom, od čega su ostali samo temelji. Ovdje je vjerojatno za turskog vladanja bilo sijelo vojvodstva što su ga Turci osnovali u Mogoriću.

Ime roda Mogorovića izvodili su Šišić (72) i Skok (73) iz imena akvilejskoga sveca Hermagoras gdje su otpali nenaglašeno Her- i dočetak -as, dakle iz magor, mogor, što znači da bi to veliko pleme bilo svoje ime oblikovalo tek nakon dolaska u primorje u vrijeme kad je akvilejski patrijarh organizirao crkvu među nadošlim Hrvatima. Iako bi se po glasovnim zakonima magor-mogor mogao izvesti iz Hermagora, meni se to tumačenje nikako ne čini vjerojatno iz dva principijelna razloga. Prvo što je teško vjerovati da bi tako veliko i odlično pleme kao što su bili Mogorovići prihvatilo neko strano svetačko ime tek pri doseobi, a da se istovremeno zatre svaki trag staroj plemenskoj tradiciji. Drugo, premda je akvilejska patrijaršija sigurno imala vidnoga utjecaja na prvu organizaciju crkve kod novonadošlih hrvatskih rodova u Donjoj Dalmaciji, napose u prvo dofranačko vrijeme nakon doseobe a vjerojatno i poslije (upor. moćnike sv. Asela i nekoga nepoznatoga sveca u Ninu, pa imena crkava iz toga doba), nigdje ne nalazimo spomena Hermagoru, ni kao patrociniju crkve ni kao toponimu. Jedino se štovanje toga akvilejskoga sveca redovno održavalo u samostanu sv. Marije u Zadru (74). Meni se čini mnogo vjerojatnije da su Mogorovići svoje plemensko ime Mogor donijeli iz svoje stare pradomovine iz Zakavkazja kao i Hrvati. Samo što su Hrvati, kako se čini, proizašli iz velike grupe Alana, dok nas porijeklo Mogorovića vodi do nekog nama danas bliže nepoznatoga ugrofinskog plemena.

Prema tradiciji, koja je kod Madžara još živa, a čije reflekse još nalazimo u njihovim srednjovjekovnim kronikama (75), dva legendarna brata Hunor i Mogor, herojski su eponimi protougarskog plemena Madžar *(Magyar).* Ovo ime Magyar tek je onda postalo opći naziv za čitav skup tih ugrofinskih rodova kada su se oni negdje iza Urala oslobodili prevlasti turskih plemena, među kojima su do tada živjeli, i kada je upravo ovo pleme Magyar izbilo na njihovo vodstvo (76). Prema tradiciji ova su se dva brata u lovu, progoneći losa, našli u zemlji Alana i tu oteli dvije kćeri alanskoga kneza Dula i uzeli ih za žene. Svakako je za vjerodostojnost legende od važnosti da kod Oseta, a oni se općenito smatraju posljednjim ostacima Alana, još i danas postoji vrlo ugledan rod Dula - ruski Dulaevi (77). I protobugarski kanovi Asparuh i Kubrat pripadali su, kako po svemu izgleda, tome odličnome rodu (78).

Vrlo je vjerojatno da su se naši Mogori još negdje na donjem Donjecu odijelili od madžarskih rodova prije njihova doseljenja u današnju Ugarsku. Tamo su se u slovenskom mediju poslovenili i tako se pridružili Hrvatima pri njihovoj seobi. Za nas nije bez interesa da se pleme Mogor spominje još u 13.st. među jobagionima Šopronja (79).

Da su naši Mogorovići još dugo poslije dolaska na Jadran pamtili tu svoju rodovsku tradiciju, dokazuje nam natpis na crkvi Gospe u Tukljači, zadužbini Mogorovića (80). To

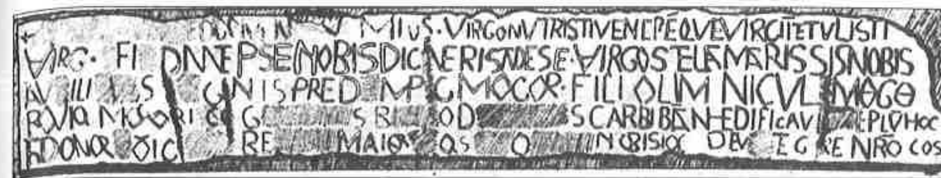
je Tokinja naših vladarskih isprava (81), predjel između mora i Sikove (82). Danas taj lokalitet nosi naziv Tukljača (83), a prijašnje selo nazivalo se Tukliečane (84). Još se u 13. vijeku spominje napušteno selište toga sela (85). U kasnijim vremenima u tom su kraju svoje vinograde, podvore i pasišta imali zadarski građani (86).

Sama crkva, i danas posvećena Gospi, okružena prastarim grobljem, podignuta je sasvim uz more nasuprot malenom Zelenom otočiću zvanom i Ricul, s kojim je nekada kopno bilo vezano gazom. Tradicija pamti da su volovi sa zelenog otoka prolazili na vodu u susjedne Tukliečane. Selo je za kandijskoga rata (1645-1669) bilo napušteno kao i mnoga druga obalna nezaštićena mjesta u biogradskom primorju, a stanovnici se zakloniše u blizi utvrđeni Turanj, kojega je također opljačkao Ibrahim paša 1646. godine (87).

Crkvena zgrada je danas 11m dugačka i 6m široka građevina s apsidom pokrivenom polukružnim kamenim pločama i pročelnim romaničnim zvonikom na preslicu. Po gotičkom prozoru u apsidi i romaničnim vratima, što ne leže u osi apside, te preromaničnoj transeni uzidanoj u vrh pročelja pri gotičkoj pregradnji izgleda da je prednji dio crkvice s ulazom ostatak ranije manje zgrade koja je u doba gotike produžena i proširena. Ali i ova manja romantička crkvica već nije bila prvotna. Postojala je, kako izgleda, još starija crkva kojoj je, čini se pripadao ulomak nekog nadvratnika iz bijelog kamena što je bio iskopan kraj crkve pri renovaciji i tada uzidan u stepenice žrtvenika (88). Odavde je uklonjen 1898. god. pri posljednjem obnavljanju crkve. Danas se prebijen i okrnjen čuva u zbirci starohrvatskih spomenara u nedalekom Biogradu. On je dug 0,99m, visok 0,20m, a širok 0,16m. Od njega su se sačuvala četiri troprutasta luka oslonjena na četiri kolone. Pod prvim lukom je prikazana ptica sa zavraćenom glavom unatrag kao da kljunom čisti krilo. Pod drugim je kosa troprutasta pačetvorina kroz koju su u protivnom pravcu provučena dva troprutasta polukruga. U trećem je stablo života. U četvrtom ranoromanički križ s dvije višelatične ruže u donjem i sa dva trokutasta cvijeta u gornjim kvadrantima. Ta je ploča po svojoj izradi i po ukrasnim motivima veoma slična ukrasu sarkofaga što je bio pronađen iza velike apside zadarske katedrale, a koji se danas čuva u arheološkom muzeju u Zadru (89).

Sl. 13a. Natpis Mogorovića na nadvratniku crkve u Tukljači. Foto dr. B. Gušić

Sl. 13b Transkripcija natpisa od don Mate Klarića 1930. godine

Po čitavu duktusu mi je možemo datirati najkasnije s 9. st. a možda i prije. Mislim da je istovremena i preromanična transena, koja je kasnije upotrijebljena u povišenu zidu pročelja pri gotičkoj pregradnji. Ali najvažniji spomenik za ovu našu raspravu na crkvici jest natpis što je danas kao nadvratnik uzidan poviše ulaznih vrata. To su tipična romanička vrata, a pošto se danas nalaze van glavne osi crkve, dokazuju da su preostatak ranije romaničke crkve uklopljene u kasniju gotičku rekonstrukciju.

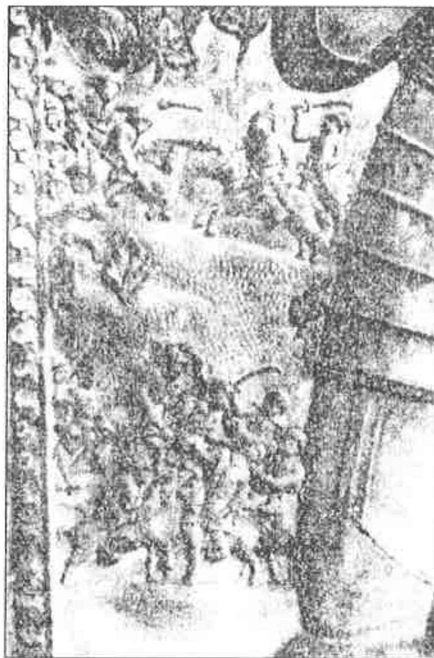
Sam današnji nadvratnik s natpisom iz bijeloga krupnozrnatoga "korčulana" dug je 1,50m, visina mu iznosi 0,27m, a debljina oko 0,15m. Okvir vrata svakako je romaničan, ali kao da nadvratniku to nije prvotna upotreba. On je prilično okrnjen s desne strane, a donji mu je rub neravan, kao dlijetom istučen, napose na lijevoj strani. Natpis u pet redaka već je prije 40 god. kada sam prvi put s pokojnim prijateljem Baradom ovamo dolazio, bio teško oštećen zbog slane koja ga zbog blizine mora stalno izjeda i mrvi, a danas je jedva čitljiv. Veliki su njegovi dijelovi posve izbrisani, a mnogi su propali u posljednjih 30 godina. Kada smo ga obilazili s pokojnim don Matom Klarićem i pokojnim župnikom Kazimirom Perkovićem, koji je prvi i upozorio na njega, mogao se donekle sastaviti prijepis kako ga je don Mate i donio u svojoj radnji u Vjesniku za arheologiju i historiju dalmatinsku (90).

Sl. 14. Kenotaf Martina Mogorića u župnoj crkvi Marije Gorske nad Sutlom. Foto dr. B. Gušić

Nama se ipak već i tada činilo da natpis nije cjelovit, da mu je donji dio otklesan kako bi se kamen mogao prilagoditi novoj službi nadvratnika, a nismo se mogli složiti ni sa cijelim čitanjem kako ga je don Mate objavio. Činilo nam se da oni koji su ga stavljali nad vrata nisu bili baš pismeni, a čuvali su ga više po tradiciji nego samoj cjelovitosti natpisa. Svakako se još onda sa sigurnošću moglo razumjeti da se u početku natpisa zaziva pomoć Gospe, koja je prema tradiciji bila posvećena crkva, i da je se naziva *"stela maris"*. Dalje da se u natpisu, valjda kao osnivač i ktitor, spominje *Gregorius Mogor*, sin *"Olim Nicula Mogor"*, *"Mogori cognations"* i da su mu natpis postavili njegovi suplemenici (consanguinei). Prema tome je bilo jasno da je prvotna crkva bila zadužbina plemena Mogorovića koji su sjedili u Tuklječanima i tu imali svoju didinu.

Sam natpis izveden je od klesara ne baš naročito vješta svome poslu. Sačuvana slova su i različite veličine i nejednako raspodjeljena, a po onome "carbi ban" kao da je klesar više kopirao neki predložak nego natpis s razumijevanjem. Možda se natpis nekada i nastavljao pa je prvotno bio smješten kao arhivolt na nekoj oltarnoj pregradi neke preromanične crkve. Rombično "o" u natpisu možda bi govorilo za takvu starinu (91). Na žalost je danas točna paleografska analiza ovoga natpisa zbog teških oštećena posve onemogućena. Zbog naše nepažnje kao i našeg krajnjeg nehata što pokazujemo prema našim historijskim spomenicima, detaljna obrada ovog važnog natpisa za hrvatsku ranu povijest izgubljena je zauvijek. Ipak nam on i u ovom defektnom stanju pruža dokaz da su članovi plemena Mogor, naši Mogorovići, već u vrijeme doseljenja zauzeli određeni teritorij u neposrednoj okolici Biograda i da su ovu svoju plemenšćinu držali vjerojatno sve do dolaska mletačke vlasti, a možda i do dolaska Turaka.

Sl. 15. Reljefni prikaz na kenotafu Martina Mogorića. Foto dr. B. Gušić

U Lici se pleme Mogorovića toliko razmnožilo u 13. i 14. st. da je preplavilo čitavu ličku i bušku župu, prešlo preko Velebita i nakon povlačenja Tugomirića zauzelo i čitav južni dio stare podgorske župe uz more podno Velebita. Nije isključeno da je i crkva sv. Petra ispred ulaza u Veliku Paklenicu, s prastarim grobljem i ostacima pleterne ornamentike, bila njihova zadužbina. Mnogi od starih rodova rastopiše se u njihovu mnoštvu. Kasnije u 14. i 15. st. ističu se naročito dvije hiže Mogorovića: Berislavići i Desislavići (92). Ovi posljednji uspinju se sve do kneževskoga dostojanstva. Da su Mogorovići sve do 14. st. čuvali staru plemenitu tradiciju, dokazuje nam pismo pape Grgura XI iz Avignona od 14. svibnja 1373. god. naslovljeno između ostalih i *"nobili viri Magor, comiti de Licha"* (93).

Zadnji spomen na jednoga Mogorića nalazimo u župnoj crkvi u Mariji Gorici nad Sutlom. To je kenotaf što ga je ogulinskom kapetanu *"nobilo et generoso domino Martino Mogorich"* postavio neki Mihael Vernić godine 1679. Polihromna ploča iz lako drobiva pješčenjaka pokazuje gologlava viteza s bradicom kako kleči pred križom na vrhu brda (kalvarijom?), podno kojega su na lijevoj strani ploče prikazana u reljefu dva prizora. U gornjem pokojnik na konju nalijeće na Turke koji navaljuju, a u donjem mu Turci dok sjedi na konju odrubljuju glavu. Iz natpisa na dnu ploče, danas najvećim dijelom uništena, još je Kukuljević (94) mogao pročitati da mu je odrubljena glava "sub monte Perovicha" kako izgleda 1664. godine. Ploča danas uzidana u desni zid apside pokraj glavnog oltara i prenesena je ovamo iz stare samostanske crkve sv. Petra, kad je ova pregrađena u sadašnju veliku crkvu Pohoda B.D. Marije (95).

A CONTRIBUTION TO THE ETHNOGENESIS OF SOME OLD CROATIAN FAMILY LINEAGES

Summary

The ever sounder knewledge of our earliest past intensifies ever more the trustworthiness of ancient writers. On ever more frequent occasions we find that our lack of knowing the true states of affairs was due rather to the false interpretation of them, than to their wrong reporting. Thus the migration of the Croats as presented by Constantine Porphyrogenet and the Split archdeacon Toma finds itc corroboration in the White Croats around Sopronj and the name of Balatin Brook in the province of Lika, the one-time feud of old Croatian lineage of **Lagodušić**. For the folk tradition on the five brothers and two sisters that allegedly had brought the Croats to the South - as preserved in Constantine and partly also in Toma - the author finds recent analogies with the north-Albanian and Montenegrin tribes.

The tribes taking their share in the Migration of the Croats were not all of the same ethnogenetic origin. Philologists that their doubts long ago about the Slavic origins of their names. In this paper the author discusses the origin of three such tribes: *Kasegi, Čudomirići and Mogorovići.*

The **Kasegi** are to be found prior to the advent of the Turks in Ličko Polje around today's town of Gospić. Their centre was the place of Supetar, whose name testifies to the fact that this place must have come into being as early as the times of the migration, in the time of the symbiosis of the ancient Romanesque and the new Slavic populations. Also

today's Poljakovac Brook, which takes its source at Mušaluk, then bore the name of "Rivulus Sancti Petri". Here was the seat of the Lika archdeacon, of the Lika tribal court of justice, and in this very place there was also the palace of the Bishop of Nin. In the Littoral the Kasegi had occupied terrains around the Zadar - Obrovac not far away from Posedarje. However the majority of them had gone with a part of the Croats towards Karantania where we find them in Dolenjsko, in the Upper Posavlje, around the town of Celje, and mostly around Krnski Town in Gosposvetsko Field, around Upper Glina and in the Zilja Valley. With the Croats they were playing a decisive role in the rituals of investiture of the Duke of Carinthia. Roman spolia from atnique Virunum, from which had been composed the Duke's Chair, prove its origin in the time of the Migration of Nations. It reminds us very vividly of similar "ducal" chairs across Herzegovina, Montenegro and the Caucasian backlands.

The origin of the Kasegi should be sought around the River Kuban in the Caucasian forelands, where the Arabian geographer Mas'udi in the 10th century describes the great people of the Kasegi, who were neighbours of the Alans, while an unknown author of the Persian document *"Hudud al-Alani"* from the end of the same century speaks of *"Kasogia"* as a country under the rule of the Alans. *"Povest vremenykh let"* describes a fight between the leader of the Kasegi, Rededy and Mstislav, the son of St. Vladimir. This event was also described in one of the most beautiful Ossetian poems under the title "Iri Dada". The name of one of the five brothers **Kosentzes,** preserved in Constantine, according to the opinion of numerous prominent philologists, may be brought into line with the name Kosez-Koseg, and equally well with Kaseg - Kassag - Kasog, today's Russian Kozak or frontier soldier. Kesigezburg, the seat of the Sorabian Prince Čimislav in the Bertinian Annals proves their presence not far from the one-time White Croatia. The migration of one of their tribes with the Croats may be very well understood if we are aware that also the Croats had come from the land of the Alans. Owing to the fact that all the Kasegi people as well as the Croats were in Karantania free noblemen, also they were those who by the introduction of the feudal relationships during the Franks were equalized with the Frankish Edlings, so that at a later time the earlier tribal name was gradually equalled with the class name of Edling.

The **Čudomirići** were dwelling around Nadinsko Blato on the Littoral and in Lika around today's Bilaj. They very quickly were absorbed by the neighbouring tribes. The major part of the tribe had crossed over into Upper Dalmatia, where the large district of *Tudjemils* (still today we hear the name Čudomili) on Sutorman above Bar reminds us of them. That here we are really concerned with and Old-Croatian district is evidenced by the name of the present village of Horvatin. The name is most probably og Gothic origin, after the hero *Thiudomer,* the father of the great Teoderik, a very usual name with the Ostrogoths. Of them reminds us the name of the hill of Čudomeršćak in Samobor. Their Gothic tribal tradition was easily noted by the Bar priest, subsequently to name this part of the document *"libellus Gothorum".*

The **Mogorovići** represent a very large tribe which in pre-Turskih times had occupied the major part of Lika, and wich over the Velebit Mountain arrived on the littoral. First they settled the sunny portion of Ličko Polje along the small river of Jadova, where today their name is kept by the village of Mogorić and an old ruin placed on high rock above the Jadova. This old castle as well as neighbouring one on Šupljača, opposite on

the other side of the river, are two typical early mediavel burghs with a big central tower. A tablet with interwoven ornamentation from the old mediaval church bears the designations that date back at least to the 10th century. Another similar slab from ruins of the mediaval church belov Šupljača also was destroyed in the last war in the church of Vrebac. Both interwoven ornamentations as well as the noblemen's burghs are evidence of the early presence of the Mogorovići in Lika. On the Littoral they had settled the area around Tinj in the hinterland of Royal Biograd, where they are mentioned in the 11th century. Their foundation is the church of St. Mary, today in the cemetery of Tukljača, with an inscription from the earlier preromanesque church. It had been established by the Mogorovići for their ancestor, Gregorius Mogor *"olim Nicula Mogor".* The contents of the inscription as well as the rhombic O contained therein and the fragment of an interwoven ornament found beside today's Gothic church - all this speak in favour of the 9th or the 10th century at the latest.

Šišić and Skok had derived the name of the lineage of Mogorovići from the name of the Aquileian saint Hermagoras, bringing their combination in connection with the baptism of Croats from Aquileia i pre-Frankish times. However, the name of this saint in Lower Dalmatia was unknown, and he is celebrated only by the Bendictine sisters of St. Mary in Zadar. The author brings the name of the Aquileian saint Hermagoras, bringing their combination in connection with two legendary brothers, *Hunor and Mogor,* heroes of the proto-Hungarian tribe Magyar, and he is of the opinion that the Mogorovići were an ethnogenetic branching of some Ugrofinnic tribe, which somewhere around the Donec was associated with the Alanic migration of the Croats and Kasegi. The Mogorovići, among whom the Berislavići and Desislavići had raised themselves in the feudal society up to the rank of Princes, kept very carefully their tribal traditions, so that even at the end of the 14th century the *"nobilis vir Mogor, comes de Licha"* is mentioned.

Citati

1. Lj. Hauptmann: Prihod Hrvatov, Strena Buliciana, Zagreb - Split 1924, 515; isti: Dolazak Hrvata, Zbornik kralja Tomislava JAZU, Zagreb 1925, 86; isti: Konstantin Porfirogenit o porijeklu stanovništva dubrovačkog zaleđa, Rešetarov zbornik, Dubrovnik 1931, 17; isti: Seoba Hrvata i Srba, Jugoslavenski istorijski časopis 3, 1937, 30.

2. M. Barada: Seoba Hrvata i Srba; Nastavni vijesnik, 42, Zagreb 1934, 10.

3. D. Mandić: Rasprave i prilozi, Rim 1963; 51.

3a. V. Žganec: Hrvatske pučke popijevke iz Međimurja, Zagreb 1916, pjesma br. 77.

4. "Od Hrvata, koji su ušli u Dalmaciju, odvojio se jedan dio i zavladao je Ilirikom i Panonijom..." Const. Porphyr. de admin. imp. c. 30; Rački, Doc., 271.

5. Kralj ***"Crowat"*** u ispravama 11-13. st. Vidi J. Zahn: Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark, Graz I, 1875, i II. 1879. passim.

6. Upor. i Stj. Antoljak: Hrvati u Karantaniji; Godišen zbornik Filozofskog fakulteta 9, Skopje 1956; 15.

7. Mie de genea diagrogeia de anoun, mgonn adelxoi lente, die Klonaxai o ... Const. Porphyr. de admin. imp. c. 30; Rački, Doc., 270.

8. "Venerant de partibus Polonie ... septem vel octo tribus nobilium ... qui nunc ducuntur **Chroatae**". Thomas Archidiaconus: Historia Salonitana, JAZU, ed. Rački, Zagreb 1894; 25.

9. "Chuzzi Albanesi" u Opisu sandžakata skadarskoga od Marijana Bolice, Starine JAZU 12, 1880; 182.

10. F. Nopcsa: Beiträge zur Vorgeschichte und Ethnologie Nord - Albaniens. Wiss. Mith. aus Bosnien u. der Herzegowina, Wien XII, 1912, 248.

11. P. Skok: Kako bizantinski pisci pišu slovenska mjesna i lična imena, Starohrv. prosvjeta NS I, 1927; 189.

12. K. Oštir: K predslovenski etnologiji Zakarpatja, Etnolog I, 1926/27, 1.

13. J.J. Mikkola: Avarica. Arch. f. slav. Philol. 41, 1927, 158.

14. J. Modestin: Imena petorice braće i dviju sestara na početku hrvatske povijesti, Nast. Vjes. 20, 1912/13, 605, i još ibid 34, 925/26,9 i 36, 1928, 288.

15. M. Kuzmić: Povijesne crtice, Nast. vjesnik 39, 1931, 10.

16. Mia de neneadiagr... Const. Porphyr de admin. imp. c. 30. Rački, Doc., 270.

17. V. Klaić: Hrvatska plemena od XII. do XVI. stoljeća, Rad JAZU 130, 1897, 8; Lj. Hauptmann: Hrvatsko praplemstvo, Rasprave SAZU I, 1950, 94; M. Barada: Postanak hrvatskog plemstva, Časopis za hrvatsku povijest 1, 1943, 201; F. Šišić: Priručnik I, 1914, 459; M. Barada: Skup splitskih povijesnih izvora. Nast. vj. 49, 1940, 81.

18. Vj. Klaić: Hrvatska plemena od XII do XVI st., rad JAZU 130, 1897, 1.

19. *"veri, primi et naturales nobiles regni Croatiae"* još u ispravi od 15. XI. 1361, Smičiklas, Codex XIII, 1915, 186.

20. "Sutpetar v'nih kotar", isprava od 30.X. 1497. Šurmin, Acta Croatica, JAZU I, 1898, 407.

21. Codex dipl. comitum de Frangepanibus, Mon. Hungariae hist. 35, 1910, 148.

22. Ibid., 148. i 301.

23. Ibid., 301 - 303.

24. Vidi listinu kralja Bele od 29. I. 1263, Smičiklas, Codex V, 1907, 246.

25. Upor. K. Jireček: Das christliche Element in der topographischen Nomenclatur der Balkanlander, Sitzungsber. d. kais. Akademie Wien 136, 1897, 23 i u prijevodu na našem jeziku u "Zborniku K.Jirečeka" I, SAN, Beograd 1959, 470.

26. Stj. Antoljak: Hrvati u Karantaniji, Godišen zbornik skopskog Filozofskog fakulteta 9, Skopje 1956, 34.

27. Stj. Gunjača: Trogodišnji rad muzeja hrvatskih arheoloških spomenika, Starohrv. prosvj. III serija 7, 1960, 270.

28. T. Smičiklas: Codex IV., 1906, 391.

29. Šurmin, Acta Croatica I, JAZU, 1898, 361.

30. T. Smičiklas, Codex V, 1907, 296.

31. T. Smičiklas, Codex XI, 1913, 451.

32. N. Klaić: O Kasezima i Hrvatima u srednjovjekovnoj Hrvatskoj, Dostignuća, II, Gospić 1965, 11.

33. V. Klaić: Hrvatska plemena od XII do XVI stoljeća. Rad JAZU 130, 1897, passim...

34. Constantini Porphyr. de admin. imp. c. 30. Rački: Doc. 271.

35. M. Koss: Zgodovina Slovencev. Ljubljana 1933. 91.

36. B. Grafenauer: Ustoličavanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev. Dela SAZU Ljubljana 7, 1952.

37. Upor. Vojvodske stolice kod Kosova (Wiss. Mitt. aus Bosnien u. d. Hercegovina, Wien II, 1894, 26); u Ošanićima (ibid 161) i u Bukovici; (ibid. IV, 1896. 343.; Gl. zem. muz. u Sarajevu NS X, 1955.)

38. Na Šćepan polju, u Moračkim planinama, itd.

39. Abul Hasan Ali Mas'udi: Murudsch al dhahab. Bulak 1866, 211.

40. Khudud al - Alani, s prijevodom i tumačenjem V.F. Minorskoga, "I.W. Gibb Memorial" Series N.S. XI, London 1937; 445.

41. Povest' vremennykh let. Moskva i Leningrad I, 195099.

42. G. Vernandsky and Dzambulat Dzanty: The Ossetian tale of Iry Dada and Mstislav. Journal of American Folklore 69, 1956, 217.

43. Upor. F. Ramovš: Praslovensko Kaseg', "Edling". Rasprave znanst. dr. za human. vede. Ljubljana 2, 1925, 303; P Skok: Kako bizantinski pisci pišu slovenska mjesna i lična imena. Starohrv. Prosvj. NS I, 1927, 169 i 189; K. Oštir: K predslovenski etnologiji Zakarpatja, Etnolog Ljubljana I, 1926/27, 1; R. Nachtigal: Donesek k zgodovini vprašanja o imenu Hrvat. Etnolog, Ljubljana X-XI, 1937/39, 390. Nema opravdanja domišljanje Modestina: Zastupa li Kosentzes Kasege? Nast. Vj. 34, 1926, 115.

44. Između obilne literature upor. naročito Pogodin: Iz istorii Slavjanskih peredviženiji, Petrograd 1901, 87; isti: Sbornik statei po arh. i etn. Petrograd 1902, 1964; F. Šišić: Ime Hrvat i Srbin i teorija o doseljenju Hrvata i Srba. Godišnjica Nikole Čupića, Bgd. 35, 1923, 1; M. Županić: Prvobitni Hrvati, Zbornik kr. Tomislava JAZU Zgb1925, 291; isti: Prvi nosioci imena Srb, Hrvat, Čeh in Ant. Etnolog, Ljubljana 2, 1928, 74; Lj. Hauptmann: Kroaten, Goten und Sarmaten. Germano-slavica, Prag 3, 1935, 17; Stj. Sakač: O kavkasko-iranskom podrijetlu Hrvata. Život Zgb. 18, 1937, 1. Vidi i M. Šufflay podlistak u Obzoru 15.maja 1928. Upor. i još G. Ilinski: K etnologiji imeni *ch'rvat' "horvat"*, Južnoslov. filolog 3, 1922/23, 26; V. Novak: Hrvat, Narodna enciklopedija I, 1929, 844;

B. Grafenauer: Hrvati - ime, Enciklopedija Jugoslavije 4, 1960, 37. Napisi iz Dona sa imenom Horoatos i Horouatos u Latyšev: *Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini* II, No. 430 i 445.

45. Annales Bertiniani, Mon. Germ. SS I, 435.

46. J. Hauptman: Karantanska Hrvatska. Zbornik kralja Tomislava, JAZU 1925, 313.

47. Const. Porphyr. de admin. imp. c. 30, Rački: Doc. 270.

48. O samom obredu sa svom dosadašnjom literaturom vidi opširno: B. Grafenauer: Ustoličavanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev, Dela SAZU Ljubljana 7, 1952.

49. Thomas archidiaconus: Historia Salonitana, ed. Rački, JAZU 1894, 59.

50. *"Et de sex generibus Croatorum erant bani in Croacia quos eligebant duodeci tribus Croatorum et de aliis sex generacionibus erant comites in comitatibus Croaciae.* ***Kacigi, Cucari, Snasci, Cudomirigi, Mogorouigi, Subigi*** *isti sunt principales quibus pertinet banatum et mitunt sortes cui e(o)rum sors dederit"* i *"isti fuerunt bani in Croacia de genere Croatorum ... Saruga Cudomirig..."* (Kukuljević I.: Codex I, 1874, 189; Rački: Doc. 486 - danas više nečitljivo! Vidi V. Novak: Supetarski kartular JAZU 1952, 231). Za relativnu vjerodostojnost ovog inače sumnjivog izvora može da posluži činjenica što se

upravo u ovom istom kartularu spominje još tri puta jedan *"Sarubba iupanus"* kao pratilac kralja Slavca (V. Novak ibid. sr. 215, 221, 223; Codex JAZU I, 1967, 174 i 177, te 196). Kako se radi o jednom kod nas izrazito neobičnom imenu, a koje se spominje u tri različita dokumenta iz doba kralja Slavca, to je vrlo vjerojatno da se radi o jednoj te istoj osobi, identičnoj sa onom *"Saruga Cudomirig"* navedenoga izvora. Ime je inače tamnoga, svakako **neslovenskoga, možda crnomorskoga** postanja (upor: P. Skok: Supetarski kartular JAZU 1952, 256). Vidi i Rački: Scriptores Chroaticarum rerum, Rad JAZU 51, 1880, 205.

51. Bartolomej, skradinski biskup potvrđuje 21. marta 1207, samostanu sv. Kuzme i Damjana na Pašmanu crkvu sv. Petra u Bubnjanima. Među svjedocima navodi se i *"Usta Zuddomiriko"* (T. Smičiklas: Codex III, 1905, 67; S. Ljubić: Libellus Policorion qui tipicus vocatur. Starine JAZU 23, 1890, 186) i I. Kukuljević: *"Uste Cuddomirikio"* (Regesta starine JAZU 21, 1889, 244).

52. U Kninu 18. X. 1451. u parnici "pred stolom tninskim" spominje se banovac Petar Pribislavić *"iz Čudomirić"* (Kukuljević: Acta Croatica 1863, 80). U istrazi, što ju senjski kanonik Blaž Beronić i kraljevski čovjek Grgur Lepečić vode protiv ljudi kneza Mihovila. 2. VII. 1503. u Lagodušićima spominje se kao svjedok Ivan Noić *"s Čudomirić"* (Kukuljević ibid. 185). U sudskoj raspravi u Bilaju 6. II. 1512. spominje se kao svjedok Jakov Vrnković *"s Čudomerić"* (Kukuljević ibid. 200).

53. V. Klaić: Hrvatska plemena. Rad JAZU 130, 1897, 43.

54. Listina od 20.V. 1232. u Zadru. Među obrađivačima samostanskih vinograda sv. Krševana u Drazi navodi se i *"Milota Cidomirig"*, Smičiklas: Codex III, 1905, 360.

54a. Od gotskoga *thiuda* = narod. Rječnik JAZU 78, 1966, 867.

55. Upor. pored mnogih drugih i naziv za brdo **Mindifar** od 16. st. prozvano Škarićevo Doljnje, nedaleko od Krapine, sa starom drvenom kurijom obitelji Škarić.

56. M. Gušić: Etnička grupa Bezjaci; Zbornik za narodni život JAZU 43, 1967, 1100.

57. Upor. i M. Lang: Samobor. Zbornik za narodni život JAZU 16, 1911, 20.

58. Stjepan Mitrov Ljubiša: Pričanja Vinka Dojčevića. Beč 1877, 30.

58. Tudjemile spominje i Stjepan Mitrov Ljubiša u svojim "Pričanjima Vinka Dojčevića".

59. Vuk Karadžić: Narodne pjesme - pjesme junačke novijih vremena. Državno izdanje, Beograd VIII, 1897, 365.

60. Mislim da je ovo tumačenje dosada zagonetnoga naslova početka Dukljaninove kronike mnogo vjerojatnije od dosadašnjih domišljanja naših naučnih ljudi (upor. osobito F. Šišić: Letopis popa Dukljanina. Posebna izdanja SKAN 67, 1928, 106; V. Mošin: Ljetopis popa Dukljanina. Matica Hrvatska 1950, 18; M Radojčić: Društveno i državno uređenje kod Srba u ranom srednjem veku. Glasnik skopskog naučnog dr. 15, 1935, 1; a napose od istoga autora: O najtamnijem odelenju Barskog rodoslova. Naučno društvo Crne Gore. Cetinje, 1, 1951, passim; M. Medini: Starine Dubrovačke. Dubrovnik 1935, 29; isti: Kako je postao ljetopis popa Dukljanina. Rad hrvatske Akademije. Zgb 1942, 113. Posve je naučno neuobičajeno pisanje S. Mijuškovića: Ljetopis popa Dukljanina. Titograd 1967. Vidi i J. Kovačević u Istoriji Crne Gore, Titograd I, 1967, 432. Tako postaje razumljivija i tzv. gotomanija u naših srednjovjekovnih pisaca pogotovo ako su i Hrvati, kako po svemu izgleda, došli na Jadran zajedno sa nekim gotskim elementima kao Arijanci. No o tome više drugom prilikom.

61. Codex JAZU 1, 1967, 97; Rački: Doc. 75.

62. Smičiklas: Codex 4, 1906, 317

63. V. Heneberg: Iz Mogorića. Lički kalendar za god. 1936. Zgb. IV, 1936, 13.

64. Stj. Pavičić: Seobe i naselja u Lici. Zbornik za narodni život JAZU 41, 1961, 13 i dalje.

65. Vj. Klaić: Hrvatska plemena XII do XVI stoljeća. Rad JAZU 130, 1897, 45.

66. A. Horvat: Povodom nalaza prvoga pletera u Lici. Bulletin JAZU 7, 1959, 163.

67. E. Shaffran: Die Kunst der Langobarden in Italien. Jena 1941, tabla 31b.

68. S. Gunjača: Četvrta starohrvatska crkva u Biskupiji kod Knina i groblje oko nje. Starohrvat. Prosvj. Serija III, 2, 1952, 57, sl. 24.

69. S. Gunjača: Tiniensia archaeologica - historica - topographica. Starohrv. Prosvj. Serija III, 6, 1958, sl.21. i 7, 1960, 116 i tabla XV.

70. U opisu Like biskupa Glavinića. R. Lopašić: Spomenici hrvatske Krajine JAZU 3, 1889, 49.

71. Stj. Pavičić: Seobe i naselja u Lici. Zbornik za narodni život JAZU 41, 1962, 36.

72. F.Šišić: Povijest Hrvata. Zgb. 1955, 278, bilj. 28.

73. P. Skok: Iz mojega *"Glassarium mediae et infimae latinitatis regni Chroatiae"* u Vj. za arh. i st. dalma. Split 50,193, 138.

74. E. Peričić: Samostan sv. Marije u Zadru od njegova osnutka do danas. Radovi inst. JAZU u Zadru 13-14, 1967, 24

75. Gy. Gyorfy: Kronikaink es a magyar ostortenet. Budapest 1948.

76. Gy. Nemeth: A honfaglalo magyarsag kialakulasa, Magyar kiraly tudomanyos Akademia, Budapest 1930. Upor. i njemačku recenziju od J. Laziczius u Zt. f. slav. Philol. Leipzig 8, 1931, 785

77. A. Christensen: Textes ossetes; Kopenhagen, 1921, 6. Upor. i V. Abraev; K Allano-vengerskim leksičeskim svjazjam. Europa et Hungaria. Congressus etnographicus in Hungaria, Budapest 1965, 521.

78. V. Beševlijev: Iranski elementi u Prvobulgarite. Antičnoe obščestvo. Akademia nauk SSSR Moskva 1967, 245.

79. J. Karacsonyi: A magyar nemzetsegeat XIV, szazad tzezepcig 3, 1901, 181. Za ovaj podatak zahvaljujem kolegi Gy. Gyoffyju.

80. M. Klarić: Važan neopaženi natpis iz hrvatske prošlosti na nadvratniku crkve bl. Gospe u Tukljači. Vj. za arh. i hist. dalm. Split 50, 1932, 200.

81. *"de terris in Tochinia"* u Zvonimirovoj ispravi izdanoj u Kninu 1078. Iz kartulara sv. Marije u Zadru. Rački: Doc. 118; Codex JAZU:, 1967, 167.

82. U darovnici kralja Krešimira (IV) benediktinkama sv. Tome u Biogradu, gdje poklanja kraljevsku zemlju Rasohaticu *"ubi sunt duae funtanae"* danas zvane Vrulja, a nalazi se *"iuxta terram Mogorouici"*. Prepis je sačuvan u biogradskom kartularu pa je stoga, kao i kod nekih drugih isprava u njemu, datiranje nesigurno. Autori I. sveske codexa meću ga između 1060. i 1062. Rački: Doc. 75; Codex JAZU I, 1967, 97.

83. *"in Tuclecano"* u jednoj venditi u Zadru 3.I 1334. (Smičiklas: Codex 10, 1912, 141): *"terra Tuclizani"* u oporuci u Zadru 17. XI. 1249. (Smičiklas: Codex 4, 1906, 401); *"ad Toclecanum"* u zamjeni zemlje u Zadru 19. X. 1309. (Smičiklas: Codex 8, 1910, 354).

84. *"Tuclezane"* u ispravi od 9. VI. 1280. u Zadru (Smičiklas: Codex 6, 1908, 347); *"in*

loco vocato Tuclacane" u prodaji od god. 1362. aprila u Šibeniku (Smičiklas: Codex 13, 1915, 225).

85. *"silisze vechie"* u ispravi od 9. VI 1280. u Zadru (Smičiklas: Codex. 6, 1908, 347).

86. U prodaji od 18. II. 1335. u Zadru (Smičiklas: Codex 10, 1912, 201) i diobi imanja od 17. XI. 1310. u Zadru. (Smičiklas: Codex. 8, 1910, 269).

87. C. Bianchi: Zara Cristiana 2, 1879, 160.

88. Upor. dopis iz Biograda od 11. VIII. 1895. Starohrv. Prosvj. Knin 1, 1895, 262.

89. Upor.- C. Cecchelli: Catalogo della cosa d'arte e di antichita di Zara. Roma 1932, 195; Lj. Karaman: Iz kolijevke hrv. prošlosti Zgb 1930, sl. 55; J. Strzygowski: O razvitku starohrvatske umjetnosti. Zgb 1927, 163; M. Klarić: Važan itd. Vj. za arh. i hist. dalm. Split 50, 1932, 216.

90. Mate Klarić ibid 206.

91. Upor. M. Barada: Nadvratnik VIII stoljeća u Kaštel Sućurcu. Serta Hoffilleriana. Vj. hrv. arh. dr. NS 17-21, 1940, 410.

92. Vj. Klaić: Hrvatska plemena; Rad JAZU 130, 1897, 46.

93. Smičiklas: Codex 14, 1916, 522.

94. I. Kukuljević: Nadpisi sredovječni i novovjeki itd. Zgb 1891, br. 134, str. 41. Pogrešno pročitana godina 1675. mjesto 1679.

95. Gj. Szabo: Kroz Hrvatsko Zagorje. Zgb 1939, 26; isti: Božićni podlistak Jutarnjeg lista 24. XII. 1939; A. Schneider: Popisivanje i fotografijsko snimanje umjetničkih spomenika 1940. Ljetopis JAZU 53, 1941, 181; Lj. Karaman: O umjetnosti srednjeg vijeka u Hrvatskoj i Slavoniji. Hist. Zbornik 3, 1950, 167.

Pleterni pečat, Mari (Mezopotamija)

prof. Zlatko TOMIČIĆ (Zagreb)

Hrvatsko prapleme Bužani

The old Croatian tribe Bužani

(pretisak iz knjige Z. Tomičić: Bosnom ponosnom, Toronto 1994, str. 89 - 95)

Buško Blato - eto, opet možda naziva prema korijenu riječi **bug** što, moguće je, dolazi od naziva današnje ruske rijeke Bug... Odatle možda i naziv mjestu Bugojnu u Bosni i selu Bužanima i starom gradu Bužimu kod Smiljana u Lici. Tako se zvalo i ličko pleme Bužani u starohrvatskoj Buškoj župi na području srednjeg i donjeg tijeka rijeke Like, tj. od utoka Novčice u Liku do onih ponora gdje se gubi u podzemlju meni najljepša od svih rijeka - Lika.

Stjepan Pavičić piše u natuknici **Bužani** u ***Hrvatskoj enciklopediji***, svezak III., Zagreb 1942., da je to stara hrvatska župa, koja dolazi pod tim imenom zapisana već 1071. u povelji kojom kralj Petar Krešimir podjeljuje rapskom župniku Liku i župu Bužani. Bužani, dakle, opstoje u vrijeme vladanja kraljeva hrvatske narodne loze, a oko Bužana su u to doba bile župe: Lička, Gatska, Senjska, Vinodolska i Krbavska. U 10. stoljeću Bužani su dio velike Ličke župe, a posebna župa postaju Bužani nakon toga.

Plemenski ustroj u Bužanima predstavljala su tri plemena: Poletčići, Stupići i Kršelci. Staro plemstvo bili su Poletčići. Kasnije se na tom području javljaju i Kolunići, od kojih je jedan kasnije bio slagar prve hrvatske tiskane knjige *Kosinjskog Misala* iz god. 1485. Središte župe Bužani bio je grad Bužim, koji se zvao još i Potorjan. Predgradje je to ispod tvrdjave; glavni dio mu se nalazio na području današnje Aleksinice. Crkva u Podgradju bila je posvećena svetoj Mariji, koja se zvala Sveta Marija ili Marija Buška. Samo Predgradje imalo je ime Tržić u kojem su se održavale skupštine i zasjedali rotni stolovi buškoga plemstva. Tržić je imao i svratište za putnike s mora u Liku i iz Like na more; svratište je bilo posvećeno svetoj Mariji Magdaleni, te je u njemu opstojala i kapela s tom posvetom. Patronat je nad svratištem imao kralj, koji ga je u 15. stoljeću dao Frankopanima. Lički Pavlini izabrali su mjesto za gradnju svojeg samostana u Donjem Zažičnu, u neposrednom susjedstvu Tržića. U tursko doba je Tržić promijenio svoj naziv u Pazarište, koji je ostao i do danas. S buškim županstvom Frankopani su od kralja stekli

i grad Bužim, tj. Potorjan, ali su ga oko 1450. zapustili, sagradivši sebi na središnjem župskom zemljištu nove tvrdje; jednu na brdu Hotešu, drugu na Ostrovici. Čuveni grad Kosinj nalazio se takodjer u Bužanima i tu su se, veli Pavičić, tiskali - pozivajući se na svjedočenje biskupa Glavinića iz 17. stoljeća - glagoljski brevijari. A glagoljske knjige tiskali su lički pavlini iz Donjeg Zažična.

Sedam hrvatskih plemena dovelo je sedam hrvatskih poglavica; jedan od njih zvao se Kluk. Ta se riječ zadržala još u češkom jeziku i znači dječak; u kartama dolnjak, a može imati i neko drugo, slično značenje koje se odnosi na mladju mušku osobu. Današnji češki jezik veoma je srodan starom, zakarpatskom hrvatskom jeziku, kao što se to vidi iz rasprava *Božidara Vančika* (u njemačkom jeziku slična riječ ***klug*** znači pametan, razuman, lukav, a ***klügeln*** znači mudrovati).

Taj je hrvatski poglavica Kluk bio vrhovnik nad ostalih šest poglavica; njihov ***kral.*** Na području hrvatske prijestolnice Bijaći u današnjim Kaštelima ima brijeg koji se zove ***Kljukače,*** što je možda ostatak sjećanja na Kluka ili Kljuka. Kluk je vladao Hrvatima od 635. do 660. godine, a njegov sin Porga, ili Borko po hrvatskom izgovoru, bio je prvi vladar Hrvata nakon smrti oca mu Kluka, a vladao je od 660. do 680. Pet braće: Kluk, Harvat, Muhlo, Lobel i Kosjances, imalo je dvije sestre: Tugu i Bugu. Povjesnik Stjepan Krizin Sakač misli da to i nisu bile žene nego muškarci, tojest: Tugas i Bugas grčki, odnosno hrvatski: Tug i Bug. Lako je moguće da je ta Buga, ili pak možda Bug, poglavica Hrvata s Buga - starog hrvatskog plemena Bužana, kojega se naziv kao što vidjesmo, sačuvao i kasnijih stoljeća u Lici kao plemenski naziv, a u toponomastici i u drugim hrvatskim krajevima, u Bosni na primjer, gdje su očito mogli takodjer biti ostatci tog starog plemena.

Ti su Bužani očito u pradomovini naseljavali obale rijeke Buga u Poljskoj i Ukrajini. Zapadni Bug je visoko na sjeveru, desni pritok rijeke Visle u Poljskoj; Bug kod Varšave utječe u Vislu. A južni Bug izvire blizu Kijeva i utječe u Crno more sjeverozapadno od Krima. Hrvata je pak bilo i na južnom Bugu, a glavni im je grad bio Tanais, današnji Azov. Bilo ih je i u Poljskoj, u kojoj bijaše središte Velike ili Bijele Hrvatske. Glavni grad tu je bio Krakov, koji se u ono vrijeme zvao **Hrvat.** Ne znam u kakvoj su svezi Bugari s Bugom, jer oni su prije uglavnom živjeli oko rijeke Volge.

U Bosni je pritoka rijeke Šuice, Drina. Imamo bjeloruski toponomastik Dvina, koja istječe iz jezera Dvinac u Valdajskom visočju i utječe u Riški zaljev kod Rige. I tu, nedaleko na Dnjepru, bijaše negda Hrvata, a rijeka Dnjepar utječe blizu ušća Južnog Buga u Crno more.

Ruski povjesnik *B.D. Grekov* u svojoj knjizi ***Kijevska Rusija,*** u poglavlju **Formiranje Kijevske države,** spominje vojnu kneza Oljega na Carigrad i kaže, da je knez sabrao za taj rat golemu vojsku svih Slavena: Iljmenskih Slavena, Kriviča, Drevljana, Radimiča, Poljana, Severjana i ostalih naroda: Tiveraca, Čuda i Mera. To su bili podanici Oljegovi, ali i dva saveznička naroda: Hrvati i Duljebi. To je bilo početkom 10. stoljeća, kada je sedam hrvatskih plemena već davno sišlo na Jadran. Ovi kod Kijeva bijahu oni Hrvati koji se ne spustiše na jug. To je pleme ostalo na sjeveru, dva su ostala u Češkoj, jedno u Poljskoj, a bilo ih je i u drugim slavenskim zemljama, kao što izvješćuje V. Klaić. Ljetopisac Nestor govori o jednom hrvatskom plemenu u Galiciji i Bukovini, te o drugom duž Pruta i Djestra.

Vjekoslav Klaić u svojoj knjizi ***Hrvati i Hrvatska,*** Zagreb 1930., u III. poglavlju pod nazivom **Hrvat u zemljama ruskim,** kaže: "Kako je dovoljno poznato, postala je

ruska država tek oko god. 862., kad su varjaško-ruski knezovi Rjurik, Sineus i Truvor pokorili neka slavenska plemena stare Sarmatije. Od tog časa zvala se pokorna im zemlja Rusija ili Ruska, a slavenski narod u njoj Rusi, no prije polovice IX. stoljeća, tj. prije dolaska varjaško-ruskih knezova, ne sačinjavaju Slaveni stare Sarmatije nijedan narod, nego bijahu podijeljeni na mnoga plemena, medju kojima se osobito ističu Poljani, Drevljani, Kriviči, Severjani i drugi. Uz ta se plemena spominje već u najstarije doba još i jedno, koje se zove Hrvati. Najstariji ljetopisac ruski, koji priča o sudbini svoga naroda prije dolaska varjaško-ruskih knezova, a i poslije njega, jest kijevski kaludjer ***Nestor*** (1056 - 1118). Njegov ljetopis u više prilika spominje **Hrvate**, koji se kasnijih stoljeća, zajedno s ostalim slavenskim plemenima stare Sarmatije pretvoriše u Ruse. Namah u III. poglavlju svoga djela, pripovijeda Nestor kako su Slaveni iz najstarijih sijela svojih u Podunavlju raselili na sve krajeve Evrope. Medju Slavenima koji napučiše kasnije Rusku, naročito spominje Poljane, Drevljane, Dragoviče, Poločane, Slovene i Severjane. U IX. poglavlju nastavlja popis tih plemena, te govori: "i življahu v mire i Poljane i Drevljane i Sever i Radimiči i Vjatiči i **Horvate,**" ...

Po *Nestoru,* nastavlja Klaić, dakle življaše uz ruska, odnosno slavenska plemena, takodjer još jedno pleme, zvano **Hrvati (Horvate).** Šteta je vječna što Nestor nije označio i sjedište toga plemena. Za Radimiče kaže da se nastaniše uz rijeku Sožu, za Vjatiče da se naseliše uz Oku, a za Dulebe da su živjeli uz rijeku Bug (Bužani): tamo, gdje su u njegovo doba bili Volinjani. Jedino za Hrvate ne kaže ništa potanje, nego ih naprosto imenuje. Gdje su, dakle, živjeli Nestorovi Hrvati? Slavni ruski povjesnik Solovjev misli da je pleme "Hrvati" stanovalo "na beregah Buga, na Volinji" pak sudi, da su Duljebi ili Bužani bili "otrasl (ogranak) horvatskogo plemeni". To citira Klaić prema knjizi *Sergeja Solovljeva* ***- Povijest Rusije u prastaro doba.***

Klaić nastavlja i citira ruskog zemljopisca Barsova, koji kaže u svojoj knjizi izašloj u Varšavi 1885., da su Nestorovi Hrvati - susjedi Uliča, Tiveraca i Duleba; narod raseljen po tatranskim Karpatima, koji u svim dijelovima galackih (galičkih) ruskih krajeva zovu **Gorbi** (tojest: Hrbi, Hripi) i da je to pleme "sastavljalo vjerojatno dio velikog plemena **Belohorvatov**, o kojima govore Nestor i Konstantin Porfirogenet". Barsov na to pitanje piše o njihovoj "velikoj raširenosti", napose u Prikarpatskoj oblasti, što dokazuju nazivi mjesta koja su zadržala hrvatsko ime sve do danas, i to na istoku od Visloka, Beloja i Sana, na jug do Tise i po njezinim pritokama Hernadu, Bodrogu, zatim po Samošu i Krasnog do Pruta, na istok do Dnjestra, na sjever do Visle.

Na to Klaić nadodaje još i ovo: "Kako dakle vidimo, ruski učenjaci podavaju hrvatskom plemenu velik opseg" i primjećuje da veliko područje koje daje Hrvatima Solovjev, još više proširuje Barsov: "Po njemu ispunjavahu oni najveći dio današnje istočne Galicije, pače i sjeveroistočnu Ugarsku, naročito pak Crni les u Ugarskoj. Po Barsovu sudeći, bili bi gotovo svi današnji Malorusi u Ugarskoj, Galiciji i Bukovini plemena hrvatskoga, pošto je to pleme obuhvatalo zemlju od izvora Visloka i Sana na jug do Tise i njezina pritoka Samoša; na sjever mu je oblast dopirala do Visle, a na istok do Dnjestra". To bi svakako bilo područje stare naše države: Velike ili Bijele Hrvatske.

Zanimljivo je svakako i ono što *B.D. Grekov u* ***Kijevskoj Rusiji*** veli o Duljebima. Ne samo Grekov, nego i razni drugi autori govore o Slavenima koji žive na Dunavu, znači na području današnje Njemačke, Slovačke, Austrije, Madžarske, Hrvatske, Srbije, Bugarske... O Bugarima govori da su Turci koji su došli iz zemlje Hazarske, tj. od Skita,

te da su činili nasilja nad Slavenima. Zatim dolaze Bijeli Madžari - oni su prognali Vlahe koji su prije njih zauzeli zemlju Slavena. Iza njih se javljaju i Avari. Avari napadaju Slavene, a i Duljebe. Ovo Grekov navodi prema ***Lavrent'skaja letopisu***, a s njim se slažu i obavijesti arapskog pisca ***Masudija***, povjesika i zemljopisca, koji o tim zgodama govori u svom djelu ***Zlatne livade***.

Masudi u tom svom djelu kazuje da je jedno slavensko pleme vladalo nad drugim Slavenima. Njihov je vladar bio - arapski pisano - Madžak. Po našem čitanju to bi ime glasilo: Mačak ili pak Maček ili Mačik. Njemu su se pokoravali svi drugi vladari. On je bio kralj kraljeva. To pleme Masudi naziva Velinjanima. Tako veli i A.J. Garkavi u *djelu* ***Skazanija musul'manskih pisatelej o slavjanah i russih***. Volinjani nisu nitko drugi do - Duljebi. *Konstantin Jireček u* ***Povijesti Srba***, I. dio, god. 1911., kaže: "Kod ruskih Slavena javlja se jedno isto pleme pod tri imena jedno za drugim kao **Duljebi, Bužani** (od rijeke Bug) i najzad, u današnjoj Voliniji kao **Volinjani**."

Ivo Omrčanin u svojoj knjizi ***Politische und diplomatische Geschichte Kroatiens***, Kurt Vowinckel Verlag, Neckargemund 1968., donaša kronologiju hrvatskih vladara, pa u trećoj hrvatskoj državi, Velikoj Hrvatskoj, imenuje kao vladara tog istog Mačka kojega on piše po arapskom Magak, a vladao je po njegovom mnijenju u 6. stoljeću. On takodjer citira Masudija, koji je god. 943. zapisao da je taj hrvatski vladar Mačak bio kralj Hrvata, a da se njegova zemlja zvala Walinjana, te tumači da je Walinjana (Volinjani) kasnije poznata pod nazivom Bijela ili Velika Hrvatska, a da je riječ o Hrvatima i Antima koji su se zvali Duljebi. Citira i druge arapske i perzijske pisce kao: Ibn Rustaha, Al Bakrija, Gardizija, Al Djarmisa, koji pišu o glavnom gradu Hrvata i nazivaju ga Jrvab, Khurdab i Jrvat.

V.O. Ključevski u svojoj knjizi ***Kurs russkoj istorii*** kaže, da je kijevska predaja zapamtila iz doba avarske najezde baš Duljebe i to stoga, što su su Duljebi vladali nad istočnim Slavenima i dali im svoje ime, kao što su se kasnije istočni Slaveni počeli nazivati Rusima, tojest nakon dolaska Ruotsa: kijevsko-varjaških knezova, Skandinavaca s dalekog sjevera, očito Normana. U 6. stoljeću, veli Ključevski - dakle, prije seobe sedam hrvatskih plemena s Karpata - većina Slavena živjela je na obroncima Karpata, južno od Hrvata. Svi bijahu ujedinjeni u veliki vojni savez na čelu s Duljebima i njihovim knezom. Na taj savez prinudio je Slavene Bizant svojim neprestanim neprijateljskim stavom prema ovim plemenima. Ta je pogibelj ujedinila Slavene u jednu cjelinu na čelu s ratničkim Duljebima.

Ključevski tvrdi da se ruska politička povijest, obrisi buduće ruske države, počinju stvarati upravo ovim velikim vojnim i političkim savezom. Naglašuje da počinje na samom rubu, u jugazapadnom uglu naše ravnice, na sjeveroistočnim obroncima i predgorju Karpata. Karpata, o kojima govore svi kao o gorju Hrvata. Grekov prigovara toj tvrdnji i veli da povijest Rusije počinje i ranije, tojest, da se Rusija nije nazivala Kijevska oblast, područje plemena Poljana, ali kaže da je temeljna misao Ključevskog ispravna. Grekov naglašuje da je Duljeba bio golem broj... Toponomastika uistinu ukazuje na golemi teritorij koji su zapremali Duljebi. On odbacuje tvrdnje F. Wesberga i A.J. Presnjakova, da se vijesti u ljetopisu i kod Masudija odnose na Čehe. On citira A.A. Šahmatova, koji medju istočno-slavenskim plemenima nalazi i rusko pleme Duljebi. I Lewelel je tvrdio da su postojali ruski Duljebi. Spominje i da Niederle zapisuje podatak o Duljebima u Donjoj Panoniji - Karantaniji. Središte Duljeba bijaše Volinj.

Grekov nije uspio dokazati da su svi Duljebi bili Rusi, nego da je bilo i ruskih Duljeba. Ako sad povežemo ove vijesti s vijestima Klaićevim, odnosno sa Solovjevom

koji izričito tvrdi da su Duljebi ili Bužani bili samo ogranak velikog hrvatskog plemena, što su potvrdili Barsov i drugi, onda nam postaje sasvim jasno tko su bili oni, koji su bili na čelu svih Slavena u 6. stoljeću - da su to bili Hrvati! I da je to područje hrvatske države u to doba bilo golemo: da je zahvaćalo dijelove današnje Ukrajine, Poljske, Češke, Madžarske, Austrije i Rumunjske. Negdje bijahu sami, negdje miješani sa Slavenima koji su se smjestili južnije od Hrvata, uglavnom u Austriji, Rumunjskoj i Bugarskoj. Još južnije su u to doba, tojest na prijelazu iz 6. u 7. stoljeće, Gepidi i Langobardi, koji se kasnije pomiču južnije.

Atlas historique ili ***Atlas zur Weltgeschichte***, Deutscher Taschenbuch Verlag, GmbH & Co. KG, München 1964., pokazuje istočno od Panonije naše predke Sarmate i njihove susjede Vizigote u vrijeme Rimskog carstva, tojest godine 235.- 305.; u doba seobe naroda, na strani broj 106, koja prikazuje najezdu Slavena, vidimo ovakvu sliku: medju Elbom i Odrom su, već davno izumrli Ljutiči, južno od njih, sjeverno od Čeha, tj. iznad grada Praga su Sorbi, jugoistočno od Čeha su Moravci, a jugoistočno od njih su Slovaci. Istočno pak od Moravaca i Slovaka, a južno od Mazovljana (Mazuraca ili Mažurana), odmah južno ispod grada Krakova su - Bijeli Hrvati; istočnije i sjevernije od njih su Volinjani, Drevljani i Dragoviči, a jugoistočno su Avari, Madžari, Tivarci ...

Na tom zemljovidu vidimo Bijele Hrvate uz Krakov, a vidimo isto tako i Hrvate na obali Jadrana; točnije, na cijelom području od Jadrana do Drave, Save i Dunava. Kao što vidimo na sjeveru Europe Sorbe medju Ljutičima i Bemima, tojest Česima, tako na jugu Evrope vidimo i Serbe istočno od Hrvata, i to istočno od rijeke Drine; zemlja Bosna je iznad Srba tojest na rijeci Drini, a južno od Save, i s jedne i druge strane rijeke Drine, uglavnom uz Savu. Iznad Hrvata označeni su sjeverno od Drave, Panonski Slaveni, zapadnije su Slaveni - na današnjem području Slovenije, a sjevernije od njih su Bavarci. Južno od Srba stoje tzv. Balkanski Slaveni, koji zauzimaju Macedoniju i Grčku. Istočno od njih su „Sklavenci" - Bugari i Valasi (tj. Vlasi). U sjevernoj Italiji su Lombardi. „Sklavenci" kako nazivaju Bugare na toj karti, isto bi tako morali biti Slaveni. Boje na tom zemljovidu označuju kao originalne Slavene samo Drevljane i djelomično Dragoviče i Volinjane, a Hrvate, Srbe, Čehe, Moravce i Poljake kao narode - samo slične Slavenima!

Westermanns Atlas zur Weltgeschichte, Teil II., Mittelalter, Georg Westermann Verlag, Braunschweig, Berlin-Hamburg-München-Kiel-Darmstadt, 1963., prikazujući carstvo Karla Velikog, na strani 54 crta i položaj Hrvata, koji se vidi na golemom području od Praga do blizu Crnog mora, i to pobliže: Crni Hrvati na Elbi, Odri i Visli, Bijeli Hrvati na Sani, Tisi, Prutu i Dnjestru. Zapadno od njih - tojest od Crnih Hrvata - na veoma malom području je pleme Sorba. Južno od Hrvata su: Bömi (Böhmen, Česi), Mari i Slovaci, a sjeverno Poljaci. Sjeveroistočno od Bijelih Hrvata su Volinjani i Drevljani, jugoistočno Tiverci, južno Bugari i Vlasi. Južni Hrvati su već na Jadranu, Serbi su i ovdje istočno od Drine, a Bosna južno od Save, medju Vrbasom i Drinom, djelomično i preko Drine na istok.

Hammond's Historical Atlas, C.S. Hammond & Co., Mapplewood, N.J., printed in U.S.A., prikazuje god. 117. Sarmate od Dnjepra do Volge, naše predke Alane južno od njih, tojest medju Azovskim i Crnim morem s jedne strane i Kaspijskim morem na drugoj strani tj. medju južnim Donom i Volgom. Godine 600. ovaj atlas prikazuje golemo područje Avarskog carstva, koje se gotovo sasvim poklapa s područjem Hrvata na Westermannovom atlasu na zemljovidu Karla Velikog, tj. s položajem u 8. i 9. stoljeću. Na zemljovidu na strani H-9, iz godine 800., vide se Hrvati medju Dravom, Dunavom i Jadranom, a Serbi

su označeni istočno od Drine. Sjeverno od Hrvata, iznad Drave i Dunava su Avari; Bugari su sjevero i istočno od Srba; iznad Avara, na sjeveru su Moravci i Česi. Na strani H-13, na zemljovidu iz god. 1204., posebno su označene sljedeće hrvatske zemlje: Slavonija, Bosna, Hrvatska i Dalmacija. Bosna je i opet tamo gdje i na drugim atlasima: istočno od Hrvatske i sjeverno od Dalmacije, tj. oko Drine, a pod Savom, graničeći sa Srbijom na donjem tijeku Drine. Po prvi put se u ovom atlasu javlja Hrvatska u nemogućem državnom obliku na karti H-23, gdje se Bosna vidi kao dio Turskog imperija u 1763. godini, a gdje se to carstvo uvuklo osvajanjem Bosne kao klin koji Hrvatsku želi prepoloviti, odvojiti Posavsku Hrvatsku od Primorske. Jedino pak, gdje se još trbuh tankim slojem drži kralježnice, su krajevi zapadno od Une i Kupe.

Ako su ostali Slaveni bili podanici kneza Olega, a Hrvati i Duljebi saveznički narodi, onda to ukazuje na veliku razliku slavenskih plemena Kijevske Rusije s jedne, i Hrvata i Duljeba s druge strane. Dok su navedeni Slaveni samo plemena, Hrvati i Duljebi su narodi. Očito je državotvorni položaj Hrvata i Duljeba drugačiji kad su oni saveznici, a ne podanici. Vidljivo je takodjer da su to državotvorni narodi, da imaju u tom neku svoju tradiciju, neka svoja autonomna prava koja ostali poštuju, a ovi čuvaju i brane od drugih, inače ne bi bilo te razlike.

Bužani ili Duljebi ili Volinjani, jedno je od najvećih hrvatskih plemena u pradomovini. Došavši ovamo, naselili su se u Bosni, Dalmaciji i Lici, a glavno im je područje bilo u Lici. Da je to prapleme uistinu postojalo, dokazi su nepobitni.

Spomenuta literatura

Deutscher Taschenbuch Verlag: Atlas zur Weltgeschichte. GmbH & Co. KG, München 1964.

Garkavi, A.J.: Skazanija musul'manskih pisatelej o slavjanah i russih.

Grekov, B.D.: Kijevska Rusija (Formiranje Kijevske države).

Hammond, C.S.: Hammond's Historical Atlas, C.S. Hammond & Co., Mapplewood, N.J., printed in U.S.A.

Jireček, K.: Povijest Srba, I. dio, god. 1911.

Klaić, V.: Hrvati i Hrvatska, III. Hrvat u zemljama ruskim. Zagreb 1930.

Nestor (1056-1118): Povest vremennyh let. Akademija Nauk Moskva-Leningrad 1950.

Omrčanin, I.: Politische und diplomatische Geschichte Kroatiens, Kurt Vowinckel Verlag, Neckargemund 1968.

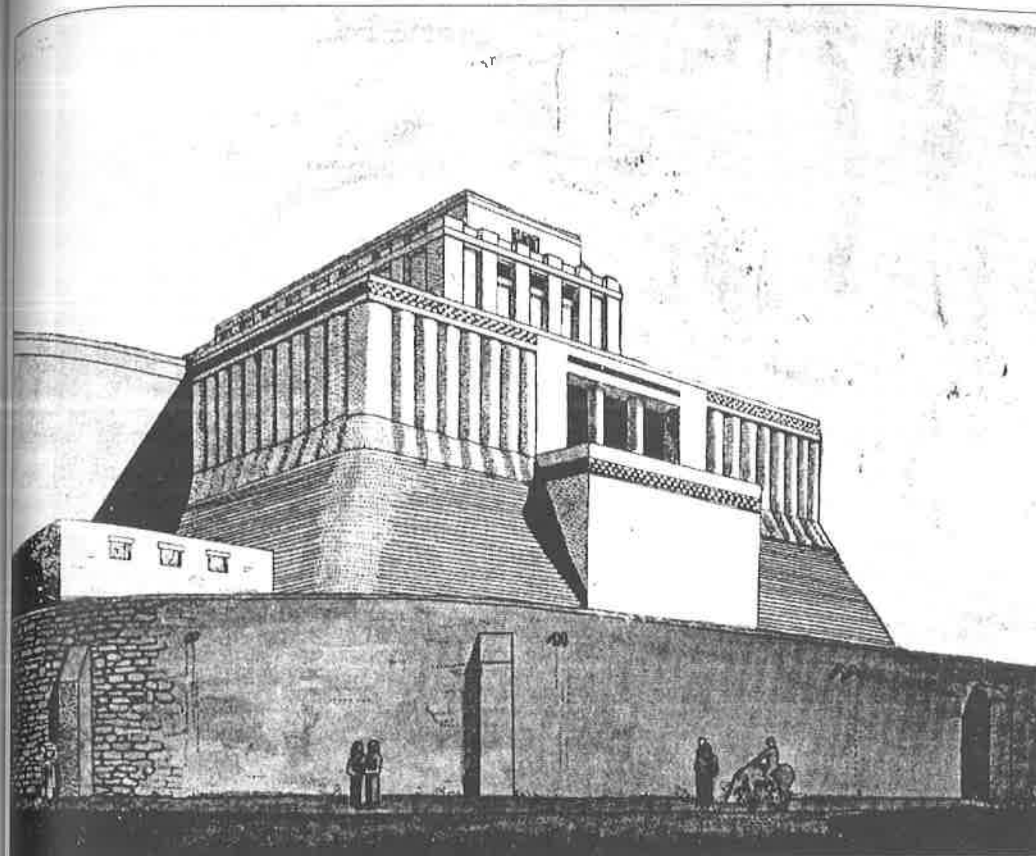
Pavičić, S.: Bužani. Hrvatska enciklopedija, svezak III., Zagreb 1942.

Solovjev, S.: Povijest Rusije u prastaro doba. (prema: V. Klaić, 1930)

Tomičić, Z.: Bosnom ponosnom. Hrvatski put, Toronto 1994, str. 89 - 95.

Vančik, B.: Hrvatski prajezik zakarpatske Hrvatske. Ognjište 9: 277 - 286, Karlovac-Zagreb 1998.

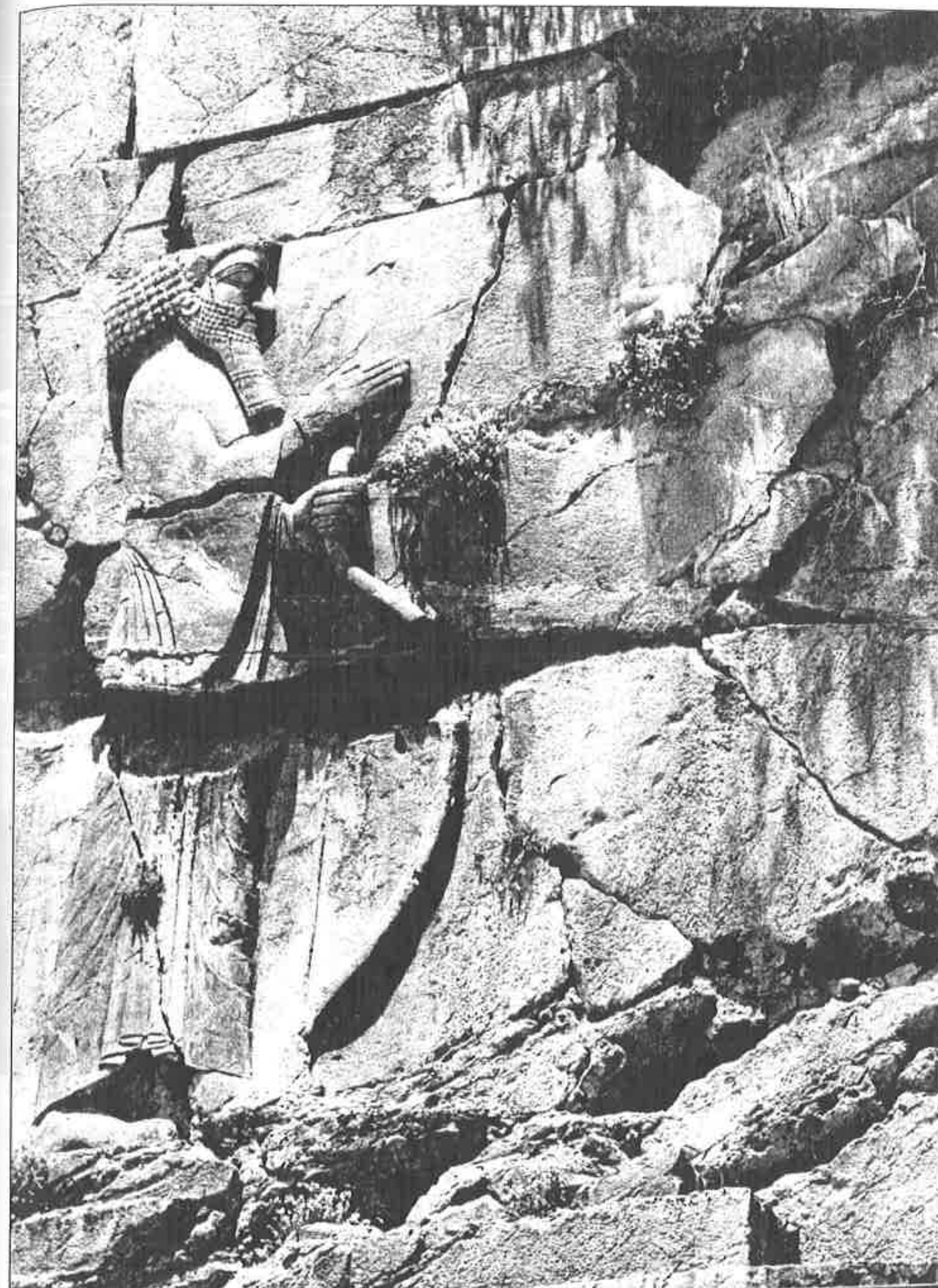
Westermann, G.: Westermanns Atlas zur Weltgeschichte, Teil II., Mittelalter, Georg Westermann Verlag, Braunschweig, 1963.

Predložak prvoga poznatog hrama iz 35. st. p.n.e. u sumerskom gradu Eridu (rekonstrukcija iz: Osvit civilizacije, Izdavački zavod Jugoslavije, Beograd 1969)

Muško poprsje iz ranoindske kulture Mohenjo-Daro u Punjabu (Osvit civilizacije, Izdavački zavod Jugoslavije, Beograd 1969)

Reljef iz mauzoleja Darija III. u Perzepolisu (R. Beny & R. Macaulay, Simfonije u kamenu, London 1964)

Veliki Tabor, Hrvatsko Zagorje
(Ilustrirana povijest Hrvata, Stvarnost, Zagreb, 1971.)

Odjel VIII.
OSTALA IRANOHRVATSKA PROBLEMATIKA

26. M. Japundžić: Gdje, kada i kako je nastala glagoljica i ćirilica
27. M. Gušić: Običaj Ljelja kao historijski spomenik
28. G. Milazzi, M. Yošamya: Antički iskon hrvatske plovidbe i naše pomorske selidbe (Starohrvatski pomorci na srednjovjekim oceanima)
29. H. Malinar, M. Lovrić i M. Rac: Krčka Korintija *(Uri-Kuoryta vaon Khark)* najveća neiztražena gradina na jadranskim otocima

Part VIII
OTHER IRANIC-CROATIAN TOPICS

26. M. Japundžić: Where, when and how originated Glagolitic and Cyrillic alphabet
27. M. Gušić: Ljelja lore as a historical monument
28. G. Milazzi, M. Yošamya: Ancient origin of Croatian sailing and our naval migrations (Old Croatian navigators in medieval oceans)
29. H. Malinar, M. Lovrić, M. Rac: Corynthia hillfort (Uri-Kuoryta) on Krk island, the largest unexplored ruins of Adriatic islands

Ranohrvatski glagoljični natpis u Plominu iz 7. st. (I. Mužić, 1998)

Dr. Marko JAPUNDŽIĆ, Zagreb

Gdje, kada i kako je nastala glagoljica i ćirilica?

Where, when and how originated Glagolitic and Cyrillic alphabet

Motto: *ut audiatur et altera pars.* (Neka se čuje i druga strana).

Poznata je stvar, da se u znanstvenom svijetu, kada nastane više mišljenja o nekom problemu, nastoji ispitati i istražiti svaka pojedina teorija, prije nego što se donese konačni zaključak, ili barem, dok se ne dođe do približnoga značenja. U tome pogledu Crkva nam daje divan uzor. Prije nego se prihvati jednu nauku ili istinu, ispituje mišljenje raznih crkvenih Otaca, crkvenih učitelja, teoloških pisaca i, prema potrebi, i drugih znanstvenih radnika i stručnjaka.

Kod nas je za vrijeme prve, a također i druge Jugoslavije bilo obvezatno da se u svim školama mora predavati kao jedino ispravno mišljenje o postanku glagoljice (tj. glagolj. pisma i svega što je s time u vezi) tzv. Taylor-Jagićeva hipoteza, iako poznati slavist Iljinskyj nabraja ništa manje nego 38 raznih teorija ili hipoteza, a sigurno ih ima i više, jer se svako malo pojavlja neko novo mišljenje.

Zašto se je tako postupalo? - Očito se je radilo iz političkih razloga. Ruski panslavizam došao je dobro ideologiji velike Srbije, koju je propagirao još u prošlom stoljeću velikosrbin Garašanin. Etnogeneza Hrvata od Iranaca, Gota, Ilira itd. nije bila u prilog velikosrpskoj ideologiji, stoga se je nastojalo ušutkati protivnike često na okrutan način. Na znanost koja se brani i širi nasiljem može se postaviti veliki upitnik.

Želja mi je ovdje iznijeti neke hipoteze što se odnose na hrvatsko područje o postanku glagoljice, - zatim dati kratki kritički sud i, na koncu, povući praktičke zaključke.

GDJE, KADA I KAKO je nastala glagoljica i ćirilica (kako ih danas nazivamo)? Tko ih je sastavio? - To su pitanja što su ih postavili stručnjaci, kada su se počeli baviti slavistikom. Nažalost, na sva ta pitanja nema izravno određenog odgovora.

Žića Sv. Ćirila i Metoda govore, da su Sv. braća sastavila neko slavensko pismo. Koje? Ćirilicu ili glagoljicu, kako ih danas nazivamo? Jedni su za glagoljicu, a to je bilo skoro opće mišljenje, jer glagoljica svojim oblicima pokazuje veću starinu. Pri tome zagovornici toga pisma nijesu pitali, ne bi li glagoljica mogla biti starija i od samoga Ćirila i Metoda? Dok su se jedni odlučili za glagoljicu, drugi tvrde, da je ćirilica Ćirilovo pismo.(1)

Jedni i drugi se pozivaju na spis črnorizca (monaha) Hrabra. "O pismeneh". Osim imena i monaškoga staleža, o Hrabru se ne zna skoro ništa više. Iz njegova spisa se vidi da je po svoj prilici živio, dok su bili živi barem neki od učenika Sv. Braće.(2)

Hrabrov spis "O pismeneh" polemičan je spis protv tzv. "trojezičnika" koji su tvrdili, da su samo tri jezika sveta i prema tome i tri pisma sveta, a to su: židovsko, grčko i latinsko pismo, odnosno: židovski, grčki i latinski jezik kojima je bila napisana Isusova osuda na križu. Hrabar na početku svojega spisa spominje, da su Slaveni još dok su bili pogani pisali "črtami i rezami". Mnogi su tumačili da su to bili obični "rovaši", možda broj stoke i ništa više.

U novije vrijeme objavljena je tzv. "Vles knjiga" tako nazvana po slavenskom bogu Velesu ili "Izenbekove daščice". To je drvena knjiga u kojoj su na daščicama urezana slova, pismo do nedavna nepoznato i nepročitano.

Knjiga je vlasništvo ukrajinskoga grofa pukovnika IZENBEKA koji je knjigu ponio sa sobom u izbjeglištvo kao obiteljsko blago. Pismo je odgonetnuo i pročitao i na ukrajinski jezik preveo Jurij MIROLJUBOV.(3) Vles knjiga sadržaje povijest Slavena, tj. Ukrajinaca od 6. - 9. st., pa je prema tome, pisana prije djelovanja Sv. Braće, tj. do kneza Askolda. Knjiga je objavljena prvi put god. 1954. u San Francisku. Ta je knjiga očiti znak, da su tamošnji Slaveni imali svoje pismo prije spomenute Sv. Braće. Uostalom, poznato je da su i u Podunavlju postojala središta raznih pisama. Tako se u Vinkovcima čuva (ukoliko nije propala sa spaljenom knjižnicom) pločica s nepoznatim pismom što je tamo nađeno.

Hrabar u svojem spisu ističe, da su Slaveni kao kršćani bili prisiljeni pisati grčkim ili latinskim slovima. Tako su npr. latinskim pismom pisani tzv. "Frizinški listići", koji sadrže ispovjedne formule. Neki smatraju da su pisani slovenskim jezikom, no dr. Dragutin Nežić uvjerava me, da se radi ne o slovenskom, nego slavenskom jeziku, koji je bio u upotrebi u Reziji, gdje postoji također katekizam na tome jeziku.

Hrabar dalje nastavlja "On (tj. Ćiril) stvori pismena jedna prema grčkim slovima, a druga prema značenju slavenske riječi". Stvar je po sebi jasna. Ćiril je grčkim slovima nadodao slova što odgovaraju slavenskom jeziku toga vremena i kraja. Grčko pismo bilo je ustavno pismo 9. st. Dosta je usporediti to grčko pismo i crkvenu ćirilicu, pa da se uvjerimo, da između jednoga i drugoga pisma nema druge razlike osim nadodanih slova č,ž,š. itd. Odnosno, s druge strane, da to pismo ne može biti podloga za glagoljsko pismo, koje je po sebi jedinstveno i cjelovito.

RAZNA MIŠLJENJA O POSTANKU GLAGOLJICE

Pustivši za čas po strani postanak ćirilice, mnogi se pitaju: GDJE, KADA I KAKO je nastalo glagoljsko pismo? Na to pitanje razni stručnjaci daju razne odgovore.

A	B	c	d	e	f	g	h	i	k	l
M	n	o	p	r	S	t	u	x	y	z-tz

Usporedba između glagoljice i latinske prekaroline prema Hociju.
(V. Hocij, Die Westlichen Grundlagen des glagolitischen Alphabets.)

Očito je, da spomenuto grčkouncijalno pismo nije moglo biti podloga glagoljskom pismu, dok to pismo savršeno odgovara po sličnosti ćirilici. Ako nije bilo uncijalno pismo podloga glagoljici, moralo je biti kurzivno pismo, zaključuju neki. No i na temelju kurzive uz mučno natezanje samo maleni broj slova mogao bi poslužiti kao osnov glagoljici. Diels, Čiževski sumnjaju, Ohienko je odlučan protivnik, dok A. Vaillant smatra, da je Ćiril stvorio potpuno novo pismo, na koje je utjecalo hebrejsko pismo.(4) Postoje i mnoga druga mišljenja pa Iljinskyj nabraja ništa manje, nego 38. Uostalom, ima ih i više, jer se danas javljaju uvijek nova mišljenja. Ovdje ne želim dati neko novo mišljenje, nego samo prikazati što se o tome kod nas govori i piše.(5) Što o tome govore i pišu naši stručnjaci.

Najstarije mišljenje ili hipoteza pripisuje postanak glagoljice Sv. Jeronimu. Mišljenje koje je vladalo manje više do 19.st. Nastankom slavističke nauke to je mišljenje odbačeno, jer je, tobože, Jeronim živio davno prije dolaska Hrvata u današnju domovinu. Ipak Hrabanus Maurus Maguntius (856.) spominje da je Jeronim sastavio neko pismo i, dapače, donosi primjere pisma koje je više slično runama nego glagoljici.(6)

Dr. Vittorio Peri scriptor Vatikanske Knjižnice u svojem neobjavljenom predavanju što ga je trebao održati na Simpoziju god. 1985. u Splitu, pripisuje postanak takvog mišljenja nekom Jeronimu, prepisivaču glagoljskih rukopisa, pa je tako nastala uzrečica: napisao Jeronim, napisao Jeronim.

Sličan je slučaj s Loretskom kućicom, koju je iz Palestine u Loreto prenio mornarski poduzetnik DE ANGELIS - OD ANĐELA. Kad je obitelj izumrla, još se uvijek govorilo: Kućica je prenesena od Anđela, no očito od zemaljskih, a ne nebeskih.

God. 1766. Clemens Grubissich, u svojoj studiji "In Originem er Historiam Alphabeti Sclavonici Glagolitici" - predpostavlja, da su gotske rune bile podloga glagoljskoga pisma. On najprije na 40 stranica pokazuje povijest Gota u našim stranama, a osobito u Bosni. Grubišić donosi također poredbenu tablicu glagoljice, runa i grčkih slova i svako pojedino slovo tumači: "Prima enim Gothorum seu Runorum littera - A - parum, aut nihil differt a primo elemento sclavonico Glagolitici Alphabeti - AZ -" itd.(7)

Gotsko porijeklo glagoljice zastupa također već spomenuti prof. Kerubin Šegvić. Šegvić dapače, smatra da je vodeći sloj Hrvata primio kršćanstvo od gotskih arijevaca, s

kojima su zajedno živjeli negdje oko Crnog Mora, i gdje se na Azovskom Jezeru nalaze ploče s hrvatskim imenom na grčkom jeziku. Usput, budi rečeno, da je arijevski biskup, Ulfila, prevodilac Sv. Pisma na gotski jezik, živio i djelovao u 4.st. u Panoniji. Po svoj prilici u današnjem Baču ili Sirmiju. Šegvić smatra, da je vodeći sloj Hrvata napustio Arijevu herezu u 7.st. iako još u 12.st. Toma Arhiđakon smatra, da su Hrvati bili Goti, tj. sljedbenici Arijeve nauke. Još u 14.st. papinski legat, koji je po Slavoniji skupljao desetinu, tvrdi, da u Slavoniji ima još arijevaca. Isto tvrdi i Pavičić u svojoj knjizi: "Porijeklo govora i naselja u Slavoniji".(8)

I poznati povjesničar Miho Barada zastupao je mišljenje, da su Hrvati u svoju današnju domovinu došli kao pokršteni arijevci. No, kako su se tom mišljenju protivili autoriteti kao što su bili Rački i Šišić, hipoteza je odbačena bez ikakvih dokaza. I Šegvić i Barada drže, da su se Hrvati pokatoličili u današnjoj domovini. U ugovoru između Hrvata i pape Agatona ne govori se o pokrštenju, nego o miru. A s druge strane, papa Agaton u pismu caru Konstantinu IV. Pogonatu 679. piše doslovno: "*Croatae christiani sunt et habent proprios episkopos*".(9)

Pag. 43.

ALPHABETUM

Glagoliticum.	Runicum.	Graecum.	
[illegible] & ex Frisch. [illegible]	[illegible]	A	1
[illegible] & ex Frisch. [illegible]	[illegible]	Φ	2
[illegible]	B	B	3
[illegible]	[illegible]	Γ	4
[illegible]	[illegible] b	Δ	5
[illegible]	Ɛ	E	6
[illegible]	[illegible]	X	
[illegible] & ex Orbin. [illegible]	[illegible] & ex Sched. [illegible]	Z	7
[illegible]	h	S	
[illegible]	X H	H	8
[illegible]	[illegible] H	I	
[illegible] ex Frisch.			
[illegible]	[illegible]	K	9
[illegible]	Λ	Λ	10
M	M	M	11
[illegible]	[illegible]	N	12
[illegible] ex Frisch. & ex Orbin. [illegible]	[illegible] ex Sched.	O	13
[illegible]	Π B	Π	14
b	R ex Sched.	P	15
[illegible] & ex Orbin. [illegible]	[illegible]	S	16
[illegible]	[illegible]	[illegible]	17
[illegible]	U	Y V	18

Clemens Grubissich, In originem et Historiam Alphabeti Glagolitici (1766.)

Nekada je i prof. Josip Hamm držao, da je glagoljica nastala od gotskih runa (ali je kasnije promijenio svoje mišljenje iz političkih razloga). U "Nastavnom vjesniku", a kasnije u svojoj gramatici Staroslavenskoga jezika piše: "Suvremeni pristalice grčke hipoteze prisiljeni su na pr. da trećinu slova izvode iz različitih egzotičnih pisama (hebrejskog, samaritanskog, koptskoga i sl.) pa da uza sve to ne mogu dokazati petinu cijele azbuke". (Tu posebno treba spomenuti prof. J. Vajsa, koji nalazi petnaestak i više alfabeta u glagoljskoj azbuci. S tim u vezi može se postaviti pitanje, da li je Ćiril uopće poznavao tolike alfabete?), dok se ovom hipotezom uz manje modifikacije gotovo sva glagoljska slova izvode iz goto-runskog pisma kojim se nekoć u našim zemljama pisalo".(10)

Za gotsku je hipotezu bio također poznati hrvatski povjesničar Ferdo Šišić. Tako u svojoj hrvatskoj povijesti piše: "Svakako je od važnosti, što je veliki dio naziva uzet iz gotskoga ili bolje prema germanskim tako je "az prema os, ans;-buki-(das) Buch itd ... To bi moglo odvesti u doba prije sv. braće Ćirila i Metodija". (Hrv. povijest, str. 15-16)(11)

Za gotsku je tezu i češki slavist V. Sasinek, koji tvrdi: "Ulfila je osnivač slavensko-galskoga pisma ili glagoljice i prevodioc Biblije na slavensko-gotski govor". Kao što ću poslije reći, u najstarijem hrvatskom glagoljskom evanđelistaru nalazi se dosta tragova Ulfilina gotskog prijevoda, što očito nije slučajno ušlo u naš evanđelistar.(12)

I Toma Arhiđakon Splitski piše: *"cristiani erant... Ariana etiam tabe respersi"*. (Historia Salonitana c.VII.). A što se tiče pisma, kaže: *"Dicebant enim, goticas litteras a quodam Methodio heretico fuisse repertas"*.

Njemački slavist Hocij mišljenja je, da je glagoljica nastala od latinske predkaroline u 7.st., dakle u doba tzv. pokrštenja, odnosno pokatoličenja vodećeg sloja Hrvata. Hocij se poziva na tvrdnju salzburškog biskupa Virgilija iz 8.st., koji je bio prije misionar među koruškim Slavenima, koji su imali, kako tvrdi Virgilije, svoje vlastito pismo.(13)

Prof. Antun Bauer u svojoj studiji "Problemi glagoljice" iznosi hipotezu, da je glagoljica nastala na području Armenije. Svoje mišljenje zasniva na arheologiji, povijesti vjere i na izvanrednoj sličnosti između armenskog i glagoljskog pisma. Osobito je znakovita tvrdnja, da glagoljsko bogoslužje nije moglo nastati na latinskom području, dakle u zapadnoj Europi, jer je latinski Zapad, a to možemo reći i bizantski Istok, bio protivan uvođenju narodnog jezika u liturgiju. Razlog: "Sveto trojezičje". Bizant je kasnije morao ipak popustiti pod utjecajem Armenaca, Siraca i Kopta, koji su imali narodne jezike u liturgiji.

"Prema tome - piše prof. Bauer - Vatikan priznaje status crkvene organizacije s kojom su i došli u ove krajeve. To sve nije "pokrštavanje", niti davanje "privilegija", nego potvrđivanje postojećeg statusa koji su Hrvati donijeli ovamo - donijeli su svoju vjeru, svoje pismo, svoju crkvenu knjigu" - zaključuje prof. Bauer.(14) (Opaska: U doba Sv. Braće Vatikan nije vlast, nego označuje samo grob Sv. Petra s bazilikom i nekoliko obrambenih kula. Sjedište papino je Lateran, a Lateran je i danas službeno sjedište rimskoga biskupa, iako papa zbog političkih razloga stanuje u Vatikanu.)

O postanku glagoljice piše kod nas također F. Horoathos (Marica Fučkar Marasović). Ona piše "Fonetsko pismo glagoljica razvilo se od slikovnog pisma 1000 godina prije našeg računanja vremena, kako to poručuje samo pismo glagoljica". - Nadalje nastavlja: "Oblikovanje glagoljice nastavio je Sv. Jeronim koji je jedan od karika usavršavanja glagoljice i jedna karika zapisivanja narodne predaje koja je još prije Sv. Jeronima dotjerivanjem i usavršavanjem mnogih ruku kroz razne jezike dobila zeleno svjetlo za ulazak u knjigu koja se zove kanon - trska, Sv. Pismo, Testament". (15)

kojima su zajedno živjeli negdje oko Crnog Mora, i gdje se na Azovskom Jezeru nalaze ploče s hrvatskim imenom na grčkom jeziku. Usput, budi rečeno, da je arijevski biskup, Ulfila, prevodilac Sv. Pisma na gotski jezik, živio i djelovao u 4.st. u Panoniji. Po svoj prilici u današnjem Baču ili Sirmiju. Šegvić smatra, da je vodeći sloj Hrvata napustio Arijevu herezu u 7.st. iako još u 12.st. Toma Arhiđakon smatra, da su Hrvati bili Goti, tj. sljedbenici Arijeve nauke. Još u 14.st. papinski legat, koji je po Slavoniji skupljao desetinu, tvrdi, da u Slavoniji ima još arijevaca. Isto tvrdi i Pavičić u svojoj knjizi: "Porijeklo govora i naselja u Slavoniji".(8)

I poznati povjesničar Miho Barada zastupao je mišljenje, da su Hrvati u svoju današnju domovinu došli kao pokršteni arijevci. No, kako su se tom mišljenju protivili autoriteti kao što su bili Rački i Šišić, hipoteza je odbačena bez ikakvih dokaza. I Šegvić i Barada drže, da su se Hrvati pokatoličili u današnjoj domovini. U ugovoru između Hrvata i pape Agatona ne govori se o pokrštenju, nego o miru. A s druge strane, papa Agaton u pismu caru Konstantinu IV. Pogonatu 679. piše doslovno: *"Croatae christiani sunt et habent proprios episkopos".*(9)

Pag. 43.

ALPHABETUM

Glagoliticum.	Runicum.	Graecum.	
& ex Frisch.		A	1
& ex Frisch.		Φ	2
	B	B	3
		Γ	4
	b	Δ	5
	Ɛ	E	6
		X	
& ex Orbin.	& ex Sched.	Z	7
	h	S	
	X H	H	8
	H	I	
ex Frisch.			
		K	9
	Λ	Λ	10
	M	M	11
		N	12
ex Frisch. & ex Orbin.	ex Sched.	O	13
	Π B	Π	14
b	R ex Sched.	P	15
& ex Orbin.		S	16
			17
	U	Yv	18

Clemens Grubissich, In originem et Historiam Alphabeti Glagolitici (1766.)

Nekada je i prof. Josip Hamm držao, da je glagoljica nastala od gotskih runa (ali je kasnije promijenio svoje mišljenje iz političkih razloga). U "Nastavnom vjesniku", a kasnije u svojoj gramatici Staroslavenskoga jezika piše: "Suvremeni pristalice grčke hipoteze prisiljeni su na pr. da trećinu slova izvode iz različitih egzotičnih pisama (hebrejskog, samaritanskog, koptskoga i sl.) pa da uza sve to ne mogu dokazati petinu cijele azbuke". (Tu posebno treba spomenuti prof. J. Vajsa, koji nalazi petnaestak i više alfabeta u glagoljskoj azbuci. S tim u vezi može se postaviti pitanje, da li je Ćiril uopće poznavao tolike alfabete?), dok se ovom hipotezom uz manje modifikacije gotovo sva glagoljska slova izvode iz goto-runskog pisma kojim se nekoć u našim zemljama pisalo".(10)

Za gotsku je hipotezu bio također poznati hrvatski povjesničar Ferdo Šišić. Tako u svojoj hrvatskoj povijesti piše: "Svakako je od važnosti, što je veliki dio naziva uzet iz gotskoga ili bolje prema germanskim tako je "az prema os, ans;-buki-(das) Buch itd ... To bi moglo odvesti u doba prije sv. braće Ćirila i Metodija". (Hrv. povijest, str. 15-16)(11)

Za gotsku je tezu i češki slavist V. Sasinek, koji tvrdi: "Ulfila je osnivač slavensko-galskoga pisma ili glagoljice i prevodioc Biblije na slavensko-gotski govor". Kao što ću poslije reći, u najstarijem hrvatskom glagoljskom evanđelistaru nalazi se dosta tragova Ulfilina gotskog prijevoda, što očito nije slučajno ušlo u naš evanđelistar.(12)

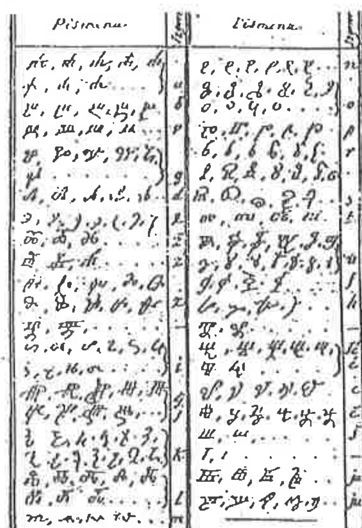
I Toma Arhiđakon Splitski piše: *"cristiani erant... Ariana etiam tabe respersi".* (Historia Salonitana c.VII.). A što se tiče pisma, kaže: *"Dicebant enim, goticas litteras a quodam Methodio heretico fuisse repertas".*

Njemački slavist Hocij mišljenja je, da je glagoljica nastala od latinske predkaroline u 7.st., dakle u doba tzv. pokrštenja, odnosno pokatoličenja vodećeg sloja Hrvata. Hocij se poziva na tvrdnju salzburškog biskupa Virgilija iz 8.st., koji je bio prije misionar među koruškim Slavenima, koji su imali, kako tvrdi Virgilije, svoje vlastito pismo.(13)

Prof. Antun Bauer u svojoj studiji "Problemi glagoljice" iznosi hipotezu, da je glagoljica nastala na području Armenije. Svoje mišljenje zasniva na arheologiji, povijesti vjere i na izvanrednoj sličnosti između armenskog i glagoljskog pisma. Osobito je znakovita tvrdnja, da glagoljsko bogoslužje nije moglo nastati na latinskom području, dakle u zapadnoj Europi, jer je latinski Zapad, a to možemo reći i bizantski Istok, bio protivan uvođenju narodnog jezika u liturgiju. Razlog: "Sveto trojezičje". Bizant je kasnije morao ipak popustiti pod utjecajem Armenaca, Siraca i Kopta, koji su imali narodne jezike u liturgiji.

"Prema tome - piše prof. Bauer - Vatikan priznaje status crkvene organizacije s kojom su i došli u ove krajeve. To sve nije "pokrštavanje", niti davanje "privilegija", nego potvrđivanje postojećeg statusa koji su Hrvati donijeli ovamo - donijeli su svoju vjeru, svoje pismo, svoju crkvenu knjigu" - zaključuje prof. Bauer.(14) (Opaska: U doba Sv. Braće Vatikan nije vlast, nego označuje samo grob Sv. Petra s bazilikom i nekoliko obrambenih kula. Sjedište papino je Lateran, a Lateran je i danas službeno sjedište rimskoga biskupa, iako papa zbog političkih razloga stanuje u Vatikanu.)

O postanku glagoljice piše kod nas također F. Horoathos (Marica Fučkar Marasović). Ona piše "Fonetsko pismo glagoljica razvilo se od slikovnog pisma 1000 godina prije našeg računanja vremena, kako to poručuje samo pismo glagoljica". - Nadalje nastavlja: "Oblikovanje glagoljice nastavio je Sv. Jeronim koji je jedan od karika usavršavanja glagoljice i jedna karika zapisivanja narodne predaje koja je još prije Sv. Jeronima dotjerivanjem i usavršavanjem mnogih ruku kroz razne jezike dobila zeleno svjetlo za ulazak u knjigu koja se zove kanon - trska, Sv. Pismo, Testament". (15)

I. Berčić, Mali azbukar

KRITIČKI POGLED NA SPOMENUTE HIPOTEZE

Prije nego pokušam dati neki sud na spomenute hipoteze, moram upozoriti na neke činjenice.

U većini slučajeva pismenost i civilizacija kod kršćanskih naroda usko je povezana sa misijskim vjerskim djelovanjem. Tako i našu pismenost neki povezuju s djelovanjem Sv. Braće, drugi s pokrštenjem ili pokatoličenjem vodećeg sloja Hrvata u današnjoj domovini, neki, kao prof. Bauer u Armeniji, a prof. Šegvić oko Azovskog ili Crnog mora, gdje se još vodeći sloj Hrvata miješao s arijevskim Gotima. I papa Agaton u pismu caru Konstantinu IV. Poganotu piše, da su Hrvati kršćani i da imaju svoje biskupe, pa prema tome i vlastitu hijerarhiju, kako piše P. Sakač. (16)

I prof. Štefanić ističe da su misionari na početku svojega djelovanja morali dati neki najosnovniji tekst vjerske nauke, liturgije i barem neke dijelove Sv. Pisma. Stoga nastaje pitanje: Jesu li Hrvati prigodom pokrštavanja ili pokatoličenja imali barem neki vjerski tekst na svojem jeziku, ili su morali čekati nekoliko stoljeća, da im donesu tek Sv. Braća? Jedan se je profesor izrazio, da su Hrvati prije Sv. Braće bili "tabula rasa", tj. divljaci, nepismeni i bez kulture, a zaboravio je da su hrvatski knezovi davno prije Sv. Braće govorili i pisali latinskim jezikom, što očito pokazuje visoku kulturu.(17)

Prof. Šegvić piše: "Početak svakog liturgijskog jezika ide skupa sa prelazom dotičnoga naroda s poganstva na kršćansku vjeru...Hrvati su se morali služiti slovjenskim jezikom u bogoštovlju, od kad su primili kršćanstvo, i pismena su morali imati od prije jer ih ne bi išli stvarati naknadno". Tako npr. Rusi, tj. Ukrajinci, imali su svoje pismo, a to su očito Hrabrove "črte i reze", dok su još bili pogani.(18)

Ako pogledamo spomenute hipoteze ili mišljenja, moramo ih podijeliti u dvije skupine: jedni smatraju, da je glagoljica nastala na današnjem hrvatskom području, a napose u Istri, što su *jeronimska i Hocijeva hipoteza;* drugi misle, da je glagoljica nastala daleko na Istoku, azijskom tlu, a to su: *gotska i armenska hipoteza.*

Kojoj hipotezi dati pravo? - Jednoj i drugoj. Pustivši po strani jeronimsku hipotezu, (barem dok se ne dokaže da su Hrvati bili na današnjem području već u 4/5 st.), pogledajmo Hocijevo mišljenje.

Usporedimo li Hocijevu rekonstrukciju predkarolinske latinice s kurzivnom glagoljicom, onda ćemo opaziti da su brat i sestra. Kurziv je uvijek mlađi oblik nekoga pisma. Nastaje, kad je pismo iz knjiga i dokumenata prešlo u svagdanju i privatnu upotrebu. Kad je trebalo brzo pisati, a ne "slikati", da se tako izrazim. Kao što je to ustavno knjiško-hieratičko pismo, kao što je bila ustavna glagoljica. Kad su Hrvati stupili u vezu s kulturnim narodima Europe, kao što su bile trgovačke, političke i druge veze, osjetili su potrebu da se tzv. knjiško pismo pojednostavi.

Staro ustavno-hijeratičko pismo bilo je usko povezano s pokrštenjem vodećeg sloja Hrvata za koje jedni kažu da su bili iransko-slavenskoga, a drugi iransko-gotskoga porijekla, ili, kako smatra zadarski nadbiskup Matej Karaman (1700.-1771.) u jednom izvještaju na Propagandu, da su bili Sarmati. Karaman doslovno piše: *"La ligua slava sarebbe la lingua dei Sarmati, i quali si chiamavano anche Slavi, Sloveni, Slaveni, e Slovinci (Gloriosi) a causa delle loro qualita guerriere".* (19)

Kao što su Rjurikovi Normani oblikovali slavenske mase Ruse; mongolski Bugari, Bugare; tako su i iranski Hrvati oblikovali hrvatski narod, nametnuvši slavenskim masama ime i političko uređenje, primivši slavenski jezik. Sličan slučaj dogodio se u Bugarskoj još u povijesno vrijeme. S jedne strane Mongoli s rijeke Buga (odatle im i ime) i, s druge strane slavenske mase. Još u doba, kad su učenici Sv. Braće bili protjerani iz Moravije, na kneževskom dvoru u Trnovu govori se mongolski i dvorjani se osjećaju Mongolima.

A	O
B	P
V	R
G	S
D	T
E	U
Ž	F
Z	H
Z	ŠT
I	C
J	Č
K	Š
L	-
M	Ja
N	Ju

Glagoljsko pismo: 1. i 2. red - inicijali; 3. red - velika slova; 4. red - mala slova 5. red: odgovarajuća slova hrvatske latinice

Sličan slučaj očito se je dogodio i kod Hrvata. Poznati dokumenti govore o Hrvatima, Hrvatskoj, ali nikada o hrvatskom jeziku. Jezik je: lingua slava, slovinski jezik. To isto možemo reći i za ostale tzv. slavenske narode. Imena Čeh, Hrvat, Leh (za Poljake), Rus i Srb(in) nisu slavenska imena. Slovenci dobivaju svoje narodno ime tek u 19. st., kako je to često isticao prof. Ivšić.

Kako sam prije bio spomenuo, papa Agaton u pismu caru Konstantinu IV. Pogonatu piše, da su Hrvati kršćani, da imaju svoje biskupe, a to znači vlastitu hijerarhiju. Nigdje ne piše, da je tu hijerarhiju uredio bilo Rim, bilo Bizant, a to je znak, da je ona već prije postojala. Uostalom, i Rim i Bizant svojim novokrštenim narodima nameću svoju liturgiju i svoj jezik. Tek kasnije Bizant pod utjecajem Armenaca, Siraca i Kopta mora dopustiti narodni jezik u liturgiji. Naprotiv, Rim to nije nigda dopustio ni jednom narodu. Dapače, kad su isusovački misionari tražili, da se u Kini uvede narodni jezik u liturgiju, jer je latinski jezik zapreka širenju kršćanstva, Rim je to odbio i tako izgubio po svoj prilici zauvijek one azijske prostore. Slično se je dogodilo i s Bugarima. Kad im Rim nije odobrio biskupa, kojega su oni tražili, obratili su se Bizantu, koji im je odmah poslao 4 mitripolita i 12 episkopa Grka. Na taj način Rim je izgubio ne samo Bugarsku, nego preko nje ruske prostore.(20)

Ako je Rim dopustio Hrvatima izvanrednu iznimku da imaju liturgiju na narodnom jeziku, očito je da su Hrvati došli na današnje svoje područje već sa svojom liturgijom, a Rim, ukoliko ih je želio imati u svojem krilu, morao je priznati činjenicu "via facti". A ta narodna liturgija morala je nastati samo tamo, gdje su već postojale narodne liturgije, kao što je Armenija, Sirija itd.

Sv. Braću kao tvorce narodne liturgije treba apsolutno isključiti. Kako ističe prof. Šegvić, na području rimskoga patrijarhata nije nikada nastala nijedna narodna liturgija s dopuštenjem Rima. U najboljem slučaju bilo je samo potvrđeno ono što je bilo "ab immemorabili tempore". Kao npr. mozarapska, galikanska liturgija, ali uvijek na latinskom jeziku.

Djelovanje Sv. Braće spada u doba Focijeva raskola. Papa Hadrijan II. ekskumunicira Focija i cijeli patrijarhat, stoga je teško zamisliti, da bi Rim baš u to doba dopustio nešto što nije prije dopustio ni jednom drugom narodu.

Nadalje treba istaknuti, da Sv. Braća ne djeluju u Češkoj, odnosno Moravskoj, koju barem Ćiril nikada u svojem životu nije ni vidio. Mađar Imre Boba, profesor na sveučilištu u Washingtonu, u svojoj knjizi "Noviji pogled na povijest Moravije" (Moravia's history reconsidered) dokazao je brojnim dokumentima, da se ne radi o češkoj Moravskoj, nego o Moraviji, a Moravia je stari Sirmium, ili, po nekima, stari grad što se nalazio u blizini današnjega Morovića, a kojeg su Turci razrušili. Po tome gradu i Morović je dobio svoje ime. Nadalje, treba spomenuti, da Češka i Moravska nisu nikada u svojoj povijesti imale kneza po imenu Rastislav. Uostalom, papa Hadrijan imenuje Metoda biskupom *"ad sedem Sancti Andronici"*, a Andronik je biskup Sirmijski, a ne moravski. Češka, pa prema tome i Moravska dobivaju prvog biskupa tek god. 993., jedno stoljeće poslije smrti Sv. Metoda, a dotle spadaju pod biskupiju Salzburg. Nadalje, ne smijemo zaboraviti, da bilo zapadna, bilo istočna Crkva uvijek imenuju biskupe *"ad sedem"*, a ne za pokrajinu: aleksandrijski patrijarh, carigradski patrijarh, pećki patrijarh, zagrebački biskup, zagrebački nadbiskup, đakovački biskup. (21)

Talijanska poslovica kaže: *"scrivere sull'acqua"*, ako nema ništa napisano. Ako postoji pismo, moralo bi biti nešto napisano. Ćiril je našao na Krimu psaltir i evanđelistar pisani "russkimi pismeni". Postoji i "Vles knjiga", pisana na drvenim daščicama u 6.st., a

sadržava povijest ukrajinskih knezova. Ruš je originalno ime Ukrajine, (kada se to ime proširilo na sve Slavene današnjega ruskog prostora, Ukrajinci su sebi stvorili novo ime, da se razlikuju od drugih). Da li je postojao evanđelistar na **iransko-slavenskom jeziku**? Ako su Slaveni postojali na Krimu i daljem Istoku, nije isključeno, da je već tamo nastala simbioza između iranskih Hrvata i slavenskih plemena. Ukoliko se to nije dogodilo na spomenutom području, onda se to sasvim dogodilo u Bijeloj Hrvatskoj. Mijo Ćurić navodi veći broj riječi u hrvatskom jeziku što su iranskoga podrijetla. (22)

Prof. Šegvić smatra da su Hrvati imali svoj vlastiti prijevod S. Pisma, preveden iz Ulfilina gotskoga evanđelistara. Istina je, da se u najstarijem hrvatskom glagoljskom evanđelistaru nalazi više tragova **Ulfilina** evanđelistara i te tragove ne treba zanemariti. Ipak, ono što se do danas sačuvalo, ide drugim putem. Godine 1985. objavio je prof. Josip Vrana opširnu studiju "Najstariji hrvatsko glagoljski evanđelistar" i s filološke strane dokazao, da su Hrvati imali svoj vlastiti prijevod evanđelistara, različit od bugarsko-makedonskih prijevoda (oko 10.000 razlika).(23)

Grčka uncijala IX.st.

Iste godine objavio sam i ja dio svoje radnje o istom evanđelistaru, obradivši ga s biblijske strane (oko 6.000 razlika). Studija je objavljena u "Hrvatskoj Reviji - Barcelona, pod naslovom "Koji je bio predložak najstarijega hrvatskoga glagoljskog evanđelistara?" - te pokazao, da je predložak bio *"Italla ili Vetus Latina"*. To je najstariji latinski prijevod Zapadne Crkve, koji je bio u upotrebi u zapadnoj Europi do Karla Velikoga. Karlo Veliki je proširio upotrebu Vulgate, tj. prijevoda Sv. Jeronima, koji je bio u upotrebi u Rimu i rimskom području, na cijelo područje svojega prostranoga carstva. Na taj način Vulgata je postala službeni tekst Zapadne Crkve. Kad su Hrvati stupili u vezu s katoličkom Crkvom, trebalo je prirediti prijevod Sv. Pisma i misne formulare. Prijevod je bio učinjen prema Itali, koja je bila tada u upotrebi u Zapadnoj Europi, tj. prije vladavine Karla Velikoga. Dijelovi toga prijevoda nalaze se u najstarijem glagoljskom misalu i časoslovu (Borgiano-Illirico 4i5), koji se danas čuvaju u Vatikanu. (24)

Uzevši u obzir, da je Itala bila u službenoj upotrebi u katoličkoj Crkvi na franačkom području sve do Karla Velikog, možemo i moramo zaključiti, da je hrvatski glagoljski "praprijevod" (nazovimo ga tako) nastao u 6/7st., tj. u doba pokrštenja, odnosno po drugima, u doba pokatoličenja vodećega sloja Hrvata, a u svakom slučaju prije Karla Velikoga, pa prema tome i prije misije Sv. Braće. Uostalom, ako uzmemo u obzir bugarsko-makedonske prijevode Sv. Pisma, koji su očito prevedeni prema grčkom prijevodu *Koine*, a to je službeni prijevod Istočne Crkve, oni se među sobom toliko razlikuju da su sasvim sigurno prevođeni u razno vrijeme i od raznih osoba, pa stoga ne možemo zaključiti koji je od njih, i da li je ijedan od njih, prijevod Sv. Braće, odnosno Sv. Metoda, jer se njemu pripisuje prijevod cijelog Sv. Pisma.

Ovdje bih posebno naglasio *jednu činjenicu*. Kada se s latinskog prevodi jedan liturgijski tekst, očito je da je u to doba bio u upotrebi. Bilo mi je nelogično prevoditi neki tekst koji više ne služi. Ako glagoljaši prevode tekst Itale, očiti je znak, da je ona bila još u upotrebi u doba prijevoda, a to znači svakako prije reforme Karla Velikoga.

Kako sam spomenuo, prof. Šegvić je smatrao, da su Hrvati u doba svojega pokrštenja, što ga on stavlja u 4/5st., tj. dok su se nalazili negdje oko Crnog Mora, a to je prijevod Ulfiline Biblije na gotski jezik. I zaista se u najstarijem glagoljskom evanđelistaru nalazilo tragova Ulfilina prijevoda. Samo po sebi to ne mora značiti mnogo.

No ono što je osobito važno je, da se *neki redci evanđelja nalaze samo kod Ulfile* i u nijednom grčkom ili latinskom prijevodu. Kako ti dijelovi nijesu slučajno zalutali u naš glagoljski evanđelistar, ta činjenica ide u prilog Šegvićevu mišljenju. (25)

Kada i kako se to dogodilo? - Kako je povijesno dokazano barem jedan dio vodećeg sloja Hrvata nalazio se je u 2/3. st. oko Azovskoga Mora. Tu su se miješali s Gotima, Galima (imamo na Crnom Moru Pons Galaticum; S. Pavao piše poslanicu Galaćanima tj. Galima) Alanima, Sarmatima, itd. Da su na tom području bili Hrvati, svjedoči nam nadpis na pločama u Tanaisu, a da su mogli biti također i Slaveni, svjedoči nam nalaz Ćirilov, o kojem je već bilo govora. Svi ti narodi ili plemena bili su kršćani po Arijevoj nauci. (Toj nauci pripada i Ulfila, koji je preveo Sv. Pismo na gotski jezik, i glasoviti Euzebije Cezarejski, koji je napisao prvu povijest Crkve i život Konstantina Velikoga.)

Po mišljenju prof. Šegvića i prof. Barade, vodeći sloj Hrvata primio je kršćanstvo već tamo daleko na Istoku. U prilog tom mišljenju ide još jedna činjenica.(26)

Bilo Zapadna, bilo Istočna Crkva kod krštenja upotrebljava formulu "EGO TE BAPTIZO", što grčki znači: uronjavam, čistim, perem od istočnoga grijeha. Hrvatska formula, koju su misionari prenijeli i na druge slavenske narode, glasi: JA TE KRSTIM", a to znači, činim te kršćaninom, a ne perem te. Ta je riječ, kako neki misle, nastala od staro-germansko-gotske riječi KREIST, što doslovno znači kršćanin. Kod nas "krst" ima značenje krštenja. Kod istočnih Slavena označuje krštenje i križ. Na osnovi svega što smo do sada rekli, možemo povući neke zaključke.

ZAKLJUČAK

1. Hrabar, na kojega se skoro svi slavisti pozivaju, izričito kaže, da je Ćiril grčkom pismu nadodao slova koja su manjkala slavenskom jeziku. Grčko pismo toga vremena, tj. 9.st. bila je grčka uncijala. Prema tome, kako je rekao već u 18.st. Klement Grubišić, a danas ponavlja Čeh Veseli, Ćiril nije tvorac "kreator", nego samo "coordinator" slavenskoga pisma. Usporedimo li grčko ustavno pismo sa ćirilicom, onda to novo pismo ne može biti glagoljica, nego samo ćirilica. Glagoljica je podpuno cjelokupno pismo bez ikakvih dodataka, pa, prema tome, ne može biti pismo o kome govori Hrabar.

2. Salzburški biskup Virgilije još u 8.st., dakle prije S. Braće, tvrdi da su Slaveni u Istri i Koruškoj imali svoje vlastito pismo, a to nije mogla biti ćirilica (prije Ćirila), nego jedino glagoljica.

3. Brojni slavistički stručnjaci imaju razna mišljenja o postanku glagoljice. Iljinskij nabraja dapače 38 raznih hipoteza, a ima ih svakako i više, jer se skoro svake godine javlja neka nova hipoteza. A to je očiti znak, da se postanak glagoljice ne može riješiti s nekoliko Hrabrovih riječi, kako to žele slavofili, panslavisti, itd.

4. Primarni oblik glagoljice, kao što ga nalazimo na Baščanskoj ploči, u Asemanovu evanđelju, jest primitivni oblik i teško čitljivo pismo. Dosta je spomenuti, da su npr. Baščansku ploču razni stručnjaci čitali na različit način. Kod nas su izašla dva izdanja Asemanova evanđelja: Rački 1865. i Crnčić 1878., a svaki od njih čita na svoj način, a kako kaže slovenski slavist Kurz, nijedno nije točno. Što to znači?

a) da je pismo vrlo staro i da se nalazi još u razvoju;

b) da je pismo nastalo na području gdje nije bilo poznato ni lijepo grčko pismo, niti skladna latinska capitala;

c) teško je zamisliti, da bi uz spomenuta savršena pisma, Ćiril koji je bio kulturan i visoko naobražen čovjek, mogao stvoriti tako primitivno i nezgrapno pismo, kao što je bila primarna glagoljica.

To nam sve pokazuje, da je glagoljica nastala daleko od kulturnoga rimskoga i bizantskoga područja. A to bi značilo, da je glagoljica nastala negdje tamo, gdje je nastalo pismo "Vles knige", negdje oko Crnog Mora, gdje se je također nalazio vodeći sloj Hrvata.

5. Bilo rimska, bilo bizantska Crkva imaju jedinstvenu formulu za krštenje, sakramenat krsta: EGO TE BAPTIZO - ja te uranjam, perem, čistim od istočnoga grijeha. Hrvatska formula, a to su kasnije misionari prenijeli i drugim slavenskim narodima, glasi: JA TE KRSTIM, tj. činim kršćaninom, od germansko-gotske riječi KREIST, koja upravo znači kršćanin. Očit znak, da je vodeći sloj Hrvata primio krst izvan rimskog i bizantskog područja. Na svojem dugom putu iz Irana u Maloj Aziji, Crnom Moru, Armeniji, Galaciji itd.

Pokršteni narodi, kako je već spomenuo prof. Štefanić, morali su imati u najmanju ruku najpotrebniju nauku: katekizam, neke liturgijske dijelove i barem neke dijelove Sv. Pisma. Budući da su se na području nalazili također Goti i druga slična plemena i narodi što su pripadali Arijevoj nauci, to su, po mišljenju Šegvića i poznatoga povjesničara Barade, tamošnji Hrvati bili arijevci. Šegvić, nadalje smatra, da je najstariji hrvatski prijevod Sv. Pisma bio preveden iz Ulfilinog gotskog prijevoda. U prilog Šegvićevoj

hipotezi idu *česti tragovi Ulfilina prijevoda* u najstarijem hrvatskom glagoljskom evanđelistaru. Dapače, neki od njih nalaze se samo kod Ulfile, a nema ih nijedan grčki, a ni latinski prijevod. A sasvim je sigurno, da oni nisu sasvim slučajno ušli u hrvatski glagoljski evanđelistar. - Da su Hrvati došli u današnju svoju domovinu već kao kršćani svjedoči papa Agaton (Sveti) caru Konstantinu IV. Pogonatu (679), gdje izričito kaže, da su Hrvati kršćani i da imaju svoje biskupe.

Još jedna stvar. Hrvati imaju liturgiju na narodnom jeziku. A to je unicum u Zapadnoj Crkvi. Zapadna Crkva sve do naših dana, nije dopustila nijednom narodu narodni jezik u liturgiji. Na sličan način ni Bizant, barem do 11.st. nije dopuštao druge jezike, osim tri tzv. "sveta jezika". Hrabrov spis upravljen je upravo protiv tzv. trojezičnika. Zapadna je Crkva ostala dosljedna tomu načelu i kada se radilo o obraćenju Kine. Prema tome, moramo zaključiti, da je narodna liturgija nastala gdje je ona bila na praksi, a to je Mala Azija, Pons Galaticum, Armenija, Crno More, itd. U današnju domovinu došla je VIA FACTI. - Tu je bila napadana i zabranjivana, ali su je Hrvati branili i obranili do današnjih dana. Tamo gdje je bila gost ili uljez, brzo je nestala.

S ovim mojim prikazom nema nakane nikoga razuvjeriti u njegovu mišljenju. Jedina mi je želja potaknuti odgovorne da u proučavanju ovako zamršenog pitanja, kao što je postanak glagoljskoga pisma i liturgije, treba uzeti u obzir sve činjenice, sve dokumente i sve okolnosti, ne zaboravivši pri tome onu staru latinsku: SERMONES SUADENT, FACTA ENVINCUNT.

Citati

1) O tome vidi: W. Lettenbauer, Zur Enstehung des glagolitischen Alphabets. - "Slovo Staroslavenskoga Instituta" br.3. str. 35, Zagreb, 1953.

2) Ovdje se služim spisom što se čuva u manastiru Savinja kod Herceg-Novog u Boki Kotorskoj, a u zbirci spisa što ih je izdao. No u Žiću Ćirilovu (8,15) spominje se, da je Ćiril već na Hersonezu našao neki rukopis, evanđelje i psaltir pisani, kako neki čitaju "russkymi", a drugi "surskymi", tj. sirskimi pismeni. Većina je pisaca smatrala, da se zaista radi o sirskom pismu i jeziku. Novija istraživanja pokazuju, da je u današnjoj Ukrajini (stariji naziv "Ruš" koji se je kasnije proširio na cijelu današnju Rusiju), da je zaista postojalo u Ukrajini posebno rusko pismo koje datira barem dva stoljeća prije Sv. Braće. Kujo Kujev, Černorizac Hrabar, izd. Bugarska Akademija na naukite, Sofija 1967.

3) Radivoje Pešić, Jedna nepoznata istorija Slavena. - "Pravoslavlje" 15.IV. 1990. br.554.

4) Lettenbauer, n. dj. s. 48-49

5) Iljinskyj G.A. Opit sistematičeskoj Kirilo - Mefodevskoj bibliografii, Sofija 1934., str. 104-112

6) Hrabanus Maguntius Maurus (776-856) biskup Mainza, osnivač teološke škole i pisac brojnih dijela.

7) Clemens Grubissich, In originem et Historiam Alphabeti Sclavonici Glagolitici vulgo Hieronimyani, Disquisitio Antiquitatis Populorum Septemtrionalium Reique Litterariae Slavonicae et Runicae Studiosis. A Clemente Grubissichio propositae. Venetiis MDCCLXVI. Apud Jo. Bap. Pasquali.

8) Kerubin Šegvić, Hrvatski jezik u katoličkom bogoštovlju. Prigodom 1300. godišnjice pokatoličenja Hrvata. Zagreb 1939.

9) Vidi: Kolarić Juraj, Historijografija o pokatoličenju Hrvata. "Tko su i odakle Hrvati" - str. 84. Zagreb 1993.

10) Hamm Josip, Postanak glagoljskog pisma u svjetlu paleografije. "Nastavni vjesnik", br. 46. Zagreb 1939. Isti - Gramatika staroslavenskog jezika. Zagreb 1947., str 16.

11) Ferdo Šišić, Hrvatska povijest. Prvi dio. izd. Matice Hrvatske Zagreb 1906., str. 15-16.

12) Fr. V. Sasinek, Ulfilas a hlaholske pismo. str. 5-6. Prag 1877.

13) Lettenbauer, n. dj. str.35-50.

14) Antun Bauer, Problemi glagoljice, str. 23. Zagreb 1991.

15) M.F. Horoathos, Istina o Homerovoj Troji i glagoljici, str. 33. i 41-42. Zagreb 1986.

16) Stj. Sakač, Ugovor pape Agatona i Hrvata proti navalnom ratu str.56. i 82. Zagreb, 1931.

17) Vj. Štefanić, Hrvatska književnost srednjega vijeka od XII. do XVI. stoljeća, str.4-5. Zagreb 1969. izd. Matice Hrvatske.

18) K. Šegvić, Borba za hrvatsko bogoslužje i Grgur Ninski ili skižma u Hrvatskoj i Dalmaciji 1059-1075. str.33. Zagreb 1930.

19) Mijo N. Ćurić, Staroiransko podrijetlo Hrvata. Zagreb 1991. Tomislav Heres, Hrvatsko ime u prošlosti i sadašnjosti. - "Marulić" br.3. Zagreb 1990. Marko Japundžić, Matteo Karaman. (1700-1771) str. 84. Roma 1961. Mirko Vidović, Hrvatski iranski korijeni, Zagreb 1991.

20) Stj. Sakač, n. dj. str. 56. i 82.

21) Imre Boba, Novi pogled na povijest Moravie. Split 1986. Izd. "Crkva u svijetu". (Prijevod s engleskoga). Emerik Gašić, Povijest župe i mjesta Morović, Đakovo 1936. Sima Lukin Lazić. Kratka povjesnica Srba od postanka srpstva do danas, str. 102. Zagreb 1894.

22) Mijo Ćurić, n. dj. str. 67 i sl.

23) Josip Vrana, najstariji hrvatski glagoljski evanđelistar. Beograd 1975. Izd. SANU.

24) Najstariji hrvatski glagoljski misal - Borgiano - Ilirico 4. Najstariji hrvatski glagoljski brevijar Borg. - Ilirico 5i6. Vatikanska Knjižnica.

25) Marko Japundžić, Koji je bio predložak najstarijeg hrvatskog misala? - Barcelona - München 1975. - "Jubilarni zbornik Hrvatske revije", str. 552-567. Isti tekst Markova evanđelja u najstarijem hrvatsko-glagoljskom misalu - prema najstarijim grčkim i latinskim tekstovima? - Simpozij "Kršćanstvo u Hrvata od 7.-9.st" Split 1985. Isti, Koji je bio predložak najstarijega hrvatskoga glagoljskog evanđelistara? - "Marulić" br.6, str. 709-750. Zagreb 1987.

26) K. Šegvić, Hrvatski jezik u katoličkom bogoslužju. (kao gore).

Latinica

ABCDEFGHIJKLMNOPRSTUVWXYZŽŠČĆĐDzTjYuAaEeUo

Bosančica (ikavska hrvaštica)

Antička praglagoljica na Krimu

Hrvatska uglata glagoljica

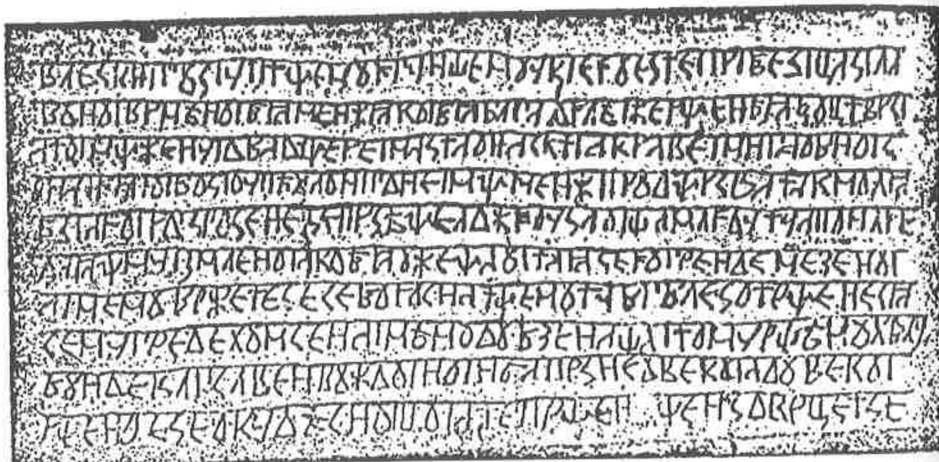
Arapski brojevi

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 200 300 400 500 600 700 800 900 1000 2000 3000 4000 5000

Ikavski brojevi na bosančici

Brojevi na uglatoj glagoljici

Poredbeni pregled (A-Z) krimske praglagoljice, bosančice, uglate glagoljice i starohrvatskih brojeva

Pismo Vles knjige urezano na daščici

Hrvatski misal Borg. Illir. 14. st. (Vatikan)

Assemanijev evanđelistar, X/XI. st., f. 76 v

Prof. Marijana GUŠIĆ

Običaj Ljelja kao historijski spomenik

Ljelja lore as a historical monument

(pretisak: "Etnološki pregled", Zagreb 1967)

Nakon što smo upoznali običaj Ljelje u Gorjanima u njegovu toku, - pokušat ćemo promotriti ovu folklornu pojavu kao spomenik naše narodne prošlosti. Naša je zadaća da nam ova tema posluži kao primjer aktuelnog tumačenja etnološke građe. Pri tome se borimo za građansko pravo etnologije kao jedne od historijskih disciplina. Nama više nedostaje dosad uobičajeno sakupljanje građe. S pomoću te građe mi smo dužni odgovoriti na mnoga pitanja naše javnosti, koja se ne zadovoljava više samo sa činjenicom *kakova* je koja pojava nego što je ona u biti, koje joj je historijsko mjesto u razvoju naših naroda, - da doznamo tko smo, što smo, odakle smo, koji impulsi leže u našim kolektivnim manifestacijama, da zagledamo u ona udaljena zbivanja iz kojih su o nama Slavenima doprli tek sasvim oskudni historijski podaci.

Sa svim tim zadan je metodološki okvir našeg rada. Jer dok historija podatke o prošlom zbivanju doznaje iz pisanih izvora, etnologiji je zadaća da upozna zakonitost u zbivanju unutar onih društvenih organizama koji nisu posjedovali pismo i gdje je riječ bila jedini prijenosnik među pokoljenjima. To su, da ih tako nazovemo, **agrafične** kulturne cjeline. Sa shvaćanjem naše današnje opismenjene civilizacije lako dolazimo u opasnost da na agrafičke kulture gledamo u iskrivljenoj projekciji pa da tako previdimo njihova specifična dostignuća, a to osobito u umjetnosti riječi u tonskom i vizuelnom izrazu duhovne nadgradnje. Sjetimo se samo o paleomediteranskoj ekumeni minojske kulture, koja je u svom kasnom stadiju jedan od efikasnih primjera visokog dometa agrafičnog kulturnog razvoja. Pa ako danas s pravom tražimo da relikti agrafizma nestanu iz našega društva, mi ne smijemo istom mjerom mjeriti prošlost, a najmanje smijemo žigom zaostale kulturne baštine obezvrijediti ono naše naslijeđe koje je do nas stiglo kao rezultat u razvoju naših agrafičkih predaka.

Mi smo Slaveni naime imali sreću, ili nesreću ako netko tako hoće, - da smo u historiji Evrope zauzeli svoje mjesto pod specifičnim uvjetima i pod drugačijim prilikama nego naši zapadni susjedi. Zbog toga su slavenski narodi u mnogome zadržali vrednote koje su bile izgrađene još u drevno agrafičko doba. Otud smo u savremenost unijeli onu specifičnu sliku narodnog pučkoga života, iz koje mi danas u naš posjed prvenstveno unosimo narodnu umjetnost. Ali svatko tko se pozabavi ovom temom, ubrzo će vidjeti da se u tom sektoru ne radi samo o umjetnosti, nego da je taj cjelokupan umjetnički izraz nedjeljivo povezan sa životom naroda, da je kao dosljedna funkcija izrastao iz životnih osnovica, iz kompletne životne manifestacije onakvog društva, koje u svojoj nadgradnji ne poznaje artizam sam po sebi. Tu je korijen onog našeg kulturnog poglavlja koje danas pojednostavnjeno zovemo folklor, a prema kojem se naša javnost odnosi s mnogo proturječja. Jer dok s jedne strane ostatke naše pučke agrafične kulture nemilo gonimo i tada kad su ti ostaci svjedoci visokih dostignuća u prošlosti, s druge strane bez razmišljanja i potrebnih predradnja, folklor prebacujemo u gotovu paru i to kako bilo, samo što brže bez početnog ulaganja i bez napora.

Iz tog rezultira maćuhinski, sirotanski položaj naše etnologije u krugu društvenih nauka, a s tim ujedno i nagla degradacija naše folklorne baštine, umjesto da tom našem posjedu priđemo s istom ozbiljnosti s kojom tretiramo sav ostali opus našeg kulturnog naslijeđa.

U agrafičnom se društvu život odvijao u kolektivnom održavanju godišnjih obreda, koji su pratili svaki važniji događaj u rodu i plemenu. Obred je postao običajem, a običaj je u predaji stekao moć zakona. Usmena riječ i predaja jedina su poruka budućim pokoljenjima, ali ujedno jedina mogućnost živih da se napajaju na djelima prošlosti i da održavaju spomen na pretke, a s tim ujedno i na svoj etnos kao na genealošku cjelinu. Tako predaja postaje karika u historijskom slijedu, veza u nizu generacija.

Ako s tog stajališta promatramo našu etnografsku građu, naći ćemo da je svaki i najmanji predmet nosilac određenog sadržaja. To će više složena pojava kao što je neki običaj, sadržavati u sebi čitav sklop elemenata iz materijalnog razvoja iz negdašnjeg društvenog stanja pa i iz superstrukture. Kod tog treba, razumije se, uzeti u obzir da je takva predajna cjelina do nas doprla u svom posljednjem vidu. Nekad funkcionalno oblikovana, u toku svog postojanja u dugom vremenskom slijedu i u različitim historijskim situacijama, takva je predajna cjelina proživljavala različite promjene, dodavanja i odbacivanja, jednom riječju do nas je svaka takova pojava došla u znatno izmjenjenom, okrnjenom pa i fragmentarnom vidu. Ali kao što arheolog po svojim slučajno očuvanim nalazima izrađuje negdašnju životnu sliku, tako će i etnolog po elementima koje pronalazi u svojoj građi, nastojati da dozna početni impuls, društvenu funkciju i historijsku zakonitost, sačuvanu u kompleksnoj slici nekog običaja.

U društvu koje nije posjedovalo monumentalne umjetnosti, a to je slučaj s narodima koji sa seobom naroda započinju novo razdoblje u historiji Evrope, čitav je kolektiv bio homogeni sudionik svoje nadgradnje. Potreba višeg doživljavanja, u agrafičnom je društvu tješnje povezana s osnovnim životnim potrebama pa tu kako nađosmo, ne može biti artizma samog po sebi, jer je čitav kolektiv aktivan nosilac zbivanja. Tako svaki pojedinac kao jedinka u cjelini svoga društva sudjeluje u višoj društvenosti na zajedničkim skupovima i u vršenju zajedničkih obreda.

Današnji se čovjek odavna odvikao da u svakodnevne stvari polaže svoje refleksije pa da tako svim svojim akcijama a i svom materijalnom posjedu daje osmišljeni sadržaj.

Ali u borbi za opstanak, u svijetu, koji je ispunjen projekcijama čovjekova straha i njegove uporne težnje za održanjem života svog i svoje porodice, osnovni impuls svih ljudskih čina izvire iz potrebe da moćne sile koje vladaju izvan ljudskog dohvata sebi privoli. Iz te se potrebe rađaju riječi, obredi i žrtve, koji se zatim oblikuju u postojane forme, u obredne formule (2). U glasu, riječi, pokretu, a i s pomoću stvari i simbola nastaju formule prizivanja, molbe i zaklinjanja, ukratko formule onih obreda, s kojima čovjek nastoji da saobraća sa svojom okolinom i da regulira međusobne odnose u svojoj zajednici. U daljnjem razvoju u dugom vremenskom nizu prvotni će se impuls izgubiti pa i sam smisao čina bit će zaboravljen, a po koja formula izmjenjena i odbačena. Ali će se skup tih formula i dalje prenositi u cjelini nekog obreda. I u kasnijim svojim derivatima, elementi formula ukazivat će na prvotni impuls i obredni sadržaj, a kroz to doznat ćemo i porijeklo onih društvenih i religioznih metafizičkih zasada koje su primarno bile uložene u tako konzerviranu formulu.

Jednom usvojene formule, pojedinačno ili u cjelini nekog običaja, po zakonitosti agrafične predaje ponavljaju se do te mjere, da konačno same po sebi dobivaju opravdanje u obliku, komu se više ne zna za negdašnji sadržaj. Nosilac takvih formula služi se njima jednako kao i s ostalim naslijeđem usmene predaje. Ponavljani običaj dobiva moć društvenog zakona.

Ako sad s tog stanovišta pristupimo analizi običaja Ljelje kako nam se očuvao u Gorjanima utvrdit ćemo pojedine elemente u formulama ove predajne cjeline. Ove elemente svrstat ćemo u dvije kategorije :

1. akcioni elementi;

2. elementi materijalnog pribora

Prvu kategoriju tvore dva poglavlja i to:

a) elementi društveno-obredni i

b) elementi magijsko-apotropejski, što će sa poglavljem treće kategorije

c) elementi u materijalnom inventaru, predstavljati analitičku shemu u našem daljnjem izlaganju.

Da razmotrimo pojedine elemente i da upoznamo njihove odredbene formule.

a) Društveno-obredni elementi

Kraljice ili Ljelje jedina su grupa u selu. To govori za to da je tu sačuvana prava obredna grupa koja predstavlja određen društveni faktor svoga naselja. Taj ćemo društveni faktor malo zatim upoznati. Tu je dakle sačuvana obredna formula veoma dalekog postanja.

Drugi je elemenat sastav grupe. Obredna se grupa kako smo vidjeli sastoji od kralja i kraljice. Kraljevi su u pravilu djevojke udavače, dakle ženska lica, djevojke koje su preuzele muški naziv, pa simbolično i muški lik. To prepoznajemo po simbolima, muškom šeširu i sablji. Tu je na djelu etnološki motiv transvesticije, prerušenja. Žensko lice koje u ovom obredu prima određenu društvenu zadaću može tu zadaću izvršiti samo u muškom liku. Zašto? Očito zato da bi se skriven u tuđem liku mogao suprostaviti nekim neprijateljskim silama, to je dakle apotropejska transvesticija. Koju zadaću treba da izvrše kraljevi? Kraljevi vode kraljice. Kraljice su mlađe, to su djevojke upravo prispjele za udaju, a one kao svoj znak na pletenici nose djevojački vijenac. Kraljice su dakle djevojke, prispjele za brak koje kraljevi, to su njihove starije druge, već i same udavače, uvode u

seosku zajednicu. Kraljice s tim ulaze u stalež udavača. To je dakle vršenje inicijacije, uvođenja juvenilnih članova u krug i u prava odraslih. Pravo, a i društvena funkcija inicijanata, ostvarit će se ovim obrednim uvođenjem u stalež udavača zrelih da stupe u brak. Ulazeći u pojedine domove kraljevi doznavaju situaciju u kući, one evidentiraju stanje mogućnosti za sklapanje novih brakova, a kako razabiremo po okrnjenim motivima u kraljičkim pjesmama kao - *desni kralj, lijeva kraljica,* tu se ujedno imao vršiti raspored za sklapanje brakova u selu. U daljnjem ovaj će nam element poslužiti da po njem upoznamo strukturu slavenskog pranaselja.

Udavače prerušene u muški lik treba dakle da odbiju zle sile od mladih inicijanata. Time ulazimo u drugo poglavlje akcionih elemenata.

b) Magijsko-apotropejski elementi

Blagdan Duhovi još je u svom imenu sačuvao praslavensko značenje. To je dan žrtvovanja duhovima i htoničkih obreda. Po animističkom shvaćanju koje se tu očituje, od duhova se obrana sastoji u prerušavanju, ali zato služe i druga apotropejska sredstva, usvojena na višem demonološkom stupnju i u magiju. Kod nas Hrvata tradicija ove formule tako je jaka da je prastari naziv duhovi potisnuo sadržaj semitskog blagdana svršetka žetve, kako je ušao u kršćanstvo pod grčkim nazivom Pentekoste, tj. 50 dana poslije Pashe, koja je Semitima bila početak žetve (znatno ranije nego u našoj geografskoj širini). Kršćanski elemenat triniteta imamo sačuvan u našem sinonimu Trojaki, Trojičin dan, dok Slovenci imaju *Binkošte > Pfingsten > Pentekoste.*

Obred Ljelje ostao je do danas povezan s ovim danom duhova. Kraljevi dakle brane kraljice kao uvijek u ritualnom toku inicijacije od duhova, koji novim mladim članovima društva žele naškoditi. Tko su ti dusi, čije su to sjene? Vjerojatno duše onih preminulih djevojaka koje nisu imale sreću da uđu u brak i koje zbog toga zavide novim udavačama. Na užem području Ljelja nema više odgovarajuće predodžbe o ovom animističkom liku. Kod ostalih Slavena ovaj se lik kontaminirao s višim demonološkim likom, s rusalkom, vodenom vilom ili vilom uopće, iako neki naši običaji u tragovima podsjećaju na taj element. Ali sam dan izvođenja običaja na Duhove, a i simbol cvijeta na šeširu naših kraljeva potvrđuju prisustvo ovog elementa u našem obredu. Cvijet je tu očito ruža (3), pradavni simbol života i smrti. Poznato je da ruža, iako sasvim drugim putem, posredstvom Sredozemlja iz antike ulazi u sadržaj kršćanskog dana Pentekoste, koji dan tim dobiva svoj drugi naziv Pasha rosalis.

3. U kajkavskom govoru sinonim za cvijet je *"roža", "rožica".* Mora da su ranije obje riječi bile ravnopravne u toj službi, kako to pokazuje narodna pjesma:

"Kad udari cvijet u planinu,
kad poraste ruža na božuru"

koje mjesto Vuk tumači: "Ovdje ruža valja da znači božurov cvijet, kao što se i načinjen od čega mu drago na ružu nalik cvijet zove ruža." Nar. pjesme III, Beč, 1864. 330 i bilj. 55. Po tome je Vuku već bila poznata sinonimna služba, kako se sačuvala u kajkavskom, jer on u toj službi izjednačuje samo vještačko cvijeće, ali je i ovo u dekorativnoj pučkoj primjeni samo zamjena za živi cvijet. U navedenom primjeru međutim izjednačuje se uz cvijet-ružu još i božur. Ova biljka iz roda *Paeonia,* oplemenjena je u kavkasko-iranskoj

vrtnoj kulturi, otkud je već prije tisuću godina došla na zapad. - Foerster K., Blutenstauden und Straucher der Neuzeit. Leipzig 1929, 120. Božur je i sada poznat u našim seoskim vrtovima, cvate u drugoj polovini svibnja pa je njemački naziv *Pfingstrose* (dakle također ruža) povezuje s Duhovima. Daničić izvodi riječ božur iz arapskog, Rječnik JAZU s.v., ali je bliza poredba s riječi **božura'** sa značenjem, božićna pečenica u Grblju i s riječi *"boža"* istog značenja u Dubrovniku, ibid s.v.

Čvrsto uporište za ovo naše tumačenje, da je u običaju Ljelje sačuvana obredna forma i inicijacije i da je tu prisutna obrana, zaštita od ženskih demona, nalazimo u samom nazivu *Ljelje* i pripjevu *Ljeljo* (4).

Po ljubeznom saopćenju kolege Banateanu-a, direktora Muzeja narodne umjetnosti u Bukureštu, u rumunjskom folkloru postoji lik *lelea* sa značenjem vila točnije ženski demonski lik, a ta riječ ima svoje porijeklo u staroturskom ***elc** sa složenim značenjem. U srednjoj Aziji to je zao ženski demon, koji nadolazi s nepoćudnim vjetrom, zatim dalje, to je onaj vrtuljak prašine što ga vjetar podiže, a koji je za prolaznika osobito opasan na raskrsnici putova. I u tom nalazimo analogiju kod nas: na raskršću se može nagaziti na čine (5).

a) Društveno - obredni elementi

Elementi:	Sadržaj:	Kulturno porijeklo:	Vremensko postanje:
1. jedina grupa u selu	obredna formula obred inicijacije	prvotni etnološki odnosi	pradoba
2. sastav grupe	a) struktura naselja	stupanj egzogamnog ma-trijarhata	pradoba
3. obilazak sela	b) postojanje bračnih grupa	osnovice poljodjelstva	pradoba
4. mimoilaženje	c) sesilnost naseljenja kolektivnost obreda	ekumena slavenske etno-geneze	doba prije raseobe Sla-vena
5.pjesma pred pre-lazom ceste	solemnitet obreda *"drum"* - voda, žrtvovanje vodi, vodenim dusima	ekumena slavenske etno-geneze	doba prije raseobe Sla-vena

b) Magijsko-apotropejski elementi

Elementi:	Sadržaj:	Kulturno porijeklo:	Vremensko postanje:
1. Dan izvođenja: *"duhovi"*	obrana inicijanata ***> e l ë***	prvotni etnološki odnosi	pradoba
2. naziv i pripjev: *"ljelje" - "Ljeljo"*	obrana od ženskih demona	animističko demonološko	pradoba
3. naziv i pojava: *"kralj" - "kraljevi"*	transvesticija - obrana od ženskih demona	animističko demonološko	pradoba

4. Danas se u Gorjanima čuje samo *"ljelje"*, pripjev *"ljeljo"* s palatalizacijom u oba sloga reduplicirane osnove ***el < le.** U ranijim je zabilježbama prisutan lik *"lelja"*, *"leljo"*, *"lelje"*. Tako ima i Vuk, Narodne pjesme I Beč, 1841, 97 i 98, a po njem i Župan u izdanju Narodne pjesme I, Zagreb 1848,97 i d. - Lovretić J. u opisu običaja *"kraljevi"* u Otoku i susjednim selima ima u pjesmama samo pripjev "leljo", a u bilješci dodaje da je dva puta čuo i *"ljeljo"* pa na tu očito za njeg iznimnu pojavu upozorava s: "!lje". Zbornik za nar. život i običaje JAZU II. Zagreb 1897, 409 i bilj. 1. - Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU za riječ *"ljelja"* ima po Vuku značenje "tetka", a za riječ *"ljeljka"* starija sestra. Osim u kraljičkim pjesmama Vuk ima pripjev, le lelja le' i u svatovskoj pjesmi, ibid. 1.

5. Upor. i *"lelej-gora" i "lelejska gora"*, Rječnik JAZU po Vuku kao naziv u bajanju, zatim *'ljiljak' i 'ljelak'* u značenju šišmiš. Ali ljiljak znači i kao naziv za vrst noćnog leptira (jedna od *Saturnidae)*, a šišmiš i taj leptir služe u gatanju i čaranju. - U rumunjskom folkloru *"lelea"* odgovara našemu "vila", često sa značenjem zloga i goropadnog ženskog demona, koji je s muškim likom "hajduk-haiduc" dvojni subjekt u društvenoj sredini "hajdučija-haiducia" u otporu protiv Turaka (Buhociu O., *Lelea et le Haidouk.* Beitrage zur Südosteuropa-Forschung etc. München 1966. 253 i d.). - Odgovarajući ženski lik u gruzinskom herojskom epu nosi ime **"Ali"**. To je vladarica planine i zvjeradi, ali i "zao šumski duh", iako ne mora stajati mišljenje autora Virsaladze da je ovo značenje demon Ali poprimio tek pod utjecajem kršćanstva (Virsaladze E., Gruzinskij ohotnički epos. Europa et Hungaria. Budapest 1965, 347).

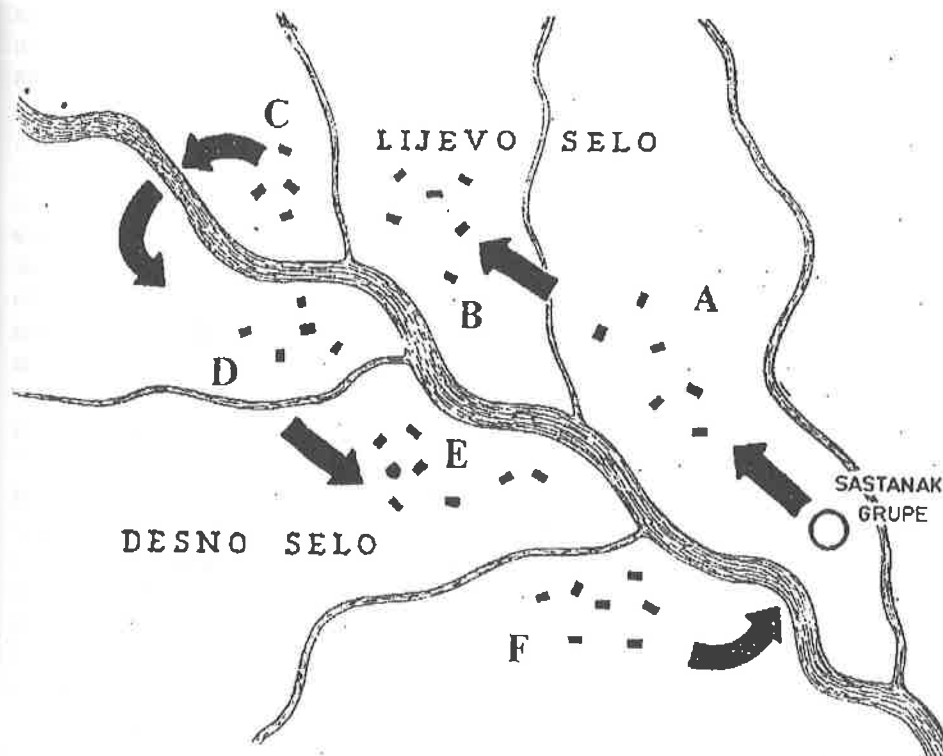
Ovaj demonološki lik ***elë*** - *lelea > lelja > ljelja,* leži dakle u sadržaju naziva, pripjeva pa i čitavog obreda naših ljelja. S prva dva elementa transvesticije i inicijacije zagledali smo u društvene praodnose u kojima nema ni naslućivanja o izdvajanju slavonskog etnosa iz indoevropske jezične praekumene. Međutim, s pomoću tumačenja riječi ljelja iz osnove **elë,* približili smo se onom zbivanju u kojem je slavenski praetnos već morao stajati negdje u bliskim odnosima s pokretima turanskih nomada u azijskim prostorima. To se događalo u onoj kontaktnoj regiji prvotnih poljodjelskih kultura i nomada konjanika, gdje je između ove dvije kulturne facije rano došlo do polarizacije, kako nam se to mnogo kasnije, u stoljećima na obratima naše ere, ukazuje u historijskom svjetlu. U posljednjih dvadesetak godina doista uspjelo je sovjetskoj arheološko-etnološkoj školi utvrditi, kako je na tlu današnje Bukhare i zapadnog Turkestana, u drevnoj zemlji Horezmiji postojao visoki urbani život s poljodjelstvom kao s ekonomskom osnovicom. Sovjetski etnolog Tolstov (6) ovu zemlju Hor-zem, to je zemlja sunca, prikazuje kao zavičaj drevnih poljodjelskih tradicija, zemlju koja je svojim usponom zračila sve dok je nijesu nomadska pustošenja, uporedo s klimatskim promjenama, iscrpila i isušila i konačno pretvorila u bezvodnu stepu. Kroz stoljeća je ta zemlja imala visoko razvijenu proizvodnju, a trgovački promet na putu iz Dalekog Istoka za Iran tuda je prolazio, pa je tu bila u vanrednoj imaginaciji kolijevka bogate mitološke poetizirane predaje. Negdje u toj ili takvoj ekumeni osnovno je zacrtana uloga slavenskog praetnosa kao nosioca sesilne poljodjelske fakcije.

U ovu slavensku praekumenu vodi nas i treći element iz našeg prvog poglavlja. To je obilazak sela, odnosno obredna pjesma prilagođena prilikama u onoj porodici u kojoj se obred upravo vrši. Iz tih elemenata razabiremo, da se obred odvijao u naselju, koje je na društvenom stupnju egzogamnog matrijarhata bilo organizirano u bračne grupe, kako su se razvile iz pojedinih rodova-kuća. U ovom su se društvenom sistemu novi brakovi

između mladenaca sklapali po ustaljenom redu između pojedinih grupa unutar naširoko rasprostranjenog naselja. S tim doznajemo ujedno i to da je ljudstvo u tom naselju bilo stalno naseljeno, sesilno. Bračne su grupe u širokom okviru takvog rastresenog naselja imale svoje jedinice, možemo ih nazvati zaselak, sokak kao stalne nastambe. Ovaj nas elemenat vodi doduše u drevno doba, koje izmiče vremenskom određivanju, ali ekonomska osnovica ovom sjedilačkom naseljenju svakako je već postojanje stalnog cikličkog sesilnog obrađivanja tla.

Ako uz ovo dodamo peti elemenat našeg prvog poglavlja, to je pjesma na prelazu druma, ceste: *"mi idemo, **ljeljo,** priko na dunavo"*, dobivamo sliku takvog naselja. Pjesma očito govori o prelaženju preko vode, a u fragmentima balade javlja se i motiv žrtve na vodi, vodenim dusima, motiv rusalke.

Da s pomoću ovog elementa upoznamo strukturu naselja u kojem se u drevno doba vršio obred Ljelja. To selo leži na vodi, na rijeci. Ime rijeke Dunav filolozi izvode iz gotske osnove, koja je i u imenima rijeka Don i Donec, a znači rijeku uopće, pa i u ovoj našoj pjesmi očito se ne radi o rijeci Dunavu, nego o nekoj rijeci uopće na kojoj leži ovakvo selo. Ljelje prelaze s jedne strane rijeke na drugu, one ulaze u drugi dio naselja s njegovim bračnim grupama. To se selo dakle dijelilo na ***desno i lijevo,*** onako kako to u položaju i u imenima imaju još mnoga sela u Pokuplju i Posavini (npr. *Sredičko Lijevo i Desno, Železno Lijevo i Desno* i dr.). Eto dakle slike naselja iz slavenskog starog zavičaja s društvenom organizacijom rodovskih grupa kao bračnih jedinica s obrednim udavanjem nevjeste u zadanu rodovsku grupu (crtež).

S tim ujedno upoznajemo i osnovnu društvenu zadaću u običaju Ljelja: u inicijacionom obredu udavače vode svoje mlade druge na ogled u seoske bračne grupe; one kao predstavnici sela daju raspored novih brakova, koji će se sklopiti u toku ove iste vegetacione godine, na jesen nakon svršene berbe, kako se taj rok svadbovanja održava na našem selu još i sada.

Sa svim tim ušli smo u epohu formiranja slavenskih naroda. Ipak ta je faza razvojno i vremenski još veoma udaljena od onog doba u kojem će se Slaveni, posebno južni Slaveni, pojaviti u svojoj specifičnoj etničkoj složenosti.

U tu slavensku ekumenu prije raseobe ili uoči raseobe, uvodi nas četvrti elemenat našeg prvog poglavlja. To je mimoilaženje kuće koja kaje, kako se to veli u Slavoniji, koja je u žalosti. Ovaj element govori o tom da je obredni ritual zajednički čitavom selu. Taj je obred velika zajednička društvena zgoda, pa baš zbog tog svečanog, društveno dignutog solemniteta, domovi obilježeni brzinom smrti izostavljeni su iz sudjelovanja.

c) Elementi u materijalnom inventaru

Još nas plastičnije u slavensku ekumenu uvode materijalni elementi. Ovdje uzimljemo u obzir samo one elemente, koji se u običaju javljaju kao konstanta, kako smo to imali sreću promatrati i utvrditi u nekoliko navrata za posljednjih spontanih održavanja ovog običaja u Gorjanima, još prije nego što su gorjanske Ljelje kao grupa ušle na scenu folklorne primjene.

Kako je vidno iz ove tabele, tu se donekle ponavlja sadržaj s opisanom prvom kategorijom. Zato ćemo razmotriti pojedine glavne elemente napose. To je prije svega sablja, kako je nosi svaki od naših kraljeva. To što gorjanske Ljelje nose prave sablje, - to može biti i kosa, ali svakako željezo, a ne drvena zamjena kako to imamo u nekim blizim varijantama ovog običaja, a i u igrama makedonskih Rusalija, - govori za to da su Ljelje u ovom selu održale arhaiku svojih obrednih formula. Osim što je sablja-mač muški simbol, to je ujedno atribut mladog junaka, tog važnog mitološkog lika čitave evrazijske ekumene. Dalje: željezo je i samo apotropej, kako to susrećemo u još nekim našim arhaičnim formulama (željezo ispod odra pokojnika i dr.), a od magične moći željeza nosilac se brani tim što Ljelje pridržavaju sablju maramom, pa i tada kad sablja ima pravi balčak (kad to dakle nije gola kosa gdje bi marama bila potrebna za pridržavanje) pa i tada kako se dobro vidi na slici od prije pedeset godina, kad su neke od kraljeva imale na rukama tada moderne građanske rukavice. Još se jače magijska moć kovine izriče zveketom sabalja u motivu kucanje sabljama, što igri kraljeva daje osobit akcenat. Tu nalazimo primjer kako negdašnji magijsko-apotropejski čin u hijeratskoj formuli prelazi u čist estetski doživljaj, u umjetničku imaginaciju svog osmišljenog sadržaja.

A i ostali tako atraktivni momenti u sklopu ovog običaja nisu estezirajući nego ćemo u njima svagda ponovo pronaći ustaljene ritualne oblike. Dok je ogledalo-odraz poznati opći apotropej, koji na šeširu naših kraljeva još ima svoje obredno mjesto, a na bujnom slavonskom prsluku dobilo je ulogu čistog ukrasa, ostali nam motivi na tom šeširu više govore. To su sljedeći motivi: **štrepe,** ukras koji po tom svom nazivu očito ukazuje na to da je taj elemenat nekad bio bujniji, onako kako to pokazuju starinske trepetljike u našem folklornom nakitu. Zatim cvjetovi i perjanica od kovilja te vrpce koje padaju straga sa šešira, a vrpce imaju i kraljice na sastavu vijenca. Razgledat ćemo ove pojedine elemente.

c) Elementi u materijalnom inventaru

Elementi:	Sadržaj:	Kulturno porijeklo:	Vremensko postanje:
1.muški šešir	simbol transvesticije	prvotni etnološki odnosi	pradoba
2.sablja	simbol transvesticije, atribut mladog junaka, gvožđe opći apotropej	praslavenski odnosi	doba pred raseobom Slavena
3.marama za gvožđe	obrana nosioca od magijske moći gvožđa	praslavenski odnosi	doba pred raseobom Slavena
4."kucanje" sabljama	zvek kovine - apotropej	praslavenski odnosi	doba pred raseobom Slavena
5.zrcalo na šeširu	odraz - opći apotropej	prvotni etnološki odnosi	pradoba
6.*"štrepe"* na šeširu	vijenac - dijadem - *nimb,* aureola	*pontsko-iranska ekumena*	doba raseobe Slavena
7.vrpce	simbol divinacije	*pontsko-iranska ekumena*	doba raseobe Slavena
8.*"c'jetovi"*	cvijet - *ruža* - simbol života i smrti	*pontsko-iranska ekumena*	doba raseobe Slavena
9.kovilje - čapljino pero	*pero* - simbol besmrtnosti, pobjeda svjetla	iz praosnova u pontsko-iranskoj ekumeni	doba raseobe Slavena

Strepe zapravo imaju oblik vijenca. Ipak to nije cvjetni vijenac, nego obruč u kom su listići od metalne žice i od jeftinog filigrana s ogledalcima i staklenim zrncima, sve to kao blještavi pribor. To dakle nije onakav vijenac od vještačkog cvijeća kako ga imaju kraljice na svojoj djevojačkoj pletenici. Štrepe kao motiv vijenca na šeširu kralja pokazuju daljnju razvojnu fazu prvotno jednostavnog cvjetnog vijenca, koji je u slavonskom folkloru pa i u našoj pjesmi ostao znak djevojaštva. Vjenac naših kraljeva ima značaj poveza-obruča, dakle dijadema, odnosno onog *nimba* koji je postignut s efektom sjajnog metala iz stakla, i koji se kao konstantni pribor javlja na **Blizkom Istoku** u različitim oblicima, od vladarskog dijadema koji je u najvišem izdanju od zlata, dragog kamenja i bisera, pa do simboličnog nimba-aureole na hijeratskim prikazima. Iz ovog dijadema koji u **Iranu** na početku naše ere doživljava bujnu upotrebu, nimb kao helenistički elemenat ulazi u Mediteran i u kristijaniziranu Evropu, gdje se ustaljuje u poznatoj svetačkoj aureoli. Ali u našem folklornom priboru takav dijadem sačuvao je svoj pradavni oblik i smisao. Tako ga do nedavno nalazimo u ženskom oglavlju u selima nedaleko od Zagreba, u varijantama iz Jamnice i Kupinca (7). Niz staklenih zrnaca prišivenih na vrpcu polaže se nad samim čelom i veže straga na potiljku - dakle pravi dijadem - povez, i pod kapicom ili *poculicom* ostaje vidan sa svojim svijetlim biserom. Taj se ukras i sad u ovim selima zove *svetlo,* pa je u tom sasvim arhaičnom nazivu sačuvana prvotna funkcija ovog bisernog poveza. To je doista svjetlo-nimb, koje u oglavlju, koje je uostalom zasićeno magijom i simbolima, uokviruje lice mlade žene onako kako takav biserni svijetli ukras-nimb nalazimo kao stalni pribor na hijeratskim prikazima iz **Irana** u prvim stoljećima naše ere (8). Uz ovaj ukras u bratinskoj varijanti uvijek ide i ogrlica, *grlinček* od staklenog bisera, kako je to stalna pojava na iranskim prikazima visokog dvorskog pribora (9).

To nipošto ne znači da mi do kraja izjednačujemo naš pučki inventar s dvorskim priborom iz doba ***Sasanida,*** nego nam za uporedbu služi jedino taj pribor, jer su ti podaci sačuvani na poznatim monumentalnim spomenicima iz doba sasanidskog procvata, dok je sve ono nekadašnje obilje u nižim izdanjima po sadržaju istovrsnog pribora netragom izgubljeno. Gotovo u prvotnoj fazi svog postojanja sačuvao se taj magijsko-apotropejski ukras samo u našem pučkom posjedu, gdje ga eto prepoznajemo kao historijsku građu. O tom istom kulturnom priboru još uvjerljivije svjedoče svilene vrpce na šeširima i vijencima naših Ljelja. I vrpca je prvotno povez oko čela kao i dijadem, ali drugi izvod o porijeklu vrpce i njezinu hijeratskom značenju skratit ćemo u par riječi.

Iz zajedničkog porijekla dijadema i vrpce kao poveza oko čela, a to je prvotni hijeratski znak podlaganja pod nečiju zaštitu, da li Boga ili vladara zaštitnika, *povez oko čela nosi onaj tko prinosi žrtvu,* a vrpcom je okićena i žrtvena životinja (10). Pa i kod Helena pobjednik u igrama koje su zadržale obredni karakter, ovjenčan je vrpcom, jer i on je bogovima posvećen. Jednom riječju vrpca dobiva značenje posvećenja, divinacije. Tako vrpca oko čela postaje atribut vladara i svećenika, - sjetimo se samo na ona dva traka na biskupskoj mitri (11) - a s druge strane vrpca s prvotnim značenjem magijske zaštite ulazi kao stalni pribor u oglavlje naših žena. Taj elemenat, naoko tako sitan i neznatan, pomaže nam da potanje odredimo vrijeme i prostor, gdje se vršilo etnogenetsko zbivanje u slavenskom etnosu uoči raseobe. U našem pučkom oglavlju panonskih varijanata takva je vrpca uvijek svilena, ukrašena staklenim raznobojnim biserom i ogledalcima kao slavonske *šalange*, ili u Kupincu kraj Zagreba duga i bogato nakićena vrpca zvana *roža* ili *dodoš.* Sve to, taj neobičan naziv, svila i sjajni nakit, a i uloga vrpce u oglavlju mlade žene, govori da je to inventar, koji je svoj procvat doživio u onoj kulturnoj ekumeni na prostoru između Crnog Mora i Iranske visoravni, gdje su se na početku naše ere odvijali dinamični pokreti velike seobe naroda.

A u to je vrijeme ovim prostorom zračio moćni uticaj ***iranske dinastije Sasanida.*** Doista vrpca u ornatu religijskih likova, vladara i mogućnika iz ovog kruga ima isto mjesto, kako je nalazimo u našem pučkom oglavlju. Da to detaljnije razgledamo. Nevjesta u Kupincu ili Bratini ima na kapici dvije ukrasne vrpce, od kojih smo već spomenuli veću, to je dodoš, a svilenom dugom vrpcom kiti se i sastav one oglice; **grlinčeka,** na potiljku, pa dva duga svilena traka padaju niz leđa. U živom plesnom pokretu sve ove vrpce zalepršaju, a dodoš otežan na svojim krajevima sa staklenim zrncima povija se u onakvim dekorativnim naborima, kako takvu vrpcu vidimo na sasanidskim prikazima, a ti su prikazi nastali u vrijeme kad Slaveni već zauzimaju svoj novi zavičaj na srednjem i donjem Dunavu (12). Na tim su portretima i hijeratskim prizorima vrpce prikazane u pokretu, mada lice koje ih nosi, to je bög, vladar ili koji dostojanstvenik, miruje jašući na konju ili sjedeći na prijestolju, ali je umjetnik osjetio da te vrpce kao karakterističan pribor mora prikazati u živoj kretnji, jer bi mu inače u plošnom prikazu ostale sakrivene, a bez sumnje to je bila obredna konstanta u sasanidskom ornatu povezana s hijeratskom službom vrpce kao znaka divinacije. Vrpce se tu nalaze u jednakoj kompoziciji kako su se sačuvale u bratinjskom oglavlju, doslovno u stalnom redu: na vrhu krune jedna manja vrpca s dva kraća traka, druga veća i očito otežana na krajevima s dragocjenim ukrasom visi straga na šiji s krune, a prikazana je kako se u naborima diže pored glave ili nad ramenima i treća najveća vijori sa strane, a ta duga vrpca u mirnom stavu sigurno pokriva pleća. I ostali detalji našeg oglavlja tu su prisutni: dijadem, naše svetlo, kao osnovni elemenat u složenoj vladarskoj kruni, koja i pored posebnih znakova svakog pojedinog vladara uvijek nosi polumjesec ili životinjske rogove.

To su rogi kako ih još i sada nalazimo u mnogim varijantama u oglavlju naših žena, u medijevalnim spomenicima spominjani kao *cornua slavica.* Zatim je tu i biserna ogrlica pa i oboci niz uši, privjesci od bisera ili filigrana, kako ih imamo u Jamnici, Bratini pa i u drugim varijantama panonskoga oglavlja. Sav taj pribor kako ga imamo predstavljana u nizu sasanidskih prikaza, razumijemo tek sada nakon što smo ga uporedili i protumačili s našim folklornim predmetima.

Vrpce na šeširu i na vijencima Ljelja isti su taj atribut divinacije, jer Ljelje vršeći kolektivni obred kao hijeratski čin nose znak koji im vidno daje vlast u izvršenju ovog obreda. Analogni sadržaj ima i perjanica na kraljevu šeširu. Sada od kovilja, po ranijim podacima od čapljina perja, taj ukras ima složeno porijeklo. Pero je samo po sebi jedan od najstarijih simbola života i besmrtne duše. U našim selima ni danas se ne pokapa pokojnik s pernatim jastukom pod glavom, jer perje, kako se vjeruje, ne može istrunuti, a to pokojniku smeta, održava ga budnim (motiv povratka pokojnika, vukodlak), a mrtvi treba da miruju i da se onemogući njihov povratak među žive ukućane. Posebno je močvarna ptica, patka i čaplja, naša utva zlatokrila, vezana s predstavom izlazećeg sunca, pobjede svjetla, a potom simbol pobjede, zdravlja i ljudske sreće.

U ***mazdaističkoj*** formulaciji iz osnovnog lika ptice, odjeljuje se kao predstavnik sunca pijevac-kokot, alector-navještač sunca, ali i pored toga ptica močvarica ostaje omiljeni motiv *sasanidskog ornamenta* (13), koji uostalom i kao čisti dekor uvijek zadržava svoj osmišljeni sadržaj.

Bit će da i u našem elementu vankuša u obredu Ljelja i to u domu mladog bračnog para, jastuci nisu samo ovdje zbog udobnosti kraljeva, nego da prije svega pokažu bogatstvo kuće i da zazovu obilje i plodnost mladog braka i ovog doma, plodnost čovjeka, stoke i usjeva, plodnost koja je prvi zakon agrarnog društva.

I cvijet-ruža na šeširu naših kraljeva mada je, kako smo već našli, to prastari simbol postojanosti života, potiče u užem smislu iz **iranskog** kulturnog svijeta, otkuda je *Rosa centifolia* kao i oplemenjeno voće, breskva-*persica,* šljiva i dr. došla na zapad. Sve su to plodovi ovih prekrasnih povrtljara.

Ali direktno nas u doba **Sasanida** uvodi svila kao obredni elemenat u odjeći naših Ljelja. Naglašavam u obrednoj odjeći, jer smo pouzdano samo svilenu haljinu utvrdili kao konstantu u tom običaju. Jer zašto Ljelje ne nose ono ruho koje je nasvečanija varijanta poznatog slavonskog zlatoveza i koje su na blagdane nosile sve gizdave djevojke i snaše u selu, nego se obvezatno oblače u svilene haljine, mada je to u recentnom izdanu obična, gotovo banalna roba, iako na svojevrstan način s dobro usklađenim koloritom (14). Svila kao stalna formula u običaju Ljelja uvodi nas ponovno u taj isti svijet, gdje je trgovina svilom kretala iz Kine na Iran, koji je dugo zadržao monopol s tom dragocjenom robom, a konačno na početku naše ere Iran i sam započinje vlastitom proizvodnjom svilenih tkanina. Nalazi svile sa sitnim romboidnim uzorkom iz prvih stoljeća naše ere na Krimu i na obalama Ponta svoj doslovni citat još uvijek proživljuju u *svilovezu* naših posavskih ***poculica*** (15).

Tako smo eto korak po korak, uporedo s elementima naše teme, ušli u promatranja one epohe u kojoj se slavenski narodi javljaju na historijskoj sceni. Nakon svega što smo našli živo možemo nosioce kulturnog inventara kako ga pokazuje običaj gorjanskih Ljelja prepoznati u onoj vijesti koju o Slavenima na donjem Dunavu u 6. stoljeću donosi bizantski pisac Menandar kad kaže: *"Poslao je naime avarski vođa (tj. Bajan) samom **Dauritiju** ",* što je jedno od rijetkih zabilježenih slavenskih imena, i onima koji su na čelu naroda, pozivajući ih da se pokore Avarima i da plaćaju danak. Dauritije i vođe rekoše: "Tko je

dakle taj od ljudi i koji se grije na sunčevoj svjetlosti, koji će pokoriti našu snagu? Navikli smo naime da vladamo tuđim, a ne drugi našim. U to smo sigurni dok bude ratova i mačeva... (16), te zatim dalje "Bajan je odavna podizao optužbe protiv Slavena (tj. ovih na donjem Dunavu) a inače ljutit što nisu postali njemu podložni (zavojevao je na njih) misleći da će naći bogatu zemlju, jer odavna romejska je zemlja (krajevi na desnoj obali donjeg Dunava) pljačkana, a njihova (zemlja Slavena) nikad od koga drugog od svih naroda" (17).

Narod koji, kako nam opisuju drugi bizantski izvori u 6. i 7. stoljeću, živi u mnogoljudnim selima, na rijekama, usred šuma i močvara u koje se vješto zavlači pred neprijateljskim napadima a stvari, dragocjenosti i zalihe hrane tada zakapa u zemlju, kako je to još i sad obično kod nas u ratu. Narod koji živi u naseljima, koje ti izvori navode samo kao sela, taj narod živi svojim vlastitim društvenim životom u poretku koji nije robovlasnički, nego baš u to vrijeme doživljava da se iz vojne demokracije počinje raslojavati vodeći sloj, - taj je narod nosilac svoje specifične kulture kako smo to upoznali na elementima ovog običaja. A ti elementi vidjesmo ne mogu biti kasnijeg postanja od doba dolaska Slavena u naše današnje zemlje.

Slaveni na donjem Dunavu u 7. stoljeću samo su jedna od cjelina u raseobi slavonskog etnosa, ali baš ovu cjelinu možemo označiti nosiocima pontsko - kavkasko - iranskih pojava. Ove Slavene bizantski pisci izjednačuju s *Antima,* a kako to izvodi Vernadsky skupno ime Anti odnosi se na savez plemena u sastavu *iranskog kulturnog svijeta* i slavenske jezične zajednice (18). Ovim se približujemo konačnoj determinanti u utvrđivanju porijekla i funkcije običaja Ljelja.

Ali još treba raščistiti jedan naš metodološki pristup. Očekujem prigovor da je i suviše smiono sravniti naš pučki inventar sa slikom **iranskog društva** u njegovim vrhovima u prvim stoljećima naše ere. Bilo bi razumije se i suviše jednostavno smatrati kao da je agrarni slavenski puk svoje kulturne akvizicije namjerno podešavao prema uzoru dalekog i nedohvatnog perzijskog dvora do u te detalje, kako smo to našli u poredbi oglavlja. To je mnogo složeniji proces. Bez sumnje, uspon **Irana sa Sasanima** kroz pet stotina godina vršio je na narode u svojoj prostranoj sferi jak utjecaj. Ta se sfera prostirala od Sogdije odnosno Horezmije do Ponta i tu se stvarala ona kulturna sredina, kojoj su podlijegali narodi različite etničke pripadnosti i različitih jezika koji su u nju ulazili. Ali ta je kulturna sredina postojala već prije Sasanida i mnogo ranije u njoj su se već taložili elementi predaje i obrednih formula onda kad su, kako je poznato, Sasanidi u ponovnom procvatu **mazdaizma** nanovo podigli upravo taj široki kulturni posjed u svoje visoko društvo. Tako možemo razumjeti *blizinu između sasanidskih likovnih prikaza i našeg folklornog posjeda.*

Uz to u krilu slobodnih plemena na razvojnom stupnju vojne demokracije kakve su **kavkasko-iranska skupina Alana** pa i onih perifernih već u krugu slavenskoga jezika, a to su upravo Anti na donjem Dunavu, - postoji opravdana težnja da se što je moguće više društveno istaknu, podignu i da naglase razvijenu svijest o vlastitom društvenom položaju slobodnog naroda. U tom su im pomogli odrazi, koji su se prenosili iz udaljenih žarišta posredovanjem čitavog niza pokrajinskih dvorova i sve nižih i udaljenijih krugova, gdje je konačno kulturni refleks ulazio u tradicionalnu formulu, kako su to, da uzmemo jednostavan primjer, motivi car, carica, carević i carevna stalna pojava u slavonskoj pripovijesti. Uzmimo još jednom sve elemente koje smo označili kao iranske, pa baš i dvorske uticaje, - dakle dijadem, vrpca, biserna ogrlica, ruža, čapljino pero, a osobito svila, - i uz te elemente uporedo stavimo *motive iz kraljičkih pjesama,* vidjet ćemo da i ove pjesme odrazuju taj isti svijet.

Najsažetije, **motive u kraljičkim pjesmama** svrstat ćemo u tri skupine, od tog su dvije srodne po starini, jer donose motive iz drevnog doba. To su u prvom redu mitološki motivi, zatim oni iz poljodjelskog kruga. Za prvu skupinu navest ćemo kao primjer jednu od Vukovih kraljičkih pjesama (19):

Javor išetao,
Devojke gledao,
Pak je govorio:
"Koja je tu moja,
"Javi se, devojko,
"Između devojaka." -
"Evo me, Javore,
"Al' ti neću doći,
"Dok mi ne sakrojiš
"Od maka košulju,
"Od svile rukave!"

Pod imenom Javora možda se krije formula vegetacionog kulta, a to su elementi poznati kod ostalih naroda pa i slavenskih u duhovskim običajima, ali su tu ujedno poetski istaknuti i dijelovi obrednog ruha: *od maka košulja, od svile rukavi.*

U drugoj skupini u središtu su motivi ponikli iz svakodnevnog života ratarskog puka (20):

U ovoga doma
Dobra domaćina
Jeleni volovi,
Kaloper jarmovi,
Bosiljak palice,
Žito kao zlato.
Kralju, sveti kralju!
Divan barjaktaru!
Obrni se, pokloni se,
Poklon domaćinu.

Sjetimo se uz to kako je žitni klas omiljeni motiv u slavonskom zlatovezu, u bijelom tkanju, pa i u starinskom filigranskom nakitu. Takvi i srodni motivi nosioca ovog obrednog običaja živo prikazuju kao izrazito poljodjelski narod.

U trećoj skupini, u kraljičkim je pjesmama predstavljen hijerarhijski red jednog, mada pokrajinskog dvora iz **kavkasko-iranske ekumene,** kako se tada odvija život u tim moćnim etničkim cjelinama. Tako je tu uz kralja i kraljicu prisutan barjaktar (to imamo i u slavonskim varijantama ovog običaja), a i bijela dvorkinja onako kako u varijanti iz Komletinaca imamo prisutnu u bijelo odjevenu pratilicu, **orubljicu.**

Tu dvorsku sliku na iranskom Kavkazu jasno vidimo npr. u onom osetinskom epu, koji donosi događaje iz 11. stoljeća gdje alanska princeza Nado polazi za Rjurikovića kneza Mstislava, a uz nju stoje s jedne strane mladoženja, a s druge njen brat, barjaktar (21).

A tek kako slika u ovoj pjesmi odgovara onim čestim prikazima na poznatim **sasanidskim posudama s motivom cara i carice** i njihova uzajamnog podvorenja (22):

Kralju, svetli kralju!
Kralju, sveti kralju, Leljo!
Kraljice ***banice!***
Ustaj te pošetaj,
Od dvora do dvora,
Do careva stola
Gdje car vino pije,
Carica mu služi
Iz zlatna kondira.

Sve to govori da je nosilac praslavenskog obreda, za dugog toka svoje raseobe sudjelovao u **sferi kavkasko-iranskoj** i tu usvojio mnoge od kulturnih elemenata iz ove sredine. Kako međutim u našem najužem hrvatskom folkloru nalazimo upravo ovu komponentu, to s pravom zaključujemo da je društveni nosilac običaja Ljelje jedan od onih organizama koji su u jezičnom sastavu slavenskog etnosa bili predstavnici pontsko-iranskog kulturnog svijeta, koji su dakle za raseobe preuzeli životnu sliku iz prostora na Crnom Moru u svoj današnji zavičaj. Da li su u sastavu ovog etničkog organizma uz ime Hrvati, koje je kasnije postalo općim narodnim imenom, postojala i druga imena, plemenska ili narodna, koja se ipak sva kriju pod širokim etničkim i jezičnim superstratom *Slovjene*, danas još ne možemo odgovoriti. Već je Skok našao da je u našim starim imenima sačuvan po koji turansko-avarski elemenat, pa da iz ovog korijena potiču poznata, prvotno jednosložna imena naših plemena, s osnovom **kač, *šub, *gus* i druga (23). Ostaje otvoreno pitanje koliko u taj isti red idu i neki naši regionalni nadimci kojima porijeklo još nije protumačeno, a koji možda po zakonu agrafične predaje sežu mnogo dalje u starinu nego što se danas znade samo prema pisanim izvorima. Jedno je od takovih imena Šokac, svakako turskog porijekla, od riječi šok, ratar, poljodjelac, a upravo zemlja koja se i sad zove među domaćim Šokadija sačuvala je stare običaje pa i Ljelje. Ne treba zaboraviti da su Šokci u cjelini nosioci uzrečice baj' baja također turansko-avarske riječi.

Još jedno pitanje! Kako se mogla ovako cjelovita životna slika, kako nam je dočarava običaj Ljelja, iz praslavenskih odnosa u dugom razvoju konačno formirana uoči raseobe, na našem tlu očuvati i pored svih historijskih promjena, koje su se teško odrazile u političkom životu ove zemlje. Na to pitanje naći ćemo odgovor u onoj istoj situaciji, kako nam je donose već spomenuti bizantski opisivači slavenskog života pred tisuću i po godina. Zatvaranje u vlastitu agrarnu autarkiju, povlačenje ljudstva za neprijateljskih napada u šume i močvare, ova izrazita štednja s vlastitim biogenetskim materijalom, usto iživljavanje u svojoj agrafičnoj predaji i obrednim formulama, duboko usađene u zakonitost održavanja običaja, sve su to značajne crte u svim našim panonskim krajevima, a osobito u Slavoniji u vrijeme Turaka. Tada je ova zemlja, odrezana od zapadnih uticaja, koji su tu u medijevalnom razdoblju već moćno djelovali, nužno produžila svoju starinu i održala prastare autarkične vrednote.

Tek s našim vremenom ova se zemlja ponovno otvorila suvremenom životu pa se odnosi u njoj naglo mijenjaju. U naše dane takve starinske vrednote do kraja nestaju. Na nama je da ovo poglavlje naše kulturne baštine u posljednji čas upoznamo i ispravno vrednujemo.

Citati

1. TOLSTOJ, L.- KONDAKOV, N.: Russkija drevnosti. StPeterburg (Leningrad) 1897.
2. LORD, A.B.: The Singer of Tales. Cambridge Mass. 1964.
3. FOERSTER, K.: Blütenstauden und Straucher der Neuzeit. Leipzig 1929; 120.
4. Vuk S. KARADŽIĆ: Narodne pjesme I, Beč 1841; 97 i 98, a po njem i Župan u izdanju Narodne pjesme I Zagreb 1848; 97 i d. - LOVRETIĆ, J.: Zbornik za nar. život i običaje JAZU II. Zagreb 1897; 409 i bilj. 1.
5. BUHOCIU, O.: Lelea et le Haidouk. Beiträge zur Südosteuropa-Forschung etc. München 1966; 253 i d. - VIRSALADZE, E.: Gruzinskij ohotnički epos. Europa et Hungaria. Budapest 1965; 347.
6. TOLSTAV, S.P.: Po sljedam civilizaciji drevnogo Horezma. Moskva - Leningrad 1948.
7. GUŠIĆ, M.: Tumač itd. Zagreb 1955; 33, 34 i 39.
8. Upor. Von der OSTEN, H. H.: Die Welt der Perser. Stuttgart 1966; t.100 et pas.
9. Ibid. i t. 106.
10. Ibid.- SARRE, F.: Die Kunst des alten Persien. Berlin, 1923; t. 104, 106 i d.
11. Grčki *"mitra"* znači "vrpca", a kapa koja tu vrpcu nosi je *"infula"*.
12. Sarre o.c. t. 144 et pas.- Von Der Osten o.c.t. 101 et pas.- CHIRSHMAN, R.: L'Iran etc. Paris 1951; 304.
13. KONDAKOV, N.P.: Očerki i zamjetki etc. Praha 1929; 330 i d.
14. Lovretić o.c. također donosi da se kraljevi u Otoku odijevaju u svilene suknje i to tumači kao da je to *"tobož znak gospodstva"*.
15. TOLL, N.P.: Zamjetki o kitajskom šelkje na jugje Rosiji. Seminarium Kondakovianum I. Praha, 1927, 84 - 92, crt. 1 i 3.
16. Menandar, u prijevodu KREKIĆ, B. - TOMIĆ, L.: Vizantijski izvori itd. I. Beograd 1955, 92.
17. Ibid.
18. VERNADSKY, G.: A Note on the Name Antes. Journal of the American Oriental Society. 73, 1953; 192
19. KARADŽIĆ, V.S.: Narodne pjesme I. Beč, 1841; 110.
20. Ibid. 98.
21. VERNADSKY, G. - DZAMBULAT, Dz.: The Ossetian Tale etc. Journal of American Folklore. 69. 1956, 216 i d.
22. Karadžić o.c. 97. - Sarre o.c.t. 111.
23. SKOK, P.: Iz mojega *"Glossariuma"* itd. Vjesnik za arh. i hist. dalmatinsku 50. Split, 1932, 138 i d.

Kralj u običaju Ljelje iz Gorjana u Đakovštini

kapet. Gaspare MILAZZI (Trieste)
i prof. Mitjel YOŠAMYA (Krk)

Antički iskon hrvatske plovidbe i naše pomorske selidbe (jadranski pomorci na srednjovjekim oceanima)

Ancient origin of Croatian sailing and our naval migrations: Adriatic sailors in medieval oceans

(pripravio za tisak dr. A. Ž. Lovrić, Zagreb)

UVOD

Pomorska baština se ne stječe direktivom ni brzopoteznim planovima, ona se tek postupno razvija stoljećima pa i danas, unatoč višoj tehnologiji novoosnovane države trebaju niz desetljeća da bi iz svojih nerazvijenih obala uopće izašle na more (BRAJKOVIĆ i sur. 1972-89, LOVRIĆ 1993). Uvriježena krilatica da su Hrvati jedini pomorski narod medju Slavenima, vrijedila je od srednjovjeke kraljevine Hrvatske pa do 19. stoljeća, ali sada više ne. Slavističkom dresurom u Jugoslaviji, Hrvati su duhovno i materialno većinom balkanizirani i zamalo već podjednako kontinentalni kao ini Slaveni: otoci raseljeni i bez brodova, starohrvatsko pomorsko nazivlje većinom ukinuto ili zamijenjeno jekaviziranim srbizmima, ina pomorska baština ako se ne uklapa u slavenstvo je zanemarena pred izumiranjem, a ranohrvatska pomorska povijest prije Slavena je odbačena kao nepostojeća. Evo nekih važnijih pomorskih tema koje su Hrvatima u Jugoslaviji bile zabranjene i prešućene pod ideološkim embargom panslavizma.

1. Prve plovidbe oko Cipra i Mezopotamije

Najraniji klinopisi Sumera i Akada pred pet tisućljeća, iz doba Urske dinastije i cara Sargona uzastopce navode borbe i trgovinu sa "silnim planinskim carevima sjeverne zemlje **Šubartu**" u Kurdistanu i južnom Zakavkazju. Danas te pragorštake u znanosti zovu *Subarijcima*, a ruski jezikoslovci drže da im je izvorni vlastiti naziv glasio **"Hurw-Urtu"**, što podsjeća na vlastiti naziv Hrvata. Oni su prvi u svijetu razvili metalurgiju brončanog doba, a analizom niza polukuglastih brežuljaka u Zakavkazju promjera 40 do 130m ruski su geolozi nedavno dokazali, da su to najstarije veće gradjevine na Zemlji iz 34. - 25. stoljeća: nadgrobne kupole s grobnicama subarijskih vladara, kao prauzor kasnijih faraonskih piramida i manjih obrednih gomila *(kurgani)* u inih Indoeuropljana. Mezopotamski klinopisi još spominju da su ti Šubarti tj. *Hurwurti* bili prvi i glavni brodari koji duž rijeka Eufrat i Tigris prevoze ljude, stoku, žito i drvnu gradju.

Subarijci su pretci ili bar najbliži srodnici kasnijih Hurita, koji su potom naselili otok Cipar i Siriju, gdje su stvorili kraljevstvo **Mitanni**. Mitanski su se bojovnici zvali **Maryanni**, a njihov kralj Dušratta 1375. p.n.e. Amenofisu IV. u Egipat šalje klinopise s nazivom *"**Hurrwuhé**"* za svoj narod i jezik, što je blizu hrvatskom imenu. Huritima na sirijskoj obali je bila glavna luka ***Arvata*** (danas otočić Arwad pred lukom Tartus), a na Cipru u palači Yadnana je kao vladarski simbol iz 1.650 p.n.e. prvi naš karirani grb. Oni su prvi za mornarsku nošnju uveli zebraste majice. Od 20. - 13.. st. je ***Thalassokratia Eteokypria*** (Ranociparska pomorska država) postala prvom pomorskom velesilom čije brodovlje kontrolira veliki dio Sredozemlja od Levanta do Sicilije. Od 12. st. Cipar napadaju i osvajaju rani Grci, a protjerani huritski Praciprani povlače se na jugoiztočnu obalu Male Azije, gdje još cijelo tisućljeće plove kao gusari. Odatle su ih protjerali tek Rimljani u Kristovo doba, odkad se pojavljuju primorski Hrvati uz Crno more kao *Horoathos* na grčkim pločama iz luke Tanais, a njihova je praglagoljica na Krimu vrlo slična ranociparskom i sirijskom alfabetu. U selidbi se pontski Hrvati-praikavci iz Crnog mora pojavljuju u 7. st. izdvojeno od Slavena kao izraziti pomorci: npr. hrvatska flota u savezu perzijskog kralja Khosrava II. pri neuspjelom napadu na Carigrad, potom se naseljuju na otoku Kreti i Peloponezu, pa flotom napadaju Sipont u južnoj Italiji i konačno stižu u Dalmaciju. Znakovito je da se srednjovjeki hrvatski admirali zovu **dux Marianorum** (vodja Marjana) i do danas je na Krku *marjakyr* = admiral, a naša je stara pomorska himna "Marjane, Marjane" nalik na pradavne *Maryanni* i njihovu bojnu himnu (BUDIMIR 1975, HERES 1988, TOMAŠIĆ i LOVRIĆ 1993). Slavisti tvrde da su to novoizmišljeni slavenski "Morjani na moru", kakve ne spominje nijedan srednjovjeki dokument.

2. Srednjovjeki Hrvati u Americi ?

Nordijske sage iz 11. st. opisuju plovidbe Vikinga na Labrador i sjeveroiztok USA, a uz Indijance na današnjem jugoiztoku SAD ove sage razlikuju srednjovjeki narod ***Hvirtamanna*** i zemlju **Hvirtaland**, baš na području gdje potom u Kolumbovo doba živi pleme **Croatan** (PRPIĆ 1960, ŠIŠEVIĆ 1976), a arheonalazi sadrže njihove crteže srednjovjekih ratnika sa šahovnicom na kacigi. Takodjer prije Inka, u Peruu i Boliviji nastaje rano ***Huaritsko*** carstvo s prijestolnicom Tiwanaku (novije španjolski Tiahuanaco).

Kipovi huaritskih vladara imaju na prsima simbol šahovnice, pa potom i kraljevi Inka sve do Španjolaca nose sprijeda crveno-bijelu šahovnicu, a naselja Huarita i Inka se do danas nazivaju "**wasi**". U primorskoj pokrajini ***Bahia*** na istoku Brazila je početkom sedamdesetih nadjena srednjovjeka kamena ploča prije Columba (CYR 1971, STOJKO 1973, WILKINS 1974, WUITENAU 1975, VON SERTIMA 1976) s uklesanim alfabetskim tekstom najbližim našoj glagoljici, ali se o tom nalazu zbog dogmatskog slavenstva sve dosad u nas nije smjelo pisati. U meksičkih Maja postoji predaja da ih je davno iz mora napala flota "Bijelih bogova" i odonda se na njihovim hramovima (npr. Chicen-Itza) nalaze valoviti tropleti, inače nepoznati u Americi. U inih je Indijanaca raširena predaja o bijelom proroku *"**Wissakae**"* (Lofty Hero = Visoki junak) davno prije Kolumba, čija je flota ratnika "Flatheads" u zoru s izlazom Sunca doplovila iz Iztočnog oceana i on ih je naučio viteškom ratovanju, svetim vatrama na brdima itd. (PIDGEON 1853, BUSCHAN 1935). Zato mnogi Indijanci na selima od Kanade do Perua vani svakog jutra ritualno čekaju zoru okrenuti iztoku, jer po proroštvu vrhovnog boga Manitua, Wissakae će sa svojima opet doći u Ameriku da oslobodi Indijance i vrati ih prirodnom životu.

Istodobno su od 10.- 12. st. Arapi osvojili Španjolsku i u Kordovskom kalifatu dinastije Omaida u njihovoj službi kao plaćenici ili zarobljenici rade brojni Hrvati iz Dalmacije. Osobito u njihovoj mornarici i vojnoj gardi su najpoznatiji naši vojskovodje **Hadžib Badr** (902 - 921), **Wadha El-Ameri** (1009 - 1013) i **Zohair Al-Ameri** (1018 - 1041). Njihovi su brodovi iz Španjolske, bar dijelom s našim posadama tada plovili diljem Atlantika, nedvojbeno su oplovili Azore i vjerojatno stigli do Amerike, s čime se mogu povezati spomenuti ranoamerički nazivi, simboli i legende.

3. Dubrovčani prvi plove Melanezijom

Stari su dubrovački pomorci zbog razvijene trgovine plovili već od 16. st. dalekim oceanima prije Engleza i Španjolaca. Tako je medju prvim Europljanima, dubrovački kapetan **Vice BUNE** (1559 - 1612) iz otoka Lopuda već prošao Indijski Ocean i zapadni Pacifik (LUETIĆ 1952, LOVRIĆ i MILEKOVIĆ 1975), gdje je plovio diljem Melanezije i prvi odkrio Solomonske otoke i Nove Hebride. U 16. st. prije našega V. Bune je prvi Magellan 1520/21. preplovio pučinu Pacifika od Amerike do Filipina sjevernije od otočja Polinezije i Melanezije, a sa zapada je najistočnije do Nove Gvineje 1526. doplovio Jorge de Meneses, koji nije nastavio dalje na Pacifik. Zbog naše slavenske dogme o neplovnim ranim Hrvatima, u zapadnoj su promičbi pomorskih odkrića sve starohrvatske oceanske ekspedicije posve zanemarene pa se krivo ponavlja da su Melaneziju tobože prvi iz Europe oplovili i iztražili Alvaro de Mendana i Pedro Fernandes Quiros tek na smjeni 16/17. st. (BELLWOOD 1978), ali je stvarna istina da su oni tek naknadno ove otoke vojno prisvojili kao španjolske kolonije. Ipak su ti kasniji španjolski "odkrivači" u pacifičkih domorodaca već našli ranije legende o srednjovjekoj plovidbi nekih "bijelih bogova" preko Pacifika (Thor HEYERDAHL, POIGNANT 1967). U 18. st. je ove otočne kolonije u Melaneziji od ranijih Španjolaca uglavnom preotela Engleska i dijelom Francuska, a tijekom sedamdesetih godina u 20. st. su oslobodjene kao nove otočne države na pučini Tihog Oceana: ***Vanuatu*** (bivši Novi Hebridi) i ***Saloma*** (Solomonski otoci), dok su rubni sjeverozapadni otoci Melanezije pripali novoj državi ***Papua*** (New Guinea).

Sada je, umjesto donedavnih kolonialnih toponima na engleskom i francuskom, u Melaneziji uglavnom ponovo vraćen raniji mjestopis pacifičkih otočana, ali je pritom nasred pučine Pacifika uskrsnulo čak pedesetak očuvanih prastarih toponima iz predkolonijalnog doba, koji su isti ili vrlo slični hrvatskom mjestopisu (npr. ***Kolovrat, Sokolovi, Malakula, Velakula*** itd.), pa je to danas najveća očuvana skupina naših toponima daleko izvan Europe. Na sjevernom Solomonskom otočju u pacifičkim tropima su takvi naši toponimi (u zaporci donedavni kolonijalni): najsjeverniji ***Siroti*** ("Green Island") i ini otoci ***Buka, Jame, Iwa, Kolan, Owan, Japa, Mato, Batak, Uveli, Tokova, Rendova, Narova*** (Eddystone), ***Iowo*** (Carteret), ***Kriwina*** (Trobriand), ***Kanap*** (Lausancay), ***Duba*** (Rossel), ***Nada*** (Laughbeam), ***Mitra*** (Fataca), pa još luka ***Voza*** (Bambatana) na otoku Lauru, planina ***Kolovrat*** (Colowrath, 1.412 m) na otoku ***Mala*** i vulkan ***Kula*** (1.661 m) na otoku Kulambanga. Glavni otok Salome je ***Velakula*** (Lavella) s otočnim rtovima ***Alan*** na sjeveru, ***Debeli*** (Cape Soreyar) na istoku, ***Sokolovi*** (Cape Middleton) na zapadu itd. Na južnijem otočju Vanuatu (New Hebrides) u pacifičkim subtropima su naši toponimi npr. otoci ***Mala, Mata, Matas, Nina*** (Aniwe), ***Valun*** (Saddle Island), ***Rava*** (Reef Island), ***Marina*** (Espiritu Santo), pa luka ***Palenta*** na otoku Eromango, glavni vanuatski otok ***Malakula*** (Mallicoulla) i najjužniji ***Matas*** blizu Nove Caledonije ... itd. Po melaneškoj su predaji ovi naši nazivi stari više stoljeća i u izkrivljenom obliku su ih dijelom zapisali već Španjolci do 18. st.

Rani su Dubrovčani imali na iztoku glavno trgovačko zastupstvo u indijskoj luci Goa, odakle su trgovali dalje na iztok do španjolskih Filipina. Na dosad najjače kroatiziranom pacifičkom otoku Velakula su Dubrovčani oko god. 1580-1600 vjerojatno prvi razvili svoju trgovačku postaju za Pacifik. Znakovito je da Melanežani Tihi Ocean zovu ***Kula-Kula*** ili modernije "Kula Sea" (LEACHE 1983), što podsjeća na naše čakavsko i dubrovačko ***"kulaf"*** (pučina-ocean) izvedeno od starogrčkoga *kolpos* (more-zaljev). U prekomorskim su zemljama Dubrovčani nastupali praktično-diplomatski kao obzirni miroljubivi trgovci u pravilu bez kolonialne oružane sile, pa su ti stari hrvatski pomorci ostali melaneškim domorodcima u najboljoj uspomeni kao dobronamjerni "bijeli bogovi". Zato je starohrvatska pomorska etnokultura u tih pacifičkih otočana dragovoljno prihvaćena, pa je još nakon 4 stoljeća ostavila duboke i neizbrisive tragove sve do danas. Svoja je pomorska odkrića na Pacifiku V. Bune sigurno završio u 16. st. (1580-1599) tj. prije negoli Quiros i Mendana, jer je podkraj života nakon god. 1600 bio u španjolskoj službi kao podkralj Meksika, a umro je kao dubrovački poslanik u Napulju 1612.

4. Ranohrvatska pomorska baština

Izim donesene pomorske baštine Iranohrvata, drugi je podjednako važan izvor razvitku pomorstva u Hrvata domaće naslijedje od antičkih Ilira i osobito Liburna koji su bili najbolji pomorci na Jadranu i zato glavni brodograditelji rimske carske mornarice. Zbog domaće burne klime, oni su u antiki razvili najčvršće i raznolike brodove za olujno more, kojih su tipovi i nazivi u Hrvata očuvani većinom do danas. Jedan od prvih brodova u dugoj uporabi je naša **gajeta,** koja kao prapovijestna *gandeia* plovi Jadranom već 4 tisućljeća, a jadranski antički *lembus* se je dosad održao u nas kao **leut.** Od većeg liburnijskog broda *galaia* nastaju srednjovjeke **galije,** a od antičkog ratnog broda

drakophoros (sa zmajskom glavom na pramcu) nastao je na Jadranu čakavski bojni **dragar** i takodjer srednjovjeki vikinški drakkar. Antičko nazivlje morskih riba i brodske opreme smo većinom preuzeli od Grka i dijelom od Ilira, dok je u otočnih Hrvata na Jadranu glavna osobitost najbogatije domaće nazivlje u reliktnim dialektima za morske alge (resine). Sa šezdesetak pučkih naziva za raznolike alge, daleko nadilazimo sve ostale primorske Europljane pa u svijetu time zaostajemo jedino za Japancima što jedu alge, a to je očiti dokaz naše prastare pomorske etnokulture.

Još je puno osobitije prastaro domaće nazivlje naših pomorskih bodula za niz dalekih prekomorskih zemalja i oceana, koje već izumire ali još nije proučeno jer se ne uklapa u slavensku ideologiju. Dosad je najviše popisano na Krku (pradialekt **Veyska zayk**) i jasno se izdvaja od svjetskih naziva: *Velemori* (Mediteran), *Sion-Kulap* (Pacifik), *Semerna Kulap* (Atlantik), *Sion-Tohor* (Arktik), *Baršadyn* (Sibir), *Sion-Zihod* (Azija), *Semeraye* (Amerika), *Polnebje* (Australija), *Seune Skopje* (Polinezija), *Semerne Helami* (Ande), *Arta-Baršyna* (Aljaska), *Artindran* (Indokina), *Tohoray* (Baltik), *Indre* (Indija), *Mišyre* (Egipat), *Hatya* (Turska), *Lehya* (Poljska), *Moškova* (Rusija) itd. To su oblikom vrlo arhaična srednjovjeka imena, kojih je podrijetlo raznoliko. Npr. naši nazivi na Pacifiku vjerojatno potječu od ranoga dubrovačkog kapetana Vice Bune, koji je prvi već u 16. st. oplovio Melaneziju s hrvatskom posadom. Još su stariji hrvatski nazivi oko Amerike možda povezani s vikinškim navodom Hvirtamana i ranohrvatskih pomoraca u službi španjolskih Omaida.

5. Pomorska mitologija hrvatskog panteona

Predkršćanska pučka predaja u nas je popisana uglavnom ideološki kroz slavenski probir, a sve što se ne uklapa u Slavene, većinom je zanemareno kao strano „romansko" i prepušteno da izumre neproučeno. Poučan je primjer hrvatske pomorske mitologije iz ikavskog zaledja, legenda o brodovima i lučkim privezima na Duvanjskom polju. Izim rječice Šuice, geološki ovdje kroz povijestno doba nema drugih voda niti uvjeta za čamac, a kamoli za brodove pa ova legenda pokazuje da su duvanjski predci prije vjerojatno plovili Jadranom ili Crnim morem. Epski ciklus *Veyske Povede* na Krku je naš najbogatiji primjer hrvatskog pučkog pamćenja od prapovijesti kroz antiku do XV. st. sa 9 zapisanih legenda od toga 4 s pomorskim sadržajem: Legenda o Indiji *(Poveda od Yndrah),* L. o pomorskim Mitanima *(P. od Mataneh navakyrah),* L. o gusarima i Korintiji *(P. od šundrah tar Uri-Kuoryta)* i L. o Frankopanima i Mlečanima *(P. od Frangipanah tar Mletianah).* Pojedine slične pomorske legende donedavna su postojale i na drugim jadranskim otocima, ali većinom nisu zapisane jer su po slavistima „romanske", pa danas ubrzano nestaju.

U terenskoj stvarnosti izim slavenske predaje (Perun itd.), koja je u nizu izdanja JAZU (1896 - 1967) najbogatija duž srednjeg dinarsko-štokavskog područja, postoje bar još dva druga mitološka kompleksa s izrazitim neslavenskim udjelom. Od Zagorja do sjeverne Istre je očit zapadnoeuropski, kelto-germanski utjecaj. Naprotiv je duž otoka i primorja do Like i zapadne Hercegovine tj. u čakavsko-ikavskom području očuvan naš osobiti i prastari jadranski panteon indoiranskog podrijetla i u Europi jedinstven kod Hrvata (LOVRIĆ 1998). Pripadni „zbor duhova" na Kvarneru zovu *Seune Nebešniki,* što po predaji stoluju na velebitskom vrhuncu Sveto Brdo i odatle je simbolična važnost

Velebita u svijesti Hrvata. U tom izrazito dualističkom panteonu indoiranskog tipa, dvadesetak poznatih duhova i demona predvode svijetli *Sionbog-Sevyšna* (Gospod Bog) i nasuprot njemu mračni *Sionvrag-Sayta* (Veliki Sotona). Uz njih je niz prastarih pomorskih duhova, uglavnom poznatih od Kvarnera do Dubrovnika i u ikavskom zaledju: pučinski duh sretne plovidbe *Khulap* ili *Kulaf* (prahrvatski Posejdon - iz grčkog **kolpos**), orkanski zloduh brodoloma i utopljenika *Syun* ili *Šijun* (indoiranski **siuni**), čudovište-velekit *Orkul* ili *Njorgo* (jednorog ili biblijski Leviatan), dobri duh ribolova *Macić* ili *Macarolić* (obalni patuljak), te duh ljepote i sreće *Semera* u liku zalazećeg Sunca na morskoj pučini s nebom u duginim bojama.

6. Neslavenski izkon primorskih Hrvata

Nakon selidbe su Slaveni većina na sjeveroiztoku u panonskoj Hrvatskoj koja se zato u srednjem vijeku zove ***Slovinje*** tj. sada Slavonija. Na primorju su karpatski Slaveni pretežno naseljeni južno od Neretve, oko Dubrovnika: zato južno primorje Porfirogenet zove Sklavinije *(Sklabeniai)*. Naprotiv je duž ostalog našeg primorja i osobito na otocima slavenski udjel neznatan, a glavnu podlogu hrvatskog pomorskog pučanstva tvore romanizirani antički Iliri (Liburni i Dalmati) preslojeni ikavskim Iranohrvatima doseljenim iz Crnog mora i baš tu je od srednjeg vijeka do danas ključno središte hrvatstva. Pri doselidbi se neslavenski Iranohrvati u primorju tek dijelom slaviziraju, a veliki dio povezuje s romanskim Ilirima koji su im kulturno i jezično ipak bliži od seljačkih Slavena, ali su unatoč romanizmu u njih očita hrvatska prezimena i naš dinarski biotip. Domaći zapisi još do 16. st. razlikuju Hrvate (= Indoiranci) od inih Slavena i Dalmatinaca (= romanizirani Iliri). Dok su rani Prahrvati već plovili Mezopotamijom i oko Cipra - još bezimeni pretci Praslavena su tek bili na razini neolitskog pračovjeka, a kad antički Iranohrvati u luci Tanais već imaju svoj parlament *(Synodos Horouathon)* - Praslaveni su tek u prapovijesti željeznog doba, dok su stari Slaveni jedva umočili prst na obali - srednjovjeki hrvatski brodovi već navigaju pučinom Atlantika i Pacifika. Dakle su Iranohrvati a ne hrvatski "Slaveni", jedan od najstarijih pomorskih naroda na svijetu. Dokaz toga je i starohrvatsko pomorsko nazivlje na Jadranu (priložena tablica), koje većinom potječe iz Veda i Aveste - ali su ga naši slavisti lažno proglasili romanskim barbarizmima, pa ukinuli i zamijenili srpsko-balkanskim kovanicama.

Rani su Prahrvati jamačno bili medju prvim poznatim indoarijskim pomorcima i tu smo pomorsku baštinu kroz punih 4 tisućljeća više-manje očuvali do danas. Ipak su naivni Hrvati kroz ta tisućljeća uzalud čuvali pomorsko naslijedje: nakon svega nas sada kontinentalni slavisti uče svojemu "ladjarskom" nazivlju i našoj lažnoj povijesti "nepomorskih Slavena". Ideologizirani nastavnici u jugoslavenskim pomorskim školama prvo su mladim pomorcima izprali iz mozga ranohrvatsku baštinu s jadranskih otoka i obala, a potom im ucijepili novoslavensko instant-ladjarstvo da ih izjednače s neplovnom slavenskom braćom iz ruskih, poljskih i bugarskih obala: *"karpatski Hrvati plove tek nakon srednjega vijeka, a o moru i ribama su naučili tek kasno od mletačkih susjeda i inih Romana"*. Zato su dosad starohrvatske pomorske luke Split i ostale postale centrima širenja jugoslavenske kontinentalnosti. U poredbi s gustom brodskom mrežom Grčke i Japana, čak i Austrougarske, naši su rijetki trajekti tek loš slavenski nadomjestak pomorstva.

Da li kroz Jugoslaviju balkanizirani Slavenohrvati još uopće zaslužuju imati Jadran s otocima zamalo bez otočana i takvim morem bez brodova? Ratni izgon i bacanje u pećine romanskih Iranohrvata s našim prezimenima je jedno od najgorih *sakaćenja hrvatskog naroda,* a u primorju su ih dosad zamijenili pravoslavni Vlahi. Potom su ikavsko-čakavski Hrvati u nas najviše izloženi političko-ekonomskom izgonu u inozemne Gastarbeitere. Nakon što su po Ivanu Tomašiću, **"nevirni Slovinci"** ubili predzadnjeg hrvatskog kralja Zvonimira, ovi su uzastopni progoni neslavenskih Hrvata naša najveća nacionalna tragedija: ako se to slavističko nasilje i dalje nastavi uz iseljavanje ikavsko-čakavskih Iranorvata, dok izvorni Hrvati konačno ne postanu manjinom u vlastitoj domovini, sve to napokon možemo skupo platiti gubitkom Jadrana.

SAŽETAK (Summary)

Prve moguće plovidbe ranih Prahrvata bile su duž Eufrata i Tigrisa od III. tisućljeća, a u II. tis. već sigurnije plove istočnim Sredozemljem iz sirijske obale i otoka Cipra, gdje od 20.- 13. st. stvaraju prvu pomorsku velesilu ***Thalassokratia Eteokypria,*** a potom žive na Azovu oko luke Tanais. Srednjovjeki naslov hrvatskih admirala ***"dux Marianorum"*** potječe od prapovjestnog mitanskog *Maryanni.* Glagoljski nadpis iz srednjovjeke Bahije (Brazil) i šahovnice na prsima andskih kraljeva (Tiwanaku i Inke), pa legendarni indianski prorok ***Wissakae*** (Lofty Hero) zajedno upućuju da su naši srednjovjeki pomorci plovili Atlantikom do Amerike, vjerojatno zajedno s Arapima u službi maurskih kalifa. Dubrovački kapetan Vice Bune je medju prvima u 16. st. plovio Pacifikom i tu odkrio Solomonske otoke i Nove Hebride. Baština te rane oceanske plovidbe je na Jadranu osobito čakavsko nazivlje raznih oceana i prekomorskih zemalja (popisano na Krku), pa bogata pomorska mitologija (npr. *Veyske Povede)* s predkršćanskim morskim božanstvima: *Khulap* (naš Posejdon), *Semera* (zalaz sunca), *Šijun* (orkanski zloduh), *Orkul* (čudovište-velekit) i *Macyć* (dobr duh ribolova). Izim kroatiziranih Slavena uglavnom u panonskom zaledju i dijelom na južnom primorju, većina naših pomorskih ikavaca i čakavaca su predslavenskog podrijetla, dijelom od domaćih antičkih Liburna potom preslojenih Iranohrvatima, doseljenim iz antičke Perzije. Potom je u Jugoslaviji naša ranija pomorska baština odbačena i napuštena, a Hrvati su proglašeni srednjovjekim neplovnim Slavenima, kao da smo pomorstvo tek kasno naučili od Romana.

GLAVNA LITERATURA

AL-MASOU'DI, A.- H. 871 - 957: *Muruj Adh-dhadab wa Maadin al-Jahwar* (Meadows of gold and quarries of jewels).

BAUER, A. i sur. 1993: Tko su i odakle Hrvati. Društvo za etnogenezu, Zagreb 104p.

BELLWOOD P. 1978: Conquest of Pacific. Auckland.

BRAJKOVIĆ V., MARDEŠIĆ P. 1972 - 1989: Pomorska enciklopedija, knj. I.- VIII. Leksikografski zavod, Zagreb.

BUDIMIR, M. 1975: *Mariani.* Onomastica Jugoslavica 5: 53 - 55, Zagreb.

BUSCHAN, G. 1935: Die Sitten der Völker, Band III (Amerika), 444 pp. Union Verlag, Stuttgart.

CYR, D. 1971: Before Columbus. New York.

FERDINAND COLUMBUS, 1959: Life of admiral Christopher Columbus. Rutger Univ. Press, 232 pp.

HERES, T. 1988: Zemlja Marjana *(Terra Marianorum).* List poljičkog dekanata 13: 3 - 12, Poljica.

JAZU, 1896 - 1967: Zbornik za narodni život i običaje, knj. 1 - 43. Zagreb.

LEACHE, W. 1983: The Kula. Cambridge

LOVRIĆ A.Ž., MILEKOVIĆ H.M. 1995: Hrvatski zemljopisni nazivi u Polineziji. Tomislav, 4 / 46: str. 13, Zagreb

LOVRIĆ A.Ž., HORVAT M.M. 1995: Iranohrvatski *Maryanni* u Americi prije Vikinga. Tomislav br. 40: str. 23; br. 41: str. 27; br. 42: str. 27, Zagreb.

LOVRIĆ M., LOVRIĆ A.Ž. 1998: ***Synodos Horouathon,*** 1.800 - godišnjica Hrvatskog državnog Sabora. Hrvatski književni list, *32 / 7:* str. 8, Zagreb - Karlovac.

LOVRIĆ M., LOVRIĆ A.Ž. 1998: *Seune Nebešniki* - starohrvatska teogonija iz naših pučkih mitova. Ognjište, *9:* 425 - 432, Karlovac - Zagreb.

LOVRIĆ, M. 1999: Začetak i suton hrvatske pomorske baštine. Hrvatsko slovo V/ 220: str. 13, Društvo hrvatskih književnika, Zagreb.

LUETIĆ, J. 1952: Vice Bune, pomorac i diplomat. Dubrovnik.

PIDGEON, W. 1853: The traditions of Decoodah and antiquarian research. Wisconsin.

POIGNANT, R. 1967: Ozeanische Mythologie. Wiesbaden.

PRPIĆ, G.J. 1960: Mystery of Croatans. Croatian studies.

STIPČEVIĆ, A. 1974: Iliri (povijest, život, kultura). Školska knjiga, 246 p., Zagreb.

STOJKO, J. 1973: Science Digest, 4: str. 57, April 73.

ŠIŠEVIĆ, I. 1976: Kroatski Indijanci (tragom historijskih podataka i nekih jezičnih tragova. Pomorski časopis "Naše more", 2: 1 - 31, Dubrovnik.

TOMAŠIĆ F., LOVRIĆ M. 1993: Starohrvatski ***Marjani,*** levantski kulturni relikti i arhaično nazivlje otoka Krka i Visa. Zbornik "Tko su i odakle Hrvati", str. 55 - 57, Zagreb.

VON SERTIMA, I. 1976: They came before Columbus. New York.

WILKINS, H.T. 1974: Mysteries of ancient South America. New York.

WUITENAU, A. von 1975: Unexpected facts in ancient America. New York.

YOŠAMYA, M. 1976: ***Veyske Povede*** I - IX (Krčke legende). Baška na Krku, mscr.

YOŠAMYA M., YOŠAMYA Z. 1998: Podrijetlo Liburna i njihovo etnokulturno naslijedje u Hrvata. Ognjište, *9:* 175 - 187, Karlovac-Zagreb.

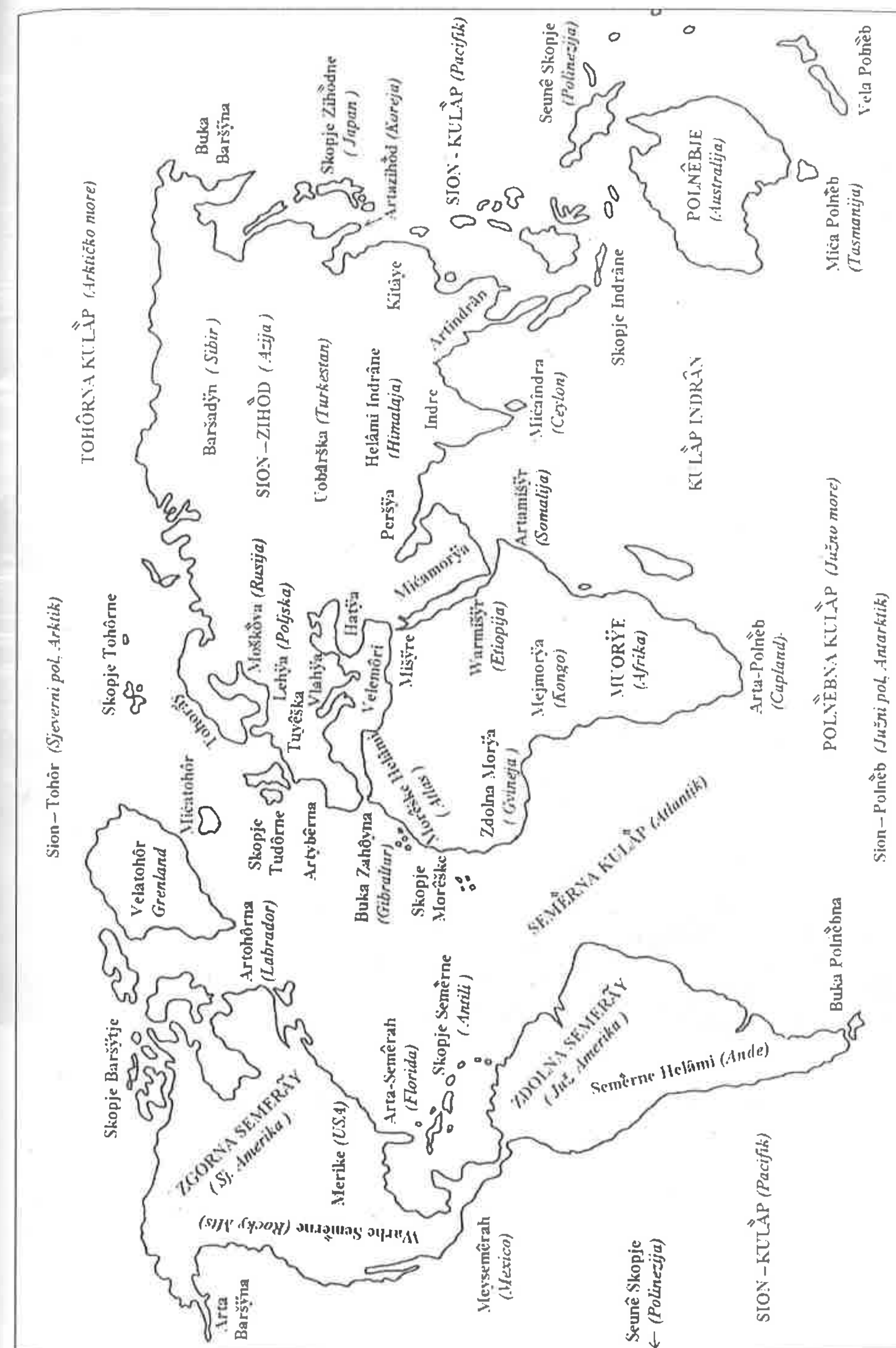
YOŠAMYA, M. 1999: Veyski prazemljopis svijeta i Jadrana (iskon i nestanak starohrvatskog mjestopisa). Ognjište 10 (u tisku), Karlovac - Zagreb.

STAROHRVATSKO POMORSKO NAZIVLJE PREDSLAVENSKOG ANTIČKOG PODRIJETLA

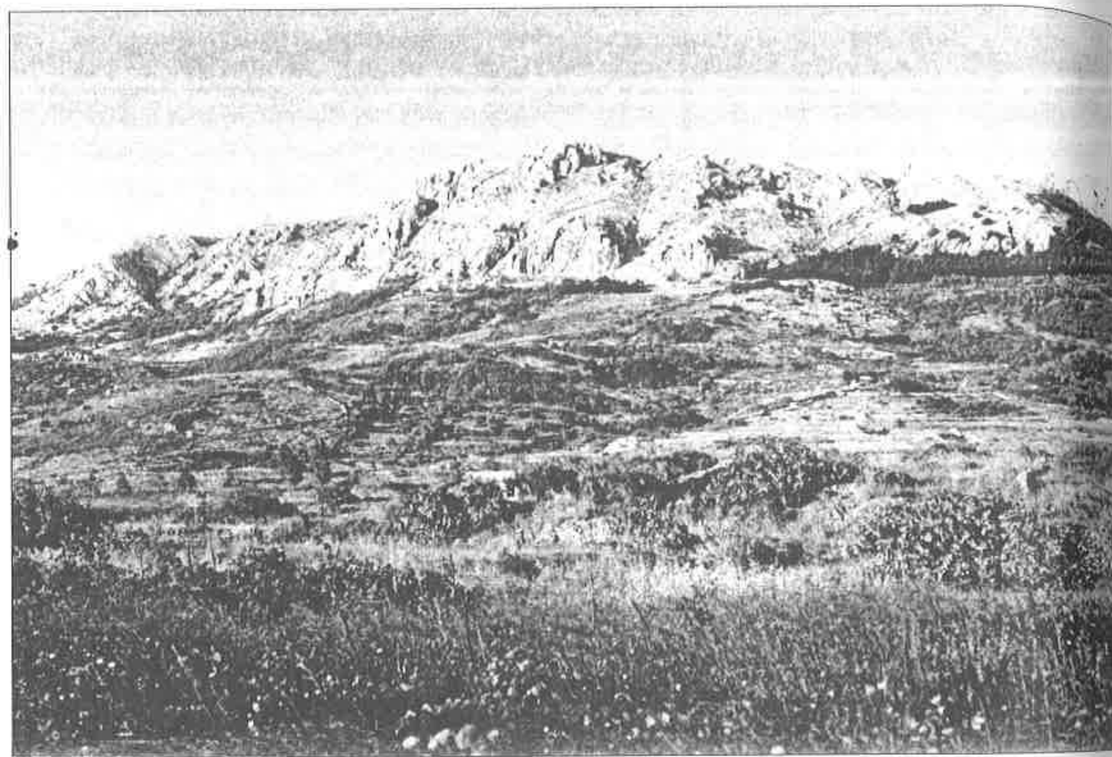
ved.= samskrit, **av.**= avesta, **mit.**= mitanni, **per.**= perzijski, **ak.**= akadski, **gr.**= starogrčki

ankora = veliko sidro: vede **ankura**
ârta (ârt)= rt, šiljak: perz.+ mit. **arta**
artyna (artine) = veliki rt, poluotok
artyć, artyca = manji rtić: perz. **artek**
Asti-Boga! = pomorska kletva: mit. **Aštibaga**
banak, bânki = nasip, plićina: perz. **banka**
bârba = gazda, kapetan: mitan. **barba**
bârjak = zastava: perz. **bayrak**
bârka = brodica: egipt. **baris**
batâal = podporanj obale: akad. **batalla**
bâva = blagi vjetrić, lahor: perz. **bav**
bavat, bavân = pirkati: perz. **baviden**
bitva = privez broda: vede. **bitpal**
bodul = otočanin: avest. **bodyul**
bodulyca = otočanka: avest. **bodyul**
bryg, brigoy (brigi)= obala: kelt. **bryga**
bura = sjeveroistočnjak: avest. **buryaš**
buran = olujan: vede. **bhuran**
buymer = izvor: mit. **burim,** akad. **buranum**
dazd (dâžd)= kiša: per.**duzd,** stsl.**dežd**
dazdit (dâždit) = kišiti: perz. **duzden**
dazdyâk =kišni vjetar, jugo: perz. **duzdek**
dazdyna = pljusak, prolom oblaka
dragâar = bojni brod: gr. **drakophoros**
dupyn = delfin, pliskavica: perz. **duhas**
ferâal = svjetionik: hebr. **fera,** egip. **far**
feralyna = ugašeni, stari svjetionik: **fera**
fortunâal = udar oluje: perz. **firtune**
furuna = brodska peć: perz. **ferin**
garbyn = lebić, zapadnjak: akad. **gharbi**
gât = pristanište: ved. **ghatta,** ak. **gatuh**
gâz = uron broda: perz. **gaz**
grmljavina = udar groma: perz. **gurmin**
gusar = gusar (pirat): perz. **gusar**
gusaryt = gusariti: perz. **gusarden**
havârje = brodolom: perz. **havar**
humbaba = rakovica: akad. **hunbaba**
jâdra = jezerce: mitan. **adra**
kabân = ogrtač, kabanica: mitan. **kaban**
kalâda = naoblaka: vede **calata**
kamen, kamenje: mitan. **kamma, kammaena**
karâka = tip broda: vede. **karaka**
kaukâl = galebić: perz. **šaukal**
khalyć (kalac) = lokva, bara: per. **kališ**
kâpi = kaplje, kapi: mitan. **kapi**
Kârk = otok Krk: **Karkh** - iranski otok
kogul = obalni kamen: mitan. **kogu, kagalu**
kulâp (kulaf)= ocean, pučina: grč. **kolpos**
kulapje = olujno valovlje: grč. **kolpoi**
kulapyna = olujna pučina, golemi valovi
kukűur, kukűri = močvara: kinez. **kukunor**
kukűrna, kukűrne = močvaran, barovit
kunjka = vrsta školjke: vede **kunjaka**
lanterna = svjetionik: grč. **lampteros**
Marjan (u Splitu): **Al-Maryan** (iranski otok)
maryâan = pomorac, mornar: vede **maryah**
marjakyr = admiral, flotovodja
meglâ = magla: vede + perz. **megha**
munja = grom: vede **munja**
muôri, môrja, morâh = more: mitan. **muer**
muôrna, muôrne =morski, na moru: mit.**muer**
mužgavac =hobotnica: ved.**muškas,** per.**musk**
nanara = vrsta školjke: akad. **nanarra**
navakyr = kapetan: perz. **navi + akir**
navâzje (škver)= lučki navoz: perz. **navaza**
navigat, navigân = ploviti: perz. **naviden**
navyg, = plovidba: perz. **navi**
nâv, nâvi = veći brod: perz. **navi, navek**
nâvje, nâvjeh = flota: perz. **navya**
navyna, -i = stari brod (u rezalištu)

oršâan = brodogradilište: akad. **harsana**
peyâar = peljar, *pilot:* perz. **peyare**
plitvâc = obalni plićak: perz. **pičak**
ploviti, plovim: vede **plavati, plavam**
plovytva = plovidba: vede **plavatva**
potok = potok: vede **pattoku**
povraz = flaks udice: perz. **pervaz**
Rab = naš otok: **Rabi** - iranski otok
rimeš = kormilo (veće): akad. **rimeš**
rudân = rak (na Krku): perz. **rudejan**
sika = hrid u moru: perz. **sika,** ved. **sikha**
skopâal (skopalj)= otok, školj: gr. **skopelos**
skopje = otočje, arhipelag: grč. **skopeloi**
spasavanje = pomoć na moru: perz. **sipase**
sadryni (šadrine)= koraljni atoli: perz. **sadr**
sadrytje = ovapnjele alge *(Corallinaceae)*
sol = srpska "so": vede **sola**
solika = posolica: vede **solika**
svidro (šwydro)= sidro, kotva: grč. **sideros**
šenyg, šenigoy (snîg)= snijeg: kelt. **snigyd**
šor = rječna luka: perz. **šor**
šundar, šundrah = gusar: perz. **xunder**
šundrakyr = gusarski vojvoda: **xunder+akir**
šundrat, šundrân = gusariti, pljačkati
šundratva = gusarstvo, -renje
šyun (šijun)= orkan, vihor: avest. **siuni**
šyunat, šyunân = kovitlati, vijoriti
tarâca = pučina: vede **taranta**
trisak = munja, udar groma: perz. **trusk**
triskat, triskân = sijevati, grmiti
tunja = udica, povraz: perz. **tuni**
uryn (urini)= tutanj oluje: per. **urin**
urinat, urinân = tutnjeti (orkan)
uštap = puni mjesec: perz. **guštap**
vala = uvala: mit. **valu,** kurd. **uwal**
val, vali = valovi: vede **vala, vali**
valomet = udar vala, pljusak mora
vihyr, vihyrje = vihor, vrtlog: perz. **vi'ir**
vihyrna (viharni) = buran, olujni
vijati = kovitlati: vede **vijati**
yamburna = klokotan, bučan: perz. **zambor**
yambuur = klokot, šum vala: perz. **zambor**
zâla = žalo, plaža: perz. **zar,** akad. **zal**
... itd. (etc.)

Starohrvatski pomorski nazivi daljih zemalja i oceana do 19. st. na otoku Krku

Krševiti greben Divinške gore (Divynska Helaam, 475m) *iznad Jurandvora na Krku: u zaleđu desno je gradina "Korintija"* (Uri-Kuoryta)

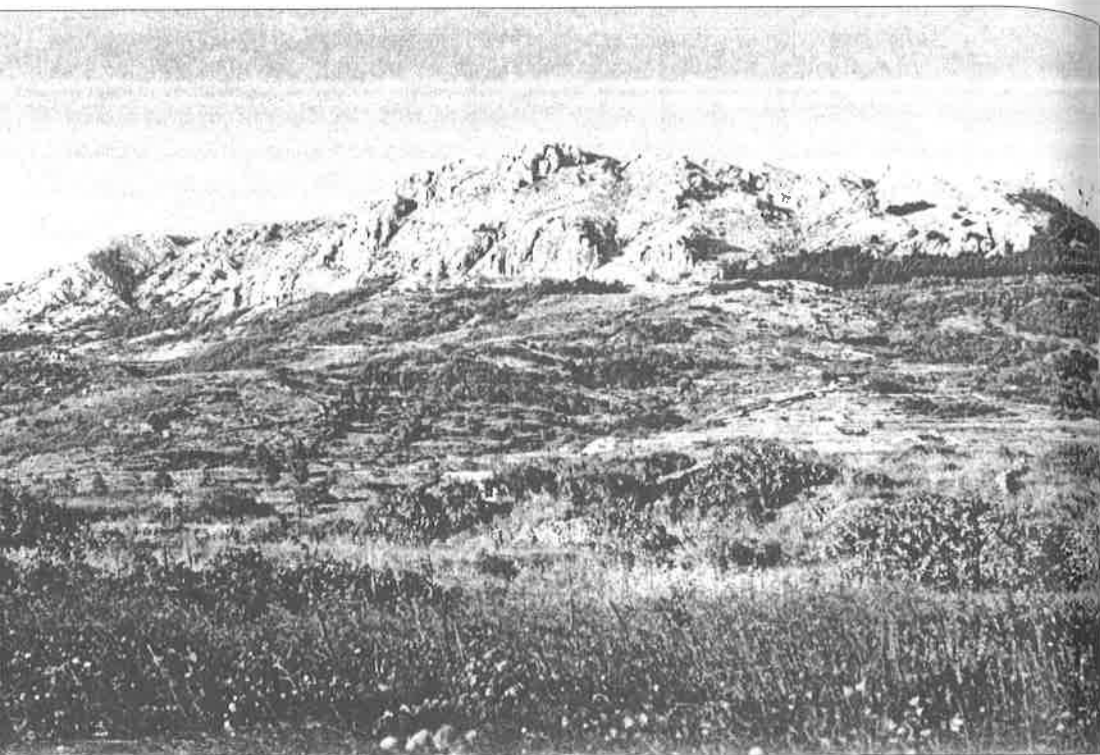
dipl. ing. Hrvoje MALINAR
(Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb)
prof. Mihovil LOVRIĆ (Baška na Krku)
i dr. Mladen RAC (Institut "R. Bošković", Zagreb)

Krčka Korintija *(Uri-Kuoryta vaon Khark)*, najveća neistražena gradina na jadranskim otocima

Corinthia hillfort (Uri-Kuoryta) on Krk, the largest unexplored ruins of Adriatic islands

UVOD

Urbana naselja na otoku Krku postoje već preko tri tisućljeća, a Krk je imao važnu ulogu u prapovijesnoj kulturi pomorskih Liburna i potom u antičkoj civilizaciji rimske provincije Dalmacije. Nakon doselidbe Hrvata, otok Krk je u srednjem vijeku jedno od glavnih i najbogatijih središta starohrvatske etnokulture, s osobitim ranohrvatskim crkvicama i obiljem izvornih tekstova na domaćem pismu glagoljici, koja se tu u najdužoj uporabi održala kroz cijelo tisućljeće, tj. barem od 10. do 19. stoljeća. Tu je nadjena i poznata Bašćanska ploča, jedan od glavnih i najstarijih povijesno-pravnih dokumenata o srednjovjekoj Kraljevini Hrvatskoj. Konačno, u nekim brdskim selima na jugoistočnom krčkom gorju *(Veyske Helami)* je do danas još očuvan najstariji ranohrvatski pradialekt *Veyska zayk*, sličan kao u najranijim glagoličnim tekstovima i bitan za poznavanje podrijetla i razvitka izvornoga hrvatskog jezika. Povrh toga, na tom pradijalektu je očuvan bogati ranohrvatski ciklus s desetak epskih legenda *"Veyske Povede"*, koje slikovito opisuju zbivanja na gornjem Jadranu od prapovijesti preko antike do srednjega vijeka, pa doselidbu Hrvata i naše predkršćanske vjerske mitove.

Krševiti greben Divinške gore (Divynska Helaam, 475m) *iznad Jurandvora na Krku: u zaleđu desno je gradina "Korintija"* (Uri-Kuoryta)

dipl. ing. Hrvoje MALINAR
(Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb)
prof. Mihovil LOVRIĆ (Baška na Krku)
i dr. Mladen RAC (Institut "R. Bošković", Zagreb)

Krčka Korintija *(Uri-Kuoryta vaon Khark)*, najveća neistražena gradina na jadranskim otocima

Corinthia hillfort (Uri-Kuoryta) on Krk, the largest unexplored ruins of Adriatic islands

UVOD

Urbana naselja na otoku Krku postoje već preko tri tisućljeća, a Krk je imao važnu ulogu u prapovijesnoj kulturi pomorskih Liburna i potom u antičkoj civilizaciji rimske provincije Dalmacije. Nakon doselidbe Hrvata, otok Krk je u srednjem vijeku jedno od glavnih i najbogatijih središta starohrvatske etnokulture, s osobitim ranohrvatskim crkvicama i obiljem izvornih tekstova na domaćem pismu glagoljici, koja se tu u najdužoj uporabi održala kroz cijelo tisućljeće, tj. barem od 10. do 19. stoljeća. Tu je nadjena i poznata Baščanska ploča, jedan od glavnih i najstarijih povijesno-pravnih dokumenata o srednjovjekoj Kraljevini Hrvatskoj. Konačno, u nekim brdskim selima na jugoistočnom krčkom gorju *(Veyske Hel**am**i)* je do danas još očuvan najstariji ranohrvatski pradialekt *Veyska zay**k***, sličan kao u najranijim glagoličnim tekstovima i bitan za poznavanje podrijetla i razvitka izvornoga hrvatskog jezika. Povrh toga, na tom pradijalektu je očuvan bogati ranohrvatski ciklus s desetak epskih legenda ***"Veyske Pov**e**de"***, koje slikovito opisuju zbivanja na gornjem Jadranu od prapovijesti preko antike do srednjega vijeka, pa doselidbu Hrvata i naše predkršćanske vjerske mitove.

Uz već razmjerno proučeno nalazište antičkoga grada Pharos kod Starigrada na Hvaru, jedan od najvećih i najinteresantnijih arheoloških kompleksa na jadranskim otocima je na istočnom kraju otoka Krka: prostrane ruševine **Bosar** oko morske uvale Mala Luka izmedju Baške i Vrbnika, a nad njima je poput vršne akropole gradina **Korintija** na poluotoku Sokol. Cijeli taj arheološki kompleks pruža se smjerom NW - SE u dužini od 2,5 km ili na površini oko 6.000 hektara. Ovo nalazište dosad još nije sustavno arheološki proučeno izim provizornih naznaka, dok o vrlo neobičnoj i izrazito arhaičnoj toponimiji oko te gradine i naselja, dosad još nema pobližeg prikaza, izim iskrivljenih i štokaviziranih toponima na kartama. Prvi kraći opis te gradine objavio je FORTIS (1774), a potom ju još spominju LJUBIĆ (1882), MAGAŠIĆ (1976), BOLONIĆ i ŽIC (1984) itd. Oskudne arheološke naznake o Korintiji u nizu drugih nalazišta s gornjeg Jadrana daju npr. FABER (1987), BRUSIĆ (1889) i TOMIČIĆ (1989, 1993), dok LOVRIĆ (1970), LOVRIĆ i MILEKOVIĆ (1996), TOMAŠIĆ i LOVRIĆ (1997) spominju neke okolne toponime i stare pučke legende o toj gradini.

Zahvaljujemo dr. Bogumilu Obeliću, dr. Nadi Horvatinčić i ostalim članovima Laboratorija za mjerenje niskih aktivnosti u Institutu "R. Bošković" (Zagreb), za obavljene analize pri radiodatiranju gradine Korintija. Takodjer smo zahvalni i Tonči Hrabriću iz Baške na otoku Krku, zbog organizacije boravka i pristupa do spomenute gradine "Korintija" i dr. A.Ž. Lovriću iz Instituta "Rudjer Bošković" u Zagrebu, za uvid u pripadne podatke od pokojnog oca i računalnu pripremu ovoga teksta.

1. Geografski opis okolice nalazišta

U idućem prikazu se zbog orijentacije navode jugoslavenski štokavizirani nazivi po vojnim kartama i potom (u zagradi) izvorni domaći toponimi na staročakavskom dijalektu jugoistočnog Krka (gdje se vokal ***"y"*** čita muklo-preglašeno poput njemačkog **ü**). Iz tehničkih je razloga ovdje staročakavski naglasak u riječima naznačen podvučenim slogom.

Na otoku Krku se istočni kameniti greben Diviška gora *(Divynska Helaam)* pruža od strmoga klisurastog rta Glavina *(Arta-Glavyna)* na sjeveru kod Vrbnika pa do širokog niskog rta Rebica na jugoistoku kod Baške. Greben Divinske je na Jadranu izložen najjačoj i najčešćoj buri (olujni vjetar E-NE) iz smjera susjednog grada Senja, koja tu prosječno puše preko 200 dana godišnje. Ovaj greben uglavnom tvore kredni vapnenci, najviše kompaktni rudistni vapnenci iz gornje krede. Najviši vrh na grebenu je *Butyžnica* (475 m) sjeverozapadno iznad Male Luke, a južno uz taj vrhunac je stalna lokva (jezerce) *Škarnica* širine dvadesetak metara. Na sjeveru spram Vinodolskog kanala taj se greben u dužini oko 9 km obrušava nizom divovskih klisurina *Butyni* visokih preko 400m, koje su najveće na Jadranu. Na istočnom rubu Divinske je niži pojas eocenskog fliša s trošnim brečama i pješčenjacima, koji je većim dijelom izdubljen jačom erozijom i tu su nastale dublje morske uvale, na sjeveru *Malaluka* i na jugoistoku *Velaluka*. Izmedju njih je očuvana niska prevlaka Podgradica, gdje je u zaledju Vele Luke donedavna bilo poluslano jezero (laguna) *Bosaar*, koje je posljednjih godina zatrpano za buduću turističku izgradnju. Preko te prevlake se nastavlja najistočniji izdanak otoka Krka, poluotok Sokol *(Artyna Sokuol)*, uglavnom izgradjen od numulitnog vapnenca. On na sjeveru uz Malu Luku završava nižim zaobljenim rtom *Artyca*, a na jugoistoku oštrim klisurastim rtom Sokol *(Arta-Sokuol)*. Nasred poluotoka je njegov najviši vrh *War-Sokuol* (142 m), a na zapadu nad prevlakom Podgradica je drugi vrh Korintija *(War-Kuoryta*, 120 m) sa spomenutom gradinom.

Neposredno uz ulaz Male Luke je strmi klisurasti otočić *Mataan*, a dalje na sredini Velebitskog kanala spram Senja je drugi plosnati otočić ***Zec*** (na vojnim kartama pogrešno posrbljen kao "ostrvo Zečevo", nepoznato domaćim starosjediocima). Unutar Male Luke je bočno na istoku uvalica *Portyć*, pa na zapadu uvalice *Matanova* i *S'Mikuul* i nad njima na strmini Divinske gore duboka jaruga *Syrbe*. Na jugoistoku se na kràju Male Luke medju vrhovima Sokola spušta kamenita vododerina *Vrićica*, oko koje je staro naselje. Na jugu je podno Korintije uz Velu Luku stalni izvor *Buymer* i istočnije povremeno vrelce *Bujmerić*. Od vrhunca Butyžnica je na jugoistoku duž Vele Luke niz oštrih kamenitih vrhova: *Oćašyn* 391m, *Yargov* 356m, *Nedotyš* 328m, *Pitryn* 271m i *Helaam* 184m nad rtom Rebica. Izmedju vrhova *Butyžnica i Kundrep* (386 m) je usječen duboki klisurasti kanjon *Triget* nalik na Malu Paklenicu iz Velebita, a na jugozapadu Vele Luke izmedju vrhova Nedotyš i Pitryn je sličan stjenoviti klanac *Barauršina*. Na središnjem grebenu Divinske gore su još vidljive ruševine manjih naselja *Matanistan i Matesistan*, koja su po predaji pripadala pod grad Korintija.

2. Liburnijsko i rimsko naselje *Bosaar*

Duž sunčanih i od bure zaklonjenih obala na istočnoj strani Male Luke pružaju se u dužini oko 2 km ruševine naselja s domaćim imenom *Bosaar*. Najstariji je dio naselja na sjeveru oko uvalice Portyć, gdje su ruševine primitivnije gradjene suhozidnom tehnikom bez žbuke, pa vjerojatno potječu prije dolaska Rimljana iz ilirskog doba od pomorskih Liburna ***(Libyrnides).*** Tu je najsjevernije na rtu Artyca trag stražarske tvrdjavice *"Vardyca"*, koja je štitila pomorski pristup u Malu Luku. Nasred uvalice Portyć su još vidljivi uspravni veći kamenovi, koji su vjerojatno služili kao lučke bitve za privez liburnijskih brodova. Na istočnoj strani iste uvalice je uz more pravilno poredano 7 četverouglastih kamenih ruševina poput pravokutnika veličine oko 14 x 4m s ulazima od morske obale, što bi po svemu mogli biti pomorski škverovi za izradu i popravak liburnijskih brodova. Sve spomenuto upućuje da je Mala Luka prvotno bila značajna vojno-pomorska baza liburnijske mornarice, jer se u njezinoj blizini izmedju Krka i Raba odigrao jedan od zadnjih pomorskih bojeva izmedju Grka i Liburna god. 365 p.n.e., gdje su Liburni poraženi.

Dalje prema kraju uvale Mala Luka su već žbukom zidane ruševine kasnijih gradjevina iz antike i srednjega vijeka u doba Rimljana i Bizanta. Tu su vidljivi temelji brojnih kuća koje su većinom srušene do tla, a potom je zidno kamenje dijelom razvaljeno za kasniju izgradnju suhozida (gromača) oko vinograda i ovčjih torova. U naselju su tragovi tri crkvice i dva zdenca, koji danas služe kao cisterne za napajanje ovaca. Po pučkoj predaji na Krku, stanovnici iz napuštenog Bosara su se odselili zapadnije u današnju Bašku i od njih bi danas potjecali neki bašćanski patronimi i arhaični nadimci: npr. *Batja, Hayana, Sune, Šamana, Ureša, Yenda* itd.

Najbolje očuvane sakralne gradjevine su na jugozapadu naselja Bosaar još uspravne zidine crkve *S'Mikula* (Sv.Nikola) veličine 9 x 4m, kojoj manjka samo krov. Ulaz je na zapadu, a apsida na istoku i uz nju na zidu tragovi freske nekoga sveca, koja možda

pripada njezinom zaštitniku Sv. Nikoli. Istočnije od ove očuvane crkve su još stariji temelji druge veće crkve čiji je očuvani trag apside širok oko 7m, a po pučkoj se predaji ta ranija crkva takodjer zvala *S'Mikula*. Uz zidine novije crkve su još temelji veće pravokutne zgrade s pučkim nazivom ***"Kloštar"***, pa je to vjerojatno bio srednjovjeki samostan kao zadnja naseljena zgrada u naselju Bosaar. Ove sakralne ruševine u Bosaru arheološki još nisu pobliže datirane, ali o njima postoje jasni pismeni podatci iz srednjovjekih zapisa venecijanskih crkvenih vizitatora (BOLONIĆ i ŽIC 1984). Prema njima je novija crkva Sv. Nikole još sigurno bila u vjerskoj funkciji god. 1426 i 1502, a napuštena je 1590. i 1603. je već nadjena kao ruševina bez oltara i bez krova. Oni spominju i drugu stariju crkvu Sv. Nikole, koja je 1750. već razrušena.

3. Opis gradine Korintija *(Uri-Kuoryta)*

Izvorno je domaće staro ime za ovu gradinu *Uri-Kuoryta* u značenju „zidine grada". Noviji romanizirani naziv **Corinthia** uveo je izgleda, njezin prvi opisivač Alberto Fortis, a najviše se proširilo u 20. st., kao „plemenitiji" književni oblik za turističku promičbu na Krku, pa je po tomu nazvan i najveći noviji hotel u Baški. Gradina leži oko kote 120m na zapadu poluotoka Sokol, a ima eliptično-rombični oblik i u smjeru NW - SE dugačka je 124 m, a po širini NE - SW ima 68 m. Unutar te gradine se danas najviše ističu idući sadržaji. Duž jugozapadne strane iznad Vele Luke su razmjerno najbolje očuvane zidine *„Kuore"* visine do 4m, a na zapadnoj strani nad prevlakom Podgradica su tragovi pristupnog puta i ulaznih gradskih vrata *„Urta"*. Na jugoistočnom kraju gradine su temelji višekratno dogradjivane kule i tvrdjave *„Vardyna"*, koja je vjerojatno najstariji dio gradine i tu je moguće već ranije postojanje neke manje utvrde iznad Vele Luke. Na istoku uz ovu kulu su još temelji crkve tzv. *„Ćrykva"* veličine 15 x 9m, kojoj je ulaz na sjeverozapadu i apsida na jugoistoku. Na sredini pri vrhu, kao i uz južne i sjeverozapadne zidine su tragovi temelja više četverouglatih zgrada zasad nejasne namjene, kojih dimenzije variraju od 6 x 5m do 20 x 10m. Starost ove gradine i pripadnih objekata dosad još nisu pobliže datirani, iako BRUSIĆ (1989) i TOMIČIĆ (1993) po analogiji procjenjuju da bi mogla potjecati iz bizantskog srednjeg vijeka.

4. Topografsko snimanje i pokušaj datiranja gradine Korintija

Pri biogeografskim istraživanjima u okolici Baške na Krku, izvedeno je u lipnju i srpnju 1993. i prvo cjelovito topografsko snimanje gradine Korintija. Pritom su uporabljeni **optički kompas *„Suunto"*, klinometar** i mjerna vrpca. Ucrtane su strukture zidova vidljive s tla, dok bi se njihovo pružanje moglo dopuniti snimanjem iz zraka. Pri tomu bi uvelike koristilo i termovizijsko snimanje. Ovo preliminarno topografsko snimanje trebalo bi još dopuniti geodetskim snimanjem. Ipak su iz izradjenog tlocrta već dobivene dimenzije gradine navedene u ovom članku, prostiranje bedema koji okružuje gradinu, kao i raspored gradjevina unutar njih. Na nekim su zgradama nadjene kasnije prigradnje, što govori o dužemu višestoljetnom razdoblju korištenja ove gradine.

U temelju zgrade romboidnog tlocrta uz najjužniji dio bedema, nadjen je u žbuki veći grumen vapna nepomiješanog s pijeskom. Tu je uzet uzorak za radiokarbonsku analizu, kojom se trebala dobiti apsolutna datacija ovog zida. Analiza tog uzorka je obavljena u Insitutu "Rudjer Bošković" (Labratorij za mjerenje niskih aktivnosti, Zagreb), ali je prerani rezultat **14*C*** analize bio nažalost neuporabiv (12.000 godina). Vjerojatno u proizvodnji to vapno nije bilo dobro prepečeno na dovoljno visokim temperaturama, pa **$CaCO_3$** iz kamena nije kalciniranjem bio u popunosti pretvoren u ***CaO***. Zato je uz ugljik u **CO_2** iz doba ugradnje vapna, u ovu analizu unesen i dio znatno starijeg ugljika u obliku karbonata preostalog još iz doba prvotnog taloženja vapnenca. Tako se pokazalo da je uzorak vapna nepouzdan za ovu metodu radiodatiranja. Prilikom slijedećih istraživanja gradine, pokušat će se pronaći neki uzorak drva ugradjenog u zid (kao dio grede i sl.), kojim bi se pomoću radiokarbonske metode dobilo sigurnije datiranje.

5. Zidni obraštaj ruševina *(Teucrio-Campanuletum)*

Uz arheološka zapažanja i mjerenja tlocrta, takodjer je pobliže proučen i biljni obraštaj ruderalne vegetacije na još očuvanim zidovima crkve S'Mikule i južnih zidina "Kuore" na gradini Korintija. Najistočniji dio otoka Krka u okolici Vele i Male Luke danas su većinom gole kamenjare s oskudnim stepskim travnjacima (grupa ***Festucion illyricae),*** koji služe za ispašu više stotina ovaca. Na ravnim osulinama već srušenog kamenja oko podnožja zidova u naselju Bosaar i unutar zidina Korintije su razvijeni bodljikavi korovi iz vegetacijske skupine ***Scolymo - Marrubietum incani,*** koji su općerašireni na sličnim kamenim osulinama duž jadranskog primorja i većine otoka.

Obraštaj na samim zidinama pripada vegetacijskoj skupini ***Teucrio - Campanuletum pyramidalis*** koju je opisao WRABER (1977), a značajna je za stare zidine i ruševine u listopadnom pojasu hladno-sušne submediteranske klime uz sjeveroistočni Jadran, od Istre preko dalmatinske Zagore do Hercegovine, kao i na sjevernim otocima Krku i Cresu. Glavne su osobite vrste toga zidnog obraštaja uz gornji Jadran, pa tako i na gradini Korintija i u naselju Bosaar: ***Campanula pyramidalis, Campanula istriaca, Teucrium flavum, Aurinia sinuata, Cymbalaria pallida, Ceterach javorkeanum i Asplenium csikii,*** a uz njih tu rastu i druge zidne biljke, koje su općenito raširene na ruševinama oko Sredozemlja npr. *Parietaria judaica, Vallantia muralis, Sedum ochroleucum* etc.

6. Arhaični toponimi oko nalazišta *(Veyska zayk)*

Domaća toponimija ili pučki mjestopis na istoku otoka Krka tj. u široj okolici nalazišta Korintija-Bosaar izrazito je najarhaičnija na istočnom Jadranu. Skoro polovica očuvanih domaćih toponima tu su predslavensko - neromanskog tipa s nizom osobitih naziva po obliku i značenju bliskih s ranijim jezicima na Starom istoku (GREPPIN 1991). Ovi arhaični toponimi na istočnom Krku pripadaju najarhaičnijem ranohrvatskom pradialektu *"Veyska zayk"* (LOVRIĆ i MILEKOVIĆ 1996, TOMAŠIĆ i LOVRIĆ 1997), koji pripada posebnoj reliktnoj skupini starohrvatskih pradijalekata još uglavnom očuvanih

u izvornom obliku iz srednjega vijeka: npr. *Baegnjunska prakajkavica* uz gornju Bednju u sjevernom Zagorju, *Brajska besyda* na središnjoj Ćićariji i *Kyrska bešeda* u gorskim selima uz Bitoraj, pa *Komiška cakavica* iz otoka Visa, spomenuta *Veyska zayk* na istočnom Krku itd. Taj se vejski govor još održao u uporabi kod malobrojnih staraca zvanih *"Veyane"* iz najstarijih brdskih zaselaka na istočnom Krku u okviru ranije kraljevske opatije Sv. Lucije (nalazište Baščanske ploče): *Batomaal* (štokavizirano Batomalj), *Šuraay* (štokav. Sv. Juraj) i *Šta'Lucya* (Sv. Lucija) koja je najstariji sjeverni dio Jurandvora (domaći *Yurandvuor*).

Veyska za**yk** je najbolje očuvana pod najvišim otočnim vrhom Obzovo (569 m) u kaštelu *Batomaal*, kojega je naziv ilirskog podrijetla: ***Batoni malum*** = Batonovo brdo. Bogata vejska toponimija očuvana na jugoistoku Krka od Vrbnika do Stare Baške, pa na sjeveru Raba (Supetar-San Marino) i duž velebitske obale Klenovica - Jurjevo, kao i oskudna sjećanja domaćih staraca upućuju da je i tamo još do početka našeg stoljeća bar dijelom postojao sličan vejski govor, pa ga je izbrisao tek jugoslavenski unitarizam i štokavizacija, a takvo izumiranje danas prijeti i drugim spomenutim pradialektima srednjovjekog podrijetla.

Veyska zayk je naš izrazito najarhaičniji živi govor, leksički i gramatički vrlo blizak najstarijim glagoljičnim tekstovima iz Kvarnera od 10.-13. st., dok drugi spomenuti pradialekti više odgovaraju tekstovima kasnog srednjeg vijeka od 13.-16.st. Vejski je u srednjem vijeku bio uglavnom laički pučki govor u Kvarneru, koji je tu postojao istodobno i paralelno sa crkvenoslavenskim u liturgiji. Veyska zayk se zove po staromu domaćem imenu ***Veya*** za Krk, što ne mora biti od kasnijeg talijanskog "Veglia", jer je moguće i ranoarijsko-praindoeuropsko podrijetlo kao ***Veyah*** u Vedama i ***Vaejo*** u Avesti (= domovina, zavičaj), a slično je značenje i sada u vejskom: *veye* (rodno mjesto, zavičaj), *veyaan* (zemljak, sunarodnjak) i ***veyska*** (zavičajni, izkonski). Medju 12.000 dosad popisanih vejskih riječi na Krku, 42% su slične kao u drugih jadranskih čakavaca, a 17% kao u kontinentalnih kajkavaca. Naprotiv je jedva 4% vejskih riječi slično kao u novoštokavskom standardu, pa je taj govor školovanim gradskim štokavcima skoro posvema nerazumljiv kao neki strani jezik. Nazočno je još 12% romanskih riječi i 8% su novi tehnički internacionalizmi. Preostalih ***18%*** su bitno različite od većine europskih jezika i specifično su naslijedje ovog pradialekta kao pradavni arhaizmi blizki prapovijestnim riječima iz Starog istoka u samskritu, pa hetitskom, mitanskom, akadskom i sumerskom prajeziku.

Od svih naših dialekata se Veyska zayk oštro izdvaja cijelim nizom osobitosti. To je u nas jedini živi govor s redovnom uporabom osobitog gramatičkog člana ispred imenica: odredjeni je ***sey*** (= der, the, le), a neodredjeni ***uon***, plural ***une*** (= ein, a, un). Izim uz živa bića su pridjevi uz ostale nežive imenice redovno u ženskom rodu, a takodjer sve vejske zamjenice i pridjevi imaju u pluralu uvijek samo ženski oblik. Za plural muških imenica je osobit nastavak ***-oj***, za ženski plural ***-aj***, a u srednjem rodu je zbirni plural na ***-je*** ili ***-ja***. Glagoli u konjugaciji tvore posebne orientalne oblike *optativ* i *necesativ* kao u azijskim jezicima Blizkog iztoka, kakvi su inače nepoznati u europskim jezicima. Od svih slavenskih jezika različit je vejski superlativ pridjeva, gdje nema prefiksa "naj-" nego osobiti vejski predmetak *sion-*, a isti prefiks sion- je i pred augmentativom imenica bez slavenskih nastavaka -ina i sličnih (vejski *sion*, plural *seune* = svekolik, cjelokupan). Vejski je naglasak većinom na kraju riječi (poput francuskoga) i u njemu izostaju južnoslavnski glasovi *č, dj, dž* i *lj*, a nazočni su posebni glasovi ***kh, bj, sj, tj, zj, w, y*** i obilje dvoglasa ***aa, uu, uo, oa*** itd.

Ovaj toponimski pregled započinje s općim arhaičnim toponimima koji se višekratno ponavljaju na istočnom Krku, a potom slijede rjedji pojedinačni toponimi. Sam naziv grebena *Divynska Helaam* u vejskom znači "Djevičanska gora". Naziv otoka "Krk" je noviji štokavizirani oblik (kao i "rt"), danas proširen u obalnim turističkim mjestima, kojemu predhodi domaći staročakavski **Khark** još očuvan u nutarnjim selima na Krku.

Arta (rt), *Artyca* (rtić) i *Artyna* (poluotok): Štokavski naziv "rt" je posvema nepoznat u domaćem pučkom nazivlju duž istočnog Jadrana, jer je to tipična srpska riječ koja je u Hrvatskoj nametnuta tek u 20. stoljeću, kroz hibridni "srpskohrvatski" jezik u Jugoslaviji. Izvorni hrvatski nazivi za tzv. "rt" su na Jadranu drugačiji: u Dalmaciji je to većinom ***"rât"***, na Kvarnerskim otocima i velebitskoj obali ***"art"***, a na obalama Istre i Vinodola ***"ert"***. Najarhaičniji je oblik **"arta"**, koji se još očuvao na otocima Krku, Silbi (Arta, Artatur) i kod Murtera (Artica, Arta vela i Arta mala), a znakovito je da slično značenje ima **arta** (= šiljak, vršak) u staroperzijskom i ranijem mitanskom jeziku. Još je na Jadranu čest i romanski oblik "punta", ali nigdje nema srpskoga "rta".

Helaam (brdo) i *Helami* (gorje) je takodjer očuvano samo u krčkom gorju *(Veyske Helami)* na jugoistoku Krka. To je najstariji oblik kojemu odgovaraju mladji čakavski ***Klam*** na zapadu Krka, pa ***Helm*** na Cresu, kajkavski ***Holm*** u Hrvatskom Zagorju i najmladje novoštokavski *„hum"* u dinarskom području. Slični su **chelmos** u Grčkoj i **helem** na kurdskom, koji su zajedničkoga indoeuropskog podrijetla.

Buymer (vrelo, zdenac), *Bujmerić* (vrelce) i *Bujmere* (izvorište) su nazivi u nas poznati jedino i isključivo ovdje na istoku Krka oko Korintije. U ostaloj Europi nema sličnih izraza, ali su takvi bliski nazivi poznati iz Starog istoka, npr. prapovijesni mitanski **burim** i akadosumerski **buranum** (= izvor, zdenac).

Kuore (zid, stijena) i *Kuoryta* (zidine) su takodjer jedinstveni vejski arhaizmi na istočnom Krku nepoznati u ostaloj Europi, a slični su izrazi (**koreh**) očuvani npr. u ranohebrejskoj Bibliji (Stari Zavjet).

Uri (genitiv *Urih* = velegrad, glavni grad, prijestolnica) je još jedan osobiti veyski arhaizam na istočnom Krku, nepoznat u ostaloj Europi. Slični su prapovijesni nazivi poznati tek na Starom istoku, gdje blisko značenje kao u našemu vejskom imaju akadosumerski **„ur"** i mitanski **„uri"**, npr. pradavni gradovi Ur, Uruk, Urkiš, urska dinastija itd. Zato domaći arhaizam *„Uri - Kuoryta"* za popularno-turističku Korintiju, u veyskom govoru doslovce znači „gradske zidine" ili „zidovi velegrada". Slična takova značenja imaju još npr. i prastari veyski izrazi *Uri-Harvatje* (glavni grad Zagreb), *Garske-Uri* (Atena), *Ur-Hatyah* (Ankara), *Ur-Mišyreh* (Cairo), *Ur-Indran* (Delhi), *Ur-Tohorna* (Copenhagen), *Ur-Semerah* (Mexico City) itd.

Varda (kula, toranj), *Vardyna* (tvrdjava, gradina) i *Vardyca* (tvrdjavica, stražarnica) su česti toponimi na istoku Krka, a „Varda" i na drugim kvarnerskim otocima. Po slavističkom tumačenju bi to bili romanizmi iz talijanskog *guardia*, medjutim još sličniji oblici postoje na Starom istoku: armenski, mitanski i perzijski **varda** (kula, toranj) i staroperzijski **vardana** (tvrdjava, gradina).

Get (= klanac) se tu ponavlja u nizu imena za brojne klance na sjevernoj strmini Divinske gore spram Vinodolskog kanala: npr. *Triget, Sionget, Velaget, Malaget, Podaget* itd. Sličan naziv **ghet** bliskog značenja još postoji u armenskom i kurdskom jeziku. Velika jaruga *Syrbe* na zapadu Male Luke znači na vejskom „gudura", a slićnoga je značenja i **xirbes** na kurdskom.

Rt *Nylovac* (ribolovište) i uvala *Nylova* (riblja mreža) na južnom ulazu Vele Luke su neslavenski toponimi vjerojatno ilirskog podrijetla, jer je npr. na albanskom ***njila*** = riba.

Bosaar je vjerojatno iz starogrčkoga **bosis** (novije *boski)* = pašnjak, ispaša. Klanac *Barauršina* na jugozapadu Vele Luke je možda u svezi sa starogrčkim **barathron** (provalija).

Na južnom rubu Divinske gore je povrh Jurandvora gorsko sedlo *Semeraay* (= zapad, tj. zapadno od Korintije), a slični su tu još veyski arhaizmi *semerna* (zapadni), *Semerna Khulap* (Atlantski Ocean), *Semeraye* (Amerika), *Semerane* (Indijanci) itd.

Na sjevernom kraju Divinske gore nad rtom Glavina je vrh *Tohoraay* (272 m), a slični su još u vejskom arhaizmi *tohor* (sjever), *Tohoraye* (Skandinavija), *Tohorane* (Nordijci), *Tohorne-mori* (Baltik) itd. Ovo su predslavensko-neromanski nazivi bliski imenu staroga nordijskog božanstva **Thor.**

Na istoku otoka Krka oko Korintije očuvani su još i drugi neobični toponimi kojih je značenje danas već nejasno, jer sličnih riječi više nema u vejskom niti u ostalim hrvatskim govorima. Takovi su npr. na zapadu Male Luke vrh *Oćašyn* (391 m) i klisurina *Kundrep* (386 m), a na Divinskoj gori iznad Jurandvora vršno sedlo *Kumbalabor* (vedski *kumba* = uvala, kotlina).

7. Pučke legende o Korintiji *(Veyske Povede)*

U etnokulturnom naslijedju vejskog pradialekta na istoku otoka Krka je očuvan i bogati epski ciklus od desetak krčkih legenda *„Veyske Povede"* od kojih je dosad zapisano njih devet, dok su ostale već izgubljene na rubu zaborava. U njima je na mitski način prepričana predhistorija, pa antička i srednjovjeka povijest Kvarnera. Bogatstvom sadržaja, osobitim stilom i vrlo arhaičnim jezikom, „Veyske Povede" daleko nadilaze sve ine seljačke bajke u južnih Slavena i mogu se ravnopravno usporediti s najbogatijim epskim ciklusima u drugih europskih naroda: nordijske Sage, grčka Ilijada i Odiseja itd. Vremenskim slijedom se mogu te naše legende poredati u tri skupine:

Predhistorijski mitovi obuhvaćaju stvaranje svijeta i arhaične obrede naslijedjene od pradavnih vejskih predaka: 1. *„Poveda od Mantatje tar slova Šalamunova"* (Legenda o aždaji i znaku Salomonovu) opisuje postanak svijeta. 2. *„Poveda od Hayebaja tar mantra od dazdja"* (Legenda o Kišom duhu i zazivu kiše) prikazuje prastare animističke rituale dozivanja kiše pri ljetoj suši. 3. *"Poveda od Yndrah kay parsjute restu"* (Legenda o Indiji gdje rastu pršuti) opisuje daleku Indiju kao izgubljeni zemaljski raj.

Antičke legende: 4. *„Poveda od Bakodloaka tar mićeh Malytjah"* (Legenda o Prabiku i sitnim patuljcima) je odraz arianskog mitraizma. 5. *„Poveda od Mataneh navakyrah tar žloatneh yanaac"* (Legenda o pomorskim Mitanima i zlatnim ovcama) opisuje naseljavaje Kvarnera iz Crnoga mora. 6. *„Poveda od šundrah kiesu zivarnule Uri-Kuoryta"* (Legenda o gusarima koji su razorili Korintiju) prikazuje borbe i izgradnju naselja na otoku Krku.

Srednjovjeke legende: 7. *„Poveda od kruola Zminivera tar Zarjah harwatjeh"* (Legenda o kralju Zvonimiru i hrvatskom grbu) opisuje Hrvatsko kraljevstvo i gradnju crkve Sv.Lucije. 8. *„Poveda od kruola Belova tar pašoglaveh Uobrah"* (Legenda o kralju

Beli i kosookim Tatarima) govori o hrvatsko-ugarskim kraljevima i ratu s Tatarima. 9. *„Poveda od Frangipanah tar nevyrneh Mletianah"* (Legeda o Frankopanima i nevjernim Mlečanima) opisuje sukobe s Venecijom. Time završavaju najmladje krčke legende do 15.st., odkada se „Veyska zayk" i pripada etnokultura postupno sužuju i gase. Niže su priloženi kraći štokavski izvodi iz dvije legende koje spominju Korintiju.

Ovdje pridodajemo i etimologijske napomene za spomenuta imena glavnih likova u ovim legendama (o tomu pobliže LOVRIĆ i MILEKOVIĆ 1996, TOMAŠIĆ i LOVRIĆ 1997). Romanski nazivi u ovim srednjovjekim pradialektima većinom potječu od klasičnog starogrčkog, a rjedji su iz kasnijeg talijanskog kojega razvitak tada tek započinje jer je oblikovan od 12-15.st. Razmjerno najviše talijanskih riječi od tih pradijalekata sadrže Brajska besyda u Istri i Čakavska ijekavica na Lastovu, dok ih je najmanje u kirskom i baegnjunskom govoru. U najstarijemu vejskom pradijalektu pretežu klasični starogrčki oblici, a ostali su arhaični likovi iz Starog istoka i naročito iz vedskog samskrita (MONIER-WILLIAMS 1997). Takvi su primjeri u Vejskim Povedama na Krku :

khogul (mitanski **kogu** i akadosumerski **kagalu**) = kamen

Khulap (starogrčki **kolpos**); novočakavski *kulaf* (talijan. golfo) = zaljev, more

Mantratja (u Avesti **Mathrasca** i u Vedama **Mantritya**) = ranoarijski Prazmaj

mantra (u Vedama **mantra** i u Avesti **mathra**) = čarolija

Matani (mitanski **Mitanni**, perzijski i grčki **Matani**) = ranoarijski Mitani

Meypont (prijevod iz starogrčkog **Propontis**) = Mramorno more

navakyr (perzijski **navi** + **akir**, grčki **naus** + **kyrios**) = pomorac, kapetan

Skopaal (starogrčki **skopelos**); novočakavski *školj* (talijanski: scoglio) = otočić

Syuun (u Avesti **siuni**); novočakavski *šijun* (talijan. scione) = oluja, vihor

šundar, plur. šundre (perzijsko - kurdski **xunder**) = gusar, razbojnik

8. *Poveda od Mataneh navakyrah tar žloatneh yanaac* (Legenda o pomorskim Mitanima i zlatnim ovcama)

Ovo je epska mješavina antičkog mita o Argonautima i ranohrvatske pomorske tradicije, a vjerojatno i daleki odraz doseljenja samih Hrvata na Jadran. Pradavni pomorci Mitani koji su stigli *"ziune Tjarnemuori"* (iz Crnog mora) preplovili su *Meypônt, Garske muori tar Velemuori* (Mramorno i Egejsko more i Sredozemlje). Putom ih je vodio i čuvao morski bog pučine *Khulap* (vejski Posejdon), a u plovidbi su ih napadali olujni zloduh *Syuun* (zli demon brodoloma i utopljenika) i morsko čudovište *Orkuul* (velekit - Leviathan). Po toj se mitanskoj floti zove na vejskom zviježdje *Šedaan-Brodih* (7 brodova = Veliki Medvjed). Kada su stigli na *"skopaal Khark vaune Si emori"* (otok Krk na Jadranu), našli su tu stada zlatnih ovaca na zelenim livadama, pa njihov admiral *Harwatje Marjakyr* odluči da se ovdje nasele i osnuju grad. Tada im je bijela vila *Divyca* koja je čuvala zlatne ovce, pomoću vunena klupka omedjila pravo mjesto za gradnju naselja *"poli Buymera"* (blizu izvora), ali im je pritom zabranila da se okreću i da gledaju ovce. Oni ju

nisu poslušali i pri pogledu na zlatne ovce ove su se smjesta pretvorile *"va khoguli"* (u kamenje). Zato je odonda otok Krk prekriven kamenjem, iz kojeg su naši navakiri prvo izgradili tvrdjavu *Vardyna* i potom oko nje zidine grada *"Uri - Kuoryta"* na *Artyni Sokuol* gdje leži još i sada neistražena, najveća gradina na našim otocima. Po predaji su ovi pomorci tu donijeli svoj prastari govor **Veyska zayk** i po njima se na jugoistočnom Krku sve do danas zove niz toponima: otočić *Mataan* kod Male Luke, uvalica *Matanova* i rt *Artamatan* na ulazu Male Luke, vrh *Warmatan* i gradina *Matanistan* iznad sela *Yurandvuor*, lučka obala *Matani* u gradu Krku, zviježdje *Noavi-Matane* (Južna Ladja) na južnom obzorju itd.

9. *Poveda od šundrah kiesu zivarnule Uri - Kuoryta* (Legenda o gusarima koji su razorili Korintiju)

Ova legenda donekle podsjeća na starogrčku Ilijadu i pad Troje, ali je starohrvatski epski prikaz baš obratan iz motrišta napadnutih gradjana, a protiv primitivnih razbojničkih osvajača. Nakon njihove doselidbe na otok Krk, pomorski su Mitani kroz duga stoljeća sretno živjeli u gradu Korintiji, a *"ubydne tar zmožne gradari"* (bogati i ugledni gradjani) tu su se starinski pozdravljali sa *"Ela - misaar !"* (štovani gospodine), koji je pozdrav u Baški bio poznat još do prošloga stoljeća. No jednoga je dana zasjala nad južnim obzorjem zlokobna crvena zvijezda *Tjarmaal* (Antares) i potom su odande pod Korintiju doplovili divlji i opasni gusari. Da bi prevarili gradjane, iznesu iz gusarskog broda *(šundron)* veliki mrtvački lijes uz zamolbu njihova *šundrakyra* (gusarskog vojvode) da blagoslove tog mrtvaca u gradskoj crkvi Sv. Nikole *(ćrykva S'Mikule)* i pokopaju na njihovu groblju. Kada su *siguri* (stražari) otvorili *Urta* (gradska vrata), gusari u toj crkvi naglo otvore lijes pun oružja, učine *"sion poboy zi macani"* (opći pokolj mačevima) većine gradjana i potom *važgaju* (zapale) grad, pa je iz ruševina gorućega grada *kharv* (krv) poklanih tekla u potocima sve do mora. Tada su se malobrojni preživjeli Mitani razbjegli diljem otoka Krka i nakon odlaska gusara su osnovali današnja naselja na Krku, od Omišlja do Baške.

ZAKLJUČAK

Iz današnje prometno-gospodarske perspektive, položaj i održanje ranjeg naselja Bosaar, u danas zabačenoj kamenoj pustoši izgledaju nam neobični. Medjutim još očuvane suhozidne ograde (gromače) oko mnogih četvrtastih parcela ovdje pokazuju raniju poljodjelsku uporabu, osobito plodnijeg fliša prevlake Podgradica i zavale Bosaar, kao i južnijih uvala *Nylova, Konjska i Dubna,* gdje su još u prošlim stoljećima rasli brojni vinogradi. Takodjer oko ulaza u Velu Luku, a najviše uz južniju uvalicu *Dubna* oko rta Rebica su bogata podmorska nalazišta antičkih amfora, koja upućuju na ranije intenzivan pomorski promet brodova oko Korintije. Od antike kroz srednji vijek i kasnije u Austrougarskoj, taj je istočni kraj Krka ležao baš na ključnom sjecištu glavnih plovnih putova pomorskog prometa na gornjem Jadranu: poprečne brodske linije iz tada važne luke Senj kroz Senjska Vrata i Kvarnerić na otvoreni Jadran i Sredozemlje, te uzdužne obalne rute kroz Velebitski kanal od Rijeke za Obrovac i Zadar.

U srednjem vijeku i kasnije do 19.st. je kopneni promet unutar otoka i obalom duž primorja bio neznatan i sporedan uglavnom magarećim stazama, pa je npr. prvi makadamski put preko Krka i sjeverno do Senja probio Napoleon. Južnije duž velebitske obale nije bilo ni toga i sve bitne veze tu su se stoljećima održavale morem. Akvatorij oko Senjskih Vrata ispred rta Sokol je sve donedavna bio bogato ribolovno područje pa je tu ranije ribarstvo i pomorstvo bilo bitan temelj života i zato je u prošlim stoljećima susjedna Baška bila najprometnija pomorska i ribarska luka na otoku Krku. Tek od I. svj. rata uz opću balkanizaciju u Jugoslaviji i ovdje naglo slabi i nestaju pomorski promet i ribolov, a zbog nametnute gospodarske i kulturne kontinentalizacije se glavne veze prebacuju cestama na kopno. Zato rubno područje istočnog Krka oko Korintije u 20. st. brzo gubi značaj i sve veze s okolicom pa je danas ostalo bez gospodarsko-prometne uloge, pusto i nenaseljeno izim stada ovaca.

Već dosadanji provizorni uvid u arheološki kompleks Bosar-Korintija i pripadnu toponimiju na istoku Krka, što je dosad bilo jedva poznato, sada pokazuju cijeli niz dalekosežnih problema iz arheologije, povijesti, lingvistike itd. Kako se tu već nazire dugi slijed arheoloških tragova od ilirske prapovijesti preko antike do hrvatskog srednjovjekovlja, mogu se uz ostalo očekivati i značajni nalazi iz rane srednjovjeke povijesti u doba hrvatske doselidbe. Slično kao što su vikinške Sage i grčka Ilijada bili korisni pokazatelji za dalja povijesna istraživanja ranih plovidba do Amerike, pa rane grčke povijesti i Trojanskog rata, tako i naše "Veyske Povede" u kombinaciji s neistraženim arheonalazištem Korintija-Bosaar mogu postati značajnim putokazom za dalja proučavanja još slabo poznate ranohrvatske povijesti i doselidbe. Zato bi trebalo na cijelomu tom području istočnog Krka oko Korintije poduzeti sustavna i kompleksna višedisciplinarna istraživanja o razvojnom slijedu naseljavanja i pripadnih etnokultura.

SAŽETAK *(Summary)*

Na najistočnijem dijelu otoka Krka (domaće ime **Khark**), podno kamenitog grebena *Divynska Helaam* (475 m) nalazi se kod Baške na rtu Sokol gradina **Korintija** (domaći naziv *Uri - Kuoryta).* To je najveća neistražena ruševina na jadranskim otocima dužine NW-SE 124m, opkoljena zidinama *"Kuore"* s najvećom kulom *(Vardyna)* na jugoistoku i ulaznim gradskim vratima *(Urta)* na zapadu. Sjeverno uz morsku uvalu Mala Luka su tragovi većega naselja *Bosaar* sa zidinama crkve *S'Mikula* (Sv. Nikola), temeljima srednjovjekog samostana, tragovima pomorske baze Liburna i nizom drugih ruševina od prapovijesnih Ilira preko antičkih Rimljana i Bizanta do hrvatskoga srednjeg vijeka. Cijeli taj arheološki kompleks Korintija - Bosaar pruža se u dužini od 2,5 km. Zidni obraštaj ruševina pripada vegetacijskoj skupini ***Teucrio - Capanuletum pyramidalis.***

Na istočnom Krku oko gradine Korintija, znakovita je i najarhaičnija toponimija (mjestopis) u Hrvatskoj iz najstarijeg ranohrvatskog pradialekta *Veyska zayk* srednjovjekog podrijetla, kojim tu još govore malobrojni starci iz brdskih sela *Batomaal* (ilirski **Batoni malum**) i *Šuraay* (Sv. Juraj). Oko polovice ovdje nazočnih toponima su predslavensko-neromanskog tipa, a 18% njih ne pripadaju europskim jezicima nego su najbliži ranim jezicima iz Starog istoka: npr. iz perzijskog *Syrbe* (gudura), ***Geti*** (klanci), *Vardyna* (tvrdjava), *navakyre* (pomorci), *šundrakyr* (gusar) i drugi, pa iz akadskoga ***Uri*** (grad),

Buymer (zdenac), *Bujmere* (izvorište), *khogule* (kamenje) itd. U okviru srednjovjekog epskog ciklusa krčkih legenda *(Veyske Povede)*, očuvane su na tom pradialektu i dvije pučke legende o Korintiji: *"Poveda od Mataneh navakyrah tar žloatneh yanaac"* (Legenda o pomorskim Mitanima i zlatnim ovcama) opisuje naseljavaje Kvarnera doseljenim pomorcima iz Crnoga mora. *"Poveda od šundrah kiesu zivarnule Uri-Kuoryta"* (Legenda o gusarima koji su razorili Korintiju) prikazuje borbe, propast Korintije i izgradnju naselja na otoku Krku. U tim legendama su takodjer značajni arhaični nazivi, npr. ranoarijski *Mantratja* (Prazmaj), *Matane* (Mitani), *Syuun* (olujni zloduh), *mantra* (čarolija) i druge slične iz Veda i Aveste, pa indogermanski *Tohor* (**Thor**, sjever), a iz klasičnog starogrčkog *skopaal* (otok), *Khulap* (pomorski bog) itd.

GLAVNA LITERATURA

BOLONIĆ M., ŽIC-ROKOV I. 1977: Otok Krk kroz vijekove. Kršćanska sadašnjost, 538 p., Zagreb.

BRUSIĆ, Z. 1989: Kasnoantička utvrdjenja na otocima Rabu i Krku. Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 13: 111 - 119, Zagreb.

FABER, A. 1987: Osvrt na neka utvrdjenja otoka Krka od vremena prethistorije do antike i srednjega vijeka. Prilozi Odjela za arheologiju 3-4: 113-140, Institut za povijesna istraživanja Sveučilišta u Zagrebu.

FORTIS, A. 1774: Viaggio in Dalmazia, Venezia. (Hrvatski prijevod: Put po Dalmaciji. Globus, Zagreb 1984).

GREPPIN, J. 1991: The survival of the ancient Anatolian and Mesopotamian vocabulary until the present. J. Near East Studies, 50: 203 - 207.

LOVRIĆ, A.Ž. 1970: Prilog poznavanju onomastike Senjskog arhipelaga. Hidrografski godišnjak 16:126 - 143, Split.

LOVRIĆ A.Ž., HORVAT-MILEKOVIĆ M. 1996: *Veyska zayk.* Ognjište 7: 166 - 173, Karlovac - Zagreb.

LJUBIĆ, Š. 1882: Zlatni novci našasti ovoga ljeta blizu Baške na otoku Krku. Viestnik Hrvatskoga arheologičkog družtva, IV/4: 124 - 126, Zagreb.

MAGAŠIĆ, M. et al. 1976: Baščansko područje, smjernice razvoja. Krčki zbornik 8: 336 p., Povijesno društvo otoka Krka.

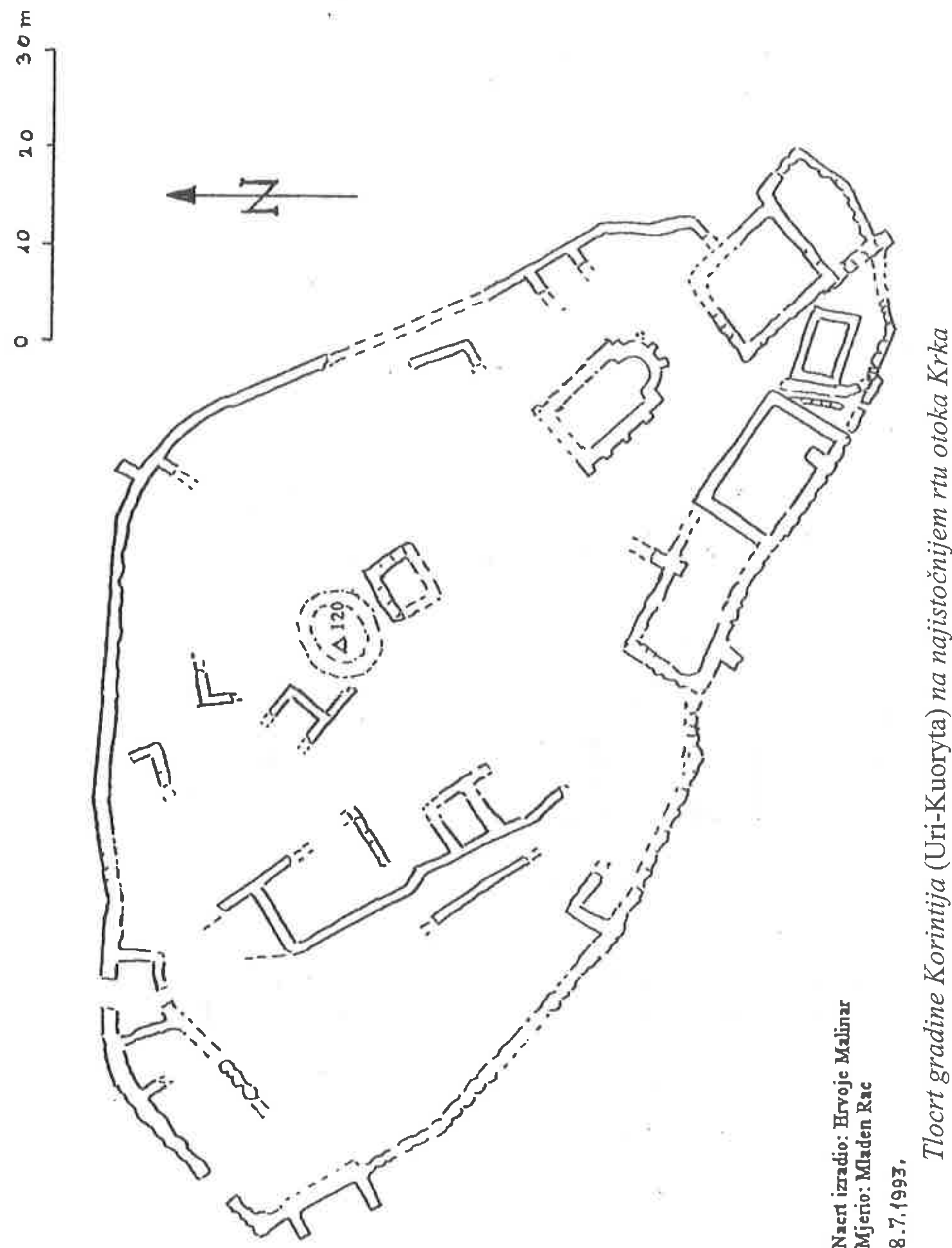
MONIER-WILLIAMS, M. 1997: Sanskrit - English dictionary. Motilal Banarsidas Ltd., 14th Ed. (reprint), 1.333 p., Delhi.

PRISTER, L. 1980: Vela i Mala Luka. Bilten Baška 2/2: p. 17, Tipograf Rijeka.

TOMAŠIĆ F., LOVRIĆ M. 1997: Arhaična pučka predaja u „cakajšćini" brdskih sela na otoku Krku. Čakavska rič 25: 167 - 199, Književni krug Split.

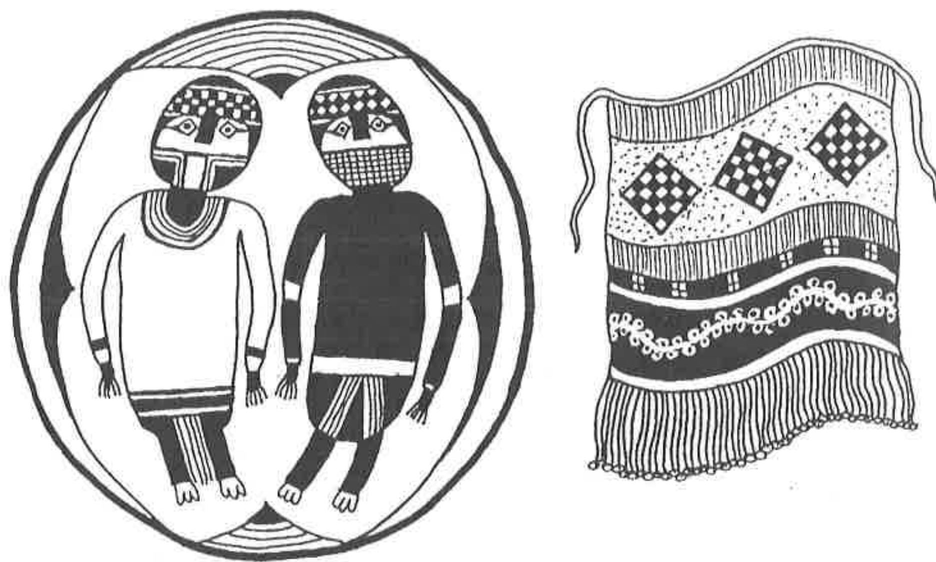
TOMIČIĆ, Ž. 1989: Arheološka svjedočanstva o ranobizantskom vojnom graditeljstvu na sjevernojadranskim otocima. Prilozi Odjela za arheologiju 5-6: 29 - 53, Institut za povijesna istraživanja Sveučilišta u Zagrebu.

TOMIČIĆ, Ž. 1993: Auf der Spur der Reconquista Iustiniana, spaetantike Befestigungsanlagen an der Nordkueste Kroatiens. Prilozi Instituta za arheologiju, 10: 103 - 116, Zagreb.

Nacrt izradio: Hrvoje Malinar
Mjerio: Mladen Rac
8.7.1993.

Tlocrt gradine Korintija (Uri-Kuoryta) *na najistočnijem rtu otoka Krka*

Tragovi srednjovjeke kulture Hvirtamanna iz USA: lijevo likovi sa šahovnicom iz kulture Mogollon, desno novija pregača indijanskog vrača sa znakom šahovnice

Odjel IX.
POGOVOR UREDNIŠTVA

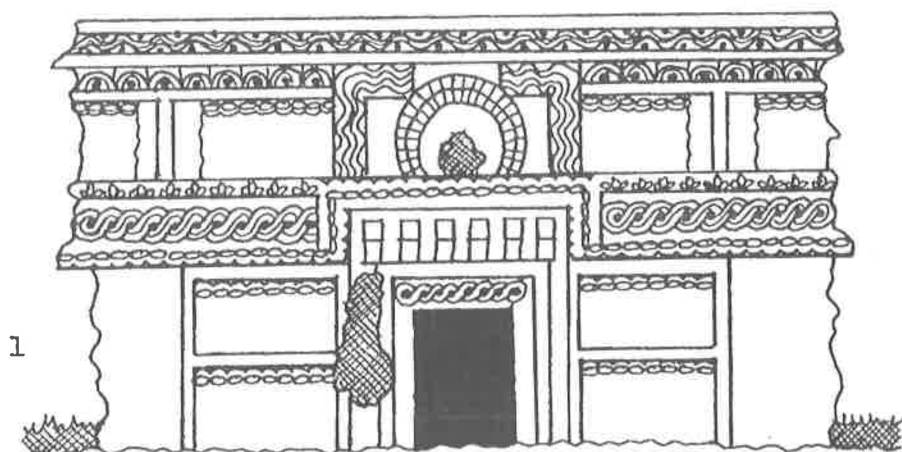
30. A.Ž. Lovrić: Najnoviji arheonalazi iz ranohrvatske povijesti 1998 / 1999.
31. Ukupni zajednički zaključak: Suvremene prosudbe o stvarnom iskonu Hrvata (Uredništvo)
32. Sažetak na engleskom (Summary)

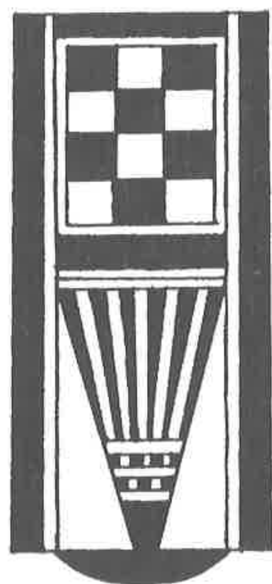
Part IX
EDITORIAL CONCLUSIONS

30. A.Z. Lovrić: Recent archaeological findings of the early Croatian history in 1998/1999

31. General conclusions: A modern estimate of the real origin of Croats (Editors)
32. Book Summary

1

2 3

Iranohrvatski kulturni tragovi u srednjovjekom Mexicu: gore valoviti tropleti na hramu Casa de las Monjas (svetište Chiczen-Itza na poluotoku Yucatan), dolje srednjovjeki simboli šahovnice iz istočne obale Mexica

Dr. A. Ž. LOVRIĆ
(Institut "Rudjer Bošković", Zagreb)

Najnoviji arheonalazi iz ranohrvatske povijesti 1998-99.

Recent archaeological findings of the early Croatian history in 1998/99

Još dok se je pripremao ovaj simpozij i potom u tijeku izdavanja pripadnog zbornika, arheološka su istraživanja Prahrvata u svijetu 1998.- 1999. ubrzano napredovala. Sada su poznata i dva najnovija arheonalaza s presudnim značenjem za ranohrvatsku povijest, pa je ovdje pridodan njihov sažeti prikaz. To su nedavna odkrića u Pakistanu Hrvatima sličnih imena ***Haraxvati*** i ***Haraquati*** već od 33. st. p.n.e., pa američki nalazi u Paragvaju čak 61 srednjovjekih zapisa na starohrvatskoj glagoljici još davno prije Columba. Ovi istodobni nalazi su naglo pojačali svjetski stručni interes za antičke predslavenske Hrvate, koji su konačno izvučeni iz slavenske političke sjene i medjunarodno su priznati kao jedno od najvažnijih, još neistraženih pitanja suvremene arheologije i antropologije.

1. Novi svjetski interes za Prahrvate

Znanstveno proučavanje predslavenskog podrijetla antičkih Hrvata je još prije dva stoljeća započeo **Josip Mikoczy-Blumenthal** (1734-1800) doktorskom disertacijom ***„Hrvati rodom Slaveni potekli od Sarmata i Medijaca** (došli u Dalmaciju oko 630. s dopuštenjem cara Heraklija i oteli ju od Avara)"*, koja je god. 1797 obranjena na Kraljevskoj akademiji (Sveučilištu) u Zagrebu. Potom je u Jugoslaviji njezin latinski izvornik nestao i vjerojatno je uništen da nam se nametne slavenski iskon, a ostao je samo sažetak u izvješćima JAZU. Odonda je već ***119*** naših i stranih auktora objavilo bar **249** stručnih razprava o našoj antičkoj kulturi i povijesti Prahrvata. To je podjednako kao i o srednjovjekom slavenskom podrijetlu, samo se u nas to prikrivalo zbog ideopolitičke

cenzure, a neki su auktori čak ubijeni kao Milan Šufflay, Kerubin Šegvić itd. Takvim „naučnim metodama" dostojnim srednjovjeke inkvizicije i Giordana Bruna, naša se prapovijest ne ukida i njezino se poznavanje može tek odgoditi. Sad se već krug zatvara novim nalazima srednjovjekih šahovnica i glagoljice u Americi, pa još šahovnica i predsumerskih zapisa o rigvedskom praplemenu ***Haraxvati - Haraquati*** u Pakistanu od IV. tisućljeća i drugih još važnijih iztraživanja u tijeku, presudnih za ranohrvatsku povijest. Zato su danas Prahrvati već postali medjunarodni znanstveni problem, stručni interes za njih brzo raste i sada se u svijetu svakog mjeseca pojavi nova razprava o tom. Priznatu svjetsku prapovijest tvore arheonalazi i zapisi, a ne djelomični izbor, skrivanje i izvrtanje podataka iz ideološke „nauke" na Balkanu. Zato inicijativu u našoj prapovijesti i podrijetlu već preuzimaju strani stručnjaci bez balkanskih predrasuda i slavenomanije, jer ne ovise o ucjenama kao domaći jugo-dogmati.

U tomu se sada ističe niz mladjih američkih arheologa i antropologa, koji drže da će neistraženi Prahrvati potiskivani slavistikom, ubrzo postati nova atrakcija suvremene znanosti na smjeni tisućljeća: **Steve Whittet, Victor Major, George Lupic, Sandi Nasto, Rudy Carrera, Ace Ventura** itd. Evo ukratko nekih glavnih zaključaka iz njihovih najnovijih razprava u 1999. Npr. Carrera, **Croatia non-Slavic name**: *„Ime Hrvatske je nastalo jezičnim izkrivljavanjem od Horoathos, što je* ***arijsko-perzijski*** *naziv u značenju „prijatelj".* Nasto (u istoj razpravi): *„Na temelju jezičnih i povjestnih nalaza, zaključujemo da ime Hrvatske etimološki nema veze sa slavenskim jezicima. Ovo potvrdjuju i povjestni zapisi koji navode Hrvate izvorno povezane sa Sarmatima i Ostrogotima."* Najjasniji je Whittet, **Origin of Persians**: *„Niz hrvatskih i stranih dokumenata pokazuju nam da ime Hrvata nije slavensko, nego je iranskoga podrijetla. Imena* **Arachosia, Horoathos, Harauvat, Harauvatat** *(zoroastersko božanstvo) i slična, nalaze se u brojnim antičkim zapisima od perzijskog cara Darija I. pa do Herodota, a Milton (Paradise Regained) isto navodi Arahoziju. Kandahar (Alexandria od Aleksandra Velikog 330-329) postoji i danas kao drugi najveći grad Afganistana. Dakle* ***Hrvatska-Horvatska-Horvatistan*** *= zemlja naroda* ***Horvati-Harahvati-Sarasvati.***" Dotle zbog jugoslavenske dogme i ideološke tvrdoglavosti, u nas „službeni historiografi" uporno ne priznaju te nove svjetske nalaze, već i dalje ponavljaju sami sebe u zatvorenom krugu sveslavenstva uz mitsko naklapanje o „Horsu i Horšedima" iz praslavenske predpovijesti. Nekoć ozbiljna, znanstvena slavistika dijelom je u Jugoslaviji prerasla u ideopolitičku religiju i na tom sveslavenskom mitu mnogi grade titule i karijere pa ne mogu napustiti ove unosne obmane. Nacionalna je sramota i promašaj našega znanstvenog establišmenta da taj povoljni svjetski trend dočekujemo nespremni: zastarjelu slavistiku smo namnožili do besmisla, dok orientalistika i iranistika u nas sada niti ne postoje.

2. Ranoindski slikopis i jezik Saraswati

Doktori Agrawal, Carrasquer, Dani, Fawley, Kalyanaraman, Kenoyer, Mahadewan, Manthan, Meadow, Ozeman, Parpola, Rajaram, Ranjit, Rao, Shrankar i ini suradnici u našem su desetljeću suvremenim metodama nedvojbeno dokazali postojanje i veću starost rigvedskih Ranoarijaca, čija je pracivilizacija od god. ***3.750-2.200.*** arheološki čak ranija od Sumerana i egipatskih faraona. Satelitskim snimkama podzemnih i podmorskih

arheonalaza pomoću infracrvenih zraka, odkriven je u sjevernoj Indiji i Pakistanu prapovjestni niz zatrpanih gradova starijih od već poznatih metropola Harappa i Mohenjo-Daro, najviše u današnjoj pustinji ***Thar***. Pod pješčanim su dinama proučene brojne ruševine većinom duž suhoga zatrpanog korita nekoć najveće indijske rijeke ***Saraswati*** koja je nakon oledbe, zbog otapanja golemih tibetskih ledenjaka pred 9.000 - 3.000 god. tekla iz snijежne Himalaje kroz plodnu ravnicu ***Veyah*** i ulazila kod Bombaya u Indijski ocean koritom širine 7 km. Kad se je većina tih ledenjaka otopila, Saraswati je od 20.- 16. st. presušila, a iz ranoarijske pradomovine ***Veyah*** potom nastaje pustinja Thar. Tada je rigvedska civilizacija propala od gladi i suše, a dio Vedoarijaca je odselio u vlažnije gorje Afganistana i zapadnije kroz Iran do gornje Mezopotamije. Tu stvaraju ranoarijsko kraljevstvo ***Hurrwurtu*** s mitanskom dinastijom *Maryanni,* a potom kao indoarijski Sindhi i Maeoti žive oko antičkog Azova. Najdalje su na zapad otišli Kelti u Irskoj, gdje su jezik i tradicije u Europi još najbliži Saraswatima. Indoarijski ep *Mahabharata* spominje i nestali obalni grad ***Dwaraka*** kojega je "progutao ocean", a pučanstvo je od potopa spasio Krishna, što je donedavna takodjer držano mitskom legendom. Satelitskim snimkama je i taj grad odkriven na morskom dnu uz ušće Saraswatija, pa su ga podmorski arheolozi već pobliže snimili i proučili te našli da je utemeljen oko 3.000 god. p.n.e. i potopljen 1.500. p.n.e. Saraswati su svoju zemlju u Indiji izvorno zvali ***Aryane Veyah*** (arijska domovina), a prvi im je poznati vladar bio ***Yam Raja***, koji je iz ranoiranske literature još poznat kao *Yima Kšaeta,* vladar ranoarijske zemlje *Vaejo.* Zasad još oskudni arheopokazatelji iz Indije i tekst Rigveda upućuju da su vedoarijski pretci tu vjerojatno živjeli i ranije od VII.- V. tisućljeća pa se danas povijest Ranoarijaca već može pratiti unatrag kroz punih 9.000 god.

Drugi je ključni preokret u rigvedskoj prapovijesti počeo sustavnim čitanjem prije zagonetnih slikopisa (piktograma) iz civilizacija Harappa i Saraswati (PARPOLA 1994, KALYANARAMAN 1999). Kada je devedesetih godina shvaćen tekst i jezik ranoindskih zapisa i niza kamenih pečata, starijih ili istodobnih s prvim ranoegipatskim i sumerskim zapisima, pročitani su podatci za povjestnike bili posve neočekivani. Donedavna se je smatralo da su Arijci tu doselili tek od 12. st. p.n.e., ali su ti praindski zapisi još od početka u 33. st. na rigvedskom jeziku ***saraswati,*** pa su sad već poznata tri ranoarijska jezika. Klasični vedski **samskrit** na ranoindskom znači krasopis *(sam-skrita),* a tzv. "sanskrt" je u nas rusizam nepoznat u Indiji. U Kurdistanu su potom nadjeni raniji tekstovi sličnoga vedoarijskog jezika **mitanni** od 17.- 13.st., pa sad još najraniji rigvedski prajezik **saraswati** čak od 33.- 18.st., stariji od sumeranskoga i ranoegipatskog. Arhaične veze tih ranoarijskih jezika i ranohrvatskih pradialekata pokazuje iduća poredba brojeva:

Saraswati (sjeverna Indija i Pakistan - sada pustinja Thar, 33.- 18. st.):

1. aeka, 3. tra, 4. čatus, 5. penta, 7. happta, 9. (?), 10. des, 20. dvides, 100. šatam.

Mitanni (Kurdistan - gornja Mezopotamija, 17.- 13. st.) :

1. aika, 3. tera, 4. (?), 5. panza, 7. satta, 9. na, 10. (? - dalje nepoznato).

Indovedski (Pakistan - Indija, 12.- 5. st.) :

1. eka, 3. tri, 4. čatur, 5. panca, 7. sapta, 9. nava, 10. dasa, 20. dvadasa, 100. satem.

Veyska Zayk (ranohrvatski govor na Krku, 48% neslavenski i blizak Vedama):

1. eny, 3. t**a**ry, 4. cety**r**, 5. pet, 7.šed**aan**, 9. devet, 10. deš**e**t, 20.dw**ay**šet, 100.štot**yn.**

Nakon niza pročitanih tekstova je već spreman za tisak sarasvatski rječnik, kao prvi pisani jezik čije će poredbe donijeti duboke promjene u razvojnom jezikoslovlju Eurazije. Tako su u Europi ranoindskom saraswatiju razmjerno najbliži romski govori, pa srednjovjeki staroirski i bodulska cakavica jadranskih otoka, a slične saraswatske prariječi sadrže naš "jat" većinom u ***ikavskom*** obliku. Za nas je u saraswatiju pred 4 - 5 tisućljeća značajan niz naših najranijih riječi podjednakog oblika i smisla, npr. **dvi** (dva: čakavski dvi), **griva** (na konju), **mantra** (urok: na Krku mantra), **niska** (ogrlica), **pir** (slavlje), **pura** (kaša-jelo), **tata** (otac), a još su tada slične *angyras* (andjeo), *bhrata* (brat), *bheša* (besjeda: Krk bješyd), *bodyul* (pastir: naš bodul), *datada* (dotada), *des* (10), *devas* (djeva), *duba* (duša), *dvides* (20), *Jendra* (Indija: Krk Yndra), *mari* (more: na Krku mori), *marya* (junak: Krk marjaan), *navya* (brodovi: Krk navje), *nuppan* (župan-čelnik), *pattoku* (potok), *plavate* (plivati), *paka* (peka), *porja* (borba), *rathi* (ratni), *sekharan* (svadjati se: Krk sekarat), *šatam* (100: Krk štotyn), *taranta* (pučina: Krk taraac), *tera* (3: Krk tary), *vartana-vartti* (vrtnja-vrtiti), *vata* (vrata), *veyah* (zavičaj: Krk veye), *visa* (selo: ves) itd. Najveća je sličnost sa čakavskim, a neznatna s Vukovim standardom.

Sažeta kronološka tablica razvitka Ranoarijaca i Prahrvata u prednjoj Aziji

7.000 - 4.000 god. p.n.e.: doba *Rig-Veda,* protoarijska neolitska kultura sjeverne Indije
3.750 - 2.200: halkolitska pracivilizacija *Saraswati*, uz rijeku Kupha ***Haraxvati-Haraquati***
2.200 - 1.600: civilizacija *Harappa*, indski slikopis, prarijeka Saraswati presušila
1.900 - 1.400: zbog suše Ranoarijci odselili u Pakistan, Afganistan i Iran ***(Harahvaiti)***
1.700 - 1.300: ranoarijski *Maryanni* u Kurdistanu, prahrvatsko kraljevstvo *Mitanni*
700 - 331: mazdaizam i staroperzijsko carstvo *Ahemenida, Harauwatya* u Afganistanu
263 p.n.e. - 227 n.e.: partsko kraljevstvo *Arsakida* u Iranu, Hrvati prelaze Kavkaz
227. - 651: perzijsko carstvo Sassanida, *Horouathos* na Azovu, selidba na Jadran

3. Vedski Prahrvati: Haraxvati-Haraquati

Presudni novi arheonalazi koji su usmjerili medjunarodni znanstveni interes na rane Prahrvate i time nepovratno pokopali iluzije naših panslavista, odkriveni su u veljači 1999. Ugledni američki arheolozi KENOYER i MEADOW (1999) pronašli su u Pakistanu dosad na svijetu najranije ljudske zapise na kamenim pečatima i keramičkim posudama čak iz **34. -31.** stoljeća tj. starije od prvih sumeranskih klinopisa. Njihov je praindski slikopis protumačio i preveo glavni indijski arheolinvist Kalyanaraman i uz ine podatke dijelom već poznate iz ranih Veda, u tim je pratekstovima uz gorje Tahti ***Dinarah*** oko granice Pakistana i Afganistana zapisana prapovjestna rijeka ***Kupha*** i oko nje prapleme ***HARAXVATI*** iz bakarnog doba *(halkolita),* pa u zapisima iz idućeg tisućljeća još u inačici ***HARAQUATI*** iz brončanog doba. Iz iste je najranije prapovijesti u Pakistanu i Afganistanu već poznat i niz simbola šahovnice. Tamošnji iztraživači ovo logično povezuju s kasnije poznatim antičkim narodom ***Harauvati*** u pokrajini ***HARAUVATYA*** na iztoku Perzijskoga carstva, a kao vazalni narod dvadesetak puta ih spominju od 6.- 4. st. perzijski Ahemenidi na uklesanim pločama od Irana do Egipta. Dosad su te ploče i raniji klinopis mitanskog kralja Dušrata u Amarni iz 14. st. p.n.e. s imenom naroda ***Hurrwuhé***, za nas bili najstariji izvorni dokumenti, a slična imena u Vedama i Avesti (npr. *Harahvaiti)* zapisana su tek u

antici po legendama nesigurne starosti. Zato je presudna vrijednost tih ranoindskih slikopisa kao dokaznih izvora sigurne starosti, čime se takva imena pomiču unatrag bar još za dva tisućljeća. Spomenuti američki i ini iztraživači zaključuju da su ovi indovedski ***Haraxvati - Haraquati*** iz brončanog doba prije pet tisućljeća rani predci antičke etnogrupe ***Horouathos*** oko Azova i današnjih Hrvata na Jadranu. Time je svjetska znanstvena zajednica prozrela povjestno-jezične zavrzlame slavista i prihvatila rigvedske Prahrvate kao jednu od prvih etnogrupa na Zemlji.

Izravna je posljedica toga indovedskog podrijetla da su u Europi klasičnom samskritu razmjerno najbliži jezici irski i izvorni hrvatski (prije vukopisa). Naši slavisti spominju tek malobrojne riječi iz ruskoga "sanskrta" slične srbskima, ali prešućuju mnoštvo vedohrvatskih riječi koje su nasilno izbacili i u Jugoslaviji zamijenili balkanskim srbizmima, da nam uškope jezične korijene i nametnu svoj "srpskohrvatski" novogovor. Još donedavna je književni hrvatski u 19. st. imao više stotina indovedskih riječi starih po 2 - 3 tisućljeća, gdje su podjednake: **dva** (2), **ganga-ganghata** (himna-pjevati), **harati-haram** (uništiti-im), **hasati-hasam** (gutati-am), **iti** (dialekt: ići), **kada** (kad), **kasati-kasam** (jahati-jašim), **kolati-kolam** (kružiti-im), **lajati** (= isto), **leshyati** (ležati), **lih** (lih: samo), **munja** (grom), **ni** (niti), **piti** (= isto), **ray** (raj), **solika** (inje-mraz), **stup** (= isto), **sthala** (štala), **tada** (tad), **tama** (mrak), **tri** (3), **trica** (trojka), **triputa** (3X), **vala-vali** (val-valovi), **vijati** (vijoriti) itd. Još su slične kao u pradavnim Vedama npr. *bhagadana* (blagdan), *bharjana* (pirjan: frigan), *bhittika* (bitka), *bhumi-bhuti* (budem-biti), *bhurni* (buran), *bukkati-bukkam* (bučiti-im), *cakraka* (kolotur: čekrk), *cittajna* (čitanje), *dadati-dadam* (dodati-dodam), *davan* (darovan), *devika* (djevica), *dripyat* (dripac: deran), *drisati-drisam* (risati-rišem), *dvadasa* (20), *dvara* (dveri: portal), *dvarastha* (dvorište), *ganjika* (ganjak: spremnik), *ghatta* (gat: pristan), *graha* (zrnje-plodovi), *hlada-hladana-hladati* (hlad-hladan-hladiti), *jaguda* (jagoda), *kalusha* (kaljuža), *kulin* (plemić), *kušyati* (kušnuti: ljubiti), *kuta-kutika* (kuća-kućica), *lati-latim* (latiti-im se), *lisati-lisam* (lišiti-im), *lokanya* (luknja: rupa), *naranga* (naranča), *nashta* (ništa), *opasa* (opasač), *pitha* (pita), *plavana* (plivanje), *plavati-plavam-plavatva* (ploviti-plovim-plovidba), *pravicar* (pravica), *ravana-ravata* (revanje-revati), *rudhen* (rumen), *sabha* (sabor-zbor), *sikayati* (šikljati: prskati), *sikhara* (šikara), *sthanika* (stanica), *sudati* (suditi), *sulika* (sulica: koplje), *tadanim* (tadanji), *tala* (tlo), *trikuta* (trokut), *tritva* (trojstvo), *udbasati* (odbazati: odlutati), *valayati* (kotrljati: valjati), *varaka-varata* (varka-varati), *yusha-yushna* (juha-jušni) itd. U nas najmanje vedskih arhaizama tek maglovite sličnosti ima vukopis, a puno je njima bogatija ikavica i kajkavica.

4. Vedoslavenski govori i Veyske legende

U epskom ciklusu "**Ve**yske Pov**ed**e" na Krku, od devet zapisanih legenda naše je pradavno sjećanje na indovedsko podrijetlo još očuvala *"Legenda o Indiji gdje rastu pršuti"* (Pov**ed**a od **Yn**drah kay parsj**ut**e res**tu**), koja slikovito opisuje daleka "Yndru" kao izgubljeni zemaljski raj, a Hrvatska se tu zove **Harvatija** kao u Perziji. Najviše je vedskih riječi u nas očuvala **bodulska cakavica** na otocima i donekle ikavska **šćakavica** u Bosni, npr. arhaični *komiški* govor na Visu i osobito pradialekt *Veyska zayk* iz nutarnjih sela na Krku s preko tisuću indovedskih riječi (deblji **slog** = bodulski naglasak, **y** = ü). Uz

već spomenute, još su u bodulskoj cakavici i Vedama podjednake riječi **bhunja** (bunja: jazbina), **ca** (ca: ča), **calati-calam** (kalati: skinuti-em), **darva** (darva: drvlje), **guda** (svinja), **hitavat** (odbacivati), **khavati-khavam** (kavati: bušiti-im), **kumbha** (kumba: korito), **nava** (nava: brod), **lipitva** (lipitva: ljepljenje), **lucitva** (lucitva: odvajanje), **nish** (niš: ništa), **presha** (preša: žurba), **ric** (rić: riječ), **samanj** (samanj: zbor), **sinjana** (sinjana: istaknuta), **udhriti** (udriti: udariti), **vasi** (vasi: naselje), **yamati-yamam** (jamati: žeti-žanjem), a Vede imaju i naš ikavski particip na *-ja:* **lipya** (lijepio), **lucya** (razlučio), **lupya** (lupio), **rushya** (rušio), **sushya** (sušio), **vidya** (vidio) itd. Još su slične čakavske npr. *ankura* (ankora: sidro), *bherat* (bjer**yt**: kapa), *bhashita* (bješ**id**it: govoriti), *calata* (kalada: naoblaka), *cana* (ca**ne**: zar ne), *catur* (cet**yr**: 4), *caturdasa* (cetyrdeš**et**: 40), *caturthe* (cet**yr**ta: četvrti), *caturya* (cet**yr**je: četvero), *catusatra* (cetyršt**ot**ar: četiristoti), *cukra* (cukar: turski šećer), *darsha* (darza: kredit), *dvaidhi* (dv**oy**di: dvoje), *dviputa* (dvaput), *dvisatar* (dvišt**ot**ar: dvjestoti), *dvisikha* (dvosjekli), *harija* (arija: zrak), *horila* (ur**il**o: javni sat), *hresh-hreshati* (greš-gresti: ići), *karaka* (brod u Dubrovniku), *kharva* (karv**av**: krvav), *kunjaka* (kunjka: školjka), *laghaya* (lak**hy**a: lakši), *mantritya* (mantr**at**ja: aždaja), *martavya* (martv**yn**: mrtvac), *mriti* (umr**it**i), *mukti* (mukte), *pakva* (pekva: pečenje), *pippal* (pipa: smokva), *satar* (št**ot**ar: stoti), *sikha* (sika: greben), *sidati-sidam* (siditi: sjediti-im), *tartyaka* (tretj**ak**: 3/4), *tep* (tepst: tresti), *trisatar* (trišt**ot**ar: tristoti), *tritya* (tretja: treći), *tritavat* (tritr**at**: triput), *veda* (pov**ed**a: legenda), *veshtita* (vešt**it**: odjeća), *viredaiti* (varod**it**: roditi), *vy* (va = u), *yamitva* (jam**at**va: žetva) itd. Zato je stari komiški i nadasve veyski rječnik bliži Vedama negoli "srpskohrvatskom" vukopisu, s kojim ima **samo 4%** zajedničkih riječi, pa je za standardizirane gradske Hrvate to već posve nerazumljivi strani jezik.

5. Feničani, Irci i Vikingi u Americi

Prvi mogući posjetitelji Amerike iz Staroga svijeta bili bi antički Feničani od 7.-3. stoljeća p.n.e., koji su po vlastitim izvorima iz Kartage plovili na Atlantik i tamo otkrili razne otoke: Kanare, Azore i možda američke Antile. Nalazi feničkog novca i njihovih nadpisa na Azorima, u SAD i Brazilu upućuju na mogućnost dolaska Feničana, iako neki drže da je taj novac u Ameriku možda unesen naknadno. Postoje takodjer i nesigurne naznake iz srednjovjekih kineskih tekstova o prekomorskoj plovidbi do "istočnog kopna" u 3.- 5. st., a u Kini je poznat i uzgoj kaktusa već od srednjega vijeka, iako su to izključivo američke biljke. U ranom srednjem vijeku postoje još nejasne naznake o plovidbi irskih ribara i misionara do Sjeverne Amerike, na što upućuju arheonalazi ranoirskog vjerskog pisma ***"ogham"***. Donedavna su jedini sigurni europski naseljenici Amerike prije Columba bili skandinavski Vikingi u Kanadi, kamo su prvi doplovili *Leif Eriksson 998. i Karl Thorwald 1005*. Ovo potvrdjuju vikinške rune u Americi, arheonalazi njihova naselja na otoku New Foundland i opsežni opisi više vikinških plovidba do prekomorskog kopna *"Vinland"* iz srednjovjekih nordijskih Saga. Za Arape su u Americi držali da su možda u srednjem vijeku plovili preko Atlantika, ali su to tek nedavno sigurnije dokazali i pobliže proučili doktori Barry Fell (Harward), Brian Fagan, Steve Whittet, Cavalli-Sforza, O' Leary, Ben Madison, Donald Cyr, Pimiento-Bey, von Wutenau, Ivan Sertina, A. Zahoor, Y. Mroueh itd. Za raniju nazočnost Hrvata u Americi je donedavna jedini pokazatelj bilo

ime staroga indijanskog plemena **Croatan** na jugoistoku SAD, što se pokušalo objasniti mogućim brodolomom nekoga dubrovačkog broda na američkoj obali ubrzo nakon Columba (PRPIĆ 1960, ŠIŠEVIĆ 1976), dok su nalazi šahovnica u ranih Indijanaca smatrani slučajnom podudarnosti. Ovdje su pokazatelji o plovidbi srednjovjekih Arapa i Hrvata preko Atlantika prikazani usporedno, jer je bar u Sjevernoj Americi njihov dolazak uglavnom bio najuže povezan i zajednički.

6. Američki nalazi srednjovjeke glagoljice

Iako su kulturne podudarnosti izmedju rane Amerike i srednjovjekog Jadrana bile bar dijelom zapažene već u prošlom stoljeću (Croatani, šahovnice itd.), njihovo je poredbeno proučavanje u nas donedavna bilo uglavnom nemoguće, kao ideološki zločin protiv bezuvjetnog slavenstva. Zapisi ranih Hrvata prije Columba dosad iz Sjeverne Amerike još nisu poznati, iako je već pred dvadesetak godina nadjena na istoku Brazila u primorskoj pokrajini **Bahia** srednjovjeka kamena ploča s uklesanim alfabetskim nadpisom, koji je dosta podsjećao na hrvatsku glagoljicu. Medjutim, baš tada su Hrvati od 1972, nakon sloma "Hrvatskog proljeća" opet ideopolitički proglašeni neplovnim kopnenim Slavenima koje je tek od 10. st. Venecija naučila o moru i plovidbi. Po donedavnoj jugoslavenskoj povijesti zbog srpskohrvatskog "bratstva-jedinstva", Hrvati nisu mogli postati pismeni prije Srba i zato se je dopuštalo samo istodobno opismenjavanje nakon Ćirila i Metoda. Postanak glagoljice i opismenjavanje su dozvoljavali tek s pokrštavanjem od 9. st., a prije toga bi Hrvati jedva postojali i bezuvjetno su morali biti nepismeni kao Srbi i ini Slaveni. Zato je onda odkriće takve ploče iz Bahije u nas smatrano nevjerojatnim i nakon što je naša ispolitizirana "nauka" odbila prihvatiti taj nalaz, stvar su preuzeli Rusi pa potvrdili da je to *"slavensko pismo i ikavski jezik"* i sve proglasili njihovim odkrićem Amerike (STOJKO 1973), jer Ukrajinci govore ikavski. Ipak od devedesetih godina se je poznavanje srednjovjekih ***petroglifa*** (nadpisa na stijeni) u Južnoj Americi mnogostruko poboljšalo, jer je u prašumama Paragvaja odnedavna nadjen cijeli niz sličnih ranih nadpisa poput Bahije.

U dalekom Paragvaju nedavno su se okupili najugledniji predstavnici Latinske Amerike i USA, pa je eskadrila helikoptera predvodjena paragvajskim predsjednikom poletila preko prašuma u gorje ***Sierra de Amambay***, gdje je svečano otvoren Paragvajski naconalni park **"Amambay"**. Odsada svi Hrvati moraju dobro upamtiti to egzotično ime, koje će nam u idućim stoljećima znanost neizbježno navoditi, umjesto zastarjelog "Kirila i Metodija" (lažnih odkrivača glagoljice) kojima smo prisilno kljukani u bivšim jugo-školama. Za taj novi veličanstveni dogodjaj u svjetskoj kulturnoj povijesti je najzaslužnija nedavno preminula profesorica **Dr. Branka SUŠNIK**, priznata i glasovita američka znanstvenica. Otac joj je bio slovenski etnolog u Ljubljani, pa je mlada Branka odlučila poći njegovim stopama, ali su je jugoslavenski komunisti 1947. prognali iz domovine. Da su znali čime će im uzvratiti sposobna i kulturna Branka, ne bi ju ispuštali iz svoje kontrole. Prognana Branka nije klonula duhom nego je odplovila u daleku Argentinu, brzo je naučila španjolski i na Sveučilištu Buenos-Aires dovršila studije iz etnografije i antropologije, pa potom postaje sveučilišnim profesorom i ravnateljem nacionalnog muzeja. Kasnije ju

pozivaju da se vrati u domovinu, što je bezuvjetno odbila. Dr. Susnik nam je uzoran primjer, koliko je moralni intelekt dugoročno najmoćnije oružje, spram kojega je sva gruba sila većinom prolazna i nemoćna.

Dok su dogmatski slavisti na Balkanu drijemali u jugoslavenskom snu, dr. Sušnik je po južnoameričkim planinama i prašumama savjestno proučavala nepoznate kulture Indijanaca. Napokon je devedesetih godina na sjeveru Paragvaja duž gorja *Amambay* otkrila cijeli niz zagonetnih alfabetskih zapisa uklesanih na stijenama visine 800 - 1000m, a najviše ih je oko vrhova ***Pedro Caballero, Cerro Yapones, Cerro Cira*** itd. Potom je više sličnih zapisa još nadjeno i južnije uz rijeku LaPlata kod naselja ***Ybyturuzu.*** U Latinskoj Americi ove uklesane zapise na kamenu zovu *"los petroglifos"* i u Paragvaju je dosad nadjen čak **61** takav zapis, što je najviše u obje Amerike. Manji su već u Nacionalnom muzeju Asuncion, dok su veći i nepokretni preslikani i njihovi odljevi danas krase parkove u paragvajskoj prijestolnici ispred muzeja, parlamenta i predsjedničke palače, kao temelj nacionalnog prestiža iz predkolumbove civilizacije Paragvaja. Najstariji je zapis datiran oko **god. 600**, a ini od VII.- XIV. stoljeća. Prvotno se pomislilo da bi to možda mogle biti vikinške rune slično kao u srednjovjekoj Kanadi, ali su nakon pregleda skandinavski stručnjaci za Vikinge to odbacili. Napokon se pokazalo da je to arhaični tip naše uglate glagoljice s više-manje vidljivim slovima **A, B, K, M, Š, T, V,** poluglasom (|) itd. Sadržaj još nije pobliže protumačen, jer su to većinom kraći tekstovi dijelom oštećeni tisućljetnom erozijom, pa glavna odkrića čitanjem tek slijede u budućnosti i mogu biti dalekosežna za ranohrvatsku povijest. Nasuprot inim kontinentalnim Slavenima, u srednjem vijeku su pomorski Hrvati na Jadranu bili tehnički sposobni stići do Amerike, što potom potvrdjuju npr. pomorske ekspedicije dubrovačkog kapetana ***Vice Bune,*** koji je u 16. st. prešao Indijski Ocean i zaplovio na zapadni Pacifik kroz otočje Melanezije, gdje je prvi odkrio i oplovio Salomonske otoke i Nove Hebride. Ovi nam glagoljski zapisi jasno potvrdjuju da je u srednjovjekom Paragvaju trajno postojala hrvatska pismena civilizacija bar tijekom osam stoljeća i nestala je prije Columba kada prestaju ovi zapisi. Njezini su pisci jamačno doplovili iz Europe još u kasnoj antici ili početkom srednjega vijeka tj. davno prije Ćirila i to su prvi pismeno potvrdjeni odkrivači Amerike, izim prvotnih Indijanaca i možda još nesigurnih Feničana.

Naši paleografi kao Hamm, Japundžić, pa povjesničari Marčinko, Mužić i ini navode podatke o glagoljskoj pismenosti u Hrvata odavno prije Ćirila bar od 7. st., a preko ruskih istraživača (Černych, Konstantinov, Aleksandar Figurovsky, Viktor Aleksandrovič - Istrin i drugi), već dugo je poznata ranija praglagoljica na Krimu od 4. st., pa sada povrh svega još pridolazi i američka glagoljica od 6. st. Bez obzira na sve to, dio dogmatskih slavista dosad još uporno tvrde da je nemoguća glagoljica prije Ćirila do 9. st., što je već neznanstveni ideološki inat.

7. Šahovnice na prsima andskih kraljeva

Američki povjestnici sada drže da su pisci ovih petroglifa bar dijelom izgradili u visokim Andama najraniji američki grad, kojega Indijanci izvorno zovu ***Tiwanak (Tivanacu),*** ali su ga potom Španjolci razorili i romanizirali u poznati "Tiahuanaco". Po indijanskim legendama koje su već dokazane brojnim arheonalazima, od 8.- 13. stoljeća

je na središnjim Andama zavladao narod **Huariti**, koji kontroliraju Ekvador, Peru i Boliviju pa tu izgradjuju visoku civilizaciju i prostrano **Huaritsko carstvo** s prijestolnicom **Tiwanacu** uz planinsko jezero Titicaca. Na srednjovjekim kipovima iz prijestolnice, huaritski su vladari kao znak vlasti imali na prsima kariranu šahovnicu. Kada su potom vlast Huarita srušili indijanski Inke, ovi isto preuzimaju sličan znak **bijelo-smedje šahovnice** na prsima kao simbol kraljevske vlasti sve do provale Španjolaca u 16. stoljeću. Uz državnu šahovnicu su Inke od ranijih Huarita naslijedili i neke društvene nazive slične iranohrvatskima, koje su do danas još zadržali potomci Inka npr. *kula* (ocean-kulaf), *tarata* (more - krčki taraac), *mul* (zidina), *tarma* (izvor), *tapuja* (zemljišna parcela), pa iranohrvatski naziv ***wasi*** za naselja i zato do danas u Peruu postoje mjesta *Huari-Wasi, Inkawasi* itd. Time se dosad očito potvrdjuje da gdjegod se u ranoj povijesti pronadje crvenobijela šahovnica, to vjerojatno upućuje na nazočnost Iranohrvata, čak i u prekomorskoj Americi. Kada su Inke zauzeli Peru, vladari Huarita su dijelom odplovili Pacifikom na Uskrsni otok, gdje bijeli starosjedioci još i sada pripadaju našemu dinarskom antropotipu. Glasoviti je iztraživač **Thor HEYERDAHL** dokazao da baš njih prikazuju divovska poprsja na tom otoku, a negroidi sa zapada su se tu doselili tek kasnije.

8. Srednjovjeki Arapi u Americi

Iz staroga vijeka su poznati, zasad još oskudni i nesigurni pokazatelji o mogućoj plovidbi Feničana i afričkih Berbera do Brazila i U.S.A. Potom u srednjemu vijeku već postoje sigurniji i višestruki pokazatelji o uzastopnim plovidbama arapskih Maura iz Španjolske i Maroka do Karibskih otoka i U.S.A., što su nedavno pobliže proučili i obrazložili doktori Barry Fell (Harward), Brian Fagan, Steve Whittet, Cavalli-Sforza, O' Leary, Ben Madison, Donald Cyr, Pimiento-Bey, von Wutenau, Ivan Sertina, A. Zahoor, Y. Mroueh itd. Glavni izravni dokazi o tomu su nalazi u samoj Americi srednjovjekih arapskih zapisa na arhaičnom kufskom pismu od 7. st., npr. nadgrobni nadpis uz pećinu Anubis Cave (Oklahoma) i obilni nalazi novca s kufskim tekstom kod Cambridgea, pa ini manje jasni zapisi možda arapskog podrijetla u U.S.A. npr. Mimbres Valley, Mesa Verde, Allen Springs, Keyhole Canyon itd. Znakoviti su još i opisi Columbova sina Fernanda o nalazu ruševnih džamija i muslimanskih domorodaca s arapskim imenima (Aben-Amachy, Almamy, Do-Bayda, Ges, Marabut itd.) na Karibskim otocima i u Hondurasu, a još u srednjemu vijeku su Arapi presadili američki kukuruz u sjevernu Afriku. Plemena Hokan i Hokoham u Mexicu su jezično slična Berberima i posve različita od inih Indijanaca. Njihov poglavica ***Dekudâh*** (1751 - 1842) bio je još svjestan svoga pradavnog neameričkog podrijetla i u njih se očuvala arapska molitva ***„Allâ shalâh lullah, allâ shalâh menah“*** (= Bože čuvaj vladara, Bože čuvaj narod). Arapske plovidbe preko „Mračnog mora“ (Atlantika) do novoga kopna „Ard-Majkol“ navode i srednjovjeki islamski pisci, npr. Al-Masu'di (871-957), Al-Gutya (999), Al-Mazanderani (1291), Abu-Bakari (oko 1312) itd. O ranoj plovidbi Arapa do Amerike dosad je već objavljeno preko 140 razprava, a oko 565 toponima u Americi mogu biti arapskog podrijetla.

U srednjovjekoj islamskoj književnosti se nalazi niz zapisa koji spominju arapske plovidbe preko ***„Mračnog Oceana“*** (Atlantik) do raznih pučinskih otoka, a poneki

spominju iza njega i zagonetnu zemlju **„Ard-Majkula"** (? Amerika). Jedan od prvih i najvažnijih je geograf AL-MASOU'DI (871 - 957), koji navodi da je u doba kordovskog kalifa Ibn-Muhammada (880 - 912) pomorac Ibn Said Ibn Aswod izplovio god. 889. iz španjolske luke Delba (Polos), prešao „Mračni Ocean" i doplovio do zemlje „Ard-Majkula". Povjesnik AL-GUTIYA u doba španolskog kalifa Hishama II. (976 - 1009) spominje da je 999. iz luke Kadeš pomorac Ibn Farrukh isplovio na pučinu Atlantika i obišao Kanarske otoke. AL-IDRISI (1099-1166) navodi da je skupina arapskih pomoraca iz sjeverozapadne Afrike isplovila na „Mračni Ocean" i nakon 4 dana vožnje stigla do pučinskih otoka gdje su domaći razumjeli arapski. ABU-BAKARI (1312) spominje da je u doba marokanskoga kralja Abu-Yakub Sidi-Yussefa (1286 - 1307), šeik Al-Mazanderani na jugu Maroka 1291. isplovio iz luke Tarfay i preko „Mračnog Oceana" stigao do ***„Zelenog otoka"*** u Karibskom moru. Iz Columbovih dnevnika i životopisa slijedi da su na njegova dva broda bili kapetani arapski potomci marokanskog kralja Muhammada III. (1396-1465) iz dinastije Marinida: kapetan Vicente Yanex Pinzon na brodu „Nina" i Martin Alfonso Pinzon na brodu „Pinta".

Kada su od 10.- 12. st. arapski Mauri osvojili Španjolsku, u Kordovskom kalifatu dinastije Omaida u njihovoj službi kao plaćenici ili zarobljenici rade brojni Hrvati iz Dalmacije. Osobito u maurskoj mornarici i vojnoj gardi su najpoznatiji hrvatski vojskovodje bili **Hadžib Badr** (902 - 921), **Wadha *El-Ameri*** (1009 - 1013) i **Zohair *Al-Ameri*** (1018 - 1041), po kojima je možda i nazvana Amerika. Maurski su brodovi iz Španjolske, bar dijelom s hrvatskim posadama tada plovili diljem Atlantika, a Hrvati koji su već ranije imali barem neke maglovite predočbe o prekomorskoj zemlji ***Semeraye*** (= Zapadno kopno), jamačno su im pomogli kao pomorski vodiči preko Atlantika. Po arapskim zapisima i nalazima arapskog novca u USA, ovi su brodovi iz Španjolske tada nedvojbeno oplovili pučinske Azore i vjerojatno stigli do Amerike negdje oko rta Hatteras, istodobno dok su Vikingi odkrivali sjeverniju Kanadu. Da su bar neke povratne vijesti već u srednjem vijeku povremeno stizale iz Amerike do Jadrana, upućuje i naša čakavska predaja o tomu, te osobito i bogato arhaično nazivlje na Krku za dijelove Amerike, koje je posve različito i jezično starije od medjunarodnog nazivlja.

9. Hvirtamanna kao predci Croatana

Izim južne Amerike, srednjovjeki su tragovi Iranohrvata rašireni i medju sjevernoameričkim Indjancima. Već u nordijskim Sagama pa u zbirki *Antiquitates Americanae* i *Scripta Islandorum,* navodi se da su pomorski **Vikingi** pri plovidbi do Kanade u 9. st. izim tamnoputih Indijanaca *(Skraellinge),* južnije tj. u današnjim USA već našli i svjetloputi narod **Hvirtamanna**. Ovi su bili na čelu saveza Indijanaca na jugoistoku USA, u zemlji **Hvirtaland** i tu kasniji engleski doseljenici nalaze pleme *Croatan,* što su vjerojatno potomci Hvirtamanna, dok danas u USA ima oko 800.000 asimiliranih potomaka Croatana. Izmedju ostalih je podrijetlom Croatan i američki predsjednik **Coolridge** (1923 - 1929), pa je tada u USA upravljao iranohrvatski čelnik. Ova je kultura Hvirtamanna obuhvaćala današnje američke države Maryland, Virginia i Carolina. Pred dvadesetak godina je i arheološki potvrdjena, pa su tamo američki arheolozi našli od 10.- 14. st.

piramidalne obredne gomile visoke do 30m, tragove hramova, više naselja i ine arheonalaze. Ova civilizacija Hvirtamanna u USA postiže svoj vrhunac u 13. st. pod legendarnim kraljevima **Dekota I. i Dekota II**. Više srednjovjekih indijanskih crteža u američkim muzejima prikazuju nam čelnike Hvirtamanna koji na glavi nose kacige s kariranom šahovnicom ili ogrtače s **crveno-bijelom šahovnicom** poput hrvatskog grba. Istodobno srednjovjeke legende meksičkih **Maya**, takodjer spominju da ih je jednom napalo brodovlje "bijelih bogova" koje su odbili. Ratni zarobljenici su potom kao zidari u svetom gradu **Chicen-Itza** na poluotoku Yucatan dekorirali njihove hramove, gdje se još vide starohrvatski valoviti tropleti, inače nepoznati diljem Amerike, jer u Indijanaca prevladavaju nizovi uglastih dekoracija.

Takodjer je medju američkim Indijancima raširen mit o njihovu pravednom bijelom proroku ***Wissakae*** koji je u jedno pradavno svitanje s prvim zrakama izlazećeg sunca na obzorju doplovio s brodovljem preko Iztočnog oceana i donio im kulturu, zakone, vjeru i kodeks časti (BUCHAN 1935). Ovoga indijanskog proroka razna plemena nazivaju bliskim inačicama **Wisakae, Vissake, Visakal** i slično u značenju "Lofty Hero" (= Visoki junak). Te zajedničke indijanske legende srednjovjekog podrijetla opisuju nam bijele bogove i njihova predvodnika **Wissakae**, što je glavni indijanski prorok kojega je poslao njihov vrhovni bog Veliki **Manitou,** da ih nauči tehniku častnog i moralnog ratovanja, paljenje svetih vatra na brdima, simboliku boja za strane svijeta i druge iztočne vještine mazda-ističkog podrijetla. Ovo zoroastersko naslijedje je dosad najizrazitije u plemena koja su bar djelomični sljedbenici srednjovjeke kulture iz plemenskog saveza *Hvirtamanna:* Chinook, Hopi, Kichapoo, Muscogan, Mascouten, Nahtchez, Pueblo, Selish itd. Dapače plemena Kichapoo, Nahtchez i Mascouten u svojim naseljima sve dosad održavaju vječne svete vatre, a u Meksiku pri obredu u čast proroka Wissake indijanski vračevi stavljaju znakovite pregače ukrašene kariranom šahovnicom. Još i sada mnogi Indijanci po američkim selima od Kanade pa do Perua, svake zore pobožno dočekuju prve zrake izlazećeg sunca na istočnom obzorju, odakle će se po najavi velikog Manitua jedne zore Wissakae opet vratiti da obnovi red u kolonijalnoj Americi: tada će Istočni ocean prekriti bezbroj njegovih brodova i kada on u punom sjaju opet stupi na američko tlo, njegovi će bojovnici ***"Flatheads"*** konačno diljem Amerike razjuriti kolonizatore i obnoviti prvobitno carstvo pravednosti i prirodnog života.

10. Ranohrvatski zemljopis Amerike

Američki kukuruz na Balkanu i kaktusi u Dalmaciji uzgajaju se već od srednjega vijeka, što takodjer upućuje na rane prekooceanske veze. Čakavska pomorska predaja o dalekim plovidbama je donedavna bila poznata na više jadranskih otoka, ali se nije uklapala u ideologiju kontinentalnih Slavena pa ju slavisti nisu zapisali i kao tobože romanska prepuštena je zaboravu i nestanku. U nas je jedino povjesnik prof. Mitj**el** YOŠAMYA (M. Lovrić) popisao staru pomorsku predaju na rodnom otoku Krku, gdje ranočakavske krčke legende *(Veyske Povede)* spominju prastaru oceansku plovidbu i *kulapne orkaturi* (oceanske kitolovce) iako se kitovi ne love u Jadranu niti u Sredozemlju. Nasuprot inih nepomorskih Slavena, u hrvatskoj pomorskoj predaji iz Kvarnera je očuvano pradavno i

bogato narodno nazivlje za desetak oblika oceanskih kitova: *orkulatva* (kitolov), *orkatuur* (kitolovac), *orkule* (kitovi), *orkulytje* (mladi kitić), *orkulyna* (golema ulješura - Physeter), *sionorkul* (plavi velekit - Balaenoptera) itd. Ova prastara pomorska legenda govori o pradavnoj floti od sedam brodova, koju je predvodio naš admiral *Harwatje Marjakyr*. Oni su po predaji preplovili *Velemori* (Sredozemlje), pa *Semerna Khulap* (Zapadni Ocean) i stigli do bajoslovne zemlje *Semeraye* (Zapadno kopno) gdje vladaju *Ćavjene keroli*" (Crveni kraljevi). U pomorskom *zwyzdoslovju* (pučka astrognozija) jadranskih otoka koja ima čak **107** imena raznih zvijezda tj. najviše nakon Arapa, uspomena na tu oceansku flotu je preslikana u nebesko zviježdje Veliki Medvjed. Njega stari otočani na Jadranu zovu *Šedan-Brodih,* gdje su pripadne zvijezde kao svjetla tih 7 brodova: najjača je admiralski brod *Sionoav* (alfa), pa *Śwera* (beta), *Mićanoav* (gama), *Noavyna* (epsilon), *Dwoydi* (zeta) *Dragaar* (eta) i sedmi brod nepoznata imena, jer je putem potonuo. Ovu našu predaju sada još znakovito dopunjuje najnoviji američki arheonalaz, koji su objavili doktori *Daniel Meadow i Alex Green na Internetu (8. 7. 1999)*: Nedaleko Paragvaja, u graničnoj prašumi susjednog Brazila je uklesan duž prostrane granitne stijene *72m X 12m* velebni panoramski reljef flote srednjovjekih brodova sredozemnog tipa u plovidbi morskom pučinom, što je vjerojatno prikaz pradavne plovidbe prvih Europljana preko Atlantika do Amerike.

Kod starih pomoraca u Veyskom pradialektu na otoku Krku je očuvan ranohrvatski naziv Amerike kao *Semeraye*. Donedavna su tu postojali bogati i arhaični veyski nazivi za pojedine dijelove Amerike *(y* = **ü, deblje** = naglasak): *Sion-Kulap* (Pacifik), *Semerna-Kulap* (Atlantik), *Sion-Zahoy* (američke zemlje - zapadni svijet), *Zgorna Semeraay* (Sjeverna Amerika), *Zdolna Semeraay* (Južna Amerika), *Meysemerah* (srednja Amerika - Mexico), *Merike* (USA - SAD), *Baršyne* (Kanada), *Baršytje* (kanadski otoci), *Velatohor* (Grenland), *Artatohor* (Labrador), *Arta-Baršynah* (Aljaska), *Arta-Semerah* (Florida), *Arta-Zahoy* (poluotok Yucatan), *Skopje Semerne* (Antili-Karibi), *Semera* (Kuba), *Mića-Semera* (Portorico), *Semerne Šadryni* (Bahamski otoci), *Semerytje* (otoci Bermudi), *Semerne-mori* (Meksički zaljev), *Zahoyne-mori* (Karibsko more), *Mori-Baršytje* (Hudsonov zaljev), *Buke-Semerne* (Magellanov tjesnac), *Kukur-Semerna* (Louisiana-Missisippi), *Kukur-Zahoy* (Paragvaj-Laplata), *Warzahoy* (Peru + Bolivija), *Zgorna-Zahoy* (Brazil), *Zdolna-Zahoy* (Argentina), *Zahoyne Darmuni* (Amazonija), *Zahoyne Helami* (Ande), *Semerne Helami* (američki Kordiljeri), *Warsemerah* (Rocky Mt.- Colorado), *Helami Merikane* (gorje Appalachi - Virginia), *Ur-Merikah* (New York), *Ur-Semerah* (Mexico City), *Urzahoy* (Tiwanak - LaPaz), *Merikani* (bijeli Amerikanci), *Semerane* (Indijanci), *Semeryce* (Indijanke), *Baršane* (Eskimi), *Baršyce* (Eskimke) itd.

11. Pomorski bojevi za Araukaniju

Potomci admirala ***Vissakae*** i ranohrvatskih ***maryanna*** su dijelom nastavili u Južnoj Americi proročanstvo suradnje s Indijancima sve do 19. st. Zadnje slobodno indijansko ozemlje u Americi bila je do kraja 16.st. Patagonija, koja je od 1448.- 1482. pod kraljem Tupac Yupanqui bila južna vazalna provincija uz kraljevstvo Inka. Nju su sve do god. 1598. žestoko branili ***Araukani*** (Mapuche), kad su ih Španjolci privremeno pokorili, ali su borbe nastavljene ustancima od 1723.- 1766. Kada su opet Araukani krajem 19. st. digli ustanak za oslobodjenje, proglašeno je u Patagoniji od Cap Horna do rijeke Bio-Bio

indijansko Kraljevstvo ***Araucania***. Ratovi protiv Čilea i Argentine trajali su uzastopce od 1860.- 1862., pa od 1869.- 1871. i završni na istoku u Argentini od 1879.- 1883, kada su napokon Araukanci pokoreni (MARIMAN 1996). U tom ratu za slobodnu Araukaniju, za razliku od inih Europljana su pomorski Hrvati oko Patagonije dijelom spontano stali uz Araukane, pa je iz naših ribarica i trgovačkih brodova tamo naoružana hrvatska Južna flota, koja je poput Uskoka zajedno s kopnenom vojskom Araukana bojevala na moru duž obala Čilea i Argentine. Ova su zbivanja još nedovoljno poznata i treba ih proučiti iz naših i američkih izvora. Dosad su već istočni stočarski Araukani u ravnicama Argentine uglavnom istrijebljeni i ostalo ih je tek oko 200.000 na južnim Andama u Čileu.

Svi spomenuti pokazatelji iz paragvajskih i maurskih tekstova, pa vikinške Sage, indijanske i vejske legende, grbovi i bogato ranočakavsko nazivlje Amerike istosmjerno nas upućuju da su već u srednjem vijeku ranohrvatski pomorci plovili Atlantikom do Amerike i tamo donijeli našu glagoljicu. Dotle su se prvi poznati Slaveni tek pojavili u zakarpatskim močvarama, pa Iranohrvati i glagoljica jamačno nisu odatle, nego su na Jadran i u Ameriku doplovili morem s istoka. Iako je već dugo poznata ranija praglagoljica na Krimu od 4. stoljeća, dio dogmatskih slavista još uvijek uporno tvrdi da je nemoguća glagoljica prije Ćirila. Nakon ovih paragvajskih nalaza to je već besmislena ideološka tvrdoglavost izvan granica znanosti. Danas već svjetski Internet govori o ranim Prahrvatima i navode ih kongresi u Aziji i Americi, pa je ranohrvatske zapise na kamenu nemoguće politički ukinuti ideološkim smicalicama, kao u bivša vremena slavističkog monopola.

Najnoviji tekstovi o ranohrvatskoj povijesti

AGRAWAL, D. 1999: Demise of the Aryan invasion theory. Deja news, Internet.

BEN-MADISON, R. 1998: The Berber project, part 1 - 8. Talahossa, Internet.

BERNHARD, G. 1999: The Bible's documentary evidence. Deja news, September 99, Internet.

CARRERA R.A., VENTURA A., NASTO S., CAIAPHAS R., MAJOR V. 1999: Croatia, Non-Slavic name. Deja news, March 99, Internet.

CYR, D. 1998: America's ancient writers. Issue 14 / 4, American Epigraphic Society.

FELL, B. 1980: Saga America. Univ. Harward, U.S. Academy of Arts and Sciences.

FELL, B. 1991: Ancient settlers in the New World. Amazon Books.

KALYANARAMAN, S. 1999: Saraswati - Sindhu civilization ca. 3000 B.C. Sarasvati News, Internet.

KALYANARAMAN, S. et al. 1999: Corpus of inscriptions of Sarasvati-Sindhu civilization. Indian Lexicon, Internet news.

KENOYER J.M., MEADOW R.H. 1999: The latest discoveries Harappa 1995-1998. Harappa news, February 99, Internet.

KUCHINSKI, Y. 1997: Moorish sailors discovered New World. Deja News, Internet.

LOVRIĆ A.Ž., HORVAT M.M. 1995: Iranohrvatski Maryanni u Americi prije Vikinga. Tomislav br. 40: str. 23; br. 41: str. 27; br. 42: str. 27, Zagreb.

LOVRIĆ, A.Ž. 1999: Predćirilska glagoljica u predkolumbovoj Americi. Hrvatsko slovo, V / 229: str. 5, Društvo hrvatskih književnika, Zagreb.

LOVRIĆ, A.Ž. 1999: Vedski su Hrvati kasno slavizirani. Hrvatsko slovo V/231: 12-13, Društvo hrvatskih književnika, Zagreb.

LUPIC, J. 1999: ***Arachosia*** and the origin of the name Hrvat. Croatia - historical overview, August 99, Internet.

MAC GLONE et al., 1993: Ancient American inscriptions. Sutton, Massachusetts.

MALLORY J.P. 1992: Indo-Europeans (Language, archaeology, myth). Thames and Hudson, London.

MANTHAN, O. 1994: New light on the Aryan problem. Deendayal Research Institute.

MARIMAN, P. 1996: Elementos de historia mapuche. Arauco, Bio-Bio.

MILLER, E.M. 1993: The art of Mesoamerica, from Olmec to Aztec. Thames and Hudson, 240 p., London.

MORRIS, A. 1931: The temple of the warriors at Chichen-Itza, Yucatan, vol. I - II. CIW Publishers, 486 p.

MROUEH, Y. 1997: Pre-Columbian Muslims in the America. Belfast Islamic Centre, June 97, Internet.

MROUEH Y., ZAHOOR A. 1999: Muslims in Americas before Columbus. ICNA Publishers, March 99, Internet.

OZEMAN C., AGRAWAL D.J. 1997: History of the ancient Aryans. Internet, 38. pp.

PARPOLA, A. 1994: Deciphering of the Indus script. Cambridge University Press.

PIMIENTO-BEY, J. 1996-1997: Muslim legacy in early Americas (West Africans, Moors and Amerindians). ICNA Publishers, Internet.

QUICK, A.H. 1997: The history of Muslims in Americas prior to Columbus. Amana Publishers.

RAJARAM N.S., FAWLEY D. 1995: Vedic Aryans and the origins of civilization. World Heritage Press.

RAO, S. R. 1991: Dawn and development of the Indus civilization. Aditya Prakashan.

SARASVATI NEWS, 1999: Proto-Indoarians, Mitanni and Hurrians. Indian encyclopedia, Internet.

SDRINIAS, D. et al. 1996: Traces of the Croatian name. Deja news, August 96, Internet.

STOJKO, J. 1973: Science Digest, 4: p. 57, April 73.

TOZZER, A.M. 1957: Chichen-Itza and its Cenote de sacrifice. Harward Museum Memoirs, 12.

VOIGT, M.M. et al. 1992: The chronology of Iran ca, 8000 - 2000 B.C. Old World Archaeology, Oriental Institute, Chicago.

WHITTET, S. et al. 1999: Origin of Persians. Deja news, August 99, Internet.

WHITTET, S. 1999: Hindi and Mitanni. Deja news, August 99, Internet.

WHITTET, S. et al. 1999: Horses in America. Deja News, August 99, Internet.

WILHELM, G. 1995: The kingdom of Mitanni in second millenium, Upper Mesopotamia. Civilizations of ancient Near East, vol. II: 1243 - 1254, ed. M. Sasson.

ZAHOOR, A. 1997: Names of Arabic origin in Spain and Americas. ICNA Publishers, Internet.

ZHUKOV, G. 1998: Tanais, nadpise na kamne. Internet, August 98.

ZOUBEIR, H. 1998: Native American Muslims before Columbus. Deja news, September 98, Internet.

Summary

Dr. A. Ž. Lovrić (R. Bošković Institute, Zagreb)

Recent archaeological findings on the early Croatian history in 1998-1999

The first consistent pre-Slavic theory of the Iranian oigin of ancient Oriental Croats was elaborated by prof. dr. ***J. Mikoczy-Blumenthal*** by his D.Ph. thesis in Zagreb University 1797. Then during two centuries, a pleiade of **119** scientists followed and completed them by ***249*** published papers. The main fact is that the proper Croatian ethnonyme of actual *Hrvati* is not of a medieval Slavic source, but much earlier from the ancient Indo-Iranian origin. Early Croats were iteratively registered in the Achaemenid documents of Persia as *Harauvati* (5th-3rd century B.C.), and also earlier in the Aryan Avesta as *Harahvaiti*, but their earliest synonyme may be *Saraswati* of Indic Vedas noted in these hymns for more than 60 times. The recent satellite controls in northern India combined with the new archaeological excavations in Rajastan and Gudjarat, and also the last decipherment of the Indus script (reports of Agrawal, Fawley, Kalyanaraman, Kenoyer, Mallory, Manthan, Meadow, Ozeman, Rajaram, Rao, and others in 1991-1999), all extensively confirmed the real Saraswati civilization of the protohistoric bronze time preceeding the reputed Harappa civilization, including the early tribe ***Haraxvati*** or ***Haraquati*** as the earliest Croatian precursors. In IV and III millenary B.C., the actual Indian desert of Thar had been the fertile green plain of *Veyah* with its earliest towns along the lost Saraswati river flowing from Himalaya glaciers to Bombay Gulf, being major than the actual Indus. Simultaneously with the western Sumerians, around this river appeared the earliest Proto - Aryan civilization with its first language *Saraswati* then followed by the similar Mitannian and Sanskrit tongues, and in the recent Europe the most affine to them is the relict tongue of *Veyska Zayk* (name from Veyah) in Krk island of Croatia including some Proto-Aryan and Sumerian words. In 2nd mill. B.C. the glaciers melted, Saraswati dried up as a desert, the Arians dispersed and someones moved westwards as Harahvaiti in Afghanistan, then as Harauvati in Persia, and the medieval Hrvati up to Adriatic. Some naval Croats continued sailing westwards across the Mediterranean and Atlantic up to ***"Semeraye"*** ("Westlands" = America?), and recently this seems confirmed in Paraguay and Brasil by 62 stone inscriptions in the medieval script of Croatian Glagolica, and by the old Croatian symbol (heraldic chessboard) on the ruler statues of Tiwanaku, and Incas.

Vikinški prazemljopis srednjovjeke Amerike, na zapadnom odsječku karte: Straaten und Fahrten der Normanen vom VIII. bis XII. Jahrhundert, von Theodor Menke, Gotha 1871 (nach Quellen: Fareynga Saga, Scripta Islandorum, Antiquitates Americanae*)*

Najnoviji arheonalazi srednjovjeke glagoljice i šahovnica u Americi, te arhaični staročakavski mjestopis Amerike (pradialekt Veyska zayk na otoku Krku do 19.st.)

Predkolumbove kulture Amerike i srednjovjeki utjecaj pomorskih Hrvata

KULTURNI RAZVITAK SJEV. AMERIKE

Prva visoka pracivilizacija ***Olmeka*** u ranom Mexiku od 14.- 3. st. (kalendar)

Afrički Berberi u 1.- 3. st. možda plove preko Atlantika do Sjev. Amerike?

Klasične civilizacije ***Totonaka i Zapoteka*** u Mexicu od 2.- 11. st.

Kinezi u 3.- 6.. st. možda preplovili preko Pacifika do Sjeverne Amerike ?

Indijanska civilizacija ***Tolteka*** u Mexicu od 9.- 12. st.

Indijanska civilizacija ***Maya*** na poluotoku Yucatan od 1.- 25. st., razvili kalendar i slikovno pismo

Na hramovima Maya u 10.st. u svetištu Chichen Itza uklesani naši **tropleti**

Irski ribari i misonari u 8/9. st. plove Atlantikom do Sjeverne Amerike

Maurohrvatske plovidbe u 9. st. do Amerike: ***W. El-Ameri i Z. Al-Ameri***

Vikingi u 10. st. plove do Kanade i južnije spominju narod **Hvirtamanna**

Savezna država **Hvirtaland** u USA, 10.- 14. st.: glavni kraljevi Dekota I.i II. (šahovnice i tropleti)

Azteki utemeljili u Mexicu indijansku prijestolnicu Tenochtitlan

Visoka indijanska civilizacija ***Azteka*** u Mexicu od 14.- 16. st.

Columbo 1492. iznova otkrio Ameriku: na I. i II. plovidbi oko Antila i Kariba, na IV. plovidbi kopno srednje Amerike

Pleme **Croatan** u 16.st. na istoku USA oko rta Hatteras u Virginiji i Carolini (= potomci srednjovjekih Hvirtamanna ?)

H. Cortés 1519.-1521. uništava civilizaciju Azteka i osvaja Mexico

Hrvat **Vice Bune** od 1580.- 1599. prvi oplovio Melaneziju i na ***"Kulafu"*** odkrio Nove Hebride i Solomonske otoke

KULTURNI RAZVITAK JUŽNE AMERIKE

Predhistorijska indijanska kultura Chavin od 8.- 3. st. na Andama

Feničani iz Kartage u 7.- 3.st. p.n.e. možda plove preko Atlantika do Brazila?

Indijanci uz jezero Titicaca osnovali na Andama u 2.st. p.n.e. grad ***Tiwanacu***

Prapovjestna kultura Nazca na Andama od 3. st. p.n.e.- 7. st. n.e.

Naš admiral **Harwatje Marjakyr** = indijanski prorok ***Vissakae*** oko god. 600 (7 brodova) plovi Atlantikom u Ameriku

Od 7.- 14.st. uklesane 2 ploče s ***glagoljicom*** u Brazilu i čak **61** ploča u Paragvaju: Sierra Amambay i Ybyturuzu

Huaritsko carstvo 8.- 13. st. Peru + Bolivija: dinastija ***Huarita,*** gl. grad ***Tiwanaku*** (šahovnice, wasi itd.)

Hrvatski prekomorski commonwealth u 9.- 11.st.: ***Bijela + jadranska Hrvatska i Hvirtalanda + Huaritsko carstvo***

Kraljevstvo ***Inka*** pod dinastijom Kechua na Andama od 13.- 16. st.

Columbo 1498.- 1500. na III. plovidbi odkriva Južnu Ameriku i ušće Orinoka

Amerigo Vespucci 1499. istražuje istok Južne Amerike i odkriva rijeku Amazonas

Portugalac P.A. Cabral 1501.- 1502. odkriva područje Bahia na obali Brazila

V.N. de Balboa 1513. prelazi Panamu i za Europu odkriva Tihi Ocean (Pacifik)

J.D. de Solis 1515. istražuje obalu Argentine i odkriva rijeku La Plata

F. Magellan 1519.- 1522. odkrio Magellanov prolaz i preplovio Pacifik

F. Pizarro 1531.- 1535. uništio civilizaciju Inka, osvaja Peru i Boliviju

Kraljevstvo ***Araucania*** u Patagoniji, 1860.- 1871.: hrvatska Južna flota zajedno s Indijancima ratuje protiv Španjolaca

ZAJEDNIČKI ZAKLJUČAK

Suvremene prosudbe o stvarnom iskonu Hrvata

General conclusions: A modern estimate on the real origin of Croats

(Uredništvo / *Editors*)

Na kraju ovoga zbornika potrebno je još pridodati i zajedničku suvremenu sintezu o ranohrvatskoj povijesti i najvjerojatnijem podrijetlu Hrvata, što logično proizlazi iz svih ranije objavljenih spoznaja, dopunjenih predavanjima na nedavnom simpoziju i tekstovima u ovom zborniku. Znanstveno proučavanje prapovijesti i podrijetla Hrvata traje preko dva stoljeća i o toj problematici je već objavljeno oko 250 znanstveno-stručnih tekstova, koji su više-manje dokumentirani objektivnim podatcima i njihovim poredbenim analizama. Noviji medjunarodno priznati arheonalazi, a osobito oni nedavni iz devedesetih godina od Indije pa do Amerike, sve sigurnije nam potvrdjuju da je stvarni iskon Hrvata višestruko stariji od srednjovjekih Slavena i da su potom rani Hrvati imali puno važniju ulogu ne samo za Praslavene, nego takodjer i u općoj svjetskoj povijesti.

1. Pregledni sažetak istraživanja

Prošla su već puna dva stoljeća odkako je **prof. dr. Josip Mikoczy-Blumenthal**, pionir hrvatske iranistike, obranom disertacije o podrijetlu današnjih slavenskih Hrvata od iranskih Medijaca, započeo sa znanstvenim proučavanjima ranohrvatske etnogeneze. Zato nedavni simpozij i ovaj zbornik imaju i simbolično značenje. S uspostavom Jugoslavije je njegova disertacija nestala, a oni koji su ju uklonili, mislili su da će tako spriječiti razvitak iranistike u nas i prikriti tragove predslavenskog podrijetla Hrvata. Početkom ovoga stoljeća utemeljena je u Zagrebu i **Udruga za hrvatsko-perzijsku suradnju**, koja je potom u Jugoslaviji takodjer ukinuta i zabranjena. Ali svi ti pokušaji

prikrivanja stvarnosti o ranohrvatskom iskonu bili su zakašnjeli i dugoročno uzaludni, jer je povjesna zbivanja unatrag nemoguće promijeniti. Nakon svestranih i višedisciplinarnih proučavanja različitih staroiranskih utjecaja u hrvatskoj etnokulturi koja je izvršio najveći hrvatski iranolog, **prof. dr. Stjepan Krizin Sakač** sredinom našeg stoljeća, postalo je jasnim da su iskonske hrvatsko-iranske veze stvarna i ozbiljna znanstvena problematika koju se ubuduće više ne može ukinuti niti zaobići.

Nakon toga, nastojalo se je u Jugoslaviji tzv. "tvrdim argumentima" konačno presjeći i zabraniti sva ta nepoželjna proučavanja predslavenskog podrijetla antičkih Hrvata. Zato su redom poubijani važniji domaći znanstvenici koji su na tomu radili: npr. **prof. dr. Milan Šufflay, dr. Kerubin Šegvić, dr. Ivo Pilar i prof. Mihovil Lovrić,** a niz drugih sličnih su zatvoreni na robiju u kaznene logore zbog krivice zabranjenog mišljenja. Stoga je vrlo upitna i sramotna ta nova "slavenska nauka" koju je, kroz 7 desetljeća Jugoslavije doslovce trebalo ognjem i mačem nametnuti Hrvatima nakon njihove tisućljetne kulture. No sve to je bilo uzalud, jer je tek privremeno odgodilo spoznaju povijesti, ali ju nije moglo unatrag promijeniti niti zaustaviti. To dokazuje **119** autora koji su već objavili bar ***249*** znanstvenih i stručnih radova iz hrvatske iranistike i tom bibliografijom započinje ovaj zbornik. Tako je dosad prikrivana iranistička literatura o antičkim Hrvatima već postala podjednako brojnom i raznolikom, kao i službeno razglašena slavistička literatura o navodnom srednjovjekom postanku slavenskih "Srbohrvata". Sad se taj povjesni krug zatvara u god. 1998 / 1999, održavanjem prvog simpozija o staroiranskom podrijetlu Hrvata i istodobnim nalazima naših prapovjestnih imena ***Haraxvati - Haraquati*** od 33. st. u Pakistanu i hrvatske glagoljice u srednjovjekoj Americi, što je već potaknulo svjetski stručni interes za istraživanje Prahrvata.

2. Važnost novijih arheonalaza

U zadnjih desetak godina je izradjen niz obsežnih i stručnih monografija o antičkim Hrvatima i njihovu ranom podrijetlu (MUŽIĆ 1989, VIDOVIĆ 1991, ĆURIĆ 1991 itd.), pa grupni zbornik o etnogenezi Hrvata (BAUER i surad. 1993, 1994) i sad ovaj medjunarodni zbornik kao rezultat iransko-hrvatske suradnje na toj problematici kroz prvi simpozij o staroiranskom podrijetlu antičkih Hrvata. Time se već donekle mogu rezimirati dvostoljetna proučavanja o indoiranskoj prapovijesti ranih Hrvata na području historiografije, arheologije, etnologije, lingvistike, paleografike, umjetnosti, antropologije i drugih struka. Danas uglavnom nije više upitno, da li su postojali staroiranski utjecaji u oblikovanju ranih Hrvata, nego koliko su oni značajni, te kada i kako su se zbivali. Nedvojbeno su medju svim europskim narodima ranoarijski i staroiranski utjecaji ostali razmjerno najjači upravo kod Hrvata, ali postoji još niz značajki i pokazatelja gdje su ti utjecaji dosad jedva poznati ili neistraženi. To potvrdjuju raznoliki tek nedavno otkriveni indoiranski utjecaji u hrvatskom naslijedju: npr. noviji nalazi starohrvatskog imena u Iranu, Pakistanu i okolnim zemljama, najnoviji arheonalazi iz pustinje Thar, starohrvatski pradialekti, niz hrvatskih antičkih legenda sa Starog istoka (npr. Veyske Povede), postojanje u Hrvata istočnih rasa stoke i kulturnog bilja iz Azije, pa nema sumnje da će se broj sličnih pokazatelja s budućim proučavanjem i dalje umnožavati.

Spomenuti pokazatelji iz paragvajskih i maurskih tekstova, pa vikinške Sage, indijanske i vejske legende, grbovi i bogato ranočakavsko nazivlje Amerike istosmjerno nas upućuju da su još prije, početkom srednjega vijeka ranohrvatski pomorci preplovili Atlantik do Južne Amerike i tamo donijeli našu glagoljicu. Pritom su legendarni indijanski prorok ***Wissakae*** i ranohrvatski pomorac *Harwatje Marjakyr* vjerojatni sinonimi za istoga oceanskog admirala. Zviježdje *Šedan-Brodih* (7 brodova) na jadranskom nebu i reljef brodovlja na brazilskoj stijeni su alegorijske preslike iste flote, koju je u srednjem vijeku taj admiral proveo od Jadrana preko Atlantika do Amerike, nakon čega tamo počinje osmostoljetna glagoljska pismenost. Šahovnice i mazdaističko naslijedje u Indijanaca se najbolje mogu objasniti utjecajem pomorskih Iranohrvata. Dok su rani Hrvati već brodili Sredozemljem i Atlantikom, dotle su se prvi poznati Slaveni tek pojavili iz zakarpatskih močvara, pa pomorski Iranohrvati i glagoljica nisu odande, nego su na Jadran i u Ameriku doplovili morem sa Starog istoka. Pri pomorskoj selidbi južnohrvatskih praikavaca iz Azova i Crnoga mora krajem 6. i početkom 7. st., oni su prvo u savezu s predzadnjim perzijskim kraljem iz dinastije Sassanida ***Khosravom II.*** (591 - 628) iz mora napali Carigrad gdje su ih Bizantinci odbili. Potom su odplovili do Krete i Peloponeza, gdje su još donedavna postojala hrvatska naselja. Ubrzo su napali južnu Italiju (Bari) i napokon se većina naselila na istočnojadransku obalu i otoke. Avanturistički dio tih pomorskih Iranohrvata vjerojatno je odmah produžio selidbu brodovljem dalje na zapad, kroz Sredozemlje i Gibraltar na pučinu Atlantika, gdje su ih morske struje i vjetrovi odvukli do Južne Amerike, sličnim putem kao i ranije Feničane. Stoga bi ovi Iranohrvati zasad bili prvi pismeno i arheološki dokazani odkrivači Amerike, uz prvotne Indijance i dosad još nesigurne antičke Feničane.

3. Opće povijesno značenje Hrvata

Ovi arheonalazi paragvajske glagoljice i andskih šahovnica pokazuju da su predslavenski Iranohrvati već od samoga početka srednjeg vijeka imali glagoljsku pismenost i razvijenu pomorsku kulturu, pa su mogli suvereno preploviti Atlantik, još dok je u Europi vladala selidbena anarhija i barbarstvo nakon propasti Rimskoga carstva. Iz svega toga slijedi da su davno prije inih Europljana, već u ranomu srednjem vijeku Iranohrvati ostvarili prvi prekomorski *„commonwealth"* od *4* istodobne države s više-manje izraženim hrvatskim utjecajem: do danas se je održala jedino **jadranska Hrvatska** koju su osnovali Trpimirovići, pa karpatska **Bijela Hrvatska** pod Slavnikovićima, a u Sjevernoj Americi savez **Hvirtaland** pod dinastijom Dekota i u Južnoj Americi rano **Huaritsko carstvo** na Andama. Bogati aheonalazi iz prapovijesti Mexica od sredine našeg stoljeća i njihove novije poredbe tu sigurno dokazuju postojanje visoke pracivilizacije ***Olmeka*** od 14.- 2. st., koja je već razvila sve bitne zajedničke osobine klasičnih i srednjovjekih civilizacija diljem Amerike, uključivo još indijanski kalendar od 6.st. p.n.e. (M.E. Miller: Art of Mesoamerica, 1993). Objektivno se ne može poreći da su potom indijanske civilizacije od Meksika do južnoameričkih Anda većinom bile samosvojne i razvile se od bazičnih Olmeka, ali su pritom ipak srednjovjeki Arapi u srednjoj Americi i rani Hrvati u Južnoj Americi mogli imati barem ulogu dopunskih kulturnih poticaja. Da nije bilo njih, te bi se civilizacije možda razvijale sporije i bile bi ponešto drugačije nego što ih poznajemo.

Podrijetlo Hrvata se donedavno, osobito zbog ideopolitičke represije u bivšoj Jugoslaviji, često tumačilo ideološki po načelu crno-bijele isključivosti: ili su Hrvati samo čistog slavenskog podrijetla, ili su neslavenskog iransko-arijevskog iskona, ali su obadva polazišta znanstveno podjednako nerealna. Tako stari sveslavenski dogmati *(vukovci)* ustraju na svojemu isključivom slavenorasizmu, pa još i dandanas nameću Hrvatima da moraju biti čistokrvnim Slavenima. Ipak dio umjerenih i realnijih slavista sada već pokušavaju pronaći bar neki razumniji kompromis, pa odnedavna predlažu da doduše većina Hrvata još ostaju slavenskog podrijetla, ali ipak poneki od njih prihvaćaju da su bar hrvatsko ime i simbolika neslavenski i vjerojatno staroiranskog postanka: da je preko antičkog Tanaisa mogla stići tek neka manja grupica iranskih ratnika hrvatskog imena, koja se je asimilirala medju brojnijim Slavenima i nametnula im tek etničko ime i simbole, dok bi sve ostalo u nas ipak bilo uglavnom slavensko. Načelni je nedostatak u tomu, da su pojedini uže ograničeni stručnjaci ulazili u problem hrvatskog iskona uglavnom kroz svoju stručnu isključivost i većinom zanemarivali ili čak samouvjereno odbacili kao tobože nebitne, brojne važne pokazatelje o Hrvatima iz drugih struka u koje se slabo razumiju.

Tako npr. jezikoslovci i osobito slavisti inzistiraju na abstraktnom jezičnom podijetlu i etimološkoj sličnosti, a sve im je ino sporedno: onda bi danas iseljeni Hrvati u svijetu (do 3 milijuna) bili „anglosaskog" podrijetla, jer većinom govore engleski i mnogi su zaboravili hrvatski. Povjestnici i pravnici u našoj etnogenezi uglavnom uvažuju samo pismene dokumente i više-manje odbacuju niz inih pokazatelja, a kroz ovakvu izključivost je u ranoj prapovijesti i etnogenezi nemoguće stići daleko, pa se takvi uglavnom ograničuju na kasni srednjovjeki postanak Hrvata. Hrvati su dosad jedinstveni slučaj kolektivne amnezije i kulturocida u Europi, kojima je zamalo sva ranija povijest prije 10. st. bila lažno zamijenjena i krivotvorena. Zbog lokalnih balkanskih i viših svjetskih interesa, naša ranija antička i prapovjestna etnokultura je unatrag zabranjena i ukinuta, a s time uništen i vlastiti jezik. Iako su naši predci plovili oceanom i pisali glagoljicom u Americi već odavno prije važnih i bogatih Europljana i njihova Columba, ovi novi Europljani nas sada poučavaju i kroje nam sudbinu kao polukulturnim balkanskim urodjenicima na tipičan neokolonijalni način kao i drugdje u svijetu.

4. Pokušaj suvremene sinteze

Rana prapovijest i etnogeneza su načelno višedisciplinarni problemi i objektivno ih je namoguće razriješiti samo u pojedinim strukama: koliko god nekomu uglednom stručnjaku njegovi omiljeni pokazatelji mogu izgledati najvažniji i odlučujući, takva usko dobivena slika je najvjerojatnije posve jednostrana i nerealna. Kao u većini takvih višedisciplinarnih pitanja, tako i hrvatski iskon objektivno sa znanstvenog gledišta nije bio jednostruk i kratkoročan tj. po većini pokazatelja je razvitak Hrvata očito bio postupan i višeslojan, pa Hrvati sigurno nisu brzo „stvoreni kao nacija" u kratko vrijeme i na jednom mjestu. Ovo je glavni razlog, zašto je hrvatski iskon toliko zakučasto pitanje, pa se na temelju svih dosadanjih pokazatelja danas već može razlučiti troslojno uzastopno podrijetlo u Hrvata, tj. njihov različit nacionalni, demografski i jezični iskon:

a) *Etničko ime, narodna samobitnost i dio društvene nadgradnje* su najstarije naslijedje prapovijestnog hrvatskog iskona vjerojatno od ranoarijskih **Sarasvata** u sjevernoj Indiji (37.- 22. st.) i njihova prahrvatskog plemena ***Haraxvati - Haraquati*** na granici Pakistana i Afganistana oko prapovijestne rijeke *Kupha* još negdje od 33.- 31. st. Ipak su ovi ranoarijski Prahrvati indovedskog podrijetla bili tek donositelji našeg imena i posebnosti, ali danas njihovi izravni potomci demografski ne tvore niti 5% hrvatskog pučanstva (uglavnom u ikavaca), koje se objektivno antropološki i jezično većinom bitno razlikuje od vedskih Indoarijaca. Indovedski su arhaizmi dijelom očuvani u hrvatskom jeziku uglavnom za abstraktne pojmove iz društvene nadgradnje, što upućuje na indovedsko podrijetlo ranohrvatskog vladajućeg sloja (možda preko indoarijskih *Mitana ?).*

b) *Etnokulturno i demografsko-antropološki,* izrazita većina tj. oko **3/4** današnjih Hrvata na ozemlju Hrvatske ili 70 - 75% su biofizički (dinarski tip itd.) irano-kavkaskog podrijetla uglavnom iz ranoantičkoga zapadnog Irana, Kurdistana i Zakavkazja. Sličnoga je prednjoazijskog podrijetla u nas i značajan dio starih **stočnih rasa i biljnih kultivara** (konji, ovce, koze, pšenica, loza, luk itd.), što još dodatno potvrdjuje doselidbu hrvatskih stočara i poljodjelaca iz istoga iranokavkaskog područja. Sličnoga je antičko-iranskog podrijetla takodjer i većina ***hrvatskih nacionalnih simbola:*** heraldička šahovnica, tropleti itd. Jezično su iranoantički (i dijelom akado-huritski) arhaizmi najbrojniji u svakodnevnim pojmovima običnih predmeta, npr. tjelesno-zdravstvenih, poljodjelskih, stočarskih i sličnih naziva: nadasve obilno reliktni dialekti *Baegnjunska prakajkavica* u Zagorju i *Veyska zayk* na Krku. Ovi jezični arhaizmi, zajedno sa simbolikom i antropologijom jasno nam potvrdjuju da je bazična većina hrvatskog naroda ipak doselila iz Irana, a tek manjina Hrvata (1/4 do 1/3) su iz slavenskog Zakarpatja i domaćega ilirskog iskona.

c) *Jezično-etimološki,* srednjovjeki i današnji Hrvati su govorni Slaveni, a najizrazitije je novije slavenstvo današnjega javnog jezika (jekavske štokavštine), ali je manje u starijim dialektima gdje su češći predslavenski arhaizmi. Nasuprot jeziku, antropološko-demografski (dinarski tip) bitno smo različiti od inih Slavena, a samo **1/5** do **1/4** Hrvata (tek dvadesetak posto) na ozemlju Hrvatske su antropološki slični inim Slavenima. To zapravo znači da su većina današnjih Hrvata bili prvotno Neslaveni tj. uglavnom antički Iranohrvati, koji su potom od srednjega vijeka zbog miješanja u novom slavenskom okružju postupno u jeziku slavizirani. Raniji, obilni neslavenski elementi hrvatskoga jezika (oko 16% leksika do 19. st.) su nedavno u Jugoslaviji uglavnom nasilno izbačeni i umjetno ukinuti, pa je tek srbizacijom nakon I. svj. rata hrvatski jezik postao izrazito slavenski i neiranski, čime je izgubio glavne izvorne osobine posebnoga starog jezika. Izvornih je Slavena medju Hrvatima razmjerno malo, najviše medju prvotnim seoskim jekavcima (Slavonija i BiH) i manje medju sjevernim kajkavcima, a izrazito ih je najmanje u ikavaca (Dalmacija i Hercegovina), koji su uglavnom izvorni Iranohrvati.

5. Poredba novijih pregleda etnogeneze

Niz specijalističkih manjih članaka (npr. Sakača i inih) u svezi etnogeneze Hrvata, izdanih u zadnjih stotinjak godina, već su poredbeno razmotreni u gornjih tridesetak rasprava ovog zbornika. Zato se ovdje na kraju sažeto usporedjuju još samo novije

pregledne monografije i zbornici o etnogenezi Hrvata, objavljeni u desetak godina od raspada Jugoslavije, kada se nakon ukidanja slavističke cenzure o tomu već moglo slobodnije pisati. Većina tih monografija bar dijelom još nose nužne posljedice predhodne cenzure i ideološke politizacije iz prošlih vremena. Donedavna su u nas stariji stručnjaci za etnogenezu bili progonjeni, a mladjima je takva specijalnost bila zabranjena, pa još i sada o našoj etnogenezi bar dijelom pišu priučeni amateri s neprikladnim obrazovanjem. Zato većina tih novijih pregleda naše etnogeneze još ne izgledaju kao vjerodostojne znanstvene razprave, nego su sličniji na popularnu beletristiku ili ideopolitičke traktate bez pravih citata ni dokumentarnih izvornika, a formalno su dotjerani noviji izuzetci tek dva zbornika: BAUER (1994) i BUDAK (1995). Neki noviji amateri prikazuju našu etnogenezu pretjerano-uzvišenim (emfatičkim) stilom u euforiji otkrivenja novih „vječnih istina" (OMRČANIN 1993 i MIKULIĆ 1999), što stilski više odgovara promičbi raznih novokršćanskih sekta.

Nadalje, u 7 desetljeća Jugoslavije kroz škole i javne medije je mnogim Hrvatima već do podsvjesti nametnuta bezuvjetna ideja zajedničkog iskona jedinstvenih Srbo-Hrvata, čega se teško oslobadjaju i danas izvan Jugoslavije. Zato bar polovica tih novijih monografija više-manje i dalje nastavljaju to zajedničko podrijetlo Srbo-Hrvata, čak i ako nisu Slaveni: npr. klasični slavenski Srbo-Hrvati iz Zakarpatja (BUDAK 1976, PAŠČENKO 1999), pa nove slične inačice kao balkansko-vlaški Srbo-Hrvati od domaćih Ilira (MUŽIĆ 1989) ili čak arijevski Srbo-Hrvati zajedno stigli iz Irana (ĆURIĆ 1991: str. 70-72) itd. Po starim ideološkim navikama iz Jugoslavije, u većini tih novih monografija se literatura spominje vrlo pristrano i neobjektivno tj. samo neki citati u skladu s fiksnom idejom već unaprijed zadanog iskona, a svi ostali izvori su dosljedno prešućeni i zanemareni, što je tipski neznanstveno-ideopolitički pristup lažnoj etnogenezi za promičbene svrhe. Tako npr. čak polovicu ukupne literature o našoj etnogenezi tj. preko 200 iranističkih radova o predslavenskim antičkim Hrvatima objavljenih do 1990, bar dijelom spominju BAUER i sur. (1994), ĆURIĆ (1991) i VIDOVIĆ (1991), dok ostale novije mogografije dosljedno prešućuju čak i najpoznatije ranije iraniste s najviše radova (Sakač, Mandić, Marčinko itd.) kao da niti ne postoje! Time se ideološka upornost srbo-hrvatskih historičara protiv iranskog podrijetla antičkih Hrvata uporno nastavlja sve do danas.

Sada ponešto o pojedinim monografijama (autorskim redom). Zbornik o etnogenezi (BAUER i sur. 1993, 1994) je korisna zbirka i prvi sustavni pregled dosad raznorodnih spoznaja o antičkoj prapovijesti predslavenskih Hrvata, ali su to tek šturi tematski sažetci po par stranica, a za neke popularne priloge bi bilo bolje da su izostali, što bi podiglo razinu knjige. Drugi zbornik (BUDAK i sur. 1995) je tek noviji nastavak zastarjeloga sveslavenskog dogmatizma iz bivše Jugoslavije, gdje opet Hrvati moraju i dalje bezuvjetno ostati čistokrvni Slaveni podrijetlom od južnoslavenskih Srbo-Hrvata iz zakarpatskih močvara. Za njegove je autore iz bivših vremena, svaka druga mogućnost unaprijed isključena i šablonski se napada i odbacuje, jer to *„nije prihvaćeno i ne izdržava kritike"* - a ne kaže se kakve i čije kritike: znanstvene ili ideopolitičke? ĆURIĆev pregled (1991) pokazatelja o iranskom podrijetlu Hrvata je jedan od najboljih novijih razrada ove teorije, osobito po obilju originalne gradje iz starohrvatske i poredbene iranske onomastike, jedino što je formalno znanstveno nedotjeran i može se shvatiti kao provizorni prikaz rečene problematike. Monografija MANDIĆa (1990) o starosti i iskonskim razlikama Hrvata i Srba je najbolja povjestna razrada ranorohrvatske samobitnosti nasuprot inim piscima,

koji se dijelom sve do danas još nisu oslobodili nametnutoga srbo-hrvatstva i jugoslavenskog jedinstva.

Nova knjiga MIKULIĆa (1999) je egzotični pristup našem iskonu, gdje čak i rani Hebreji navodno potječu od prahrvatskih Hurita, dok su mu izvornici čudnovati: samo nabacani autori bez suvislih citata i bez ijedne godine niti mjesta izdanja, pa su navodi većinom nedosežni. MUŽIĆ (1989, 1997) je dosad najbolje razradio autohtonu hipotezu o našemu domaćem iskonu od antičkih Ilira tj. balkanskih Vlaha koje su potom državno-politički organizirali doseljeni Ostrogoti: potomci tih Ilira su podijeljeni po vjeri i od katoličkih Vlaha nastali bi Hrvati, a od pravoslavnih Srbi. Čudnovat pristup nudi OMRČANIN (1993): navodi ahemenidske zapise i tvrdi da su Hrvati jedan od prvih naroda - stari točno 10.000 god., pa u poredbi sa starom Perzijom i indijskim vedama izvodi slabo poznatu pravjeru i mitologiju ranih Hrvata, ali to ne povezuje s pučkim mitovima iz hrvatske etnologije. PAŠČENKO (1999) prvi nastoji dati poželjan kompromis izmedju naše slavistike i iranistike, ali pritom ostaje slavist: uz obilnu slavističku literaturu, od cijele iranistike spominje tek Sakača, preskače ine hrvatske iraniste i izostavlja sve poljske autore o ranim Hrvatima, a botanički izvod Dubrovnika mu je pogrješan (jer te ukrajinske biljke ne rastu uz Jadran). Hrvatski iranski korijeni (VIDOVIĆ 1991) su jedna od najboljih iranističkih raprava u nas s nizom dragocjenih prapovjestnih podataka, ali i jednim opasnim nedostatkom: u rječniku baštinjenih hrvatskih iranizama, uz antičke arhaizme su oko 1/3 tj. preko tisuću njih zapravo noviji balkanski turcizmi, turko-altajskog podrijetla od azijskih mongoloida, čiji su jezici bitno različiti od indoiranskih. Time se zapravo torpedira iranska teorija, jer su naprotiv ovi altajski turcizmi u prilog avaro-tatarske hipoteze o našemu mongoloidnom podrijetlu žutih kosookih Hrvata.

6. Neriješeni problemi i buduće smjernice

Da se sada ne pomisli kako je ovaj naš zbornik idealan, na kraju zbog znanstvene vjerodostojnosti upućujemo i njemu najoštrije autokritike. I ova knjiga ima više starih manjkavosti kao ine slične o etnogenezi. Glavna je neujednačenost referenata: raznolike su prosudbe i mišljenja ostavljeni na slobodu auktora, ali je bar ujednačena literatura i nazivlje, da izlaganja budu usporediva medjusobno i s inim suvremenim prikazima. Neki tu još jezično miješaju antičke iranizme s novijim turcizmima kojima se zapravo poništava naš iranski iskon u prilog slavista: ti su turcizmi iz posve druge, altajske jezične grupe žutih mongoloida. Ovdje je ponekim autorima u etnogenezi nejasna prostorna orijentacija, pa dijelom miješaju strane svijeta ili krivo navode da je Kavkaz "blizu" Afganistana zbog zanemarivanja mjerila: na karti velike Azije sve izgleda bliže nego u maloj Europi, a Kavkaz je baš na sredini izmedju Jadrana i Afganistana, pa je i sada Iran veći od Balkana. Takodjer i tu neki uporno ponavljaju već odavna zastarjele navode pred cijelo stoljeće, novijim nalazima dosad bitno dopunjene ili posvema izmijenjene. To su npr. klimatske legende B.G. Tilaka o prapovjestnoj oledbi što je dosad i u samoj Indiji odbačeno (vidi ***Saraswati News*, Indian lexicon**, Internet 1997-1999): U to Tilakovo "ledeno" doba su egzaktno potvrdjeni oko Indije baš najvrući i najsuši tropi (topliji nego sada), jer je oledba tamo svršila već pred 14.000 god.- izim leda na Tibetu. Naprotiv su astronomski i kulturno-

povjestni navodi iz Veda znanstveno većinom potvrdjeni, a ta je oledba možda preslikana iz ranijega predpovjestnog sjećanja. Sad je ipak drugo doba obilnih podataka i višedisciplinarne povezanosti, pa se prirodna stvarnost više ne može po želji razvlačiti kao mitski gumenjak. Za utjehu nam može biti, da su dosad priznati slavisti podpisali još veće besmislice: o dvojbenim Praslavenima s 2 noge u šumi i stepi, pa o ranijim antičkim i prapovjestnim civilizacijama podrijetlom od kasnijih Slavena itd.

Zato je odsad glavna zadaća ovakvih istraživanja uspostava zajedničke iransko-hrvatske suradnje na toj problematici, kao zalog buduće dugoročne razmjene i razumijevanja izmedju ta dva prostorno udaljena, ali povijestno bliska naroda. Ubuduće je osobito poželjna razmjena stručnjaka na toj problematici i da se u tom smislu provede čim svestranija poredbena proučavanja u samome Iranu, kao najvjerojatnijoj ranoj pradomovini antičkih Hrvata. Zato vjerujemo da nedavni simpozij i ovaj zbornik, nisu zaključak nego tek pravi početak takvih svestranih proučavanja ove složene i zanimljive problematike, u koju ubuduće treba uključiti i zainteresirane istraživače iz trećih zemalja, osobito iz onih kuda su stari Hrvati vjerojatno prolazili na svom dugomu povijestnom putu od Indije do Jadrana i još dalje do srednjovjeke Amerike. Zato ovime još jednom izražavamo punu zahvalnost Iranskom kulturnom centru i Veleposlanstvu I.R. Irana, koji su dragovoljno omogućili organizaciju spomenutog simpozija i izdavanje ovoga zbornika u nadi, da će se ovakva i slična suradnja ubuduće proširiti na obostrano zadovoljstvo i razumijevanje.

NOVIJI PREGLEDI ETNOGENEZE HRVATA

(samo glavni zbornici i pregledne monografije od 1989)

BAUER, A. i sur. 1993: Tko su i odakle Hrvati (revizija etnogeneze). Znanstveno društvo za proučavanje podrijetla Hrvata, 104 str. (II.izdanje 1994), Zagreb.

BUDAK, Š. i sur. 1995: Etnogeneza Hrvata. Nakladni zavod Matice Hrvatske, 289 str., Zagreb.

ĆURIĆ, M.N. 1991: Staroiransko podrijetlo Hrvata. Autorska naklada, 143 str., Zagreb.

MANDIĆ, D. 1990: Hrvati i Srbi, dva stara različita naroda. Nakladni zavod Matice Hrvatske, III. izdanje, 320 str., Zagreb.

MIKULIĆ, T. 1999: Otvoreni pečati. Kapital Trade, 418 str., Zagreb.

MUŽIĆ, I. 1989: Etnogeneza Hrvata. Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 273 str. (novo prošireno izdanje: Dominović, Zagreb 1997, 599 str.)

OMRČANIN, I. 1993: Mit bogova u predpovijesti Hrvatske. Ivor press, 158 str., Washington.

PAŠČENKO, E. 1999: Etnogeneza i mitologija Hrvata u kontekstu Ukrajine. Meditor, 329 str., Zagreb.

VIDOVIĆ, M. 1991: Hrvatski iranski korijeni. Naklada Grgur Ninski, 294 str., Zagreb.

Redoslijed hrvatskih država i vazalnih banovina od prapovijesti do 13. stoljeća

RANOHRVATSKE DRŽAVE I BANOVINE U EURAZIJI

— Ranoarijska pracivilizacija ***Saraswati*** u Pakistanu i Indiji (Thar) 3.750 - 2.200 p.n.e., **Haraxvati-Haraquati** na rijeci Kupha, 33.-31.st.

— Savez plemena **Hurrw-Urdu** u Kurdistanu, gl. grad ***Urkiš*** 24.- 22.st. s akadskim vazalnim banovima: Tišatal, Arwatal, Dahišatil ...

1. država **Hurw'urtu** u Kurdistanu, gl. grad Urkiš s ranoarijskom dinastijom 21.-19. st.: kraljica Nawarit, Arisen, Ušpia, Illušima

2. država: **Hurrwuhé - Hillaku**, 1527.- 1278. u Siriji, glavni grad Wassuganni s Mitanskom dinastijom ***Maryanni:*** Sutarna, Bratarna, Sawušattar, Artatama, Artasumara, Dušrata...

— Vazalni banovi Libanona i Izraela 15.-14. st.: Yasdata, Suwardata, Biridaswa, Artamanya

— Vazali banovi ***Ardini*** pod Asirijom, gl. grad ***Arzaškun*** u Kurdistanu, 13.- 10. st.

3. država: **Huratina** (Urartu) u Zakavkazju 857.- 585., gl. grad Turušpa: ***Kaldejski carevi*** Sarduri, Menua, Argišti, Ruša, Errimena ...

— Vazalna banovina **Harauwatya** u Afganistanu pod perzijskim Ahemenidima, gl. grad Horohoad, 6-4.st.: banovi Vivana, Vidarna, Surenas itd.

— Vazalna banovina ***Atropatena*** (vatroslava) pod iranskim Arsakidima u Azerbejdžanu, grad Prespa 4.- 1.st.: banovi Surina, Radomišt ...

4. država: **Synodos Horouathon** (Hrvat.Sabor) u Tanaisu na Azovu 1-3.st., dinastija Sarmata: Sauromat, Reskupor, Kotys, Farzans, Radams ...

5. država: rana **Crvena Hrvatska** u Ukrajini, gl. grad ***Khurdâb*** 3.-5.st. s Antskom dinastijom: Radogoy, Miregoy, Ardagašt, Piregašt, Mezamir (dolazak Slavena: počelo slaviziranje Hrvata)

6. država: **Bijela Hrvatska** oko Karpata, glavni grad ***Przemisl*** 7-10.st., dinastija Slavnikovići

7. država: **Kraljevina HRVATSKA** od Jadrana do Drave i Drine, 9.- 11. st., Trpimirovići: kralj Tomislav, Držislav, Krešimir, Zvonimir...

— ***Orontska banovina*** u Dalmaciji 12.- 13.st., sa zadnjom iranohrvatskom dinastijom ***Khadziki:*** Yuran, Sebenna, Malduk, Kholman, Tollen, Ossor

POREDBENE KULTURNE TVORBE U AMERICI

Prva visoka pracivilizacija ***Olmeka*** u ranom Mexiku od 14.- 3. st. (kalendar)

Feničani iz Kartage u 5.-3.st. p.n.e. i afrički Berberi u 1.- 3. st. možda plove preko Atlantika do Amerike ?

Indijanske civilizacije ***Totonaka*** od 2.- 9. st. i potom ***Tolteka*** od 9.- 12. st. u klasičnom Mexicu

Rane kulture na Andama: Chavin 8.-3.st. i Nazca 3.st. p.n.e. - 7.st. n.e.

Kinezi u 3. - 5. st. možda preplovili preko Pacifika do Sjeverne Amerike ?

Naš admiral **Harwatje Marjakyr** = indijanski prorok ***Vissakae*** oko god. 600 (7 brodova) plovi Atlantikom u Ameriku

Od 7.- 14.st. uklesane 2 ploče s ***glagoljicom*** u Brazilu i čak **61** ploča u Paragvaju: Sierra de Amambay i Ybyturuzu

8. država: **Huaritsko carstvo** 8.- 13. st. Peru + Bolivija: dinastija ***Huarita,*** gl. grad ***Tiwanaku*** (šahovnice, wasi itd.)

Irski ribari i misonari u 8/9. st. plove Atlantikom do Sjeverne Amerike

Maurohrvatske plovidbe u 9. st. do Amerike: ***Wadha El - Ameri i Zohair Al - Ameri***

Vikingi u 10. st. plove do Kanade i južnije spominju narod **Hvirtamanna**

9. savezna država **Hvirtaland** u USA, 10.- 14. st.: glavni kraljevi Dekota I.i II. (šahovnice i tropleti)

Hrvatski prekomorski commonwealth u 9.- 11.st.: ***Bijela + jadranska Hrvatska i Hvirtaland + Huaritsko carstvo***

Columbo 1492. iznova otkrio Ameriku, a Magellan 1521. preplovio Pacifik

Pleme **Croatan** (Hvirti) na istoku USA

Hrvat **Vice Bune** od 1580.- 1599. prvi oplovio Melaneziju i na ***"Kulafu"*** odkrio Nove Hebride i Solomonske otoke

HRVATSKI NAZIVI U MELANEZIJI (16.st.) = DANAS SLUŽBENI U PACIFIČKIM OTOČNIM DRŽAVAMA PAPUA, SALOMA I VANUATU

Pacifičko otočje koje je u 16. stoljeću odkrio i oplovio dubrovački kapetan Vice BUNE i njegovi hrvatski toponimi dosad u službenoj uporabi u Melaneziji.

Book Summary

THE OLD-IRANIAN ORIGIN OF CROATS

(Proceedings of Symposium, Zagreb, June 24, 1998)

Editors

prof. Zlatko TOMIČIĆ and

dr. Andrija Željko LOVRIĆ

This book includes the proceedings of an international scientific symposium presented in the Cultural centre at the Embassy of I.R. Iran in Zagreb, June 1998. The book is subdivided in 9 main topics & 32 chapters of the earliest Croatian history and ethnogenesis, including the held presentations and some reprints of earlier articles from hardly accessible periodicals, useful for completing the topics of this symposium.

1. Inaugural part and preface

The initial part includes the inaugural greetings to the symposium by its sponsors: his Excellency mr. M. J. Asayesh-Zarchi (Ambassador of I.R. Iran in Zagreb), and mr. Ševko Omerbašić (Muphtia of the Islamic community in Croatia). Then follows the editor's foreword about the symposium and the contents of proceedings.

2. Introductory considerations

This book starts by basic informations on the preexisting literature, on the main earlier investigators, and on the recent problems in the study of early Croats. The initial text is ***Bibliographia Irano-Croatica from 1797 to 1999,*** presenting the first alphabetic and chronological survey of all accessible papers related to the Preslavic protohistory and Iranian ethnogenesis of early Croats, published in the earlier books and periodicals. Till now a comparable bibliography was lacking because of the earlier censure in Yugoslavia, where all Croats were violated to be exclusively Slavs of a medieval origin. Till recently the slavists insisted that there are only few and not scientific papers on the Iranian origin of Croats. On the contrary, actual bibliography confirms the scientific studies and reports

on the Iranian orgin of Croats date 2 centuries ago, but they were stopped in Yugoslavia. So far even ***120*** professors, doctors and some academicians in Croatia and elsewhere published at least **249** original and review papers in different books and periodicals on the earlier Preslavic history of ancient Croats, and on their origin from the Old Orient, mostly from the ancient Persia. Thus the real existing literature on the old Iranian origin of ancient Croats is also extensive as the reputed one on the medieval origin of Slavic Croats - bearing in mind that any use of all this iranistic literature in ex-Yugoslavia was strongly forbidden and neglected as unexisting.

The next report is on the establishing of first Iranian studies in Croatia two centuries ago by the pioneer **Prof. dr. Joseph MIKOCZY - BLUMENTHAL:** He published an early theory on the old Persian origin of recent Slavic Croats from the ancient Medians (West Iran), presented in his doctoral dissertation ***Croats of Slavic group originated from Sarmatians descending from Medians*** (Royal Academy of Zagreb 1797). After the establishing of Yugoslavia in 1918, all specimens of this thesis in the archives of Yugoslav Academia disappeared and were eliminated by extreme fanatized slavists *Vukovians*, to delete the Persian origin and Preslavic history of early Croats - then only its summary published in the reports of Yu. academia 1938 persisted. The third paper presents the most prominent Croatian iranologist **Prof. dr. Stjepan Krizin SAKAČ** (1890-1973), ex-director of the Oriental institute in Roma. He published 19 studies on the old Iranian origin and Preslavic ethnoculture of ancient Croats, but due to slavist persecutions in Yugoslavia, his studies were made mainly abroad.

Then ing. S. BUDIMIR presents the earlier police reports on the Yugoslav persecutions against the iranistic studies and related scientists from 1918 to 1990, when the medieval Slavic origin of Croats became an obligatory verity. In ex-Yugoslavia during 70 years any studies on the Iranian origin of Croats were strongly forbidden as a crime, all iranistic literature was confiscated and burnt as hostile texts, many investigators of Persian origin were imprisoned in political camps, and 4 scientists who studyed Preslavic history of ancient Croats were even killed by the secret police: **Prof. dr. Milan ŠUFFLAY** (1979-1934), **dr. Kerubin ŠEGVIĆ** (1867-1945), **dr. Ivo PILAR** (1870-1933), and **prof. Mihovil LOVRIĆ** (1897-1976). Therefore this new Slavic origin was inculcated to many Croats literally by "the sword and fire", and so its scientific credibility is very disputable. The next paper by dr. M. Rac and S. Budimir presents the anthropology of Croats: **3/4** of population by their biogenetic types are quite divergent from other Slavs and the closest to Kurds and Armenians. Therefore the majority of Croats physically cannot descend from Slavs. The old cattle races in Croatia e.g. the domestic horses, sheeps and goats, and also the old plant cultivars as wheat, onion and wine in Croatia are divergent from other European cattle and cultivars i.e. they were domesticated from Oriental Asian ancestors. It suggests the old Croatian farmers and cattle breeders came mostly from Old Orient.

3. Old home and migration of Croats

This part includes the general surveys of the Indo-Iranian origin of ancient Croats. The paper of the late prof. M. Lovrić lists the main ancient documents on the Preslavic origin of ancient Croats: the royal cuneiforms of **TUSHRATTA MITANNI** in 1375 BC, mentioning his people and language as **Hurrwuhé** - that is close to the own Croatian

ethnonyme ***Hrvati.*** Then follows in 6th to 4th century, **16** royal inscriptions of the ancient **Persian ACHAEMENIDS** mainly by Darius I, and Xerxes I, quoting the eastern Persian province ***Harauvatya,*** and its early Croatian people as ***Harauvatish, Harahvaiti*** etc. The Preslavic Iranian Croats at Black Sea are registered by two Greek inscriptions in 2nd and 3rd cent. AD under the ancient name ***Horouathos*** and ***Horoathoi,*** as well as by **OROSIUS** in 418 AD as Aryan **Horites,** and by **ZACHARIAS RHETOR** in 559 AD as the Aryan riders **Hrwts** at Azov and Crimea. Croats were registered as Slavs only from 8th cent. Then folows a reprint of the last paper of Prof. dr. S.K. Sakač on the foundation of Persian Empire by Cyrus the Great. Prof. Z. Tomičić gives a general essay on the protohistory and Iranian origin of ancient Croats, and dr. E. Paščenko offers a short digest from his recent book on the Iranian Croats in medieval Ukraine. Mato MARČINKO presents his detailed survey on the origin and gradual evolution of Croats from the earliest Indian homeland, and their migrations across the ancient Persia and Caucasus up to the recent Adriatic. The original name of Croats may descend from the early Vedas after the next sequence: Vedic ***Sarasvati* —> *Harahvaiti*** and ***Harauvati*** in ancient Iran and Afghanistan —> ***Hurrwuhé*** and ***Hurravat*** in Armenia and Kurdistan —> ***Horouathos*** at Azov and Black Sea —> medieval ***Harvati*** and ***Horvati*** —> now ***Hrvati*** in recent Croatia.

4. Early links: Protoslavs - Iranic Croats

Here are discussed the available data on the first contacts of the ancient Iranic Croats with the early Protoslavs, and the process of lingual slavonizing of Croats during the medieval times. The starting article or Prof. dr. Eduard KALE is a theorical discussion on the false contrast between the early Iranian origin of Croats, and of their actual Slavic language: this bias is not exclusive, and it is quite possible that ancient Croats were Iranic in old Persian Empire, and then by subsequent migration in Europe they accepted also a Slavic language. The following text of K. KROCH describes the first Croatian state in Europe: the **Red Croatia** in Ukraine from 374 to 992 AD, where ruled the Sarmatian ***Horites.*** The early Iranic Croats in this state had their first contacts with early Protoslavs, and then in 6th cent. around this early Croatia arised the extensive Antic federation of some Slavic vassals, led by non-Slavic Sarmatian emperors **Ardagast, Piregast** and **Dauritius.** Prof. M. Lovrić et al. proposed a possible response from where and whence descend the Protoslavs and concluded that in the ancient times they were heterogenous unrelated tribes across eastern Europe. Then the arrival of Iranic Croats connected them in a cultural and lingual community. The process of connecting and unifying of these pre-Slavic tribes started in 4th cent. AD, firstly by the Red Croatia and the related Antic federation under the Sarmatian Horites, and then from 6th cent. also around the Carpathians within the Large or **White Croatia** under the Iranic Croats, whose slavonizing progressed due to this Slavic environment. The southern coastal Croats ***(Ikavians)*** at Adriatic descend mostly from Red Croatia in Ukraine and also actually they are less slavonized with a majority of Iranic Croats. The northern continental Croats ***(Kaykavians)*** in Pannonia descend mainly from White Croatia in Carpatians, and they are mostly slavonized including few Iranic Croats.

5. Iranistics and old Croatian language

This part analyzes the process of the evolution of Croatian language. The early Croatian was an Oriental tongue of the Indo-Iranian group, and then from the medieval times it was gradually slavonized up nowdays. The prominent iranologist **Prof. dr. S.K. SAKAČ** (Oriental Institute, Roma) gives an instructive description how was completed the oppressive slavonizing of Croats, and their final transformation in the Slavs of Yugoslavia. This initiative was created by the old Serbian nationalist Vuk KARADŽIĆ, who in the middle 19th century invited in Vienna by his proclamation *"Serbs always and anywhere"* the extreme dogmatic slavists from future Yugoslavia for a lingual-cultural unification, and after him these extremists then have the epithet *"Vukovians"*. After this Vukovian conspiration, from 1890ies started the actions of these dogmatic Vukovians for the elimination of all cultural and lingual differences between the Serbs and Croats: it became almost the negation of the complete Preslavic history of Croats, and the elimination and prohibition of all Indo-Iranian words of the precedent Croatian language lacking in Serbian. These "reforms" above Croats then were completed violently and systematically in the new Yugoslavia after 1918. Due to this, then a new "official" history and the colonial hybrid language in Croatia became quite divergent from the related ones before 1918.

Then M.H. MILEKOVIĆ and A.Ž. LOVRIĆ present the chronological evolution of the original Croatian language before Yugoslavia, and the actual abundance of Indo-Iranian archaisms in Croatian rural dialects. Among the northern ***Kaykavian*** dialects of Pannonia, the most abundant Indo-Iranian archaisms are conserved in the **Baegnjunska** tongue of northern Zagorje county. The southern ***Chakavian*** dialects in Adriatic coast and islands include even more Indo-Iranian and some Akkadian archaisms within the relict tongues in extinction: **Brayska besyda** in Istra peninsula, **Kyrska bešeda** in the coastal valley of Vinodol, **Komiška Cakavica** in Vis island, and the most archaic **Veyska-Zayk** in Krk island - with only 48% Slavic vocabulary and ***19%*** of Pre-Slavic archaisms from the Old Orient. The initial ancient Croatian was an Indo-Iranian tongue of Old Orient, and its slavonizing started from 7th cent. AD, and was completed in 20th cent. in Yugoslavia, where the dogmatic Vukovians eliminated and prohibited nearly all Indo-Iranian archaisms in public Croatian: they survived only in some rural dialects, and in Croatian emigration. Then dr. S. MURGIĆ et al. offer a more detailed comparison of two archaic Pre-Slavic tongues conserved in Croatia, very rich in archaisms and with less than a half of Slavic vocabulary. **Veyska-Zayk** in Krk island is the richest one by Indo-Iranian archaisms, and **Rumeri-Kuvinta** in Istra peninsula is partly romanized, but it includes many protohistoric traces of the Mitanni-Hurrian vocabulary from the Old Orient. Up to 16th cent. these Pre-Slavic tongues were spoken in larger areas of eastern Adriatic coast, but then by the Turkish invasion they were pressed in the actual residual refugia, and recently as non-Slavic tongues they were not studied and are abandoned to extinction. The last article of dr. Z. Grubišić lists some lexic similarities of the modern Iranian and neo-Croatian, including both the connecting true iranisms, and also more recent turcisms and technical neologisms.

6. Masdaism, mythology, old Croats religion

Beside the lingual archaisms, some old Iranian traces persist also in the rural ethnoculture of Croats, e.g. in Pre-Christian myths and legends with many items from the old Iranian masdaism. These local Iranian traditions were more abundant in the medieval religious movements: **Bogumili** (patarens) in Bosnia, and the similar **Glagoljaši** in Adriatic coast and islands. Prof. Z. TOMIČIĆ in two papers extensively discusses the origin and peculiarities of Bosnian patarens, being a transition from old Persian Masdaism to the European Christianity. By means of these patarens and by Manicheism, the old Iranian Masdaism partly influenced also the recent European philosophy. Z. YOŠAMYA and M.YOŠAMYA by two detailed texts present the conserved Indo-Iranian traditions in the Croatian folk myths and legends of Pre-Christian origin, containing the ancient and medieval events. This early folk tradition is conserved only in the mentioned archaic dialects. The old Pre-Christian legends are found in the northern Zagorje county (near Zagreb), and similar ones occur also southwards in Poljica coast and Duvno valley. In the naval tradition of Adriatic Croats a rich archaic cosmogony is conserved, including also the numerous folk names for **117** different stars, and that is the most abundant folk astrognosy in Europe, after the Arabians who named more than 300 stars.

The richest and oldest mythological cyclus in Croatia is **"Veyske Povede"** including ***9*** major folk legends conserved in Krk island (its domestic Pre-Yugoslav name is ***Khârk).*** The style, volume and imagination of these legends are well comparable to the Nordic Sagas and to old Greek Illyade and Odysseyas, including a picturesque description of the early Croatian prehistory from the divine World origins and the vanished early Paradise of ***"Yndrah"*** (= India), then the ancient wars of ***Korynthia*** and old Croats naval migration from the Orient to the Adriatic. Then follows a medieval adventure of 7 ships leaded by admiral ***Harwâtje Marjakyr*** crossing the West Ocean up to ***Semeraye*** (Westlands), and all narrative ends by the Venetian war in 15th century. These Croatian legends include also their Pre-Christian pantheon **Seune-Nebešniki** of an Oriental-dualistic type, divergent from Protoslavic religion. The positive splendent deities there are ***Sionbog-Sewyšna*** (superior Lofty God), ***Khulap*** (Sea-god as Poseidon), ***Semera*** (Goddess of beauty and felicity), ***Sion-Macaan*** (Divine fire-sword), ***Hayebay*** (Rainy spirit), ***Macyć*** (Fishing spirit), ***Ulykva*** (Olive-spirit), ***Vyntja*** (Fertility-spirit as a crane). Against them struggle the negative black demons lead by ***Sionvrag-Sayta*** (Giant-Satan), and ***Tohor*** (Demon of ice and death), ***Tjarmaal*** (Demon of war and earthquake), ***Syuun*** (Demon of shipwreck and drowning), ***Štryguun*** (Demon of storm and adultery), ***Bakodlak*** (Arianic sacred bull), ***Orkuul*** (Sea-monster as Leviathan), and ***Mantratja*** (100-headed dragon as Vedic *Mantritya* and Avestian *Mathrasca).*

7. Origin of old Croatian tribes

This part deals with the age and origin of the old tribal names and ancient surnames of medieval Croats. M.N. ĆURIĆ presents a condensed digest of his recent book (1991) on the Iranian origin of Croats from the ancient ***Harauvatya*** in Afghanistan, including a special analysis of 190 Croatian surnames comparable or someones identical to the ancient Persian names and toponymes. Then follow I. RAMLJAK and A.Ž. LOVRIĆ by the onomastic comparison of recent Croatian surnames with some tribal and family patronymes

of Old Orient, chiefly in the cuneiform archives of Ebla including a hundred of Mitanni-Hurrian patronymes similar or nearly identical to the Croatian surnames. Prof. dr. B. GUŠIĆ presents a detailed study on the name origin of some medieval tribes in old Croatia: e.g. ***Kasići*** *(Kasazi, Kasogi,* earlier *Cassegi, Cassithi)* are of a protohistoric Oriental origin perhaps from the early Cassites (Cossaei), and ***Čudomiri*** *(Čudomirić,* old *Tjudomeri)* are of the old German origin probably from Goths, but ***Mogorići*** *(Mogori, Mogorovići)* may be of a Hungaro-Fennic origin. The last article of prof. Z. Tomičić deals especially with the origin of the old Croatian tribe ***Bužani*** descending from the Carpathians.

8. Other Iranic-Croatian topics

In this part other indicators of the early cultural links of Croats to the Old Orient are added. Prof. dr. M. JAPUNDŽIĆ gives a critical discussion on the age and origin of the special Croatian script **Glagolica**, where the dogmatic slavists - Vukovians insisted that it is created only for the christianizing of Slavs in 9th cent. by the Byzantine missionaries Kyrillos and Methodios. But a dozen of older Glagolitic inscriptions, and also other Glagolitic texts with style and contents related to the early ancient events, all suggest that Glagolica must be of an early Oriental origin, probably from the ancient Crimea, Azov, or Caucasus. The late ethnologist prof. Marijana GUŠIĆ (Ethnographic museum of Zagreb) analysed in detail the lore of ***Ljelja*** in nortern Croatia. Beside certain old Slavic elements, it includes also many Preslavic items, the nearest to the old Persian lores during Sassanids dynasty: the feminine costumes and decorations in this Croatian lore are nearly identical to the costumes in Sassanid presentations of Persian empresses.

The late captain G. Milazzi and M. Yošamya discussed the origin and age of Croatian naval traditions and rejected the slavistic dogma of Vukovians, that Slavic Croats were not navigators and that they learned the sailing later from the middle age in contact with Italians. Justly due to the early and well developed navigation, Croatian ethnoculture was basically divergent from all other continental Slavs. Many indications that early Croats sailed long before Protoslavs exist there. E.g. the early texts in southeastern Europe of 6th and 7th cent. noted Croats sailing in Adriatic, Peloponnesus, Creta, and Bosporus, where their navy allied to Persian emperor Khosrov II attacked Constantinople from the seaside. The large medieval empories of Croatian navigators persisted in Moorish Spain and Sicily. In 16th cent. Croatian captain **Vice BUNE** sailed from India into Pacific, explored Melanesia and the first discovered New Hebrides and Salomon islands, and then went to Mexico becaming its viceking. Different indicators suggest that Croatian medieval navigators at least twice crossed Atlantic and reached Americas before Vikings and Columbus: Viking reports on early **Hvirtamanna** people and **Hvirtaland** country (then ***Croatans*** in east USA), early Indios legends with Croatian names and related American names in old Adriatic legends, Iranic-Croatian symbols in Yucatan temples, Iranic-Croatian emblem in early Andean kings, American cactuses in medieval Dalmatia, etc. The joint Croat-Moorish sailings from Spain across Atlantic to America iteratively describe some old Arabic texts and old Croatian epic legends: in Old-Croat ***Semeraan & Semeraye*** = West Ocean and Westlands, in Old-Arabic script "Dark Ocean" and ***Ard-Majkola.*** These expeditions in 11th cent. probably organized Moorish generals **Wadha EL-AMERI** and **Zohair AL-AMERI:** is'nt America's name from them? The last study of ing. H. Malinar et al. analyses the big hillfort of old naval city ***Uri-Kuoryta*** (recent Korintija) in Krk island, the

largest ruins of Adriatic to 2,5 km wide, but it was not studied because it was developed justly during the Croatian immigrations there, and some non-Slavic cultural indicators in these ruins were contrary to the Vukovian dogmas on the Slavic origin of Croats.

9. Editorial concluding epilogue

At the end are the main connecting conclusions from all preceding texts, completed by the last archaeological findings on the early Croatian history, published after this symposium in 1998 and 1999, up to the last correcture of actual book. The main one is announced in February 1999, concerning Indus pictograms from 33rd to 28th cent. BC. In connexion to this is the earliest tribal names of **Haraxvati** - **Haraquati,** that after S. WHITTET may be the earliest protonyme for the ancient ***Harauvati*** of Afghanistan, and probably of the recent ***Hrvati*** (Croats) at Adriatic. The similar estimates on these early Iranian Croats presented also R. Carrera, S. Nasto and others in 1999. Another also important discovery is from Paraguay, where **Prof. dra Branka SUŠNIK** and collaborators in 1990ies registered even **61** stone inscriptions from 6th to 14th cent. comparable to the old Croatian Glagolica, and the most ones are found in ***Sierra de Amambay.*** This discovery, together with other cultural indicators in precedent chapter, all together corroborate the probability of the early sailings of medieval Croats across Atlantic to America before Vikings.

From all data collected and compared in the actual book, one may now really conclude that Croats evolved gradually during some millenia in different cultural steps. The first appearing of the initial Croatian name of an early Indo-Aryan tribe had been at Pakistan-Afghanistan border before 5 millenia, but now in Croats a very scarce heritage of that initial period persisted, except the similar ethnonyme and some Vedic words in dialects. The second and most important period in ancient Persia and southern Transcaucasia was the main demographic and cultural formation of the Croatian people (chiefly of southern Adriatic ***Ikavians),*** including their national symbols mostly from Persia, and the prevailing Dinaric biotype of Croats divergent from other Slavs. From this Persian period evolved the most specific Croatian words, divergent from all Slavic languages - but then in Yugoslavia they were mostly eliminated except in dialects. In medieval period, this Iranic-Croatian people with well defined ethnoculture and anthropology migrated to Europe, partly mixed with Slavs (northern Pannonian Croats from Carpathians) and their language gradually slavonized. Some early naval Croats then crossed Atlantic and reached medieval Americas. All terminated recently by the oppressive total slavonizing of Croats in Yugoslavia. Then a medieval "Slavic" origin of Croats by the dogmatic Vukovians was defined exclusively from this colonial hybrid language of creole type now imposed, but all other non-lingual indicators of Croatian Preslavic ethnoculture and Non-Slavic anthropology were consequently rejected and neglected.

SAŽETAK ZBORNIKA

Prošla su već dva stoljeća od pionirske disertacije prof. Josipa Mikoczy-Blumenthala o iranskom podrijetlu antičkih Hrvata (1797). O tomu je zatim objavio dvadesetak studija dr. Stjepan Krizin Sakač i još preko dvije stotine članaka drugih auktora, pa je danas literatura o našemu staroiranskom podrijetlu već podjednako brojna kao i o srednjovjekom slavenstvu Hrvata - ali su sve to u nas slavisti dosad uporno prikrivali i odbacivali, a mnogi istraživači Iranohrvata su progonjeni, zatvarani i čak ubijeni. Nakon 7 desetljeća ideološke cenzure, ovdje je po prvi puta u zajedničkom zborniku, stručno i sustavno s pripadnom dokumentacijom i preglednom bibliografijom, opširno razradjena iranska teorija o antičkom podrijetlu ranih Hrvata. Zato ju je već nemoguće prešutiti i skrivati, pa se odsad mora uvažiti - barem kao ozbiljan znanstveni problem za šira proučavanja. Nasuprot srednjovjekom slavenskom podrijetlu koje se u nas uglavnom temelji na današnjoj sličnosti novoga javnog jezika s inim Slavenima, sada ranoiranski iskon Hrvata istodobno podupire cijeli niz mnogostručnih pokazatelja, od naše antropologije pa do arheonalaza i pismene dokumentacije **16** perzijskih i inih klinopisa. Povrh toga je ovdje po prvi puta pobliže razradjeno i bogato jezično naslijedje našega indoiranskog podrijetla u starohrvatskim dialektima, kao odraz tisućljetnoga razvojnog slijeda ranohrvatskog predslavenskog jezika - od naše prapovijesti pa sve do nametanja tudjega kolonialnog vukopisa u XX. stoljeću, koji se sada najviše zlorabi kao glavni dokaz za jugoslavenstvo Hrvata.

STAROIRANSKO PODRIJETLO HRVATA
Zbornik simpozija održanog u Zagrebu, 24. lipnja 1998.
Kulturni centar pri Veleposlanstvu I. R. Iran, Zagreb

The old Iranian origin of Croats
(Symposium proceedings, Zagreb June 24, 1998)

ISBN 953-6301-07-5

Ključne riječi: **Hrvati, Iran, iskon, selidbe, prapovijest, jezik, etnokultura, mazdaizam**
Keywords: ***Croats, Iran, origin, migration, prehistory, language, ethnoculture, masdaism***

Izdavači:
Kulturni centar pri Veleposlanstvu I. R. Iran u Zagrebu, Tuškanac 65 i
Zlatko Tomičić, Nakladno-novinska i izdavačka djelatnost, Karlovac-Zagreb,
Karlovac, Gornje Mekušje 121

Stučni recenzenti / Scientific supervision:
Prof. dr. Ivan Biondić, prof. dr. Marko Japundžić, prof. dr. Nedjeljko Kujundžić

Uredništvo zbornika:
prof. Zlatko Tomičić i dr. Andrija-Željko Lovrić

Računalna obrada:
Kulturni centar I.R. Iran u Zagrebu, dr. A.Ž. Lovrić i dr. Mladen Rac

Lektura i korektura:
dr. Andrija-Željko Lovrić i prof. Zlatko Tomičić

Ilustracije i design:
Tiskara "Čvorak", Zagreb - Podsused i dr. A.Ž. Lovrić

Tisak: Čvorak d.o.o. Zagreb
Naklada: 1.000
Zagreb - Tehrân, 1999.

ILUSTRACIJE NA KORICAMA

Stupovlje Perzepolisa, staroiranske prijestolnice Ahemenida - jedno od najvažnijih arheonalazišta s klasičnim nizom pismenih dokumenata iz ranohrvatske povijesti.

Današnje ruševine staroperzijske carske prijestolnice Perzepolis (na staro-perzijskome = *Parsavar)* iz doba prve ranoiranske dinastije Ahemenida *(Hakhamaniš)* od VI.- IV. stoljeća p.n.e. Na podzidu svečanog stubišta do carske palače Ahemenida su nanizani reljefi s nadpisima vazalnih podanika Perzijskog Carstva i za jednu skupinu u tom nizu klinopisom je usporedo na staroperzijskom, elamitskom i babilonskom jeziku zapisano poimence: *"Ovo su Harauvati"*. Na drugomu zidnom nadpisu carske palače je u staroperzijskom klinopisu tekst Darija I. iz god. 519. p.n.e. gdje je još uklesano (u prijevodu): *"Po volji Ahura Mazde jesu slijedeće zemlje koje sam ja uzeo u posjed s perzijskom vojskom, a koje su mi se pokoravale i plaćale porez ..."*- potom slijedi popis 24 vazalne zemlje Perzijskoga carstva, gdje se navodi doslovce *"Harahvaitiš je po broju XIX."* Kasnije je uz novu carsku palaču Darijeva sina, Kserksa I. (486.- 465. p.n.e.) na sjevernoj strani uz prijestolnu dvoranu *"Apadana"* još i treći staroperzijski nadpis: *"Rekao je Kserks, kralj kraljeva po milosti Ahura Mazde, ja sam izgradio ovu kolonadu Svih Zemalja. Mnogo je drugih gradjevina podignuto u Perzepolisu, a koje sam izgradio ja i moj otac ..."* - i pored toga je novi popis vazalnih zemalja Perzijskog Carstva u Kserksovo doba, gdje opet piše: *"Treća je Harahvatiš"*. Ovi već pola stoljeća svjetski poznati nadpisi, u nas su donedavna zbog prisilno nametnutoga sveslavenstva *(panslavizam)* za bivše Jugoslavije bili prešućeni i zabranjeni kao nepostojeći, pa su zbog njihova spomena Hrvati po kazni odlazili na logorske robije, a cenzurirani su tekstovi o tomu bili zaplijenjeni i spaljeni.

هویّت کرواتها در ایران باستان

*****

« مجموعه مقالات همایش ، ریشهٔ ایرانی بودن کرواتها ۱۳۷۷/۴/۳ »

